

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Слободан М. Радојевић

**УЛОГА ПОМОРСКИХ И
ВАЗДУХОПЛОВНИХ СНАГА НАТО У
СРЕДОЗЕМЉУ ПОСЛЕ ХЛАДНОГ
РАТА**

докторска дисертација

Београд, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

SLOBODAN RADOJEVIĆ

**THE ROLE OF NATO NAVAL AND
AIR FORCES IN THE
MEDITERRANEAN AFTER THE
COLD WAR**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

МЕНТОР:

– проф. др Драган Р. Симић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

– проф. др Мирослав Хацић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука,

– ванр. проф. др Станислав Стојановић, Институт за стратегијска истраживања, Београд

Датум одбране:

УЛОГА ПОМОРСКИХ И ВАЗДУХОПЛОВНИХ СНАГА НАТО У СРЕДОЗЕМЉУ ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

Резиме

Промене у међународним односима настале после Хладног рата утицале су на повећану употребу поморских и ваздухопловних снага у односу на копнене снаге у војним интервенцијама и реакцијама на кризе или појаву претњи. Поморска и ваздушна моћ су у међународним односима све више после Хладног рата почеле да се испољавају у војним интервенцијама. Употреба поморске моћи је све учесталија и више од 80 одсто интервенција и локалних ратова је вођено са мора и преко мора. Предмет истраживања представља утврђивање улоге коју поморске и ваздухопловне снаге НАТО остварују у Средоземљу после Хладног рата. Тема до сада није била предмет истраживања и у довољној мери не постоје сазнања о предмету истраживања у домаћој, али ни у иностраној стручној и научној литератури. У раду се пошло од претпоставке да је НАТО после Хладног рата све чешће користио поморске и ваздухопловне снаге за остварење дугорочних стратегијских интереса.

Пошто је поморско окружење од кључног значаја за безбедност, стабилност и просперитет свих чланица Алијансе, за заштиту својих интереса на морима и окенима НАТО државе су успоставиле јаке поморске снаге. Поморска и ваздушна моћ НАТО после Хладног рата разматрана је управо у Средоземљу и Средоземном мору, овој највећој позорници светске историје, у којој су се одиграли највећи и најзначајнији догађаји. У Средоземљу је изразито активна поморска компонента Алијансе, јер је овај регион од изузетног значаја за овај политичко-војни савез. НАТО је у Средоземљу спровео после Хладног рата више поморских и ваздухопловних операција кључно утичући на догађаје на копну. Поморска и ваздушна моћ на којима се темеље државе НАТО савеза пружале су могућност да Алијанса у великој мери обликује и утиче на војне, политичке и економске промене у државама Средоземља које су ван овог политичко-војног савеза. У овом региону је НАТО спровео неколико поморских и ваздухопловних

операција почев од деведесетих година прошлог столећа против држава на Балкану преко Либије до операција у Средоземном мору које су у току.

Циљ истраживања је био да се утврди улога коју су поморске и ваздухопловне снаге оствариле у војним интервенцијама и операцијама спроведеним у Средоземљу после Хладног рата. У овом истраживању су кроз теоријски оквир посматране геополитичке и геостратегијске промене у међународним односима у Средоземљу, најпре анализирајући интервенције и кризе у којима су примењене поморске и ваздухопловне снаге НАТО. На студији случаја војне интервенције у Либији 2011. године, утврђивани су стратегијски, оперативни и тактички ефекти употребе поморских и ваздухоопловних снага НАТО држава.

Истраживање је резултирало својеврсним мерењем ефеката употребе поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземљу. Истраживањем је утврђено да су поморске и ваздухопловне снаге НАТО кључно утицале на успех и остварење циљева интервенција и операција које је Алијанса спроводила у Средоземљу, а посебно у разматраној студији случаја.

Кључне речи: НАТО, Средоземље, Средоземно море, Либија, геополитика, геостратегија, стратегија, тактика, поморска моћ, ваздушна моћ, поморске снаге, ваздухопловне снаге, поморске операције, ваздухопловне операције.

Научна област: Политичке науке

Ужа научна област: Међународне студије

УДК број: 327:355.4(043.3)

327::911.3(4/6-92)(043.3)

355:46(1-622НАТО:262)“19/20”(043.3)

THE ROLE OF NATO NAVAL AND AIR FORCES IN THE MEDITERRANEAN AFTER THE COLD WAR

Resume

Changes in international relations after the Cold War resulted in the increased use of naval and air forces in comparison to ground forces in military interventions, as well as responses to crises or the occurrence of threats. Therefore, naval and air power in international relations were more relevant for military interventions after the Cold War. It is particularly relevant for the use of naval power, as more than 80 percent of interventions and local wars were conducted from the sea and over the sea. The subject of research is to determine the role of the NATO naval and air forces in the Mediterranean Sea after the Cold War. This topic has not been the subject of numerous academic research and sufficient knowledge in national, nor foreign scientific literature. The dissertation is based on the assumption that NATO after the Cold War increasingly used naval and air forces to achieve long-term strategic interests.

As maritime environment is of crucial importance for the security, stability and prosperity of all Alliance members, NATO countries established a strong naval force for protection of their interests on the seas and oceans. NATO maritime component is highly active in the Mediterranean and the Mediterranean Sea, this biggest stage of most important events in world's history, as this region is of great importance for this political-military organization. As naval and air power present NATO pillars, their use provided Alliance with the ability to greatly shape and influence the military, political and economic changes in the countries of the Mediterranean that are not members of this political-military alliance. NATO in Mediterranean conducted several naval and air operations after the Cold War, which crucially influenced events on the ground, starting from the nineties of the last century against the Balkan countries through Libya to ongoing operations in the Mediterranean Sea.

The aim of this research is to determine the role of naval and air forces in the military interventions and the operations carried out in the Mediterranean after the Cold War. In this research intervention and crisis that included naval and air NATO forces are analyzed through the theoretical framework of the observed geopolitical and

geostrategic changes in international relations in the Mediterranean. In the case study of military intervention in Libya in 2011, strategic, operational and tactical effects of the use of naval and air power of NATO member countries were determined. Measuring the effects of the use of naval and air forces of NATO in the Mediterranean, it was found that the naval and air forces of NATO had crucial impact on the success and achievement of the objectives of interventions and operations that Alliance conducted in the Mediterranean, especially in the Lybia intervention.

Keywords: NATO, the Mediterranean, the Mediterranean Sea, Libya, geopolitics, geostrategy, strategy, tactics, naval power, air power, naval forces, air forces, naval operations, air operations.

Scientific field: Political Science

Specific subfield: International Studies

UDC number: 327:355.4(043.3)

327::911.3(4/6-92)(043.3)

355:46(1-622NATO:262)“19/20”(043.3)

С А Д Р Ж А Ј:

УВОД.....	1
I МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	6
1. Формулисање проблема истраживања	6
2. Одређење предмета истраживања.....	19
3. Циљ истраживања.....	24
4. Хипотетички оквир истраживања	25
5. Начин истраживања	28
6. Научна и друштвена оправданост истраживања.....	29
II ГЕОПОЛИТИКА И ГЕОСТРАТЕГИЈА У СРЕДОЗЕМЉУ	32
1. Геополитика и геостратегија	33
1.1. Геополитика	33
1.2. Геостратегија.....	40
1.3. Стратегија и тактика.....	42
1.4. Геополитички и геостратегијски значај мора.....	56
2. Геополитички и геостратегијски значај Средоземља.....	65
2.1. Средоземље кроз историју	66
2.2. Геополитички значај Средоземља	72
2.3. Геостратегијски значај Средоземља.....	77
2.4. Интереси великих сила у Средоземљу	83
III ПОМОРСКА И ВАЗДУШНА МОЋ	89
1. Поморска моћ	90
1.1. Појам и предуслови поморске моћи	93
1.2. Инструменти поморске моћи	101
1.3. Поморска сила.....	104
1.4. Вредновање поморске силе.....	105
1.5. Поморске снаге.....	113
1.6. Поморска стратегија.....	115
2. Ваздушна моћ	122
2.1. Инструменти ваздушне моћи	135
2.2. Ваздухопловне снаге	135
2.3. Ваздухопловна стратегија.....	137
3. Савремена мисао о поморској и ваздушној моћи	139
3.1. Савремена мисао о поморској моћи.....	139
3.2. Савремена мисао о ваздушној моћи	144

4.	Трансформација НАТО после Хладног рата	149
4.1.	Систем војних команди НАТО	164
5.	Поморска и ваздушна моћ НАТО савеза	167
5.1.	Поморске снаге НАТО	172
5.2.	Поморска стратегија НАТО	181
5.3.	Ваздухопловне снаге НАТО	185
5.4.	НАТО снаге за брзо реаговање	188

IV ПОМОРСКЕ И ВАЗДУХОПЛОВНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У ВОЈНИМ ИНТЕРВЕНЦИЈАМА ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

1.	Војне интервенције.....	195
1.1.	Војне интервенције НАТО	204
2.	Операције	206
2.1.	Настанак и развој операције	207
3.	Поморске операције	214
3.1.	Врсте поморских операција	230
3.2.	Поморске операције у интервенцијама	233
3.2.1.	Поморска блокада	235
3.2.2.	Поморске операције забране	241
3.2.3.	Поморске нападне операције – удари са ратних бродова	247
4.	Ваздухопловне операције	249
4.1.	Офанзивне операције противваздухопловне одбране	251
4.2.	Стратегијске ваздухопловне операције	253
4.3.	Ваздухопловне операције против површинских снага	257
4.4.	Ваздухопловне операције подршке	259
5.	Комбиноване поморско-ваздухопловне операције	261

V СТУДИЈА СЛУЧАЈА – ВОЈНА ИНТЕРВЕНЦИЈА У ЛИБИЈИ

1.	Либија – географски и историјски осврт.....	266
1.1.	Либијске оружане снаге	287
1.2.	Криза у Либији	288
1.1.1.	Улога поморских снага у војној интервенцији у Либији	312
1.1.2.	Ефекти принуде поморске моћи у интервенцији у Либији.....	322
1.1.3.	Сарадња ратних морнарица у интервенцији у Либији.....	324
2.	Концепт ваздушно-поморске битке у војној интервенцији у Либији	327
3.	Стратегијски утицај поморске моћи у интервенцији у Либији.....	332
3.1.	Стратегијски значај носача авиона у интервенцији у Либији....	338
4.	Оперативни утицај поморске моћи у интервенцији у Либији	342
5.	Тактички утицај поморске моћи у интервенцији у Либији.....	344

6. Поморска стратегија НАТО у операцији Уједињени заштитник	347
VI ЕФЕКТИ НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У ЛИБИЈИ	357
1. Ефекти поморско-ваздухопловне операције НАТО у Либији	357
1.1. Војни ефекти НАТО операције у Либији.....	361
1.2. Политички ефекти НАТО операције у Либији	374
1.3. Економски ефекти НАТО операције у Либији.....	376
VII ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	380
ЛИТЕРАТУРА.....	400
БИОГРАФИЈА.....	440
ПРИЛОЗИ.....	441

Списак слика и табела:

Слика бр. 1. Графикон Клаузевицевог обрасца.....	47
Слика бр. 2. Графикон Бофрове пирамиде стратегија.....	54
Слика бр. 3. Графикон политичке апликације поморске моћи.....	107
Слика бр. 4. Графикон Бутовог тројства улоге поморских снага.....	113
Слика бр. 5. Графикон - непријатељ као систем пет прстенова.....	134
Слика бр. 6. Географска карта Либије.....	267
Слика бр. 7. Велика вештачка река.....	269
Слика бр. 8. Либијски ресурси нафте и гаса.....	283
Слика бр. 9. Дијаграм либијског извоза нафте, јануар-новембар 2010. год.....	284
Слика бр. 10. Дијаграм увоза сирове нафте из Либије у 2010. години.....	285
Слика бр. 11. Зона забране лета и почетак војне интервенције у Либији.....	301
Слика бр. 12. Територије супротстављених страна у марту 2011. године.....	303
Слика бр. 13. Борбе у првој фази сукоба.....	304
Слика бр. 14. Напредовање побуњеника у јуну/јулу 2011. године.....	305
Слика бр. 15. Напредовање побуњеника у августу 2011. године.....	306
Слика бр. 16. Командна структура операције <i>Уједињени заштитник</i>	309
Слика бр. 17. Интеграција ваздушне и поморске моћи на носачу авиона.....	341
Табела бр. 1. Састав Снага за брзо реаговање (NRF 1).....	190
Табела бр. 2. Учешће држава у операцијама у Либији.....	310

УВОД

Истраживање разматра улогу поморских и ваздухопловних снага Организације Северноатлантског уговора (North Atlantic Treaty Organization, NATO) тј. Северноатлантског савеза (НАТО) у Средоземљу после Хладног рата. Предмет истраживања смештен је у област науке међународних односа са геополитичким и геостратегијским приступом истраживању проблема. Наиме, поморске и ваздухопловне снаге имају изразит геополитички и геостратегијски карактер. Пошто су у фокусу истраживања поморске и ваздухопловне снаге и њихова улога у војним интервенцијама проистиче да се у раду служимо категоријално-појмовним апаратом типичним за стратешке студије и својственим за војне науке. Због комплексности самог предмета истраживања на почетку поглавља су дате дефиниције и појашњења појмова.

Сам предмет истраживања условио је структуру рада која се састоји поред увода и завршних разматрања из пет поглавља. Прва четири поглавља су својеврсан теоријски оквир истраживања, док пето и шесто представљају студију случаја која је у истраживању од непроцењиве вредности за научно објашњење улоге коју у војним интервенцијама остварују поморске и ваздухопловне снаге. Студија случаја у којој се истраживање фокусира на Средоземље, тј. на улогу поморских и ваздухопловних снага у војној интервенцији у Либији доприноси његовом холистичком карактеру, односно тежњи да кроз целину случаја, уочи развој теорија о употреби поморских и ваздухопловних снага. Овим приступом истражују се и описују поморске и ваздухопловне снаге у Средоземљу које представља природни амбијент у коме се посматра њихова улога. На овај начин структура рада омогућава да се истражи улога коју поморске и ваздухопловне снаге остварују у војним интервенцијама и ратовима. Стога истраживање полази од геополитике и геостратегије које се у Средоземљу могу јасно сагледати. Овај макрорегион представља велику позорницу историје на којој су настајале и нестајале велике цивилизације, догодили се бројни ратови, сукоби, револуције, кризе и интервенције. Истраживање даје посебан осврт на геополитичке теорије и место Средоземља и Средоземног мора у њима. У савременим међународним односима и глобалној геополитици и геостратегији светско море у целини, као и његови мањи и затворени делови, имају изузетан значај. Истраживање полази од

традиционалних гледишта геополитике о историјском сукобу мора и копна управо у Средоземном мору и копну које га окружује. Стога су геополитичке и геостратегијске компоненте међународних односа у Средоземљу посебно значајан део истраживања. У региону Средоземља је после Хладног рата у више наврата дошло до употребе поморске и ваздушне моћи. Ови облици војне моћи имају евидентан геополитички и геостратегијски значај и играју важну улогу у стратегији вођења и добијања ратова. Приказана су и темељна начела стратегије и тактике са освртом на њихову примену у поморској и ваздухопловној стратегији и тактици. Такође, истраживање полази од основа поморске и ваздушне моћи и долази до њихове савремене примене у међународним односима. Пошто се поморске и ваздухопловне снаге примењују у војним интервенцијама, тј. остварују своје улоге у оквиру операција, истраживање их детаљно разматра. Поморске и ваздухопловне операције нам заправо представљају везу стратегије и тактике употребе поморских и ваздухопловних снага.

После Хладног рата НАТО је углавном своју стратегију засновао на размештању и употреби поморске и ваздушне моћи у војним интервенцијама. Како се ради о војнополитичком савезу који је најраспрострањенији, најдоминантнији и војнотехнолошки најмоћнији истраживање је као коначни циљ имало да прикаже и докаже колика је улога поморских и ваздухопловних снага НАТО на војне, политичке и економске промене у државама које су биле изложене употреби ових снага у војним интервенцијама. Пошто се ради о најуспешнијој и најмоћнијој организацији колективне одбране и колективне безбедности у историји, истраживање је веома значајно за државе Средоземља јер описује и објашњава улогу коју су оствариле поморске и ваздухопловне снаге НАТО у војним интервенцијама у овом региону.

Прво поглавље је методолошки оквир истраживања којим се излаже проблем истраживања, одређује предмет истраживања, представљају циљеви, поставља хипотетички оквир истраживања, излажу начин и методе примењене у истраживању и образложе његова научна и друштвена оправданост.

У другом поглављу које носи наслов *Геополитика и геостратегија у Средоземљу*, разматрају се геополитика и геостратегија и њихов значај у међународним односима, стратегија и тактика, значај мора у геополитици и

геостратегији, као и геополитички и геостратегијски значај Средоземља. Такође, приказан је утицај великих сила у овом јединственом средишњем региону, са историјског аспекта, док је тежиште у овом делу рада на периоду после Хладног рата.

У трећем поглављу под насловом *Поморска и ваздушна моћ*, разматрају се теорија поморске моћи, појам и предуслови поморске моћи, њени инструменти, поморска снаге тј. војна компонента поморске моћи, као и поморска стратегија. Исто тако, разматра се и теорија ваздушне моћи и њени инструменти, као и стратегија. Као својеврстан закључак овог поглавља разматра се савремени смисао поморске и ваздушне моћи. Такође, у овом делу су анализирани поморске и ваздухопловне снаге и њихове могућности и предности употребе за пројекцију силе. У том контексту су разматране поморска и ваздушна моћ, оријентација и стратегије НАТО савеза, односно стратегијска употреба поморских и ваздухопловних снага Алијансе.

Четврто поглавље *Поморске и ваздухопловне операције у војним интервенцијама после Хладног рата*, представља увод у студију случаја. Ово поглавље разматра војне интервенције и поморске и ваздушне операције. Фокус је на анализи војних интервенција спроведених после Хладног рата, под окриљем НАТО и коалиција држава чланица Алијансе, које су се базирале на поморским и ваздушним операцијама. Разматрају се поморске операције за демонстрацију силе, а нарочито безбедносне и обавештајне операције поморских снага, као и операције ваздухопловних снага за припрему и примену силе. Приказује се улога ових операција у формирању ударних поморских и ваздухопловних снага. На основу анализираних података из ових поморских и ваздушних операција, а нарочито операција за примену силе, приказује се њихов утицај на политичке промене у државама против којих су спровођене. Поред тога, у овом поглављу се детаљно приказује и анализирају поморско-ваздухопловне операције које комбинују поморске и ваздухопловне снаге и омогућавају њихову оптималну употребу у војним интервенцијама. Комбиноване поморско-ваздухопловне операције и концепт ваздушно-поморске битке доноси основе интеграције поморске и ваздушне моћи у операцијама.

Пето поглавље је *Студија случаја – војна интервенција у Либији*, у којем се, најпре излажу географски и историјски услови у Либији, а затим генеза кризе у Либији. Улога поморских снага у војној интервенцији у Либији разматра ефекте примене поморске моћи. Концепт ваздушно-поморске битке у војној интервенцији у Либији разматра стратегијску, оперативну и тактичку примену поморске силе. Ово поглавље приказује примену *Поморске стратегије НАТО* у операцији *Уједињени заштитник (Operation Unified Protector – OUP)*. У овом поглављу се анализом (стратегијских) услова за почетак, као и анализом припреме и тока ове поморско-ваздухопловне операције НАТО у Либији приказује њена улога и утицај на ток и исход грађанског рата у Либији.

Шесто поглавље се фокусира на *Ефекте НАТО интервенције у Либији* где се најпре преко војних ефеката даје увод у политичке и економске ефекте које је произвела ова интервенција. У овом делу су додатно анализирани и сумирани војни, економски и политички учинци ове операције и приказани њени домети. У овом поглављу је акценат на представљању емпиријских налаза истраживања у вези са анализирањем узрочно-последичне везе између војне интервенције снага НАТО и политичких промена које је ова операција у Либији изазвала, а пре свега на промену режима у овој северноафричкој држави.

Закључна разматрања дата су у седмом поглављу где се сумирају резултати до којих се дошло током истраживања, а посебно они који су настали емпиријском анализом, а који могу бити корисни за боље разумевање употребе поморске и ваздушне моћи у војним интервенцијама за савремено проучавање међународних односа. Будући да овакве врсте комбинованих операција у војним интервенцијама имају тенденцију да буду све заступљеније у будућности, постављају се и нова питања, и отварају могући даљи правци у проучавању значаја и улоге поморских и ваздухопловних снага, као и њихов утицај на међународне односе.

Истраживање је делом спроведено и кроз научни интервју о значајним питањима поморске и ваздушне моћи. Нарочиту захвалност за реализацију научног интервјуа дугујем професорима Жоелу Соколском (*Joel J. Sokolsky*) са Краљевског војног колеџа Канаде (*Royal Military College of Canada*), Милану Вегу (*Milan N. Vego*) са Ратног колеџа Ратне морнарице САД (*United States Naval War*

College), комодору у пензији Антону Жабкару са Факултета политичких наука у Љубљани, Дмитрију Анатољевичу Шестакову (*Дмитрий Анатољевич Шестаков*) из Санкт Петербуршког криминолошког института (*Санкт-Петербургский международный криминологический клуб*), Анатолију Дмитриевичу Циганку (*Анатолий Дмитриевич Цыганок*) са Факултета светске политике Московског државног универзитета (*Факультет мировой политики Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова*), истраживачима Питеру Робертсу (*Peter Roberts*) из британског Краљевског института здружених видова (*Royal United Services Institute*) и др Џон-Марк Ају (*John-Mark Iyi*) са Универзитета Форт Харе (*University of Fort Hare*) из Јужне Африке. Пружили су заиста несебичну помоћ да дисертација постане много боља него што би иначе била. Одговарајући на питања научног интервјуа и достављајући материјале, често још необјављене књиге или чланке, учинили су да тема докторске дисертације која је тренутно веома актуелна буде осветљена из различитих углова. Такође, се захваљујем официрима учесницима мултинационалних операција који су пружили своје коментаре и запажања о улози поморских и ваздухопловних снага у операцијама.

I МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У методолошком оквиру истраживања формулисан је проблем истраживања, дато је одређење предмета истраживања, представљени су циљеви, изложен хипотетички оквир истраживања, начин и методе примењене у истраживању и образложена његова научна и друштвена оправданост.

1. Формулисање проблема истраживања

Око 70 одсто земљине површине покривено је морем.¹ У најранијој историји човечанства уочен је велики значај мора и поморских путева који најбоље илуструје грчка изрека: Стави прст у море и повезан си са целим светом. Најраније цивилизације су се јавиле у долинама река Европе, Африке и Азије и на обалама мора, а користиле су реке и мора у трговачке и војне сврхе. Развојем робне производње и трговине у периоду распада првобитне заједнице, поморски и речни саобраћај је постао све интензивнији, а развијена поморска трговина уздигла је многе античке државе до светске моћи. Упоредо с поморском експанзијом јавља се и потреба да се поморски саобраћај, поморске границе и интереси на мору заштите и стварају се први зачеци ратних морнарица.² У Средоземљу је Крит изградио моћну државу засновану у првом реду на поморској моћи. Код историчара Херодота и Тукидита налазимо записе о критској таласократији.³ У старом веку су ратне флоте градили најпре Египћани, затим Грци, а касније ће то чинити и Римљани.

¹ Од укупне Земљине површине (510 милиона km²) море заузима 70,8%, а копно 29,2%, што значи да је морска површина више од два пута већа од копнене. Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, ДСНО, Београд, 1968, стр. 29.

² У Египту су постојале флоте на горњем и доњем Нилу још око 3200-2700. године п.н.е. У египатској историји је забележена и прва позната поморска битка, код Пелузија 1190. године п.н.е., којом је фараон Рамзес III одбио напад поморских народа (народи Мале Азије и егејских острва). Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, ДСНО, Београд, 1968, стр. 32.

³ Таласократија (од грчких речи *Θαλασσα* што значи море и *κράτος* – власт, моћ, управљање), Миломир П. Степић, “О српском геополитичком идентитету”, *Српска политичка мисао*, број 2/2012, стр. 22., Таласократија “владавина посредством мора” или “поморска моћ”. Обележје држава и нација у којима поморство има превласт. Израз који се користи првенствено за развијене поморске државе. Александар Дугин, *Основи Геополитике I, Глосар – основни појмови и термини геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 438.

Море је, на одређеном степену развоја друштва, добило велики значај у међународним односима држава. Излаз на море је често омогућавао виши степен веза са осталим државама и бољи приступ светском тржишту.⁴ Поред тога кроз историју се водила борба поморских држава за подвлашћивање великих пространстава мора и океана. Захваљујући снажном развоју производних снага у Европи и Северној и Јужној Америци почетком XIX столећа у међународним односима је прихваћена слобода мора.⁵

Светски океани су све фреквентнији “поморски аутопутеви”. Море је најпогоднија саобраћајна просторија и око четири петине светске робне размене обавља се поморским комуникацијама, које су најкраће, најекономичније и најсигурније везе између континената и држава, и стога временом постају све бројније и фреквентније.⁶ Поморско окружење има велики економски значај, јер 30 одсто светске економије зависи од трговине, а више од 90 одсто светске трговине се обавља морским путем.⁷ Наиме, више од 90 одсто сировина, компоненти, готових производа и енергената путује између добављача и потрошача путем поморског окружења.⁸ Такође, поморске комуникације су кључне за инфраструктуру и транспорт нафте и природног гаса. Заправо, морем се превози више од половине светске нафте.⁹

⁴ Војин Димитријевић и др., *Међународни односи*, НИУ Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 180.

⁵ Сматра се да је слободу мора у науку увео и на тај начин подстакао њено практично прихватање холандски правник, песник и хуманиста Хуго Гроциус (лат. Hugo Grotius, хол. Huig de Groot, 1583-1645), у познатом делу *Mare liberum* (Слободно море) објављеном 1609. године. У овом делу он тврди да се море, због саме његове природе, не може трајно окупирати (нема тако снажне морнарице која би запосела велика морска пространства) нити се може подврћи власништву. Против његовог учења устали су многи писци бранећи захтеве држава за подељеним, затвореним морима. Међу њима је био енглески правник Џон Селдн (John Selden, 1584-1654), који је написао несумњиво најпознатије дело у овој области, *Mare clausum* (Затворено море), објављено 1635. године. Он је поставио тезу да је море, као и свака друга ствар, подложно окупацији. Тврдио је да је море слободно све док га неко не окупира. Данас се под отвореним или слободним морем подразумевају морска пространства ван граница територијалних вода (суверености) или економских појаса (јурисдикција) обалних држава. Отворено море обухвата и ваздушни простор, и то од спољне границе територијалног мора (државне границе на мору) према пучини. Даворин Рудолф, *Међународно право мора*, ЈАЗУ, Загреб, 1985, стр. 292-295.

⁶ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, *op. cit.*, стр. 108-109.

⁷ *IMO's Contribution to Sustainable Maritime Development*, International Maritime Organization, London, 2012, p. 3.

⁸ United States Navy, *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*, Washington, DC, 2015, p. 2, <http://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>.

⁹ NATO's maritime activities,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_70759.htm, Last updated: 12 Jul. 2016, приступљено: 15/07/2016.

Поморско окружење је суштински важно у XXI столећу, с обзиром на то да су у процесу глобализације економије постале све повезаније. У протекле четири деценије глобална поморска трговина се учетворостручила, а очекује се да се поново удвостручи у наредних петнаест година.¹⁰ Нагли раст поморске трговине условиће и повећање трговачке флоте која данас броји више од сто хиљада трговачких бродова. Осим тога, море је кључни извор хране широм света и постало је све важније за експлоатацију енергетских ресурса кроз употребу офшор платформи.¹¹ Развојем морских технологија откривене су огромне резерве нафте и гаса испод мора и океана.¹² Поред тога, 95% интернет саобраћаја и комуникација се одвија кроз више од 200 подморских каблова.¹³ Данас је у широку употребу ушла формула “70-80-90” из актуелене војно-поморске стратегије САД: мора и океани заузимају 70% површине Земље, недалеко од морске обале живи 80% становништва, а поморска трговина представља 90% целокупне трговине.¹⁴

Море је у глобалној стратегији, имало и има изузетан значај у такмичењу великих сила ради контроле појединих делова света, у успостављању интересних сфера и зона утицаја.¹⁵ Кроз историју човечанства, море је имало веома значајну, а понекад и пресудну улогу у стратегији вођења и добијања рата. У савременој пракси међународних односа, поморска моћ је почела све више да се користи у војним интервенцијама. Поморска моћ је погодна имајући у виду да флотни састав¹⁶: а) имају велику аутономију дејства, а пошто располажу великим брзинама и нису толико зависни од база на копну, као што су то друге снаге, могу се појавити практично свуда и испољити свој утицај; б) могу користити право слободе пловидбе отвореним морем (међународним водама) а њихов маневар и

¹⁰ Magnus Nordenman, *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*, Atlantic Council, Brent Scowcroft Center On International Security, Washington, June 2015, p. 2

¹¹ *Ibid.*, p. 2

¹² Познате офшор резерве нафте се процењују на 240 до 300 милијарди тона. *The United Nations Convention on the Law of the Sea (A Historical Perspective)*, The United Nations Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1998, p. 9.

¹³ Madeleine Moon, *NATO and The Future Role Of Naval Power*, NATO Parliamentary Assembly, Defence and Security Committee, Report, 6 September 2016, p. 2.

¹⁴ “The United States Navy Mission Statement”, <https://www.navy.com/about/mission.html>, 10/07/2016; “Морская мощь на фоне политической бури, Как меняется стратегическая обстановка в Мировом океане”, Прохор Тебин, Фонд исследований мировой политики, 27 апреля 2014, доступно на: <http://globalaffairs.ru/>, приступљено: 01/08/2016

¹⁵ Војин Димитријевић и др., *Међународни односи*, op. cit., стр. 180.

¹⁶ Флотни састав је пловни састав поморских снага различите јачине, који се формира због извршења одређеног задатка, или здружени састав различитих врста бродова једне или више флота. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 136.

појава у водама испред противничких обала формално не нарушавају одредбе међународног поморског права; в) могу своју моћ да пројектују на око 85 одсто светског становништва које живи у појасу удаљеном 500 километара од морске обале, јер се налази у домету оружја (ракетe и палубна авијација); г) располажу ваздухопловном компонентом (палубна авијација) која својим дометом омогућава удар по удаљеним циљевима на копну; д) располажу копненом компонентом (морнаричко десантна пешадија) која након неутралисања кључних елемената одбране непријатеља испољава своју ударну моћ на копну.¹⁷

Употреба поморске и ваздушне моћи је све учесталија и више од 80 одсто интервенција и локалних ратова вођено је са мора и преко мора. Ангажовање копнених снага је све ређе, док се све чешће спроводе поморско-ваздухопловне операције које изводе поморске, ваздухопловне и снаге за брзе интервенције селективним ударима по осетљивим тачкама противника. Државе или савези који спроводе интервенцију настоје да изнуре противника и постепено усмере његово понашање у правцу који одговара њиховим дугорочним стратегијским интересима.¹⁸ Развој нових технологија омогућио је селективне ударе са великих растојања, што је умањило отпор друге стране у сукобу, односно дејства на којима су биле засноване доктрине одбрамбених ратова.¹⁹ У односу на класичне поморске операције, нови концепт поморско-ваздухопловне операције одликује се и масовном употребом веома прецизног и ефикасног оружја поморских и ваздухопловних снага за уништавање циљева на мору, копну и у ваздуху. У поморско-ваздухопловној нападној операцији учествују ратни бродови и подморнице, палубна авијација, авијација морнаричке пешадије и хеликоптери са носача авиона и носача хеликоптера, као и тактичка и стратегијска авијација ратног ваздухопловства.²⁰ Операција се спроводи масовним ударима крстарећих

¹⁷ Антон Жабкар, *Ратне морнарице у војним интервенцијама и акцијама специјалног рата 1967-1988*, Поморска библиотека, свеска 38, Издање Морнаричког гласника, Београд, 1990, стр. 123.

¹⁸ Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, ЦВВШ ВЈ, Београд, 1997, стр. 16-17.

¹⁹ Бошко Антић, "Развој и доктрина употребе Ратне морнарице", *Војно дело*, бр. 2, 2000, стр. 73-74. и Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, *op. cit.*, стр. 52.

²⁰ Видети шире о поморским операцијама у: Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, *op. cit.*, стр. 45-91. О здруженим поморским операцијама видети шире у: *Command and Control for Joint Maritime Operations*: Joint Publication 3-32, Joint Chiefs of Staff, 07 August 2013, доступно на www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_32.pdf; као и *Allied Joint Maritime Operations*, Allied Joint Publication: AJP-3.1 (April 2004)

ракета са ратних бродова и подморница по важним циљевима противника ради онеспособљавања комплетног система одбране. За успех операције неопходна је масовна примена поморских и ваздухопловних снага и онеспособљавање противваздухопловне одбране противника.²¹

О компаративним предностима поморске и ваздушне моћи (у односу на копнену) сведочи и чињеница да су све светске силе које имају претензије да воде глобалну политику, још у осамдесетим годинама прошлог столећа пренеле тежиште развоја оружаних снага на поморске, ваздухопловне и на снаге за брзе интервенције.²² После Хладног рата акције ратних морнарица (РМ) су све учесталије, а у поморској моћи, односно употреби поморских снага посебно се истичу САД и НАТО савез у целини. Данас се поред Сједињених Америчких Држава и Уједињеног Краљевства у пет најмоћнијих сила на мору убрајају Кина, Русија, и Јапан.²³ Међутим, од краја Хладног рата поморска моћ НАТО савеза у целини је највећа. Од краја Хладног рата НАТО употребљава поморске снаге у читавом спектру операција – од превентивног размештања снага до вођења рата. Међутим, НАТО је покретао поморске операције као реакције и одговор на немире, кризе или појаву претњи, почев од Балкана до Јужне Азије. Осим тога, поморске операције су извођене у стратешки допустивом окружењу, у ком западне државе доминирају глобалном поморском облашћу.²⁴ Од 36 операција које је Алијанса спровела после Хладног рата, десет су биле углавном поморске, док је пет операција изведено са значајним учешћем поморских снага.²⁵

²¹ Видети шире у: Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, op. cit.; *Command and Control for Joint Maritime Operations*: Joint Publication 3-32, op. cit., p. IV-15.

²² Антон Жабкар, *Ратне морнарице у војним интервенцијама и акцијама специјалног рата 1967-1988*, op. cit., стр. 123.

²³ Kyle Mizokami, "The Five Most-Powerful Navies on the Planet", *The National Interest*, online edition, 6 June 2014, доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/the-five-most-powerful-navies-the-planet-10610>, приступљено: 23/03/2017.

²⁴ Magnus Nordenman, *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*, op. cit., p. 3

²⁵ Поморске операције које је НАТО извео после Хладног рата су: *Southern Guard*, 1991. године – поморско надгледање, *Anchor Guard*, 1991. године – поморско надгледање, *Agile Genie*, 1992. године – поморско надгледање, *Maritime Monitor*, 1992. године – поморско патролирање, *Maritime Guard*, 1993. године – поморски ембарго, *Sharp Guard*, 1993-1996. године – поморски ембарго, *Active Endeavour*, 2001-2016. године – поморска противтерористичка операција, *Allied Provider*, 2008. године – заштита снабдевања, *Allied Protector*, 2009. године – противпиратска операција, *Ocean Shield*, 2009. године (у току) противпиратска операција и *Sea Guardian*, од 2016. године – поморска безбедносна операција, која практично представља наставак операције *Active Endeavour*. Поред тога НАТО је извео и операције са доминантним поморским елементима: *Deny Flight*, 1995. године – поморски удари, *Deliberate Force*, 1995. године – поморски удари, *Allied Force*, 1999.

Чланице Алијансе, као развијене економије ослоњене на међународну трговину и комуникације, су у великој мери зависне од употребе глобалног поморског окружења. У чланицама НАТО се налази најмање двадесет лука глобалног значаја и има седиште четири од десет највећих бродарских компанија. Такође, осам од првих двадесет бродарских држава у свету по носивости бродова, су чланице НАТО. Поред тога, поморско окружење омогућава више од 40 одсто унутрашње трговине ЕУ.²⁶ Озбиљан поремећај у глобалном поморском окружењу, ометање испоруке енергената, сировина и готових производа, може изазвати велике економске проблеме чланицама Алијансе.²⁷ Стога је сасвим јасно да поморско окружење има кључни значај за безбедност, стабилност и просперитет свих чланица Алијансе. Државе НАТО савеза се морима служе као “супер-аутопутем” за транспорт робе, сировина и снабдевање енергентима. Додатно, мора и океани су све значајнији за државе Алијансе као област за експлоатацију ресурса. Пред мора, све државе НАТО имају својствен интерес да осигурају сигурну трговину и отвореност неба.²⁸

За НАТО, као и друге глобалне актере безбедности, поморско окружење служи и као глобално добро, које омогућава брзу пројекцију моћи на великим даљинама, како би се обезбедило одвраћање или одговорило на претње и кризе са робусним и сталним снагама.²⁹ Наиме, пошто су хладноратовске опасности престале да буду приоритет колективне одбране, НАТО је искористио прилику и после 40 година постојања изашао изван својих граница. НАТО је прихватио поморску оријентацију своје водеће таласократске чланице – САД. Оваква оријентација се темељи на геостратегијским условима, јер је Алијанса у целини оријентисана на море и представља савез који у своју територију укључује Северни Атлантук. С тим у вези треба имати у виду да је Алијанса увек велику

године – поморски удари, *ISAF*, 2003-2014. године блиска ваздухопловна подршка и извиђање и *Unified Protector*, 2011. године – поморски удари. Magnus Nordenman, *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*, op. cit., p. 3.; “NATO’s Operations 1949-Present” Allied Command Operations, NATO, 2010, <http://www.aco.nato.int/resources/21/NATO%20Operations,%201949-Present.pdf>, 12/09/2016, pp. 1-8. Такође видети и: Diego A. Ruiz Palmer, “A maritime renaissance: naval power in NATO's future” in: Joachim Krause and Sebastian Bruns (eds) *Routledge handbook of naval strategy and security*, Routledge, Abingdon, New York, 2016, p. 372.

²⁶ Magnus Nordenman, *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*, op. cit., p. 2

²⁷ *Ibid.*, p. 2

²⁸ Michael Horowitz, “A Common Future? NATO and the Protection of the Commons”, The Chicago Council on Global Affairs, *Transatlantic Paper Series*, No. 3, October 2010, p. 3.

²⁹ Magnus Nordenman, *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*, op. cit., p. V.

пажњу посвећивала Атлантском океану и морима која окружују Европу. Заправо, НАТО је по много елемената поморски савез.³⁰ Подручје НАТО савеза обухвата више воде него копна. Атлантски океан, Средоземно, Балтичко, Црно и одавно Јадранско море, географски и стратегијски уједињују савезнице и представљају важан део њихове заједничке баштине и будућности. “Географски, северноамерички део територије НАТО је на северу, западу и истоку оивичен морем. Европски део територије НАТО чини веома разуђени, у облику полуострва истурени, део европског континента, који је на северу, западу и југу окружен морем”.³¹ Скоро све европске чланице НАТО излазе на море, имају дуге морске обале и изразиту поморску оријентацију. Сем тога, бројне европске чланице НАТО су традиционалне поморске силе и имају јаке ратне морнарице (поморске снаге).³² Ратне морнарице европских чланица НАТО су због географског облика територије Европе предодређене за заједничка дејства у рубним подручјима Европе. Поред тога, поморске снаге НАТО су све више фокусиране на неколико кључних мора. Поморско присуство НАТО је најчесталије у морима дуж његовог источног крила од Северног и Арктичког океана, до Балтичког, Црног и Средоземног мора.³³ Алијанса је од краја Хладног рата прошла кроз “буђење” стратешке свесности у вези са употребом мора.³⁴ Упркос све већем фокусу НАТО на области изван територија држава чланица, на три стране његове традиционалне сфере интереса у Европи, поморска питања постају све актуелнија. Арктички океан који окружују четири државе чланице НАТО (САД, Канада, Норвешка и Данска преко Гренланда) представља регион чији стратегијски значај расте. Такође, Алијанса је за поморско окружење развила и концепт поморске ситуационе информисаности у циљу што боље контроле мора и океана.³⁵

³⁰ Madeleine Moon, *NATO and The Future Role Of Naval Power*, op. cit., p. 1.

³¹ Слободан Радојевић, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, *Међународни проблеми*, Vol. LXIX, бр. 1, 2017, стр. 52.

³² Видети шире у: Daniel Moran, James A. Russell, (eds), *Maritime Strategy and Global Order: Markets, Resources, Security*, Georgetown University Press, Washington DC, 2016; Бошко Антић, “Поморска стратегија НАТО”, *Војно дело*, бр. 2, 1995, стр. 205.

³³ Madeleine Moon, *NATO and The Future Role Of Naval Power*, op. cit., p. 3.

³⁴ Mark Stanhope, ‘*NATO: Building Maritime Security*’, speech to International Institute of Strategic Studies, 24 March 2009. Видети такође и: Lee Willett, “An ‘Awakening’ at Sea? NATO and Maritime Security”, 7 April 2009, доступно на: <https://rusi.org/commentary/awakening-sea-nato-and-maritime-security>, приступљено: 15/02/2015

³⁵ Поимање војних и невојних догађаја, активности и околности унутар и повезаних са морском средином који су релевантни за садашње и будуће операције НАТО и вежбе где су морска

Средство за остварење поморске стратегије Алијансе су у првом реду поморске снаге НАТО, пре свега на Атлантику и у Средоземном мору. Последњих година поморске снаге се упућују и изван мора која окружују Европу. Стога је НАТО усвојио концепт “војнопоморске присутности” ради подршке политичких акција у различитим деловима света, путем демонстрације силе, претњама употребом силе и војним интервенцијама.³⁶ Стога не изненађује да водећа чланица Алијансе – САД, као и друге чланице НАТО углавном не изводе копнене операције, већ у највећој мери операције инициране са мора, преко мора и из ваздуха. Наиме, док се ранијих година Алијанса ослањала на копнене и ваздухопловне снаге, сада све више употребљава поморске, односно поморско-ваздухопловне снаге које овом савезу омогућавају присуство у удаљеним рејонима око Европе и другим деловима света.³⁷ Заправо контрола мора и ваздуха су од виталног значаја за извођење операција НАТО.

Својеврстан полигон за демонстрацију поморске и ваздушне моћи кроз историју било је Средоземно море и Средоземље. Средоземље или средоземни басен је колевка људске цивилизације и обухвата море и копно које му географски гравитира и које је историјски повезано са њим. Назива се још и Медитеран.³⁸ Геополитички и геостратегијски утицаји Средоземља су се кроз историју до данашњих дана испољавали непосредно и комплексно на околне државе, па и цео свет. Наиме, Средоземље је по свом геополитичком и геостратегијском положају изузетно осетљиво подручје и опасно кризно жариште.

Средоземно море је рубно море Атлантика, које се налази између Европе, Азије и Африке и које својим положајем не дели већ спаја ове континенте.³⁹ “Средоземно море је као тремеђа три континента и раскршће важних поморских и ваздушних путева изузетно значајан привредни, саобраћајни и стратегијски јединствен регион, јер је најосетљивији део атлантско - средоземно - азијског

средина: океани, мора, увале, ушћа, водни путеви, приобални региони и луке. *NATO Maritime Situational Awareness (MSA) concept*, North Atlantic Treaty Organization, January 2008.

³⁶ Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, op. cit., стр. 52-53.

³⁷ *Ibid.*, стр. 47.

³⁸ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 129. и Петар Шевић, “Геостратегијски и геополитички положај Медитерана”, *Морнарички гласник*, бр. 3, 1974, стр. 317.

³⁹ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 129.

светског пловидбеног пута”.⁴⁰ Средоземним морем пролазе стратешки кључни светски пловни путеви којима у сваком тренутку плови 7000 трговачких бродова.⁴¹ Стога не чуди што столећима Средоземно море представља стратегијски важну акваторију у сукобима великих сила за утицај у Европи, Африци и Азији. Средоземно море, “је у историји света, како у трговачком, тако у војном погледу одиграло већу улогу од било које друге површине воде исте величине”.⁴²

Поред тога, Средоземље са Блиским истоком је веома богато сировинама од којих су најзначајнија нафта и гас. Важно је нагласити да скоро 65% европског увоза нафте и природног гаса пролази Средоземљем, те је стога овај регион важан за НАТО.⁴³

Такође, господарење средоземним делом афричког континента и Блиским истоком омогућава контролу поморских и ваздушних путева за Атлантук, западну и јужну Европу, за Јужну Азију и Индијски океан. Стога су велике силе непрекидно кроз историју настојале да остваре своју превласт у овом региону. За реализацију таквог циља, међутим, неопходно је ангажовање поморских и ваздухопловних снага и обезбеђење превласти на мору и у ваздуху.⁴⁴

Алијанса је у Средоземном мору добила посебну улогу јер се сматра се да би губитак Средоземља за овај војно-политички савез представљао ударац чије су последице несагледиве.⁴⁵ Све до краја педесетих година прошлог столећа у Средоземном мору је апсолутну превласт имао НАТО. У том периоду је Средоземно море за НАТО представљало “унутрашње море” и неку врсту претпоља (прва линија) одбране Алијансе, обезбеђујући њеним поморским и ваздухопловним снагама слободу дејства у свим правцима – према северу, југу и

⁴⁰ Слободан Радојевић, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, *op. cit.*, стр. 55.

⁴¹ Michael C. Mays, *NATO: Identifying New Trends Within An Old Relationship*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2013, p. 34.

⁴² Alfred T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Little, Brown and Company, Boston, 1890, p. 33.

⁴³ *НАТО Приручник*, НАТО, Public Diplomacy Division, НАТО, Брисел, 2006, стр. 232.

⁴⁴ Превласт је стање надмоћности остварено у одређеном простору, времену и степену, које пружа повољне услове за успешно извођење операција. Видети: *Војни лексикон*, *op. cit.*, стр. 445-446. Превласт на мору је стање у којем једна страна може да користи море за различита дејства и сврхе и да то у исто време спречи противнику. Видети шире у: Алфред Махан, *Поморска стратегија*, ВИЗ, Београд, 1960.

⁴⁵ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, *op. cit.*, стр. 311.

истоку. Заправо, НАТО се у Средоземном мору ослањао на 6. флоту Ратне морнарице САД, која је представљала главно средство претње и политичког притиска на државе Средоземља.

Међутим, већ после Суецке кризе и Арапско-израелског рата поред НАТО у Средоземљу, јача и политичка, економска и стратегијска позиција СССР. Совјетско поморско присуство започела је 1964. године Средоземна ескадра или 5. Ескадра (*SOVMEDRON – Soviet Mediterranean Squadron*) са основном наменом да неутралише НАТО превласт у Средоземљу, нарочито његовом источном делу. Може се тврдити да је захваљујући НАТО, који је имао могућности да запоседне све кључне тачке басена и јаком војном присуству, све до 1968. године Средоземно море било “језеро Запада”.⁴⁶ Уласком совјетске ескадре у Средоземно море интензивира се велика трка за придобијање и одржавање позиција, јачање поморских снага и тражење нових савезника на обалама и у водама Средоземља.⁴⁷ Такав однос снага је трајао до краја Хладног рата. Да су “поморске снаге у директној вези са геополитиком сведоче нам сами узроци формирања посебних поморских снага НАТО”.⁴⁸ Наиме, пошто је дошло до повлачења Француске из војне команде НАТО, 1969. године су формиране посебне поморске снаге НАТО за деловање у Атлантском океану и Средоземљу, како би се надокнадило француско напуштање савеза.⁴⁹

Међутим, осим САД и земаља НАТО савеза у Средоземљу се после Хладног рата не може говорити о поморској моћи других држава и савеза. НАТО такође располаже и веома развијеним ваздухопловним снагама и системом ваздухопловних база у Европи, а нарочито у региону Средоземља. Ове снаге, се за потребе појединих интервенција у Средоземљу ојачавају и ваздухопловним снагама ваневропских држава НАТО. Од сталних ваздухопловних снага НАТО располаже Ваздухопловним системом AWACS.⁵⁰

⁴⁶ Ferdinando Sanfelice di Monteforte, “Mediterranean Insecurity”, in Heinz Dieter Jopp (Hrsg.), *Maritime Sicherheit im 21. Jahrhundert*, Nomos, Auflage, 2014, pp. 227-249.

⁴⁷ Радован Вукадиновић, *Медитеран између рата и мира*, Школска књига, Загреб, 1986, стр. 6.

⁴⁸ Слободан Радојевић, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, *op. cit.*, стр. 58.

⁴⁹ Милан Опачић, “Покрет несврстаности и безбедност медитеранских земаља”, *Морнарички гласник*, бр. 6, 1989, стр. 953.

⁵⁰ Авиони AWACS – Airborne Warning And Control System су намењени за рано упозоравање и контролу свог и непријатељског ваздушног простора, за комуникацију, као и за навођење своје авијације на непријатељске циљеве на копну, мору и у ваздушном простору.

После краја Хладног рата НАТО поморске снаге су поново запоселе ово “плитко море” и користе га за остваривање својих интереса, ослањајући се на сопствену поморску моћ. У ту сврху НАТО је формирао сталне поморске снаге на Атлантику (*Standing Naval Force Atlantic – STANAVFORLANT*), на Средоземљу (*Standing Naval Force Mediterranean – STANAVFORMED*), сталну НАТО групу противминских бродова и комбиноване амфибијске поморске снаге у Средоземљу. Због ситуације у бившој Југославији, НАТО је 8. априла 1992. године формирао Сталне поморске снаге у Средоземном мору (*STANAVFORMED* или познатије као SNFM), које су замениле снаге “по позиву”.⁵¹ НАТО је користећи поморске снаге *STANAVFORLANT* и *STANAVFORMED*, са Западноевропском унијом (ЗЕУ) од 1992. до 1996. године вршио поморску блокаду и изолацију Савезне Републике Југославије (СРЈ). Такође, НАТО је 1999. године употребљавао поморске и ваздухопловне снаге за ударе по СРЈ и поново поморску блокаду са циљем онемогућавања испоруке енергената Савезној Републици Југославији.

Поморске снаге Алијансе употребљене су у Средоземљу после терористичких напада на САД. У склопу почетне подршке, а на захтев Сједињених Америчких Држава, НАТО чланице су се 4. октобра 2001. године сагласиле о предузимању мера којима се проширују могућности у кампањи против тероризма. Једна од мера је била и размештање поморских снага НАТО у источном Средоземљу.⁵² Наиме, после терористичких напада на САД и позивања на члан 5 Оснивачког уговора наредног дана, Алијанса је покренула поморску противтерористичку операцију – *Активан подухват (Active Endeavour)*. Од октобра 2001. године, делови Сталних поморских снага НАТО (*Standing Naval*

⁵¹ Наиме, на почетку су се у Средоземном мору поморске снаге НАТО формирале на бази 6. флоте САД, којој су се прикључивали ратни бродови осталих чланица НАТО. Поред ударних снага ратне морнарице НАТО, у том савезу су постојале поморске снаге по позиву. То су биле вишенаменске здружене снаге НАТО састављене од по једног ратног брода из састава ратних морнарица САД, Велике Британије и средоземних чланица НАТО, авиона, подморница и помоћних бродова. Позиване су на вежбе просечно два пута годишње по месец дана са задатком заједничке обуке ратних бродова чланица НАТО. Снагама су наизменично командовали официри држава чији су бродови улазили у састав, а у оперативном смислу су биле потчињене команданту Здружених поморских снага НАТО у Напуљу. Формирање ових снага је увек било условљено војно-политичким циљевима НАТО. Видети шире у: Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, ор. cit., стр. 44-68., као и Жарко Шотра, “Стратегија великих сила и кризе у Средоземљу”, *Савремени стратегијски проблеми*, 10/1984, стр. 89-98.

⁵² *НАТО Приручник*, ор. cit., стр. 174.

Forces) спроводе антитерористичке операције у Средоземљу. Уз Сталне поморске снаге НАТО, у овим операцијама су учествовале земље партнери НАТО и земаље Медитеранског дијалога.⁵³ Кроз мрежу размене информација операцији доприноси 50 држава. Поморском операцијом *Активан подухват* Алијанса је успоставила контролу и превласт у читавом Средоземном мору употребљавајући јаке поморске и ваздухопловне снаге.

Пошто НАТО савез сачињавају поморски оријентисане државе које имају поморску традицију, капацитете, способности и јаке економске интересе на мору, Алијанса је започела активности на побољшању поморске безбедности, нарочито од асиметричног угрожавања. Нови безбедносни изазови су одредили начине и услове за ангажовање Алијансе у поморском окружењу. Улога НАТО на мору у том смислу се заснива на одбрани од тероризма и пиратства.⁵⁴ Сталне поморске снаге НАТО из Средоземља се такође ангажују и изван Средоземног мора за борбу против пиратства у Аденском заливу и Индијском океану.

Такође, једна од војних интервенција Алијансе у Средоземљу била је операција поморских и ваздухопловних снага НАТО у Либији. Стога је то била наша студија случаја, где се на основу истраживања утврдило, да су у овој операцији поморске и ваздухопловне снаге НАТО одиграле кључну улогу за остваривање циљева интервенције.

Наиме, као што је наведено, поморске и ваздухопловне снаге НАТО држава су интервенисале у грађанском рату у Либији. После побуне против Гадафијевог режима 15. фебруара 2011. године и наводно несразмерног насиља режимских снага над цивилним становништвом, Савет безбедности УН је прогласио ситуацију у Либији као претњу међународном миру и безбедности. Усвојене су Резолуције Савета безбедности УН 1970 и 1973, на основу којих је

⁵³ НАТО је покренуо Медитерански дијалог (Mediterranean Dialogue) 1994. године како би се допринело регионалној безбедности и стабилности, постигло боље међусобно разумевање, и прекинуле предрасуде о политици и циљевима Алијансе према земљама дијалога. Током година број земаља учесница је растао. Египат, Израел, Мауританија, Мароко и Тунис прикључили су се 1994. године. Јордан је то учинио годину дана касније, а Алжир 2000. године. Медитерански дијалог заступа став Алијансе да је безбедност Европе уско повезана са безбедношћу и стабилношћу Средоземља. Тај став био је саставни део НАТО прилагођавања постхладноратовском безбедносном окружењу и представља важан елемент НАТО политике отворености и сарадње. *НАТО Приручник*, *op. cit.*, стр. 238.

⁵⁴ Драган Симић, "Мрежа глобалне безбедности на почетку 21. века", у: Драган Симић (ур.) *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД и Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 36.

наметнут ембарго на наоружање и успостављена зона забране лета. Овим резолуцијама Савет безбедности је такође одобрио државама чланицама и регионалним организацијама да предузму “све потребне мере” за заштиту цивила и области насељених цивилима од напада.

После тога, 19-20. марта 2011. године, започела је операција *Одисејева зора* (*Odyssey Dawn*), коју су предводиле САД, а учествовали УК, Француска, Италија и Канада.⁵⁵ Операција *Одисејева зора* је трајала 12 дана и имала је за циљ неутралисање система командовања и везе, противваздухопловног система, ратног ваздухопловства Либије, као и задобијање превласти у ваздуху. Затим је Алијанса 31. марта 2011. године преузела команду и успоставила операцију *Уједињени заштитник*. После тога је повећано присуство поморских снага НАТО у близини територијалног мора Либије.⁵⁶

До краја операције 31. октобра 2011. године Алијанса је употребљавала јаке поморске и ваздухопловне снаге за спровођење ембарга, забране лета и ваздухопловне ударе на Либију. Војне акције НАТО у Либији су готово одмах изашле далеко изван мандата УН. Заправо Резолуција СБ је грубо нарушена.⁵⁷ Војни аспекти интервенције су били усмерени против либијског авио и поморског саобраћаја, спровођењем потпуне блокаде и бројних ваздухопловних и поморских напада на снаге регуларне војске Либије. Дакле, НАТО је извео масовне ракетне и ваздухопловне нападе на циљеве на територији Либије, као и поморску блокаду њених лука.⁵⁸ Поморске и ваздухопловне снаге НАТО су заправо спроводиле поморску блокаду, ваздухопловне нападне операције, ударе крстарећим ракетама са ратних бродова и подморница, операције ваздухопловне подршке побуњеника итд.

⁵⁵ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, House of Commons Library, International Affairs and Defence Section, Report, 2011, p. 10

⁵⁶ *Ibid.*, p. 11-12.

⁵⁷ Дмитрий Анатољевич Шестаков, “Агрессия против суверенной Ливии, набросок формул обвинения”, *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, № 4 (23), 2011, стр. 11.

⁵⁸ Андрей Петрович Данилов, “Криминологический анализ агрессии против Ливии”, *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, № 4 (23), 2011, стр. 19.

2. Одређење предмета истраживања

Предмет истраживања у дисертацији је улога поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземљу после Хладног рата. Такође, предмет истраживања представљају политичке промене у Средоземљу под утицајем повећане употребе поморске и ваздушне моћи после Хладног рата.

НАТО је савез састављен, између осталих, од држава с поморским традицијама и глобалним трговачким интересима. Поред тога НАТО располаже респектабилним војним капацитетима оличеним у поморским и ваздухопловним снагама. Још за време Хладног рата НАТО је тежио да преко ових снага и база којима располаже у Средоземљу контролише овај за њега регион од виталног значаја. После краја Хладног рата НАТО је стационирао јаке поморске снаге у Средоземном мору и успоставио превласт и контролу. Јаку поморску и ваздушну моћ НАТО у Средоземљу користи за остваривање својих интереса. Својим географским положајем Средоземно море омогућава да НАТО контролише и остварује утицај на комплетном Средоземљу. У операцијама које је НАТО спровео после Хладног рата у Средоземљу све више се ослањао на поморску и ваздушну моћ. Управо у овом региону НАТО је за постизање циљева употребљавао поморске и ваздухопловне снаге усавршавајући овај концепт од деведесетих година прошлог столећа у операцијама спроведеним на Балкану до операције против Либије. Ово истраживање разматра улогу поморских и ваздухопловних снага НАТО, кроз студију случаја поморско-ваздухопловне операције у интервенцији у Либији.

Војна интервенција у Либији одабрана је за студију случаја јер је показала велику улогу коју су у овој интервенцији имале јаке поморске и ваздухопловне снаге НАТО у остваривању циљева саме интервенције. Географска отвореност Либије ка Средоземном мору и насељеност обалног подручја у којем се налазе највећи градови и кључна инфраструктура, искоришћене су да се интервенција води поморским снагама из Средоземног мора и ваздухопловним снагама са носача авиона, острва у Средоземном мору и ваздухопловних база НАТО у Средоземљу.

Рад представља истраживање употребе поморске и ваздушне моћи у војним интервенцијама. При том је дисертација усредсређена на разматрање поморске и ваздушне моћи НАТО савеза за постизање циљева у војним интервенцијама.

Стога је у дисертацији утврђено да се НАТО у Средоземљу после Хладног рата све више ослања на поморску и ваздушну моћ и поморске и ваздухопловне снаге у спровођењу операција као средства за постизање политичких и економских циљева у војним интервенцијама. Алијанса је активном оружаном интервенцијом у Либији омогућила свргавање са власти Муамера ел Гадафија.⁵⁹ Заправо, кључну улогу за успех побуњеника и свргавање Гадафија је одиграло учешће НАТО снага.⁶⁰ У односу на друге примењене мере у овој интервенцији за постизање циљева употребљене су јаке поморске и ваздухопловне снаге НАТО.

У теоријском смислу, предмет истраживања дисертације представља разматрање теорије поморске и ваздушне моћи у међународним односима после Хладног рата.

Увидом у резултате досадашњих истраживања, који се односе на питања из садржаја предмета истраживања, научно спознатим и провереним сазнањима могу се сматрати:

- чињенице које указују да је у међународним односима после Хладног рата све више употребљава поморска и ваздушна моћ;
- чињенице које указују да је после Хладног рата дошло до промена у теоријским приступима и промишљању улоге поморске и ваздушне моћи;
- научне дескрипције и ставови који доказују да се поморска и ваздушна моћ све више употребљава у војним интервенцијама.

Рад анализира научно-теоријске и стручне радове иностраних и наших аутора из ове области, који критички посматрају улогу поморске и ваздушне моћи у међународним односима. Ови радови између осталог, теоријски и емпиријски, разматрају и истражују утицај који поморске и ваздухопловне снаге имају на државе у којима је моћ и сила којом располажу ове снаге примењена.

⁵⁹ Урал Шарипов, “НАТО и гибель режима Ливийской Джамахирии”, *Обозреватель–Observer*, бр. 9, 2012, стр. 75-85.

⁶⁰ Екатерина Андреевна Репешко, “Подход НАТО к разрешению Ливийского кризиса в событиях ‘Арабской весны’”, *Вестник МГИМО Университета*, № 1 / 2014, стр. 175.

У коришћењу резултата научних истраживања о овом проблему, предмет нарочите пажње су дела светских признатих ауторитета из области, геополитике, стратегије, а посебно теорија поморске и ваздушне моћи као што су: Ф. Рацел, Ч. Кјелен, А. Жомини, К. Клаузевиц, Ж. Р. Мишић, А. Бофр, Л. Харт, Х. Макиндер, Н. Џ. Спајкман, А. Т. Мехен, Џ. Корберт, Р. Кастекс, Ђ. Дует, Х. Тренчард, В. Мичел, К. Шмит, Ф. Бродел, Џ. Нај, С. Хантигтон, З. Бжежински, Х. Кисинџер, А. Дугин, К. Греј, П. Кенеди, Џ. Миршајмер, Е. Лутвак, Р. Куглер, Ф. Стреин, Ч. Кегли, Ј. Виткоф, Д. Р. Симић, А. Милетић, Р. Накарада, С. Стојановић, Р. Павић, Р. Вукадиновић, Л. Ч. Вукадиновић, Н. Божић, М. Вего, М. Тешић, Н. Вуковић, Б. Антић.

Имајући у виду да основни предмет истраживања ове дисертације чине процеси (започети у претходном периоду, трају данас и њихово трајање је извесно и у блиској будућности), у којима је већи део чиниоца променљив, за очекивати је да је значајан део досадашњих научних истраживања о њима недовршен, а сазнања непроверена. Такође, имајући у виду да предмет истраживања представља временски и просторно омеђен простор, део непроверених сазнања ће се истовремено јављати и као предмет научне допуне и верификације овог истраживања.

У *неверификована* научна сазнања о предмету истраживања ове дисертације могу се сврстати:

- ставови да су поморска и ваздушна моћ један од кључних фактора за успех војних интервенција;
- ставови о поморској и ваздушној моћи НАТО савеза;
- интерес држава НАТО за јачање и употребу поморске и ваздушне моћи;
- употреба поморске и ваздушне моћи за остварење политичких циљева;
- улога поморске и ваздушне моћи у Средоземљу;

Емпиријска - искуствена сазнања:

- у интервенцијама које су вођене после Хладног рата у којима је централну улогу играла поморска и ваздушна моћ потврђени су концепти поморске и ваздухопловне стратегије;

Недостајућа сазнања:

- утицај превласти на мору на ток војне интервенције;
- утицај поморске блокаде на крајњи циљ војне интервенције;
- и коначно мера утицаја поморске и ваздушне моћи на политичке промене у одређеним државама;

Кључни чиниоци који су непосредно истражени у оквиру предмета истраживања: улога поморске и ваздушне моћи НАТО после Хладног рата, тј. повећана употреба поморске и ваздушне моћи НАТО после Хладног рата и политичке промене коју оне изазивају.

Временско одређење: предмет истраживања је актуелан процес који траје и сасвим сигурно да ће се без прекида одвијати и убудуће. Овим истраживањем ће бити обухваћен период после Хладног рата, тј. после распада СССР децембра 1991. године.

Просторно одређење: истраживање улоге поморске и ваздушне моћи НАТО после Хладног рата, усмерава предмет дисертације на простор Средоземља и Средоземног мора. Имајући у виду да овај процес истовремено представља и реалну међународну политичко-безбедносну појаву која се одвија у Средоземљу, али и ван њега, свакако је нужно да се кроз пропитивање чиниоца обухвати и шири, простор Средоземља. Међутим, међузависност утицаја поморске и ваздушне моћи НАТО са другим субјектима међународних односа и безбедности, као што су УН и друге институције, указује да се предмет истраживања дотиче и глобалне, светске политике и међународних односа и безбедности, па самим тим намеће потребу да се у одређеним деловима истраживања обухвати и глобални, светски простор.

Дисциплинарно одређење: имајући у виду критеријуме класификације истраживања, ово истраживање спада у *посебно* али и *комплексно (теоријско-емпиријско) истраживање*.⁶¹

Према критеријуму припадности науци (научним дисциплинама) овде је реч о **интердисциплинарном истраживању**. У предмету истраживања преовладавају појаве које по својим карактеристикама припадају науци о

⁶¹ Славомир Милосављевић и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Београд, Службени гласник, 2000, стр. 59-65.

међународним односима. Међутим, део појава, процеса и њихових односа није могуће истражити без познавања и укључивања метода и других наука и научних дисциплина: геополитике и геостратегије, војних наука (стратегије и тактике), правних наука (науке о међународном праву) и других. Такође, део појава се тиче или је у међузависности и са другим друштвеним појавама, за чије је потпуније расветљавање потребно користити и методе социолошких, економских, етичких и сличних наука.

Већ је изнето да се процеси предмета истраживања одигравају истовремено са реализацијом самог истраживања, што јасно указује да се ради о *актуелном истраживању*. С обзиром да је предмет истраживања део савременог живота и да његови резултати могу у одређеној мери да послуже за прогнозе о развоју друштвених и политичких процеса у области међународних односа може се рећи да ово истраживање делом спада и у *пројективна истраживања*.

У даљој класификацији истраживања, као што је у погледу односа самог истраживача (субјекта), циља и сврхе истраживања (објекта), може се рећи да оно спада у *ентроспективна комбинована херуистичко-верификаторна дескриптивна истраживања*.

Закључак о предмету истраживања: На основу изнетог можемо констатовати да предмет истраживања представљају политичке промене у Средоземљу под утицајем повећане употребе поморске и ваздушне моћи после Хладног рата.

Наиме, после краја Хладног рата НАТО је стационирао јаке поморске снаге у Средоземно море и користи их за остваривање својих интереса. У Средоземном мору НАТО је успоставио превласт и контролу, ослањајући се на јаку поморску моћ. У региону Средоземља НАТО располаже бројним ваздухопловним базама са респектабилним ваздухопловним снагама. У операцијама које је НАТО спровео после Хладног рата у Средоземљу све више је употребљавао поморску и ваздушну моћ за постизање војних, политичких и економских циљева. Наше истраживање разматра улогу поморских и ваздухопловних снага НАТО, односно бави се поморско-ваздухопловном операцијом у интервенцији у Либији.

Истраживање испитује теоријски и емпиријски концепт употребе поморске и ваздушне моћи у војним интервенцијама. При том истраживање је усредсређено

на разматрање поморске и ваздушне моћи НАТО савеза које имају механизме контроле и надзора и коришћења поморских и ваздухопловних снага за постизање политичких циљева.

3. Циљ истраживања

Наше истраживање разматра улогу поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземљу после Хладног рата. Предмет истраживања смештен је у област науке међународних односа са геополитичким и геостратегијским приступом истраживању проблема. Пошто су у фокусу истраживања поморске и ваздухопловне снаге и њихова улога у војним интервенцијама проистиче да смо се у раду служили појмовно категоријалним апаратом типичним стратегијским студијама својственим војним наукама.

Стога је циљ овог истраживања научна дескрипција и научно објашњење поморске и ваздушне моћи НАТО у Средоземном мору и студије случаја интервенције у Либији, односно употребе поморских и ваздухопловних снага за постизање политичких, економских и војних успеха. Доказујући циљ коришћења поморских и ваздухопловних снага у војним интервенцијама, указује се и на оправданост истраживања. Научном дескрипцијом остварен је увид у досадашња истраживања НАТО поморске и ваздушне моћи. Коначно, на основу налаза истраживања и повезивањем са подацима претходних емпиријских истраживања о операцијама, уочене су тенденције и приступи коришћења поморске и ваздушне моћи у ширем контексту. Стога, следи да научни циљ истраживања није био само опис проучаване појаве, него и њено објашњење. У раду је на основу теорија поморске и ваздушне моћи и хипотетичког оквира истраживања објашњен утицај ових врста моћи на државе које су биле изложене њиховој примени.

4. Хипотетички оквир истраживања

Општа (генерална) хипотеза: НАТО се у Средоземљу после Хладног рата све више ослања на поморску и ваздушну моћ и поморске и ваздухопловне снаге у спровођењу операција као средства за постизање политичких и економских циљева у војним интервенцијама. Средоземно море за НАТО представља “унутрашње море”, обезбеђујући његовим поморским и ваздухопловним снагама слободу дејства у свим правцима – према северу, југу и истоку. НАТО користи Средоземно море као “медијум преноса силе” на копно. Активном оружаном интервенцијом у Либији, НАТО је допринео смени режима Муамера ел Гадафија. Кључну улогу, у односу на друге примењене мере у овој интервенцији одиграле су јаке поморске и ваздухопловне снаге НАТО. Географска отвореност Либије ка Средоземном мору и насељеност обалног подручја у којем се налазе највећи градови и кључна инфраструктура искоришћена је да се интервенција води поморским снагама из Средоземног мора и ваздухопловним снагама са носача авиона, острва у Средоземном мору и ваздухопловних база НАТО у Средоземљу.

Прва посебна хипотеза: Средоземље представља геополитички и стратегијски важан регион за НАТО савез.

Појединачне хипотезе:

- Средоземље са Средоземним морем представља јединствен средишњи регион који НАТО користи за остварење утицаја.
- НАТО је у региону Средоземља за обезбеђење својих интереса стационирао јаке поморске и ваздухопловне снаге.

Друга посебна хипотеза: После Хладног рата и повлачења совјетских поморских снага из Средоземног мора, САД и НАТО су остварили превласт на овом мору.

Појединачне хипотезе:

- После Хладног рата и повлачења совјетских поморских снага из Средоземног мора, САД и НАТО нису имали противника који би оспорио њихову превласт.

- НАТО се ослања на јаке поморске снаге САД приликом успостављања превласти у Средоземљу.
- Увећањем поморских снага и капацитета чланица НАТО савеза у Средоземном мору НАТО доприноси контроли и превласти на овом мору.

Трећа посебна хипотеза: Употреба поморских снага НАТО са политичким циљем изазива најмање међународних реакција противљења и најмање отпора међу савезницима (унутар НАТО савеза).

Појединачне хипотезе:

- Поморске снаге користе слободу пловидбе да са отвореног мора демонстрирају силу, смањујући на тај начин могућност државе на коју се сила примењује да обезбеди међународну реакцију противљења.
- Заједничка дејства поморских снага НАТО изазивају мање компликација и трвења унутар савеза него што је то случај при употреби било којих других снага.

Четврта посебна хипотеза: Поморске снаге на најбољи начин у интервенције уводе ваздухопловне и копнене снаге и на тај начин доприносе успешности интервенција и омогућавају да се исте воде са најмањим трошковима.

Појединачне хипотезе:

- Поморске снаге савремених ратних морнарица НАТО су интервидовске тј. на ратним бродовима су укрцане јаке ваздухопловне и копнене снаге.
- Поморске снаге у интервенцијама могу у сваком тренутку да у сврху успешности интервенције уведу ваздухопловне и копнене снаге.
- Ваздухопловне снаге се уводе у интервенције за дејства по одабраним циљевима на копну и мору, док се копнене снаге уводе само у ретким случајевима што доприноси успешности интервенција уз минималне људске жртве на страни НАТО савеза.
- Употребом поморских снага НАТО постиже да се смање укупни трошкови у интервенцијама.

Пета посебна хипотеза: После терористичког напада на САД, НАТО је успоставио потпуну контролу и надзор читавог Средоземног мора.

Појединачне хипотезе:

- НАТО државе су после Хладног рата развијале ратне морнарице за допринос колективној одбрани НАТО савеза, што је примењено у Средоземном мору.
- Терористички напад на САД је повод за повећање капацитета поморских снага НАТО у Средоземном мору и успостављање операције *Активан подухват*.
- Поморска операција *Активан подухват* је успостављена као одговор на терористички напад на САД, да би данас представљала потпуну контролу и надзор свих поморских активности читавог Средоземног мора.
- Поморска операција *Активан подухват* је својеврстан образац за прикупљање информација о свим активностима у Средоземном мору и представља нову врсту поморских операција, тј. поморску безбедносно-обавештајну операцију.

Шеста посебна хипотеза: Операција НАТО *Уједињени заштитник* је прекршила мандат СБ Уједињених нација о употреби снага.

Појединачне хипотезе:

- Операција НАТО *Уједињени заштитник* је била поморска блокада Либије.
- Поморско-ваздухопловна операција НАТО *Уједињени заштитник* је утицала на догађаје у грађанском рату у Либији, онеспособивши оружане снаге Либије.

Седма посебна хипотеза: НАТО је јаким поморским и ваздухопловним снагама од контроле ембарга на наоружање Либије и заштите цивила прешао на утицај на ток рата и економско-политичке промене у Либији.

Појединачне хипотезе:

- Операција НАТО *Уједињени заштитник* је економски ослабила Либијску државу.

- Поморске и ваздухопловне снаге НАТО су дејствовале по војним и другим циљевима у Либији пресудно утичући на ток рата у Либији, тј. помажући побуњенички покрет.
- Операција НАТО *Уједињени заштитник* је успостављена да угуши свеукупну снагу Либије, принуди оружане снаге Либије на предају оружја и да свргне Муамера ел Гадафија са власти.

5. Начин истраживања

Током истраживања употребљено је више метода. Анализа садржаја, структурално-функционална анализа и узрочна анализа су основне методе у овом истраживању. Предмет истраживања нас је обавезивао да улогу НАТО поморских и ваздухопловних снага у операцијама анализирамо прикупљајући податке из писаних извора, укључујући примарне изворе, нормативна документа – резолуције, препоруке, одлуке, извештаје, званична документа и информације⁶², као и секундарне изворе – истраживања, анализе и други писани материјали о употреби НАТО снага у операцијама. Структурално-функционалном анализом су истражени чиниоци поморске и ваздушне моћи и међусобна зависност ових чинилаца. Узрочна анализа је метода којом смо се користили у откривању узрочних веза између употребе поморске и ваздушне моћи и догађаја које оне изазивају на копну. Такође, коришћени су и налази тематски сродних истраживања.

До додатних података смо дошли прикупљањем емпиријског материјала путем испитивања, односно научног интервјуа (Прилог 1). Садржај научног интервјуа нам је омогућио дубљи, детаљнији, увид у улогу коју остварују поморске и ваздухопловне снаге НАТО у Средоземном мору после Хладног рата. Питања за научни интервју су била упућена истраживачима теорије поморске и ваздушне моћи и учесницима поморских операција који су своје дужности

⁶² При том смо се руководили критеријумом за класификацију политичких докумената према субјектима који израђују и доносе документ. Конкретније, коришћена су документа, међу којима најважније место заузимају резолуције итд., али и други документи као што су разни споразуми и уговори и сл. Славомир Милосављевић и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 489.

обављали у Команди НАТО поморских снага. Ту првенствено мислимо на команданте и учеснике поморско-ваздухопловних операција, с обзиром на то да су они и специјализовани за област која је од интереса за наш рад. Дакле, интервју је формулисан са циљем да прикупи ставове, вредновања и оцене који су имали улогу да поткрепе поједине хипотезе. Неке од података смо прикупили у интервјуима путем непосредног, усменог и личног општења, или у писменом општењу – електронским путем.⁶³

Коришћењем компаративне методе су поређени различити ставови и налази у односу на улогу коју остварују поморске и ваздухопловне снаге. Поред тога, коришћене су и методе синтезе и анализе, дедукције и индукције. Пошто у предмету истраживања извешан број општих чинилаца поморске и нарочито ваздушне моћи није познат за њихово сазнавање је примењивана метода индукције. Такође, како би потврдили појединачне ставове у свим фазама истраживања смо користили методу дедукције. Заправо у истраживању су се индукција и дедукција користиле као јединствена индуктивно-дедуктивна метода. Синтезом смо се нарочито користили у формирању научних ставова у закључку нашег истраживања.

6. Научна и друштвена оправданост истраживања

Научни циљеви овог истраживања су, пре свега научна дескрипција и научно објашњење. У жижном пољу научне дескрипције су поморске и ваздухопловне снаге и њихова улога у војним интервенцијама. Истраживањем је потврђена полазна претпоставка да НАТО користи поморску и ваздушну моћ и снаге у спровођењу операција као средства за постизање политичких и

⁶³ Интервју је техника прикупљања података испитивањем путем непосредног личног општења испитивача и испитаника. Милосављевић и Радосављевић свако испитивање које не подразумева личну комуникацију између испитивача и испитаника не сматрају “истинским научним разговором”. Славомир Милосављевић и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, op. cit., стр. 506. Иако смо сагласни са овим ставом, један део испитивања, ће се обавити у писменом општењу имајући у виду географску удаљеност испитаника, као и финансијска ограничења. Испитаник на тај начин има више времена и могућности да консултује одговарајуће изворе о догађајима који су предмет нашег истраживања, а који су се десили у прошлости (пре неколико година), што је у овом случају предност писменог општења.

економских циљева у Средоземљу. Резултати истраживања указују на постојање ширег контекста употребе поморских и ваздухопловних снага НАТО. Поред тога, истраживање доприноси стицању нових научних сазнања о датом предмету истраживања, на основу података добијених из релевантне литературе, али и из емпиријских података који су по први пут сумирани на једном месту.

Научни допринос истраживања огледа се у чињеници да у довољној мери не постоје сазнања о предмету истраживања у домаћој, али ни у иностраној научној литератури. Дисертација стога представља посебан допринос истраживању поморско-ваздухопловних операција, односно представља надоградњу (допуну) њиховим досадашњим (емпиријским) налазима, посебно истраживањима НАТО операција. Такође, прегледом и описивањем резултата досадашњих истраживања поморско-ваздухопловних операција, допринело се њиховој систематизацији.

Такође, научни допринос дисертације је објашњење основа концепта ваздушно-поморске битке и његове примене у војној интервенцији у Либији. САД развијају концепт ваздушно-поморске битке за сукоб са великим силама, али је у дисертацији приказана његова примена од стране НАТО савеза против у великој мери војно слабије државе. На овај начин дисертација објашњава искуства из његове примене у војној интервенцији у Либији која су значајно утицала на његов развој. Имајући у виду све чешћу употребу поморске и ваздушне моћи, као и све бржи развој техничких средстава, ово истраживање представља добру основу за истраживање неких будућих ваздухопловно-поморских операција. Стога, истраживање садржи извесне елементе научног предвиђања улоге поморске и ваздушне моћи у будућности.

Друштвена оправданост истраживања је то што не само научна и стручна, него и најшира јавност може да се упозна са његовим налазима. Један од друштвених циљева овог рада је да се систематски и свеобухватно обради улога поморских и ваздухопловних снага у војним интервенцијама што ће омогућити увид у шири геополитички контекст употребе ових НАТО снага у Средоземљу. То је тим оправданије, стога што употреба поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземном мору има велики утицај на државе Средоземља јер су поморске и ваздухопловне снаге све значајније средство спољне политике и стога је њихово

изучавање значајно у науци међународних односа, науци о безбедности и стратешким студијама. Такође, научно обрађена тема била би од практичне користи и за доносиоце политичких одлука и креаторе спољне и безбедносне политике.

II ГЕОПОЛИТИКА И ГЕОСТРАТЕГИЈА У СРЕДОЗЕМЉУ

Познавање и анализа међународних односа и геополитике може се упоредити са познавањем стратегије и умећа великих војсковођа да остваре победу. Ово поређење је тим јасније када се зна да је на њихов развој као наука печат оставила стратегија. Проучавајући међународне односе и геополитику са фокусом на одређени регион учачамо блискост ових наука, а уколико трагамо за узроцима и последицама сукоба и ратова доспевамо у поље којим господари геостратегија. Заправо, поморске снаге, а са њима повезане и ваздухопловне снаге су, као што смо раније навели, изричито геополитички експонент.⁶⁴

Средоземље је јединствен цивилизацијски геополитички регион чији значај траје од првих цивилизација које су пловиле Средоземним морем које заплускује његове обале. Копно и море Средоземља постале су од тог периода “геополитички кључ” који су држале империје које су владале светом. Историјски осврт нам показује да су светске империје од првих цивилизација до данас своју моћ заснивале на потпуној контроли и превласти у Средоземљу коју су успостављале јаким копненим, поморским, а од развоја ваздухопловства и ваздухопловним снагама.

У Средоземљу су се кроз историју одиграли ратови и сукоби чије ће битке исклесати начела стратегије, указујући нам на непроцењиву важност геостратегије овог региона. Однос копна и мора, величине и облици територија тј. природно-географски чиниоци и стратешке сировине, економско-географски чиниоци трајно ће везати војну моћ за овај регион и обликовати геостратегију

⁶⁴ Под ратним бродом се подразумева “брод који припада оружаним снагама државе, носи спољне ознаке које омогућавају разликовање карактера и државности таквог брода, под командом је официра који је прописно овлашћен од владе те државе и чије се име налази на одговарајућој службеној листи или одговарајућем документу и којим управља посада која је под редовном војном дисциплином”. *Приручник о међународном праву применљивом у оружаним сукобима на мору*, Међународни институт за хуманитарно право Сан Ремо, Факултет политичких наука, Београд, 2002. Ратни брод представља део територије државе којој припада. Бошко Антић, *Савремени ратни бродови*, Новинско-издавачка установа “Војска”, Београд, 1996. Попут ратног брода и војни ваздухоплов се сматра државним ваздухопловом и има сличан правни статус по Конвенцији о међународној цивилној авијацији из 1944. године (Convention on International Civil Aviation of 1944 the “Chicago Convention”). A. R. Thomas, James C. Duncan (ed.), *Annotated supplement to The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations*, International Law Studies, Volume 73, p. 114.

Средоземља.⁶⁵ Подсетимо и да је Фридрих Хегел у *Филозофији историје* записао: “Средоземно море јесте срце старог света, јер то је оно море што га условљава и оживљава. Без њега се не би могла предочити светска историја”...⁶⁶

Да бисмо ближе сагледали и истражили улогу поморских и ваздухопловних снага у војним интервенцијама најпре је неопходно да се у наредном делу осврнемо на основне појмове геополитике и геостратегије, односно, стратегије и тактике како би схватили услове у којима се овим војним средствима остварују циљеви.

1. Геополитика и геостратегија

Геополитика и геостратегија су сродне научне дисциплине. Геополитика проучава географску основицу моћи у међународним односима, док геостратегија у контексту светске моћи разматра географску основицу у оквирима војних освајања. Геополитика и геостратегија у нашем истраживању заузимају централно место, јер је разматрана улога поморских и ваздухопловних снага у остваривању директне или индиректне територијалне контроле или утицаја на остваривање политичке, економске и војне моћи, тј. остваривање циљева.

1.1. Геополитика

Геополитика се често веома једнострано дефинише и тумачи, што ствара погрешну представу о овој старој науци са веома дугом историјом у пракси развоја народа и цивилизација, која се интензивно развијала на прелазу из XIX у XX столеће. Термин геополитика је грчког порекла (γη, геа – земља и πολιτική, политики – политика) и означава географију политике или политику простора.

⁶⁵ Види шире у: Фернан Бродел, *Средоземље у Старом веку: праисторија и античко доба*, Академска књига, Нови Сад, 2007., Ted Greenwood, *U.S. and NATO Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, Institute For National Strategic Studies, National Defense University, Washington, DC, 1993., Florin Diaconu, “A Renewed Geopolitical And Geostrategic Role For The Mediterranean Sea”, *Strategic Impact*, No. 3/2008.

⁶⁶ Георг Вилхелм Фридрих Хегел, *Филозофија повијести*, Култура, Загреб, 1951, стр. 92-93.

Геополитика је присутна од кад постоје људске заједнице, државе и цивилизације. Од када постоји свет геопростор је имао утицај на настајање, живот, развој, кретање и нестајање појединаца, група људи, држава и друштвених заједница. Геополитика као област знања и мисаони домет, формирала се много раније него што је добила име и заузела место у систему наука. Принципи на којима она почива давно су дефинисани најпре природним елементима и простором и распоредом земље и воде, тј. копна и мора – два кључна појма геополитике. Људи су првенствено насељавали оне просторе који су им пружали најбоље услове за живот и развој. Цивилизације су се најпре развиле у речној фази (плодне долине Европе, Африке и Азије, око река Дунава, Еуфрата и Тигра, Нила, Хоангхоа и Инда), па преко морске фазе (Грчка и Рим) и океанске фазе (Португалија, Шпанија, Холандија, Француска, Велика Британија) до трансокеанске фазе (Сједињене Америчке Државе).⁶⁷

Извесна геополитичка схватања налазимо још у старом веку у делима Конфучија, Херодота, Тукидида, Хипократа, Платона, Аристотела, Страбона и других.⁶⁸ Током средњег века присутно је тумачење друштвених и природних појава и процеса кроз теолошке и религиозне оквире, те је такав пут уз друге науке прошла и геополитика. Касније срећемо геополитичке идеје код Жана Бодена, Ришелјеа, Томаса Хобса, Виљема Петиа, Шарла де Монтескјеа, Жан-Жак

⁶⁷ Прве цивилизације су се рађале на обалама великих историјских река, а затим су се постепено шириле, концентришући се око Средоземног мора, и на крају обухватајући океанско приобаље. Више о томе видети у: Лев Иљич Мечников, *Цивилизација и велике историчке реке*, Статњи, Москва, 1995.

⁶⁸ Предавања Геополитика и међународни односи и Појам и различита схватања геополитике, геополитика кроз историју, предавања из предмета Геополитка, проф. др Драган Р. Симић, као и Андреја Милетић, “Геополитика”, у, Милан Матић, Милан Подунавац, (прир.), *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 342. Херодот у његовој Историји такође много говори о утицају географије на човека и његово понашање. Он је тврдио да код великих народа постоји неодољива тежња за освајањем туђих територија; Тукидид у свом делу Пелопонески рат говори о сукобу Атине и Спарте као о сукобу копнене и поморске силе. Хипократ је проучавао утицај природе, географског положаја и климатских услова на човека. Платон је поучавао о идеалној држави и органицизму. За Аристотела су значајни величина државе, број становника, излаз на море и типологије етнокарактера. Док, Страбон, аутор дела Географика, говори о значају “природних подела” односно граница међу државама и равномерном размештају становништва. Он је истицао вишеструко значење географије за владаре и стратеге. Шире о томе видети у: Драган Симић, *Поредок света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 47–50. и Мирко Грчић, “Антички извори политичко-географских и геополитичких идеја”, *Глобус*, бр. 22, 1997, стр. 23–28.

Русоа, Имануела Канта, Јохана Хердера, Карла Ритера, Александра фон Хумболта, Фридриха Хегела и других.⁶⁹

Шведски професор Рудолф Кјелен (*Rudolf Kjellén*, 1864-1922) сматра се родоначелником геополитике, јер је управо тим појмом означио један од пет битних елемената своје теорије државе (поред Економполитике, Демополитике, Социополитике и Картополитике) у делу “Држава као животни облик” (1916).⁷⁰ Кјелен је одредио геополитику као “науку о држави као географском организму или појави у простору: дакле држава као земља, териториј, подручје или најизразитије, као пространство. Као политичка знаност имаде она постојано у виду државно јединство и хоће да доприноси разумевању бића државе”.⁷¹ Реч геополитика је од кад је Кјелен употребио па до данас ушла у све светске језике у изворном облику без превода.

Термин геополитика је попримио више различитих значења ушавши у широку употребу. Данас је геополитика једна од најзначајнијих и комплексних наука, која спаја различите традиционалне науке и научне дисциплине. У најширем смислу под геополитиком подразумевамо свако разматрање и утврђивање односа између географског простора (величина, облик, положај, клима, природна богатства...) и политике.⁷² Професор Андреја Милетић каже да се са правом сматра да је за овакво значење погоднији термин политичка географија. Геополитика се иначе у свакодневном животу често поистовећује са политичком

⁶⁹ Предавања Геополитика и међународни односи, и Појам и различита схватања геополитике, геополитика кроз историју, предавања из предмета Геополитика, проф. др Драган Р. Симић, као и Андреја Милетић, “Геополитика”, ор. cit., стр. 342. Жан Боден је говорио о утицају тла на становништво, о физичкој супериорности северних народа, али и да су јужни народи због своје духовне премоћи предодређени да буду оснивачи великих империја; Ришелје је заступао развој морске моћи; Виљем Пети се залагао за склад између просторности територије и броја становника, а становништво сматрао кључним чиниоцем државе; Шарл Монтескје запазио је огроман утицај географије на политику; Русо истиче да је величина државе важан геополитички елемент; Имануел Кант је употребљавао термин политичка географија; За Јохана Хердера, нација је као органско биће; националност је изданак природе а људски род и земља су нераздвојиво јединство; Карл Ритер је један од оснивача савремене географске науке у коју је увео неке појмове који ће постати темељ геополитике. Он истиче значај климе, рељефа, распореда копна и мора, разуђености и контура континентата као предодређујуће за размештај раса и улогу народа у светској историји; Код Фридриха Хегела у његовој Филозофији историје налазимо геополитичке ставове. Хегел за обалне земље тврди да имају снажну интеракцију са морем, јер оно “позива човека на освајање, на разбојништво, али исто тако и на добитак и стицање”. Човек се у супротстављању мору ослања на “своју смелост и присуство духа” Видети и: Миломир Степић, “Демографски елементи кључних геополитичких теорија”, *Демографија*, књ. I, 2004, стр. 52-54.

⁷⁰ Андреја Милетић, “Геополитика”, ор. cit., стр. 341.

⁷¹ Рудолф Кјелен, *Држава као животни облик*, Ј. Ђ. Ђурђевић, Београд, Сарајево, 1923, стр 38.

⁷² Андреја Милетић, “Геополитика”, ор. cit., стр. 341.

географијом. Термин политичка географија је увео немачки професор географије у Лајпцигу Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*, 1844-1904) у делу “Политичка географија” (1897).⁷³

За Кјелена политичка географија “студира земљу као пребивалиште људских заједница у њеним односима к осталим својствима земље”.⁷⁴ Политичка географија проучава политичке аспекте географских феномена, а геополитика географске аспекте политичких феномена, тј. утицај географских чинилаца на политички живот. Збигњев Бжежински (пољ. *Zbigniew Brzeziński*) каже да је “политичка географија остала критична тачка у међународним пословима”.⁷⁵ Дакле, за њега она остаје и даље најзначајније питање међународних односа. На његовом становишту је и Туоми Осмо (*Tuomi Osmo*) када каже: “геополитика није много удаљена од политичке географије и ови термини се понекад, употребљавају као синоними. Међутим, разлика између њих постоји као што постоји разлика између геополитике и геостратегије”.⁷⁶ Он наводи да је геостратегија “војна и политичка стратегија, односно курс акције (дејства) која се примењује у циљу остваривања геополитичких циљева”.⁷⁷

Геополитика је дакле: “разматрање политичких питања са географског гледишта, тј. имајући у виду целу Земљу; наука о утицају спољне природе на друштвени и културни живот”.⁷⁸ С обзиром на то да геополитика има синтезни карактер и укључује хуманистичке, војне и природне науке које саме по себи садрже мноштво школа и праваца, стога је геополитика према Дугину “поглед на свет и у том својству је боље не поредити је са наукама, него са системима наука. Она се налази на истом нивоу на ком и марксизам, либерализам итд., тј. системи тумачења друштва и историје који као основни принцип издвајају најважнији критеријум и на њега свде све остале безбројне аспекте човека и природе”.⁷⁹ Дугин такође наводи да је геополитика “метод анализе међународних односа, сукоба, ратова, дипломатских потеза и стратегија, као и основних историјских

⁷³ *Ibid.*, стр. 341.

⁷⁴ Рудолф Кјелен, *Држава као животни облик*, *op. cit.*, стр. 38.

⁷⁵ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД и Романов, Подгорица, Бања Лука, 2001, стр. 39.

⁷⁶ Туоми Осмо, *Нова геополитика*, превод, Школа националне одбране, Београд, 2000, стр. 5.

⁷⁷ *Ibid.*, стр. 5.

⁷⁸ Милан Вујаклија, *Савремени лексикон страних речи*, КЗНС, Нови Сад, 1988, стр. 121

⁷⁹ Александар Дугин, *Основи Геополитике I*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 23.

збивања на основу издвајања двају фундаменталних начела – копненог и поморског. Те константе се по геополитичарима током историје битно не мењају, само стичу нове облике изражавања, нове границе, нове обресе, ново заодевање”.⁸⁰

Геополитика је светоназор власти, наука о власти и за власт. Она у савременом свету представља “кратак приручник господара”, уџбеник власти у коме се даје сажетак онога што треба имати у виду приликом доношења глобалних (судбоносних) одлука – као што су склапање савеза, започињање ратова, спровођење реформи, структурално престојавање друштва, увођење свеобухватних економских и политичких санкција итд.⁸¹ Николас Спајкман (*Nicholas John Spykman*, 1893-1943) је геополитику сматрао за најважније оруђе конкретне међународне политике, за аналитички метод и систем формула помоћу којих се може разрадити најделотворнија стратегија. Миланко Зорић каже да: “геополитика обухвата широка синтетичка знања из области географије, политикологије, социологије, филозофије, историје, демографије, војне стратегије и других наука, а њен важан део јесте геостратегија”.⁸² Полазећи од тога да је геополитика синтетичка наука, Зорић цитира белгијског геополитичара Роберта Стојкерса (*Robert Steuckers*) који тврди да она “обједињује политичку стратегију са чисто научним елементима. Пошто је геополитика стратегија, о њој треба судити полазећи не од статичких критеријума, већ искључиво од динамичких”.⁸³ Хенри Кисинџер (*Henry A. Kissinger*) за геополитику тврди да је једноставно синоним за односе великих сила.

Извесни аутори гледају на геополитику као на истраживање, па Саул Коен (*Saul Cohen*), тврди: “геополитика је примењено истраживање о односу географског простора и политике”⁸⁴, док је за Џефри Паркера (*Geoffrey Parker*), “геополитика изучавање међународних односа из просторне или географске

⁸⁰ Александар Дугин, *Геополитика постмодерне*, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009, стр. 5.

⁸¹ Александар Дугин, *Основи Геополитике I*, ор. cit., стр. 24-25.

⁸² Миланко Зорић, “Теоријска геополитика”, *Војно дело*, 6/2000, стр. 110.

⁸³ Роберт Стојкерс, “Теоријска панорама геополитике”, у Зборнику радова (ур.) Бранислав Матић: *Тајна Балкана – монографија о геополитици*, друго допуњено издање, СКЦ, Београд, 1995, стр. 17.

⁸⁴ Цитирано према: Небојша Вуковић, *Логика империје, Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, Конрас-Нација прес, Београд, 2007, стр. 32.

перспективе”⁸⁵, а Џефри Слоан (*Geoffrey Sloan*) и Колин Греј (*Colin S. Gray*) тврде да је “у суштини, геополитика покушај да се привуче пажња на значај извесних географских образаца у политичкој историји”.⁸⁶

За професора Андреју Милетића уже значење геополитике обухвата географско-детерминистичка схватања овог односа, по којима географија одређује политику. Он истиче да: “геополитика понекад означава, нарочито у изразу ‘геополитички положај’, место државе у односима међународних политичких снага, посебно с обзиром на њен географски положај и остале просторне одлике”.⁸⁷ Порасту интересовања за просторне димензије политике допринео је општи развој природних наука (међу којима и географије), а нарочито Дарвиново учење о еволуцији живих бића. “С друге стране, све заоштренија борба између великих сила за освајање, поделу и прерасподелу колонија у последњим деценијама XIX века, снажно је истакла потребу бољег познавања географије и њеног коришћења у практично политичке и пропагандне сврхе”⁸⁸, закључује професор Милетић.

Научно технолошки напредак, посебно у области саобраћаја и комуникација, доводи до брзих промена у могућности повезивања, економског искоришћавања, политичког организовања и војно-стратегијског коришћења простора истичући га као важан елемент државне моћи и спољне политике.⁸⁹

Геополитика као самостална наука се данас развија у више праваца, мада преовлађују “класичне” геополитичке анализе, какве налазимо у делима Бжежинског, Кисинџера, Греја и других аутора. Код њих наилазимо на познат појмовни апарат из арсенала старије геополитичке мисли (сукоб копно-море, доктрина спречавања доминације над Евроазијом, концепт равнотеже снага и сл.).

90

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Андреја Милетић, “Геополитика”, *op. cit.*, стр. 342.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Небојша Вуковић, *Логика империје, Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, *op. cit.*, стр. 36. Примера ради, Збигњев Бжежински даје поделу света у којој средишње место има САД и њихов однос с Евроазијом. Он Евроазију сматра кључним делом света, средиштем светске моћи, јер она представља највећу копнену масу на свету и чини светско острво. Бжежински је децидан: „Евроазија је шаховска табла на којој се наставља да води битка за светски примат“. О односу САД и Евроазије он каже: „Северна Америка против Евроазије, а свет се добијао као награда. Победник би истински доминирао читавим светом.“ Збигњев Бжежински, *Велика*

Професор Драган Р. Симић сасвим оправдано наводи да су: “разлози геополитике свакако, ‘старији’ од било које идеологије... они остају када се сљухте сви слојеви правне, идеолошке и моралне ‘одеће’ која их сакрива”.⁹¹

Туоми Осмо у књизи “Нова геополитика” каже да су обрасци развоја геополитичког размишљања и понашања код свих ранијих великих сила и империја показали невероватну сличност. Стога постоје разлози за веровање, утемељени на садашним трендовима видљивим у неким регионима света, да ће се у основи исти обрасци наставити. Аргументи и мотиви исказани за намерно унутрашње уједињење, односно географску експанзију, разликују се од случаја до случаја, али је правац кретања исти. Осмо тврди да иза залагања западних сила за мир и обезбеђивање демократског развоја, као стварних циљева (у мери у којој то могу бити прави циљеви), постоје увек и аспирације за повећање конкурентности, приступа и утицаја. Осмо наводи да се иза ових ангажовања крију политички и економски интереси.⁹²

Нама се ипак чини да је најсвеобухватнија дефиниција Миланка Зорића, који каже да: “геополитика истражује проблеме државне политике, међународних односа и дипломатије, безбедности и одбране, стицања и расподеле укупне моћи у свету и у појединим регионима, и то са геополитичког становишта”.⁹³ Геополитика се, између осталог, како наводи Зорић дефинише и као: “наука која се бави просторним политичким односима и везама између (и унутар) држава и нација и других територијално-политичких творевина, затим просторном расподелом и структуром политичке моћи по кључним светским регионима и средствима и поступцима за стицање и јачање моћи државе, зависно од природне

шаховска табла, op. cit., стр. 7-11. За садашњи однос САД и Евроазије Бжежински каже: “захваљујући успону нове динамичне, али и сложене и политички пробуђене Азије, ниједна сила не може очекивати да ће да ‘завлада Евроазијом’. Америка, нарочито после проћерданих двадесет година, може заузети само суптилнији и одговорнији однос према новој реалности евроазијске моћи”. Збигњев Бжежински, *Америка – Кина и судбина света: Стратешка визија*, Албатрос плус, Београд, 2013, стр. 134. Хенри Кисинџер, тако пише: “непријатељски азијски блок, као комбинација земаља са највећим бројем становника и огромним ресурсним богатствима са неким од најмарљивијих народа на свету, био би некомпатибилан са америчким националним интересом. То је разлог због кога Америка мора задржати присуство у Азији, а њен геополитички циљ мора остати да се спречи срастање Азије у непријатељски расположен блок (који ће се највероватније догодити под туторством једне од њених највећих сила).” Хенри Кисинџер, *Да ли је Америци потребна спољна политика: у сусрет дипломатији XXI века*, Клуб ПЛУС, Београд, 2011, стр. 120-121.

⁹¹ Драган Р. Симић, *Поредок света*, op. cit., стр. 314.

⁹² Туоми Осмо, *Нова геополитика*, op. cit., стр. 51.

⁹³ Миланко Зорић, “Теоријска геополитика”, op. cit., стр. 110.

средине, географских и политичких чинилаца, као и укупним просторним аспектима свих политичких и друштвених феномена”.⁹⁴ Ово је радна дефиниција нашег истраживања.

1.2. Геостратегија

Правац развоја геополитике који је више усмерен на безбедносни аспект међународних односа, назива се геостратегија. Из геостратегије која је војна вештина стратешког управљања географским предностима или недостацима рађа се глобална геостратегија која је усмерна на управљање светом. То је тачка на којој се ова дисциплина код појединих аутора сврстава у геополитику и стога се често не могу јасно видети границе између геополитике и геостратегије. Кад је у питању геостратегија, треба имати у виду да је она уско повезана с политичком географијом и геополитиком. Геостратегија је повезана са великим војним подухватима који се одвијају на целој Земљи и има строго одређено порекло. Термин геостратегија увео је Ђакомо Дурандо италијански генерал и државник (*Giacomo Durando*, 1807–1894), у делу “О италијанској националности, политичко-војни есеј”. У овом делу он разматра примену начела геостратегије на настанак националности. Геостратегија је за њега утицај географије на вођење ратова.⁹⁵ Геостратегија се може дефинисати као део опште војне стратегије, која се тиче операција у макро географским размерама, односно операција чија је просторна димензија довољна да искључи успостављање јединствене сцене. Геостратегија или велика стратегија смештена је између политичких циљева рата и војних операција на одређеном терену и представља најопштији начин реализације геополитичких циљева. Геополитика настоји да их објасни, полазећи од анализе различитих зона супротстављања у неком одређеном сукобу, као скуп, чији је циљ најефикаснија расподела снага. Како наводи Џефри Паркер геостратегију занима све што је унутар *raison d'etat* и *raison militaire*. Тако да је најједноставнија тврдња да је геостратегија “војна геополитика” и “млађа сестра

⁹⁴ Миланко Зорић, “Држава и геополитика”, *Војно дело*, 4-5/ 2001, стр. 150.

⁹⁵ Giacomo Durando, *Della nazionalità italiana; saggio politico-militare*, S. Bonamici e co., Losanna, 1846, p. 405-446.

геополитике”.⁹⁶ Назив геостратегија учестало се јавља четрдесетих година прошлог столећа, као резултат преводилачког напора неколико енглеских и америчких писаца да пронађу адекватну реч за немачки израз *Wehrgeopolitik* (геополитика рата).⁹⁷ Временом је она, као и бројни други појмови, добила нова семантичка значења. Данас, постоји неколико одређења геостратегије. За Бжежинског, геостратегија је “стратегијски менаџмент геополитичких интереса”.⁹⁸ У глосаријуму књиге Александра Дугина под геостратегијом се подразумевају “војни аспекти геополитичке анализе”.⁹⁹ Док Радован Павић истиче да се до појма геостратегије долази “у случају ако инсистирамо на оним просторним и географским факторима који могу бити одлучни и у војним питањима... као геостратешке можемо дефинисати све оне садржаје из домена политичке или економске географије и геополитике који утичу и на практична војна питања”.¹⁰⁰ У предлогу наставног плана политичке географије Павић наводи да геостратегија “представља везу географских, политичко-географских (у ужем смислу) и (нео)геополитичких садржаја са онима војног или навластито (*посебно* – курзив аутора) стратешког значаја”.¹⁰¹ Надаље, он нам указује да је геостратегија зависна од геокомпоненти, разуме се онима које су фактор веће или мање војне моћи, што је повезује са војном географијом.¹⁰² Миленко Тешић, професор војнопоморске географије, за геостратегију каже да је операционализација геополитике. “Она је формулисање и конкретизација геополитичких директриса, у крајњој линији њу реализују оружане снаге, које су у неку руку инструмент геостратегије... може се рећи да је геополитика у сфери идејности и анализе, а геостратегија у свери синтезе и реализације”.¹⁰³

⁹⁶ Више о томе видети у: Geoffrey Parker, *Western geopolitical thought in the twentieth century*, St. Martin's Press, New York, 1985.

⁹⁷ Andrew Gyorgy, *Geopolitics: The New German Science*, University of California Press, Berkeley, 1944, p. 105.

⁹⁸ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, op. cit., стр. 7.

⁹⁹ Александр Дугин, *Основы геополитики*, Арктогея, Москва 2000, стр. 445

¹⁰⁰ Радован Павић, *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије)*, Свеучилиште у Загребу, ФПН Загреб, Загреб, 1971, стр. 21-32.

¹⁰¹ Радован Павић, “Политичка географија – прилог дефиницији и приједлог наставног програма”, *Хрватски географски гласник*, Vol. 49, No. 1, 1987, стр. 47.

¹⁰² *Ibid.*, стр. 47.

¹⁰³ Миленко Тешић, *Записи: дани и дела*, ЕЛВОД-принт, Београд, 2009, стр. 14.

Геостратегија је подручје резервисано за војна питања традиционалног поимања безбедности.¹⁰⁴ Пошто је геостратегија нарочито погодна при анализирању и истраживању студије случаја, то ће у овом раду она бити централна оса, која ће укључивати и друге сродне дисциплине и науке.

1.3. Стратегија и тактика

Да бисмо могли да сагледамо улогу коју остварују војне снаге у ратовима и сукобима најпре је неопходно осврнути се на стратегију и тактику које нам дају оквир кроз који ћемо посматрати и разумети концепт њихове примене за постизање циљева ратова и интервенција. Притом у нашем истраживању тактику посматрамо као науку о употреби оружја за постизање победа над непријатељем, а стратегију као науку о употреби остварених победа за постизање циљева политике.

Реч стратегија вуче корене од старогрчке речи стратос (στράτος), која значи армија или војска. Одатле потиче стратегос (στράτηγος), генерал и стратегиа, што значи његову дужност или положај.¹⁰⁵ Наиме, реч стратегија је значила у то време искључиво вештину вођења рата – ратоводство, у смислу умећа и заната вођења рата. Ово значење стратегија је задржала више од два миленијума, ка савременом добу.¹⁰⁶ Сун Цуово дело, које се управо и зове, “Умеће ратовања” углавном се сматра првим и најгенијалнијим покушајем осмишљавања опште ратне стратегије. Под појмом “стратегија” подразумева се наука о вођењу војних јединица и планирању рата. Међутим, за Сун- Цуа стратегија је била више од тога, она се може применити на сва подручја међуљудских односа у којима се сукобљавају различити, а пре свега супротстављени интереси.¹⁰⁷ Како у предговору једном од многобројних превода пише Томас Клири, ово дело и дан-данас представља

¹⁰⁴ Марга Зорко, “Политичка географија, геополитика и геостратегија у *Политичкој мисли* од 1964. до 2013. године”, *Политичка мисао*, год. 51, бр. 1, 2014, стр. 109-132

¹⁰⁵ Carl von Clausewitz, *On War I*, London, 1962, pp. 95-97.

¹⁰⁶ Драган Симић, *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 149.

¹⁰⁷ Gerhard Staguhn, *Knjiga o ratu, Zašto ljudi ne mogu živjeti u miru*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007, str. 34.

вероватно најзначајнију и најутицајнију студију о стратегији ратовања.¹⁰⁸ У бројним списима, ђенералштабни потпуковник и предавач у војним школама Станојло Стокић (1847-1891) забележио је: “Јошт стари Грци делили су науку о употреби војске на тактику и стратегију. Од тога доба ова подела постојала је увек, а нарочито је обележена од времена Наполеона I. Стратегија, на српски преведено, значи војводска вештина тј. вештина употребе војске, да се посигне ратна целъ. Тактика је пак вештина употребе војске, да се уништи противничка војска”.¹⁰⁹

Стратегија као вештина датира још од најстаријих времена, али као теорија она је млада. Као теорија стратегија је анализирана и разматрана тек при крају XVIII столећа. Хенри Лојд (*Henry Lloyd*, 1720-1783), пореклом Енглеz, који је служио у многим европским војскама, први је у делу “*Memoires politiques et militaires*” написао извештај програм за теоријско проучавање стратегије у најширем смислу.¹¹⁰ У “Мемоарима” Лојд је обухватио сва дотадашња војничка дела, износећи управо филозофију рата.¹¹¹ Лојд је дао више теоријских поставки и принципа стратегије и поставио темеље стратегије као науке.¹¹² Он је, дакле увидео да рат почиње да бива многоструко сложен и обухватан и да стога стратегија не може да буде емпиријска као што је била и да војна вештина мора постати и духовна или интелектуална људска делатност.¹¹³

Све дефиниције стратегије имају извесне заједничке карактеристике али и различитости. Антоан Анри Жомини (*Antoine-Henry Jomini*, 1799-1869) је у историји војне мисли забележен као теоретичар стратегије који је сматрао да је стратегија: “вештина вођења рата по карти на целом ратишту”.¹¹⁴ У свом монументалном делу “О рату” Карл фон Клаузевиц (*Carl von Clausewitz*, 1780-

¹⁰⁸ Сун Тзу, *Умеће ратовања*, Алнари, Моно и Мањана, Београд 2002, стр. 7.

¹⁰⁹ Станојло Стокић, *Рат и ратовање*, друга свеска: трећи део: употреба војске: први одељак: тактика, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1885, репринт, ВИЗ, Београд, 2004, стр.18.

¹¹⁰ Хенри Лојд је служио као официр у аустријској, пруској и руској војсци. Написао је више војних дела, међу којима је и „Разматрање општих основа војне вештине“.

¹¹¹ Живојин Р. Мишић, *Стратегија – вештина ратовања*, предавања на Вишој школи Војне академије од 1898.-1904. године, штампарија Давидовић, Београд, 1907, стр. 15-16

¹¹² Биљана Стојковић, “Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу”, *Војно дело*, 3/2009, стр. 264.

¹¹³ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1974, стр. 19.

¹¹⁴ Анри де Жомини, *Преглед ратне вештине*, Геца Кон АД, Београд, 1938, стр. 110.

1831) пише: “стратегија је употреба боја за постизање ратног циља; она дакле, мора целом ратном акту да постави циљ који одговара његовој сврси, тј. она пројектује ратни план и за овај везује низ поступака који ће водити ка њему; тј., она пројектује поједине ратне операције и у њима распоређује бојеве”.¹¹⁵

Када говоримо о односу стратегије и тактике још је Сун Цу видео тесну везу између њих, када је тврдио да је стратегија без тактике најспорији пут до победе, а тактике без стратегије су само бука пре пораза.¹¹⁶ Жомини је видео тактику као науку о употреби оружаних снага у боју, а стратегију као науку о употреби бојева за постизање ратног циља.¹¹⁷ Сам Наполеон цитира Хенрија Лојда који је још у XVIII столећу стратегију поделио на “комбинацију материјала” и “божански део”.¹¹⁸ Стратегија би дакле била овај божански део, а тактика и логистика материјалан део. Француски стратег и генерал Андре Бофр (*André Beaufre*) за тактику каже да је вештина употребе оружја у борби да би се постигао његов најбољи ефекат, а логистику види као науку која обухвата знања о кретању и снабдевању.¹¹⁹ Бофр је врло изричит када каже: “као што је стратегија средство примене насилне политике, тако су тактике средства примене стратегије. То значи да тактике треба да буду подређене стратегији”.¹²⁰ Он тврди: “стратегија је та која ће одлучивати какав ће бити облик борбе, офанзиван или дефанзиван, лукав или жесток, директан или поступан и индиректан, да ли ће се тежити борби у политичком домену или у војном домену, итд”.¹²¹ Он је сасвим у праву када иде и даље да стратегија: “треба не само да врши избор тактика, већ она такође мора да оријентише еволуцију тактика да би оне могле одиграти потребну улогу у постизању победе”.¹²² Стога, Бофр закључује да: “у делокруг стратегије спада одређивање циља техници и тактикама, према којем оне треба да теже у њиховим

¹¹⁵ Карл фон Клаузевиц, *О рату*, редакција Војног дела, Београд, 1951, стр. 141.

¹¹⁶ Art of War Quotes, доступно на: <http://www.artofwarquotes.com/>, приступљено 30/07/2015

¹¹⁷ Клаузевиц каже да се „борба састоји из већег или мањег броја појединачних засебних дејстава, које називамо бојевима“, У борбу или боју које дефинише „као једину непосредну активну радњу, стапају се нити свих других радњи, јер се све оне завршавају борбом.“ Карл фон Клаузевиц, *О рату*, *op. cit.*, стр. 92-93.

¹¹⁸ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 20-21.

¹¹⁹ *Ibid.*, стр. 20.

¹²⁰ *Ibid.*, стр. 50.

¹²¹ *Ibid.*, стр. 51.

¹²² *Ibid.*, стр. 52.

проналасцима и истраживањима. Само тако ће еволуција бити усмерена у корисним правцима, јер ће они водити према циљу борбе – победи”.¹²³

Хелмут фон Молтке (*Helmut Von Moltke*) каже да: “стратегија представља практичну употребу средстава, која се војсковођи стављају на располагање за постизање одређеног циља”.¹²⁴ Лидел Харт (*Basil Henry Liddell Hart*) у ужем смислу стратегију дефинише као: “вештину расподеле војних средстава ради испуњења циљева политике”.¹²⁵ Андре Бофр стратегију види као вештину дијалектике снага или, тачније, вештина дијалектике воља уз употребу силе ради решења њиховог сукоба.¹²⁶ Или како је он још јасније дефинише: “вештина да се оствари суделовање силе у постизању циљева политике”.¹²⁷

Велики војсковођа Живојин Мишић цитира ђенерала Димитрија Ђурића који у “Стратегији” (по руском генералу Леру)¹²⁸ каже: “стратегија је наука, која излаже начела и даје кључ за објашњење свих појава ратне вештине и војевања”.¹²⁹ Уколико прихватимо овакво становиште да је стратегија наука, онда је то свакако како пише Мишић: “наука о вештини ратовања у ширем смислу”.¹³⁰

Стратегију као науку видели су и Лојдов савременик надвојвода Карло, који је сматрао да је стратегија наука, и то наука о рату, наука главног команданта који прави планове и одређује ток војних операција. И Голц је сматрао да је стратегија наука о руковођењу војском, а тактика наука о командовању трупама.¹³¹ Француски адмирал и теоретичар Раул Кастекс (*Raoul Castex*, 1878-1968), разматрајући обим и садржај стратегије у књизи “Стратегијске теорије”, дефинише је помоћу више одредница, узимајући при том у обзир командни степен (наука главнокомандујућих, надвојвода Карло), снаге (теорија по којој се води и управља армијама, фон дер Голц), простор (обухвата све што се догађа на ратишту¹³², Жомини), време (у миру када се врше припреме, и у рату када се он

¹²³ *Ibid.*, стр. 52.

¹²⁴ Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, редакција Војног дела, Београд, 1952, стр. 196.

¹²⁵ *Ibid.*, р. 199.

¹²⁶ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, *op. cit.*, стр. 21.

¹²⁷ *Ibid.*, стр. 20.

¹²⁸ Генрих Антонович Леер (1829-1904), руски генерал, историчар и војни теоретичар. Аутор је дела *Стратегија (тактика театра военных действий)*, Санкт Петербург, 1885-1898.

¹²⁹ Живојин Р. Мишић, *Стратегија – вештина ратовања*, *op. cit.*, стр. 17

¹³⁰ *Ibid.*, р. XIV

¹³¹ Момчило Сакан, “Дефинисање стратегије”, *Војно дело*, 2-3/2002, стр. 226.

¹³² Ратиште је целокупно географско пространство зараћених страна, укључујући копнени, морски и ваздушни простор, заједно са снагама, средствима и свим изворима ратног потенцијала. Војиште

води, Бекон) и видове оружаних снага (копнена војска, поморске снаге, воздухопловство). Он наводи да Наполеон није никада употребио термин стратегија, али и да су, на основу искустава из ратова које је водио, формулисане многе сагласне дефиниције, с мањим разликама, и означени критеријуми за разграничење с тактиком.¹³³

И Свечин и Соколовски су стратегију сврставали у науке. Свечин то чини позивајући се на Канта, који је сматрао да се науком може звати свака систематска теорија која обухвата посебну област, а чије се проучавање врши по извесним основама и начелима. Дакле, Свечин увиђа да смо склони да сматрамо науком сваки систем знања који нам олакшава разумевање живота и праксе, а у такву широку дефиницију науке, несумњиво спада и теорија целокупне ратне вештине, па и стратегија.¹³⁴ Соколовски каже да је стратегија систем научних знања о карактеру и закономерностима рата и оружане борбе.¹³⁵

Клаузевиц у књизи “О рату” исказује савременски двосруки образац: “рат треба потпуно да одговара политичким намерама, а политика треба да је одмерена према ратним средствима”.¹³⁶ Разматрајући везу стратегије и политике Рејмон Арон (*Raymond Aron*) у књизи “Мир и рат међу нацијама” тврди да мисао Клаузевица и логика акције не дозвољавају сумњу: “политика не може одредити циљеве не водећи рачуна о средствима којима располаже”.¹³⁷ Разматрајући вођење операција и стратегију каже: “политика не управља само концепцијом целине. Она одређује у неким случајевима и вођење једне битке, опасности које један војсковођа мора прихватити, границе које стратег мора да одреди иницијативама тактичара”.¹³⁸

Наводећи пример сарадње Молткеа и Бизмарка, Мишић у виду закона изриче став да “између политике и вођења рата (војсковође) мора владати потпуна хармонија, јер, сем осталог, од те две чињенице као позитивно зависи и успех у

је део општег ратишта и у географско-стратегичком, политичком, економском и оперативном погледу представља једну целину. Док се простор на копну или мору на коме се изводе борбена дејства (борбене операције) назива бојиште и део је војишта. Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, ор. cit., стр. 122-123.

¹³³ Раул Кастекс, *Стратегијске теорије*, Војно дело, Београд, 1960, стр. 11-36.

¹³⁴ Александар А. Свечин, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1956, стр. 17.

¹³⁵ Василиј Данилович Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 26.

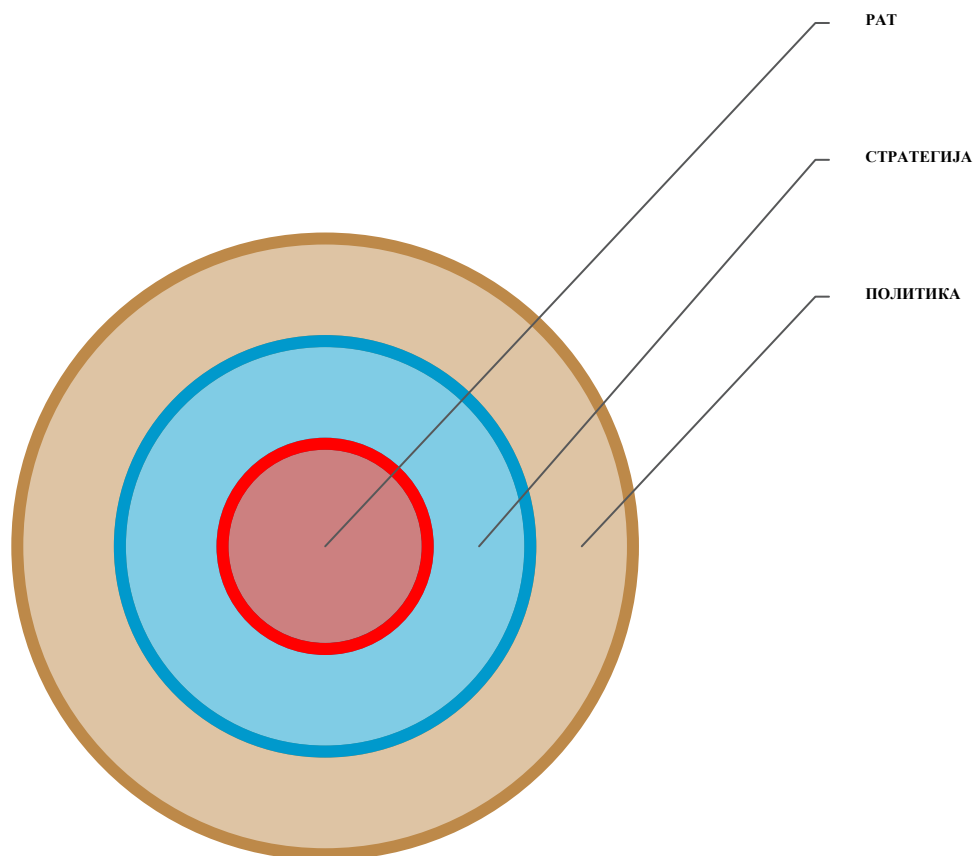
¹³⁶ Карл фон Клаузевиц, *О рату*, ор. cit., стр. 524.

¹³⁷ Ремон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2001, стр. 63.

¹³⁸ *Ibid.*, стр. 63.

рату. Политика тако исто одређује у више, прилика и време почетка ратних радњи, од чега често зависи и начин ратовања. Погребна је дакле и овде потпуна сагласност између представника политике и главног команданта војске”.¹³⁹

Стратегија се као саставни део ратоводства, у ствари односи на циљ рата, а циљ рата се не може ни замислити без политике. Циљ рата није ништа друго него превод политике на језик силе. Ту узајамну везу војне вештине у ширем смислу и политике је Клаузевиц поставио преко стратегије. Стратегија дакле садржи у себи делове тактике, логистике, као и политике али није прост збир свега тога. Клаузевицев образац се дакле може овако исказати: **ПОЛИТИКА – СТРАТЕГИЈА – РАТ – СТРАТЕГИЈА – ПОЛИТИКА.**

Слика бр. 1. Графикон Клаузевицевог обрасца

¹³⁹ Живојин Р. Мишић, *Стратегија – вештина ратовања*, op. cit., стр. 9.

Свеприсутност стратегије и њена повезаност са политиком приказана је на слици бр. 1. На овај начин смо веома близу Молткеу, који је тврдио да политика поставља циљеве рата – пре рата, и преговара о миру – после рата. За време рата, стратегија је лишена политике. Кад рат почне, политика може само да повећава или смањује своје захтеве, односно задатке које поставља стратегији, сходно ратним победама или поразима. Уколико овај образац из хоризонталне равни представимо као концентричне кругове видећемо прави однос између њих. Овај однос нам предочава и војвода Мишић у књизи “Стратегија – вештина ратовања” када пише: “Рат је продужење политике са оружјем у руци, чиме се управо и објашњава утицај политике на вођење рата”.¹⁴⁰

Наш угледни војни теоретичар Јован Анђелковић у делу “Појмови из ратоводства” изричито каже: “државној политици рат је начин, а војска средство за решавање задатака. Но решавање у рату не спада само политици у надлежност, ту стратегија, тј. виши војени, обзира имају решавајућег гласа, а често и једино решавајућег. Политика и стратегија ту се тако срођавају, да војвода мора уједно бити и државник”.¹⁴¹

Лидел Харт нас подсећа да не изгубимо из вида да одсудна битка није једини циљ стратегије, а када би то и било тако, сви се слажу да је циљ стратегије да њу “остварује под најповољнијим околностима, а уколико буду повољније прилике, утолико ће бити сразмерно мање борбе. Стога би се савршенство стратегије састојало у добијању одлуке без икакве озбиљне борбе”.¹⁴² Ове ставове Харт поткрепљује бројним примерима из историје.¹⁴³ Овде он само потврђује да је на истом путу као Сун Цу који је записао: “није највеће умеће увек побеђивати у биткама – најбоље је победити непријатеља без борбе”.¹⁴⁴ Сун Цу такође каже: “да би победа била потпуна, морате онемогућити сваки облик отпора. Тако ће ваша

¹⁴⁰ *Ibid.*, стр. 8.

¹⁴¹ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, Државна штампарија Београд, 1876, стр. 2-3.

¹⁴² Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, *op.cit.*, стр. 201-202.

¹⁴³ Као примере наводи: Цезаров поход на Илерду, Кромвелов на Престон, Наполеонов на Улм, Молткеови успеси 1870. године код Седана, као и начин на који је Аленби 1918. године опколио Турке у брдима Самарије, затварајући им сваки пролаз, немачки успеси при отсецању савезничких снага у Белгији и Вавелов поход у Либији. Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, *op.cit.*, стр. 202.

¹⁴⁴ Сун Тзу, *Умеће ратовања*, *op.cit.*, стр. 27.

војска остати свежа, а ваши циљеви ће бити постигнути. То је суштина стратегије напада”.¹⁴⁵

Кастекс у делу “Стратегијске теорије”, изриче формулу: “стратегија је као сунчев спектар. Она има инфрацрвене зраке, који улазе у област политике, и ултравиолетне који представљају област тактике. И као што се спектар везује у својим невидљивим деловима неприметном постепеношћу тако се исто и стратегија придружује политици и тактици губећи се поступно да би се стопила с њима. Тако политика, стратегија и тактика образују једну целину, једну потпуну заједницу, добро сједињену, а никако тројство с јасно одвојеним деловима”.¹⁴⁶ Свечин о односу политике и стратегије изриче важну поуку: “Стратегија не сме да се жали на политику, због њеног мешања у руковођење ратом, на политику чију неку врсту пројекције представља она сама”.¹⁴⁷ Он закључује да се политици морају признати права и дужности да у главним цртама одређује руковођење ратом.

Стога је стратегија с једне стране самостална наука о рату са сопственим методом и циљевима, а с друге примењена наука или вештина чији су циљеви на крају крајева преузети од других делатности људског ума (политика итд.).

Стратегија и политика су се после Другог светског рата, а нарочито после Хладног рата, узајамно прожеле. Историјски развој стратешке мисли је данас стигао близу границе да се стратегија или потпуно уклопи у политику, или да сама постане политика *sui generis*. Суштина је да се стратегија не граничи са политиком, већ се са њом спаја.¹⁴⁸

Ове **дефиниције** представљају дефинисање стратегије, усмерено искључиво на војну силу као средство рата и везу војне силе и циљева рата. Ови најпознатији ранији покушаји одређивања стратегије, настављају традицију употребе термина *ратоводство* не разликујући се у основи од својих кинеских и грчко-римских узора, одређују стратегију у војним појмовима, посредно наговештавајући њен незаобилазни политички карактер.

¹⁴⁵ *Ibid.*, стр. 28.

¹⁴⁶ Раул Кастекс, *Стратегијске теорије*, *op. cit.*, стр. 19.

¹⁴⁷ Александар А. Свечин, *Стратегија*, *op. cit.*, стр. 38.

¹⁴⁸ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 35-36.

Други светски рат је показао да је за његово вођење, поред политике и чисто војних проблема, било потребно дубоко познавање и социологије и економике, јер се и моћ државе састоји из политичке, економске и војне компоненте. Стога, је ратоводство данас постало социјална наука у најширем смислу речи, јер обухвата основне законе развоја људског друштва, као и законе који условљавају еволуцију, припреме и вођење рата у савременом свету.¹⁴⁹ Едвард Мид Ерл (*Edward Mead Earle*) каже да се овако схваћена делатност државника често назива велика стратегија (ратоводство или ратна политика), и да њене границе у теорији још нису одређене. Велика стратегија обухвата, поред стратегије употребе оружаних снага, спољну и унутрашњу политику, економику, финансије, као и у потребној мери све остале гране државне делатности.¹⁵⁰

Најупотребљивија дефиниција стратегије је “употреба војне силе у достизању политичких циљева”.¹⁵¹ Још одређенија дефиниција стратегије која прати овај траг је “теорија и пракса употребе и претње употребе организованих снага у политичке сврхе”.¹⁵² По питању везе између политике и стратегије Харт тражи да она буде тесна за све време рата и да политика увек буде над стратегијом. Тај утицај мора ићи тако далеко да се и стратегијски методи морају подешавати према врсти ратне политике.¹⁵³ Стога је Лидел Харт сасвим у праву када каже: “као што је тактика примењивање стратегије у нижем степену, тако је и стратегија примењивање велике стратегије у нижем степену... Задатак велике стратегије је да све изворе једног народа координира и упућује ка постигнућу политичког циља рата – циља који одређује народна политика... Поред тога, док је хоризонт стратегије ограничен ратом, велика стратегија гледа преко рата на мир... Она нема само да комбинује разна средства, већ и да њиховом употребом отклања ма какву штету за будуће стање мира, сигурности (*безбедности – курзив аутора*) и напретка. Жалосно стање мира, за обе стране, после велике већине ратова, може се приписати фактору да је за разлику од стратегије, домен велике стратегије за већину *terra incognita* (лат. непозната земља) која још чека на истраживање и

¹⁴⁹ Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, предговор нашем издању, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952, стр. VIII

¹⁵⁰ *Ibid.*, стр. VIII

¹⁵¹ Basil Liddell Hart, *Strategy, The Indirect Approach*, London, Faber, 1967, p. 366.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, op.cit., стр. 11.

разумевање”.¹⁵⁴ Ерл дефинише велику стратегију као “највиши тип стратегије који удружује политику и оружану силу једног народа тако да прибегавање рату постаје излишна ствар или му се приступа са највећим изгледима на успех”.¹⁵⁵ Он јасно истиче да стратегија није искључиво појам ратних времена, већ је саставни део државничке вештине за сва времена. Како су и друштво и рат постали сложеније појаве, то је и стратегија по сили околности захтевала све веће обраћање пажње на невојничке чињенице, економске, психолошке, моралне, политичке и техничке.¹⁵⁶ Циљ велике стратегије је обезбеђење опстанка државе у међународном поретку, што се постиже кроз заштиту њених виталних интереса применом средстава која су јој на располагању, одабиром таквог смера деловања који у миру и у рату будућности треба да осигура њен развој у будућности.¹⁵⁷

Велика стратегија треба да обезбеди примену националне моћи у свим условима, због остваривања траженог степена контроле над противником (кроз претњу силом, примену силе, посредне притиске, дипломатију, итд.). Улога велике стратегије је одређивање смерница за примену свих инструмената националне моћи неке државе, за постизање циљева који надилазе само исход рата, већ се баве и наступајућим миром.¹⁵⁸ Лидел Харт пише: “велика стратегија мора да регулише расподелу снага на разне видове оружане силе и службе, рачунајући ту и индустрију. Борбена снага представља само један од тих инструмената велике стратегије. Велика стратегија мора да води рачуна и да регулише моћ финансијског, дипломатског, трговинског и, не на послетку, етичког притиска у смислу слабљења противникове воље. Дobar разлог представља и мач и штит”.¹⁵⁹ Однос велике стратегије, војне стратегије и тактике је могуће сагледати кроз рат. Кад рат почне војна стратегија је примена велике стратегије на нижем, војном нивоу, а тактика – примена војне стратегије на још нижем војничком нивоу.¹⁶⁰

Пол Кенеди (*Paul Kennedy*) је забележио да суштина велике стратегије лежи у политици. Заправо он велику стратегију види као: “способност лидера

¹⁵⁴ *Ibid.*, стр. 199-200.

¹⁵⁵ Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, ор. cit., стр. 3.

¹⁵⁶ *Ibid.*, стр. 2

¹⁵⁷ Colin S. Gray, *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 17-23.

¹⁵⁸ Драган Симић, *Светска политика*, ор. cit., стр. 150.

¹⁵⁹ Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, ор. cit., стр. 199.

¹⁶⁰ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, ор. cit., стр. 31.

нације да окупи све елементе, како војне, тако и цивилне, за очување и унапређење дугорочних најбољих интереса (у рату и у миру) нације”.¹⁶¹ Према његовом тумачењу, “сви елементи” укључују пуно коришћење и процену дипломатије; питања националне воље, морала, и политичке културе; и читав низ економских ресурса, укључујући и индустрију, финансије, радну снагу и богатство.

Проучавање теорије и суштине рата важно за опстанак и развој држава. Сун Цу нас подучава да је рат: “од суштинског значаја за државу – то је подручје смрти и живота, стаза опстанка и пропасти, и стога се мора што боље проучити”.¹⁶² Већина теоретичара стратегије је рат заправо сагледавала у обрасцу немачког филозофа Канта који је тврдио да: “и кад не би било рата човечанство би га морало створити”.¹⁶³ Јован Анђелковић био је још изричитiji у тврдњи: “Рат лежи у природи људској. Он је извор страсти и интереса. Настао је постанком људским и биће га докле траје људи, на жалост свију човекољубаца, који сневају царство вечног мира”.¹⁶⁴ Бофр нас у том смислу подсећа на људску природу када каже да неутољива људска жеља за моћи, повезана са још непознатим силама које владају економском и биолошком еволуцијом врсте, мораће увек да проналази поље експанзије где би се извршио пренос моћи или добара који се траже услед промене у равнотежи. Стари војнички рат, са трубама и развијеним заставама, постаће ређи или ће нестати. Накнада ће бити развијање револуционог рата, унутрашњих сукоба, увек нових криза, непрекидног научног, индустријског и војног напрезања. Док нам у аманет оставља и рат и мир пише: човек XX столећа, притиснут мором двеју некорисних катастрофа из 1914-1918. и 1939-1945. године и наоружан свим средствима савремене науке, можда је најзад пронашао начин да спречи да се такве катастрофе понове. Али, цена коју ће морати да плати, наметнута ироничном судбином, биће другачија од оне са којом

¹⁶¹ Paul Kennedy, “Grand Strategies in War and Peace: Towards a Broader Definition,” in *Grand Strategies in War and Peace*, (ed.) Paul Kennedy, Yale University Press, 1992, p. 5

¹⁶² “Под подручјем се подразумева локација, место на коме се води оружана борба – стекнете ли предност, преживећете; изгубите ли предност, умрећете. Стога се рат назива подручје смрти и живота. Под стазом се подразумева способност прилагођавања ситуацији и способност остваривања победе – ако је следите, преживећете; ако скренете с ње, чека вас пропаст”. Сун Тзу, *Умеће ратовања*, ор. cit., стр. 5.

¹⁶³ Станојло Стокић, *Рат и ратовање*: прва свеска: први део: однос рата према политици: други део: уређење ратне силе, ор. cit., стр. 2

¹⁶⁴ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, ор. cit., стр. 3-4.

је он рачунао: борба суздржана на сниженој скали, трајаће непрестано. Велики рат и истински мир умреће тада заједно.¹⁶⁵

Харту и Бофру дугујемо и захвалност за установљење тзв. посредне стратегије која има велики значај за наше истраживање. Наиме, Лидел Харт каже да кад је: “у току проучавања дуге серије војних похода, први пут запазио надмоћност посредног над непосредним прилажењем противнику, желео сам једино да расветлим стратегију. Међутим у дубљем размишљању, почео сам да схватам да посредно прилажење има много ширу примену, да оно представља *животни закон у свим областима, филозофску истину* (курзив аутора). Почео сам да увиђам да примењивање тог закона представља кључ за постизање практичних резултата при обрађивању ма ког проблема у коме господари људски фактор и где сукоб воља тежи да избије из дубоке грозничавости према интересу”.¹⁶⁶

Бофр каже да посредна стратегија, која представља слабији начин извођења тоталног рата, припадала свим временима (подједнако уосталом као и непосредна стратегија). Бофр закључује да то што су посредна стратегија и њени савремени облици у великој моди, потиче отуда, што би велики рат ако би се поступало разумно, постао неизводив.¹⁶⁷

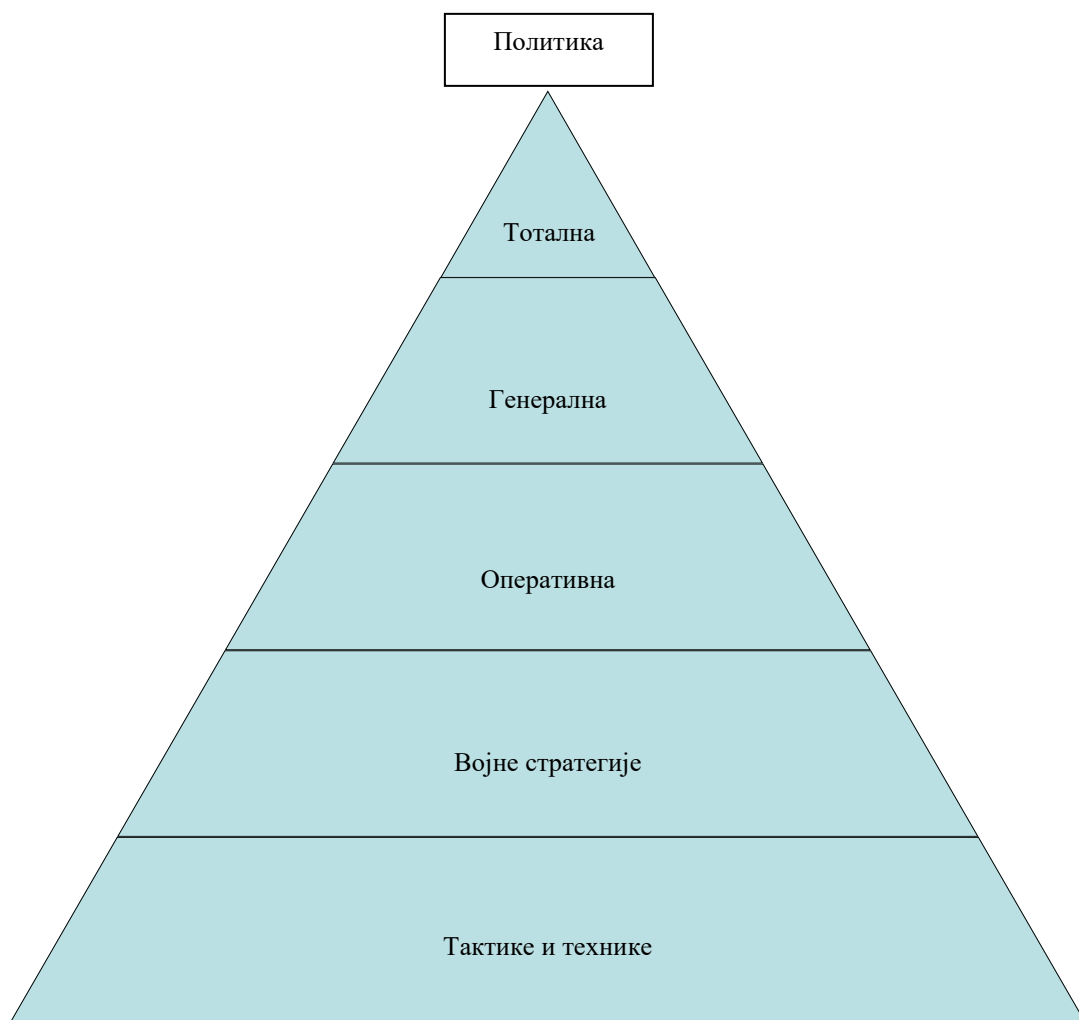
Њему дугујемо и поделе стратегије по хоризонтали. Наиме, према Бофру, испод политике је смештена читава пирамида стратегија (слика бр. 2).¹⁶⁸

¹⁶⁵ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, op. cit., стр. 112.

¹⁶⁶ Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, op.cit., стр. 15.

¹⁶⁷ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, op. cit., стр. 136-137.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 142.

Слика бр. 2. Графикон Бофрове пирамиде стратегија

Појам стратегија је, поред суштинских промена кроз време, такође и семантички измењен. “Од готово искључиво војног појма, стратегија је посебно од краја Другог светског рата, надишла и ‘прогутала’ рат, покривајући све ширу стварност. У институционалном погледу, примера ради, стратегија је из генералштабова прешла у институте, на факултетске катедре, у стратегијске центре, министарства спољних послова, владине кабинете, обавештајне службе, у привреду и у друштвени живот”.¹⁶⁹ Стога се закључује професор Драган Р.

¹⁶⁹ О томе шире у: Радован Вукадиновић, *Нуклеарне стратегије и међународни односи*, Политичка култура, Загреб, 2006, стр. 7-25., Наведено према: Драган Симић, *Светска политика*, op. cit., стр. 151.

Симић, “данас све чешће говори о полистратегiji, која поред војне димензије у ужем смислу, обухвата и остале димензије као што су политичка, економска, дипломатска и друге,... другим речима, овако проширена стратегија прожима се са спољном политиком и као таква је незаобилазна и у изучавању међународних односа”.¹⁷⁰ Стратегијске студије као подпоље међународних односа биле су у великој мери заступљене током Хладног рата. Пошто су период од краја Хладног рата до данас обележили бројни сукоби, а моћ и сила и даље у великој мери утичу на регионалну и светску политику, стога су стратегијске студије и даље релевантне.

Иако је суштина стратегије изнета у дефиницијама ових теоретичара, бројни теоретичари новијег доба наглашавају да стратегија има како ратну тако и мирнодопску примену. Термин стратегија има знатно шире значење, него оно које се односи на ратове и војне активности. За Грегора Фостера (*Gregory D. Foster*): “стратегија је крајње средство ефектне демонстрације моћи”.¹⁷¹ Док Роберт Озгуд (*Robert Osgood*) каже да: “стратегија мора бити схваћена као свеобухватни план који се ослања на капацитете оружане принуде, уз примену економских, дипломатских и психолошких инструмената моћи, ради подршке ефективности спољне политике”.¹⁷² Мареј (*Williamson Murray*), и Гримсли (*Mark Grimsley*) пажњу усмеравају на “квалитет дешавања процеса који је нераздвојан у формулисању стратегије”.¹⁷³ Амерички адмирал и војни теоретичар Џон Вили (*John C. Wylie*), дефинише стратегију као: “план акције смишљен ради постизања неког циља”.¹⁷⁴

Можда нас у проблематику којом ћемо се у наредним поглављима бавити најбоље уводи Роберт Е. Озгуд када дефинише ограничени рат тј. када каже да је одлучујуће ограничавање у рату ограничавање циљева рата. Он је сматрао да се за постизање ограниченог политичког циља војном руководству мора оставити

¹⁷⁰ Драган Симић, *Светска политика*, ор. cit., стр. 152.

¹⁷¹ *Мала енциклопедија Просвета*, општа енциклопедија, четврто издање, део 1 (А-Ј), 1986, стр. 2.

¹⁷² *Ibid.*, р. 2.

¹⁷³ “Стратегија је процес, стално прилагођавање променљивим условима и околностима у свету, у којем су шанса, несигурност и двосмисленост доминантни.” *Мала енциклопедија Просвета*, ор. cit., р. 2.

¹⁷⁴ John Wylie, *Military Strategy – A General Theory of Power Control*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1967, р. 91.

могућност избора количине и врсте снага и средстава, као и начина њихове употребе.¹⁷⁵

За наше истраживање је од кључне важности да размотримо поморску и ваздухопловну стратегију и њихов однос са копненом (сувоземном, која се негде назива и војном) стратегијом, као и да увидимо њихове сличности и интеграцију. Оваква просторна подела стратегије је усвојена јер се ратови воде у природној средини (копно, море, ваздух). Пошто су у фокусу истраживања копно и море Средоземља јасно је да су принципи поморске и ваздухопловне стратегије основ за разумевање примене поморских и ваздухопловних снага. После Хладног рата, је евидентно да се поморска и ваздухопловна стратегија превасходно испољавају у ограниченим ратовима и војним интервенцијама.

1.4. Геополитички и геостратегијски значај мора

Као што смо то већ напоменили, море има велики геополитички и геостратегијски значај. И сам оснивач геополитике Фридрих Рацел је у мору видео први извор националне величине.¹⁷⁶ Наиме, главни закон геополитике је темељна двојност која се одражава у географском устројству планете и у историјској типологији цивилизација, закључује Дугин. Та двојност се изражава у супротстављености копнене моћи (телурократије)¹⁷⁷ и поморске моћи (таласократије). Он тврди да карактер те супротстављености потиче од историјског сучељавања трговачке цивилизације (Картагина, Атина) и војноауторитативне цивилизације (Рим, Спарта). О вечитом сукобу копна и мора

¹⁷⁵ Robert E. Osgood, *Limited War: The Challenge to American Strategy*, University of Chicago Press, Chicago, 1957, p. 4.

¹⁷⁶ Теодор Роп, “Континенталне доктрине о поморској моћи”, у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, op. cit., стр. 480.

¹⁷⁷ Телурократија – од латинске речи „tellus“ (тло, земља, копно) и грчке „кратос“ (власт, моћ, управљање) Миломир П. Степић, “О српском геополитичком идентитету”, *Српска политичка мисао* број 2/2012, стр. 22. Телурократија је “владавина посредством копна” или “копнена моћ”. Обележје великих држава са очигледном копненом геополитичком оријентацијом. Александар Дугин, *Основи Геополитике I, Глосар – основни појмови и термини геополитике*, op. cit., стр. 438.

писали су геополитичари: Мехен, Макиндер, Блаш, Спајкман, Хаусхофер, Шмит и други.¹⁷⁸

Тако Алфред Мехен (*Alfred Thayer Mahan*, 1840-1914) своју геополитичку стратегију гради полазећи искључиво од поморске моћи и њених интереса. Узор поморске моћи за Мехена су биле древна Картагина и Енглеска XVII и XIX столећа. Захваљујући његовим идејама и теорији поморске моћи у XX и XXI столећу су то постале САД и земље НАТО савеза.¹⁷⁹ Појам поморска моћ је према Мехену заснован на слободи поморске трговине, а ратна морнарица служи само као гарант обезбеђења те трговине.¹⁸⁰ У својој теоријској разради Мехен сматра поморску моћ за посебан тип цивилизације, најбољи и најделотворнији, а самим тим предодређен за светску превласт.¹⁸¹

Халфорд Џон Макиндер (*Halford John Mackinder*, 1861–1947) један од најутицајнијих теоретичара геополитике је тврдио да је најповољнији централни или средишњи географски положај, који на Земљи заузима Евроазијски континент. У његовом центру се налази “срце света” или “Heartland” (Хартленд).¹⁸² Хартленд је највећа природна тврђава, богата природним ресурсима и недоступна поморским империјама. Стога је Хартленд кључна територија за контролу Светског острва у које Макиндер уврштава Азију, Европу и Африку. То је заправо најповољније место за контролу читавог света. Он светски простор хијерархијски представља кроз систем концентричних кругова. У самом центру је “географска осовина историје” или “осовински ареал” (*pivot area*). Тај простор се географски поклапа са Русијом. Следећи круг чине приобални простори евроазијског континента, које Макиндер назива “унутрашњи или периферни полумесец” (*inner or marginal crescent*), а у њему се налазе

¹⁷⁸ Заправо, геополитичари су много пре друге половине XX столећа, када појам Хладног рата није постојао предвидели сукоб мора и копна, сучељавање поморске англосаксонске, атлантистичке цивилизације са копненим државама Евроазије. Дугун чак тврди да подела света током XX столећа на два стратешка лагера, земље Варшавског уговора и земље НАТО није била идеолошке, већ искључиво геополитичке природе. Александар Дугин, *Основи Геополитике I*, op. cit., стр. 139-140.

¹⁷⁹ Видети шире у: Александар Дугин, *Основи Геополитике I*, op. cit., Bruce Black, *Legacy of Mahan for the 21st Century*, U.S. Army War College, Carlisle, PA, 2006., Ronald D. Parker, *Mahan for the Twenty First Century: His Principles Still Apply to National Power*, United States Marine Corps, Command and Staff College, Marine Corps University, Marine Corps Combat Development Command, Quantico, VA, 2003.

¹⁸⁰ Александар Дугин, *Основи Геополитике I*, op. cit., стр. 56.

¹⁸¹ *Ibid.*, стр. 56.

¹⁸² *Ibid.*, стр. 48.

Немачка, Аустрија, Турска, Индија и Кина. Спољни круг који он назива “спољашњи или острвски полумесец” (*outer or insular crescents*) обухвата Велику Британију, Јужну Африку, Аустралију, САД, Канаду и Јапан.¹⁸³ У ова три најзначајнија простора цивилизације су се миленијумима и столећима сукобљавале и, веома ретко сарађивале. У историјском и глобалном сукобу таласократија и телурократија, он предност даје континенталним силама. Макиндеров чувени силогизам из 1919. године гласи: “Ко влада Источном Европом, доминира Хартлендом; Ко влада Хартлендом, доминира Светским Острвом; Ко влада Светским Острвом, доминира светом”.¹⁸⁴

Русија на Земљи заузима централну стратешку позицију попут оне коју Немачка има у Европи. Полазећи од ове геополитичке истине Макиндер је сматрао да је главни задатак англосаксонске геополитике осујећивање стварања стратешког континенталног савеза око Русије као географске “осовине историје”. Експанзија осовинске државе ка периферним просторима Евроазије омогућиће да се искористе огромни континентални ресурси за стварање моћне ратне морнарице и самим тим светске империје. То ће постати могуће ако се Русија удружи са Немачком. Како би се спречила та могућност, Француска, Италија, Египат, Индија и Кореја ће постати приобалне базе у које ће пристајати флоте прекоморских (спољашњих) држава да би распршиле силе осовинског ареала у свим смеровима и осујетиле их у концентрисању свих њихових снага на стварање моћне флоте.¹⁸⁵

Макиндер је за време Другог светског рата, 1943. године у чланку објављеном у *Foreign Affairs*, изменио своју геополитичку теорију. Он је нови Хартленд померио према западу, уврстивши простор европског дела из некадашњег Унутрашњег полумесеца. С друге стране, Макиндер је из Хартленда искључио совјетске територије Источног Сибира. Он истиче кључни значај Средишњег океана (Атлантског океана) и његових ивичних мора (Средоземног, Балтичког, Арктичког и Карипског) и речних басена. Тврдио је да ток Другог светског рата потврђује његову теорију о Хартленду као највећој тврђави на свету. Предвиђао је да ће СССР после рата бити највећа светска копнена сила. И у том

¹⁸³ *Ibid.*, стр. 48.

¹⁸⁴ Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: a study in the politics of reconstruction*, Constable and Company Ltd., London, 1919, p. 194., доступно на <https://archive.org/stream/democraticideals00mackiala#page/n5/mode/2up>, приступљено 24/05/2015.

¹⁸⁵ *Ibid.*, pp. 191-192.

чланку, он дели светски простор на копнени и поморски део. У поморске силе он сврстава САД, Велику Британију и Француску. Сједињене Државе представљају дубину одбране, Велика Британија би са кључним значајем Малте имала улогу истуреног упоришта, а Француска би била одбрамбени мостобран. Тврдио је да обједињавање снага земаља са једне и друге стране Атлантика (САД, Канада, Британија и Француска) може да уравни доминантну континенталну силу – Совјетски Савез. Равнотежа која би се успоставила између Русије као копнене силе и поморских сила допринела би дугорочном миру у свету и онемогућила би појаву нових империјалних сила, чиме за Макиндера више не постоји претња од сукоба између мора и копна. САД и Британија као поморске силе би морале бити амфибијске како би балансирале копнене силе.¹⁸⁶ Макиндерова теорија означава у стратегијском смислу, “чврсто језгро”, тзв. атлантске заједнице – главно упориште политике САД током Хладног рата и сукоба са СССР. Макиндер је такође предвидео геополитичку структуру НАТО, који ће бити формиран 1949. године, неколико година касније. Тиме се уз Мехена сврстао у идејне творце Северноатлантског савеза.

Амерички политиколог Николас Џон Спајкман је направио својеврсну ревизију овог Макиндеровог модела према којој је Макиндер преценио значај Хартленда.¹⁸⁷ Он је направио оригиналну синтезу Макиндрове и Мехенове геополитичке концепције. Полазећи и од Мехенових идеја, Спајкман је 1940. године у делу *Geography of the Peace* развио геополитички концепт Римленда. Римленд (Rimland, енг. rim – обод, руб, венац, лук) чини подручје приморских држава које окружују континенталну евроазијску масу на западу, југу и југоистоку. Римленд је просторно исто што и Макиндеров Унутрашњи полумесец – простор који са свих страна окружује Хартленд, изузев у пределу Арктика и Охотског мора. Римленд укључује рубове три континента Европе, Африке и Азије: све рубне, углавном приморске државе Европе, Средоземље и руб Северне Африке, Блиски и Средњи Исток, Индијски потконтинент, Југоисточну Азију, Кину (долине река Хуангхо и Јангцекјанга), Корејско полуострво и сва велика острва у близини копна. За разлику од Хартленда у овом простору се налазе

¹⁸⁶ Halford J. Mackinder, “The Round World And The Winning Of The Peace”, *Foreign Affairs*, Vol. 21 No. 4, July 1943, p. 595-605.

¹⁸⁷ Александар Дугин, *Основи Геополитике I*, op. cit., стр. 63.

државе које се веома разликују по величини и по степену развијености. У Римленду се налазе геополитички веома важни морски теснаци и коридори: Балтички теснац, Доверски пролаз, Гибралтар, Цариградски теснаци, Суецки пролаз, Аденски залив, Малајски и Корејски пролаз, као и најважнији унутрашњи морски коридор на земљиној површини, коридор Средоземног и Црног мора дуг око 6000 километара. На основу овог Спајкман поставља хипотезу да су ивичне области Евроазије (Rimland) од пресудног стратешког значаја за контролу овог дела света, да су војно-стратешки и политички значајније од Хартленда и да контрола над њима обезбеђује светску доминацију. Спајкманова геостратешка концепција је попут Макиндрове добила свој силогизам: “Онај ко контролише Римленд, влада Евроазијом; Онај ко влада Евроазијом, има у рукама цео свет (контролише судбину света)”.¹⁸⁸ Како то сублимира Иван Зарић у приказу књиге Небојше Вуковића, “Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика”: “овим слоганом Спајкман најбоље осликава спој ставова Мехена и Макиндера, односно поморског и копненог приступа у геополитичком и геостратешком смислу (...), у борби за доминацију и премоћ на планети”.¹⁸⁹ Спајкман је заправо еклектички објединио учење Макиндера и Мехена на тај начин, што је детерминизму Мехенове поморске моћи и Макиндровог централног копненог положаја супротставио флоту која своју силу пројектује на Римленд. Дакле, за Спајкмана је кључни стратешки положај Римленд јер се његовим држањем спречава копненој сили излаз на топла мора.¹⁹⁰ Према Спајкману кључ за светску владавину је Римленд – приобална зона, основна историјска територија цивилизације, сложени простор који у себи потенцијално носи могућност да постане део било таласократије, било телурократије. Средоземни ареал древности је по Спајкмену узор културе која се потом проширила унутар континента и на удаљене прекоморске територије. Спајкман је такође увео и важан појам Средишњег океана на основу аналогије у историји

¹⁸⁸ Nicholas John Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace, New York, 1944, p. 43

¹⁸⁹ Иван Зарић, “Николас Спајкман: творац теоријских геополитичких темеља Америчке супремације”, *Национални интерес*, год. IV, vol. 4, бр. 1-3/2008, стр. 220.

¹⁹⁰ Антон Жабкар, “Развој система базирања ратних флота суперсила у Медитерану после II светског рата и неке његове импликације на безбедност у региону”, *Стратешки проблеми*, годишњак 1989, стр. 94.

Европе између Средоземног мора, Блиског истока и Северне Африке у историји човечанства, и Атлантског окена у најновијој историји западне цивилизације.¹⁹¹

Дакле, Римленд није објекат историје, него њен активни субјекат. Основна геостратегијска дефиниција Римленда своди се на чињеницу да је то зона у којој су се одиграли сви најважнији сукоби светског значаја, поготово Први и Други светски рат. Римленд и данас представља подручје супротних интереса, напетости и сукоба између телурократије и таласократије. Још је Мехен у делу *Problem of Asia* оправдано сматрао да простор Хартленда не може бити војно разбијен од стране маритимних (поморских) сила. У овом делу Мехен је описао копнену територију Русије као “огромну целовиту масу (...) чији центар не може бити сломљен”.¹⁹² Управо због тога су Римленд и светско море постали природна позорница сукоба копнене и поморске моћи.¹⁹³ Као у ранијој историји тако и у новијој историји сви сукоби на овом простору увек подстичу савезништва и имају светски значај.¹⁹⁴ Римленд има у савременим приликама велики геостратегијски значај, јер се у њему налазе државе које припадају НАТО. Колин Греј НАТО описује као организацију Римленда,¹⁹⁵ или како то запажа Радован Павић територијално пружање НАТО савеза у највећој мери одговара просторној оријентацији Римленда.¹⁹⁶ Такође, овде су током Хладног рата били формиран и војни савези CENTO¹⁹⁷ и SEATO.¹⁹⁸ На основу ове теорије САД су током Хладног

¹⁹¹ У истраживању се појам Запад генерално користи да упути на оно што се назива Западно хришћанство. Семјуел Хантингтон у Сукобу цивилизација истиче да је коришћење појмова Истока и Запада за идентификовање географских подручја збуњујуће за разлику од Севера и Југа који имају општеприхваћене утврђене референтне тачке на половима. Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, друго издање, ЦИД, Подгорица и РОМАНОВ, Бања Лука, 2000, стр. 50.

¹⁹² Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*, Little, Brown, And Company, Boston, 1900, pp. 24-26.

¹⁹³ Радован Павић “Неке геополитичке и геостратешке значајке свјетског мора и Средоземног базена”, *Политичка мисао*, бр. 4/1971, стр. 393.

¹⁹⁴ Радован Павић, *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије)*, op. cit., стр. 86.

¹⁹⁵ Види шире у: Colin S. Gray, *The Geopolitics of Superpower*, Lexington, University of Kentucky Press, Kentucky, 1988, p. 75.

¹⁹⁶ Радован Павић, “Геополитичке карактеристике војног савеза НАТО”, op. cit., стр. 355, 362.

¹⁹⁷ ЦЕНТО пакт (Central Treaty Organization, CENTO) или (Middle East Treaty Organization), војно-политички савез који је постојао од 1955. до 1979. године и која је укључивала Турску, Иран, Пакистан и УК. Настао је реорганизацијом Багдадског пакта (Baghdad Pact Organization) после иступања Ирака 1959. године. Те године су САД постале придружени члан и организација је променила име у ЦЕНТО пакт. Расформиран је 1979. године после исламске револуције у Ирану. Central Treaty Organization (CENTO), доступно на: <https://www.britannica.com/topic/Central-Treaty-Organization>, приступљено: 01/04/2017.

рата око Совјетског Савеза, направиле мрежу војних база у луку од Средоземља до Индокине.¹⁹⁹ Америчка “политика присутности”, изражена постојањем великог броја база резултат је, најпре Мехенове теорије која је у владању (превласти) на мору видела основу светске моћи. Базе имају велики значај, а њихов географски распоред се у највећој мери поклапа са зоном Римленда. Базама треба додати и поједине флоте које такође представљају својеврсне базе.²⁰⁰ На морима Римленда се налазе Пета, Шеста и Седма флота САД.

Посебну геополитичку методологију поимања политичке историје света је у својим радовима развио Карл Шмит (*Carl Schmitt*, 1888-1985). Истражујући номос Земље, запазио је квалитативну суштинску супротност номосу Мора.²⁰¹ За њега светска историја није ништа друго до борба између Левијатана мора (моћног кита) и Бехемота – Колоса копна (снажне копнене животиње, представљене или као бик или као слон).²⁰² Овакво поређење прави и Пол Кенеди у књизи “Успон и пад великих сила” када објашњава сукоб Британије и Француске: “као кит и слон, обе су биле два далеко највећа бића у свом домену. Али британска контрола поморских путева није могла сама по себи да уништи француску хегемонију у Европи, нити је Наполеонова војничка превласт могла да принуди острвљане на предају”.²⁰³ Наполеон је исправно закључивао када је говорио: “хајде да усредсредимо наше напоре на изградњу флоте и на уништење Енглеске. Једном

¹⁹⁸ СЕАТО пакт (Southeast Asia Treaty Organization, SEATO) војно-политички савез који је постојао од 1955. до 1977. године и укључивао Аустралију, Француску, Нови Зеланд, Пакистан, Филипине, Тајланд, УК и САД. Southeast Asia Treaty Organization (SEATO), доступно на: <https://www.britannica.com/topic/Southeast-Asia-Treaty-Organization>, приступљено 01/04/2017.

¹⁹⁹ Послератна пракса широког војног (поморског и ваздухопловног, пре свега) позиционирања на ободима Евроазије потврдила је Спајкманово истицање значаја овог великог геостратегијског ареала. Небојша Вуковић, *Логика империје, Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, оп. cit., стр. 104.

²⁰⁰ Радован Павић, “Геополитичке карактеристике војног савеза НАТО”, *Политичка мисао*, бр. 3/1968, стр. 356.

²⁰¹ Номос је “грчка реч за прво мерење, које је основа за сва будућа мерила, за прво заузимање земље, као прву деобу и раздеобу простора, за изворну деобу и изворну расподелу. Ова реч схваћена у свом изворном, просторном смислу, најпогоднија је да доведе до свести збивање које у себи начелно сједињује смештање и поредак”. Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, Федон, Београд, 2011, стр. 44.

²⁰² Средњовековно тумачење светске историје такозваних кабалиста, који су оба бића преузели из књиге о Јову (поглавља 40 и 41). О овоме видети више у: Карл Шмит, „Земља и море“, у Александар Дугин, *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 302-303.

²⁰³ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, друго издање, ЦИД, Подгорица, Службени лист СЦГ, Београд, 2003, стр. 151.

када то буде учињено Европа је под нашим ногама”.²⁰⁴ Овде нам Пол Кенеди исказује формулу за сукоб копна и мора: “све док је један противник био надмоћан на копну а други на мору, сваки од њих се осећао угроженим и несигурним; а стога је сваки од њих био у потрази за новим средствима и савезницима, помоћу којих би пореметио равнотежу”.²⁰⁵

Карл Шмит тврди да је “и досадашња историја међународног права историја заузимања земље. Уз то долазе у одређеним временима и *заузимања мора*... Сви предглобални пореци били су у суштини копнени, чак и када су садржавали владавину над морем и таласократије”.²⁰⁶ Сам однос копна и мора Хегел описује: “као што су за принцип породичног живота услов земља, чврсто тло и копно, тако је за индустрију природни елеменат море, које је оживљава према спољашњости”.²⁰⁷

У тексту “Земља и море” Карл Шмит говори о “револуцији простора”, која се састоји у томе што се мења одређена слика простора и “појам простора”.²⁰⁸ Шмит у делу “Номос земље” пише да је прелаз са копна на море увек у светској историји имао несагледиве последице и утицај. Када су се границе западне хемисфере са једног конкретног географско-физичког и историјског простора прошириле и преместиле на море, дошло је до промене темељне структуре дотадашњег европског међународног права и његовог раздвајања између чврстог копна и слободног мора.

Шмит нам предочава да револуција простора означава перспективну промену новог века, која се изражава у освајању мора и изградњи његових саобраћајних могућности. Са “светском трговином”, атлантским поморством, тј. с развојем привредног и трговинског простора XIX столећа уједно су видљиви израз и садржај новог схватања живота. Море се не сагледава само као нови простор добијен светском трговином, већ је важан и однос према мору, који се

²⁰⁴ Michael Glover, *The Napoleonic Wars: an illustrated history, 1792-1815*, Batsford, 1979, p. 50. Наведено према: Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, друго издање, op. cit., стр. 151.

²⁰⁵ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, op. cit., стр. 151-152.

²⁰⁶ Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, op. cit., стр. 20.

²⁰⁷ Наведено према: Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, op. cit., стр. 21.

²⁰⁸ Reinhardt Knodt, “Nomos zemlje promišljanje pojma prostora u Carla Schmitta”, *Politička misao*, Vol. XXVI, No, 1, 1989, str. 103.

одражава у свим оним техничким и институционалним системима који чине нововековну трговину. Светско царство трговине је тако јака идентификација да се нови простор унапређује у средство образовања.²⁰⁹ Напоследку, још Хегел је говорио: “какво образовно средство лежи у повезаности с морем, за то нека се упореди однос према мору оних нација у којима је процвала умешност с онима које су себи ускратиле бродарење”.²¹⁰ Хегел закључује да све велике нације, које у себи теже за вишим, теже за морем.

Поморска позиција држава је још увек значајна, јер омогућава глобално присуство. Наиме, светска трговина и читава тржишна економија скоро су у потпуности зависне од поморских комуникација. Обим терета који се превози поморским путем надмашује обим терета који се превози ваздушним путем за више од 200 пута. Такође, за превозење тоне терета ваздушним путем потребно је 47 пута више енергије него за превозење истог терета морем.²¹¹ Џорџ Моделски (*George Modelski*) и Вилијам Р. Томсон (*William R. Thomson*) урадили су обимну статистичку анализу која показује да су све претходне светске силе током последњих 500 година биле поморске нације.²¹² Њих двојица су развили “теорију дугог циклуса”, према којој се ратови на глобалном нивоу одвијају отприлике сваких 100 до 150 година. Ови ратови резултирају појавом једне хегемонистичке силе која има поморску моћ и контролише светску трговину, што јој омогућава да структурира глобални политички и економски систем према својим интересима и да одржи светски поредак у међународном систему. Исход, на први поглед, тежи да буде дуги период мира; али трошкови светског лидерства и појава нових конкурената ствара нестабилност водећи евентуално ка глобалном рату и ка појави нове хегемонистичке силе, чиме циклус започиње поново. Покретачка снага за циклус су неуједначене стопе економског и технолошког развоја.²¹³ Туоми Осмо наводи да и Сједињене Државе данас владају океанима помоћу својих поморских снага и могле би, ако је потребно, да одређују облик светске трговине и да диктирају које ће робе и где да се транспортују и под којим

²⁰⁹ *Ibid.*, стр. 103.

²¹⁰ Георг Вилхелм Фридрих Хегел, *Основне црте филозофије права*, Логос, Сарајево, 1964, параграф 247. стр. 364.

²¹¹ Туоми Осмо, *Нова геополитика*, *op. cit.*, стр. 31.

²¹² *Ibid.*, стр. 31.

²¹³ Jack S. Levy, “The Causes of War: A Review of Theories and Evidence”, in Philip E. Tetlock, et al., (eds.), *Behavior, Society, and Nuclear War*, Vol. 1, Oxford University Press, New York, 1989, p. 255.

условима. Поморске комуникације су такође, потребне за велике војне операције изван граница сопствене државе. Током Заливског рата, око 90% средстава за потребе савезника је транспортовано морем.²¹⁴

Збигњев Бжежински у стратешке заједничке глобалне интересе превасходно убраја море.²¹⁵ Он тврди да је: “мирољубиви поморски систем од суштинског значаја за успех глобализоване економије, јер све нације имају интерес да се ваздухом и морима управља на одговоран начин, због њиховог утицаја на међународну трговину”.²¹⁶ Напросто, сумирајући све предности које пружају мора и океани сасвим је јасно зашто то Бжежински чини. Он наводи да Кина мора која је окружују посматра као средство за ширење своје територије, да је у Русији модернизација ратне морнарице највиши војни приоритет, а да Индија јача способности своје ратне морнарице. Међутим, он запажа да је: “тренутно свет фактички овластио Америку да управља поморским конфликтима и да прети њима”.²¹⁷

2. Геополитички и геостратегијски значај Средоземља

Наше истраживање заправо је геополитички на трагу Џефри Паркера где се у фокусу налази Средоземље, јер ће се из просторне или географске перспективе указати на испољавање моћи и утицаја у међународним односима. У ту сврху ће се најпре размотрити историјски развој Средоземља, који је неопходан да би се добила свеобухватна слика, као и због тога што се поједини процеси и догађаји понављају и данас, односно могу нам бити јаснији, ако знамо шта се раније дешавало у Средоземљу. Затим ће бити размотрен геополитички и геостратегијски значај Средоземља и Средоземног мора, као својеврстан увод у разматрање улоге поморских и ваздухопловних снага у овом макрорегиону.

²¹⁴ Туоми Осмо, *Нова геополитика*, op. cit., стр. 32.

²¹⁵ Стратешки интереси укључују море, ваздух, свемир и домен комуникационих мрежа, као и нуклеарни домен уколико се он односи на контролу глобалне пролиферације. Збигњев Бжежински, *Америка – Кина и судбина света: Стратешка визија*, op. cit., стр. 114.

²¹⁶ Збигњев Бжежински, *Америка – Кина и судбина света: Стратешка визија*, op. cit., стр. 115-116.

²¹⁷ *Ibid.*, стр. 115-116.

2.1. Средоземље кроз историју

Познати француски историчар Фернан Бродел (*Fernand Braudel*), који се бавио проучавањем историје Средоземља, тврдио је да је Средоземно море део највеће копнене масе на свету. За њега та копнена маса представља огромни евро-афро-азијски дивовски јединствени континент и неку врсту засебне планете где се роба и људи крећу од давнина. Бродел тврди да су управо на та три спојена континента људи пронашли велику позорницу за своју историју и да су се ту одиграли пресудни догађаји.²¹⁸ Током неколико миленијума, Средоземно море је било најважнији геополитички и геостратегијски стожер света.²¹⁹ Хиљадама година Средоземље је било стратешка целина где су догађаји у једној области неизбежно утицали на државе и народе на другим местима. Ту, се Исток среће са Западом, Север се састаје са Југом, империје су се уздизале и падале, обично силом оружја.²²⁰

Прошлост Средоземља пружа широке могућности за проучавање освајања, кретања народа, настајања и нестајања империја и колонијалних царстава, многих околности и личности од којих су зависле судбине држава и народа.²²¹ Кроз историју Средоземље је било колевка најважнијих светских цивилизација. Средоземно море се пак назива колевком моћи великих флота.²²² Најстарије цивилизације на Средоземљу биле су египатска и од ње нешто млађа егејско-критска, које доживљавају свој процват између 2500. и 2000. године пре нове ере.²²³ На Криту несумњиво настаје прва таласократска држава која превласт темељи на поморској моћи. С Крита се култура шири на Пелопонез где се ствара Микенска цивилизација, која се даље шири према Малој Азији и Хелеспонту. Око 1450. године п.н.е., микенски бродови су контролисали трговину Средоземним морем. Превласт на Средоземном мору око 1200. године пре нове ере преузимају

²¹⁸ Фернан Бродел, *Средоземље у Старом веку: праисторија и античко доба*, op.cit., стр. 33-34.

²¹⁹ Florin Diaconu, "A Renewed Geopolitical And Geostrategic Role For The Mediterranean Sea", op.cit., p. 43.

²²⁰ Ted Greenwood, *U.S. and NATO Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, op.cit., p. 2

²²¹ Драгољуб Р. Живојиновић, "Историјски корени борбе великих сила за превласт у Средоземљу и безбедност СФРЈ" у *Средоземље и безбедност СФРЈ – завршна студија*, Центар за стратегијска истраживања ГШ ЈНА, Београд, 1980, стр. 9.

²²² Сергей Георгиевич Горшков, *Морская мощь государства*, издание второе, дополненное, Воениздат, Москва, 1979, стр. 113.

²²³ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op.cit., стр. 295.

Феничани, одлични познаваоци средоземних обала и врсни трговци. Пловили су целим Средоземљем, као и Атлантским и Индијским океаном. Основали су бројне колоније: чувену Картагину, Тангер, Малагу, Палермо, Марсеј и друге. Захваљујући поморству и разгранатој трговини, Феничани су више од једног миленијума имали превласт у највећем делу Средоземног мора. Њихов утицај у Средоземљу је почео да опада почетком VII столећа п.н.е., кад су их покорили Асирци. Њихову улогу у источном делу Средоземног мора преузели су Картагињани, а у западном Грци. На темељима старе егејске цивилизације, Грци су изградили своју, старо-грчку, хеленску цивилизацију, која је обухватила већи део Средоземља.²²⁴ Грци су такође, били изврсни поморци и оснивачи многих колонија по целом Средоземљу и на обалама Црног мора. У Атини и другим грчким градовима остварене су бројне тековине културе, уметности и науке, које су и данас од светског значаја. Током грчко-персијских ратова, Атина је изградила поморску моћ. Темистокле (око 524. – око 460. г.п.н.е.) је успео да убеди Атињане да употребе сва своја средства за градњу ратне флоте, јер је схватио да моћна флота може да их заштити од Персијанаца. Његовим флотним програмом је, изграђено 100 ратних бродова, тако да Атиска флота пре сукоба бројала укупно 200 тријера. Током друге персијске инвазије под Ксерксом I, Темистокле је командовао је атинском флотом и захваљујући његовој стратегији Грци су победили у бици код Саламине 480. г.п.н.е. Историја га сматра највећим флотовађом старог века. Приписује му се изрека: “Ко влада морем, управља свиме”. Та велика атинска флота, основни фактор победе над Персијом, постала је после рата инструмент атинске прекоморске експанзије и главна снага за очување и чврстину Атинског поморског савеза. Искуство грчко-персијских ратова, нарочито поморске битке код Саламине, доказало је пре 2500 година значај превласти на мору. Атина је на врхунцу своје моћи у V столећу пре н.е., савладала Персију, али су је ти ратови толико исцрпили да је њено место заузела нова, македонска цивилизација.²²⁵ Македонска држава је такође тежила да задобије Средоземље. Занимљиво је како је Александар Македонски покорио Персијско царство које се ослањало на Средоземље. Он је муњевитим продором својом војском обилазио обале Средоземног мора и као ножем хируршки је огромну масу

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Ibid.*

Персијског царства одсекао од мора. Потпуно је уништио приморске градове, а без флоте, како то закључује Фернан Бродел, “велико царство је слепо”.²²⁶ Александар Македонски је срушио античку Грчку, али је њене тековине проширио на читав Блиски и Средњи исток, па се након његове смрти, све до римских освајања тамо развијају хеленистичке државе.

Средоземље је и даље било неповезано иако је деловало као механизам који тежи да споји државе разбацане по његовом огромном ободу. Међутим, како то увиђа Бродел море није исплело ту мрежу “у коју је само живо ухваћено”, већ је Рим “остварио то велико дело”.²²⁷ Римљани су у III столећу п.н.е. постали најпознатија нација у Средоземљу.²²⁸ Римљани су градили флоте од IV столећа пре наше ере када су почели да оснивају поморске колоније у Средоземљу. Ратне бродове је градила држава, а потом су то чинили поморски савезници. У Пунским ратовима, који су се водили од 264. до 146. године п.н.е., римска морнарица се највише развила.²²⁹ Римљани су у три Пунска рата савладали Картагину и постепено загосподарили обалама Средоземља.²³⁰ После Пунских ратова римске флоте су несметано превозиле римску војску у свим смеровима, што је резултирало подјармљивањем свих богатих народа који су живели на обалама Средоземног мора. Ово је уздигло Рим до неизмерних висина.²³¹ Наиме, и сам Макиндер говори о свеисторијском сукобу између мора и копна, Римско царство против Картагине. У трећем Пунском рату, Рим разара Картагину, а западно Средоземље постаје “затворено море”. У поморској бици код Аксиума, 31. године п.н.е., једној од одлучујућих битки светске историје, Западна флота Цезара, победила је Антонијеву источну флоту. Неколико година касније, целокупно Средоземље је постало “затворено море” и остало тако пет стотина година.²³² Дакле, Рим се у току хиљадугодишњег постојања стално територијално ширио, док у периоду царства није овладао читавим Средоземљем.²³³ Сјајна дела римске

²²⁶ Фернан Бродел, *Средоземље у Старом веку: праисторија и античко доба*, op. cit., стр. 308-310.

²²⁷ *Ibid.*, стр. 335.

²²⁸ Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 34.

²²⁹ Пунски ратови су име добили према латинском називу за Картагињане – Пуни.

²³⁰ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 295.

²³¹ Александар Бубнов, *Историја поморске ратне вештине*, Јадран, Дубровник, 1930, стр. 44.

²³² Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: a study in the politics of reconstruction*, National Defense University Press, Washington, DC, 1942, p. 29.

²³³ Границе Римског царства су се протезале и даље од средоземних обала, тако да су почетком наше ере обухватиле Иберијско полуострво, Галију, већи де британских острва, средњу Европу до

поморске моћи: превласт на мору и монопол у поморској трговини као резултат пунских ратова, обезбеђење поморских саобраћајних путева као резултат рата против пирата и учвршћење државног јединства као резултат битке код Аксиума, представљају три главна камена темеља велике римске империје и њене светске хегемоније.²³⁴

Римљани су Средоземно море називали Наше море (Mare nostrum – латински) и Унутрашње море (Mare internum – латински).²³⁵ Они су преузели велики део грчког наслеђа, али и оставили велико властито културно, политичко-правно, филозофско, научно и религијско наслеђе. Према многим научницима Римско раздобље и његово наслеђе трајно је повезало Средоземље у једну целину.²³⁶ Позната је изрека да су тада сви путеви водили у Рим, али неспорно је да без поморства и поморске моћи не би било Римског царства. Заправо, поморска моћ је несумњиво била значајна компонента у расту и одржавању великих античких царстава. Улога римске морнарице у конструкцији Царства наговештава сраслост техничког умећа, бродоградње и поморства, као и политичког поретка Царства. Сасвим је јасно, да би се Царство тешко одржавало тако дуго на обалама Средоземља да Римљани нису били вични поморци. Римљани су одувек и у свако доба имали флоту спремну за рат. Да би истакао импозантност своје снаге, Рим је у извесним епохама опремао своје бродове, али за хитне случајеве је имао стално флоту на располагању. Две легије су се увек налазиле у луци, једна уз флоту у Мизени, а друга уз флоту у Равени, обе у близини Рима, да би му могле пружити помоћ, и спремне да се у случају потребе могу одмах упутити морем у било који

Дунава, данашњу Румунију, Малу Азију са Месопотамијом, земље Блиског истока на Средоземном мору, као и целу северну Африку. Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 295-296.

²³⁴ Александар Бубнов, *Историја поморске ратне вештине*, op. cit., стр. 44.

²³⁵ У римском праву су у заједничке ствари (res omnium communis) убрајани ваздух, текућа вода, море и морска обала. Даворин Рудолф, *Међународно право мора*, op. cit., стр. 293; У каснијој фази развоја када су победили Феничане и Картагињане на мору Римљани су Средоземно море називали *Mare nostrum*. После рата са Сиријом Римљани стичу превласт и на источном Средоземљу, а море се од тада назива *Mare Romanum*. У средњем веку Венеција је такво право истицала према Јадранском мору. Сваке године би млетачки дужд са брода Бучинторо (Buscio d'oro – златни брод) бацањем прстена у море на симболичан начин „венчавао“ Венецију са Јадранским морем. Јован Василевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 70.

²³⁶ Види шире у: Фернан Бродел, *Средоземље у Старом веку: праисторија и античко доба*, op. cit., стр. 335-386.

крај империје где је могла брзо и снажно да реагује.²³⁷ Ова је била мера одвраћања од побуне и објава рата Риму. У току пет стотина година после битке код Аксиума, римска морнарица је била један од најважнијих фактора стабилности и чврстоће политичког устројства огромне Римске Царевине, јер је са средиштем царевине – Италијом, спајала поједине њене области које су се налазиле око Средоземног мора. Захваљујући морнарици, “чврста рука Рима се стално осећала у свим деловима царевине”.²³⁸ Римска држава је дар Средоземља, а могли би се рећи и да је Средоземље дар Рима. Средоземно море с околним пределима било је географска целина, позорница догађања готово 500 година дуге владавине Рима.

Под ударом Вандала, Франака и Авара у IV столећу Римско царство се распало. На западу је основан низ државица, док се Источно римско царство очувало до краја средњег века.²³⁹ У Источном римском царству ратна морнарица је имала велики значај. Ратна морнарица Источног римског царства је са венецијанском ратном морнарицом у Средоземном мору одиграла велику улогу јер су чувале главни поморски пловни пут, којим се одвијала размена добара између Европе и Азије у току читавог средњег века.²⁴⁰

Почев од VI столећа Арапи су се ширили по северној Африци и врло брзо су овладали свим земљама Блиског истока, северне Африке и Иберијског полуострва.²⁴¹ Продор Арапа током VII и VIII столећа условио је још веће промене у Средоземљу, јер су они прекинули саобраћајне и трговачке везе између јужних и северних лука Средоземља и урушавали политичко јединство Источног римског царства. Арапске флоте су у више наврата покушавале да освоје Цариград. У једној бици за Цариград флота Источног римског царства је остварила победу применом нове тактике, тј. употребом новог оружја – грчке ватре, која је изазивала катастрофалне пожаре на арапским бродовима. На овај начин је ратна морнарица применом нове тактике зауставила продор Арапа ка Европи и омогућила да Источно римско царство задржи превласт у Средоземљу од VII до XII столећа.

²³⁷ Флавије Вегетије Ренат, *Расправа о ратној вештини, књига V, Рат на мору*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 107.

²³⁸ Александар Бубнов, *Историја поморске ратне вештине*, op. cit., стр. 51-52.

²³⁹ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 296.

²⁴⁰ Александар Бубнов, *Историја поморске ратне вештине*, op. cit., стр. 53.

²⁴¹ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 296.

Од XII до XV столећа државе западне Европе воде преко Средоземља и Средоземног мора такозване крсташке ратове. Поред уклањања арапске доминације у источном Средоземљу, крсташки ратови су допринели успостављању важних трговачких путева између истока и запада. Најзначајнију улогу добијају градови Венеција, Ђенова и Дубровник, који доживљавају снажан успон.²⁴²

Од XIV Турци имају превласт у источном Средоземљу. У XVI столећу се одиграла, још једна поморска битка која је поред Саламинске битке и битке код Аксиума, имала велики утицај на ток историје Средоземља, па и Европе у целини. Наиме, 1571. године одиграла се код Лепанта битка између турске флоте и уједињене хришћанске флоте. Победом хришћанске флоте у Лепантској бици заустављено је ширење војно-политичког утицаја турске поморске силе у Средоземљу. На тај начин је хришћански свет спасен од турске власти, која би му неминовно била наметнута да су Турци остварили превласт на Средоземном мору. Поред тога, ова битка је омогућила да наша цивилизација сачува правац којим се кретала од грчког и римског доба.²⁴³ Међутим, са војне тачке гледишта није била схваћена превласт на мору, па хришћанска флота није експлоатисала успех у бици и није оспорила превласт Турске у источном Средоземљу која је настављена све до XVIII столећа. Такође, Турци су до Берлинског конгреса 1878. године под својом влашћу држали готово читаво Балканско полуострво. Турска владавина на обалама Средоземља, као и откриће Америке и новог поморског пута за Индију, узроковали су опадање дотадашњег престижа средоземних држава. После открића Америке, државе западне Европе се окрећу Атлантском океану.²⁴⁴

Историја Средоземља обилује бурним догађајима током дугог раздобља од XV до XX столећа. Политика и ратови се стално преплићу, а економски и верски сукоби непрекидно се назире иза њих. Борба за доминацију у Средоземљу сведочи о непрекидним настојањима великих сила да се домогну његових обала, на њима учврсте, прошире и потисну друге државе. У борби за превласт у Средоземљу најважнију улогу играју хронолошким редом, Шпанија, Француска, Енглеска, Русија, Немачка, Италија, Аустроугарска и САД. У тој борби великих

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ Александар Бубнов, *Историја поморске ратне вештине*, *op. cit.*, стр. 83-93.

²⁴⁴ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, *op. cit.*, стр. 297.

сила настајали су ратови локалних и светских размера, настајале и нестајале државе и ослобађали се поједини народи Средоземља.

Током XIX и XX stoleћа Средоземље и обалне државе доживљавају географску трансформацију, која има широке последице за њихов даљи друштвени, економски и политички развој. Изградњом Суецког канала 1869. године и Багдадске железнице, Средоземље постаје спона и најважнији трговински пут за развијене државе што велике силе доводи да коришћењем техничких проналазака у политичке и војне сврхе осигурају своје интересе.

Почетком XX stoleћа приметна је све већа концентracија војних и поморских снага у Средоземљу. Његове обале и простори у ближој и даљој унутрашњости претварају се у разноврсна утврђења, базе, стратегијске линије комуникација.²⁴⁵

2.2. Геополитички значај Средоземља

Фернан Бродел дефинише Средоземље као море међу копном, окружено и стегнуто копном. Чине га низ збијених, планинских полуострва, испресецаних равницама од суштинског значаја: Иберијско, Апенинско и Балканско полуострво, Мала Азија и Северна Африка. Море овим минијатурним континентима пружа ширину свог пространства. Заправо, Средоземље је много више од јединствене водене масе, оно представља “комплекс мора”.²⁴⁶ С јужне стране пустиња Сахара је једно од лица Средоземља, а са северне у залеђу средоземних обала се простире Европа.²⁴⁷

Положај, величина, облик, значај и остала физичко-географска, економска, демографска, политичка, културна и војна обележја указују да у Средоземљу

²⁴⁵ Драгољуб Р. Живојиновић, “Историјски корени борбе великих сила за преваст у Средоземљу и безбедност СФРЈ”, *op. cit.*, стр. 9-20.

²⁴⁶ Фернан Бродел, *Медитеран и медитерански свијет у доба Филипа II*, Том 1, ЦИД и Геопоетика, Подгорица, Београд, 2001, стр. 25-27.

²⁴⁷ *Ibid.*, стр. 25-26.

разликујемо четири интегралне целине – Средоземно море, европско, афричко и азијско Средоземље.²⁴⁸

Средоземље је велики простор који обухвата Средоземно море површине готово 3 милиона km² и 22 европске, азијске и афричке државе с око 8,8 милиона km² или 5,7 одсто светског копна и око 500 милиона становника, што представља 7% светског становништва.²⁴⁹ Средоземље поред простора свих држава које излазе на Средоземно море обухвата целокупан простор који привредно гравитира ка државама на обалама овог мора.²⁵⁰ Економско-географске и стратегијске карактеристике источног и западног дела Средоземља знатно се разликују. Западно Средоземље је право “језеро Алијансе”, док с друге стране, источни део Средоземља представља зону изразитијих напетости. Наиме, у овом делу сукобљавају се Грчка и Турска око Кипра, ту се налазе водеће арапске земље и Израел као истурени савезник Запада. У овој регији бесни грађански рат у Сирији и тиња арапско-израелски сукоб. У источном Средоземљу се завршавају нафтоводи, а ту се налази и један од најзначајнијих поморских пролаза – Суецки канал.

Средоземље обухвата Средоземно море које је пространо интерконтинентално море Атлантског океана, смештено између Европе, Азије и Африке, које својим положајем не дели већ спаја ове континенте. Оно представља централни део Средоземља ка коме гравитира велики део копна три континента Старог света.²⁵¹ Средоземно море је Гибралтарским мореузом повезано са Атлантским океаном, а Суецким каналом са Црвеним морем и Индијским океаном. Као тремеђа три континента и раскршће важних поморских и

²⁴⁸ Радомир Марјановић, *Опита војна географија са европским ратиштем*, ВИЗ, Београд, 1983, стр. 213.

²⁴⁹ Guillaume Benoit, Aline Comeau, *A Sustainable Future for the Mediterranean: The Blue Plan's Environment and Development Outlook*, Earthscan, London, 2005, p. 3.

²⁵⁰ Средоземље се такође може поделити у три регије: Јужноевропска регија, Северноафричка регија и Источномедитеранска регија. Јужноевропска регија укључује: Португалију, Шпанију, Француску, Италију, Словенију, Хрватску, Грчку, Малту, Кипар, Албанију, Босну и Херцеговину, Србију, БЈР Македонију и Црну Гору. Северноафричка регија укључује Мароко, Алжир, Тунис, Либију и Египат. У Источномедитеранску регију спадају Израел, Јордан, Либан, Палестина, Сирија и Турска. Miguel Martinez, Hannah Murdock, Floriane Schaeffer, *Geopolitics Of Gas In The Mediterranean*, Sciences Po, Paris, 2013, pp. 8-10. Иако немају директан излазак на море, UNESCO поред Португалије, Србије и БЈР Македоније у државе Средоземља уврштава и Андору, Сан Марино и Ватикан, јер се оне налазе у регији, гравитирају том подручју или су културом, историјом и традицијом везане за то подручје.

²⁵¹ Радомир Марјановић, *Опита војна географија са европским ратиштем*, op. cit., стр. 213.

ваздушних путева је изузетно значајан привредни, саобраћајни и стратегијски јединствен регион. Представља најважнији и најосетљивији део атлантско-средоземно-азијског светског пловидбеног пута. Има изразито важан војногеографски положај између атлантске и индијске акваторије, између копна Европе, Азије и Африке и између индустријски развијених држава Европе, без кључних сировина, и неразвијених а сировинама богатих држава Блиског истока и северне Африке. Средоземно море има развучени облик са највећом дужином на упореднику 35°N од 3800 km и највећом ширином од 1750 km између Хрватске и Либије, док је просечна ширина око 800 km.²⁵² Полазећи од величине и облика акваторије, затим од јаке разуђености и рељефа морског дна, као и других карактеристика у географском смислу Средоземно море је подељено у два басена – западни и источни.²⁵³

Столећима Средоземно море представља простор од стратегијског значаја у сукобљавању великих сила за доминацију и утицај у Европи, Азији и Африци. Наиме, Средоземље са Блиским истоком је веома богато сировинама од којих су најзначајније нафта и гас. Такође, господарење средоземним делом афричког континента и Блиским истоком омогућава контролу поморских и ваздушних путева за Атлантук, западну и јужну Европу, за Јужну Азију и Индијски океан. Борба за доминацију у Средоземљу сведочи о непрекидним настојањима великих сила да се докопају његових обала, на њима учврсте, прошире и потисну друге.²⁵⁴ Стога су велике силе непрекидно кроз историју настојале да остваре своју превласт на овом мору, а за реализацију таквог циља употребљавају поморске и ваздухопловне снаге за обезбеђење превласти на мору и у ваздуху.²⁵⁵

Средоземље као морско пространство има посебно место у општем склопу ваздухопловне стратегије, јер у њему користећи слободу пловидбе могу боравити јаке поморске снаге са значајном ваздухопловном компонентом, као и

²⁵² *Ibid.*, стр. 213.

²⁵³ Апенинско полуострво, Сицилија и подморски праг између Туниса и Сицилије деле Средоземно море на два басена. Радомир Марјановић, *Опита војна географија са европским ратиштем*, op. cit., стр. 214.

²⁵⁴ Њихов ривалитет и покушаји да истисну једни друге доводе до повремених ратова на Средоземљу и у обалним државама. Драгољуб Р. Живојиновић, “Историјски корени борбе великих сила за превласт у Средоземљу и безбедност СФРЈ”, op. cit., стр. 9.

²⁵⁵ Види шире у: Фернан Бродел, *Средоземље у Старом веку: праисторија и античко доба*, op. cit., Ted Greenwood, *U.S. and NATO Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, op. cit., Florin Diaconu, “A Renewed Geopolitical And Geostrategic Role For The Mediterranean Sea”, op. cit.

стратегичке нуклеарне подморнице. Средоземље као ваздушно пространство је сразмерно много значајније за силу у ваздуху која има тактичке задатке у општем или ограниченом конвенцијалном рату. Њој би Средоземно море служило у преносном смислу као одскачна даска за ватрену подршку, затим дотур ратне опреме и других потрепштина у залеђу његових обала.

Геополитички и геостратегијски утицаји Средоземља су кроз историју до данашњих дана утицали непосредно и комплексно на околне државе па и цео свет. После Другог светског рата политичка слика Средоземља је драстично промењена. Колонијалне силе Енглеска, Француска и Италија губе своје поседе у регијама Средоземља.²⁵⁶ Ослабљена Велика Британија није више могла да штити своје геостратегијске интересе и позиције тако да су њено место заузеле САД, које на Средоземљу успостављају војнопоморске и ваздухопловне базе и формирају снажне ударне поморске снаге – б. флоту.

У прошлости Средоземље је било центар света и колевка процвата бројних цивилизација. Овај регион је и данас упркос бројним и разним политичким разликама, сукобима, кризама и ратовима, изванредно важна спона између континената и држава, у којем постоје изванредни услови за економску и културну размену добара и идеја. Одликује се повољним географским амбијентом за развој држава и различитих цивилизација.

Глобална улога Средоземног мора је у претходних 60 година, почела поново да расте. Такав развој ситуације узрокован је, пре свега, самом природом Хладног рата. Подсетимо, један од најранијих елемената онога што је касније постала политика запречавања била је Труманова доктрина, по којој је САД давала директну помоћ (у највећој мери финансијску и економску, али такође и војну) и стратегијску заштиту Грчкој и Турској да би помогла овим средоземним

²⁵⁶ Либан је независан од 1943. године. Сирија је добила независност од Француске 1946. године, када су француске трупе напустиле ову земљу. Године 1948. основана је и нова држава Израел на територији Палестине. Израел је окружен арапским земљама што представља извор латентних сукоба. Либија је независна од 1951. године. Египат је 1956. године прогласио независност не сачекавши крај уговорног задржавања британских трупа на његовом тлу. Исте године је ускратио право акционарима на коришћење Суецког канала, што је довело до интервенције британских, француских и израелских трупа као и ангажовања УН на смиривању кризе. Мароко и Тунис су независни од 1956. године. Алжир је стекао независност 1962. године после крвавог рата са Француском од 1954-1962. године. Кипар 1960. године, а Малта 1964. године су прогласили независност. После Другог светског рата Југославија, Албанија, Румунија и Бугарска постале су социјалистичке. Countries of the World, доступно на: <https://www.britannica.com/topic/browse/Countries-of-the-World/1>, приступљено: 12/08/2015.

државама да се суоче са совјетском претњом и “подржи слободне људе који се опиру покушају потчињавања”.²⁵⁷

Наиме, Грчка и Турска су 1947. године биле под великим притиском Совјетског Савеза. У Грчкој се поновно распламсао грађански рат, а Совјетски Савез је подржавао комунистичке снаге. Велика Британија је помагала демократске снаге али је исте године обавестила САД да због тешке економске ситуације то више не може да чини. Совјетски Савез је вршио велики притисак на Турску због контроле теснаца Босфора и Дарданела. Совјети су захтевали отворен пут совјетске флоте кроз теснаце, а у случају победе комуниста у Грчкој и луку Солун као поморску базу. Совјетски Савез је предлагао да се питање теснаца, њиховог коришћења и одбране пренесе с Турске на све црноморске обалне државе. Бугарска и Румунија су такође биле под утицајем и контролом Совјетског Савеза. Таквим решењем совјетска флота би имала слободан и неограничен приступ Средоземљу, чиме би своју стратегијску поморску моћ први пут у модерној историји знатно проширила на просторе које су традиционално контролисале западне европске државе. Уз геостратегијске притиске на Грчку, Турску, као и теснаце Босфор и Дарданеле, совјетска политика је била усмерена према развоју дипломатских односа с Ираном и неким арапским државама. На овај начин СССР је дубоко зашао у просторе од посебног стратегијског интереса Велике Британије и касније САД.²⁵⁸

Касније, стратегијско надметање две суперсиле брзо се појачавало у читавом подручју Средоземног мора. СССР је сматрао да је регион од виталног значаја за успех евентуалних великих стратегијских офанзивних операција дуж неколико главних праваца (и на неколико рејона операција). Почевши од касних шездесетих година прошлог столећа, Средоземно море постало је регион скоро отвореног сукобљавања две суперсиле. СССР је давао велику помоћ и војне саветнике Сирији и Египту, док су САД чврсто подржавале Израел.²⁵⁹

²⁵⁷ Florin Diaconu, “A Renewed Geopolitical And Geostrategic Role For The Mediterranean Sea”, op. cit., p. 45.

²⁵⁸ Vlatko Cvrtila, *Hrvatska i NATO*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004, str. 19-20.

²⁵⁹ Florin Diaconu, “A Renewed Geopolitical And Geostrategic Role For The Mediterranean Sea”, op. cit., p. 45.

Хенри Кисинџер средоземни басен види као велики изазов због притисака глобализације, демографског раста у свим неевропским државама и потенцијалних немира, те стога већина атлантских народа према његовој оцени избегавају да се овим проблемом позабаве систематски или да му приступе државу по државу, већ то чине када је криза већ на помолу.²⁶⁰

Дакле, Средоземно море је део светског мора, које у савременим условима добија све већи значај. Заправо, Средоземно море лежи у центру самог језгра безбедности чији је геополитички значај порастао од краја Хладног рата.²⁶¹ Стога не чуди што су управо прве заједничке постхладноратовске активности НАТО и УН биле везане за простор Средоземља.²⁶²

2.3. Геостратегијски значај Средоземља

За геостратегијску позицију Средоземља су битна три елемента. Први је да је Средоземно море затворено море и да представља залив Атлантског океана са којим је повезано Гибралтарским мореузом. Други, да у Средоземном мору, као аутохтоној целини, постоје релативно зависни региони, с извесним специфичним поморским геостратегијским обележјима. Трећи, да је Средоземно море најкраћа и најфреквентнија поморска спона између Северног Атлантика и Индијског океана, са релативно највећом концентрацијом трговачких и ратних бродова на свету.²⁶³ Значај Средоземног мора и Суецког канала, као поморске комуникације за транспорт нафте са Блиског истока у европске земље, најбоље илуструју периоди када је он због ратних дејстава у окружењу био привремено затворен, као у време трећег и четвртог арапско-израелског рата (1967. до 1975. године).²⁶⁴ Геостратегијски значај Атлантског океана тежи да се смањи, пошто евроатлантске поморске комуникације више нису угрожене. Насупрот томе, са становишта

²⁶⁰ Хенри Кисинџер, *Да ли је Америци потребна спољна политика, У сусрет дипломатији XXI века*, op. cit., стр. 53.

²⁶¹ Basil Germond and Eric Grove, *Maritime Security in the Mediterranean. European and Transatlantic Approches, Mediterranean Papers*, German Marshall Fund of the United States, August 2010, p.1.

²⁶² Lidija Čehulic Vukadinović, *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, CID i Politička kultura, Podgorica, Zagreb, 2010, str. 237.

²⁶³ *Средоземље и безбедност СФРЈ, геостратегијски значај и историјски развој Средоземља*, Центар за стратегијска истраживања ГШ ЈНА, Београд, 1980, стр. 21.

²⁶⁴ *Ibid.*, стр. 21.

западноевропских држава, Средоземно море окружено кризама и нестабилностима које утичу и на поморске комуникације, стиче све већи геостратегијски значај. У постхладноратовском периоду овај центар безбедносног језгра, где су две обале, иако међусобно зависне, развиле одређени антагонизам и осећај неповерења једна према другој. “Северна” се плаши нестабилности коју “Јужна” представља (тероризам, имиграција, пролиферација оружја за масовно уништење, регионални конфликти, итд.). С друге стране, “Јужне” државе страхују од растуће културе пројекција и интервенција Европе (и САД), а не могу да задовоље донекле неоколонијалну економску политику коју је развио “Север”.²⁶⁵

Геостратегијски положај Средоземља је тачно утврђен и обухваћен геополитичким односима и груписањем геостратегијских елемената. Геостратегијски елементи у Средоземљу се претходно вреднују у класичним димензијама у условима ограниченог и локалног рата.²⁶⁶ Такође, војни аспекти геостратегијског положаја су веома значајни при разматрању политичких и економских аспеката.

Средоземље у ширем смислу по свом положају на европском ратишту има јужни периферни положај, док само Средоземно море практично пресеца копно овог светског ратишта упоредничким смером. Пошто његов правни статус дозвољава присуство ратних морнарица света, Средоземно море таквим својим положајем повећава могућност ефикасне примене најсавременијих борбених система који се налазе у ратним морнарицама великих сила. Стога, оно омогућава извиђање, домет, долет и ватрено дејство према осталим просторима који га окружују.²⁶⁷ Компаративно посматрано, Средоземље је у целини, једно од најзначајнијих светских ратишта, бочно постављено према осталој Европи, па се ослонцем на њега може испољити снажна операцијска основица за јака офанзивна дејства. Дакле, Средоземље представља својеврстан “меки трбух Европе”.²⁶⁸

²⁶⁵ Basil Germond, *Maritime Security Cooperation in the Mediterranean: Towards a Comprehensive Approach*, in Eduard Soler i Lecha and Irene García (eds.), VIII Seminario Internacional sobre Seguridad y Defensa en el Mediterráneo: New scenarios for cooperation, Barcelona Center for International Studies (CIDOB)/Dirección General de Relaciones Institucionales - Ministerio de Defensa de España, Barcelona, 2010, p. 66-67.

²⁶⁶ Петар Шевић, “Геостратегијски и геополитички положај Медитерана”, *op. cit.*, стр. 319.

²⁶⁷ Радомир Марјановић, *Опита војна географија са европским ратиштем*, *op. cit.*, стр. 212.

²⁶⁸ Миленко Тешић, *Војнопоморска географија*, *op. cit.*, стр. 311.

Северноафричко ратиште се на југу наслања на средоземно и положено је непосредно поред главне средоземне поморске комуникације. Значајно је због отворености према Средоземљу, значајних налазишта нафте у Либији, Алжиру и Египту и као потенцијално залеђе НАТО снагама.²⁶⁹

Блискоисточно ратиште наслања се на источно Средоземље и представља копнену везу између европског и северноафричког ратишта. Значајно је због свог централног положаја, као комуникацијска просторија и стратегијска нафтна зона.²⁷⁰

Средоземно ратиште својим деловима органски припада наведеним ратиштима и представља њихову природну, најкомуникативнију и пловидбену спону. На овим ратиштима посебно се истичу стратегијски објекти као што су Суецки канал, Босфор, Гибралтар и Сицилијски пролаз.²⁷¹ Средоземно море има велики војни значај што је потврђено током Првог и Другог светског рата. Ово уско море је представљало одлучујућу прекретницу оба светска рата. Бројна острва Средоземног мора су била врло значајна у поморству, а нарочито у поморским биткама кроз историју. Рашчлањена акваторија Средоземног мора може имати и своју тактичку, оперативну и стратегијску примену. Наиме, дуга морска обала, бројне увале и заливи пружају одличне услове за сидрење, попуну и скривање ратних бродова. У Средоземном мору се налазе бројна острва са лукама од којих су у војном смислу најзначајнија Кипар, Крит, Малта итд. И у савременим ратним условима ова острва имају велики значај и служе као ослонац за дејства појединих поморских система и као непотопиви носачи авиона (аеродроми, базе и слично).²⁷² Дубина Средоземног мора и рељеф дна пружају оптималне услове за употребу подморница. Поред тога превласт у ваздуху је кључна за извођење копнених и поморских операција у Средоземљу. Остваривање превласти у ваздуху на овом мору је делом олакшано његовом релативно малом ширином, доступношћу великог броја авиобаза на копну, а нарочито на острвима, као и присутношћу носача авиона. За дејства већих поморских састава значајан је и источни и западни басен. Западни басен је значајан због везе Атлантук –

²⁶⁹ Петар Шевић, “Геостратегијски и геополитички положај Медитерана”, *op. cit.*, стр. 319.

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ *Ibid.*

²⁷² Радомир Марјановић, *Опита војна географија са европским ратиштем*, *op. cit.*, стр. 214.

Средоземно море и Европа – северозападна Африка и због повећања дубине посебног ратишта НАТО у Европи и Средоземљу. Источни басен Средоземног мора има изразито важан војногеографски положај у односу на шири простор између три континента, због стратегијских сировина на Блиском истоку, везе са Индијским океаном, због Суецког канала и мореуза Босфор и Дарданели, као и због повољности које пружа за испољавање политичких, економских и војних утицаја и интервенција. Остали басени унутрашњих мора (јадрански, егејски и црноморски), због тога што су релативно мали, уски, са великим бројем острва, и више или мање затворени, нису погодни за дејства великих поморских састава попут б. флоте, већ се могу користити за базирање њихових мањих делова.²⁷³

Средоземље има идеалан положај и може се користити као маневарска зона у односу на континенталну Европу, унутрашњу Африку, Средњи исток, Индијски океан и Атлантук – практично, у односу на сва светска кризна жаришта. Положај Средоземља у Римленду истиче његов изузетан геополитички и геостратегијски значај. Средоземље је део Римленда у коме се налазе геополитички веома важни морски теснаци и коридори: Гибралтар, Цариградски теснаци, Суецки канал и најважнији унутрашњи морски коридор на земљиној површини, коридор Средоземног и Црног мора дуг око 6000 километара.²⁷⁴

Као географски простор није само физичка спона у смислу саобраћајних веза између војних савезника САД у Евроазији. Средоземље је више од тога, управо због свог географског положаја, оно је окосница копнених, поморских и ваздушних путева који у миру, као и рату, чине линије везе са савезницима дуж јужног руба Евроазије. Дакле, Средоземље са својим колико поморским, толико и ваздушним путевима има нарочито место у геостратешкој слици света и када је реч о класичном и ограниченом нуклеарном рату.²⁷⁵

Средоземно море је област транзита и размене која односи око 30% читаве светске поморске трговине, као и 25% светског поморског транспорта нафте. Од процењених 564 милиона тона нерасутог терета транспортованог кроз Средоземље у 2005. години, само 25% био је унутар средоземне трговине, док је

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ Радован Павић, *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије)*, оп. cit., стр. 86.

²⁷⁵ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, оп. cit., стр. 188-191.

75% имало порекло или одредиште изван Средоземља. Такође, највећи део поморске трговине Европске уније са Азијом и Блиским истоком се одвија средоземним поморским комуникацијама.²⁷⁶

У Средоземљу се такође налази део кључне енергетске и комуникационе инфраструктуре. То укључује тренутно четири ценовода за гас који повезују Европу и Северну Африку, велики број терминала за течни нафтни гас, као и важне подморске комуникационе каблове. Проналазак гаса у Источном Средоземљу, као и експлоатисање постојећих резерви у Јужном и Југоисточном Средоземљу, наговештава да ће овај регион остати важан снабдевач Европе енергентима и у догледној будућности.²⁷⁷

Имајући у виду да скоро 65% европског увоза нафте и природног гаса пролази кроз Средоземље, енергетска безбедност овог региона је важна за Алијансу. Сигурно и безбедно окружење у овом региону није само од важности за западне земље које увозе, већ и за произвођаче енергије у региону, као и за све државе које су укључене у транспорт нафте и гаса.²⁷⁸ Заправо, НАТО може да кроз облике партнерства и сарадње са државама богатим нафтом и гасом, ширег региона Средоземља, Блиског истока и Централне Азије, утиче на енергетску безбедност.²⁷⁹ Нафта, као стратегијска сировина, је најзначајнија од свих чинилаца који одређују геополитички и геостратегијски положај ширег региона Средоземља, са комплексним и глобалним последицама по економско-политичку и војну структуру у савременим међународним односима. У Средоземљу је услед сложене политичко-економске ситуације, која има глобалне размере, нафтно богатство средоземних држава утицало на то да цео регион добије још већи геополитички и геостратегијски значај. Нафтно богатство остварило је незаменљив позитивни утицај на развој, богатство и моћ држава и изменило комплетни животни миље арапских држава, као и целокупни живот, свест, па чак и историју тих земаља. Пошто нафта на светском тржишту не егзистира као роба,

²⁷⁶ *Study The Maritime Dimension Of CSDP: Geostrategic Maritime Challenges And Their Implications For The European Union*, Directorate-General For External Policies Of The Union, Policy Department, January 2013, p. 25.

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ *НАТО Приручник*, op. cit., стр. 232.

²⁷⁹ Партнерство за мир, Медитерански дијалог, Истанбулска иницијатива за сарадњу и НАТО иницијатива за Блиски Исток пружају институционалне могућности да НАТО утиче на енергетску безбедност. Lidija Čehulic Vukadinović, *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, op. cit., str. 257.

већ се њена цена уговара, а врло често и диктира, индустријске земље Запада оствариле су брз темпо привредног раста и животног стандарда. Услед свих ових чињеница нафта се у свету афирмисала као стратегијска сировина број један. Међутим, поред наведеног позитивног утицаја, нафта је на средоземне државе утицала и негативно. Оне су врло често, а нарочито од откривања нових налазишта и већих резерви, биле мета притисака. За државе НАТО савеза Средоземље има виталан значај, с обзиром на чињеницу да државе Западне Европе не располажу довољном количином нафте, већ се у највећем проценту управо преко Средоземља овом сировином снабдевају из арапских земаља.

Зависност САД и чланица НАТО од превоза блискоисточне нафте која се превози поморским путем кроз Средоземно море дају му велики стратегијски значај. Поред тога, Северна Африка са Блиским истоком има скоро 5% потврђених светских нафтних резерви (око 6,145 Мт – мега тона) и око 5% потврђених гасних резерви (око 8,500 bcm – билиона кубних метара).²⁸⁰ Северноафричке државе Средоземља, пре свега Либија, Алжир и Египат, богате су нафтом и гасом. Додатна геостратегијска важност ових налазишта је да се налазе изван блискоисточне зоне сукоба. У овим земљама се налазе луке за укрцај нафте и из ових земаља крећу гасоводи ка европским државама чланицама НАТО. Географски положај обалних рафинерија и почечи нафтовода представљају стратешки веома осетљивије локације.

Данас, геостратегијска улога Средоземног мора расте чак и више. То се дешава услед неколико разлога. Пре свега, дугорочна стабилност и просперитет и ЕУ и НАТО су повезани са стабилношћу на Блиском истоку и Северној Африци. Други разлог је ако прихватимо широко схватање парадигме о “сукобу цивилизација”, коју је пре 15 година поставио Семјуел Хантингтон (*Samuel Huntington*), убрзо постаје врло јасно да Средоземно море и многе државе у његовом окружењу, представљају подручје директног сукобљавања Западне цивилизације са муслиманском.²⁸¹ Данас регион Средоземља обилује локалним споровима који су територијалног, националног или верског порекла.²⁸² Опште

²⁸⁰ Manfred Hafner, Simone Tagliapietra and El Habib El Elandalousi, *Outlook for Oil and Gas in Southern and Eastern Mediterranean Countries*, MEDPRO Technical Report No. 18/October 2012, p. ii.

²⁸¹ *Ibid.*, p. 45.

²⁸² Ted Greenwood, *U.S. And NATO Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, op. cit., p. 2.

узев, Средоземље је “геостратегијски и политички гледано изузетно осетљиво подручје и потенцијално кризно жариште због различитих политичких, војно-политичких оријентација, нивоа економског развоја, социјалних превирања, ратова, скорашњих грађанских ратова и револуција у арапским земљама”.²⁸³

2.4. Интереси великих сила у Средоземљу

Интереси великих сила у Средоземљу сежу далеко у прошлост. Сагледавајући интересе, првенствено смо се фокусирали на САД, као најмоћнију чланицу НАТО, који ће и бити предмет разматрања у наредним поглављима.

Интереси САД и НАТО се могу сагледати из недвосмислених ставова Јана О. Лесера (*Ian O. Lesser*) који тврди да су: “Сједињене Државе економски, дипломатски и безбедносни актер у Средоземљу преко 200 година. Овај регион је био један од првих и најтрајнијих области међународног ангажмана САД. Последња дешавања на безбедносној сцени у северној Африци, на јужној периферији Европе, и у самој Европи, наглашавају централно место Средоземља у трансатлантским изазовима. Из перспективе САД, регион Средоземља представља изузетно велики број различитих безбедносних проблема”.²⁸⁴

Западно Средоземље је било прво подручје активног безбедносног ангажмана САД, почевши од противпиратске операције у северној Африци у првим годинама XIX столећа. Такође, за САД је Јужна Европа била подручје важних трговинских интереса. С друге стране, у северној Африци, Мароко је био прва држава која је успоставила дипломатске односе са новом америчком републиком. Трговина коју су САД остваривале са Отоманским царством трајала је готово читаво столеће.²⁸⁵

Уз Британију и Француску, САД су биле водећи извор дипломатске и финансијске подршке покрета за независност на Балкану, пре свега у Грчкој.

²⁸³ Слободан Радојевић, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, *op. cit.*, стр. 55.

²⁸⁴ Ian O. Lesser, “The United States and the Future of Mediterranean Security: Reflections from GMF’s Mediterranean Strategy Group”, *Mediterranean Policy Program*, Policy Brief, Washington, April 2015, p. 1.

²⁸⁵ *Ibid.*

Крајем XIX столећа и добрим делом у XX столећу, имиграција из јужне Европе била је још једна веза између Средоземља и САД, која је и данас значајна. Током два светска рата, и Хладног рата, трансатлантски ангажман Сједињених Држава је одувек био значајан у Средоземљу, чак и ако је овај аспект стратегије САД често био подређен захтевима на другим деловима Европског континента.²⁸⁶

Одмах после Другог светског рата, САД су уочиле значај региона Средоземља за пројектовање моћи и започеле су формирање флоте у Средоземном мору. Наиме, Сједињене Америчке Државе су већ 1946. године посетиле Турску и искористиле повод да ратним бродом превезу посмртне остатке турског амбасадора у САД који је преминуо две године раније. Пошто је у Грчкој тада беснео грађански рат САД су затражиле и добиле дозволу да уплове у луку Пиреј у Грчкој. У наредним годинама, формираће се Средоземна флота САД, која ће јачати, а њен задатак ће бити веома важан и у савременим околностима.²⁸⁷ Зато се са правом може рећи да је заправо почетно сучељавање САД и СССР пре формирања НАТО и почетка Хладног рата било у Средоземљу. Један од најпознатијих програма спољне политике САД, Маршалов план је започео управо у региону Средоземља.²⁸⁸

Након формирања НАТО, Средоземна (Шеста) флота САД ће добити јасне задатке и улогу, чија је окосница била пројекција моћи САД и држање Европе и Средоземља под сталним надзором. Присуство САД у том региону Средоземља оличено у Шестој флоти доживљава се као витално, не само за интересе САД и НАТО, већ и за америчке интересе изван НАТО у Средоземљу и на Блиском истоку.²⁸⁹ Са друге стране осиромашене и ратом исцрпљене европске државе нису могле да формирају флоту овакве снаге у Средоземном мору. Заправо, хладноратовска политика и заоштравање ситуације у Европи представљало је додатно оправдање за постојање једне јаке америчке флоте у Средоземном мору.

Како то исправно закључује Немања Божић, Хладни је рат пре него што је избио на видело у свом првобитном облику, имао већ историју у малом која му је

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ Упловљење бојног брода *Missouri* у Истанбул 1946. године сматра се почетком формирања 6. флоте САД. (Бошко Антић, *Савремени ратни бродови*, *op. cit.*, стр. 82. и Звонимир Оштрић, "Поморске снаге САД у Средоземном мору", *Морнарички гласник*, бр. 3, 1966, стр. 431.

²⁸⁸ Edward C. Dillery, "US Interests in the Mediterranean", *Mediterranean Quarterly*, Spring 2006, p. 9.

²⁸⁹ Ted Greenwood, *U.S. And Nato Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, *op. cit.*, p. 7.

претходила у Средоземљу и на Средњем истоку, потом у Европи, а тек касније и у Азији. САД су захваљујући у првом реду својој војној надмоћи у ваздуху и на мору од 1945 до 1947. године, изнудиле, ако не и приморале СССР на, у ширем смислу, политички узмак у Средоземљу.²⁹⁰ Немања Божић нас подсећа да управо Средоземље као географски простор није само физичка спона у смислу саобраћајних веза између војних савезника САД у Евроазији. Због свог географског положаја, оно је више од тога. Средоземље је окосница копнених, поморских и ваздушних путева који у миру и у рату чине унутрашње линије тих савеза дуж јужног руба Евроазије. Геостратегијски значај ових линија у доба нуклеарног оружја, како Божић исправно увиђа ако није већи, није ни мањи него што је био у време када је “класична” стратегија (копнена, поморска и ваздухопловна) била на врхунцу сопственог развоја.²⁹¹

Геостратегијски значај Средоземља видимо сагледавајући начело “класичне” стратегије, где је стратегијски циљ првог реда био успостављање војним средствима надзора над унутрашњим линијама географског простора у којем је рат могућ, или се већ води. Из овог кључног начела “класичне” стратегије произилазила су остала: начело концентрације оружаних снага, економије њиховог коришћења у рату итд. Ова начела су у условима нуклеарне ударне моћи, због знатно веће могућности конвенционалног рата, добила пре нов садржај него други значај. Она су како каже Божић, “*conditio sine qua non* ограниченог рата, како класичног тако и нуклеарног”.²⁹² Стога постаје јаснија тежња САД да још од 1945. године имају “стални војни надзор над унутрашњим линијама НАТО, CENTO и SEATO, чија су чворишта највећма поморска, а једним делом и ваздушна. Отуда и посебна геостратешка важност Средоземља за глобалну стратегију САД”.²⁹³ Интереси САД и НАТО у Средоземљу су готово идентични данас као и у време Хладног рата.

Средоземни ангажман САД је стар и вишеструк. Међутим, Сједињене Државе најчешће не доживљају Средоземље као кохерентни стратешки простор и подручја интересовања САД само по себи. У политиком контексту,

²⁹⁰ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 109.

²⁹¹ *Ibid.*, стр. 188.

²⁹² *Ibid.*, стр. 189.

²⁹³ *Ibid.*, стр. 188-189.

традиционални приступ САД је био да подели Средоземље дуж геополитичких линија на: Европу, укључујући Турску са једне стране, и Блиски исток и Северну Африку на другој страни. Изузеци овом разгранатом приступу су САД војне команде, где су подручја одговорности обухватила Европу и суседне области на југу (6. флота САД има експлицитно средоземни мандат).²⁹⁴

Средоземље за САД и НАТО представља: незаменљиво подручје за оперативно присуство и употребу снажних и разноврсних поморских и ваздушних снага и носача ракета стратегијске и оперативне намене, а у циљу заштите интереса; подручје за употребу поморских снага (ударних и борбених група различите намене) у различитим врстама операција у војним интервенцијама; подручје за маневар и прегруписање поморских снага (упућивање делова или читавих састава ударних или борбених група) из Атлантика, Индијског океана у Средоземље или обратно, и подручје где су најважнији интереси обезбеђење несметаних поморских комуникација из економских и војних разлога.²⁹⁵

Анализирајући стратегијска документа НАТО током Хладног рата уочава се велики стратегијски значај Средоземља. Ово подручје је у оквиру стратегије НАТО добило посебан и нов значај. За стратегију НАТО Средоземно море има већи значај од других рубних мора овог војно-политичког савеза.²⁹⁶ Средоземно море је медиј којим се одвија важан део трговине Европе са остатком света и које подржава потенцијал Северне Америке за транспорт у Јужну Европу. Контрола Средоземног мора је од суштинског значаја за омогућавање НАТО поморским снагама да искористе своје суштинске флексибилности.²⁹⁷ Дакле, “Средоземно море пружа велике могућности за искоришћавање флексибилности поморских оружја у подршци копнених операција, како од амфибијских операција и од употребе поморске ударне снаге, која може да покрене ваздухопловне нападе

²⁹⁴ Ian O. Lesser, “The United States and the Future of Mediterranean Security: Reflections from GMF’s Mediterranean Strategy Group”, *op. cit.*, p. 5.

²⁹⁵ Наведено према: “Средоземље – токови стратегијских промена”, *Морнарички гласник* бр. 5-6/90, стр. 724-730 у приказу студије Vittorio Barbati, “Il Mediterraneo in un mondo che cambia”, *Rivista Maritima*, 4/90.

²⁹⁶ Радован Павић, “Геополитичке карактеристике војног савеза НАТО”, *op. cit.*, стр. 373.

²⁹⁷ Види: Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Strategic Considerations in the Geographical Areas of NATO, MC 48/3(Final), 8 December 1969, p. 12., Доступно на: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf

великих размера против непријатељских операција у Европи и Малој Азији”.²⁹⁸ Руб Средоземног мора су Савезничка подручја Западне и Јужне Европе и стратешке области на Блиском Истоку и Северу Африке. Контрола овог подручја обезбеђује једини начин на који три главне копнене компоненте у јужном региону (Италија, Грчка и Турска) могу бити међусобно подржане.²⁹⁹ Такође, “од контроле руба Средоземног мора зависи безбедност мора на која непосредно излазе савезници и ваздушних линија комуникација са ове територије и из северне Африке, Блиског Истока и шире”.³⁰⁰

Уједињено Краљевство, Француска и Италија имају значајну војно-политичку улогу у Средоземљу. Ове три развијене индустријске и поморске државе НАТО располажу јаким поморским и ваздухопловним снагама које могу употребити у војним интервенцијама у овом региону. Уједињено Краљевство одржава присуство поморских и ваздухопловних снага у Средоземљу ослањајући се на своје базе на Кипру и Гибралтару. Интерес УК у Средоземљу је свакако пројекција моћи, заштита интереса на Блиском истоку и контрола важних поморских комуникација које пролазе Средоземним морем. Дакле, Средоземље за УК није само карика на путу ка Средњем и Далеком истоку, већ и регион јасних интереса, утицаја и присуства.

Као најјача континентална, поморска, уједно средоземна и атлантска држава Француска је својим поморским и ваздухопловним снагама у значајној мери присутна у региону Средоземља. Њени интереси у Средоземљу су везани за одбрану властите територије и прилаза са мора, контрола ваздушних и поморских комуникација са тежиштем на западном Средоземљу, обезбеђење снабдевања енергентима из Северне Африке, Средњег и Блиског Истока, као и утицај на кризе и сукобе у ширем региону Средоземља. Такође, Француска полази од претпоставке јединства Средоземља, дела франкофонског афричког подручја и дела простора Блиског истока. Француска има наглашен интерес за прекоморска подручја и регионе јер је зависна од увоза сировина и енергената.

²⁹⁸ Види: Report by Standing Group on Strategic Guidance, MC 14/1 (Final), 9 December 1952, pp. 30-31. Доступно на: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf,

²⁹⁹ Види: Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Strategic Considerations in the Geographical Areas of NATO, MC 48/3(Final), 8 December 1969, p. 12., Доступно на: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf

³⁰⁰ Види: Report by Standing Group on Strategic Guidance, MC 14/1 (Final), 9 December 1952, p. 30-31. Доступно на: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf

Италија има изванредан географски положај јер се налази у централном делу Средоземља, и преко Сицилије и поморских пролаза она дели Средоземље на источно и западно. Поред тога Италија својим базама, поморским и ваздухопловним снагама обезбеђује изузетно важну позицију за испољавање стратегије и интереса НАТО савеза у Средоземљу. Деведесетих година Италија је била попут стражара Запада испред Јадранског и Јонског мора и Сицилијанског пролаза, са незаобилазном функцијом непотопивог носача НАТО операција на Балкану.³⁰¹ Иако је уласком Словеније и Хрватске и уласком Црне Горе у НАТО, читаво Јадранско море постало унутрашњи простор Алијансе, Италија је и даље остала централна геополитичка позиција Алијансе у Средоземљу.

Као комуникацијски правац за снабдевање и транспорт, Средоземно море има вишеструку улогу за НАТО, посебно за поједине земље. Тежиште снабдевања Турске, Грчке и Израела у случају криза и ратних сукоба је на поморским комуникацијама. Копнена одвојеност азијског дела Турске од Грчке, затим одвојеност Шпаније и Италије, упућује НАТО на морски простор. Искуства из оба светска рата су показала да је за полуострвске земље, евентуални копнени фронт могућ само када је средоземни фронт безбедан, односно када је омогућена превласт на Средоземном мору.³⁰² Територије Италије, Грчке и Турске су за САД од посебног значаја, јер се ослонцем на њих остварује контрола копнених, поморских и ваздушних комуникација. Управо ове државе су операцијска основица која обезбеђује северне прилазе средоземном басену, односно основица с које би полазиле офанзивне операције.³⁰³ За НАТО и САД војнопоморско присуство у Средоземном мору и чврсте војне позиције у приобалним морима представљају услов успешне стратегије и безбедности Европе. У овом региону се политика претњи, притиска и силе, материјализовала кроз НАТО, и то посебно кроз његов маневарски део – снаге б. флоте, и касније сталне поморске снаге.³⁰⁴

³⁰¹ Roberto Menotti, *NATO's Mediterranean Dialogue initiative: Italian positions, interests, perceptions, and the implications for Italy-US relations*, NATO Institutional Fellowship, Final Report, 1997-1999, p. 32.

³⁰² У Другом светском рату Савезници су ослонцем на Средоземље задали силама Осовине снажан ударац управо искрцавањем најпре у северној Африци, затим у јужној Француској и Апенинском полуострву. Миленко Тешкић, *Војнопоморска географија*, op. cit., стр. 311.

³⁰³ *Ibid.*, стр. 312.

³⁰⁴ Петар Шевић, “Геостратегијски и геополитички положај Медитерана”, op. cit., стр. 317-324. Видети и: Радован Вукадиновић, *Медитеран између рата и мира*, op. cit.; Ciro Elliot Zoppo, “The

III ПОМОРСКА И ВАЗДУШНА МОЋ

Истраживање полази од појма моћи који је несумњиво средишњи концепт у међународним односима.³⁰⁵ Заправо, моћ је важна за што повољнију позицију државе у међународним односима. Ради јасније слике о утицају моћи у међународним односима бројни аутори је упоређују са новцем у економији.³⁰⁶ Други, пак улогу моћи у друштвеним наукама упоређују са централним местом које појам енергије заузима у физици.³⁰⁷ Изражено језиком физике и математике, моћ може да се поистовети са потенцијалном енергијом која нема своје усмерење (скалар) док сила представља усмерење моћи (вектор). Моћ је степен способности да се други субјекти приволе или натерају на понашање које поседник моћи жели.³⁰⁸ Моћ заправо има три лица. Роберт Дал, један од водећих политиколога дефинисао је прво лице моћи као способност да се други приволе да делају на начин који је у супротности с њиховим почетним преференцијама и стратегијама. Политиколози Питер Бакрак и Мортон Барац су дефинисали друго лице као способност обликовања преференција других. Док је социолог Стивен Лукс дефинисао треће лице моћи које се огледа у навођењу других да желе исти исход који ми желимо.³⁰⁹

Један од облика испољавања моћи у међународним односима је војна моћ. Истраживање иде трагом Џона Миршајмера (*John J. Mearsheimer*) који тврди да је: “моћ у међународној политици углавном производ војних ефектива које држава поседује”.³¹⁰ Такође, истраживање полази од чињенице коју истиче и Џозеф Нај (*Joseph Nye, Jr.*) да су војни ресурси релевантни за сва три аспекта моћи. Наиме, војна моћ у првом лицу моћи може запретити или приморати друге да промене своје почетне преференције и стратегије. Војна моћ утиче на

Mediterranean In American Foreign Policy”, *Revista de Estudios Internacionales*, Vol. 3, Núm. 1, Enero-marzo 1982.

³⁰⁵ О моћи у међународним односима видети шире у: Драган Симић, *Поредак света*, op. cit., стр. 215-226;

³⁰⁶ Миршајмер је недвосмислен када каже да је: “моћ валута политике великих сила, и државе се међусобно надмећу за њу”. Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009, стр. 34.

³⁰⁷ Бертранд Расел, британски филозоф, је тако видео моћ. Џозеф С. Нај, *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012, стр. 19.

³⁰⁸ Војин Димитријевић, и др., *Међународни односи*, op. cit., стр. 358.

³⁰⁹ Џозеф С. Нај, *Будућност моћи*, op. cit., стр. 28-30.

³¹⁰ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 121.

постављање неког питања на дневни ред, што представља друго лице моћи. Док у погледу трећег лица војна моћ може утицати на промену преференција.³¹¹

Војне снаге могу да спроводе четири типа акција које представљају модалитете или монете војне моћи. Оне се могу употребити: за физичку борбу и уништавање; у дипломатији присиле; за заштиту, укључујући и очување мира; и за пружање многих врста помоћи. Када се ове акције добро изведу, оне производе жељену промену понашања код мете. Њихова делотворност у произвођењу жељених исхода зависи од посебних квалитета и способности које се користе у стратегијама конверзије моћи. Да би стратегије биле успешне морају да узму у обзир контекст моћи коју мета поседује, услове или околности за деловање, као и да ли је мета склонија да одговори прихватањем или отпором.³¹²

После Хладног рата изменом односа снага на међународну сцену ступиле су поморске и ваздухопловне снаге као инструмент моћи у решавању криза и сукоба. Добро научене лекције из историје и нарочито војне историје, о којима је већ било речи у претходном поглављу, као и техничко-технолошки развој оружја омогућио је САД и НАТО да после Хладног рата у великој мери примењују поморске и ваздухопловне снаге у војним интервенцијама. Да бисмо сагледали њихову улогу осврнућемо се на основе поморске и ваздушне моћи, утемељиваче теорија поморске и ваздушне моћи и њихово савремено тумачење.

1. Поморска моћ

За владање морима потребна је одговарајућа поморска моћ. Важно је истаћи да се поморска моћ, поморска сила и поморске снаге често поистовећују чак и у стручним књигама, часописима и расправама. Понекад се исти појам употребљава са ширим, а некад са ужим значењем. Овоме је доста допринео и енглески назив *sea power* (где реч *power* може да значи и силу и снагу), као и првобитно коришћење назива *sea power* за својевремено две највеће поморске силе: Енглеску и Холандију. Међутим, развојем војнопоморске мисли и кроз каснију употребу ових појмова, они су ипак, иако не увек и свуда доследно,

³¹¹ Цозеф С. Нај, *Будућност моћи*, *op. cit.*, стр. 62.

³¹² *Ibid.*, стр. 63-64.

постепено одвојени.³¹³ Под поморском моћи, подразумевају се свеукупне могућности неке земље да ефикасно искористи све оно што море може да јој пружи, како у економском, тако и у војном погледу. Најсвеобухватнија дефиниција, поморске моћи је да она представља стварне и потенцијалне могућности земље у коришћењу мора за постизање политичких, економских и војних циљева у миру и рату.³¹⁴ Поморска моћ, према томе, није синоним за поморске снаге и поморску силу, већ знатно шири појам. Под поморском силом се данас, у најширем смислу подразумева држава, велика или мала, која има своје море, поморску привреду, трговачку и ратну флоту.³¹⁵ Наше истраживање под поморском силом подразумева војну компоненту поморске силе и њене различите облике испољавања.

Још је Волтер Роли (*Walter Raleigh*, око 1554-1618), истраживач, пустилов, гусар и један од првих теоретичара енглеске ратне морнарице записао: “ко влада морем – влада и трговином; ко влада светском трговином – влада богатствима света, а тиме и самим светом”.³¹⁶

Када разматрамо појам и теорију поморске моћи неопходно је да се осврнемо на њеног утемељивача, америчког адмирала, професора и геополитичара Алфреда Мехена. Мехен је теорију поморске моћи почео да развија проучавањем историјске грађе. Нарочито је проучавао Момсенову “Историју Рима”. Ово Момсеново дело изазвало је Мехеново интересовање за војну историју, јер је приказао да се исход Пунских ратова мора приписати поморској моћи.³¹⁷ Момсеново разматрање Пунских ратова утицало је на Мехена

³¹³ Милан Доротка, “Поморска моћ”, *Морнарички гласник*, бр. 2, 1965, стр. 157-167. и Божидар Јововић, “Генеза појмова и термина у нашој ратној морнарици IV део”, *Морнарички гласник* бр. 4, 1991, стр. 724-726.

³¹⁴ Идентично са изворима у америчкој и британској литератури, *Војни лексикон*, op. cit., стр. 421.

³¹⁵ Милан Доротка, “Поморска моћ”, op. cit., стр. 157-167. и Божидар Јововић, Генеза појмова и термина у нашој ратној морнарици IV део, op. cit., стр. 724-726.

³¹⁶ Sir Walter Raleigh, “A Discourse of the Invention of Ships, Anchors, Compass, &c.”, *The Works of Sir Walter Raleigh*, Kt. (1829, reprinted 1965), vol. 8, p. 325., Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 54-55.

³¹⁷ Главни узрок ових ратова био је сукоб интереса између Картагине и Рима у експанзији. Пунски ратови пружају драгоцене поуке колики је значај превласти на мору. Рим на почетку пунских ратова није имао флоту и Картагина је господарила морем што јој је омогућавало економску и политичку снагу. Кад је Рим уз велике напоре грађана и жртве створио поморски дух који је и након највећих катастрофа властите флоте током ратова настројио нацију на поновну изградњу флоте, од мале континенталне државе постала је поморска велесила. Сва искуства из Пунских ратова много пута су изнова доказана током историје па се с правом може рећи да имају вредност својеврсних закона. Борис Прикрил, *3000 година поморских ратова, I део*, Знање, Загреб, 1985,

да закључи да је “владање морем било историјски чинилац који никад није систематски цењен и објашњен”. Наставио је да систематски проучава поморску и војну историју XVII и XVIII столећа и анализира чиниоце који утичу на уздицање и опадање нација. Било је то доба меркантилног империјализма, у коме је поморска моћ била доминантна, и који је био веома погодан период за проучавање, нека врста лабораторије поморске стратегије.

Теорију је изложио у тзв. Трилогији поморске моћи, коју чине дела: *Утицај поморске моћи на историју 1660-1783* из 1890. године; *Утицај поморске моћи на француску револуцију и Царство* из 1892 и *Поморска моћ и њен утицај на рат 1812* из 1905.³¹⁸ Ова дела, представљају целину у којој су нанизани узастопни поморски догађаји на танком “концу опште историје”, тумачењем националне политике, поморске политике, поморске стратегије и тактике. У ова три дела, показао је изванредну важност поморске моћи у стварању националних судбина. Ова монументална дела је употпунио низом чланака и књига о поморској стратегији и међународним односима.

Мехен је истакао да ће поморска моћ схваћена у ширем смислу, представљати за САД, као што је представљала за Велику Британију, инструмент политике који ће послужити да се повећа моћ и углед нације.³¹⁹ Мехенова дела и теорија поморске моћи утицали су и данас утичу на многе државе. Француски адмирал Раул Кастекс истакао је да две његове идеје: прва, врховна важност господарења морем, и друга, потреба организоване снаге, “дају Мехену право на поштовање потомства”.

Поред Мехена велики допринос теорији поморске моћи су дали и Енглези Фред Т. Џејн (*Fred T. Jane*, 1865-1916)³²⁰, Џулијен Корбет (*Julian Corbett*, 1854-1922) и Филип Колом (*Philip Colomb*, 1831-1899). Корбетова темељна проучавања војне и дипломатске стране великих ратова, из времена бродова на једра, дала су и свеобухватнију слику у односу на Мехенове студије и утицала су на даља

стр. 108., Пунски ратови нам пружају један од најјаснијих примера пресудне улоге коју игра поморска моћ у напретку државе и у развоју њеног политичко-економског утицаја у свету. Александар Бубнов, *Историја поморске ратне вештине*, *op. cit.*, стр. 43.

³¹⁸ *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783; The Influence of Sea Power upon French Revolution and Empire; Sea Power and its Relations to the War 1812.*

³¹⁹ Alfred T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, *op. cit.*, p. 2

³²⁰ Фред Т. Џејн је био оснивачки уредник литературе о свим светским ратним бродовима и свим светским авионима и по њему је добила име *Jane's Information Group* са многим њеним публикацијама од којих је најпознатија *Jane's Fighting Ships*.

проучавања комбинованих војних и поморских операција.³²¹ Попут Мехена и Колом долази до централне идеје да је првенствени циљ освајање превласти на морима, из чега призилази и овладавање комуникацијама, и да би сваки други циљ довео у питање одлучујући успех. “Море се једноставно мора држати”, каже Фултон.³²²

Поморска моћ чини основу моћи једне државе, темељ њених могућности да делује у циљу задовољења својих интереса. Контрола поморских комуникација³²³, лука и најважнијих упоришта је од великог значаја за свеукупни развој државе, њену безбедност и просперитет. Мехен то образлаже у делу, “The interest of America in sea power, present and future” (1897) на следећи начин: пођимо од фундаменталне истине, потврђене кроз историју, да је контрола мора, а нарочито дуж великих комуникација које су одређене националним интересима или националном трговином, главни од чисто материјалних елемената моћи и просперитета народа. То је тако зато што је море највећи светски медијум циркулације. Из овога нужно следи принцип да је, као подршка у таквој контроли, неопходно да се узму у посед, када се може урадити исправно, такве поморске позиције (упоришта) које доприносе да се обезбеди команда.³²⁴

Да бисмо што прецизније дефинисали појам поморске моћи, неопходно је да се у наредном делу рада осврнемо најпре на чиниоце који одређују поморску моћ, као и на предуслове поморске моћи.

1.1. Појам и предуслови поморске моћи

Поморска моћ је битна за национално уздизање, напредак и безбедност, а основни међусобно зависни чиниоци који одређују поморску моћ неке земље су:

³²¹ Дело Џулијена Корбета *Some Principles of Maritime Strategy* објављено је у Лондону 1911. године и представља својеврсну ревизију Мехенових студија.

³²² (“The sea must be kept”) Thomas Wemyss Fulton, *The Sovereignty of the Sea: An Historical Account of the Claims of England to the Dominion of the British Seas, and of the Evolution of the Territorial Waters, with Special Reference to the Rights of Fishing and the Naval Salute*, W. Blackwood, Edinburgh, 1911, p. A.

³²³ Као продужетак поморских комуникација, многи аутори анализирају и унутрашње пловне путеве, тако да ће и наше истраживање прихватити овај приступ.

³²⁴ Alferd T. Mahan, *The interest of America in sea power, present and future*, Little, Brown and company, Boston, 1897, p. 52.

повољан географски положај, физичко-географске карактеристике, величина територије, број становништва, економске и националне карактеристике и политика владе. Ових шест чинилаца поморске моћи Мехен је образложио у својим делима.

Предуслов поморске моћи је *географски положај* који не присиљава одређену државу да се брани од напада са копна, нити је наводи да тражи проширење своје територије на копну, па може усмерити сву своју снагу ка мору, за разлику од континенталних држава. Острвски положај једне земље, геополитички гледано, далеко је супериорнији од континенталног и “ово је била велика предност Енглеске као поморске силе над Француском и Холандијом”.³²⁵ Поморска држава, Велика Британија је постижући најодлучнији напредак, била та која је пре континенталних сила у периоду од 1660. до 1815. године истисла Француску са места највеће силе. Географија је у овом случају “одиграла важну, али не и искључиву улогу”.³²⁶ Британска острва налазе се довољно близу европског континента, али и довољно су удаљена да спрече инвазију и омогућила су да Британија не држи и не употребљава велику војску која исцрпљује народно богатство.³²⁷ Географска позиција може бити таква, тврди Мехен, “да сама по себи потпомаже концентрацију, или захтева дисперзију поморских снага”.³²⁸ Британија је у том погледу у предности над, Француском која је морала своју морнарицу да дели између атлантских и средоземних обала. Британска флота се

³²⁵ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 29.

³²⁶ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, op. cit., стр. 122.

³²⁷ За одбрану своје безбедности и војно потврђивање према конкурентима, Велика Британија је морала мање да издваја од европских континенталних држава. Услед рубног положаја Велика Британија није улагала у стајаћу војску већ у поморску флоту. Флота је за разлику од копнене војске била инструмент осигурања привредног просперитета. Док је копнена војска европских континенталних држава махом боравила у касарнама и доносила само трошкове, флота је била стално коришћена за контролу и заштиту трговачких рута. Поморска флота је на тај начин стварала не само политичку већ и трговачку вредност. За копнену војску основна је разлика између рата и мира. Сликовито речено она мења своје агрегатно стање објавом рата, односно склапањем мира. Флота је искористива и у миру и може се политички и економски амортизовати, а копнена војска у најбољем случају само политички. Херфрид Минклер, *Империје, логика владавине светом – од Старог Рима до Сједињених Држава*, ИП “Албатрос плус”, ЈП “Службени гласник”, Београд, 2009, стр. 51.

³²⁸ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 29.

могла концентрисати па да се једновремено и подједнако употреби било за одбрану или за блокаду континенталних лука.³²⁹

Скоро јединствен положај Британских острва омогућио је Британији да контролише поморске комуникације ка Северној Европи и из ње. Мехен истиче и важност за државу да контролише и све блиске, стратегијске морске пролазе и важна острва. Задобијањем важних острва, као што је било тадашње управљање Малтом и стратегијских база као Гибралтара, Британија је била у стању да ограничи и ослаби поморску моћ Шпаније и Италије и контролише Средоземно море. Британија и данас контролише Гибралтар, што је чест повод за несугласице са Шпанијом.³³⁰

За развој поморске моћи повољан је географски положај централно постављен у односу на непријатеље, са погодним приступом мору и у близини рута поморске трговине.

Физичко-географске карактеристике територије одређују у великој мери расположење народа да тражи и постигне поморску моћ. Карактер обалске линије одређује приступачност мору. Погодне су луке које садрже у себи потенцијалну снагу, нарочито ако су дубоке, и могу се лако бранити, повезане рекама, каналима, путевима и железницом са унутрашњом земљом и такође, да олакшавају концентрацију унутрашње трговине.

Тако је на пример Холанђане тло “терало” на море, од кога су били готово потпуно зависни, док је плодност француског тла учинила да су се Французи окретали мору уколико су то желели. Острвске или полуострвске нације попут Британије, Шпаније и Италије морале су да буду јаке на мору, уколико су имале претензије да њихова моћ буде ефикасна. Дакле, други чинилац подразумева

³²⁹ Маргарита Татл Спроут, “Махан: Јеванђелиста поморске силе” у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, op. cit., стр. 443.

³³⁰ Идеални положај Гибралтара, ове „Британске прекоморске територије“, односно Гибралтарског мореуза изазива спорове стотинама година. Гибралтарски мореуз омогућава приступ Средоземљу, и од великог је значаја за транспорт робе и трговину уопште. Велика Британија и Мароко имају војну контролу над Гибралтарским мореузом, иако Шпанија има значајне војне базе у близини мореуза. Одлука о војној контроли је донета од стране НАТО. Територија Гибралтара је уступљена Великој Британији, заувек, Уговором у Утрехту 1713. године. Од те године, Шпанија је три пута покушала да поврати Гибралтар кроз опсаде, али без успеха. Због неспоразума између Британије и Шпаније, граница између Гибралтара и копна је била затворена између 1969. и 1985. године. Шпанија се ни данас не одриче свог захтева. Владимир Чоловић, “Територијални спорови у земљама Европске уније”, *Годишњак Факултета правних наука*, година 4, број 4, Бања Лука, 2014, стр. 42.

морфолошку конфигурацију самих граница, односно географске карактеристике обале. Ако обала није погодна за изградњу лука, онда неће бити ни флоте ни поморске моћи. Међутим, уколико је обала изузетно погодна за луке и ако је положај државе такав да се налази на чвориштима морских трговачких путева, онда постоје предуслови за поморску моћ. За повезаност лука, поморске моћи и флоте Мехен наводи пример слабљења Шпаније у XVIII и XIX столећу. Мехен за Шпанију каже: “јаке руке и ноге [колоније], а слабо срце [флота]”.³³¹ Укупна моћ Шпаније драматично је деградирана пропашћу њене флоте упркос огромним ресурсима њених колонија. Мехен под физичко-географским карактеристикама подразумева и *производе тла*, тако да домаћи извори сировина, у односу на пораст становништва, нису довољни, што даје подстрек организацији прекоморске трговине и стварању колонија. Према Мехену, и други физички услови као што је повољна клима, наводе људе према мору или их одвраћају од њега.

Величина територије је такође важан чинилац при чему, са становишта развоја поморске моћи, није важно колико квадратних километара нека земља обухвата, већ дужина њене обалске линије (и карактер њених лука) у односу на број становника. Дуга обала са бројним заливима и воденим рукавцима и густо насељеним обалским подручјем извор је снаге за развој поморске моћи.

Број и карактер становника је следећи важан чинилац, при чему није важан само укупан број становника већ, у првом реду, број оних који су оријентисани ка мору, или барем на располагању за оформљавање бродских посада, за стварање морнаричке борбене технике, одржавање бродова и стварање поморске индустрије и бродарства. Мирнодопска трговина једне нације представља показатељ њене стајаће моћи у поморском рату. Подсетимо, Енглеска је била не само поморска нација, већ и нација која је градила бродове и трговала, па је стога имала људске и техничке потенцијале који су веома важни за успех у поморским ратовима.

Економске и националне карактеристике су такође важан чинилац поморске моћи, које се огледају кроз склоност трговини, која укључује и потребу да се и производи нешто чиме би се могло трговати, као и склоност насељавању

³³¹ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 21.

колонија. Народи склони бављењу трговином могу да буду готово сигурни у развој значајне мирнодопске трговине, која је један од првих услова поморске моћи. Тако је повезивање велике прекоморске трговине и великог поморског уређења учинило Британију најјачом поморском силом света крајем XVIII и у XIX столећу. Ово су за Мехена економске и националне карактеристике од највеће важности за развој поморске моћи.

Чинилац поморске моћи је и *политика владе* која треба да подстиче што успешнији развој поморске трговине на којој једино и може да се заснива једна заиста снажна ратна морнарица. Надаље, држава треба да одржава поморске снаге чија величина треба да одговара величини њене трговачке морнарице и важности интереса повезаних с њом, да одржава и по потреби штити војном силом одговарајуће поморске базе у оним деловима света где трговачке бродове треба да прате ратни бродови.

Ефикасност, мудрост и решеност једне владе су одлучујући чиниоци у развоју поморске моћи. Влада контролише величину ратне морнарице, квалитет поморског уређења, способност поморске организације да се брзо прошири у случају рата, дух њених људи и њихову ефикасност у борби. Стратегијске доктрине владе могу бити пресудне за стварну поморску моћ једне нације.³³²

Сви ови чиниоци поморске моћи учинили су да Мехен империјализам сагледава са становишта односа између колонија и поморске моћи. Успостављајући колоније, поморска сила, “освоја упориште у страниој земљи, тражећи ново тржиште, за оно шта има да продаје, ново подручје за превоз робе морем, повећава запосленост свог народа, стиче више удобности и богатства за себе”.³³³ Оваквим ставовима Мехен је близак меркантилистима, који су тврдили да поморска моћ земље треба да обезбеди инострану тржишта, али и да обезбеди домаће тржиште од иностране конкуренције кроз административна ограничења која ће држава примењивати према страним превозницима. Док колоније треба да буду извор јефтених сировина и потрошачи финалних производа.³³⁴ Напросто, у Британији се напредак повезивао са морем због колонија, а богаћење је било

³³² Маргарита Татл Спрут, “Махан: Јеванђелиста поморске силе” у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, *op. cit.*, стр. 445.

³³³ Alfred T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, *op. cit.*, p. 27.

³³⁴ Зоран Милошевић, “Економска безбедност државе”, *Војно дело*, пролеће/2012, Београд, стр. 200.

засновано на морској трговини и колонијализму. Пол Кенеди у књизи “Успон и пад великих сила” такође истиче да су трговина, колоније и морнарица сачињавале: “ ‘виртуозни троугао’ делујући узајамно на дугорочну корист Британије”.³³⁵ Међутим он нас упозорава да је Мехеново дело “било склоно да наглашава важност британске спољне трговине насупрот домаћој производњи, а посебно да преувеличава важност ‘колонијалне’ трговине”.³³⁶

Маргарита Татл Спрут (*Margaret Tuttle Sprout*) у делу “Творци модерне стратегије” пише: “мало је људи имало тако дубок утицај на светске догађаје као што је то имао Мехен, а још је мање људи доживело да виде тако потпуно остварење свог животног дела. Када је Мехен умро, децембра 1914. године, утицај његових дела осећао се у сваком адмиралитету; његова гледишта дубоко су утицала и на грађанско мишљење као и на јавну политику у Америци, Европи, па чак и на Далеком Истоку”.³³⁷ Како пише Маргарита Спрут у поменутом делу чак га је и одмерени лондонски “Тајмс” хвалио као: “онога који је за поморску историју учинио оно што је Коперник учинио за астрономију. Један поморски критичар упоредио га је са Прислијем речима: Поморска моћ је, наравно, утицала на свет у свим столећима. Тако је и кисеоник. Али, баш као што је кисеоник, да није било Прислија, могао и до данашњег дана да остане неодређен и неоткривен чинилац, тако је то могла остати и поморска моћ да није било Мехена”.³³⁸

Мехенове идеје су прихваћене и примењиване како у његовој домовини – Сједињеним Америчким Државама, тако и у Европи. Пре Грађанског рата САД су имале и ратну морнарицу и поморску политику, али оне нису утицале на главне струје светске политике. И у западној хемисфери је Енглеска била надмоћна поморска сила.

Мехенов утицај на америчку поморску политику испољио се чак и пре појаве његовог првог дела “Утицај поморске моћи на историју” 1890. године. Предавања која је у Ратној академији држао 1886. године слушали су бројни поморски официри, али и јавни радници, међу којима и Теодор Рузвелт (*Theodore*

³³⁵ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, *op. cit.*, стр. 123.

³³⁶ *Ibid.*

³³⁷ Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, *op. cit.*, стр. 461.

³³⁸ *Ibid.*, стр. 467.

Roosevelt).³³⁹ Њих двојица ће постати блиски пријатељи у наредним годинама. Како је Рузвелт је био добро упознат са Мехеновим идејама, он се упорно залагао за остварење поморске моћи САД. Као помоћник министра морнарице пре избијања рата са Шпанијом вредно је радио на припремама морнарице за овај сукоб. Читав ток америчког поморског развоја промењен је доласком Рузвелта 1901. године за председника САД, када је Мехенова филозофија о поморској моћи ушла у Белу кућу.³⁴⁰

Ратови и сукоби који су се тих година XIX столећа одвијали потврдили су тачност свих начела која је Мехен поставио. Рат са Шпанијом је потврдио Мехенову теорију о поморској моћи. Наиме, насупрот теорији одбране обала и заштите сваког обалског града, САД је испољила поморску моћ на приличном одстојању од обала што је одлучило исход у сваком стадијуму рата. Успех у примени поморске моћи у рату са Шпанијом покренуо је САД у правцу експанзије коју је Мехен заступао. И Васиљевић и Висковић у “Војнопоморској историји”, анализирајући шпанско-амерички рат 1898. године, бележе: “како је америчка империјалистичка експанзија била усмерена углавном на прекоморска освајања, то је водећа улога у њој била намењена ратној морнарици, која се развијала у складу с освајачким амбицијама земље и под снажним утицајем Мехенове теорије о поморској моћи”.³⁴¹

Мехенова дела убрзала су силе које су поткопале британско господарење морима широм света. Маргарита Спрут у делу “Творци модерне стратегије” наглашава да је “његово тумачење историје које доводи у везу поморску моћ са националном величином и империјализам са поморском моћи, подстицало експанзионистичке тежње које су већ постојале у Европи, на Далеком истоку и у Америци. Његово јеванђеље о поморској моћи утицало је на смер политичких и економских догађаја који су потстицали пораст морнарица, а те морнарице су, са своје стране, гајиле и подржавале нов империјализам који је још више убрзао темпо поморске изградње. У сразмери у којој је расла моћ других морнарица, опадао је степен надмоћности Енглеске”.³⁴² Стога је, теорија поморске моћи

³³⁹ *Ibid.*, стр. 462.

³⁴⁰ *Ibid.*, стр. 465.

³⁴¹ Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, *op. cit.*, стр. 115.

³⁴² Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, *op. cit.*, стр. 448.

Мехена и Колома, одушевљено прихваћена у империјалистичким круговима. Прераставши у доктринарну школу, она је била присутна у поморским доктринама свих великих сила и одлучно утицала на изградњу јаких флота бојних бродова – основног инструмента нове етапе колонијалне експанзије која је управо започела с ером империјализма.³⁴³

Мехен је веровао да је поморска моћ у свим својим гранама краљевски пут до националног богатства и угледа за све земље које су способне да је развију. Дакле, он тврди да комбинација поморске трговине, прекоморских поседа, и привилегованог приступа страним тржиштима доводи до националног “богатства и величине”. Такође, поморска моћ директно зависи од обезбеђивања услова за њено остварење.

О ограничењима и преиначењима Мехенове теорије поморске моћи Маргарита у наведеном делу каже да је ратовање већ после 1914. године све више постало сукоб технике. Истиче да је већина основних промена које су се десиле у вези са поморском моћи деловала, углавном, у корист САД. Она тврди да су, упркос развоју бомбардера далеког дејства, америчка домовинска база и америчка ратна индустрија мање изложене нападу него свака друга већа сила. Произилази да у овом и другим погледима Мехенових шест елемената поморске моћи захтевају ограничење, преиначење и измену у наглашавању, а и понеку поновну процену. Али је јасно да су његове основне замисли још тачне. Положај, физички облик (укључујући природна изворна средства и климу), карактер народа и владе још су главни услови који утичу на поморску моћ једног народа.³⁴⁴

У току XX столећа је, под утицајем ових чинилаца, дошло до развоја поморске моћи и уздицања нових поморских сила (држава), а потом и до промене у поморској равнотежи. Прошло је више од једног столећа од како је Мехен систематизовао теорију поморске моћи и њен утицај на историју и владање светом. Теорија је до данас много пута потврђена и доживела је савремено тумачење само у оном делу у којем је човек техничко-технолошким развојем унапредио поморске технологије и средства.

Поморска моћ и поморска стратегија су кључ могућности поморских држава, а нарочито таласократских сила да делују у циљу задовољења својих

³⁴³ Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 106.

³⁴⁴ Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, op. cit., стр. 454.

интереса, предуслов за активни спољнополитички наступ и остваривање глобалне доминације.

1.2. Инструменти поморске моћи

Још је Мехен дефинисао инструменте поморске моћи и њихов однос, који је остао непромењен и данас. Инструменти поморске моћи су: флота (ратна морнарица – поморске снаге), транспортни бродови (трговачка морнарица), поморске комуникације и базе.³⁴⁵ Такође, Мехенова формула поморске моћи може се изразити и као:

ПОМОРКА МОЋ = РАТНА МОРНАРИЦА + ТРГОВАЧКА МОРНАРИЦА
+ ВОЈНО-ПОМОРСКЕ БАЗЕ³⁴⁶

Мехен у делу *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, каже да “поморска моћ у ширем смислу укључује не само војну снагу на води, која влада морем или било којим његовим делом, већ и мирнодопску трговину и бродарство, из којих војна флота природно и здраво извире, и на којима се сигурно заснива”.³⁴⁷ Поморска моћ, дакле никако не сме бити посматрана само са гледишта ратних бродова, јер би то како то сликовито тврди Броди (*Bernard Brodie*) било исто тако неразумно као и посматрати железнички воз једино као локомотиву. Локомотива без прикачених вагона доста добро представља снагу, али снагу без практичног смисла.³⁴⁸ Међутим, владање морима (*Command of the Sea*) се огледа у остваривању поморске супериорности у акваторији. Дакле, поседовање ратне морнарице је основни предуслов остваривања поморске моћи државе.

Мехен о значају база за поморску моћ упућује на историјско искуство из Средоземног мора. На примеру Средоземља – које је сматрао највећом

³⁴⁵ Видети шире у: Алфред Махан, *Поморска стратегија*, ВИЗ, Београд, 1960.

³⁴⁶ $SP = N + MM + NB$, где су: SP (Sea Power) — поморска моћ, N (Navy) — ратна морнарица, MM (Merchant Marine) — трговачка морнарица, NB (Naval Base) — војно-поморске базе које обезбеђују контролу над кључним далеким копненим основицама. Владимир Александрович Колосов, Николай Семёнович Мироненко, *Геополитика и политическая география*, Аспент Пресс, Москва, 2001, стр. 50.

³⁴⁷ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 4.

³⁴⁸ Bernard Brodie, *A Layman's Guide to Naval Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 1943, p. 8.

раскрсницом морских путева и заједно са Суецом једном од најважнијих “стратегичких локација” у свету – сликовито је приказао колико су за надзор над одређеним морским пространима важна упоришта на његовим обалама. Мехен, нас упућује да замислимо да је Средоземно море пустиња у којој су Римљани запосели велике планинске венце на Корзици и Сардинији, затим тврђаве у Тарагони, Лилибеуму и Месини и италијанску обалу у близини Ђенове, као и да могу да користе утврђења својих пријатеља у Марсељу и на другим тачкама на обалама Средоземља. У том случају они би могли својом војском да прелазе ту пустињу уздуж и попреко, захваљујући баш тим својим поседима на кључним тачкама Средоземног мора. Насупрот томе, оружане снаге њихових противника морале би да обилазе око те пустиње, ако желе да се окупе на једном месту и нападну Рим. Оне би, истина, могле упасти у ту пустињу, чак је проћи једном или више пута, али се без сопствених упоришта на њеним главним саобраћајницама не би смеле у њој дуже време задржати.³⁴⁹ Мехен, закључује да није важно које поморске силе вију своје заставе на пучини већ шта поседују на обали. Од тога зависи која од њих надзире одређено морско пространство.

Мехен је ову тезу истицао и на својим предавањима у Поморском ратном колеџу штампаним као књига “Поморска стратегија”,³⁵⁰ у којој пише да је: “важност Средоземног мора због његовог положаја у односу на земље које га опкољавају тражила задобијање утврђених лука које су биле базе за флоту а у исто време пружале могућност превласти над поморским комуникацијама... Средоземно море као целина, а нарочито његов западни део од италијанског до шпанског полуострва, сам по себи био и још остаје војни положај од највећег значаја... Ово је у суштини Корбетова теорија коју он опширно развија. Превласт на мору у тој области имала је неоцењиве последице које су мењале ток историје; али да би тај утицај дошао до пуног изражаја, биле су потребне сталне базе”.³⁵¹ У Средоземљу су то свакако до Мехеновог доба кроз историју биле Гибралтар, Малта, Кипар, Египат, понекад Менорка, као и луке Тулон, Алжир и Бизерта.³⁵²

³⁴⁹ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 20-21.

³⁵⁰ Alfred Thayer Mahan, *Naval Strategy Compared and Contrasted with the Principles and Practice of Military Operations on Land: Lectures Delivered at U.S. Naval War College, Newport, R.I., Between the Years 1887 and 1911*, Little, Brown, 1911.

³⁵¹ Алфред Махан, *Поморска стратегија*, op. cit., стр. 66.

³⁵² *Ibid.*

Он објашњава да је задобијањем сталних поморских база Енглеска добила могућност одржавања сталног стратегијског положаја флоте у Средоземном мору уз могућност дејствовања дуж целе обалске линије, са оном непредвиђеном и непредвидљивом брзином коју дозвољава покретљивост поморских снага. Дајући историјске примере и објашњења ратова које је водио аустријски надвојвода Карло на Дунаву Мехен нас подсећа да не изгубимо из вида да Средоземно море постаје веза, мост, друм, централни положај за морнарицу која је у стању да га довољном снагом запоседне. Оно даје унутрашње правце дејства, централан положај и војнички обезбеђује комуникације; али његово држање тражи успостављање база. Цитирајући војводу од Велингтона и правећи аналогију између Средоземног мора и америчких језера, која су сама по себи средоземна мора, Мехен нам оставља готово свевременску максиму: ако се мора не држе морнарицом, успешне копнене операције су немогуће.³⁵³

Поморске базе су одувек представљале интегралну компоненту поморске моћи која је ратним флотама ширила простор за испољавање војног, политичко-дипломатског и других утицаја на међународне односе.³⁵⁴ Значај база на копну за надзор над морима не губи свој смисао ни данас. Напротив, савремени развој поморских и ваздухопловних снага и средстава за извиђање и осматрање, утицао је да је Средоземно море постало тзв. уско море.

Данас се под термином поморска моћ подразумева у мањој мери измењена класична формула Алфреда Мехена: поморска моћ = војнопоморске снаге (укључујући обалску стражу) + економска и научна активност у светском океану + војнопоморске базе (укључујући и базе у иностранству) + цивилна бродоградња и одбрамбена индустрија (у делу који је одговоран за производњу оружја и војне опреме за потребе ратне морнарице и обалске страже).³⁵⁵ Имајући у виду потребу за свим елементима поморске моћи, истраживање се фокусира на поморским снагама и њиховој улози.

³⁵³ *Ibid.*, стр. 73-74.

³⁵⁴ Антон Жабкар, “Развој система базирања ратних флота суперсила у Медитерану после II светског рата и неке његове импликације на безбедност у региону”, *op. cit.*, стр. 91.

³⁵⁵ Прохор Тебин, “Морская мощь на фоне политической бури. Как меняется стратегическая обстановка в Мировом океане”, Фонд исследований мировой политики, 27 апреля 2014, доступно на: <http://globalaffairs.ru/>, приступљено: 01/08/2016

1.3. Поморска сила

Поморска моћ оличена у ратним морнарицама постаје поморска сила која између осталог поседује могућност да дејствује против копна. Адмирал Кастекс на следећи начин образлаже поморску силу: “поморска сила чији је ослонац море, мора веома често на крају крајева, да нападне копно, чим успе да задобије контролу над главним површинским комуникацијама. Нормална постојбина народа је доиста копно. Из њега они црпе своју снагу. Океан је само пут који их спаја и који једни другима оспоравају. Њихове поморске комуникације, а и пловни објекти, који њима плове, само су спољње зрачење народа. То су гране, а не корење и стабло, који се налазе на копну. Ту се налази срце и централно скровиште. И у већини случајева, њега треба погодити”.³⁵⁶ Размотримо укратко ово у делу “Море против копна”, где нам адмирал Кастекс појашњава корене, узроке и последице сталне борбе мора и копна. Дело је од непроцењиве вредности за све који се баве војнопоморским питањима од државника, дипломата, политичара, преко официра војске до поморских официра. Аутор веома јасно одређује границе и могућности сукоба мора и копна без догматских и доктринарних ставова. Наиме, он даје ограничења морске силе у борби са копном, услове за превласт на мору и копну. Вредност дела је утолико већа, јер тврдње аутор поткрепљује историјским примерима од којих су најзначајнији они из Великог рата. Средоземно море и његова рубна мора су својеврстан пример у коме аутор историјски темељи своје тврдње. Кастекс доказује очигледну заблуду теоретичара који су тврдили да је у морима ограничене површине, као што су Средоземно или Балтичко море, улога копна толика, да је већ сам посед обала неопходан и довољан услов за превласт на том мору. Кастекс је изричит: “поседовање тих обала није довољан услов. Да би се владало морем, није довољно владати копном! На сваки начин треба располагати и поморским снагама”.³⁵⁷ Управо у таквим просторијама као што је Средоземно море како то објашњава Кастекс, борба за море удвостручује се борбом за копно, јер стварне превласти нема док се не поседују у исти мах обе. Он нам открива да онај ко тежи за потпуном превласти у једном мору скучених димензија, као што је Средоземно

³⁵⁶ Раул Кастекс, *Море против копна I*, Геца Кон а.д., Београд, 1939, стр. 21.

³⁵⁷ *Ibid.*, стр. 12.

море, тј. надахњује се концепцијом *Mare nostrum*, тежиће природно да задобије превласт над обалама тог мора. Његов империјализам биће усмерен на задобијање превласти над свим обалним државама тог мора, а да би остварио такве хегемонистичке циљеве, служиће се разним средствима и методама стварног и привредног поседовања, које је како то исправно закључује Кастекс неопходан основ за поседовање Средоземног мора. Овде је Кастекс потпуно на Мехеновом путу када каже: “на тај начин могу се протумачити многи догађаји, које констатујемо данас око нас”.³⁵⁸

1.4. Вредновање поморске силе

У вредновању поморске силе најпре треба поћи од ставова Едварда Лутвака (*Edward Luttwak*), који нам указује на још једну битну чињеницу да опште узевши, политички лидери широм света више разумеју копнену моћ него ваздушну моћ, а више ваздушну него поморску моћ.³⁵⁹ У сам проблем вредновања поморске силе уводи нас Кејбл Џејмс (*Cable James*) који је врло јасан када каже да је поморска моћ: “способност да се на мору или са мора употреби сила као инструмент политике”.³⁶⁰ Поморска моћ је испрва вреднована углавном бројањем бојних бродова, што је како исправно увиђа Кејбл Џејмс, била странпутица којом су се кретали адмиралци, политичари и новинари који су непрестано упоређивали бројчане показатеље, и програме градње. Потом су овакви прорачуни пројектовани пет или десет година у будућност. Он нас подсећа да су “овакве статистике (којима су искуснији додавали детаље о односима брзина, јачини плотуна и оклопу) доминирале су у поморској стратегији, спољној политици и делом у унутрашњој политици”.³⁶¹ Међутим, сагледавајући овако уско војну компоненту поморске моћи, тј. ратне морнарице, па чак и додајући овоме дужину морске обале и величину мора које оне штите, не може се доћи до стварне

³⁵⁸ *Ibid.*, стр. 12-13.

³⁵⁹ Edward Luttwak, *The political uses of sea power*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974, p. 15.

³⁶⁰ Информативни билтен превода 7/1985, стр. 599-605. James Cable, “Measuring Maritime Power”, *Naval Forces*, 4/1983, p. 28-32.

³⁶¹ *Ibid.*

вредности поморске моћи. Лутвак се с правом пита како лидери процењују капацитете флота, како процењују равнотежу поморске моћи у њиховом региону у свету? Да ли они броје бродове и типове бродова позивајући се на “Janes”?³⁶² Одговор заправо даје Кејбл када каже “поморска моћ нема апсолутне квалитете. Она је само потенцијална способност да се употреби ова врста силе, на мору или са мора, која захтева посебан начин разматрања”.³⁶³ Стога он закључује да је поморска сила “ефикасна али променљива и релативна. Она не може бити вреднована нити се може поредити без одговора на ово осетљиво питање – шта са силом?”³⁶⁴

Начин деловања ратних морнарица (поморских снага) подразумева читав низ активности које полазе од присуства ратних бродова у одређеним морским подручјима, преко застрашивања које заузима средњу вредност на скали па до употребе силе. Претња употребом силе са ратних бродова у миру има за циљ да одржи регионалну равнотежу и присили државе да испуне одређене захтеве. Да бисмо дефинисали поморску моћ и силу, њихове задатке и начине деловања и објаснили место и улогу у склопу глобалне и војне стратегије, размотрићемо ставове Едварда Лутвака. Он је истраживао употребу поморских снага у политичке сврхе. Улога поморских снага у миру укључује провоцирање и изазивање реакција друге стране. Лутвак најбоље осликава поморске снаге када каже: “поседујући мирнодопску политичку функцију као додатак њихових борбених могућности, поморске снаге су као и сви други облици војне моћи, само више од тога”.³⁶⁵ Према Лутваку, да би се проценио политички утицај поморских ангажовања и да би се оценила њихова политичка корисност, различити начини на које се политички ефекти генеришу морају бити дефинисани и класификовани, баш као борбене могућности флоте које се процењују израчунавањем различитих тактичких и стратегијских могућности које се налазе у њој.³⁶⁶ Лутвак нас упућује и на типологију политичке примене поморске моћи (слика бр. 3).

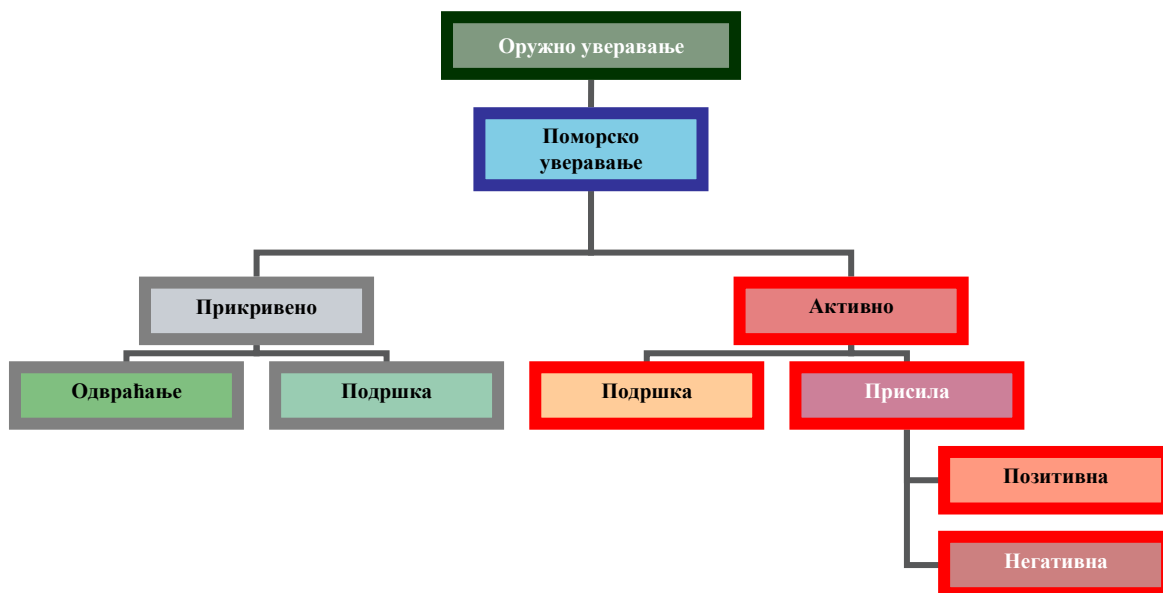
³⁶² Edward Luttwak, *The political uses of sea power*, op. cit., p. 16.

³⁶³ Информативни билтен превода 7/1985, стр. 599-605. James Cable, “Measuring Maritime Power”, *Naval Forces*, 4/1983, p. 28-32.

³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ Edward Luttwak, *The political uses of sea power*, op. cit., p. 1.

³⁶⁶ Ibid., p. 2.

Слика бр. 3. Графикон политичке апликације поморске моћи³⁶⁷

Он “уверавање оружјем” (armed suasion) одређује као све реакције, политичке или тактичке, изазване од свих страна – савезника, противника, или неутралних – до присуства, показивања, маневра или симболичне употребе било којег војног инструмента.³⁶⁸ Специфичан облик уверавања оружјем представља “поморско уверавање” (naval suasion). Под “кишобран” поморског уверавања Лутвак смешта спектар поморских операција од рутинских размештања до планираних акција. Успех поморског уверавања почива на томе да акције и способности употребљених ратних бродова буду примећени. Он разликује више начина поморског уверавања и то: прикривено (индиректно) и активно (директно) уверавање.

Прикривено или индиректно уверавање представљају рутинска поморска размештања поморских снага везана за редовне активности ратних бродова. Рутински поморски покрети који нису били намењени да представљају претњу могу се протумачити као претећи (пошто је претња латентна у самим снагама).³⁶⁹ На присуство ратних бродова се уопштено гледа као на потенцијалну претњу или подршку у зависности од тога да ли се ради о противницима или савезницима.

³⁶⁷ Edward Luttwak, *The political uses of sea power*, op. cit., p. 7.

³⁶⁸ *Ibid.*, p. 10.

³⁶⁹ *Ibid.*, p. 6.

Исто тако, они могу да утичу на понашање једне државе и одврате је од њених намера. Тај ефекат прикривеног одвраћања је у функцији степена спремности размештених бродова и представља према Лутваку основни интерес ратне морнарице у време мира. Лутвак закључује да је прикривено уверавање “најопштији (у смислу интензитета) и географски најраспрострањенији облик одвраћања и као такав је вероватно најважнија врста користи коју омогућава поморска моћ”.³⁷⁰

Активно или директно уверавање означава претходно одређен покушај да се изазове конкретна реакција савезничких држава, противничких и неутралних држава. Активно уверавање може бити или подршка или присила (принуда), у зависности од тога да ли се ради о пријатељској или непријатељској држави.

Подршка се заснива на одобреној употреби ратних бродова као симбола, а не као инструмента моћи. Њен значај је у пружању ослоња пријатељској земљи без мењања локалне равнотеже снага. Управо у томе је разлика активног (директног) од прикривеног (индиректног) уверавања. Тако Лутвак активно поморско уверавање подршком илуструје примером посете америчког бојног брода *Missouri*, Истанбулу марта 1946. године, што је инаугурисало америчку поморску моћ у Средоземљу. Овај спектакуларни пример поморског симболизма представља покушај спровођења активног уверавања као подршку турској влади, која је тада била под озбиљним руским притиском. Ова епизода са бојним бродом *Missouri* истиче један од основних проблема политичке примене поморске моћи: коришћење бродова као симбола, пре него као средства тј. инструмента силе.³⁷¹

Активна присила се дели на позитивну (принуда, подчињавање, приморавање), односно да утиче на противника да промени или поништи своју политику, и негативну (заstraшивање), односно да утиче на противника да не делује.

Флоте у страним морима демонстрирају моћ земље којој припадају. Да би нека земља уверила друге у своју моћ, а нарочито у поморску моћ, у време мира испољава веома различита дејства својих поморских снага. Она која се могу обухватити појмом “демонстрација”, протежу се на ситуације у којима се испољава највећа симпатија до специфичних поступака насиља и непријатељства.

³⁷⁰ *Ibid.*, p. 13.

³⁷¹ *Ibid.*, p. 29.

Показивање заставе (showing the flags) толико је усвојена и импресивна морнаричка делатност да је та фраза појам за сваку демонстрацију моћи једне земље. Чињеница да су ратни бродови покретни део националног суверенитета (територије) учинила их је нарочито погодним за симболизовање земље којој припадају.

И Џозеф Нај оцењује да је размештај ратних бродова и ваздухоплова класичан пример дипломатије присиле. Као нарочиту предност поморских снага види њихову флексибилност кретања по морском пространству. Он наглашава да од 215 случајева у којима су САД користиле “силу без рата” половином двадесетог столећа, пола је укључивало само покрете поморских снага, док је друга половина укључивала стављање у приправност или покрете копнених и ваздухопловних снага.³⁷² Силом се дакле не мора претити отворено већ се војне снаге, а нарочито поморске снаге могу употребити да се “покаже застава” или “размеће”. Тако је почетком двадесетог столећа Теодор Рузвелт да би најавио успон америчке моћи послао новоизграђену “велику белу флоту” на пут око света. Такође, параде бродова организују се за дане државних празника са циљем показивања моћи.³⁷³ Размештање ратних бродова на готово свим светским морима и зонама актуелног и будућег утицаја, омогућава одржавање постојећих и тражење нових веза сарадње. На тај начин улога поморских снага се “идентификује с поморским делом стратегије утицаја. Уско је повезана с дипломатијом и општом војном стратегијом с једне стране, а с друге стране њено место је између стратегије деловања и стратегије одвраћања”.³⁷⁴ Захваљујући психолошким ефектима које изазива употреба поморских средстава, основни циљ поморских снага је да утичу на државе савезнице, неутралне или противничке државе, да делују у складу с интересима државе иницијатора. Због тога, акције ратних морнарица “морају бити уско повезане с дипломатским акцијама на највишем нивоу, ради добијања политичког усмерења деловања у остварењу жељеног циља”.³⁷⁵

³⁷² Barry Blechman, Stephen Kaplan, *Force Without War*, Brookings Institution, Washington, DC, 1978, Четврто поглавље. Наведено према: Џозеф С. Нај, *Будућност моћи*, *op. cit.*, стр. 68.

³⁷³ Џозеф С. Нај, *Будућност моћи*, *op. cit.*, стр. 68.

³⁷⁴ Ivan Vuković, “Pomorska diplomacija”, <http://www.hrvatski-vojniki.hr/hrvatski-vojniki/0232005/diplom.asp>, приступљено: 30/04/2015

³⁷⁵ Ibid.

Деловање ратних морнарица са позиције моћи и силе почива на употреби или претњи употребом ратних бродова у политичке сврхе. Џејмс Кејбл је један од најзначајнијих истраживача ове области, тзв. дипломатије топовњача (*gunboat diplomacy*). Он је дао широку дефиницију дипломатије топовњача, сматрајући да она покрива низ активности које предузимају поморске снаге, а које укључују примену силе или претњу силом за постизање спољнополитичких циљева. Дипломатија топовњача се примењује како би се обезбедила предност или да се избегне губитак.³⁷⁶

Проблем који се поставља је одредити границе у којима ће деловати ратна морнарица и ниво силе коју ће она примењивати у свом деловању. С обзиром на средства и употребљену силу, деловање ратних морнарица може бити превентивно, застрашивање и присила. Најмање насиља користи превентивно деловање и његов је основни циљ предвидети и спречити појаву конфликтних ситуација. Превенција терористичких напада постала је један од задатака ратних морнарица великих поморских сила после напада на САД, 11. септембра 2001. године. Потребне информације важне за превентивно деловање прикупљају се размештањем ратних бродова у различите интересне зоне и надгледањем поморског саобраћаја.

Застрашивање се налази на средини скале употребе силе и спроводи се са циљем привлачења пажње и показивања своје снаге другима, одржања напетости и неизвесности од евентуалног ангажовања и употребе силе, као и упозоравањем сповођењем ембарга, поморске блокаде и слично.

Присила користи највећи степен насиља и она представља задњу фазу пре избијања рата. Циљ присиле је да увери противника да прекине акције које спроводи и наведе га да делује супротно његовим интересима. Присила не представља класично вођење рата ни класичну војну победу, већ се прецизним ваздушним ударима противнику шаље јасна порука да његове способности могу бити уништене ако не одустане од својих намера. Предуслов да би употреба силе била успешна су довољни и квалитетни људски и материјални ресурси. Квалитативна својства материјалних ресурса за извођење присиле исказују се преко: врсте и бројности ратних бродова и оружја која носе и њихових тактичко-

³⁷⁶ James Cable, *Gunboat Diplomacy 1919-1991, Political Applications of Limited Naval Force*, Macmillan/HISS, 1994, p. 14.

техничких карактеристика. Поред ратних бродова и њиховог наоружања, материјални ресурси подразумевају и довољан број помоћних бродова, одговарајуће поморске базе, развијен командно-информациони и комуникацијски систем итд. Сматра се да развојем горепомнутих средстава поспешују акције присиле, смањују колатералне штете, а политички и војни врх може да контролише и усмерава акције на терену у позитивном смеру стратегије утицаја.

Искуства XX stoleћа показују како тврди Брус Мекленан (*Bruce McLennan*), да ратне морнарице као државни инструмент у поморској присили, постоје не само да се боре у биткама и штите трговачку морнарицу, већ и да заштите поморско благостање њихових држава. Ратне морнарице постоје да би користиле море у циљу остваривања својих националних интереса; да гарантују сигуран пролаз трговине и људи, експлоатацију ресурса, да унапређују богатство своје нације и њену безбедност, као и за пројекцију утицаја како би осигурали спољно окружење које погодује стварању тог националног богатства и безбедности.³⁷⁷

Поморска борбена улога се налази прва на листи, и у суштини ратних морнарица ће увек бити њихов војни карактер; стварно или прикривено насиље је њихова “валута”.³⁷⁸ За пројекцију моћи се данас користе носачи авиона и ратни бродови који представљају веома моћно оружје којим располажу државе или савези. Могућност ратне морнарице да прети и употреби силу даје смисао њеним осталим улогама – латентно насиље произилази из морнаричке дипломатске снаге и кредибилитета спровођења закона. “Колико код да се удаљено рат може понекад чинити, ратни бродови из своје борбене способности добијају крајњи значај. Али њихов латентни потенцијал у мирнодопско време може да утиче на управљање политикама међу народима”...³⁷⁹ Међутим, такође би требало да буде јасно да је претња или употреба оружаних снага само драматичан врх леденог брега дипломатије принуде. Већина такве примене је мање сензационална и често ефикаснија.³⁸⁰ Заправо, када је површински ратни брод на мору у близини обала

³⁷⁷ Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, *Public Submission, Defence White Paper*, 2015, p. 2.

³⁷⁸ *Ibid.*

³⁷⁹ Ken Booth, *Navies and Foreign Policy*, Croom Helm, London, 1977, p. 24.

³⁸⁰ James Cable, *Diplomacy at Sea*, Macmillan Press, Basingstoke, 1985, p. 17.

неке државе, јасно је да ће бити примећен. Он може умирити или алармирати, бити ублажавајући или узнемирујући.³⁸¹

Ратна морнарица је једини вид који може да преноси, и концентрише, националну слику суверенитета другим државама. Њен дипломатски потенцијал се стога одражава у поруци која жели да се пренесе – охрабрења, добре воље, ангажовања, принуде, политичке подршке, или демонстрације моћи. Било је много прилика у којима су ратни и помоћни бродови дошли у помоћ страним државама у време катастрофе или ванредног стања.³⁸²

Шире функцију улоге ратних морнарица (поморских снага), Кен Бут (*Ken Booth*) образлаже као:

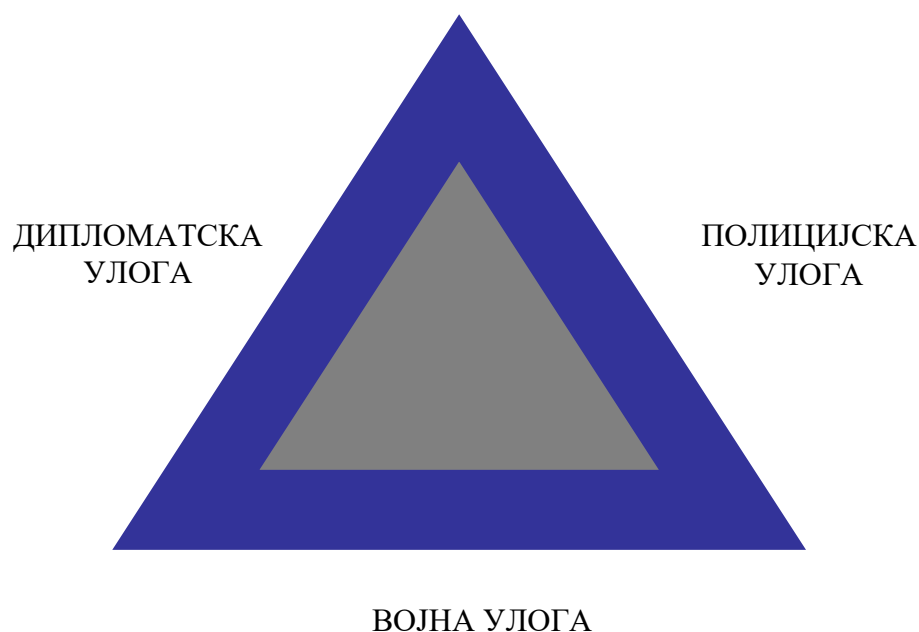
- пројекцију моћи спровођењем контроле над морима у време мира и конфликта – борбена или војна улога;
- пројекцију националног утицаја било путем пасивног присуства, регионалног ангажовања или принуде-силе – дипломатска или спољно-политичка улога; и
- заштиту националног суверенитета и управљање морским ресурсима – полиција или полицијска улога.³⁸³

Да би се обезбедила употреба мора, изграђују се ратне морнарице да изврше војну, полицијску и дипломатску функцију, као што је приказано на слици бр. 4.

³⁸¹ Richard Hill, *Maritime Strategy for Medium Powers*, Croom Helm, London, 1986, p. 161.

³⁸² Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, op. cit., p. 2.

³⁸³ Ken Booth, *Navies and Foreign Policy*, op. cit., p. 16.

Слика бр. 4. Графикон Бутовог тројства улоге поморских снага (поморске моћи)³⁸⁴

1.5. Поморске снаге

Под поморским снагама се најчешће подразумева део оружаних снага неке државе на мору као један вид војске.³⁸⁵ Поморске снаге су део снага ратне морнарице намењене за борбена дејства на мору (на површини, испод и изнад површине) на обали и острвима (у опсегу њиховог домета) самостално или у заједничким дејствима са Копненом војском (КoВ) и Ратним ваздухопловством (РВ). Обухватају површинске бродове и подморнице, затим морнаричко ваздухопловство, морнаричка диверзантска средства, ронилачке и остале морнаричке јединице.³⁸⁶ Поморске снаге представљају врло погодне извршиоце

³⁸⁴ James R. Holmes, “Why Hold an International Fleet Review?: Insights from Ken Booth”, in Andrew Forbes (ed.), *Naval Diplomacy and Maritime Power Projection*, Proceedings of the Royal Australian Navy Sea Power Conference 2013, Sea Power Centre – Australia, 2013, p. 55

³⁸⁵ Милан Доротка, “Поморска моћ”, ор. cit., стр. 157-167. и Божидар Јововић, “Генеза појмова и термина у нашој ратној морнарици IV део”, ор. cit., стр. 724-726.

³⁸⁶ *Војна енциклопедија*, том VII, стр. 242.; *Тактика Ратног Ваздухопловства и Противваздушне Одбране и Ратне Морнарице*, ДСНО, Београд, 1980, стр. 415.

многих војних задатака. У раду се под поморским снагама подразумевају сви употребљени ратни бродови, носачи авиона и подморнице НАТО савеза.

Пошто су у фокусу истраживања поморске снаге стога ћемо навести како остварују своју улогу у миру и рату. Поморске снаге, дакле карактерише велика ударна моћ, покретљивост, могућност брзе концентрације, дејства и дисперзије, могућност прикривања и наношења удара на великим удаљеностима, разноврсност употребе и изненађења.³⁸⁷

Мехен каже ако је прави циљ поморских снага да надвладају морнарицу непријатеља и тако контролишу море, тада су бродови и флоте непријатеља прави циљеви које треба нападати у свим приликама.³⁸⁸ Поморске снаге треба употребљавати тако да слома непријатеља на мору, пресекавши му комуникације са његовим поседима, прекидајући изворе његовог богатства у његовој трговини и омогућујући затварање његових лука.³⁸⁹

На овом трагу је и Мартин В. Лоуренс (*Martin W. Laurence*) када каже да ће се поморским снагама и даље најуспешније и често једино помоћу њих постизати многи војни циљеви.³⁹⁰ Надаље, он наводи да је једна од најважнијих особина савремених поморских снага постала њихова способност уништавања војних и економских циљева на великим подручјима копна, што је можда више него ишта друго допринело подизању њиховог угледа код народа и влада.³⁹¹ Мартин је шездесетих година прошлог столећа предвиђао да се поморске снаге могу много више него до сада користити у међународним акцијама Уједињених нација за одржавање јавног реда. Дотада је употреба поморских снага за овакве акције била ретка, али се како је он тада предвиђао лако може замислити нека већа улога за морнаричку патролу или за спровођење изолације у будућим догађајима. Такође, је тврдио да је лако замислити да ће особине поморских снага које су међусавезничку сарадњу учиниле једноставном олакшати стварање међународних морнаричких снага.³⁹²

³⁸⁷ Војна енциклопедија, том VII, стр. 242.

³⁸⁸ Маргарита Татл Спрут, "Махан: Јеванђелиста поморске силе" у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, op. cit., стр. 458.

³⁸⁹ *Ibid.*

³⁹⁰ Martin W. Laurence, *More u savremenoj strategiji*, prevod, Beograd, 1971, str. 11-12.

³⁹¹ *Ibid.*, str. 34-35.

³⁹² *Ibid.*, str. 218-219.

За западне силе употреба ратних морнарица, тј. њихових поморских снага, представља приоритетан начин испољавања моћи ван својих граница, јер им управо оне омогућавају да конвенционалне војне снаге пребаце морем. Управо су поморске снаге учиниле САД европском, азијском и јужноамеричком силом. На основу изнесеног уочава се да поморске снаге омогућавају САД и другим западним силама повезаност и остварење извесних утицаја у њиховим бившим колонијама и зонама утицаја.

Управо су ратне морнарице НАТО средњих величина од шездесетих година прошлог столећа доприносиле колективној снази Атланског савеза. Искуство шездесетих година прошлог столећа показало је да су поморске снаге Запада одиграле једну од врло значајних улога у интервенцијама у току нестабилних политичких ситуација у ваневропским приобалним државама попут Кувајта, Либана, Сан Доминга, Малезије, Танзаније и Тајланда, итд.

1.6. Поморска стратегија

Поморске снаге се у ратовима и војним интервенцијама употребљавају у складу са начелима поморске стратегије и тактике. Разумевање и тумачење начела поморске стратегије и тактике чини веома важан сегмент овог истраживања, јер нам осветљава улогу коју остварују поморске снаге.

Поморска стратегија је почела да се развија у другој половини XIX столећа. Први теоретичари су посветили посебну пажњу историји ратова на мору, педесет и више година пошто су Жомини и Клаузевиц објавили своја дела о рату на копну.³⁹³ Инспирација тих раних теоретичара је наставак академске дебате, иако оно што је сигурно јесте да су били под утицајем копнено оријентисаних студија рата Клаузевица и Жоминија. Ипак, њихови заједнички напори произвели су систематски приступ у објашњавању и разумевању радова поморске стратегије. Врло важан рани учесник у том процесу је био британски поморски историчар

³⁹³ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 62.

Џон Нокс Лоутон (*John Knox Laughton*, 1830-1915) и поморски официер и теоретичар вицеадмирал Филип Колом.³⁹⁴

Прва права научна дела о поморској стратегији појавила су се крајем XIX и почетком XX столећа. То су дела енглеског адмирала Колома “Поморско ратовање” (*Naval Warfare*) објављено 1891. године; “Студија о поморској стратегији” (*Etude de la strategie navale*) од француског капетана фрегате Давелија штампана 1905. године; “Рат на мору” (*La guerre sur mer*) од француског капетана бојног брода Даријеа штампана 1907. године и “Поморска стратегија” (*Naval strategy*) од Мехена која је изашла из штампе 1911. године.

По научној вредности прво је дело адмирала Мехена које представља синтезу дугогодишњег наставничког рада у америчкој Високој школи Поморске војне академије, започетог још крајем осамдесетих година XIX столећа. Као подлога за ово дело послужила су му његова чувена дела “Утицај поморске моћи на историју” и “Утицај поморске моћи на француску револуцију и Царство”, која се сматрају као класична у области поморске војне литературе.

Адмирал Мехен у делу “Утицај поморске моћи на историју” из 1890. године истиче да поморска стратегија није само ствар држава у рату, већ и у миру. Он нас упућује да поморска стратегија има за циљ да оснује, подржи и повећа, како у миру тако и у рату, поморску моћ земље.³⁹⁵ Овде нам Мехен поставља темеље и указује на значај поморске стратегије која имају исти циљ као и политика. Немања Божић је сасвим у праву када каже: “ту спону, тај заједнички циљ стратегије и политике, Мехен је назвао поморском стратегијом. Та стратегија је требало да буде у извесном смислу за један степен виша од стратегије и тактике у дотад уобичајеном војном речнику, самим тим што би вредела и у доба мира. У том смислу Мехенова поморска стратегија је заправо прапочетак националне, глобалне или велике стратегије у наше доба, чија је основна и општа црта спрега политике, па и идеологије са стратегијом и обратно”.³⁹⁶

Александар Бубнов, руски адмирал и професор Више школе Поморске војне академије у Петрограду (такође и професор на Поморској академији

³⁹⁴ Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, *op. cit.*, p. 3.

³⁹⁵ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, *op. cit.*, pp. 22-23.

³⁹⁶ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 29.

Краљевине Југославије) у “Стратегији – вођење рата на мору” истиче да је дело адмирала Мехена: “ударило камен темељац поморској стратегији као науци и сваки поморски писац, који се после њега бавио овим није могао да га мимоиђе”.³⁹⁷

Мехен је проучавајући Жоминијева дела копненог вођења рата, а нарочито “Историју ратова револуције и царства” и “Преглед ратне вештине”, научио да гледа на догађаје поморске историје као на илустрације “живих начела”. Жоминијева начела саграђена на основним идејама о положају, операцијским правцима, комуникацијама и концентрацији снага, инспирисала су Мехена да трага за аналогним начелима поморске тактике и стратегије. Закључио је да су многа Жоминијева схватања примењива на поморско ратоводство, а да нека траже “измену или ограничења”. Начела која је Мехен овако формулисао постала су темељ система поморске стратегије.

Велики допринос Мехена модерној стратегији је: прво, развијање филозофије поморске моћи која је стекла признање и одобравање и изван професионалних поморских кругова и нашла свој пут у државне савете широм света, друго, формулисање нове теорије поморске стратегије и најзад, критичко проучавање поморске тактике.³⁹⁸

Огроман допринос Мехена и теорије поморске моћи лежи у доказима да су начела поморске стратегије непроменљива, као да су уклесана на стени, а делују у време мира исто као у време рата.³⁹⁹ Дакле, она су независна од научно-технолошког развоја оружја и за разлику од тактике остају непромењена. Поморска тактика се бави операцијама после почетка сукоба и зависи од промене и усавршавања оружја. Руски адмирал и научник Степан Макаров у делу “Разматрања о питањима поморске тактике” најбоље приказује систем поморских наука. Он каже: “пошто је поморска тактика наука о поморској бици, она обухвата све што је на броду. Пошто је циљ да добије битку; поморска тактика нас учи како да то урадимо. У ту сврху, мора усмерити све што стоји испод поморских наука. Постоји, међутим, наука која је изнад поморске тактике – стратегија. Она

³⁹⁷ Александар Бубнов, *Стратегија – вођење рата на мору*, издање уредништва Морнаричког гласника, Земун, 1937, стр. 8.

³⁹⁸ Маргарита Татл Спрут, “Махан: Јеванђелиста поморске силе” у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, op. cit., стр. 443.

³⁹⁹ Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 8, 20, 23, 28, 88-89.

истражује све елементе рата; утврђује износ потребних средстава за рат и најбоље начине утицаја на непријатеља; она одлучује која врсту војне акције боље води ка циљу. Задатак рата је да савлада отпор непријатеља, а ова наука – указује, који вид војних акција ће најадекватније својим средствима у односу на непријатеља довести до циља”.⁴⁰⁰

Како би јасно истакао разлику између стратегије и тактике, Мехен је указао на нетачност увреженог мишљења да су поморске снаге само нешто мало више од једне гране војног уређења, одређене, углавном, да штите трговачку пловидбу и помажу да се одбије инвазија.⁴⁰¹ Овакво мишљење је условљено улогом морнарице која је у старом веку тесно сарађивала са војском, а у средњем веку је била потпуно подчињена војсци, при чему је сматрана за средство за превозење трупа по мору ради напада на непријатељску територију. Почетком новог века долази до готово потпуног идеолошког разилажења војске и морнарице и стварања доктрине “превласти на мору”.

Суштина Мехенове стратегијске доктрине лежи у потреби контроле над морима, која се може вршити само концентрацијом снага способних да отерају са мора непријатељске ратне и трговачке бродове. Он је закључио да хватање појединих бродова и конвоја не руши финансијску моћ једне нације, већ поседовање оне охоче моћи на мору која са њега тера заставу непријатеља или јој дозвољава да се појави само као бегунац и која, контролишући велико заједничко добро (*море – курзив аутора*), затвара путеве којима се креће трговина ка обалама непријатеља и од њих.⁴⁰² Мехен закључује да ову диктаторску моћ могу да поседују само велике морнарице. Мехен тврди да није невероватно да, у случају рата између поморских народа, овај покушај може вршити онај ко има велику поморску моћ, са намером да сруши трговину свог непријатеља, што је заправо његово тумачење ефективне блокаде.⁴⁰³

Ако је Мехен погрешно на страни материјалног апсолутизма, онда је сер Џулијен Корбет, пружио више софистициранију и интелектуално аргументовану

⁴⁰⁰ Степан Осипович Макаров, *Рассуждения по вопросам морской тактики*, нов. изд., Военмориздат, Москва, 1943, стр. 80.

⁴⁰¹ Маргарита Татл Спроут, “Махан: Јеванђелиста поморске силе” у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, op. cit., стр. 442.

⁴⁰² Alferd T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, op. cit., p. 138.

⁴⁰³ *Ibid.*

верзију поморске историјске анализе, иако је његова главна теза 1911. године у вези са принципима поморске стратегије објављена превише касно да би могла да утиче на империјална ривалства која су довела до Првог светског рата. Корбет је утврдио да је функција флоте трострука: најпре, да подржи или омета дипломатске напоре, друго, да заштити или уништи трговину и треће, да унапреди или омета војне операције на копну. Према његовом мишљењу, превласт на мору је средство за постизање циља, а то се непрестано губи из вида у поморској политици.⁴⁰⁴ Дакле, Корбет је писао у своје време да најбољи писци и мислиоци ове области замагљују свој историјски поглед претпостављајући да је једини задатак ратних бродова да изнуђују и добијају битке на мору и да је то њихов главни ратни циљ. Он указије да ратни бродови треба да обезбеде услове за победоносну битку, тако што ће ометати војне и политичке споразуме и одговарајуће везе противника са другим поморским земљама.

Поморска стратегија је посебно погодна за вођење ограничених ратова. Широко и слободно тумачење Мехенових дела нас наводи на закључке о ограниченом рату, док се у стручној литератури мало помиње Корбет који је изричито тврдио да је поморска стратегија посебно погодна за вођење ограничених ратова. Као пример ограниченог рата навео је руско-јапански рат 1905. године. Корбет је указао да Клаузевицова одредба разлике општег и ограниченог рата није само у моралном чиниоцу, тј. вредности политичког циља због кога се стварно ратује, већ и у “стратешкој изолацији” истог која се постиже сложеном применом војних и политичких мера. Примера ради, рат у Кореји педесетих година потврдио је ову Корбетову тврдњу.

Наиме, Корбет је писао: “заборављамо шта се догодило у старим ратовима; заслепљени смо гледајући само драматичне тренутке поморске историје; несвесно долазимо до претпоставке да пораз флоте непријатеља решава све проблеме и да смо увек слободни и способни да применимо ово наизглед једноставно решење. Стога, све до последњих година, поморска мисао је имала тенденцију да се ограничи на савршенства оружја и да занемарује вештину његовог коришћења.

⁴⁰⁴ Julian Corbett, ‘The Late Sir Julian Corbett’ *Naval Review*, Volume XI, Number 1, February 1923, p. 17. наведено према: Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, *op. cit.*, p. 5.

Или, другим речима, дошло је до тога да је њена једина брига борба, а заборављена је вештина ратовања”.⁴⁰⁵

Корбет јасно тврди: “савремени развој и промене у трговачкој и ратној морнарици су заиста толико дубоко измениле читаве услове заштите трговине, да не постоји део стратегије у којој је историјска дедукција теже или више подложна грешкама”.⁴⁰⁶ Ипак, Корбет тврди да је циљ поморског ратовања да контролише поморске комуникације. Превласт на мору, дакле, не значи ништа осим контроле поморских комуникација, без обзира да ли је то у комерцијалне или војне сврхе. Он је тврдио да су средства (*поморске снаге* – курзив аутора) основни предуслов за остваривање те контроле.⁴⁰⁷

Али, још значајнији је Корбетов оригинални трактат о томе да је обезбеђивање превласти на мору средство, а не циљ сам по себи. Адмирал сер Херберт Ричмонд (*Herbert Richmond*, 1871-1946) је 1943. године поновио да је крајњи циљ поморске моћи контрола мора. Превласт на мору је корисна само за крајњи циљ коме служи и да контрола мора није циљ сам по себи, већ средство за постизање циља. Сама по себи превласт на мору или контрола мора од малог је значаја, и тек када се превласт или контрола експлоатишу постижу се стратегијски циљеви. Штавише, у Корбетово време се сматрало да постизање превласти на мору захтева борбену флоту “плаве воде”, која би вероватно сама по себи била скупа, а не нужно и стратешки награђивана, чак и ако би уништила непријатеља. Корбет је упозоравао да немилосрдна потрага за коначном “великом битком – велике борбене флоте”, иако је опште узев задивљујућа и ефикасна, може водити у неумереност. То би могло довести до ометања правог циља рата, где би поново, награда за што јачег на мору била капацитет додељен да утиче на догађаје на копну.⁴⁰⁸

Важно је уочити да је Мехен управо поморску стратегију засновао угледајући се на Жоминијеву копнену стратегију. Па је стога под утицајем Жоминијевих дела, Мехен у поморској стратегији нагласио значај и вредност

⁴⁰⁵ *Ibid.*, p. 5.

⁴⁰⁶ *Ibid.*, p. 5-6.

⁴⁰⁷ Julian Corbett, ‘The Late Sir Julian Corbett’ *Naval Review*, Volume XI, Number 1, February 1923, p. 18. наведено према: Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, op. cit., p. 6.

⁴⁰⁸ Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, op. cit., p. 6-7.

концентрације снага (одржавања надмоћне снаге у одлучујућем тренутку), централног положаја снага, унутрашњих праваца покрета које пружа такав положај (операцијских праваца), као и утицаја комуникација на одржавање позиција и на успех.⁴⁰⁹ Ова начела поморске стратегије које је Мехен систематизовао на искуству копнених и поморских ратова, добили су у његовим делима геополитичку и геостратегијску операционализацију.

Његов пример Средоземног мора као пустиње, размотрен у доба Римске империје, јасно упућује да је на мору као и на копну битна, као што је писао Клаузевиц, извесна “симетрија позиције” зараћених страна. Основна поставка копнене стратегије примењене на Средоземље била би да се рат на мору и у ваздуху прилагођава рату на копну. Поморска и ваздухопловна стратегија се нису на овај начин потчиниле копненој стратегији, већ су јој напротив дале могућност да у савременим условима опстане (снабдевање), живи (ватрена подршка итд.) и добије рат.

Поморска стратегија се у целини заснива на једном основном принципу: прво је потребно успоставити контролу мора, а затим је проширити на његове обале и ако је могуће на копно.⁴¹⁰ Пре Другог светског рата је једино успостављање контроле мора било у жижи интересовања писаца и истраживача ове области. Разматрање ширења контроле са мора и на копно, започело је после искуства из ратова од 1939. до 1954. године. Тек при крају Другог светског рата контрола мора је коришћена за преношење борбе с мора на копно. Па је тако искрцавање савезничких јединица у Италији и Француској и јединица САД на низу острва у Пацифику реализовано после успостављања превласти на мору.⁴¹¹

Још је Мехен рекао “поморска стратегија има за циљ да успостави, подржи и повећа, како у *миру* тако и у *рату*, поморску моћ једне земље”.⁴¹² Тиме је он истакао њено присуство, вредност и могућности које поморска моћ има у миру у односу на копнену. Ове Мехенове речи су указале на геополитичку и геостратегијску вредност поморске моћи, која вреди и данас. Поморска моћ представља краљевски пут до стварања националног просперитета, богатства и

⁴⁰⁹ Алфред Махан, *Поморска стратегија*, op. cit., стр. 25-74.

⁴¹⁰ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, op. cit., стр. 81.

⁴¹¹ *Ibid.*, стр. 80-82.

⁴¹² Алфред Махан, *Поморска стратегија*, ВИЗ, Београд, 1960, стр. 89.

високог степена безбедности. Заправо поморска моћ представља незаобилазан елемент било које силе која претендује на глобалну хегемонију што проистиче из саме географије Земље тј. односа копна и мора. Поред тога, поморска моћ тј. њена војна компонента – ратне морнарице је нарочито погодна за испољавање силе у међународним односима, па се стога често примењује у ратовима, сукобима и кризама. Ако подробније анализирамо војну стратегију САД током читавог XX столећа уочавамо да је изграђена као директан одговор на Мехенове идеје. Наиме, иако у Првом светском рату ова теорија није донела САД опипљиве резултате, већ у Другом светском рату ефекат је био значајан, да би победа над СССР током Хладног рата коначно обезбедила успех стратегије поморске моћи.⁴¹³

2. Ваздушна моћ

Слично поморској моћи истраживање полази од тога да ваздушна моћ, представља стварне и потенцијалне могућности земље које омогућавају да се коришћењем ваздушног простора постигну одређени политички, економски и војни циљеви у рату и миру.⁴¹⁴ Ваздушна моћ је израз способности земље да оствари стратегијску превласт у ваздушном простору. С обзиром на то да се истраживање бави поморским и ваздухопловним снагама непоходно је осврнути се и на појам ваздушне моћи, а потом и на њене чиниоце и инструменте.

Утемиљивач теорије ваздушне моћи и творац ваздухопловне стратегије је италијански генерал Ђулио Дует (*Giulio Douhet*, 1869-1930). Он је почео да проучава могућности ваздухопловног рата у време када су “први аероплани не летели, већ се тегобно лепршали”.⁴¹⁵ Када су ваздухоплови били у повоју што се тиче развоја, тачно је предвидео сву вредност, коју ће тај вид оружаних снага убрзо морати да заузме, схватио и предвидео њихово коришћење у ратне сврхе. Још 1909. године, говорио је о значају ваздухоплова, ваздухопловству и

⁴¹³ Анатолий Петрович Павленко, “Морская политика как ключевой фактор международных отношений эпохи ‘нового маринизма’ ”, *Территория новых возможностей, Вестник владивостокского государственного университета экономики и сервиса*, Номер 2, Год. 2010, стр. 45.

⁴¹⁴ *Војни лексикон*, op.cit., стр. 666.

⁴¹⁵ Ђулио Дулет, *Интегрални рат*, Штампарија Драг. Грегорића, Геца Кон А. Д., Београд, 1938, стр. 157.

господарству ваздухом. Мисао коју је изразио те године јасно осликава рађање новог оружја и промену стратегије вођења рата: “сада смо сви ми свесни значаја господарења морем. Ускоро ће исто толико бити важно задобити господарење ваздухом. Борба ће се водити за ово господарење ваздухом”.⁴¹⁶ У предвиђању улоге коју ће ваздухоплови имати у будућем рату Дует је био усамљен и изложен критикама. Неверним Томама он је пророчки одвраћао да ће ваздушно оружје бити господар света. У једном предавању 1913. године он каже: “једно ново оружје се родило: ваздушно оружје. Једно ново бојно поље је отворено: небо. Један нов догађај се одиграо у ратној историји: рађање једног начела, начела о ваздушном рату”.⁴¹⁷ Бошко Станојловић Дуета с правом назива учитељем и претечом. У студији *Ђулио Дует: човек, учитељ и претеча* пише: “као командант ваздухопловног батаљона он саставља прво ваздухопловно правило. Већ тада он почиње да трпи због својих смелих идеја. Приморавају га да прецрта свуда у правилу реч род војске где год ју је употребио говорећи о ваздухопловству”.⁴¹⁸

У теорији ваздушне моћи Дует је предвидео и тврдио да ће ваздухопловство бити чинилац који ће предодређивати коначан исход будућих ратова. Први рад о значају превласти у ваздуху са становишта стратегије објавио је 1914. године. Његова књига “Господарење у ваздуху” (*Il dominio dell’Aria*), објављена је 1921. године.⁴¹⁹ У делу излаже теорију о самосталности ваздухопловних снага у односу на друге родове војске. Његова теза је била да се правилна употреба ваздухоплова састоји у офанзивним операцијама против непријатељских ваздухопловних база које ће онеспособити непријатељско ваздухопловство. У књизи је поставио основну тезу да су ваздухоплови у суштини једини вид наоружања подобан за напад, а самим тим и једино средство које може да рат од рововског (какав је био Први светски рат) учинити покретним и маневарским (какав је био Други светски рат). У делима “Господарење у ваздуху” (1921) и “Вероватни изглед будућег рата” (1928), заступао је мишљење да је

⁴¹⁶ Бошко Станојловић, *Ђулио Дует: човек, учитељ и претеча*, Специјални додаток Ваздухопловног гласника, Типографска радионица Штаба Ваздухопловства војске, Земун, 1940, стр. 2.

⁴¹⁷ *Ibid.*

⁴¹⁸ *Ibid.*

⁴¹⁹ Дело је издато од Министарства војног у Риму али није садржавало све његове идеје па се већ 1926. године појавило друго поправљено и допуњено издање које чини основу његове доктрине. Дело је на енглески преведено и објављено под насловом *The Command of the Air*, Coward-McCann, New York, 1942.

снажно стратегијско ваздухопловство (тешки бомбардери) само (самостално) способно да својим дејством на ратни потенцијал примора непријатеља на капитулацију. Такође, написао је и дела: “Гледишта” (1929) и “Рат у 19--” (*La guerra del 19--*). У делу “Рат у 19--”, које је објављено 1930. године, он представља замишљени извештај једног будућег рата.⁴²⁰ Дует је написао и завидан број чланака за најзначајније часописе у Италији од којих су најзапаженији објављивани у *Rivista Aeronautica* од 1927. године па до његове смрти.⁴²¹

Његова теорија била је изнад материјалних могућности тог времена. По Дуетовом мишљењу, бомбардовање би проузроковало потпун слом друштвене структуре државе која би била изложена нападима. Његова начела ваздушне моћи и ваздухопловне стратегије остала су готово непромењена до данашњих дана. Дует је заправо у ваздухопловној стратегији исто што и Мехен у поморској стратегији. Међутим, за разлику од твораца копнене и поморске стратегије, Клаузевица и Мехена, Дует није имао испред себе историјско искуство о употреби ваздухоплова у рату које би могао да уобличи у теорију ваздушне моћи и стварање ваздухопловне стратегије.

Главне поставке Дуетове теорије су:

1. Облик сваког рата је условљен, чак предодређен врстом оружја које је на располагању војним снагама држава.⁴²²

2. Господарење ваздухом (владавина небом) је равно победи, а губитак превласти у ваздуху је исто што и пораз у рату.⁴²³

Кључне тезе на којима се заснива Дуетова теорија ваздушне моћи су:

1. ваздухоплови су средства напада неупоредивих могућности, против којих се не може предвидети никаква ефикасна одбрана;

2. бомбардовање насељених центара уништиће морал народа.

⁴²⁰ Овај есеј је штампан у часопису *Rivista Aeronautica*, 1930, стр. 409-502.

⁴²¹ Чланци су на српском штампани као својеврстан зборник чланака Ђулио Духет, *Интегрални рат*, у Београду, 1938. године.

⁴²² Дует је веома искрен у својим списима када каже: “у питању вођења рата нема племенитога и подлог оружја: постоји једино успешније и мање успешно оружје. Напредак културе, у питању вођења рата, тежио је једино да науку и индустрију искоришћава за производњу што успешнијега оружја. У томе смислу увек се тежило ка остварењу најпodesнијега средства за убијање ближњих. То је гадно, али је тако... Од оружја, а то је сасвим логично и људски, тражи се једино ефикасност. У рату треба убити или сам погинути, па је стога и логично, а и хумано да се тражи и најбоље средство за убијање и спречавање да сами будемо убијани”. Ђулио Духет, *Интегрални рат*, *op. cit.*, стр. 351-352., Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 86.

⁴²³ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 88.

Заправо Дует је сматрао “да нема бољег начина да се воља непријатеља изложи притиску силе од напада на његове ‘центре политичке гравитације’, тј. његове главне градове и насељена места”.⁴²⁴

На овим темељима саградио је теорију чији су основни елементи:

а) да би се обезбедила одговарајућа народна одбрана потребно је и довољно – бити у стању да се у случају рата задобије превласт у ваздуху;

б) првенствени циљеви ваздухопловних напада би требало да буду индустрија и насељени центри који директно утичу на отпор непријатеља;

в) са непријатељским ваздухопловним снагама не треба водити посебну борбу у ваздуху, већ борба против њих треба првенствено да буде усмерена на уништавање ваздухопловних снага на површини (земљи), центара ваздухопловне производње, фабрика за поуну и сличних циљева и;

г) улога копнених снага треба да буде одбрамбена, са циљем да држе фронт и спрече непријатељско наступање и акције на земљи, нарочито у погледу заузимања сопствених комуникација, индустрије и ваздухопловних установа, док се сопствена ваздухопловна офанзива развија са циљем паралисања способности непријатеља да одржава војску и вољу свога народа да истраје;

д) у интересу најекономичније примене укупних напора, основни тип авиона треба да буде ‘борбени авион’, који се у исто време употребљава за борбене сврхе, врши бомбардовање, и сам себе брани.⁴²⁵

Извојевати господарство у ваздуху, закључује Дует, значи приморати непријатеља да остане на површини то јест спречити га да лети, с тим, да ми за себе очувамо ту способност. Следствено, Дует закључује да “господарити ваздухом значи:

1) осигурати своју територију и море од непријатељских напада из ваздуха;

2) онемогућити непријатељској војсци и морнарици да на ма који начин искористи своја ваздухопловна средства;

3) изложити сву непријатељску територију и његово море сопственим нападима из ваздуха, које ћемо ми готово некажњено вршити; и

⁴²⁴ *Ibid.*, стр. 93-94.

⁴²⁵ Видети: Ђулио Духет, *Интегрални рат*, оп. cit. 68.; Giulio Douhet, *The Command of The Air*, New Imprint by Air Force History And Museums Program, Washington, D.C., 1998, p. 28,117-120, 201, 246.

4) омогућити сопственој војсци и морнарици најслободнију и најнеограниченију потребу (*употребу – курзив аутора*) њихових ваздухопловних средстава, а у складу с њиховим циљевима”.⁴²⁶

Дует на основу изложених преимућстава, која се постижу освајањем господарства у ваздуху, тврди да ће се свако уверити “да је ово равно победи и то без обзира на све оно што се може одиграти на површини земље или мора”.⁴²⁷

Оно што се може замерити Дуету је пренаглашена улога бомбардера и њиховог утицаја на морал становништва и његову жељу да се бори, као и што је потценио напредак у области противваздухопловне одбране. Такође, оно што се замера Дуету је што пренаглашава улогу ваздухопловства, а занемарује улогу коју остварују копнене војске и ратне морнарице.⁴²⁸ Ипак, његова неоспорна заслуга како то каже ваздухопловни маршал Итало Балбо је у томе “што је предвидео, пре ма кога у целом свету, приоритет и основну, одлучну важност ваздухопловства у будућим ратовима”.⁴²⁹ Уколико се изузму превиди које је Дует направио у разматрању техничких аспеката употребе ваздухопловних снага долазимо до пречишћеног текста његовог дела “The Command of the Air” и увиђамо да су његова предвиђања и теорија ваздушне моћи доживела велику експанзију у ратовима и војним интервенцијама XX и XXI столећа.

Дует представља редак пример доследности и истрајности. Скоро половину живота, своје најбоље године пуне зрелости и животног искуства, он је посветио објашњавању, тумачењу и брањењу велике истине. И ако се размотре речи које је изговорио на почетку своје борбе и упореде са његовим мислима на крају борбе, видеће се једна ретка доследност. Како исправно закључује Бошко Станојловић утолико ређа што се радило о једној потпуно новој ствари, о ствари која многим ни данас није довољно јасна. У томе лежи величина овог учитеља. За разлику од Мехена и Корбета он није имао историјске примере употребе ваздухоплова. Теорију је почео да излаже још 1909. године непуну годину дана откако је први авион направио свој кружни лет од свега једног километра. У то време то је била трошна, слаба и спора направа, која је једва себе држала у

⁴²⁶ Ђулио Духет, *Интегрални рат*, op. cit., стр. 60.

⁴²⁷ *Ibid.*

⁴²⁸ Николај Николаевич Головин, *Ваздухопловна стратегија*, превод с енглеског, Издање: Годишњака југословенског ваздухопловства, Београд, 1939, стр. 9.

⁴²⁹ Предговор Итало Балбо у Ђулио Духет, *Интегрални рат*, op. cit., стр. 6

ваздуху. И већ тада Дует је видео у тој нејакој справи будућег сувереног господара света. “Колика разлика између њега и оних који не увиђају то ни сада када авиони пређу континенте и океане, преносећи милионе људи и терета, када ваздушне флоте модерних држава сачињавају безбројни челични горостаси, наоружани топовима, митраљезима и огромним бомбама, данас када се летови врше по сваком времену, када се за ваздушну војску дају не милионски, но милијардски кредити”,⁴³⁰ закључује Станојловић. Дует и пред своју смрт понавља: “дефанзива на земљи и води, офанзива у ваздуху”, што представља заиста редак пример доследности. Та ће заповест остати исклесана на таблици заповести стратегије, да се понавља и вреди и данас.

У студији *Господарство ваздухом (Дуетова доктрина)* Бошко Станојловић објашњава зашто је господарство ваздухом довољно за добијање победе. “Из ове основне користи које нам даје господарство ваздухом, а то је да ми можемо да летимо, док то непријатељ не може да чини, произилазе ове судбоносне последице: нашим ваздушним нападима, бомбардовањима, ми смо у стању да угрозимо снабдевање непријатељске копнене војске, нападајући, после, фабрике и слагалишта ратног материјала и комуникације којима се дотура тај материјал... надаље, живот и дејство савремене војске немогући су без уредног снабдевања средствима за живот и борбу. Последице по непријатељску морнарицу су још теже. Све њене базе и све њене комуникације изложене су нашим бомбардовањима. Јер, безбедност база и комуникација питање живота и смрти једне морнарице... Последице по непријатељско ваздухопловство нису ништа мање. Оно је већ претрпело пораз, пошто смо ми извојевали господарство ваздухом... Међутим, најтеже последице настају тек по непријатељско становништво. Незаштићено, неприпремљено и поред свих предузетих мера, оно је остављено на милост и немилост ваздушним нападима. Међутим, не треба заборавити да то није све. Користи од господарства ваздухом су двоструке: с једне стране ми наносимо непријатељу најтеже губитке, у свима областима, док с друге стране ми смо поштеђени тих губитака. То несумњиво повећава у знатној мери нашу борбену способност и ствара необично повољне услове за нашу

⁴³⁰ Бошко Станојловић, *Ђулио Дует: човек, учитељ и претеча*, op. cit., стр. 2.

победу”.⁴³¹ Аутор нам у овој студији приближава Дуетову доктрину и предочава њене темеље који ће се одржати до данашњих дана, издржавши бројне пробе у пракси. На интересантан начин поредећи ваздухопловне снаге са неманима, даје начела ваздухопловне стратегије која се разликују од копнене и поморске јер искључују битку као средство за решење ваздушног рата. Дакле, “неман треба уништити у јајету, у зачетку”⁴³² (а то су фабрике авиона, фабрике мотора, слагалишта ваздухопловног материјала, ваздухопловне школе). На тај начин ће јој се задати смртоносан ударац од кога се неће опоравити. Друго, начело је да “зверку треба ухватити и уништити на легалу”⁴³³ (а то су њене базе, њени аеродроми). Овако ћемо јој задати исто тако тежак непосредан ударац. То ће практично значити њено потпуно уништење, јер ће губици бити толики да ће њена практична вредност бити сведена на нулу. И треће начело је да “немани треба ускратити и уништити храну”⁴³⁴ (уништити складишта бензина тј. горива и онемогућити снабдевање). Аутор на Дуетовом трагу закључује да је “господарство ваздухом први, основни и главни задатак, који морају извршити ваздухопловне снаге одмах по отпочињању непријатељстава. Међутим, и поред свога пресудног значаја по исход рата, господарство ваздухом није циљ ваздушног рата, оно је само средство. Циљ ваздушног рата је изражен циљем рата уопште: победа непријатеља. Господарство ваздухом је први предуслов за остварење ратног циља”.⁴³⁵ Дакле, након остварења господарства ваздухом ваздухопловне снаге приступају другом делу задатка, операцијама за решење рата. Дует је први поставио основу најшире и најефикасније употребе ваздухопловства, засноване на његовим изванредним могућностима и великој офанзивној моћи, с идејом искључиво офанзивне акције, а с јасно одређеним циљем: да уништимо непријатеља пре но што би он нас уништио.

Едвард Варнер (*Edward Warner*) у делу “Творци модерне стратегије”, анализирајући наведене главне поставке Дуетове теорије ваздушне моћи указује: “ако је једна ратујућа држава у стању да свог непријатеља по вољи напада из ваздуха и ако је ликвидирана сва одбрана од таквог напада, неизбежна је победа

⁴³¹ *Ibid.*, стр. 2-3.

⁴³² *Ibid.*, стр. 14-17.

⁴³³ *Ibid.*

⁴³⁴ *Ibid.*

⁴³⁵ *Ibid.*, стр. 38-41.

државе која поседује слободну употребу ваздушне моћи над државом која нема такве моћи и нема сталне одбране од напада из ваздуха”.⁴³⁶

Такође, Дует је био непопустљиви поборник обједињавања копнене, поморске и ваздухопловне силе. Амерички ваздухопловни генерал Виљем Мичел (*William Mitchell*, 1897-1936) тврдио је да ни копнена војска ни ратна морнарица не могу више да имају слободу дејства без претходне превласти у ваздушном простору. Мичел у књизи “*Winged Defense*”, каже да ваздухоплови не треба да пробију линију било ратне морнарице или војске. Они могу да лете директно преко њих у срце земље и стекну успех у рату. Да би добили трајну победу у рату, над непријатељском националном моћи која води рат, морају бити уништени – производња, средства комуникације, производња хране, чак и фарме, гориво и нафта и места где људи живе и обављају свакодневне послове.⁴³⁷ Мичел је тврдио да ваздухопловне снаге могу да усмере рат директно на оне аспекте индустријске моћи који омогућавају непријатељу да се бори.⁴³⁸

Попут Дуета и сер Хју Тренчард (*Hugh Trenchard*), командант Краљевског британског ратног ваздухопловства од 1919. до 1930. године, је тврдио да је за победу потребно сламање морала непријатељског становништва. Међутим, Дует се залагао за директне нападе на градове и цивилно становништво како би сломио морал, док се Тренчард залагао за селективно и прецизно гађање цивилне подршке инфраструктури, односно транспорту, комуникацијама, воде и електричне енергије, да наруши морал радника и индиректно утиће на вољу народа да подржи сваки ратни напор.⁴³⁹ Дакле, главна премиса његове теорије је веровање да се током рата, победа може постићи бомбардовањем непријатељских виталних центара, јер има одлучујући психолошки ефекат на морал цивилног становништва.⁴⁴⁰ Сматрао је да би ваздухопловне снаге требало да нападају центре комуникација, индустријске центре, и непријатељске снаге већ како

⁴³⁶ Едвард Варнер, “Дует, Мичел, Северски: Теорије ваздушног рата” у Ерл, *Творци модерне стратегије*, оп. cit., стр. 520.

⁴³⁷ William Mitchell, *Winged Defense; The Development and Possibilities of Modern Air Power – Economic and Military*, G.P. Putnam's sons, New York, Third printing 1926, pp. 126-127.

⁴³⁸ Milton H. Johnson, *The Impact Of Doctrine On Air Force Roles And Missions*, Air War College, Air University USAF, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1997, pp. 6-7.

⁴³⁹ Julius A. Rigole, *The strategic bombing campaign against Germany during World War II*, Master's Thesis, Faculty of the Louisiana State University, 2002, p. 8.

⁴⁴⁰ Phillip S. Meilinger (ed.), *The Paths of Heaven The Evolution of Airpower Theory*, The School of Advanced Airpower Studies, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2001, p. xiv.

ситуација буде налагала и тако постигну разбијање воље непријатеља да се бори. Тренчард је уочио потребу прикупљања обавештајних података о индустријским циљевима, али је одбацио идеју да се до победе стиже искључивом применом ваздушне моћи. Тренчард наглашава да је циљ ваздухопловних снага да заједно с ратном морнарицом и копненом војском слома непријатељски отпор.⁴⁴¹

Поред њих на овој теорији радили су и њихови следбеници, Северски и Зиф. Александар Северски (*Alexander de Seversky*) је идеје Дуета операционализовао у књизи “*Victory Through Air Power*” која је штампана 1942. године. У књизи Северски износи тезу да је кључни медијум у којем треба стећи превласт, “ ‘ваздушни океан’ који обавија целу земљину куглу, који је сталан и непрекидан, који се протеже преко прерија и планина, река и океана, пустиња и области леда”.⁴⁴² Северски је изричит када каже да се без претходне превласти у ваздуху не могу остварити победе над непријатељем. У наведеној књизи он исписује геополитички аксиом који ће се у наредном периоду често потврдити и то: “да чим будемо имали јасну превласт у ваздуху, све остало постаје секундарна, споредна, помоћна операција”.⁴⁴³ Северски у књизи “*America: Too Young to Die*” обављеној 1961. године јасно дефинише стратегију и свемирско-ваздушну моћ (*aerospace power*). Он указује да је данас свемирско-ваздушна моћ постала највиши израз војне силе и представља способност државе да изврши своју вољу кроз свемирско-ваздушни простор. Свемирско-ваздушне снаге су војни инструмент којим држава примењује своју свемирско-ваздушну моћ. Ове снаге данас представљају једину стратешку силу и примарни инструмент војне снаге државе. Напредак технологије је учинио застарелим концепт по ком је ваздушни простор изнад државе неприкосновен. За Северског је свемирско-ваздушна супериорност стање у којем једна страна може да уништи другу страну са прихватљивим губицима за себе, губицима од којих се може опоравити.⁴⁴⁴

Лидел Харт у књизи “*Модерни рат*”, када анализира обнову стратегије и њену будућност каже: “потенцијално напредовање стратегије веома је

⁴⁴¹ Видети шире у: Phillip S. Meilinger (ed.), *The Paths of Heaven The Evolution of Airpower Theory*, op. cit., pp. 41-79.

⁴⁴² Alexander Prokofieff de Seversky, *Victory Through Air Power*, New York, Simon and Schuster, 1942, p. 148.

⁴⁴³ *Ibid.*, p. 26.

⁴⁴⁴ Alexander Prokofieff de Seversky, *America: Too Young to Die*, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1961, pp. 36-37.

фаворизовала појава ваздухопловства, која је омогућила кретање у трима димензијама и на неслућени начин повећала могућности изненађења. Аероплан, тај нови коњаник на шаховској ратној табли, пришао је у помоћ пионима и топовима”.⁴⁴⁵ У делу “Револуција ратовања”, Харт пише да ваздухопловство природно тежи да и стратегијски води рат за изнуривање – чија постепеност доводи до све веће пустоши и штете, и да је ваздухопловство такође нагласило механички правац ратовања и то како у квалитативном тако и у аутоматском смислу.⁴⁴⁶ Харт нас упозорава на опасност која прети од употребе ваздухоплова, јер нам предочава да је ваздухопловни рат дефинитивно заузео карактер напада на темеље цивилизованог живота. Он тврди да су ваздухоплови, разарањем градова и индустријских центара, прокрчили пут за повратак на варварски начин ратовања, ширећи страх и трепет међу народом.⁴⁴⁷

Овај велики теоретичар стратегије је био уредник едиције књига “Следећи рат” које су објављене у Лондону пред Други светски рат, које јасно предвиђају улогу поморске и ваздушне моћи у будућим ратовима. Тако се у књизи “Air Power in the Next War” каже: “ваздушне акције ће бити фактор од виталног значаја, можда одлучујући фактор, у следећем рату; али то неће бити једини фактор. Дани војске и флоте нису прошлост. Војске и флоте ће саме привући и трпети ударце из ваздуха. Не само у борбеној зони, већ и дуж линија комуникације и даље изван региона ће се осећати утицај ових удараца. Ваздухопловне снаге ће ударити на извор оружане снаге непријатеља... Запамтите да ако сада постоји пречица, краљевски пут до победе кроз ваздух, он води, као онај стари, ка уништавању непријатељске организоване борбене снаге. Она мора да буде сломљена, као и њене базе снабдевања и, извори обнове. Велика нација мора бити разоружана ако треба да се пошаље у очај. Ваздухопловне снаге могу је разоружати на извору”.⁴⁴⁸

У *Номосу земље* Карл Шмит нам ваздушну моћ појашњава тезом да ваздушни простор није прост припадни и саставни део било копна или мора. Ваздушни простор има своју сопствену димензију, свој сопствени простор, који није везан за одвојене равни копна и мора. Ваздушна моћ не узима у обзир

⁴⁴⁵ Лидел Харт, *Модерни рат*, Геца Кон А. Д., Београд, 1937, стр. 117.

⁴⁴⁶ Лидел Харт, *Револуција ратовања*, ВИЗ, Београд, 1957, стр. 20-22.

⁴⁴⁷ *Ibid.*, стр. 26.

⁴⁴⁸ James Molony Spaight, *Air Power in the next war*, Geoffrey Bles, London, 1938, pp. 173-174.

раздвајање копна и мора и из тог разлога сфера ваздухопловних операција се структурно разликује од копнених и поморских.⁴⁴⁹ Што се тиче простора, савремени ратови се одвијају на целокупном простору копна, мора до дубине од 500 метара и у ваздуху до висине од 20 до 30 километара. Остаје да се види када ће свемир бити окружење у ком ће се водити рат. Николас Спајкман у књизи “America’s Strategy in World Politics” о ваздушној и поморској моћи пише: “развој ваздухопловства је додао поморском ратовању још један елемент треће димензије и поново створио нове проблеме безбедности и заштите. Ваздушна моћ је такође утицала на коришћење флоте као инструмента економског гушења”.⁴⁵⁰ Он истиче да је чак и важнији од ефекта ваздушног ратовања у војним и поморским операцијама, ефекат на цивилно становништво. Спајкман је изричит у ставу да грађани више нису безбедни иза фронта који држе војне снаге, да рат није више далеко, већ да је борба свуда око њих, и да она подједнако убија и цивиле и војнике. “Бомбардовање из ваздуха је отворио директан пут напада на ратну индустрију и створило средство за директан напад на морал становништва. Раније грађанин није могао бити досегнут осим блокадом све до уништења оружаних снага његове земље. У модерном ратовању, војна акција је праћена директним нападима на цивилно становништво и ваздушним бомбардовањем покушава да уништи жељу да се настави борба”.⁴⁵¹

Спајкман је такође указао на ограничења и улогу поморске и ваздушне моћи. Он наиме тврди да је ток рата од 1939. године такав да поморска и ваздушна моћ морају обе бити посматране као инструменти за постизање одлука на земљи. Осим тога, Спајкман истиче да: “ни бродови ни авиони не могу да функционишу без копнених база, а одређујући фактор ће увек бити снага тих база”.⁴⁵² Попут Мехена, Спајкман нас је подсетио да “ваздушну моћ не чине само авиони, већ авиони плус базе. Супротна тврдња је такође истинита: базе морају бити брањене ваздушном моћи. Мера успеха државе у савременом рату је, дакле, у мери координације између ваздушне моћи, ратне морнарице и копнене војске, и

⁴⁴⁹ Видети шире у: Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, op. cit., стр. 399-406.

⁴⁵⁰ Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace & Company, New York, 1942, p. 32.

⁴⁵¹ *Ibid.*, p. 34.

⁴⁵² Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, op. cit., p. 58.

све ће ово на крају зависити од веома важног фактора снабдевања”.⁴⁵³ За наше истраживање посебно је значајна Спајкманова тврдња да су: “поморска и ваздушна моћ постали инструменти постизања одлука на земљи. Закључак такве истине је неопходност потпуне сарадње између свих борбених снага како би оне могле бити здружене у јединствено оружје за победу”.⁴⁵⁴ Харт је у књизи “Модеран рат”, разматрајући будуће оружје и његову употребу, предвидео улогу поморских и ваздухопловних снага тврдњом да ће “ваздухопловство у будућим ратовима, вероватно играти битну улогу. При слободи одговарајућих мора флоте ће дејствовати, као и раније, преображавајући се све више у ‘ваздушне’ ”.⁴⁵⁵

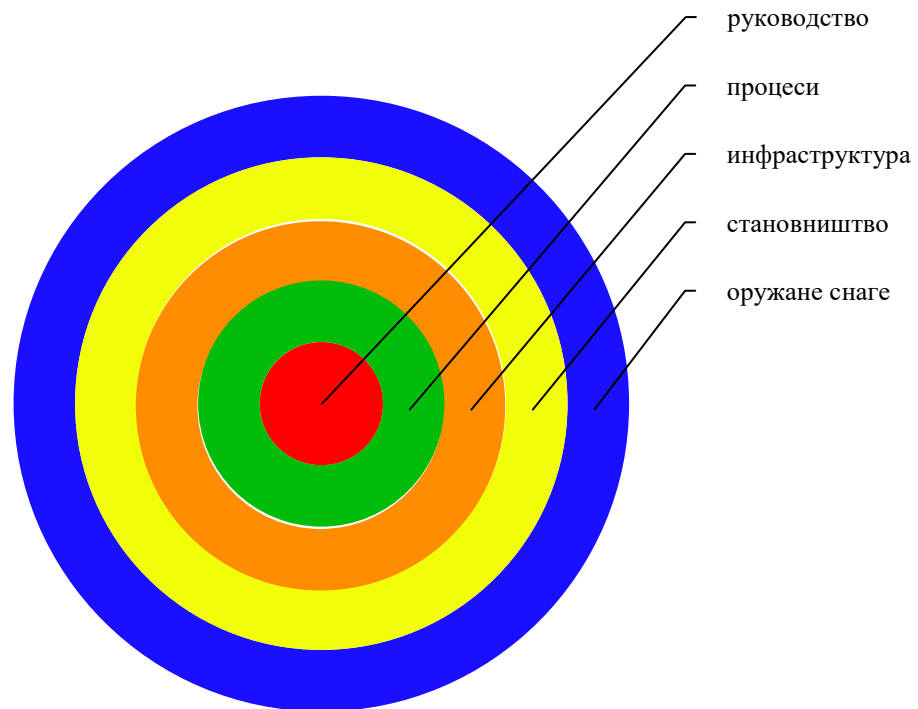
Ваздухопловни пуковник САД Џон Варден (*John A. Warden III*) посматра ваздушну моћ као могућност да се ваздухоплови употребе за ударе само на тежишта тј. центре гравитације (*centers of gravity*) непријатеља. Свој есеј “Непријатељ као систем”, Варден почиње једначином у којој исход ратне стратегије зависи од производа физичке величине и морала. Пошто је физички аспект непријатеља теоријски “сасвим сазнатљив и предвидив”, а људски аспект “изван домашаја предвидивости”, Варден је тврдио да, услед тога, ратни напори треба да буду усмерени “пре свега на физички аспект (непријатеља)”. У потрази за најбољим начином за извођење напада на овај аспект, Варден развија модел “пет прстенова непријатеља”. Он га упоређује са астрономским или молекуларним моделом у којима се спољашњи “подсистеми у орбитама” налазе око критичног језгра. У Варденовом моделу (графикон бр. 5), критично језгро је руководство непријатеља, а у орбитама су процеси неопходни за вођење рата и опстанак државе (други прстен), инфраструктура (трећи прстен), становништво (четврти прстен) и на крају су оперативне оружане снаге непријатеља (пети прстен).⁴⁵⁶

⁴⁵³ *Ibid.*, p. 46.

⁴⁵⁴ *Ibid.*, p. 47.

⁴⁵⁵ Лидел Харт, *Модерни рат*, op. cit., стр. 139.

⁴⁵⁶ John A. Warden III, “The Enemy as a System” (on-line), *Airpower Journal*, vol. 9, no. 1, Spring 1995, pp. 2-3; доступно на: <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/warden.html>; наведено према: Информативни билтен превода, бр. 2, 2003, стр. 67.

Слика бр. 5. Графикон - непријатељ као систем пет прстенова⁴⁵⁷

Варденово виђење употребе ваздушне моћи на револуционаран начин преображава вођење рата, стратегију и велику стратегију (државну политику).⁴⁵⁸ Он наине каже: “ако смо одлучили да користимо силу као главни или допунски начин да се постигну стратегијски циљеви, ова методологија је од кључне важности за ефикасну експлоатацију ваздушне моћи”.⁴⁵⁹ Варден тврди да ова “методологија омогућава да одаберемо најприкладније центре гравитације и затим применимо ваздушну моћ (ако је потребно) да произведе директне стратегијске резултате”.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ John A. Warden, “Strategy and Airpower”, Air University, *Air and Space Power Journal*, Vol XXV, No. 1, Spring 2011, p. 67.

⁴⁵⁸ Небојша Вуковић и Жељко Будимир, “Геопросторни аспекти стратегијске моћи – класичне концепције” у: Милан Липовац, Драган Живојиновић, (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи: увод у студије безбедности*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, Академска књига, Нови Сад, 2014, стр. 334.

⁴⁵⁹ John A. Warden, “Strategy and Airpower”, op. cit., p. 70.

⁴⁶⁰ Ibid.

2.1. Инструменти ваздушне моћи

По аналогiji поморске моћи и инструменти ваздушне моћи су ратно ваздухопловство, цивилно ваздухопловство и њихове базе – аеродроми. Ваздушну моћ посматрајући само ратно ваздухопловство чине могућности ваздухопловне индустрије, сировинског материјала, резерве ваздухопловног и убојног материјала, независност у обезбеђењу горива, авио-базе, морал и обученост летачког особља.⁴⁶¹

Важно је нагласити да су за разлику од поморских снага ваздухопловне снаге више зависне од база, јер оне немају аутономију као ратни бродови (мање времена могу остати у ваздуху него што поморске снаге могу бити на мору).

2.2. Ваздухопловне снаге

Ваздухопловне снаге, за разлику од поморских и копнених могу испољити велику ударну моћ, комбиновану са изузетном прецизношћу. Под ваздухопловним снагама у раду се подразумева поморско ваздухопловство, као и ваздухопловне снаге ратних ваздухопловстава и копнених војски.

До појаве борбене авијације, одрживост великих колоса ратовања, копнене војске и ратне морнарице, почивала је на сигурности до тада неугрожаваних логистичких база и саобраћајних линија снабдевања. Појавом борбених снага које експлоатишу бројна преимућства треће димензије (ваздушног простора), разорена је сигурност логистичке основе копненог и поморског ратовања. Масовним ударима из ваздушног простора избацивани су из употребе или уништавани бројни производни погони ратне индустрије, ремонтни заводи, складишта стратегијског значаја, комуникацијске “артерије” за снабдевање и слично, чиме су се до тада моћне формације на првој линији фронта или ударне групе ратних бродова претварале у “слонове на стакленим ногама”. И што је Дует истакао, никакве мере нити активности копнене војске и ратне морнарице не могу знатно умањити могуће ефекте овакве претње из ваздуха, већ само поседовање исто тако

⁴⁶¹ *Војни лексикон*, op.cit., стр. 666.

моћних ваздухопловних снага које ће се правовремено и ефективно супротставити непријатељским ваздухопловним снагама.

Појава и развој ваздухопловне моћи какву је Дует заговарао, заиста је утицала на радикалне промене које су морале уследити у вођењу копнених и поморских операција. У погледу преимућства ваздухопловних снага он је закључио да: “морнарица више неће моћи... да се служи, као у прошлости, потпуно сигурно својим базама, пошто ће ове бивати изложене нападима из ваздуха, који ће им моћи да смањују вредност, а истим тим нападима из ваздуха биваће изложене и флоте које се у њих буду склониле... Вођење поморског рата битно се заснивало на сигурности утврђених пристаништа. Ваздухопловна армија одузела је пристаништима ту њихову сигурност и тиме је уздрмала основице поморскога рата”.⁴⁶² Стога Дует закључује да нема благодарније мете за ваздухопловне снаге од пристаништа закрченог бродовљем, чије су обале начичкане арсеналима, магацинима и складиштима.⁴⁶³ У време када је Дует писао ову изјаву, у целом свету се сматрало да су ратне морнарице сигурне у пристаништима. У децембру 1941. године, све се променило, када је бродовима претрпана и дотле сигурна лука Перл Харбор била перфектан објекат дејства за јапанску авијацију. Ратна морнарица САД нигде на (опасном) отвореном мору не би претрпела такве губитке као што их је претрпела у (сигурној) луци. Овим су се Дуетови ставови обистинили и приказали какве ефекте у рату могу постићи ваздухопловне снаге.

Како је још током I светског рата генерал Дует био свестан да поред просте подршке осталим деловима оружаних снага, ваздухопловство има капацитет да буде одлучујући фактор у великим сукобима, он је 1917. године предложио формирање “међусавезничке ваздухопловне армије”.⁴⁶⁴ То је у то време била револуционарна идеја, која је одбијена. Међутим, већ у II светском рату она се показала као неминовна потреба.

Концентрацијом свих ударних ваздухопловних ефектива једне коалиције, са јединственим циљем и јединственом стратегијом, извођени су масовни ваздухопловни удари на позадину непријатеља (Немачке) у циљу уништења

⁴⁶² Булио Духет, *Интегрални рат*, оп. cit., стр. 151.

⁴⁶³ *Ibid.*

⁴⁶⁴ *Ibid.* стр. 167.

његових виталних капацитета стратегијског значаја. И појединачни задаци савезничких (коалиционих) ваздухопловних снага нису нимало били тактичког значаја. Основа намера је била да се из ваздуха гађа директно у срце (центар гравитације) непријатељских снага како би се сукоб скратио. Тиме се омогућило груписање снага и средстава по једном циљу (групи циљева), ешалонирано, готово непрекидно дејство, које је изнуривало непријатељску одбрану, а да је притом знатно умањивало напрезање људства и технике појединачне чланице ваздухопловног савеза. Исти концепт је после Хладног рата примењен више пута: против Ирака 1991. и 2003. године, против СРЈ 1999. године и против Либије 2011. године. У складу са тадашњим степеном развијености ваздухопловних снага Дует је све ваздухопловне снаге поделио на: снаге за бомбардовање и снаге за борбу. Посматрајући широку лезу ваздухопловних снага које се данас користе у ваздухопловним операцијама, а гледано са аспекта њихове употребе разликујемо: снаге за командовање, ударне снаге, снаге за пробој (неутралисање) ПВО система, снаге за заштиту и снаге за обезбеђење борбених дејстава.

Веома значајна улога ваздухопловних снага и средстава (авиона, хеликоптера и беспилотних летелица) у ваздухопловним операцијама заснива се на њиховим тактичко-техничким и борбеним могућностима. Ваздухопловне снаге имају: велику ударну моћ, високе маневарске способности, велики просторни замах ваздухопловних борбених дејстава, могућност да брзо изражавају и преносе тежиште дејстава и способност да у кратком, готово реалном времену наносе снажне, уништавајуће ударе по снагама и објектима непријатеља. Заправо, ваздухопловне снаге могу веома брзо да остваре концентрацију ватрене моћи, на било ком делу ратишта.

2.3. Ваздухопловна стратегија

Први поборници ваздухопловне стратегије били су Дует, Тренчард и Мичел. Попут Дуета у Италији, Тренчард је оснивач ратног ваздухопловства у Уједињеном Краљевству, а Мичел у САД. Први теоретичари ваздухопловне

стратегије су дошли до сличних закључака о стратегијском значају ваздухоплова као оружја. Дует је први почео да образлаже и заступа ваздухопловну стратегију. Наиме, он је први схватио да је “рат под утицајем ратног ваздухопловства почео да поступно губи линијско (линеарно) и да истовремено поприма просторно (стереално) обележје”.⁴⁶⁵ Поред копна и мора, ваздух је постао саставни део ратишта у ширем смислу. Дуетова ваздухопловна стратегија је наишла на плодно тло у САД, где су његова дела радо читана, а ваздухопловство је као средство рата, али и саобраћаја имало најпогодније услове за општи развој. Поред тога, “модификација Дуетове теорије”, је тридесетих година XX столећа проучавана у званичним и редовним предметима у ваздухопловним војним школама САД. То се испољило касније у ваздухопловној стратегији САД, а најпре и највише после појаве атомског и термонуклеарног оружја.⁴⁶⁶

Место и улогу ваздухопловне стратегије разматрао је Николај Головин у делу “Ваздухопловна стратегија” написаном 1936. године. Он каже да се “у току последњих двадесет година из стратегије развила нова грана: ваздухопловна стратегија, која зависи од техничког напретка више него ма која друга војна наука”.⁴⁶⁷ Заправо, како то Головин формулише: “услед врло брзог развитка ваздухопловне технике, морају се стратешке идеје често проверавати”.⁴⁶⁸

Интересантна су разматрања ваздухопловне стратегије адмирала Кастекса (у вези са копненом и поморском стратегијом) који је уочио утицај специјалних својстава ваздухоплова. Следећи Дуета, Кастекс је предвидео развој и замах ваздухопловних операција. У “Стратегијским теоријама” Кастекс је наговестио да ће “позадина копнених војски, територија зараћених држава, њихово становништво, бити убудуће, због дејства ваздухопловства, много више захваћене непријатељствима... Због ваздушне опасности која прети сваком, свако ће бити борац: људи, жене, деца, старци биће у истом положају као војници и морнари”.⁴⁶⁹ Када са становишта ваздухопловне стратегије разматра напад из ваздуха Кастекс тврди да “офанзива има у ваздушном нападу против копна још веће предности него другде. Нападач је фаворизован њеном великом брзином, лакоћом кретања у

⁴⁶⁵ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 84.

⁴⁶⁶ *Ibid.*, стр. 85.

⁴⁶⁷ Николај Николаевич Головин, *Ваздухопловна стратегија*, *op. cit.*, стр. 7.

⁴⁶⁸ *Ibid.*

⁴⁶⁹ Раул Кастекс, *Стратегијске теорије*, *op. cit.*, стр. 361.

свим правцима, концентрацијама које може предузети на изабрани циљ полазећи са више аеродрома истовремено, слободним избором циљева, изненађењем”.⁴⁷⁰ Кастекс на основу ових предности ваздухоплова утврђује да је одбрана утолико отежана и “да остаје у злокобној несигурности што се тиче места и времена где ће и када бити нанесен удар”.⁴⁷¹

Кастекс нам открива нераскидиву везу ваздухопловства и поморске моћи која се нарочито остварује при спровођењу поморске блокаде. Он увиђа да ваздухопловство из основа мења начин извођења блокаде, јер обезбеђује осматрање и извиђање из ваздуха. Поред тога, “ваздухопловство вршиоца блокаде нападаће блокираног... оно ће нападати његову главну снагу. Море се повукло пред копном, делимично баш због тог ваздухопловства, којим је копно располагало. Сада море враћа копну мило за драго. Оно је опет приграбило своја преимућства. У том двобоју су море и копно, на моменте, пружали руку трећем елементу – ваздуху; и једно и друго настоје да га искористе у своју корист”.⁴⁷²

3. Савремена мисао о поморској и ваздушној моћи

Савремена мисао поморске и ваздушне моћи се у великој мери ослањају на родоначелнике ових теорија. Њихови извори су данас засновани на историјском искуству примене поморске и ваздушне моћи у бројним ратовима и сукобима XX и XXI столећа. Бројни радови на вишим војним школама широм света управо крећу од утемељивача ових теорија како би извели закључке о дOMETИМА њихове савремене примене.

3.1. Савремена мисао о поморској моћи

Поморска моћ се кроз историју развијала пратећи техничко-технолошки развој друштва. Кроз историју и до краја Другог светског рата поморска моћ се

⁴⁷⁰ *Ibid.*, стр. 363.

⁴⁷¹ *Ibid.*

⁴⁷² Раул Кастекс, *Море против копна I*, *op. cit.*, стр. 53.

огледала у флотним саставима – ратним морнарицама држава и употребљавана је најчешће у сукобима и ратовима, тј. поморским биткама. После Другог светског рата и у Хладном рату, дошло је до ширења концепта употребе поморске моћи која је постала важан инструмент спољне политике супротстављених блокова. Током Хладног рата поморска моћ блокова је употребљавана у војним интервенцијама и локалним сукобима. После Хладног рата поморска моћ великих сила Запада и НАТО савеза је још интензивније примењивана у кризама, сукобима и војним интервенцијама. Улогу поморске моћи најбоље уочавамо из ставова Колина Греја који за велику стратегију поморских сила тврди да, “трајно има следеће кључне елементе:

- организацију и делимично помагање континенталних савезника у поморско-копненој коалицији;
- умерено али приметно континентално ангажовање војника на терену, са намером да се боре заједно са континенталним савезницима у главној зони операција (на бојишту);
- поморску блокаду/економски рат у циљу изолације континенталних непријатеља од прекоморског снабдевања (активност којој је знатно побољшана ефикасност када континентални савезници затворе копнене границе непријатељу);
- периферну нападну стратегију на континенталним боковима непријатеља (одражава ограничене заслуге савету Лидела Харта: ‘амфибијска флексибилност је највеће стратегијско преимућство које поседује поморска моћ’);
- изолацију или освајање прекоморске имовине непријатеља – копнене моћи’.⁴⁷³

Држава која жели да утиче на глобалне догађаје са дистанце (географске удаљености) мора бити призната поморска сила. Заправо, ратне морнарице су остале најопасније у демонстрацији геополитичке, геостратегијске и безбедносне способности или снаге једне државе. Уколико жели да обликује савремено безбедносно окружење и одражава сопствене и савезничке геополитичке интересе

⁴⁷³ Colin S. Gray, *War, Peace and Victory: Strategy and Statecraft for the next century*, Touchstone, Simon & Schuster, New York, 1991, p. 66-67.

држава мора да буде велика поморска сила или да значајно доприноси поморској коалицији.⁴⁷⁴

Савремени смисао заправо лежи у својеврсној слагалици поморске моћи, у којој један део представљају носачи авиона и велики ратни бродови, поморске снаге са укрцаним ваздухопловним и копненим снагама, а други део поморске базе, док трећи део чини развијена поморска трговина са бројном трговачком морнарицом.

Развој способности да се користи море за кретање робе, људи и ресурса је била од виталног значаја током људске историје. Поморске руте биле су главне артерије глобалне комуникације до развоја механичког копненог и ваздушног превоза (па чак и после тога), чиме су у основи обликовале људску историју. И у савременом свету, како закључује бивши Генерални секретар УН Бан Кимун, “поморски транспорт је кичма глобалне трговине и глобалне економије”.⁴⁷⁵ Поморски транспорт се, иако сви имају користи од њега, још увек прилично често узима здраво за готово и мало људи га схвата. Међутим, без сигурних и безбедних поморских рута, глобална економија би сносила несагледиве последице и не би била онаква каква је данас. Без поморске трговине као дела поморске моћи сликовито речено престаје снабдевање нафтом и гасом, нема увоза угља или руде гвожђа и долази до огромног смањења залиха хране. Пошто је зависност човечанства од мора велика, поједини аналитичари закључују да капацитет да се пројектује поморска моћ у име очувања економске безбедности и геополитичких интереса остаје од суштинског значаја.⁴⁷⁶

Као што смо из претходних поглавља установили стратегијска употреба ратних морнарица тј. поморских снага у ратовима развијена је на основу историјског искуства и углавном под утицајем стратегија које су заједничке за оружане снаге САД. Поменућемо концепте у којима поморске снаге играју стратегијску улогу. НАТО на челу са водећом силом савеза, Сједињеним Америчким Државама, има поморску оријентацију, а у развоју и употреби ратних

⁴⁷⁴ Eric Grove, “The Ever-Increasing Importance of Sea Power”, ISN, Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich, pp. 1-2. доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/188136/ISN_177612_en.pdf, приступљено: 17/10/2015

⁴⁷⁵ “Maritime Transport Is ‘Backbone of Global Trade and the Global Economy’, Says Secretary-General in Message for International Day”, 22 September 2016, доступно на: <https://www.un.org/press/en/2016/sgsm18129.doc.htm>, приступљено: 15/10/2016

⁴⁷⁶ Eric Grove, “The Ever-Increasing Importance of Sea Power”, op.cit., pp. 1-2.

морнарица тј. поморских снага темељи се на више општих и поморских стратегија.

Специфичних поморски концепти су: “владавина на мору”, “надмоћност на мору”, “контрола мора”, “поморска моћ”, “океанска стратегија” “покретљивост” и “еластичност”.

Теорију “владавине на мору” су, као што смо образложили, успоставили Мехен и Колом и њена суштина је у томе да снажна флота, са ослоном на развијени систем базирања, може бити способна да држави обезбеди власт или превласт на мору ради постизања политичких циљева.

Термин “контрола мора” користио је још Мехен у својим истраживањима, али углавном као заштиту трговачке пловидбе, као дела спољне трговине. Данас је овај термин добио шири значај и постао концепт контрола мора. Контрола мора треба у новим условима да омогући “безбедност, мир и победу”, што значи победу у свим спољнополитичким и војним акцијама.⁴⁷⁷ У савременој терминологији контрола мора је дефинисана као онај услов који постоји када неко има слободу деловања да користи површину мора за сопствене потребе у одређеном временском периоду и, уколико је потребно, онемогућава такво коришћење противнику. Контрола мора може бити ограничена по месту и у времену, а потребан обим спровођења се одређује задатком. Данас је контрола мора веома мултидимензионалан концепт с обзиром на то да обухвата: контролу ваздуха; контролу површине мора; контролу подморја; контролу приморја (ако ради у тој средини); и контролу електро-магнетног спектра. Сваки од ових вишедимензионалних аспеката је важан у свакој дисциплини ратовања, и у све већем степену такође укључује разматрање капацитета лоцираних у свемиру. Контрола мора је стога од суштинског значаја за пројекцију поморске моћи.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Џон Ф. Кенеди, бивши председник САД изјавио је 1963. године да: “догађаји из октобра 1962. године указују, као и кроз читаву историју, да контрола мора значи безбедност. Контрола мора може да значи мир. Контрола мора може да значи победу. Сједињене Државе морају контролисати мора, ако желе да заштите своју безбедност...”, *Naval Operations Concept 2010*, Department of the Navy, U.S. Government Printing Office, Washington, DC, 2010., pp. 51-58. О савременим стратегијским концептима РМ САД видети: *Морнарички гласник*, бр. 3/1974, стр. 392-399., превод рада контраадмирала Б. Јашина, *Морској сборник*, бр. 12/1973, стр. 91-97., Такође видети и: Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, op. cit., стр. 73-76.

⁴⁷⁸ Bruce McLennan, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, op. cit., p. 7.

Концепт “покретљивости” и “еластичности” непосредно је повезан са концептом стратегијске покретљивости који је развијен за комплетне оружане снаге. Овим концептима се омогућава одржавање сталне борбене способности и спремности одговарајућих морнаричких транспортних средстава за превоз морем јединица са неопходном борбеном техником и средствима снабдевања. Под еластичношћу се за једнородне и разнородне поморске саставе, као и појединачне бродове, подразумева способност поморских снага за брзо преоријентисање на извршавање нових задатака, насталих због промене ситуације. Под овим концептом се подразумева брзо прилагођавање различитих бродова при преласку од свакодневне на борбену или оперативну организацију, као и њихов прелазак из једног разнородног састава у други, који се формира због извршавања новог задатка.

Све већим увођењем ваздухопловне компоненте, ратне флоте изгубиле су искључиво поморски карактер и све више постајале поморско-ваздухопловне снаге, а са украцаним снагама морнаричке пешадије, оне постају интервидовске снаге.⁴⁷⁹ Ударну снагу таквих интервидовских снага чине носачи авиона и хеликоптера који, у ствари, представљају “пловеће аеродроме” и омогућавају повећан долет авијацији. Такође, носачи авиона обезбеђују ваздушну моћ на врло флексибилан начин, независну од временских и политичко-територијалних ограничења.⁴⁸⁰ Упоредо са, развојем носача авиона и хеликоптера, њиховог наоружања за противбродску, противваздухопловну и противподморничку одбрану, као и опремања ових бродова најсавременијим средствима за праћење ситуације на великим морским просторима, ради се и на усавршавању свих врста ваздухоплова који дејствују са њих.⁴⁸¹

Илустративно је сагледати савремени смисао поморске моћи и интеграцију са ваздушном моћи у употреби носача авиона. Наиме, носаче авиона у току пловидбе и извршавања задатака штите снаге које се распоређују у три одбрамбене зоне, како би се обезбедило откривање непријатељских снага на веома великим даљинама. У првој зони, 50 наутичких миља око и испред носача

⁴⁷⁹ Бошко Антић, *Савремени ратни бродови*, op. cit., стр. 85.

⁴⁸⁰ Basil Germond, “Multinational Military Cooperation and its Challenges: The Case of European Naval Operations in the Wider Mediterranean Area1” *International Relations*, Vol 22(2), 2009, p. 180.

⁴⁸¹ Бошко Антић, *Савремени ратни бродови*, op. cit., стр. 104-105.

авиона се налазе снаге непосредне (блиске) заштите. У њој се налазе првенствено бродови који својим средствима и оружним системима непосредно обезбеђују носаче авиона. У другој зони на средњим удаљеностима од око 150 миља, носач авиона се штити ваздухопловима за рано откривање и упозоравање система AWACS, подморницама, патролном авијацијом, противподморничким палубним авионима и хеликоптерима, ловачком, ловачко-бомбардерском авијацијом, као и ракетним, противбродским и противваздухопловним системима. Трећа зона поставља се на 200 миља од носача авиона и у њој се налазе ваздухоплови система AWACS и патролна авијација, а у случају откривања непријатеља и палубна авијација. На овај начин постављена заштита носача авиона обезбеђује да сваки непријатељски брод, подморница, авион или ракета мора да прође кроз све три зоне при чему би био изложен дејству разноврсних оружних система.⁴⁸²

3.2. Савремена мисао о ваздушној моћи

Несумњиво да на савремену мисао о ваздушној моћи јасно упућује став адмирала Кастекса који тврди да: “у вековном двобоју између мора и копна ваздух има данас да каже своју реч – и то одлучујућу. Он сам решава три четвртине тог спора”.⁴⁸³ Кастекс је у овом ставу и бројчано изразио предност коју остварује ваздушна моћ, што је у многим ратовима и сукобима дефинитивно потврђено.

Основно обележје ваздухопловних снага је њихова покретљивост, тј. њихова брзина пре него домет и долет, односно радијус дејства, и пре њихова способност кретања ваздухом у свим правцима него носивост. Брзина и способност кретања ваздухопловних снага су првенствено важне са становишта тактике. Ваздухопловне снаге су сем тога у већој мери од поморских снага зависне од копнене базе, тј. ваздухопловних база на земљи. Носачи авиона су само замена ваздухопловних база на копну, који повећавају долет ваздухопловних снага, али не смањују њихову зависност од копнених и поморских база. Са становишта стратегије недостатак ваздухоплова је што дејствују повремено и

⁴⁸² *Ibid.*, стр. 101.

⁴⁸³ Раул Кастекс, *Море против копна I*, *op. cit.*, стр. 126.

сразмерно краткотрајно.⁴⁸⁴ До појаве нуклеарног оружја и високоразвијених оружја ваздухопловне снаге су имале ограничене стратешке задатке. Такође, мала носивост им је ограничавала логистичку функцију у односу на поморске снаге. Све ове чињенице су утицале на развој и ваздухопловних, али и поморских снага. Наиме, данас се поуздано може говорити о својеврсној космичко-ваздушно-поморској моћи и исто тако космичко-ваздухопловно-поморским снагама које су своју примену нашле у бројним сукобима и војним интервенцијама.

Када се копненој војсци и ратној морнарици придржио нови род оружја, авијација, најпре се сматрало да је дошло до њиховог простог појачања и интензивирања. Међутим, убрзо се показало да ваздухопловима припада посебан простор у којем они остварују ваздушну моћ коју испољавају у рату. Међутим, наше истраживање иде трагом Шмита и Дугина. Како то исправно закључује Дугин “што се тиче ваздушне стихије везане за епоху ваздухопловства, Шмит тврди да није изнедрила сопствени ‘номос’, сопствени цивилизациони тип, будући да представља технички наставак историјске трајекторије коју је утврдила цивилизација Мора. Аерократија и још актуелнија етрократија, тј. ваздухопловни и свемирски ниво развоја технике нису изазвали онако глобалне промене у току историје човечанства какве су донели откриће светског океана и његов изазов”.⁴⁸⁵ За аерократију Дугин каже да је компонента силе у стратегији заснованој на освајању ваздушног простора и његовом коришћењу у циљу геополитичке експанзије. Развој ваздухопловства, за разлику од поморства, није изнедрио свој сопствени номос, него представља само даљи развој таласократског принципа.⁴⁸⁶

Карл Шмит пише, “данас су обоје и чврсто копно и слободно море, како свако за себе тако и у свом међусобном односу, у најјачој мери измењени једним новим просторним догађајем, могућношћу *владавине над ваздушним простором*. Не мењају се само димензије територијалне суверености, само снага деловања и брзина средстава људске моћи, саобраћаја, информисања, него и садржаји *ефективности*”.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, op. cit., стр. 95.

⁴⁸⁵ Александар Дугин, *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, op. cit., стр. 359.

⁴⁸⁶ *Ibid.*, Глосар, Основни појмови и термини геополитике, стр. 379.

⁴⁸⁷ Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, op. cit., стр. 20.

Шмит закључује да се “у сваком случају, већ данас може замислити да ће ваздух подржати море, а можда и земљу и да ће људи своју планету претворити у складишта за сировине и носача авиона. Потом се повлаче нове линије пријатељства, иза којих онда падају атомске и хидрогенске бомбе. Упркос томе, још увек гајимо наду да ће царство земаљског смисла бити пронађено, и да ће посед над царством земаљским припасти кроткима”.⁴⁸⁸

Карл Шмит у “Номосу земље” пише да је у разматрању ваздушног рата енглеским ауторима, из њихове поморске егзистенције, најчешће била разумљива паралела са поморским ратним правом. За њих је ваздухоплов који бомбардује становништво и постројења у непријатељској позадини међународно-правно исто што и ратни брод који отвара ватру на обалу и чије гранате и ракете допиру далеко на копно.⁴⁸⁹

Примера ради указаћемо на неке ставове о употреби поморских и ваздухопловних снага у САД. Наиме, када високи званичници Пентагона и војни официри разговарају о томе како САД могу да интервенишу у неком сукобу или избијању насиља негде у свету, у њиховим разматрањима увек доминирају вероватноћа борбе и вероватна величина америчких жртава. Отуда је уобичајена препорука таквих тајних договора да се избегну оружане интервенције у потпуности, осим размештања поморских снага у оближњим водама или евентуалне извиђачке летове, ако је могуће даљински пилотираним летелицама. За снажније акције, може бити предложен и напад крстарећим ракетама са ратних бродова или подморница са безбедне удаљености. Међутим, због значајних трошкова и ограничених могућности крстарећих ракета, за дуже бомбардовање, погодни су само ваздухоплови. Упркос огромним годишњим издацима Пентагона на ваздушну моћ, многи официри и званичници подржавају најкритичније процене њених вредности и ефикасности. То је свакако био случај током дужег спора у односу на употребу тактичког бомбардовања против снага Срба у Босни и Херцеговини од 1992. до 1994. године. Брз технички и политички успех ваздухопловних напада у Босни изненадио је Пентагон, а достигнућа ваздушне

⁴⁸⁸ *Ibid.*, стр. 21.

⁴⁸⁹ *Ibid.*, стр. 399-400.

моћи током Првог заливског рата 1991. године приписана су јединствено повољним околностима.⁴⁹⁰

После Другог светског рата, тренд развоја ваздушне моћи је драматично убрзан. Током Хладног рата инвестирање у платформе, сензоре и наоружање је омогућило да се повећа прецизност дејстава ваздух-ваздух и ваздух-земља и да системи базирани у свемиру постану реалност. Осим тога, снаге за ојачање, као што су хеликоптери, авио-цистерне и ваздухоплови за тактички транспорт, омогућиле су брз маневар у сваком окружењу. Сада је ваздушна моћ много мање директно фокусирана на ваздухопловне снаге, већ је коришћење ваздушне моћи задатак здружених или мултинационалних снага. Ратовање у ваздуху је сада део ратовања на копну и мору управо колико и самостална дисциплина. Стога су особине савремене ваздушне моћи:

- да је у суштини здружена, комбинована и мултинационална,
- да обухвата снаге из сва три вида,
- да се остварује ефикасном употребом ваздухопловних средстава,
- да је подржавају национални цивилни и комерцијални ресурси, и
- да на њу утичу копнено, поморско и свемирско окружење, и она повратно утиче на њих.⁴⁹¹

За вођење борбених дејстава, ваздух и свемир су веома различити од копна и мора. Због тога и ваздухопловне снаге имају другачије карактеристике од копнених и поморских снага. Карактеристика која издваја ваздушну моћ је коришћење контролисаног лета ваздухоплова изнад површине земље. Ваздушна и свемирска моћ нуде јединствену могућност експлоатације треће димензије. Као резултат тога, ваздухоплови и свемирске летелице су брже и генерално имају већи радијус дејства од бродова или копнених возила. Према томе, висина, брзина и долет остају основне предности ваздушне моћи. Предност висине у војном смислу је што пружа повећану могућност осматрања и перспективу ратишта. Осим здружене употребе, ваздухопловне платформе, сензори и системи се могу употребити за самостална, одвојена борбена дејства у нападу на дефинисане

⁴⁹⁰ Edward N. Luttwak, "A Post-Heroic Military Policy", *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 4, Jul. - Aug., 1996, pp. 33-44.

⁴⁹¹ "Ваздухопловна Доктрина Велике Британије", (Air Power Doctrine AP 3000), превод, Треће издање, Министарство одбране УК, Лондон, стр. 17.

непријатељске центре моћи са стратегијским ефектом. Поред тога, у правом смислу у било ком савременом сукобу, контрола ваздушног простора је предуслов за успешно извођење копнених и поморских операција. Такође, ваздушна моћ је кључни фактор у свим здруженим и мултинационалним операцијама. Зависно од стратегијске ситуације, оперативног плана кампање и тактичких услова примењују се различити фактори који одређују ефикасност коришћења ваздушне моћи.⁴⁹²

Ваздушне и поморске снаге свакако могу бити употребљене ефикасно против слабијег, тј. немоћнијег непријатеља. И Џон Миршајмер је јасан када пише да независне поморске снаге и стратегијске ваздухопловне снаге засигурно могу допринети успешним војним кампањама.⁴⁹³ Међутим, Миршајмер за кога је копнена војска од врхунске важности у рату, каже да: “поморске и ваздухопловне снаге не треба да делују искључиво као нешто што увећава моћ копнене војске. Свака од њих, такође може независно пројектовати моћ ка ривалској држави... Морнарица, има могућност да занемари оно што се дешава на бојном пољу и изврши блокаду противника, а ваздухопловне снаге могу летети над ратиштима и бомбардовати непријатељску територију. И блокада и стратегијско бомбардовање имају за циљ да дођу до победе тако што ће принудити противника на предају пре него што његова копнена војска буде поражена на ратишту. Још прецизније, циљ је да се противник примора на предају или уништавање његове економије чиме се подрива његова способност да настави рат, или масовним одмаздама над његовим становништвом”.⁴⁹⁴ Такође, сасвим је јасно да је употреба ваздушне и поморске моћи обично ограничена, будући да се противнику оставља одлука да се покори или да буде изложен даљим нападима. Ваздушне кампање у Заливском рату 1991. године и рату на Косову 1999. године су примери употребе ограничене силе као дела стратегије дипломатије принуде.⁴⁹⁵

⁴⁹² *Ibid.*, стр. 17.

⁴⁹³ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 88.

⁴⁹⁴ *Ibid.*, стр. 124-125.

⁴⁹⁵ Peter Viggo Jakobsen, “Diplomacija prinude” u Alan Collins, ur. *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2010, str. 261.

4. Трансформација НАТО после Хладног рата

Политичка и безбедносна збиља у Европи у периоду од 1947. до 1949. године, насилна блокада Берлина, државни удар у Чехословачкој, драматична дешавања у Грчкој, покренула су размишљања западноевропских земаља о учвршћивању њихових безбедносних односа и стварању заједничког безбедносног и одбрамбеног савеза. Иницијативи која је резултирала потписивањем Берлинског уговора (марта 1948. године) од стране пет европских земаља (Велика Британија, Француска, Белгија, Холандија и Луксембург) прикључиле су се две прекоморске земље (САД и Канада). Основна идеја била је стварање јединственог Северноатлантског савеза. Споменуте земље позвале су Данску, Исланд, Италију, Норвешку и Португалију да се прикључе Савезу. Преговори су резултирали потписивањем Вашингтонског уговора априла 1949. године, заснованог на заједничким вредностима и заједничком безбедносном систему.

Вашингтонски уговор је документ од 14 чланова који осим у анексу члана 6. није суштински мењан.⁴⁹⁶ НАТО је утемељен као одбрамбени савез, са циљем очувања мира и безбедности држава чланица (прецизније одређено у члану 5. Вашингтонског уговора).⁴⁹⁷ У ту сврху могу користити оружану снагу. У тексту уговора директно не помиње непријатеља Савеза, што се показало као веома рационалан приступ, који је помогао да Савез преживи тренутак нестанка супарничког блока, Варшавског уговора (ВУ), што је у историји представљало најчешћи разлог распада различитих коалиција и савеза. Специфичност овог документа је у томе што је из њега произашао најмоћнији војни савез на свету. Споразум је, као модел сажетости и јасноће, утврдио пут прилагодљивости Савеза динамици стално променљиве међународне безбедности. Он обезбеђује уграђену

⁴⁹⁶ The North Atlantic Treaty, Washington DC, April 1949, <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm>

⁴⁹⁷ Члан 5. Вашингтонског уговора: “уговорне стране сагласиле су се ће оружани напад против једне или више од њих у Европи, или Северној Америци бити сматран за напад против једне или више њих, ако се такав оружани напад догоди, користећи право на индивидуалну или колективну одбрану, признато чланом 51. Повеље УН, помоћи страну или стране уговорнице које су нападнуте предузимајући одмах, индивидуално и у заједници са другим странама, акције које буду сматрале за потребну, укључујући употребу оружане силе, у циљу успостављања и одржавања безбедности северноатлантске области...”. The North Atlantic Treaty, Washington D. C. – 4 April 1949, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, приступљено: 15/01/2016

флексибилност и простор за разматрање нових проблема и доношење решења која одражавају промењиво окружење.⁴⁹⁸

У то време Европа се још увек опорављала од пустошења које је узроковао Други светски рат. Између 1947. и 1952. године, Маршалов план је омогућио да се прикупе средства која су послужила за стабилизацију западноевропских економија. Улога НАТО као политичке и војне алијансе била је да обезбеди колективну одбрану против било какве агресије и да очува безбедно окружење за развој демократије и економски раст. Према речима тадашњег председника САД, Харија С. Трумана, Маршалов план и НАТО су “две половине истог ораха”.⁴⁹⁹ Савезу су се 1952. године придружили Грчка и Турска, 1955. године СР Немачка, 1982. године Шпанија, 1999. године Пољска, Чешка и Мађарска, а 2004. године Бугарска, Румунија, Словенија, Словачка, Естонија, Летонија и Литванија. Док су Хрватска и Албанија у НАТО ушле 2009. године. Црна Гора је постала чланица Алијансе 2017. године.

НАТО је у почетку био територијално одређен границама држава чланица, а савезници с обе стране Атлантског океана су постали јединствени по питањима безбедности и одбране. То јединство првенствено је било одређено спољном безбедносном претњом, коју је представљао Совјетски Савез. Одлучујући фактор уједињења различитих интереса Западне Европе и САД је била претња по безбедност Западне Европе и страх од рата са СССР. “Иако номинално предвиђен као савез једнаких, потписивањем Вашингтонског уговора, САД су неоспорно постале водећа сила у савезу, главни покретач и креатор политике Савеза и веома значајан и доминантан чинилац међународних и европских односа”.⁵⁰⁰ За време Хладног рата његова природа је одговарала директној конфронтацији супротстављеном источном блоку и његовој војно-политичкој организацији – Варшавском уговору. У складу са Трумановом доктрином и стратешким концептом⁵⁰¹ задржавања-обуздавања Совјетског Савеза и социјализма, САД су у

⁴⁹⁸ *НАТО Приручник*, op. cit., стр. 9.

⁴⁹⁹ *НАТО и 21. веки*, NATO Public Diplomacy, Brussels, 2004, srt. 6.

⁵⁰⁰ Дејан Орлић, “Шездесет година трансформације НАТО”, *Годишњак ФПН*, 2009, стр. 531.

⁵⁰¹ НАТО је обезбедио дугорочно пројектовање кроз стратегијске (стратешке) концепте. Стратешки концепт, односно стратегија НАТО, представља званични документ који описује сврху и природу Алијансе и њене фундаменталне задатке. Усвојене стратегије НАТО до данас: (1) Стратешки концепт за одбрану северноатлантске области (ДС 6/1, 1. децембар 1949); (2) Стратешки концепт за одбрану северноатлантске области (МС 3/5, 3. децембар 1952); (3)

периоду од краја четрдесетих до средине седамдесетих, формирале више војно-политичких савеза широм света (RIO – пакт, ANZUS – пакт, SEATO – пакт, Багдадски, односно CENTO – пакт). Циљ ових савеза је била хладноратовска конфронтација и опкољавање Совјетског Савеза и његових савезника.⁵⁰²

Забринутост држава Запада од експанзионистичких амбиција Совјетског Савеза кулминирала је до почетка педесетих година прошлог столећа, а достигла врхунац избијањем Корејског рата. Сходно томе, земље чланице НАТО су повећале своје напоре да развију војне и цивилне структуре потребне за извршавање својих обавеза јединствене одбране. Присуство снага САД у Европи, на основу захтева европских влада, помогло је да се одврати агресија Совјетског Савеза. Штавише, како је време пролазило, све више држава је ступило у НАТО. Кроз Алијансу су Западна Европа и Северна Америка постигле изузетан ниво стабилности, постављајући темеље за европску економску кооперацију и интеграцију. После завршетка Хладног рата, почетком деведесетих, Алијанса је активно доприносила превазилажењу старе поделе Европе на Исток и Запад пружањем руке бившим непријатељима и предлагањем сарадње.⁵⁰³

Када је НАТО остао без директног противника на глобалном нивоу указала се потреба за изменом основног концепта Алијансе. Први корак је направљен Декларацијом на самиту у Лондону 1990. године. Овај акт изражава потребу за интензивнијом дипломатском сарадњом између свих држава Европе. Такође, декларација најављује нужно преиспитивање улоге Алијансе у будућем постбиполарном свету.⁵⁰⁴ У Декларацији је наглашено да је НАТО одбрамбени савез и да мора постати институција у којој Европљани, Канађани и Американци раде заједно, не само на заједничкој обрани већ и на изградњи новог партнерства

Свеобухватни стратешки концепт за одбрану НАТО области (МС14/2, 23. мај 1957); (4) Свеобухватни стратешки концепт за одбрану НАТО области (МС 14/3, 16. јануар 1968); (5) Стратешки концепт НАТО (новембар 1991) и (6) Стратешки концепт НАТО (1999), (7) Стратешки концепт НАТО (2010). Мирослав Глишић, “Нови Стратешки Концепт НАТО – Активно Ангажовање и Модерна Одбрана”, *Војно дело*, Београд, јесен/2011, стр. 67-68.

⁵⁰² Nebojša V. Vučinić, “Nastanak i širenje NATO – pakta” u Grupa autora *Razumjeti NATO*, Nansen dijalog centar, Podgorica, 2007, str. 19-20.

⁵⁰³ *Заједно за безбедност, Увод у НАТО*, Одељење НАТО за јавну дипломатију, Брисел, 2009, стр. 7.

⁵⁰⁴ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације Уједињених нација*, Службени гласник, Правни факултет у Београду, 2007, стр. 204-205.

са свим земљама Европе.⁵⁰⁵ На овом самиту први пут је најављена нова иницијатива за трансформацију Савеза, која је за основу имала нову безбедносну ситуацију и потребу сарадње са Совјетским Савезом и земљама Централне и Источне Европе. Као конкретан резултат Самита, појавила се и понуда бившим противницима за успостављање тешње сарадње са НАТО. У релативно кратком периоду успостављени су и први контакти на војном плану.

Следећи корак је предузет на основу закључака лондонског самита НАТО. На састанку одржаном у Риму 1991. године донети су нови Стратешки концепт Алијансе и Римска декларација о миру и сарадњи. Наиме, ранији концепт дефанзивног деловања се помера ка могућности превентивног деловања у Европи и изван територије држава чланица где постоји опасност од преливања сукоба на подручје одговорности.⁵⁰⁶ У Римској декларацији о миру и сарадњи се истиче да је предмет деловања читава Европа. То је потврђено и ставом да ће Алијанса наставити да игра кључну улогу у изградњи нове, трајне владавине мира у Европи: Европа сарадње и просперитета.⁵⁰⁷ Римски самит НАТО је направио корак напред ка колективној одбрани, дијалогу и сарадњи. Објединивши политичке и војне елементе Алијансе, створени су услови за почетак интегрисања нових партнера из Централне и Источне Европе. Римска декларација је определила задатке, политику и институционални оквир безбедности НАТО у Европи. Подржане су политичке и безбедносне реформе у земљама у транзицији и отворена је могућност сарадње кроз одређене форуме НАТО у политичкој, економској, војној и научној области.

Што се тиче снага НАТО на састанку у Риму је одлучено да се у складу са “веома измењеном природом безбедносних изазова и претњи”, а због бројчаног смањења савезничких снага и снижавања степена борбене готовости, “повећа њихова мобилност, флексибилност, као и способност деловања у неочекиваним ситуацијама”.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ “London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance”, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm>, приступљено: 16/01/2016

⁵⁰⁶ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, *op. cit.*, стр. 205.

⁵⁰⁷ “Rome Declaration on Peace and Cooperation”, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm>, приступљено: 15/01/2016

⁵⁰⁸ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 113.

У Стратешком концепту НАТО из 1991. године, како тврди Ули Кремер: “решен је и правни проблем, у коме се територија НАТО у Уговору Северноатланског савеза регионално ограничава, али ни у ком случају није дефинисан глобално. При том, уговор је преформулисан веома креативно: територија НАТО је ограничена само у случају одбране, а иначе не”.⁵⁰⁹ Дакле, са променама стратегијског концепта, мењала се и сама природа Алијансе.

Затим је Алијанса неколико пута вршила формалне измене основног уговора у смеру даљег померања војно-политичког савеза, од дефанзивног, ка потенцијално офанзивном савезу. У даљој измени своје улоге у међународној заједници, важан корак је направљен у Бриселу 1993. године на састанку НАТО на ком је одлучено да се Алијанса ангажује у мировним операцијама ОУН.⁵¹⁰

Септембра 1990. године генерал Џон Галвин (*John Galvin*), врховни командант савезничких снага за Европу јавно је изјавио да структуре НАТО треба да буду ревидиране, како би омогућиле “ооа” операције (*out of area* – ооа) у будућности.⁵¹¹ Од 1949. до 1989. године у погледу “ооа”, НАТО је прилично чврсто био посвећен политици немешања у таква питања. Најосновнији разлог биле су разлике у интересима у погледу области ван Европе, и следствено томе недостатак воље и могућности сагласности о заједничкој политици. САД су имале глобалне интересе, неке чланице НАТО као што су веће државе Француска и УК имале су значајне колонијалне интересе, а неке чланице су имале само маргиналне интересе ван Европе.⁵¹²

Током Хладног рата неке бивше колонијалне силе НАТО су покушавале да задобију подршку НАТО за своје акције и политику у њиховим колонијама, док су САД желеле да се НАТО укључи у обуздавање комунизма у Трећем свету. Подршка за оваква деловања је добијана у оквиру НАТО ако је то било за добробит ефикасне одбране Северноатланстке области.⁵¹³

⁵⁰⁹ Ули Кремер, *Нови НАТО-нови ратови? Цивилне алтернативе Бундесверу*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 55.

⁵¹⁰ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, оп. cit., стр. 205.

⁵¹¹ “Defining a new role for NATO after the thaw” *Janes Defence Weekly*, 22 september 1990, Giovanna Bono, *NATO's Peace-Enforcement' Tasks and 'Policy Communities': 1990-1999*, Ashgate, Aldershot, 2003, p. 7.

⁵¹² Frode Liland, *Keeping NATO out of Trouble – NATO's non-policy on out-of-area issues during the Cold War*, Norwegian Institute for Defence Studies, Oslo, 1999, p. 7

⁵¹³ *Ibid.*, p. 9.

Неукључивање у “ооа” питања, међутим, није значило да се НАТО није њима бавио. Током Хладног рата на НАТО су утицале многе кризе, инциденти и развој ситуација које су се појавиле ван територија чланица, па је стога НАТО на извешан начин разматрао ова питања. Међутим, у ту сврху су се успостављали неформални, билатарелани састанци и сарадња, а груписања су варирали према формули “коалиција вољних”, где су земље са посебним интересом у одређеном случају сарађивале по том питању.⁵¹⁴

Дакле, НАТО је у великој мери током Хладног рата одлучио да има ограничен географски обим, ограничавањем броја чланова, фокусирањем на непосредну претњу у области чланица НАТО, и вођењем политике уздржавања од мешања у “ооа” питања.⁵¹⁵ Чланице су пре изабрале да се са “ооа” питањима носе ван НАТО, на *ad hoc*, неформалној, билатералној и често на ниској војној основи, према формули “коалиција вољних”.⁵¹⁶ Ситуација је измењена после краја Хладног рата, и нестанка СССР и Варшавског пакта, јер су НАТО проглашени непријатељи нестали. Пошто је НАТО морао да мисли о свом разлогу постојања, “ооа” питања одједном постају центар пажње НАТО.

Дакле, један од могућих задатака за НАТО који се брзо појавио био је укључивање у “ооа” питања. Многи су то доживљавали не само као нову, корисну, мисију за НАТО, већ заиста као спас за организацију без циља. Од 1992. до 1995. године у сенци грађанског рата у БиХ, НАТО се полако али сигурно припремао за преузимање “ооа” обавеза.⁵¹⁷ Заправо, НАТО је нашавши толико тражени разлог за своје даље постојање и јачање, почео да изводи “ооа” операцију, и то управо у Европи, против српске стране у грађанском, етничком и верском сукобу три народа у Босни и Херцеговини.⁵¹⁸ Дакле, у овом периоду НАТО изводи прве оружане акције, поморске (блокада СРЈ) и ваздушне (против српске стране у БиХ), у операцијама одржавања и наметања мира на просторима бивше Југославије. Заправо, то је био специфичан историјски и политички парадокс, јер је примарна мисија овог савеза била одбрана од евентуалне Совјетске агресије. Касније, НАТО даје подршку снагама УНПРОФОР у БиХ,

⁵¹⁴ *Ibid.*, p. 9-10.

⁵¹⁵ *Ibid.*, p. 128.

⁵¹⁶ *Ibid.*, p. 131.

⁵¹⁷ *Ibid.*, p. 7

⁵¹⁸ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, op. cit., стр. 122.

односно учествује у надгледању примене Дејтонског мировног споразума.⁵¹⁹ Наиме, од 1995. године НАТО снаге су послате у БиХ са мандатом УН да примењују и надгледају спровођење Дејтонског мировног споразума. Ово је постала прва копнена операција “ооа”. Четири године касније, и овај пут без мандата УН, НАТО је изводио ваздушне нападе на СРЈ, као реакцију на дешавања на Косову и Метохији. Ово је била драматична промена у односу на Хладни рат.⁵²⁰

Чини се да је идеја бављења “ооа” операцијама почела делом да се појављује јер су војни планери размишљали како ће дугорочно посматрано, можда морати да размишљају другачије о реаговању на догађаје у Источној Европи.⁵²¹ Рат у Заливу је била прекретница за расправу о будућој улози НАТО и био је подстрек онима који су заговарали његову “ооа” улогу. Јула 1992. године НАТО је предузео своју прву званичну војну операцију ван својих територија – поморску операцију надгледања санкција на Јадранском мору као подршку ембаргу на наоружање УН који је наметнут СР Југославији.⁵²² Наиме, професор Лидија Ч. Вукадиновић, тврди да је управо овај принцип спровођења “ооа” операција “средство којим НАТО покушава да решава кризе широм међународне заједнице, постајући на тај начин не само као трансатлантска већ и глобална безбедносна организација”.⁵²³

Бриселски самит одржан јануара 1994. године познат је по лансирању нове иницијативе за оснажење стабилности и безбедности у Европи, програма “Партнерство за мир”, који је постао једна од носећих тема у области безбедности у деценији која је уследила. Партнерство за мир је било направљено да ојача улогу НАТО у “ооа” операцијама (тврдили су током дебате у Конгресу званичници НАТО).⁵²⁴

Поред тога донета је, *Нова доктрина НАТО за операције које служе за подршку миру* у Берлину, јуна 1996. године као Документ *МС 400/1*. Главна идеја

⁵¹⁹ Nebojša B. Vučinić, “Nastanak i širenje NATO – pakta” op. cit., str. 24.

⁵²⁰ Frode Liland, *Keeping NATO out of Trouble – NATO’s non-policy on out-of-area issues during the Cold War*, op. cit., p. 7

⁵²¹ Giovanna Bono, *NATO’s Peace-Enforcement’ Tasks and ‘Policy Communities’: 1990-1999*, op. cit., p. 8

⁵²² *Ibid.*, p. 28- 35.

⁵²³ Lidija Čehulic Vukadinović, *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, op. cit., str. 250.

⁵²⁴ Giovanna Bono, *NATO’s Peace-Enforcement’ Tasks and ‘Policy Communities’: 1990-1999*, op. cit., p. 91.

НАТО је била преплитање задатака за очување и постизање мира, што је спојено као “подршка миру”. Овај термин, је обухватио шири спектар активности, који укључује сузбијање конфликта, постизање и одржање мира, као и помоћ у имплементацији мира.⁵²⁵

Међутим, НАТО је показао мање уздржавања од УН да узме страну у сукобу. Овај савез је заправо био коришћен да измени равнотежу војних снага у ратовима на Балкану. Овај нови тренд постао је очигледан у селективној употреби ваздушних напада током лета и јесени 1994. године.⁵²⁶

Надаље, Мадридски самит одржан јула 1997. године, нагласио је започете процесе и отворио преговоре са Чешком, Мађарском и Пољском за пријем у чланство. При томе је наглашено да врата остају у потпуности отворена за нове кандидате. Изражена је могућност квалитетније сарадње на релацијама НАТО – Русија и НАТО – Украјина. Интензивирањем је Медитерански дијалог и отпочета радикална реформа војно-командне структуре.

Стратегија партнерства или Стратегија НАТО за XXI столеће била је стратешки концепт од 1999. до 2011. године. Отпочела је Вашингтонским самитом НАТО, одржаним у априлу 1999. године, на педесетогодишњицу оснивања Савеза и у време бомбардовања СР Југославије.⁵²⁷ Овај састанак на врху имао је велики значај за даљи развој НАТО. Пријемом Чешке, Мађарске и Пољске у пуноправно чланство, отпочела је нова ера проширења НАТО. На самиту је наглашена отвореност Савеза за нове чланице. Из тих разлога, усвојен је и Акциони план за чланство (Membership Action Plan – MAP) који обухвата пет области сарадње за нове кандидате за чланство у НАТО: политичка и војна питања, одбрамбено-војна питања, ресурсе, безбедносна и законодавна питања. Усвојен је Стратегијски концепт сарадње који је осликао трансформисање евроатлантске безбедности у последњој деценији XX столећа и у првој деценији XXI столећа. Концепт је узео у разматрање нове ризике и претње евроатлантској безбедности и стабилности, укључујући етничке конфликте, економске потресе, политичке нестабилности и пролиферацију оружја за масовно уништавање.

⁵²⁵ Ули Кремер, *Нови НАТО-нови ратови? Цивилне алтернативе Бундесверу*, op. cit., стр. 57.

⁵²⁶ Giovanna Vono, *NATO's Peace-Enforcement Tasks and Policy Communities: 1990-1999*, op. cit., p. 117.

⁵²⁷ Основу за израду ове Стратегије представљају Северноатлантски уговор из 1949. године (оснивачки акт НАТО) и Стратегија НАТО која је усвојена у Риму, 1991. године.

Дефинисао је задатке које Савез треба да има и потребу развијања неопходних војних капацитета за реализовање мисија НАТО. Овај стратегијски концепт представља надоградњу концепта из 1991. године, који је унео драстичне промене у безбедносној и одбрамбеној политици Савеза. Основне премисе односе се на: очување трансатлантских односа; одржавање потребних војних капацитета; развијање европског безбедносног и одбрамбеног идентитета у оквиру Савеза; превенцију конфликта и управљање кризама; партнерски дијалог и сарадњу; проширење Савеза; контролу разоружања и непролиферацију оружја.

Стратегија НАТО за XXI столеће, поред операција из члана 5. оснивачког уговора (колективна одбрана), предвиђа и операције које нису обухваћене овим чланом (*Non Article 5 Operations*), чиме се, у суштини, омогућава ангажовање НАТО у случајевима “посредног” угрожавања безбедности региона од виталног интереса ван граница Савеза и ангажовање у операцијама без сагласности УН. Стратешким концептом из 1999. године, успостављен је преседан за ширење операција НАТО које превазилазе дефиницију пуке самоодбране, како би се образложиле хуманитарне интервенције и спречавање сукоба.⁵²⁸

У Стратешком концепту НАТО из 1999. године потврђује се промењена улога Алијансе, као и могућност извођења акције изван првобитне зоне одговорности.⁵²⁹ Чланом 24 Стратешког концепта из 1999. године НАТО је посредно проширио члан 5 Вашингтонског уговора – додаје се како осим директног војног напада на територију савезника безбедносно-одбрамбена компонента НАТО мора узети у обзир и шире глобално окружење.⁵³⁰ Основ за ову примену су ставови да, сукоби који избијају изван територија НАТО држава могу да утичу на безбедност Алијансе преливајући се на суседне државе, укључујући и НАТО државе. Бојан Милисављевић указује да “кроз стратегију НАТО која је постављена на овакав начин покушава се увести у појам самоодбране могућност превентивних акција. Ипак могућност превентивног деловања није у складу са концептом права на самоодбрану, јер је ово право уско схваћено и у теорији, али и

⁵²⁸ Julian Harston, “Novi strateški koncept NATO-a i sistem globalne bezbednosti”, u: Mirjana Kosić i Milan Karagaća (ur.), *Nova Srbija, novi NATO - vizija budućnosti za XXI vek*, TransConflict Serbia, Forum za etničke odnose i Klub 2, Beograd, 2011, str. 29.

⁵²⁹ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, op. cit., стр. 205.

⁵³⁰ Lidija Čehulić, ur. *NATO i novi međunarodni odnosi*, Politička kultura, Atlantsko vijeće Hrvatske, Zagreb, 2004, str. 65.

у оквиру организације УН. Самоодбрана може бити само одговор на оружани напад, дакле подразумева претходно постојање напада. Међународни суд правде је потврдио овакво схватање права на самоодбрану у случају Никарагва, одбивши да призна могућност предузимања превентивних акција”.⁵³¹

Алијанса се ангажовала у неколико сукоба “изван свог оригиналног – самоодбрамбеног домена”: првенствено у сукобима у бившој СФРЈ, потом СРЈ, Авганистану, Ираку.⁵³² Стога је Бојан Милисављевић сасвим у праву када тврди да се тиме “очигледно потврђује нова улога овог савеза, да он представља опасност по читав систем међународних односа који је заснован на Повељи Организације УН”.⁵³³

Напад на САД 11. септембра 2001. године је тероризам наметнуо као доминантну безбедносну претњу, условивши потребу за размишљањем о новом концепту савеза. НАТО тежи да и у XXI столећу задржи водећу улогу у заштити колективне безбедности и одбрани заједничких интереса трансатлантског савеза. Терористичке акције у САД и оне које су организоване у разним деловима света током 2002. године сматрају се кључним за оштар заокрет у формулисању безбедносне политике свих држава и најзначајнијих међународних институција и свакако НАТО.⁵³⁴

Државе НАТО су углавном сагласне у вези са природом кључних савремених безбедносних изазова, ризика и претњи. Широко гледано, постоји гледиште где многе државе од Африке до Јужне Азије имају проблема са неразвијеношћу, нелегалним владама, slabим везама са светском економијом, религиозним радикализмом и непријатељски расположеним суседима. Чланице Алијансе се слажу да су ови услови допринели порасту тероризма и потражњи за оружјем за масовно уништавање. У НАТО се сматра да овакав развој догађаја прети областима у окружењу, поузданости светских залиха нафте и западним друштвима. Због тога већина НАТО чланица и партнера увиђају важност промовисања политичко-економске трансформације у овим областима, употребе

⁵³¹ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, op. cit., стр. 205-206.

⁵³² Види шире у: Дејан Орлић, “Шездесет година трансформације НАТО”, op. cit., стр. 538-545.

⁵³³ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, op. cit., стр. 206.

⁵³⁴ Активирање Члана 5. Вашингтонског споразума после 11.09.2001. године и операције које су уследиле су представљале одговор на те претње.

снага ради очувања мира и заштите виталних интереса и успостављања услова за стабилност и реконструкцију по завршетку конфликта.

Потенцијални изазови за ангажовање НАТО су сукоб око извора енергената стратегијских сировина у региону Каспијског басена; развој догађаја у северној Африци и постојање кризних жаришта у региону Југоисточне Европе.⁵³⁵ На прекретници столећа појавили су се и нови изазови. Ново геополитичко окружење захтевало је и редефинисање основе постојања Алијансе, њене улоге и задатака. На нове изазове НАТО треба да одговори новим концептом, улогом и задацима. Услов опстанка НАТО у XXI столећу је редефинисање улоге Алијансе, која се одвија кроз сталну трансформацију.⁵³⁶

У последњих десет година XX столећа НАТО је доживео своје најдинамичније, најрадикалније и најсвеобухватније промене од оснивања евроатлантског савезништва. НАТО је редефинисао односе са Русијом и исказао политику отворених врата за већину бивших социјалистичких европских држава, некадашњих чланица Варшавског уговора. Европским савезницима је пружена могућност јачег самосталнијег војног деловања у односу на политику САД унутар НАТО. Алијанса је први пут у историји војно изашла из својих граница и спровела “ооа” операцију у СРЈ (на Косову и Метохији) и прихватила извршавање нових врста мисија према новонасталом међународном безбедносном окружењу (одржање мира, управљање кризама, хуманитарне интервенције и друге акције спасавања). Сем тога, НАТО је интензивно радио на јачању политичке компоненте савезништва, као и на постизању веће компатибилности снага евроатлантског савезништва. Све те реформе НАТО биле су међусобно повезане и условљене, стога се и њихова главнина одиграла потпуно постепено и у већини случајева паралелно.⁵³⁷ Дакле, трансформација НАТО услов је његовог опстанка у радикално промењеној геополитичкој, геостратегијској и геоекономској слици посхладноратовске међународне заједнице.⁵³⁸

⁵³⁵ Никола Лунић, *Стратегија НАТО*, Војна академија ШНО ГШУ, Београд, 2006, стр. 10.

⁵³⁶ Видети шире у: *NATO u 21. stoljeću*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2004.

⁵³⁷ Lidija Čehulic, (ur.) *NATO i novi međunarodni odnosi*, op. cit., str. 60-61.

⁵³⁸ Лидија Чехулић Вукадиновић, “НАТО у 21. столећу – израз жеља или одраз стварности” у: Драган Симић (ур.) *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД и Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 47.

На примеру одрживости НАТО преламале су се свеукупна безбедносна политика евроазијског простора и промене у европској безбедносној политици. НАТО је успео да оправда своје постојање и одржи јединство Савеза на заједништву вредности западне цивилизације, уз јасно изражене различитости, које су посебно долазиле до изражаја поводом рата у Ираку 2003. године. НАТО је од војног савеза прерастао у војно-одбрамбени, с тим да је од почетка деведесетих година прошлог столећа истакао своју политичко-безбедносну компоненту. У најави новог стратешког концепта, професор Драган Р. Симић подсећа да не треба превидети ни “амбиције Алијансе да постане кровна установа мреже глобалне безбедности”.⁵³⁹

Имајући у виду да је НАТО превазишао оквире евроатлантског партнерства, постоје предвиђања да ће овај савез своје активности усмерити и на друге земље у свету, посебно на подручју Евроазије. На Самиту у Лисабону, од 19.-20. новембра 2010. године усвојен је нови стратешки концепт НАТО. Наводи се да “Стратешки концепт за одбрану и безбедност чланова Северноатлантског савеза” под слоганом *Активан ангажман, модерна одбрана* треба да служи као путоказ Алијанси у наредној деценији. Концепт поново потврђује приврженост држава чланица принципу колективне одбране, као камену темељцу евроатлантске безбедности. Поред новог стратешког концепта и одлука донетих на Самиту у Лисабону, НАТО је усвојио и акциони план којим се износе конкретни кораци које ће Алијанса предузимати како би била спремна за суочавање са новим претњама и изазовима. На самиту у Лисабону је усвојена и Декларација којом је дефинисано мноштво задатака ради обезбеђења примене нове стратегије.⁵⁴⁰

У новом стратешком концепту стоји “да ће НАТО наставити са својом јединственом и суштинском улогом у обезбеђивању наше заједничке одбране и безбедности. Овај стратешки концепт ће предводити следећу фазу у еволуцији НАТО, како би НАТО и даље био ефикасан у свету који се непрестано мења, у борби против нових претњи, са новим способностима и новим партнерима”.⁵⁴¹

⁵³⁹ Драган Симић, “Мрежа глобалне безбедности на почетку 21. века”, *op. cit.*, стр. 40.

⁵⁴⁰ Novi Strateški koncept, Aktivni angažman, moderna odbrana, “Strateški koncept za odbranu i bezbednost članova Severnoatlantskog saveza”, Usvojen od strane šefova država i vlada u Lisabonu www.mzv.cz/file/559412/NoviStrateskiKoncept.pdf, приступљено: 02/02/2015

⁵⁴¹ *Ibid.*

Нови стратешки концепт је потврдио спону између држава чланица у узајамној одбрани од напада и нових претњи, обавезао Алијансу да спречава кризе, управља конфликтима и стабилизује постконфликтне ситуације. Концепт, предвиђа ближу сарадњу са Уједињеним нацијама и Европском унијом. Другим партнерима широм света нуди се виши степен политичког ангажовања, као и значајна улога у обликовању операција које предводи НАТО, а којима партнери дају свој допринос. Изражава се опредељеност Алијансе за свет без нуклеарног оружја, уважавајући принцип довољне способности одвраћања. Концепт потврђује приврженост политици отворених врата и изражава неопходност непрекидног спровођења реформи ради стварања ефективније, ефикасније и флексибилније Алијансе.⁵⁴²

Такође, концептом је најављено да ће НАТО “бранити савезничке нације, да ће користити робусне војне снаге тамо где и када је потребно за очување наше безбедности, као и да ће помоћи у промовисању заједничке безбедности са нашим партнерима широм света”.⁵⁴³ У новом стратешком концепту јамчи се да ће НАТО поседовати пун опсег способности неопходних за спречавање и одбрану против било које претње по безбедност и сигурност Алијансе. Акцент се ставља на научене лекције из НАТО операција, посебно оних у Авганистану и на Западном Балкану, из којих се закључује да је за ефикасно управљање кризом неопходан свеобухватан политички, цивилни и војни приступ.⁵⁴⁴

Стратешки концепт у значајној мери дорађује управљање кризама, конфликтима и сукобима, највећу новину претходних стратегија усвојених после Хладног рата. Изражава се спремност и способност да НАТО управља непријатељствима која су у току. У овом документу се наводи да “НАТО поседује јединствен капацитет за управљање конфликтима, укључујући и неупоредиву способност распоређивања и одржавања робусних војних снага на терену. Операције предвођене од стране НАТО су показале незамењив допринос Алијансе међународним напорима управљања конфликтима”.⁵⁴⁵ Како би НАТО био ефикасан у целом спектру управљања кризама: повећаваће се размена

⁵⁴² *Ibid.*

⁵⁴³ *Ibid.*

⁵⁴⁴ *Ibid.*

⁵⁴⁵ *Ibid.*

обавештајних података унутар НАТО; развијати доктрине и војне способности за експедиционе операције, а формираће се и капацитети цивилног управљања кризама.⁵⁴⁶

У концепту се наглашава да “јединствена историји, НАТО је безбедносна Алијанса у, која располаже војним снагама способним да делују заједнички у било ком окружењу; која може да контролише операције које се одвијају на било ком месту путем интегрисане војне командне структуре; и која има на располагању кључне способности које би тек неколицина савезница била у могућности да приушти појединачно”.⁵⁴⁷

Наиме, НАТО ће стога: “одржавати одговарајућу комбинацију нуклеарних и конвенционалних снага; одржавати способност упоредног спровођења великих заједничких операција и неколико мањих операција за колективну одбрану и као одговор на кризне ситуације, укључујући и оне на стратешкој удаљености; развијати и одржавати снажне, мобилне и разместиве конвенционалне снаге за спровођење како наших одговорности у складу са чланом 5, тако и експедиционих операција Алијансе, укључујући и НАТО снаге за одговор...”.⁵⁴⁸ Из снага које ће НАТО одржавати уочава се о каквом се активном ангажману и модерној одбрани ради. НАТО се остварујући ове улоге служи добро развијеном стратегијом и још увек неприкосновеном снагом.

Међутим, НАТО је у процесу сталних промена, и како Џулијан Хартсон (*Julian Harston*) тврди: “нови стратешки концепт је закрпио пукотине, али не даје јасну слику о томе где ће НАТО бити за пет година”.⁵⁴⁹ Он илустративно наводи: “НАТО неће нестати. Он је овде како би остао, ако ни због чега другог, онда из инерције. И даље ће имати корисну улогу у борби против пиратства, у решавањима ситуација после конфликта...”.⁵⁵⁰

Професор Симић нам у виду дефиниције казује шта је заправо НАТО: “најуспешнија у историји организација колективне одбране и колективне безбедности, уз то и језгро и ударна песница евроатлантске безбедносне заједнице, НАТО данас сачињава 28 чланица са преко 900 милиона житеља, који у

⁵⁴⁶ *Ibid.*

⁵⁴⁷ *Ibid.*

⁵⁴⁸ *Ibid.*

⁵⁴⁹ Julian Harston, “Novi strateški koncept NATO-a i sistem globalne bezbednosti”, op. cit., str. 33.

⁵⁵⁰ *Ibid.*, str. 32.

укупном светском становништву захватају 13%, а у светском друштвеном производу фасцинантних 45%”.⁵⁵¹ НАТО је у свету најмоћнији и најуспешни политичко-војни савез, чије су чланице водећа светска глобална сила, три сталне чланице Савета безбедности Уједињених нација, који су такође легитимне нуклеарне силе, и друге државе великих богатстава и моћи, које заједно чине више од 50% глобалног БДП.⁵⁵² Нуклеарно наоружање Алијансе чини више од 200 тактичких нуклеарних бомби које су САД разместили у пет европских НАТО држава – Немачкој, Белгији, Холандији, Италији и Турској. Поједини аутори наводе да се ради о најуспешнијем и најтрајнијем војном савезу у светској историји.⁵⁵³ Адмирал Џејмс Ставридис (*James Stavridis*) изјавио је да НАТО заједно има три милиона мушкараца и жена под оружјем (у активној служби), 24000 војних ваздухоплова, 800 океанских бродова и 50 AWACS авиона.⁵⁵⁴ НАТО је заправо “најзначајнији експонент глобалне војне силе” у оквиру ког су “концентрисани најзначајнији војни ресурси земаља евроатлантског простора”.⁵⁵⁵ Уз сав респект војнотехнолошки најјачем, по могућностима деловања најмоћнијем, по броју чланица најмногбројнијем, по БДП чланица најбогатијем, по географском подручју деловања најраспрострањенијем, по броју становника чланица најмногбројнијем војно-политичком савезу чија је је чланица и једина суперсила САД, објективни аналитичари примећују све већи раскорак између прокламованих циљева и онога што је НАТО данас заиста и у стању да адекватно испуни.⁵⁵⁶

Дакле, трансформација НАТО представља процес који је своју кулминацију доживео са наведеном променом безбедносног окружења и појавом нових савремених асиметричних изазова безбедности западне цивилизације. Трансформација Савеза који је, као што смо истакли, попримио обележја

⁵⁵¹ Драган Симић, “Мрежа глобалне безбедности на почетку 21. века”, *op. cit.*, стр. 40.

⁵⁵² NATO Parliamentary Assembly – Sub-committee on Transatlantic Defence and Security Cooperation, *Matching Capabilities to Ambitions: NATO towards 2020*. Brussels: NATO PA, 2012.

⁵⁵³ Philip H. Gordon, Jeremy Shapiro, *Allies at War: America, Europe, and the Crisis Over Iraq*, McGraw Hill, New York, 2004, p. 2.

⁵⁵⁴ Donna Miles, “Stavridis Reflect on NATO’s Accomplishments, Future”, 7 May 2013, Доступно на: <http://archive.defence.gov/news/newsarticle.aspx?id=119948>

⁵⁵⁵ Станислав Стојановић, *Глобализација и безбедносне перспективе света*, ВИЗ, Београд, 2009, стр. 79.

⁵⁵⁶ Лидија Чехулић Вукадиновић, “НАТО у 21. столећу – израз жеља или одраз стварности”, *op. cit.*, стр. 45-48.

политичко-безбедносног организовања, има своје значајне искораке пре свега у војној сфери и новој командној структури.

4.1. Систем војних команди НАТО

Прилагођавајући се безбедносном окружењу насталом после Хладног рата НАТО је размотрио и прилагодио своју војну командну структуру за подржавање мањих, флексибилнијих и покретних снага.⁵⁵⁷ За остваривање задатака и улога предвиђених стратегијским концептима НАТО има развијен систем војних команди.⁵⁵⁸ Заправо, промене у структури снага захтевале су паралелне промене и у командној структури НАТО (NATO Command Structure). Ове промене су биле фокусиране на смањење броја команди и на рационализацију система командовања и контролне повезаности различитих елемената који заједно чине војне капацитете НАТО.⁵⁵⁹ Циљ промена био је да Стратешким командантима НАТО омогући ефикасније командовање и контролу снага које су им додељене, користећи читав низ војних капацитета потребних за предузимање оних операција које би им могле бити поверене у данашњем знатно различитом безбедносном окружењу. На стратегијском нивоу постоје две команде:

1. Савезничка команда за операције (Allied Command for Operations – АСО), команда са оперативном одговорношћу, фокусирана на планирање и обављање свих операција које је одобрио Северноатлантски савет;

2. Савезничка команда за трансформацију (Allied Command for Transformation – АСТ), функционална команда, која се бави трансформацијом војних капацитета НАТО како би се задовољили променљиви захтеви и Савезу на располагање ставиле војне снаге које би извршавале читав низ поверених војних задатака.

⁵⁵⁷ *Заједно за безбедност, Увод у НАТО*, op. cit., стр. 31.

⁵⁵⁸ *НАТО Приручник*, op. cit., стр. 87-98. Командна структура је наведена како би се лакше пратило одлучивање и командовање у самој студији случаја докторске дисертације.

⁵⁵⁹ На самиту у Прагу потврђен је концепт сведеније, ефикасније, делотворне и лакше за имплементацију војне командне структуре у оквиру две стратешке команде, једне оперативне и друге функционалне. Детаљи нове командне структуре су довршени у јуну 2003. године. Они одражавају потребу за снагама које су мање, више прилагодљиве и способне за брзи развој, што више одговара новим мисијама НАТО. Број команди је сведен са 20 на 11 и њихове одговорности су редефинисане. *Transformisani NATO*, NATO, Public Diplomacy Division, Brussels, 2004, str. 10.

Савезничка команда за операције, са седиштем у близини Монса у Белгији, одговорна је за извођење свих савезничких операција. Нижи нивои командовања су значајно реорганизовани, што резултира смањивањем броја команди. Савезничком командом за операције руководи врховни командант Савезничких снага за Европу (Supreme Allied Commander Europe – SACEUR). Команда извршава оперативне задатке за које су до сада биле надлежне Савезничка команда за Европу (Allied Command Europe) и Савезничка команда за Атлантик (Allied Command Atlantic). Врховни командант Савезничких снага за Европу истовремено је, као и до сада, командант америчке Европске команде (Commander of the United States European Command), то јест он је такозвани официр “са две капе” (dual-hatted). Целокупно командовање било којом операцијом, на стратешком нивоу преузима *SACEUR* који тај задатак обавља из штаба Савезничке команде за операције у Врховној команди савезничких снага за Европу (Supreme Headquarters Allied Powers in Europe – SHAPE) из Монса у Белгији.

Савезничка команда за операције је подржана од две команде здружених снага, које могу по потреби да оформе копнени штаб за Комбиноване здружене наменске снаге (Combined Joint Task Force Headquarters – CJTF HQ), и снажан али по деловању ограничен стални (стајаћи) генералштаб здружених снага из кога се може издвојити главни штаб поморских снага.

Оперативни ниво командовања су чиниле:

- две команде здружених снага (Joint Forces Command); “Север” са седиштима у Брунсуму у Холандији и “Југ” у Напуљу у Италији,
- једна Здружена команда (JHQ – Joint Headquarters) са седиштем у Лисабону у Португалији, која је одговорна за снабдевање НАТО са малим, али брзо реагујућим командним елементима стационираним на бродовима у почетним фазама операције.⁵⁶⁰

Здруженој команди у Брунсуму (*JFC Brunsum*) су биле потчињене:

- команда ваздухопловне компоненте у Рамштајну у Немачкој (*CC Air HQ - Command Component Air, Ramstein*);

⁵⁶⁰ У новој организацији НАТО је крајем 2012. године угаasio ову Здружену команду у Португалији.

– команда поморске компоненте у Нортвуду у Великој Британији (*CC Mar HQ - Command Component Maritime, Northwood*) и

– команда копнене компоненте у Хајделбергу у Немачкој (*CC Land HQ - Command Component Land, Heidelberg*).

Здруженој команди у Напуљу (*JFC Naples*) су биле потчињене:

– команда ваздухопловне компоненте у Измиру у Турској (*CC Air HQ Izmir - Command Component Air*);

– команда поморске компоненте у Напуљу у Италији (*CC Mar HQ Naples - Command Component Maritime*). Под њеном командом се налазио део Снага НАТО за брзо реаговање (*STANAVFOR-1* и *STANAVFOR-2*) и

– команда копнене компоненте у Мадриду у Шпанији (*CC Land HQ Madrid - Command Component Land*).⁵⁶¹

Савезничка команда за трансформацију, са седиштем у Норфолку у САД, надгледа континуирану трансформацију НАТО војних способности и унапређује способности заједничке сарадње сопствених снага. Командом руководи врховни савезнички командант за трансформацију (*SACT – Supreme Allied Commander for Transformation*). Врховни савезнички командант за трансформацију истовремено обавља функцију команданта Команде здружених снага САД (*Commander, US Joint Forces Command*).⁵⁶² Савезничка команда за трансформацију унапређује обуку, ојачава способности, тестира и развија доктрину и изводи експерименте ради усвајања нових концепата. У Белгији је формиран штабни елемент Савезничке команде за трансформацију, првенствено ради планирања ресурса и одбрамбеног планирања.

⁵⁶¹ После трансформације командне структуре Оперативни ниво командовања чине две сталне здружене команде: команда здружених снага (*Joint Forces Command – JFC Brunssum*) са седиштем у Брунсуму у Холандији и команда здружених снага (*Joint Forces Command – JFC Naples*) у Напуљу у Италији. Тактички ниво командовања чине: команда копнене компоненте у Измиру у Турској (*Allied Land Command – HQ LANDCOM Izmir*), команда морнаричке компоненте у Нортвуду у Великој Британији (*Allied Maritime Command – HQ MARCOM Northwood*), и команда ваздухопловне компоненте у Рамштајну у Немачкој (*Allied Air Command – HQ AIRCOM Ramstein*). *Allied Command for Operations – ACO*, доступно на: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52091.htm#, приступљено: 29/03/2016.

⁵⁶² Врховни савезнички командант за трансформацију је заменио претходног команданта Атлантских снага. Базиран је у Норфолку у Вирџинији (САД), али је такође присутан и у Европи. Чињеница да је врховни командант савезничких снага за трансформацију такође Врховни заповедник команде здружених снага САД, и да представља главни покретач промена за снаге САД, пружа очигледне предности. Он ће одиграти кључну улогу у прилагођавању могућности и развоју доктрине за нове НАТО снаге за одговор. *Transformisani NATO*, NATO, Public Diplomacy Division, Brussels, 2004, str. 10-11.

У саставу Савезничке команде за трансформацију налази се:

- Центар за здружено ратовање (Joint Warfare Centre) у Ставангеру, Норвешка,
- Центар за обуку здружених снага (Joint Force Training Centre) у Бидгошћу, Пољска и
- Здружени центар за анализе и изучавање искустава (Joint Analysis and Lessons Learned Centre – JALLC) у Монсанту, Португалија.

Савезничка команда за трансформацију има директне везе са НАТО образовним установама и агенцијама која нису део командне структуре НАТО.⁵⁶³ Рационализација и реорганизација војне командне структуре је текући процес који НАТО редовно процењује.⁵⁶⁴

5. Поморска и ваздушна моћ НАТО савеза

Некадашњи генерални секретар НАТО Манфред Вернер (*Manfred Wörner*) је рекао да: “стварно име НАТО сугерише на поморски савез *par excellence*. НАТО подручје обухвата више воде него копна. Непосредан контакт са морем учинио нас је да споља изгледамо као динамичка трговачка друштва”.⁵⁶⁵ У ствари, “НАТО је поморски савез јер скоро све државе чланице имају поморску оријентацију и изразито зависе од поморске трговине. Поморско окружење је од кључног значаја за безбедност, стабилност и просперитет свих чланица Алијансе”.⁵⁶⁶ Полазећи од географског положаја, физичко-географских карактеристика, величине територије, броја и карактера становништва,

⁵⁶³ Савезничка команда за трансформацију координира друге НАТО институције за образовање и обучавање и одређене субјекте успостављене на националном нивоу. Ово укључује НАТО колеџ у Италији, НАТО школу у Немачкој, НАТО школу комуникационих и информационих система у Португалији (од 2016. или 2017. године – тренутно се налази у Италији), и НАТО Оперативни центар за обуку за запречавање на мору (NATO Maritime Interdiction Operational Training Centre) у заливу Суда у Грчкој, као и националне специјализоване центре. Allied Command for Transformation, Role and Structure, доступно на: <http://www.act.nato.int/role-and-structure>, приступљено 29/03/2016.

⁵⁶⁴ *Заједно за безбедност, Увод у НАТО*, op. cit., стр. 31.

⁵⁶⁵ Desmond Wettern, “НАТО: Credibility Challenge”, *Navy International*, Vol. 94, No. 12, December 1989, p. 499.

⁵⁶⁶ Слободан Радојевић, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, op. cit., стр. 52-53.

економских и националних карактеристика и политике држава НАТО, свеукупна поморска оријентација Алијансе је очигледна. Ако се детаљније сагледа привреда и друштвено уређење НАТО земаља уочава се поморска оријентација која се креће од изразите, као код САД, преко Велике Британије, Канаде, Француске, Италије, Шпаније, Холандије, Немачке, Норвешке, Турске, Грчке, Белгије, Данске, преко Пољске, Исланда, Португалије, Хрватске, до Бугарске и Румуније. Такође, приморске државе НАТО су и Естонија, Летонија, Литванија, Словенија и Албанија. Чешка, Мађарска, Словачка и земља оснивач Луксембург као континенталне државе немају поморску оријентацију, али се у доброј мери ослањају на добробити НАТО као поморског савеза. Поморска оријентација НАТО држава може се сагледати кроз параметре трговачке морнарице, број светски значајних лука и терминала и поморске привреде која се ослања на територијално море и ексклузивну економску зону (Прилог 2). Анализирајући наведене параметре уочава се да поморске земље НАТО располажу дугим морским обалама (Канада – 202,080 км, Норвешка – 83,281 км, САД – 19,924 км, Грчка – 13,676 км а Велика Британија – 12,429 км), да су дефинисале своја права на мору и да имају јаке трговачке морнарице под својом заставом (Грчка – 860 трговачких бродова, Холандија – 744, Италија – 681, Турска – 629 а Норвешка 585). Поморске државе НАТО су прогласиле територијално море од 12 наутичких миља (све сем Турске), спољни морски појас од 24 наутичких миља (већина), ексклузивну економску зону од 200 наутичких миља (већина). Такође, већина држава НАТО савеза експлатише подморје епиконтиненталног појаса. Бројне морске и речне луке земаља НАТО савеза указују на велику зависност Алијансе од поморског саобраћаја. Највећи број светски значајних лука има САД – 33, затим Велика Британија – 20, Шпанија – 19, Француска 12 и Немачка такође 12.⁵⁶⁷ Поморска привреда је у земљама чланицама веома развијена, па су се тако поједине државе специјализирале за поједине гране, нпр. Норвешка у експлоатацији нафте и гаса из подморја и морским технологијама.

⁵⁶⁷ “Coastline Lengths”, World by Map, 2010, <http://world.bymap.org/Coastlines.html>, 01/07/2016; *The World Factbook 2013-14*, Central Intelligence Agency, Washington, DC, 2013, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>, 20/06/2016; “Merchant Marine”, World by Map, 2010, <http://world.bymap.org/MerchantMarine.html>, 01/07/2016.

Поморску и ваздушну моћ НАТО је још педесетих година прошлог столећа описао маршал британског ваздухопловства Џон Слесор (*John Slessor*). Он је тврдио да је Западна алијанса: “једна коалиција међусобно повезана поморским комуникацијама. Ратне морнарице и ваздухопловства су нужни за заштиту тих комуникација”.⁵⁶⁸ Он даље наводи да би народ гладовао, а ратни напори би се исцрпили и пропали, ако се не би могао одржати знатан увоз у Европу и друга подручја. И самим ратним ваздухопловствима је нужан увоз сировина, бомби, опреме и горива из прекоморских земаља да би могла да дејствују. Стога, Слесор закључује да су: “трговачке морнарице Запада због тога од битне важности за деловање војне силе у рату”.⁵⁶⁹

За заштиту својих интереса на морима и окенима НАТО државе су изграђивале и одржавале јаке ратне морнарице. Двадесетједна од 29 држава чланица Алијансе има властите ратне морнарице – поморске снаге. Такође, Алијанса је развила високо увежбане поморске капацитете за непосредан одговор – Сталне поморске снаге НАТО састављене од ратних бродова држава чланица.

Водећа држава НАТО, САД излазе на Атлантски и Пацифички океан. Од осталих чланица Алијансе, САД су одвојене Атлантским океаном чија је ширина око 6.000 километара, што условљава поморску оријентацију ове државе у миру, а нарочито у рату.⁵⁷⁰ За решавање криза и сукоба, и ратна дејства оружане снаге и средства се из САД и Канаде у Европу и околна подручја морају пребацивати поморским и ваздушним путевима за шта су потребне јаке поморске и ваздухопловне снаге.

Сједињене Државе нису само један међу једнакима, напротив оне имају специјалну улогу у региону Средоземља. САД имају јединствене војне капацитете и сопствене интересе, који нису увек идентични са интересима њених савезника. Њихови “јединствени војни капацитети укључују:

- Шесту флоту, са борбеном групом носача авиона, укључујући и авионе, AEGIS⁵⁷¹ крстарице или разараче, нуклеарне нападне подморнице, и

⁵⁶⁸ Ешер Ли, *Ваздушна моћ*, ВИЗ, Београд, 1962, стр. 177.

⁵⁶⁹ Ibid.

⁵⁷⁰ Geoffrey Till, “The Cold War at Sea” in: Daniel Moran, James A. Russell (eds), *Maritime Strategy and Global Order: Markets, Resources, Security*, Georgetown University Press, Washington, DC, 2016, p. 78.

⁵⁷¹ AEGIS систем представља бродски систем који обједињује функције осматрања, откривања, управљања, пресретања и командовања за три основна вида борбених дејстава брода: противваздухопловно, противподморничко и противбродско. Овај систем управља разноврсним

крстареће ракете; и једну амфибијску групу са укrcаним морнаричким експедиционим јединицама

- глобалну ратну морнарицу која може ојачати Шесту флоту
- велике ваздухопловне снаге (укључујући и неке летелице са глобалним

долетом) и копнене снаге (укључујући јединице Копнене војске и Морнаричке пешадије за брзо ангажовање) могу да ојачају Средоземље

- нуклеарно оружје распоређено у Европи и САД и савезнички авиони и снаге на мору које су спремне за ангажовање у кратком року

- опрему препозиционирану на копну и мору

- мобилне снаге које могу брзо да превезу преко мора америчко или савезничко особље

- логистичке способности, укључујући допуну горивом на мору и у ваздуху, помоћне бродове, аеродроме и луке, и опрему за руковање теретом

- глобалну команду, контролу, комуникације, и обавештајну службу

- оружја високе технологије и системе за извиђање, надзор, и аквизицију циља

- ограничене противтактичке балистичке ракетне способности, са могућношћу значајног побољшања током времена”.⁵⁷²

Курс којим ће се кретати развој Ратне морнарице САД утемељен је још 1984. године Вајнбергером доктрином који је пред Конгресом изјавио да америчка ратна морнарица мора да влада морима и да ће она то по плановима свог развоја и остварити.⁵⁷³ Завршетком Хладног рата РМ САД постала је толико моћна да је њена превласт на морима и океанима неоспорна.

бродским наоружањем и опремом. Према грчкој митологији *Aegis* је штит који су користили Зевс и богиња Атина. Описан је као глава Горгоне – једне од жена подземног света са косом од змија и очима које окамењују. На овај начин се јасно и називом истичу заштита коју овај ситем пружа флоти и претња коју он представља за непријатељске снаге. Бошко Антић, *Савремени ратни бродови*, op. cit., стр. 113.

⁵⁷² Ted Greenwood, *U.S. And Nato Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, op. cit., pp. 12-13.

⁵⁷³ Бошко Антић, “Поморска компонента снага за брзе интервенције САД”, *Морнарички гласник*, бр.6, 1989, стр. 968. и Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, op. cit., стр. 71. Иначе Вајнбергерова доктрина о употреби снага САД се заснивала на шест принципа: 1. постојање појединог учешћа или прилика виталних за националне интересе САД или њихових савезника; 2. ангажовање с јасном намером остваривања победе; 3. јасно одређени политички и војни циљеви; 4. однос циљева и снага које се ангажују (њихов обим, састав и

Важнији задаци ратних морнарица НАТО у општем нуклеарном рату, као и у ограниченом рату свODE се на обезбеђење стратегијског превозења снага и терета (ратног материјала) из САД и Канаде у Европу поморским комуникацијама, као и на пружање подршке групацијама Здружених снага НАТО у операцијама. За обављање ових задатака НАТО мора остварити превласт на мору, спречити развој поморских снага непријатеља, а по потреби и дејствовати ударним снагама флоте. Решење ових задатака је комплексно и укључује ограничене ратове са узастопним извођењем операција за стицање превласти на мору и различитим поморским војиштима, као и стицање превласти у ваздушном простору.

Још је својевремено италијански поморски историчар и стратег Ецио Феранте (*Ezio Ferrante*) у студији “Размишљања о поморској стратегији Италије” (*Il pensiero strategico navale in Italia*), објављеној од *Rivista Marittima*, 1988. године истакао да поморска моћ представља најзначајнију и најстабилнију основу војне моћи НАТО, при чему, наравно, Средоземље добија и има изузетан значај, па и приоритет.⁵⁷⁴ Штавише, “управо са тачке гледишта поморске моћи НАТО можемо уочити континуитет значаја Средоземља у оквиру стратегије овог савеза”.⁵⁷⁵

Током већег дела Хладног рата, Средоземни басен, тј. “јужно крило” НАТО било је у другом плану у смислу приоритета. Тежиште функције одвраћања Алијансе се недвосмислено налазило у Централној Европи.⁵⁷⁶ Роберто Меноти (*Roberto Menotti*) истиче да је: “као последица тога да до краја Хладног рата је било мало заједничке политике НАТО према Средоземљу, ван основног обавезивања за заједничку одбрану савезничке територије, морског простора и поморских рута”.⁵⁷⁷ Наиме, постојали су геополитички и институционални разлози за овај неједнак развој политичког и војног фокуса НАТО. У суштини,

распоред) мора се непрестано преиспитивати и, по потреби, кориговати; 5. права подршка америчког народа и његових представника у Конгресу; 6. Ангажовање снага САД у борби треба да буде последње средство. Caspar W. Weinberger, “The Uses of Military Power”, speech to the National Press Club, Washington, D.C., 28 November 1984.

⁵⁷⁴ Анђелко Калпић, “Размишљања о поморској стратегији Италије” (приказ студије Ezio Ferrante, “Il pensiero strategico navale in Italia”, *Rivista Marittima*, 1988.), *Морнарички гласник*, бр. 1/89, стр. 123.

⁵⁷⁵ Слободан Радојевић, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, *op. cit.*, стр. 57.

⁵⁷⁶ Roberto Menotti, *NATO's Mediterranean Dialogue initiative: Italian positions, interests, perceptions, and the implications for Italy-US relations*, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁷⁷ *Ibid.*

НАТО као војно-политички савез се уздржавао од дубљег укључивања у подручје Средоземља, што је представљало одраз геополитичког баланса између чланица (северних, централноевропских и средоземних), као и јединствене природе Средоземног басена као стратегијског региона.⁵⁷⁸

После краја Хладног рата Алијанса је препознала да су безбедност и стабилност у Средоземљу значајан фактор европске безбедносне структуре. Стога су НАТО поморске снаге поново ангажоване на овом “уском мору” и његовим рубним морима, те је тако Алијанса за остваривање својих интереса користи сопствену поморску моћ. У операцијама које НАТО изводи у Средоземном мору поред поморских снага планира се учествовање делова ваздухопловних снага НАТО држава. Операције за стицање превласти на мору могу се изводити у појединим ограниченим рејонима, као и током одређеног времена. Стицање такве превласти НАТО постиже уништавањем поморских снага непријатеља, на мору и у базама, као и блокадом. За ове операције НАТО располаже поморским и ваздухопловним снагама опремљеним најсавременијим средствима за осматрање, рано откривање и праћење кретања непријатељских поморских снага. На основу искуства из вежби и спроведених операција, НАТО такву операцију изводи за три до пет дана.⁵⁷⁹

5.1. Поморске снаге НАТО

Док се ранијих година Алијанса ослањала на копнене и ваздухопловне снаге, сада се све више употребљава поморске, односно поморско-ваздухопловне снаге које овом војно-политичком савезу омогућавају присуство у удаљеним рејонима око европског континента и другим. Развој поморских снага је током Хладног рата био условљен геополитичким односом снага између НАТО савеза и СССР тј. земаља Варшавског уговора. У суштини поморске снаге НАТО представљају фундаменталну компоненту колективног војног структуре и положаја Алијансе. У ствари, по много елемената НАТО поморске снаге су на

⁵⁷⁸ *Ibid.*

⁵⁷⁹ Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, *op. cit.*, стр. 66-67.

јединствен начин погодне као подршка за остварење циљева Алијансе. Жоел Соколски оцењује да су током Хладног рата савезничке поморске снаге морале бити способне да пројектују моћ на копно са циљем одвраћања (заstraшивања) и одбране, док је у постхладноратовском периоду њихов прокламовани циљ пројектовање стабилности на копну.⁵⁸⁰ Заправо, и после Хладног рата се ради о пројекцији моћи и силе кроз различите поморске и поморско-ваздухопловне операције.

И пре краја Хладног рата САД су вршиле притисак на европске чланице НАТО да се што више ангажују у извршењу задатака и обавеза Алијансе на мору, како би се растеретила РМ САД. Ово се пре свега односило на ангажовање поморских снага НАТО на неуралгичним тачкама, где је поморским снагама више држава чланица било потребно демонстрирати одлучност Алијансе за одржавање или измену одређених ситуација. Ови захтеви и настојања САД су у државама чланицама били тумачени кроз призму финансијских и политичких прилика.

Испрва је формиран један састав поморских снага на Атлантику који је укључивао 8 чланица са Атлантских обала. Наиме, НАТО је успоставио неколико поморских оперативних снага: Сталне поморске снаге за Атлантик – *Standing Naval Force Atlantic – STANAVFORLANT* (1967), Сталне поморске снаге за Канал Ламанш – *Standing Naval Force Channel* (1973), Поморске снаге “по позиву” за Медитеран – *Naval On-Call Force for the Mediterranean* (1969), и Сталне поморске снаге за Медитеран – *Standing Naval Force Mediterranean – STANAVFORMED*, које су замениле снаге “по позиву”, 1992. године.⁵⁸¹ Поморске снаге, заправо представљају кључну компоненту CJTF концепта с обзиром на њима својствену флексибилност и покретљивост.⁵⁸²

Да бисмо сагледали значај поморских снага НАТО подсетићемо на околности њиховог формирања и њихову стратегијску улогу. Наиме, иступањем Француске 1967. године из војне команде створен је значајан територијални

⁵⁸⁰ Joel J. Sokolsky, *Projecting stability: NATO and multilateral naval cooperation in the post Cold War era, North Atlantic Treaty Organization, Fellowship Program 1995-97, Final Report*, p. 3., Такође видети и: Joel J. Sokolsky, “Sailing in Concert: The Politics and Strategy of Canada-US Naval Interoperability”, *IRPP*, Vol. 8, no. 2, April 2002.

⁵⁸¹ Stanley R. Sloan, *Combined Joint Task Forces (CJTF) and New Missions for NATO*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, The Library of Congress, Washington, 1994, p. 2.

⁵⁸² Joel J. Sokolsky, *Projecting stability: NATO and multilateral naval cooperation in the post Cold War era, North Atlantic Treaty Organization*, op. cit., p.3.

прекид у систему НАТО. Територијално пружање НАТО у највећој мери прати просторну оријентацију Римленда због чега је полукружног облика. Француска је имала централни положај у овој компактној територијалној целини, јер се управо налазила у средишту кракова НАТО и била је једина земља која је обезбеђивала копнену територијалну повезаност северног и јужног крила. Значај положаја Француске на копну сличан је оном који има Велика Британија на мору. Велика Британија својим географским положајем и ратном морнарицом контролишући канал Ламанш, остварује најважнију маритимну повезаност НАТО. Канал се налази приближно у средишту северног и јужног крила и његова комуникативност и контрола, иако постоје и друге могућности веза, битни су у стратегији НАТО. Иступање Француске из Атланског војног савеза одразило се првенствено на слабљење поморске моћи јужног, средоземног крила.⁵⁸³ Стога је да би се надокнадио излазак Француске из НАТО, дошло до формирања поморских снага НАТО у Средоземљу.

У Средоземном мору, НАТО су се до тада ослањао на Шесту флоту САД којој су се прикључивали ратни бродови осталих чланица НАТО. Поред ударних снага ратне морнарице НАТО, у том савезу су 1969. године формиране поморске снаге “по позиву” (*The Allied Naval On-Call Force for the Mediterranean – NAVOCFORMED*).⁵⁸⁴ Ове вишенаменске здружене снаге НАТО су биле састављене од по једног ратног брода из састава ратних морнарица Сједињених Држава, Велике Британије и средоземних чланица НАТО, авиона, подморница и помоћних бродова. Од 1977. године изводе вежбе два пута годишње по месец дана. Вежбе су обухватале: затварање или отварање Гибралтарског мореуза; превозење, заштиту и искрцавање десантних снага, разминурање мора и заштиту поморских комуникација.⁵⁸⁵ Поморским снагама су наизменично командовали официри држава чији су ратни бродови улазили у састав снага, а у оперативном смислу су биле потчињене команданту Здружених поморских снага НАТО у Напуљу. Снаге “по позиву” су периодично активирани дуж од двадесет година, а

⁵⁸³ Радован Павић “Геополитичке карактеристике војног савеза НАТО”, *op. cit.*, стр. 362.

⁵⁸⁴ Marco Rimanelli, *The A to Z of NATO and Other International Security Organizations*, Scarecrow Press, 2009, p. lxxxii.

⁵⁸⁵ Жарко Шотра, “Стратегија великих сила и кризе у Средоземљу”, *op. cit.*, стр. 91.

њихово формирање је увек било условљено војно-политичким циљевима НАТО.⁵⁸⁶

Поморске државе Алијансе имају јаке ратне морнарице које чине савремени ратни бродови опремљени ефикасним борбеним средствима и системима. Наиме, Сједињене Америчке Државе имају најјачу ратну морнарицу чије језгро чине носачи авиона, крстарице, разарачи и стратегијске подморнице. Следи их Велика Британија која располаже носачима хеликоптера–десантним бродовима, респективним бројем разарача и стратегијских подморница. Ратна морнарица Велике Британије је носилац противминске борбе у НАТО, и има завидан број за ову намену специјализованих бродова миноловаца, ловаца мина и ловаца мина-миноловаца. Француска има такође јаку ратну морнарицу чије језгро чини носач авиона и носачи хеликоптера, разарачи и стратегијске подморнице (Прилог 3). Италија има најјачу ратну морнарицу у Средоземном мору, јер Француска излази на Атлантски океан па своју ратну морнарицу дели.

Током Хладног рата, неколико држава НАТО, великих и малих, развијале су своје поморске снаге у специјализованим областима: Британија у противподморничком и амфибијском ратовању, Холандија, Белгија и Данска у минском ратовању, а Норвешка у обалској одбрани и нападу. Уопштено, концепт поморских снага НАТО представља “уравнотежену флоту”, способну да испуни све потребне задатке у додељеној зони операције.⁵⁸⁷

Очигледно је да су средство за остварење поморске стратегије НАТО његове ударне снаге ратне морнарице, пре свега на Атлантском океану и у Средоземном мору. Последњих година поморске снаге НАТО се упућују и изван мора која окружују Европу. Стога је НАТО усвојио концепт “војнопоморске присутности”, у циљу подршке политичким акцијама у различитим деловима света, путем демонстрације силе, директним претњама употребом силе и војним интервенцијама. Као и водећа чланица САД и друге чланице НАТО углавном не

⁵⁸⁶ Карактеристично је да је један такав састав НАТО поморских снага “по позиву” од десетак ратних бродова упловио у Јадранско море 1972. године у току вежбе “Подгора-72” и маневрисао недалеко од рејона вежбе. Тихомир Виловић, *Привремени материјал за изучавање поморске стратегије*, ВВА ЈНА, Катедра РМ, Београд, 1973, стр. 39.

⁵⁸⁷ Peter Roberts, *Sea Warfare*, Royal United Services Institute, необјављени материјал који је Питер Робертс уступио приликом научног интервјуа.

изводе копнене операције, већ су оне, у највећој мери инициране са мора, преко мора и из ваздуха.

Како би унапредиле ове способности после Хладног рата реализовано је: испитивање ефикасности европских земаља у заједничком управљању кризама, различитих командних структура способних за даље интегрисање поморских снага, и специфичности амфибијско-десантних снага, како у оквиру Алијансе у односу на концепцију мултинационалних оперативних снага, тако и по линији војно-политичког заједништва у команди европских снага, и субрегионалних иницијатива и међусобних билатералних договора.

Један од примера такве интеграције је формирање здруженог амфибијско-десантног састава НАТО у Средоземном мору (CAFMED – Combined Amphibious Forces Mediterranean). Ова формација је развијена 1991. године у Управи за амфибијско ратовање у Ударним и Снагама за Подршку Јужне Европе (Striking and Supporting Force Southern Europe – STRIKFORSOUTH), Команде у Напуљу, која је функционисала до 1999. године. Концепција CAFMED била је предложена 1992. године и први пут спроведена 1995. године на потпуно интегрисаној амфибијској вежби *Destined Glory* здружених оружаних снага на мору у ваздуху и на копну. У вежби су учествовале оружане снаге САД, Велике Британије, Италије, Холандије, Шпаније, Грчке и Турске. Разрада и реализација планова формираног CAFMED састава остварена је под руководством команде здружених оружаних снага НАТО за Јужну Европу. Здружени амфибијско-десантни састав намењен је да се равноправно, заједно оперативно и тактички припрема, одрађује, узајамно дејствује и проверава укупне борбене могућности и готовост издвојених снага које улазе у његов састав са дејствима у ванредним условима “по позиву” (од учешћа у хуманитарним акцијама до извођења великих командних операција здружених оружаних снага НАТО у региону Средоземља). Концепција предвиђа извођење поморско-десантних операција типа “инвазија” (са искрцавањем снага до две бригаде морнаричко-десантне пешадије), са циљем локализације оружаног конфликта током периода од 15 дана, при пуној аутономности обезбеђења и опслуживања састава. По оперативној организацији, састав је потчињен команданту ударних поморских снага Јужне Европе. Ово нису сталне снаге, већ је то оквир у коме амфибијске снаге раде унутар и око јужног крила (региона)

НАТО у време кризе. Ове снаге користе предности мултинационално-националних амфибијских снага, од којих све имају заједнички оперативни начин размишљања, да брзо мрежно обједине своје планове и операције.⁵⁸⁸ Слична вежба *Destined Glory 98*, изведена је 1998. године са учешћем 34 ратна брода, 15 авиона, 39 хеликоптера и 2800 трупа.

Данас НАТО располаже Сталним НАТО поморском групама (Standing NATO Maritime Group – SNMG 1 и Standing NATO Maritime Group – SNMG 2) и Сталним НАТО противминским групама (Standing NATO Mine Countermeasures Group – SNMCG 1 и Standing NATO Mine Countermeasures Group – SNMCG 2).

Након развоја догађаја у бившој Југославији, Алијанса је после више покушаја, 8. априла 1992. године формирала Сталне поморске снаге (STANAVFORMED – *Standing Naval Force Mediterranean*, познатије као SNFM) у Средоземном мору, које су замениле снаге “по позиву”. Соколски је изричит у ставу да је “стара НАТО поморска алијанса добила нови живот са својим акцијама у циљу подршке мировним операцијама Уједињених нација (УН) у бившој Југославији, користећи поморске снаге STANAVFORLANT и STANAVFORMED”.⁵⁸⁹ Сталне поморске снаге представљају формације високе борбене готовости и састављене су превасходно од фрегата. Овим снагама је НАТО вршио поморску блокаду СРЈ од 1992. до 1996. године.

Алијанса је поново 1999. године употребљавала поморске снаге за ударе по циљевима у СРЈ и поморску блокаду са циљем онемогућавања снабдевања енергентима која је вршена преко лука у Црној Гори. Дакле, НАТО је употребљавао јаке ваздухопловне и поморске снаге против СРЈ. Поморске снаге су се налазиле у Средоземном и Јадранском мору.⁵⁹⁰ Поморске снаге су допринеле ваздушној кампањи употребом сопствених ваздухопловних средстава, крстарећих ракета и разним операцијама подршке.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ Aaron D. Weiss, *Proposal for a Standing Mediterranean Amphibious Force for the North Atlantic Treaty Organization*, Master's Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, 1998, p. 92.

⁵⁸⁹ Joel J. Sokolsky, *Projecting stability: NATO and multilateral naval cooperation in the post Cold War era*, *North Atlantic Treaty Organization*, op. cit., p.1.

⁵⁹⁰ Видети шире у: Tim Youngs, Mark Oakes and Paul Bowers, “Kosovo: Operation ‘Allied Force’ ”, House of Commons Library Research Paper 99/48, 29 April 1999.

⁵⁹¹ Operation Allied Force, <https://www.jfcnaples.nato.int/page6322744/16-operation-allied-force->, приступљено 20/04/2016. Такође видети у: Takashi Matsuo, *Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report*, Report to Congress, Department of Defense, US of America, Pentagon, Washington, DC, 31 January 2000.

У НАТО савезу су државе које имају дугачке обале, славну поморску традицију, капацитете и велике економске интересе на мору. Данашња реалност је да ратне морнарице држава чланица НАТО смањују број ратних бродова, а тиме и способности.⁵⁹² Само још две државе, поред САД, имају морнарице широког спектра, а три друге имају капацитете на високом нивоу у одређеним областима. Двадесетједна од 29 држава чланица Алијансе има поморске снаге. С обзиром на недвосмислен значај поморских снага и средстава за националну моћ, а самим тим и моћ Алијансе, државе чланице НАТО разматрају могућности инвестирања у своје ратне морнарице и њихово наоружање и опрему, као и могућности доприноса Алијанси шире гледано. Поред тога, НАТО је започео активности на побољшању поморске безбедности, нарочито од асиметричног угрожавања. Улога НАТО на мору у том смислу се заснива на одбрани од тероризма и пиратства.⁵⁹³

У нову улогу коју добијају поморске снаге НАТО уводи нас став професора Драгана Симића да је “после терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године, основано је говорити о глобалним безбедносним претњама и, разуме се, неопходности глобалног одговора на њих”.⁵⁹⁴ У склопу почетне подршке, а на захтев Сједињених Америчких Држава, НАТО савезници су се 4. октобра 2001. године договорили о предузимању мера којима се проширују могућности у борби против тероризма. Једна од мера била је и размештање поморских снага НАТО у источном Средоземљу.⁵⁹⁵

⁵⁹² Британија је смањила поморске снаге за око 50 процената у периоду између 1995. и 2013. године, док је у истом периоду Француска редуковала број великих ратних бродова са 69 на само 38. Мање снажне државе су претрпеле још драматичнију судбину. Немачка је смањила поморске снаге на 25 (са 33), Шпанија на 18 (са 30), Италија на 27 (са 44), Холандија на 11 (са 22), Норвешка на 11 (са 16) и Данска на 5 (са 8). Само је Белгија задржала исти број, два велика површинска ратна брода. САД су једине наставиле значајна улагања у ратну морнарицу. Peter Roberts, *Sea Warfare*, Royal United Services Institute, pp. 7-8. Необјављени материјал који је Питер Робертс уступио приликом научног интервјуа.

⁵⁹³ Сталне поморске снаге НАТО из Средоземља су такође ангажоване и ван Средоземног мора у борби против пиратства у Аденском заливу и Индијском океану. Друга стална група поморских снага НАТО – SNMG 2 спровела је операцију Савезнички снабдевач (*Allied Provider*) 2008. године, док је у операцији Савезнички заштитник (*Allied Protector*) 2009. године прво била ангажована Прва стална група поморских снага НАТО – SNMG 1, а потом је тај задатак преузела SNMG 2. Године 2009. НАТО је покренуо операцију Океански штит (*Ocean Shield*), која се разликује од претходних, јер је добила шире надлежности. Операција не само да обезбеђује поморску безбедност у региону, већ нуди и обуку у земљама региона у развоју њихових сопствених капацитета за борбу против пиратских активности. Слободан Радојевић, “Случај сомалијских пирата”, *Војно дело*, пролеће/2011, стр. 75-76.

⁵⁹⁴ Драган Симић, “Мрежа глобалне безбедности на почетку 21. века”, *op. cit.*, стр. 36.

⁵⁹⁵ *НАТО Приручник*, *op. cit.*, стр. 174.

Наиме, после терористичких напада на Сједињене Државе и позивања на члан 5 Оснивачког уговора наредног дана, Алијанса је покренула поморску противтерористичку операцију *Активан подухват*. Од октобра 2001. године, делови Сталних поморских снага НАТО (Standing Naval Forces) спроводе антитерористичке операције у Средоземљу. Уз Сталне поморске снаге НАТО, у овим операцијама су учествовале земље партнери Алијансе и земље учеснице Медитеранског дијалога НАТО. У мрежу размене информација значајних за спровођење операције укључено је 50 држава. Заправо, поморском операцијом *Активан подухват* НАТО је успоставио потпуну контролу и превласт у читавом Средоземном мору употребљавајући јаке поморске и ваздухопловне снаге.

За разумевање циља истраживања осврнућемо се и на поморске снаге Европске уније јер се управо у нашој студији случаја уочава тенденција све веће употребе поморских и ваздухопловних снага за интервенције у подручјима која окружују Европску унију. Заправо наша студија случаја показује да се ради о истим снагама из истих држава ЕУ које су у НАТО савезу.

После успеха које су оствариле деведесетих година XX столећа у Персијском заливу, Сомалији, и Јадранском мору, поморске снаге су имајући у виду њихово смањење усмерене ка новом приступу поморске мултинационалне сарадње.⁵⁹⁶ Разлог новог приступа сарадње лежи у томе да појединачно ратне морнарице нису биле довољно снажне нити су могле самостално утицати на кризе. У оквиру Европске уније од 1995. године се ради на формирању обједињених европских поморских снага (EUROPEAN MARITIME FORCE – EUROMARFOR). Окупљајући заједно од 1995. године Француску, Италију и Шпанију, и од 1998. године Португалију, EUROMARFOR су мултинационалне поморске снаге по позиву.⁵⁹⁷ Ове снаге могу да изводе поморске, ваздухопловне и амфибијске операције, а намењене су преваходно да се ангажују у оквиру ЕУ. Снаге могу бити распоређене и у НАТО мисијама, делујући као европски огранак НАТО, или делујући под мандатом међународних организација попут УН или ОЕБС. Настојање Француске да Западноевропска унија делује као замена за

⁵⁹⁶ Aaron D. Weiss, *Proposal for a Standing Mediterranean Amphibious Force for the North Atlantic Treaty Organization*, Master's Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, 1998. p. 93.

⁵⁹⁷ Basil Germond, "The Naval and Maritime Dimension of the European Union", Conference *The EC/EU: a world security actor? An assessment after 50 years of the external actions of the EC/EU*, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, 14-15 September 2006, p. 3.

НАТО, посебно је доведено у питање током суочавања са реалношћу рата у Заливу и Босни и Херцеговини.⁵⁹⁸ Надаље (1998. године), идеја формирања здружених амфибијско-десантних снага Европске уније, нашла је свој одраз у концепцији формирања здруженог шпанско-италијанског амфибијског састава SIAF (Spanish-Italian Amphibious Force), који је намењен да дејствује “по позиву”, како у саставу EUROMARFOR, тако и у случају потребе здружених амфибијско-десантних снага НАТО у Средоземном мору.

Наведене амфибијско-десантне снаге са учешћем Велике Британије, Француске, Италије и Шпаније, могу да пребаце и искрцају десант у јачини две до три бригаде. За искрцавање бригаде морнаричко-десантне пешадије (до 3.000 људи) потребна је присутност десантног носача хеликоптера и четири транспортно-десантна брода, а за доставу средстава логистичке подршке, потребан је значајан број бродова трговачке флоте. Успешан развој енглеско-француске сарадње, у овој области, био је условљен тиме што су обе земље настојале да очувају своје глобалне интересе и да њихове поморске снаге поседују експедиционе могућности. У садашње време поморске снаге западноевропских земаља редовно изводе заједничку обуку са учешћем снага за брзо реаговање и амфибијско-десантних снага флота.

Европске поморске снаге EUROMARFOR немају сталан организацијско-формацијски састав, органе и команду, па њихова структура зависи од задатака.⁵⁹⁹ Спровођење одређеног задатка преузела би она команда која тада, по принципу ротације (са двогодишњим мандатом) командује EUROMARFOR (шпанска AFLOT, француска CECMED, италијанска CINCAV или португалска COMNAV). Пошто, EUROMARFOR нема стално потчињене јединице, у случају потребе, земље потписнице споразума о оснивању, ставиле би на располагање део националних поморских и амфибијских потенцијала. Мултинационални пловни састав могу сачињавати:

⁵⁹⁸ Aaron D. Weiss, *Proposal for a Standing Mediterranean Amphibious Force for the North Atlantic Treaty Organization*, op. cit., 1998. p. 94.

⁵⁹⁹ Ове снаге нису сталне али су претходно структуриране, са претходно намењеним јединицама које могу да буду активирани за неколико дана и које су увежбане да раде заједно. Биле су нарочито створене да изврше задатке управљања кризама као што је одређено у ЕУ Петерсбершкој декларацији. Њихов опсег деловања одговара, у садашњости региону Средоземља (проширен на Рог Африке). Basil Germond, “The Naval and Maritime Dimension of the European Union”, Conference *The EC/EU: a world security actor? An assessment after 50 years of the external actions of the EC/EU*, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, 14-15 September 2006, p. 3.

- један носач авиона,
- четири до шест бродова класе ракетних фрегата у пратњи носача авиона,
- морнаричко-десантне снаге укључене на десантним бродовима (максимално до нивоа бригаде),
- један брод за логистичку подршку.

Уколико задатак захтева, може се ангажовати и морнаричко патролна авијација, подморнице, миноловци и други типови бродова. Зона одговорности EUROMARFOR је Средоземни басен и намењен је за извршавање задатака у саставу снага Европске уније, али може бити употребљен и под окриљем НАТО.

Такође, Белгија, Француска, Немачка, Грчка, Италија, Холандија, Португалија, Шпанија и Велика Британија потписале су Декларацију о намерама у новембру 2008. године, којом се омогућава стварање комбинованих европских поморских ударних капацитета. Ова Иницијатива за интероперабилност Групе европског носача (European Carrier Group Interoperability Initiative – ECGII) има за циљ повећање интероперабилности међу европским ратним морнарицама и са њима повезаним ваздухопловним снага, тако да ће земљама учесницама бити олакшано да дају допринос мешовитој ударној групи носача авиона на привременој основи као подршку ЕУ и НАТО обавеза. Ова интероперабилност ће се постићи као резултат заједничких концепата и размена информација.⁶⁰⁰

5.2. Поморска стратегија НАТО

Поморска стратегија Алијансе (Alliance Maritime Strategy) је усвојена 5. јануара 2011. године, а у марту исте године је са овог документа скинут степен тајности. Иако, представља први документ те врсте у више од четвртине столећа, *Поморска стратегија Алијансе* је добила мало публицитета. Као могући разлози за то наводе се да: се не преоптерећују грађани стратешким порукама НАТО, јер је нови *Стратешки концепт* усвојен непосредно пре *Поморске стратегије*, као и да се не ствара ривалитет између видова оружаних снага, јер не постоје исте такве

⁶⁰⁰ Bastian Giegerich: “Budget Crunch: Implications for European Defence”, *Survival*, vol. 52 no. 4, 2010, p. 90.

нове стратегије за копнене и ваздухопловне снаге. С друге стране, поједини аутори као разлог наводе да је то било напросто због преокупације савезника (барем у јануару 2011. године) текућим копненим ратом у Авганистану – држави која нема излаз на море.⁶⁰¹

Заправо, на овај начин је изостао сврсисходан и транспарентан политички дискурс са јавношћу о кључној поморској компоненти званичне стратегије НАТО која је донесена да појача велику стратегију (*Стратешки концепт*). По структури и еволутивном пореклу, *Стратешки концепт* и *Поморска стратегија* су компатибилни. Уколико се *Стратешки концепт* усвојен на самиту у Лисабону може схватити као пример велике стратегије, очекиван је развој стратегија појединачних видова (копнене војске, поморских, ваздухопловних снага) као одговор на смернице наведене у овом документу.⁶⁰² *Поморска стратегија* и нови *Стратешки концепт* НАТО развијали су се паралелно. Још почетком 2007. године НАТО Савезничка команда за трансформацију се залагала за нову поморску стратегију. Креирање *Поморске стратегије* започело је у пролеће 2009. године, а развој новог *Стратешког концепта* у септембру исте године. Без обзира да ли је намера била да се проактивно и позитивно утиче на текст *Стратешког концепта* и то у прилог поморских снага НАТО, тиме што се напредује са развојем *Поморске стратегије*, најпре је усвојена велика стратегија. На ургирање неколико савезника одобравање *Поморске стратегије* је јануара 2010. године одложено за једну годину са циљем њеног широког усаглашавања са начелима новог стратешког концепта.⁶⁰³

Већ увод у *Поморску стратегију* сасвим јасно истиче усклађеност са *Стратешким концептом* у погледу врсте претњи и ризика са којима ће се Алијанса суочавати у будућности: “било као подршка заједничким операцијама Алијансе, или када предводи претежно поморску мисију, поморске снаге које су на одговарајући начин опремљене и оперативне, имају кључне улоге за испуњавање, бранећи и промовишући колективне интересе Алијансе кроз широк

⁶⁰¹ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *Research Paper*- No. 90, Research Division - NATO Defense College, Rome, March 2013, p. 1.

⁶⁰² *Ibid.*, p. 2.

⁶⁰³ *Ibid.*, p. 3.

спектар одбрамбених и безбедносних изазова, као што је дефинисано у Стратешком концепту”.⁶⁰⁴

Ови одбрамбени и безбедносни изазови су различито дефинисани у *Стратешком концепту* као: пролиферација, тероризам, нестабилност и сукоб који може да доведе до трговине наоружањем, наркотицима и људима; сајбер напади; заштита кључне инфраструктуре; енергетска и транзитна безбедност; ограничења еколошких и природних ресурса, укључујући климатске промене.⁶⁰⁵ Детаљнијим анализирањем *Поморске стратегије* уочава се да је поморска димензија сваког од горенаведених безбедносних изазова идентификована, сем сајбер димензије која се не помиње. У *Поморској стратегији Алијансе* се наводи да поморско окружење укључује трговинске руте, уска грла (choke points – тачке загушења) луке и другу инфраструктуру као што су цевоводи, нафтне и платформе природног гаса и транскеанске каблове за телекомуникацију. Такође, у *Поморској стратегији Алијансе* се истиче да се: “глобална трговина заснива на сигурним и јефтним међународним поморским транспортним и дистрибутивним мрежама које су подложне прекидима, а да би чак и кратки прекиди озбиљно утицали на међународну трговину и економију НАТО савезника”.⁶⁰⁶ Надаље се наводи да риболов и други веома вредни ресурси леже у, на и испод дна океана. Истиче се и друга страна климатских промена које могу да омогуће нове и економски атрактивне поморске руте, као и бољи приступ ресурсима. “Очување слободе пловидбе, поморских трговинских рута, кључне инфраструктуре, енергетских токова, заштите морских ресурса и сигурности животне средине представљају безбедносне интересе Алијансе. Истовремено, светски океани и мора представљају све доступније окружење за транснационални криминал и терористичке активности, укључујући транспорт и ширење оружја за масовно уништење и сродних материјала”.⁶⁰⁷ Такође, се указује да расте обим и стопа пиратских напада, илегална трговина људима, оружјем и наркотицима.

⁶⁰⁴ *Alliance Maritime Strategy*, NATO, 18 March 2011, доступно на: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110318_alliance_maritime-strategy_CM_2011_23.pdf, p. 1-1 (приступљено 15/01/2015).

⁶⁰⁵ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, op. cit., p. 3.

⁶⁰⁶ *Alliance Maritime Strategy*, op. cit., p. 1-2.

⁶⁰⁷ *Ibid.*

С обзиром на то да су будући безбедносни изазови описани у *Стратешком концепту* и *Поморској стратегији* потпуно у складу, потребно је анализирати улогу снага Алијансе – посебно поморских снага НАТО у суочавању са овим изазовима. Три кључна задатка истакнута за савезничке снаге у *Стратешком концепту* из 2010. године су: колективна одбрана, управљање кризама и кооперативна безбедност. *Поморска стратегија* још једном потврђује своју усклађеност са великом стратегијом, истичући да је: “у потпуној сагласности са Стратешким концептом, начин на који поморска моћ може да помогне да се реше кључни изазови са којима се Алијанса суочава сада и у будућности”.⁶⁰⁸ Међутим, *Поморска стратегија* уобличава четири кључне улоге за поморске снаге Алијансе: одвраћање и колективна одбрана, управљање кризама, кооперативна безбедност и поморска безбедност.

У одвраћању и колективној одбрани, поморске снаге треба да обезбеде важан елемент нуклеарног одвраћања НАТО, балистичку ракетну одбрану на мору, као и капацитете за извођење конвенционалних удара, амфибијски досег, ефикасне противминске мере, извиђање и надгледање. Поморско управљање кризама с друге стране обухвата: операције експедиционог присуства, контроле мора и ускраћивања мора (sea control and denial), амфибијске нападе, логистичку подршку поморских операција заједничких снага, наметање ембарга и зоне забране лета, операције почетног уласка (initial entry operations), операције евакуације небораца, борбу против тероризма, и хуманитарну помоћ и помоћ у катастрофама. Кооперативна безбедност назначавала поморску дипломатију, тј. ангажовање у дипломатским активностима (нпр. посете лукама), изградњу партнерских односа, укључујући заједничку обуку, семинаре и вежбе. Циљ је да се изгради узајамна персонална, као и техничка, интероперабилност кроз сарадњу у мирнодопско време, као и да би се припремиле партнерске снаге да могу да допринесе операцијама НАТО у време криза. Док, поморска безбедност обухвата надгледање и патролирање и пун обим поморских операција забране – пресретања, укључујући спречавање пролиферације и подршку заштити слободе пловидбе, као и заштиту кључне енергетске инфраструктуре и поморских комуникација (Sea Lines of Communication – SLOCs).

⁶⁰⁸ Ibid., p. 1-1.

Свака од ових активности се различито наводи у *Стратешком концепту*. Иако четврти поморски задатак није у складу са великом стратегијом са структуралног становишта, за *Поморску стратегију* се може рећи да је концептуално компатибилна са *Стратешким концептом*. Опште узев, *Поморска стратегија* истиче изразите поморске способности: “брзину, убојитост, домашај, интероперабилност, издржљивост, комбиноване са својственом флексибилношћу поморских снага”.⁶⁰⁹ Наведене способности поморских снага су гарант ефикасног испуњавања три кључна задатка из *Стратешког концепта НАТО*.

У *Поморској стратегији* се наглашава да постизање ових захтева захтева висок степен координације, интеракције и обуке, као и потрагу за комплементарношћу кад год је то сврсисходно. У овом контексту, предлаже се да посебан нагласак треба да буде стављен на стандардизацију оперативних процедура, као и на промовисање заједничких вежби и размену обука. Такође, *Поморска стратегија* идентификује потребу да се побољшања организациона структура, оперативни концепти, доктрина, обука и образовање.⁶¹⁰

5.3. Ваздухопловне снаге НАТО

Алијанса располаже савременим ваздухопловним снагама и развијеним системом ваздухопловних база у Европи. Збирно НАТО државе имају око 24000 борбених ваздухоплова и 50 AWACS авиона. Међутим, НАТО нема сталне ваздухопловне снаге, већ се оне формирају за потребе појединих интервенција, тј. операција. Од сталних ваздухопловних снага НАТО располаже ваздухопловима AWACS. Авиони AWACS су намењени за рано упозоравање и контролу ваздушног простора држава чланица НАТО и непријатељског ваздушног простора, за комуникацију, као и за навођење ваздухоплова Алијансе на непријатељске циљеве на копну, мору и у ваздушном простору. Флота ваздухоплова AWACS Е-3А у власништву и оперативној употреби НАТО, заједно са AWACS Е-3Д ваздухопловима које поседује и користи Уједињено Краљевство, чини НАТО Ваздушни систем за рано упозорење и контролу (NATO Airborne

⁶⁰⁹ Ibid., p. 1-3.

⁶¹⁰ Ibid., p. 1-7.

Early Warning and Control, NAEW&C). Овај систем је кључан елемент способности Алијансе за рано упозорење. Ваздухоплови осигуравају способност ваздушног надгледања, упозорења и надзора на великим удаљеностима и ниским надморским висинама. Они омогућују директан пренос података из летелица у командно-надзорне центре на копну, мору или у ваздуху. Систем такође осигурава упозорење и откривање на свим надморским висинама што побољшава слику о стању на површини мора, кључну при операцијама надгледања.⁶¹¹

Раних седамдесетих година XX столећа анализе главних војних команданата НАТО показале су да би радарски систем у ваздуху за рано упозоравање значајно побољшао способност ваздухопловне одбране Алијансе. НАТО Ваздушни систем раног упозоравања и контроле је основан у јануару 1980. године. Седиште команде снага се налази у Врховној команди савезничких снага за Европу (SHAPE) у Монсу, у Белгији, којом командује генерал-мајор америчког ратног ваздухопловства или немачког ратног ваздухопловства на ротационој основи. Заменик команданта је увек ваздухопловни комодор из Краљевског ратног ваздухопловства УК.⁶¹² Команда извештава директно Врховног савезничког команданта за Европу (SACEUR).

Данас се систем састоји од два оперативна елемента Е-3А и Е-3Д компоненте. Прва је мултинационална НАТО Е-3А Компонента у Геиленкирхену, у Немачкој, где је оперативно 16 Boeing Е-3А НАТО авиона. НАТО Е-3А ескадриле су попуњене интегрисаном међународном посадом из 15 земаља (Белгија, Чешка, Данска, Немачка, Грчка, Мађарска, Италија, Холандија, Норвешка, Пољска, Португалија, Румунија, Шпанија, Турска и САД). Авиони Е-3А су оперативни из главне оперативне базе (Main operating base – MOB) Геиленкирхен, од фебруара 1982. године. Истурене оперативне базе (Forward operating bases – FOBs) се налазе у Италији (Трапани), у Грчкој (Актион), и Турској (Кониа). Истурена оперативна локација (Forward operating location – FOL) се налази у Орланду у Норвешкој. Систем ваздухопловних база у Европи и Средоземљу омогућава да НАТО оптимално користи ваздухопловне снаге. Ваздухопловне базе у Европи и Средоземљу је НАТО формирао још у току

⁶¹¹ НАТО Приручник, op. cit., стр. 287.

⁶¹² NATO AWACS, <http://www.e3a.nato.int/eng/html/organizations/history.htm>, приступљено: 14/07/2014

Хладног рата. База Ваздухопловног система AWACS, Трапани на Сицилији, успостављена је у јануару 1986. године, Актион у Грчкој у априлу 1987. године, док је Конија у Турској оперативна од октобра 1983. године.⁶¹³

Други део система је, дакле Ваздушни систем раног упозоравања Британског Краљевског ратног ваздухопловства, са седам Boeing E-3D НАТО авиона. Ову компоненту попуњава искључиво особље Краљевског ратног ваздухопловства и њихова главна оперативна база је Ведингтон у Линколнширу у Великој Британији.⁶¹⁴ Америчке и француске ваздухопловне снаге такође поседују ваздухоплов типа E-3 који може бити интероперабилан са НАТО структуром противваздухопловне обране.⁶¹⁵

Авиони типа E-3A/D уобичајено лете на висинама од 9.000 метара. Када се налази на овој висини један E-3A/D ваздухоплов може континуирано да надгледа ваздушни простор у радијусу од преко 400 km и да користећи дигиталне везе података, размењује информације са командантима копнених и поморских снага. На тај начин, E-3A/D позициониран у пријатељском ваздушном простору може да пружи информације раног упозоравања о ниско и високо летећим авионима, који лете преко територије потенцијалног непријатеља.⁶¹⁶ Главна улога система је ваздушни надзор, међутим он такође може спровести тактичке функције управљања битком, као што је подршка и контрола пријатељских авиона који су укључени у офанзивне и дефанзивне ваздухопловне операције, блиска ваздухопловна подршка, забрана лета над ратиштем, борбено трагање и спасавање, извиђање, тактички ваздушни транспорт и задаци пуњења горива у ваздуху.

Ваздухопловни систем AWACS представља примарни инструмент којим Алијанса иницира видљив одговор на неку одређену кризу. Овај систем је представљао камен темељац “ооа” операција које је НАТО спровео деведесетих година. Алијанса је овим системом спровела операције надгледања Балкана од

⁶¹³ Ibid., приступљено: 28/04/2016

⁶¹⁴ Ibid., приступљено: 14/07/2014

⁶¹⁵ НАТО Приручник, op. cit., стр. 287.

⁶¹⁶ Радари ових авиона су у стању да одвоје покретне мете од сметњи од терена помоћу Доплеровог принципа. Због тога су посаде у стању да детектују и прате нисколетеће авионе и такође су у стању да функционишу у поморском режиму, што омогућава радар за откривање и праћење бродова. NATO AWACS, <http://www.e3a.nato.int/eng/html/organizations/history.htm> приступљено: 14/07/2014

1992-2004. године, Либије 1992. године, стално надгледање Европе против тероризма од 2001. године, САД од 2001. до 2002. године и Ирака 1990-1991. и 2003. године. После терористичког напада 11. септембра 2001. године, НАТО је позвао по први пут у својој историји на колективну одбрану на основу члана 5. Оснивачког уговора. Алијанса је стога распоредила своје Е-3А АWACS ваздухоплове у САД у операцији *Eagle Assist* на различитим безбедносним задацима, ослобађајући више америчких авиона за операцију у Авганистану. После скоро две године, одговарајући на претњу ратом у Ираку, Турска је затражила помоћ НАТО, у циљу унапређења одбрамбене снаге у региону. Као део операције *Crescent Guard*, Е-3А је обезбедио додатну подршку за надзор у тој мисији. НАТО АWACS авиони су, 2009. године, почели да континуирано надгледају Средоземно море и на тај начин помажу НАТО операцији *Активан подухват*. На почетку 2011. године НАТО АWACS авиони отпочели су операцију *Afghan Assist*, као мисију подршке операцији *ISAF* у Авганистану. Такође, у операцији *Уједињени заштитник*, 2011. године у Либији, НАТО АWACS авиони надгледали су зону забране лета и наметнути ембарго. Ваздухоплови АWACS такође пружају безбедносну подршку важним догађајима као што су самити НАТО, посете шефова држава широм Европе и други догађаји.⁶¹⁷ Пошто АWACS подржава широк спектар деловања, овај систем наставља да остварује значајну улогу и у будућности.

5.4. НАТО снаге за брзо реаговање

Алијанса је подстакнута догађајима у СФРЈ и Грузији, као оквир за спровођење операција предложила концепт Комбинованих здружених наменских снага (Combined Joint Task Force – CJTF). Овај концепт који је представљен на заседању НАТО у Берлину јуна 1996. године, осмишљен је да омогући брже ангажовање јединица НАТО. На тај начин су војне интервенције НАТО постале вероватније и извесније. Комбиноване здружене наменске снаге су предвиђене да

⁶¹⁷ Ibid., приступљено: 14/07/2014

у свој састав укључе и државе које нису чланице Алијансе.⁶¹⁸ Саме речи његовог имена, које укључује три засебна термина са специфичним војним значењем, објашњавају његову намену: *combined* – у реализацију задатка укључене су снаге две или више држава, *joint* – у реализацији задатка заједнички учествују различите снаге (копнене, поморске, ваздухопловне), *task force* – формира се специфично војно тело с циљем остварења одређеног задатка, које се након извршења задатка распушта. Једна од битних карактеристика CJTF је војна и политичка флексибилност. Војна јер формирање CJTF не значи и потребу за формирањем административног апарата и командне структуре за те снаге, а политичка јер у реализацији задатка учествују заинтересоване државе.⁶¹⁹ Комбиноване здружене наменске снаге имају флексибилну командну структуру која омогућава војним командантима да искористе делове различитих видова оружаних снага из различитих држава, како би ове снаге могле да испуне специфичне захтеве појединих војних операција.⁶²⁰ НАТО поморске снаге су заправо почеци концепта CJTF, тј. оне представљају својеврсне Комбиноване здружене наменске снаге.

Успостављање НАТО снага за брзо реаговање или како се још називају НАТО снаге за одговор (NATO Response Force – NRF) је саставни део реорганизације војних способности НАТО, који допуњује Прашку обавезу о способностима и нову командну структуру Алијансе. Ово су здружене комбиноване снаге, а описани концепт CJTF представља основно средство за командовање и контролу NRF. Средином октобра 2003. године, НАТО је званично покренуо снаге, створио Команду Снага за брзо реаговање у Италији, и ставио је под команду Команде Здружених снага НАТО у Брунсуму. Такође, оформљене су прве две ротационе снаге (NRF 1 и 2) да буду прототип снага које ће тестирати и развити концепте и праксе НАТО снага за одговор.⁶²¹ У Табели 1. приказан је састав NRF 1, који је обухватао особље 14 држава и сталне снаге НАТО. Од

⁶¹⁸ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, op. cit., стр. 116.

⁶¹⁹ Lidija Čehulic Vukadinović, *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, op. cit., str. 131-132.

⁶²⁰ *Transformisani NATO*, NATO, Public Diplomacy Division, Brussels, 2004, str. 10.

⁶²¹ Richard L. Kugler, "The NATO Response Force 2002–2006: Innovation by the Atlantic Alliance (2006)" in *Transforming NATO An NDU Anthology* (ed.) Hans Binnendijk and Gina Cordero, The Center for Technology and National Security Policy at The National Defense University, Washington, DC, 2008, p. 70.

укупно 9,500 људи, око 8,500 су били припадници ваздухопловних и поморских снага Алијансе, а само 1,000 су биле копнене трупе.⁶²²

Табела бр. 1. Састав Снага за брзо реаговање (NRF 1)⁶²³

Држава	Трупе	Основна средства/Капацитети
Шпанија	2,200	Бродови, авиони, хеликоптери
Француска	1,700	Батаљон КоВ, бродови, авиони
УК	1,200	Бродови, авиони
Немачка	1,200	Бродови, авиони
Турска	600	Бродови, авиони
Италија	600	Војна полиција, бродови, авиони
Грчка	300	Чета КоВ, два брода
САД	300	Бродови, авиони
Белгија	250	Специјална чета, брод, авиони
Холандија	200	Брод
Норвешка	150	Бродови, авиони
Данска	100	Бродови, хеликоптери
Чешка	80	Нуклеарно, биолошка и хемијска опрема
Пољска	20	Јединица за експлозивно убојна средства
НАТО	700	AWACS и Командно-штабно особље
Укупно	9,500	

Циљ ових снага је способност брзог реаговања Алијансе у различитим кризним ситуацијама у свету. Оне дејствују као истурене снаге које се у накнадној фази могу ојачати додатним трупама. Ове мултинационалне снаге, састављене од

⁶²² *Ibid.*, p. 70.

⁶²³ *Ibid.*, p. 71.

копнених, ваздухопловних, поморских и специјалних компоненти, могу да започну с размештањем у року од само пет дана и саме себе да одржавају оперативним 30 дана или чак и дуже ако се поново снабдеју. Карактерише их кохерентност, велика спремност, технолошка напредност, флексибилност, способност размештања, интероперабилност и одрживост.

Сталне НАТО поморске снаге за Медитеран (STANAVFORMED) су због своје сталне припадности НАТО снагама за одговор (NRF) преименоване 2005. године у Standing NRF Maritime Group 2 (SNRFMG-2) или скраћено SNMG-2. Исто је и са сталним НАТО поморским снагама на Атлантику (STANAVFORLANT) је преименован у SNRFMG-1 или скраћено SNMG-1. Ово произилази из чињенице да Сталне НАТО поморске снаге нису више везане само за једно подручје, већ оне морају да буду спремне за употребу на било ком другом мору.⁶²⁴ Јасно је да су све четири сталне НАТО поморске групе (SNMG1, SNMG2, SNMCMG1 и SNMCMG2) интегрисане у НАТО снаге за одговор.

Поред своје могућности размештања и високе спремности за борбу, НАТО снаге за одговор су и ефикасна истурена борбена линија трансформисаног НАТО савеза. У овим снагама особље се обучава да дејствује у веома захтевним окружењима употребљавајући технологије у мултинационалном контексту. Квалитет обучавања се огледа у искуству које стекне сваки поједини учесник, на тај начин формирајући катализатор за промене у националним снагама, као и у мултинационалним формацијама.⁶²⁵

Елементи НАТО снага за одговор су били размештани у САД после урагана “Катрина” који је погодио Њу Орлеанс и околна подручја септембра 2005. године, и у Пакистану после разорног земљотреса који се десио 8. октобра 2005. године.

Да НАТО Снаге за одговор имају јасан поморски и ваздухопловни карактер показује вежба *Brilliant Mariner*, изведена од 12. до 22. априла 2010. године у Северном и Балтичком мору. Бројне поморске снаге састављене од ратних бродова, подморница и помоћних бродова из НАТО Снага за одговор учествовале су у овој поморској вежби. У вежби је учествовало 6.500 људи из 10

⁶²⁴ Basil Germond, “Multinational Military Cooperation and its Challenges: The Case of European Naval Operations in the Wider Mediterranean Area”, *International Relations*, Vol 22 (2), 2009, p. 189.

⁶²⁵ *Заједно за безбедност, Увод у НАТО*, op. cit., стр. 31.

земаља чланица НАТО: Француска као водитељ вежбе, Белгија, Данска, Немачка, Холандија, Норвешка, Пољска, Шпанија, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе и Шведска као држава из Партнерства за мир. У вежби је учествовао 31 ратни брод (укључујући и један носач авиона, фрегате, танкери и бродови за противминска дејства), 4 подморнице и 28 ваздухоплова. Вежбу *Brilliant Mariner* координирала је Савезничка поморска команда, из Нортвуда. Снаге за одговор су том приликом увежбавале супротстављање асиметричним или терористичким претњама, поморске безбедносне операције и операције ембарга.⁶²⁶ Оваква вежба *Brilliant Mariner 2013*, изведена је крајем септембра и почетком октобра 2013. године у Средоземном мору тј. у Тиренском мору између Сицилије и Сардиније. У вежби је учествовало преко пет хиљада војног и поморског особља, 23 ратна брода, укључујући и један носач авиона, 10 фрегата, један помоћни брод и 7 бродова за противминска дејства, 2 подморнице и поморски патролни авиони. НАТО државе које су учествовале у вежби су: Белгија, Данска, Француска, Немачка, Италија, Летонија, Холандија, Норвешка, Пољска, Шпанија, Турска, Уједињено Краљевство и САД.⁶²⁷

На самиту НАТО у Велсу, септембра 2014. године, усвојене су одлуке о унапређењу НАТО снага одговор и успостављању Високо спремних здружених наменских снага (Very High Readiness Joint Task Force – VJTF). Иако поседују способности које се могу употребити за све врсте NRF мисија, ове снаге су првенствено намењене за колективну одбрану и спровођење најзахтевнијих операција. Снаге су успостављене како би биле у стању да се разместе у року од неколико дана да одговоре на изазове који се јављају, нарочито на периферији територије НАТО. У случају да буду активирани снаге ће се састојати од око 5.000 копнених трупа, подржаних од ваздухопловних, поморских и снага за специјалне операције.⁶²⁸ Планирано је да спремност снага буде тестирана кроз кратке вежбе. Алијанса ће такође успоставити одговарајућу команду и контролу присуства на територијама источних савезника у сваком тренутку, уз допринос савезницима по

⁶²⁶ NATO – News: NATO’s Response Force conducts maritime exercise, 12-Apr.-2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_62556.htm

⁶²⁷ SHAPE, Exercise Brilliant Mariner 2013 is well underway in the Med, <http://www.shape.nato.int/exercise-brilliant-mariner-2013is-well-underway-in-the-med>, приступљено: 20/03/2016

⁶²⁸ *NATO’s Readiness Action Plan*, North Atlantic Treaty Organization, Public Diplomacy Division (PDD) – Press & Media Section – Media Operations Centre (MOC), Fact Sheet, May 2015, p. 2.

ротационом принципу, фокусирајући се на планирање и остваривање сценарија колективне одбране.⁶²⁹

НАТО Снаге за одговор се састоје од три дела: командног и контролног елемента из НАТО Командне структуре; Снага за непосредан одговор (Immediate Response Force), заједничке снаге од око 13.000 труп високе спремности које пружају државе савезнице; и Резерве снага за одговор, које допуњују Снаге за одговор када је то потребно. НАТО Снаге за одговор се темеље на ротационом систему где државе савезнице дају копнене, ваздухопловне, поморске или јединице за специјалне операције. Ротације су у почетку биле на период од шест месеци, али после 2012. године, ротациони периоди су продужени до 12 месеци. Оперативна команда НАТО Снага за одговор тренутно се мења наизменично између Команди здружених снага НАТО у Брунсуму, Холандија и Напуљу, у Италији.

Снаге за непосредан одговор (Immediate Response Force) располажу са:

- копненом компонентом јачине бригаде која се базира на три Борбене Групе и елементима њихове подршке;
- поморском компонентом базираној на Сталној НАТО Поморској Групи (SNMG) и Сталној НАТО Противминској Групи (SNMCMG);
- борбеном ваздухопловном и компонентом ваздухопловне подршке;
- снагама за специјалне операције; и
- хемијско, биолошко, радиолошко и нуклеарно одбрамбено наменским снагама.

Пре употребе, снаге ће бити прилагођене (формиране по величини и способностима) да одговарају захтевима специфичне операције коју извршавају.⁶³⁰

Такође, НАТО снаге за одговор се увежбавају кроз заједничке вежбе. Једну од таквих вежби *Trident Juncture 2015*, НАТО је извео на територији и у близини обала Португалије, Шпаније и Италије, у октобру и новембру 2015. године. Ова вежба Алијансе је највећа у више од једне деценије. У вежби је учествовало 30

⁶²⁹ *Partnerski Bilten, Partnership Newsletter*, Kontakt ambasada NATO-a, NATO Contact Point Embassy, NATO Summit in Wales Special Edition, Embassy of the Slovak Republic in Belgrade, No./Broj: 08/2014, September/Septembar 2014, str. 6.

⁶³⁰ *NATO Response Force*, Last updated: 02 Jul. 2014, pp. 1-2. доступно на <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/201...>, приступљено: 23/03/2016

држава и 36000 људи, тј. више од 230 јединица, више од 140 ваздухоплова и више од 60 ратних бродова. Током вежбе је увежбавана Команда NRF за 2016. годину и тестирани елементи VJTF, пре него што су постали оперативни наредне године.⁶³¹

⁶³¹ *Exercise Trident Juncture 2015*, Fact Sheet, NATO, October 2015, pp. 1-2.

IV ПОМОРСКЕ И ВАЗДУХОПЛОВНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У ВОЈНИМ ИНТЕРВЕНЦИЈАМА ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

По завршетку Хладног рата изгледи за велики рат су мање вероватни, али регионални сукоби, кризе и немири се настављају. Такође, у порасту је број унутрашњих сукоба јачег или слабијег интензитета. Неки од тих сукоба били су повод за интервенције других држава и међународних институција. Током 44 године Хладног рата (1946-89) било је 690 војних интервенција, док се 425 догодило у периоду од 1990. до 2005. године, тј. за 15 година постхладноратовског периода.⁶³²

1. Војне интервенције

Термин интервенција потиче од латинске речи *intervenire*, што значи доћи између. Међутим, он је изгубио своје изворно значење и данас се употребљава да означи мешање у унутрашње ствари друге државе. Још у XVI столећу теолог и филозоф Вартоломеј де Лас Касас (*Bartolomé de Las Casas*) је заступајући права домородаца заступао и начело неинтервенције.⁶³³ За начело о неинтервенцији, односно забрани интервенције, залагали су се и Кант и Вател (*Emmerich de Vattel*) у другој половини XVIII столећа.⁶³⁴ Имануел Кант наиме у *Вечном миру* јасно одбацује интервенцију и тврди: “ниједна држава не сме се насилно уплитати у

⁶³² Jeffrey Pickering, Emizet F. Kisangani, “The International Military Intervention Dataset: An Updated Resource for Conflict Scholars”, *Journal of Peace Research*, Vol. 46, No. 4, July 2009, p. 596.

⁶³³ Он је за краља Карла V, 1547. године написао један извештај указујући на ужасна збивања на оба америчка континента, тј. нељудски третман домородачког народа од стране европских конквистадора. Краљ је испрва био заведен његовим аргументима али је 1550. године сазвао у Ваљадолиду специјални савез судија да чује расправу између Лас Касаса и једног од краљевих саветника, Хуана Хинеса де Сапулведе. Један од Сапулвединих аргумената је био да је интервенција оправдана да би се спасили невини животи. Док је Лас Касас тврдио да је етички оправдано спасити невинне људе само уколико поступак њиховог спасавања не узрокује још веће повређивање осталих. Више о овоме видети у: Имануел Волерстин, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004, стр. 80-81.

⁶³⁴ Вател је 1758. године увео тај појам у међународно право. До тада није прављена разлика између рата и интервенције. Гавро Ђ. Празих, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, Београд, 1986, стр. 67.

уређење и управљање друге”.⁶³⁵ У образложењу он јасно тврди да “све док унутрашњи сукоб још није решен, уплитање спољашњих сила значило би повреду права једног ни од кога зависног народа, који се само бори са својом унутрашњом болешћу, па би тако представљало очигледно саблазан (скандал) и угрожавало би самосталност свих држава”.⁶³⁶

Неинтервенционизам је основни принцип међународног права, којим се мешање неке државе у унутрашње послове друге суверене државе по правилу сматра незаконитим. Правило неинтервенције успостављено је 1648. године Вестфалским миром.⁶³⁷ Начело о забрани интервенције је први пут у међународном праву званично усвојено на Другој међународној мировној конференцији у Хагу 1907. године (Хашка конференција). Начело забране интервенције и мирољубивог решавања спорова и конфликта садржано је и у Пакту Друштва народа. У овом документу изузетно је предвиђена интервенција Друштва народа само у случају кад је угрожен светски мир.⁶³⁸ Ово начело прихваћено је и у Повељи УН. Данас је овај принцип међународног права угрожен.

Војин Димитријевић и Радослав Стојановић у књизи “Међународни односи” наводе да је интервенција: “појам настао у међународном праву да значи недозвољено мешање у унутрашње ствари једне државе, којим се негирају њена сувереност и самосталност. Она се тада најчешће означава као насилно и самовољно мешање, што подразумева извесну меру притиска, иако не увек и оружане силе”.⁶³⁹ У шири појам интервенције спадају и: пропаганда, субверзија, економска блокада, застрашивање, као и појединачни акти насиља.⁶⁴⁰ Оружана или војна интервенција, која је предмет и нашег истраживања, представља

⁶³⁵ Имануел Кант, *Вечни мир. Филозофски нацрт, Ум и слобода*, Посебно издање часописа „Идеје“, Београд, 1974, стр. 139.

⁶³⁶ *Ibid.*, стр. 140.

⁶³⁷ Овај мир је окончао Тридесетогодишњи рат у Европи стварајући суверене и независне државе. Замењен је систем папске власти из средњег века, тако да географски и политички одвојене државе нису признавале никакву вишу власт. Чарлс, В. Кегли ЈР., Јуџин, Р. Виткоф, *Светска политика, тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006, стр. 120-121 и 222, 239.

⁶³⁸ Миланко Зорић, “Агресија и интервенција у међународним односима”, *Војно дело*, 6/1995, Београд, стр. 46.

⁶³⁹ Војин Димитријевић и др., *Међународни односи*, *op. cit.*, стр. 344.

⁶⁴⁰ *Ibid.*

заправо најинтензивнији облик интервенције, који подразумева упућивање сопствених удружених снага у страну државу са циљем остварења жељеног политичког исхода.

Како наводе Димитријевић и Стојановић: “главни облик оружане (војне) интервенције, који је истовремено и онај који је данас најактуелнији, састоји се у оружаној помоћи стране државе једној страни у унутрашњем сукобу, било да се он већ распламсао, да је тек у зачетку или се самом интервенцијом изазива. У зависности од интереса интервенијента, његове оружане снаге настоје да одбране постојећу владу од побуњеника, или да овима помогну да ту владу свргну. Сила која интервенише жели да постигне своје циљеве без опасности да буде оглашена за агресора: она формално не примењује принуду на субјект међународних односа у целини, већ само на један његов део. Уз то, она обично тврди да нема намеру да окрњи територијални интегритет државе у којој интервенише. Овакво улажење у страну државу може се замаглити низом правних и стварних нејасноћа и изговора с намером да се збуни јавно мњење и паралише рад међународних организација створених за заштиту безбедности субјеката међународних односа”.⁶⁴¹

Интервенције укључују: “војне операције које се спроводе отворено од стране државних регуларних војних снага у оквиру одређене стране земље на такав начин да се ризикује директна борба”.⁶⁴² Оне искључују: “мање нападне облике међународног мешања као што су: прикривене операције, војна упозорења у месту; показивање силе, ангажовање јединица које нису одмах спремне за борбу; [и] упади преко међународних граница које не укључује окупацију територије”.⁶⁴³ Војне интервенције се дефинишу као спољне активне насилне интервенције (које укључују војне припаднике) у рату који траје, од стране најмање једне чланице система држава.⁶⁴⁴ Међународне војне интервенције представљају премештање регуларних оружаних снага или силе из једне државе у

⁶⁴¹ *Ibid.*, стр. 345.

⁶⁴² Herbert K. Tillema, “Cold War Alliance and Overt Military Intervention, 1945-1991”, *International Interactions*, vol. 20, no. 3, 1994, pp. 251., Наведено према: Charles W. Kegley, Jr., Margaret G. Hermann, “How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace”, *Journal of Peace Research*, vol. 33 no. 3, 1996, p. 310.

⁶⁴³ Herbert K. Tillema, “Cold War Alliance and Overt Military Intervention, 1945-1991”, *International Interactions*, vol. 20, no. 3, 1994, pp. 265., Наведено према: Charles W. Kegley, Jr., Margaret G. Hermann, “How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace”, *Journal of Peace Research*, vol. 33 no. 3, 1996, p. 311.

⁶⁴⁴ Jeffrey Pickering, “Give me Shelter”, *International Interactions*, Volume 28, Issue 4, 2002, p. 301.

другу, у контексту неког политичког питања или спора. Спроводе их државе, мултинационални актери, или међународне организације изван националних граница (чланица). Дефиницијом нису обухваћене активности паравојски, приватних безбедносних снага, или других војних јединица које не чине део регуларне војске. Такође, под тим се не подразумевају случајни инциденти између војски, као ни ангажовање војника у вежбама на страниј територији, њихов транспорт људи и опреме на друго одредиште, нити концентрација војника у страним базама (осим уколико не напуштају касарне искључиво да би учествовали у војној мисији у земљи домаћина).⁶⁴⁵

Дакле, интервенционисти настоје да војном силом, пропагандом, субверзијом, разним санкцијама, економском блокадом и општом изолацијом, претњом и притиском, застрашивањем, оружаним репресалијама и другим појединачним актима насиља или комбиновањем више наведених метода, средстава и поступака подрже или свргну владајући режим или друштвени поредак, или да принуде владу да промени унутрашњу и спољну политику према политичким и стратегијским интересима интервенциониста, да помогну једну или две стране у унутрашњем оружаном сукобу против треће стране, или да осигурају једнострану и насилну сецесију делова јединствене државе и остваре друге интересе и циљеве.⁶⁴⁶ Поједине интервенције су мултилатералне, али најчешће једна држава преузима вођство.

Џозеф Нај сматра да: “широка дефиниција укључује читав распон поступака, од благе па све до крајње принуде. Степен принуде примењен током интервенције важан је зато што се односи на степен избора који је дат локалном становништву, па према томе и на степен спољног ограничења локалне аутономије”.⁶⁴⁷

Нај, такође истиче да: “поједини аналитичари термин користе у ужем смислу, да укажу на мешање *силом* у унутрашње сукобе друге суверене државе. Ужа дефиниција је само један крај широког спектра утицаја ранжираних од

⁶⁴⁵ Jeffrey Pickering, Emizet F. Kisangani, “The International Military Intervention Dataset: An Updated Resource for Conflict Scholars”, *Journal of Peace Research*, vol. 46, no. 4, 2009, p. 593.

⁶⁴⁶ Видети: *Правна енциклопедија*, том 1, Савремена администрација, Београд, 1985, стр. 501; *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982, стр. 237.

⁶⁴⁷ Џозеф С. Нај, *Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006, стр. 210.

најнижег до највишег степена принуде”.⁶⁴⁸ Разматрајући интервенције он осликава спектар који оне обухватају, па тако Нај разликује на најнижем степену принуде: говоре, медије, економску помоћ, слање војних саветника, преко подршке опозицији у централном делу спектра, блокаде, ограничене војне акције, до потпуне војне инвазије и окупације на највишем степену принуде.⁶⁴⁹ У нашем истраживању се војна интервенција сагледава на овај начин, дакле као употреба силе у унутрашњем сукобу друге државе са циљем остваривања политичких, економских и војно-стратегијских интереса.

На овом трагу, али свакако релеватнија за савремене међународне односе, је дефиниција интервенције Миланка Зорића као: “облика угрожавања слободе и политичке независности, суверености и територијалне целокупности и опште безбедности неке земље од стране поједине државе или групе држава, неке коалиције или војног савеза, или неке међународне организације. Интервенција, а првенствено оружаном мешању, у суштини је синоним агресије или један од њених облика”.⁶⁵⁰ Он наглашава да је интервенција “наставак агресивне политике

⁶⁴⁸ *Ibid.*, стр. 208.

⁶⁴⁹ *Ibid.*, стр. 208-210.

⁶⁵⁰ Резолуција Генералне скупштине УН бр. 3314 из 1974. године дефинише агресију као „употребу оружане силе од стране једне државе против суверености, територијалног интегритета или политичке независности неке друге државе, или на било који други начин несагласно с Повељом Уједињених нација”. У члану 2. Резолуције ближе је одређено када ће се неки акт окарактерисати као агресија: „прво отпочињање употребе оружане силе од једне државе противно Повељи УН, представља доказ о извршењу акта агресије”. У члану 3. наведени су акти агресије: а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге, војна окупација, макар и привремена, која произађе из такве инвазије или напада, или анексија територије или дела територије друге државе извршена употребом оружане силе; б) бомбардовање, или коришћење било ког оружја, од стране једне државе против територије друге државе; в) блокада лука или обале једне државе извршена оружаним снагама друге државе; г) напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, или на поморску и ваздушну флоту друге државе; д) употреба оружаних снага једне државе које бораве на територији друге државе на основу споразума, противно одредбама тог споразума или продужетак њиховог присуства на тој територији после истека споразума; њ) поступак једне државе која допушта да њена територија коју је ставила на располагање другој држави ова искористи за извршење агресије против треће државе; е) упућивање, од стране или у име неке државе, оружаних банди, група, нерегуларних бораца или плаћеника, да против друге државе врше оружане акције толико озбиљне да се могу изједначити са напред наведеним актима, или суштинска умешаност у те радње. Чланом 4 утврђује се да листа набројаних аката није потпуна, те да Савет безбедности може одлучити да и други акти представљају агресију у смислу одредби Повеље УН. У члану 5. дефиниције наведена је правна квалификација агресије и утврђен став да „никакви обзире било које природе, политички, економски, војни или други, не могу служити као оправдање за агресију”. У белешци уз тај члан указује се на начело из Декларације о начелима међународног права која се тичу пријатељских односа и сарадње међу државама према Повељи УН: „Ниједна држава нити група држава нема право да интервенише, непосредно или посредно, из било којег разлога, у унутрашње или спољне ствари ма које друге државе.” Наведено према: Миланко Зорић, “Агресија и интервенција у међународним односима”, *Војно дело*, 6/1995, стр. 45.

оружаним и неоружаним средствима и поступцима ради дестабилизације и рушења владе и промене система или стања у некој земљи, и ‘управљања кризом’ и наметања решења сукоба у интересу интервенциониста. Дакле, интервенција је у међународним односима инструмент и један од облика употребе силе и незаконитог мешања у односе између двеју држава мимо њихове сагласности и самовољног мешања у унутрашње и спољне послове других држава ради одржавања или преврата и промене постојећег стања супротно политичкој вољи тих држава”.⁶⁵¹

Треба имати у виду упозорења професора Радмиле Накараде да: “интервенција не представља само тешко огрешење о међународно право, него и упечатљиву демонстрацију новог облика ратовања који подразумева разорна оружана дејства са велике удаљености, цивилну популацију као главну мету и погубне дугорочне последице по здравље људи и природну средину”.⁶⁵²

Такође, професор Драган Симић указује да: “пошто је прошла понесеност наводно тектонским, темељним променама у светској политици деведесетих година минулог века, заливски ратови, етничко, верски и сецесионистички ратови и унутрашње побуне у Европи и широм света, као и актуелни рат против тероризма, показују, на жалост, да је коришћење војне силе као оруђа за постизање политичких циљева једнако значајно данас, као и у ближој и даљој прошлости”.⁶⁵³

Завршетком Хладног рата војне интервенције добијају обележја агресија, јер у својој бити носе многа обележја нелегалности. Пример су војне интервенције против СРЈ 1999. године и Ирака 2003. године. После Хладног рата се “осетно повећавају шансе за злоупотребу хуманитарног аргумента који заправо покрива интервенције чији је једини мотив политика силе и интереса”.⁶⁵⁴ Данас је Вестфалски поредак у системској кризи, јер се његови принципи оспоравају, али како износи Хенри Кисинџер још увек нема друге општеприхваћене алтернативе.

⁶⁵¹ Миланко Зорић, “Агресија и интервенција у међународним односима”, *Војно дело*, 6/1995, стр. 45.

⁶⁵² Радмила Накарада, “Косово: Неевропски одговор на европски проблем”, *НСПМ*, доступно на: <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/kosovo-neeuropski-odgovor-na-evropski-problem.html?alphabet=1>, среда, 09. април 2008. приступљено: 23/03/2015

⁶⁵³ Драган Симић, *Светска политика*, *op. cit.*, стр. 190.

⁶⁵⁴ Милош Јовановић, “Доктрина праведног рата и међународно право”, *Међународни проблеми*, 2-3, 2007, стр. 262.

Он каже да је: “немешање у домаће послове других држава напуштено у корист концепта универзалне хуманитарне интервенције или универзалне јурисдикције, не само од стране САД, већ и од многих западноевропских држава”.⁶⁵⁵

Наиме, “посебан вид оружане интервенције је тзв. хуманитарна интервенција, која се предузима с циљем стварног или наводног избављења из животне опасности групе људи које страна влада угрожава или није у стању да штити, без обзира јесу ли њени држављани, чиме се нарушава принцип немешања у унутрашње ствари суверене државе”.⁶⁵⁶ Сасвим је јасно да деловање војном силом НАТО на територији држава чланица УН, без претходног одобрења Савета безбедности, “представља најозбиљнију повреду основних начела међународног права, а оправдање хуманитарном интервенцијом не може да задовољи, јер је ова интервенција недопустива према одредбама Повеље УН”.⁶⁵⁷

После краја Хладног рата политика силе и интервенционизма, разне врсте агресије, војне и друге интервенције покушавају да се оправдају и легализују различитим механизмима. Један од механизма је – одговорност да се заштити. Према Повељи УН и другим међународним инструментима, “зобрањена је употреба силе против територијалног интегритета или политичке независности, изузев у два случаја: по одлуци Савета безбедности донетој у оквиру система колективне безбедности и ради индивидуалне или колективне самоодбране (док систем колективне безбедности не почне да делује)”.⁶⁵⁸ Трансформисани НАТО са концептом превентивног деловања наговештава деловање које је супротно концепту колективне самоодбране дозвољено у члану 51 Повеље УН. Сасвим је јасно да “право на превентивне мере није признато у међународном нормативном систему колективне самоодбране, поготово ако се оне предузимају принудним средствима”.⁶⁵⁹

Један од главних проблема са унилатералном интервенцијом, хуманитарном или неком другом, јесте управо то што историјски преседани нису

⁶⁵⁵ Хенри Кисинџер, *Да ли је Америци потребна спољна политика: У сусрет дипломатији XXI века*, op. cit., стр. 17.

⁶⁵⁶ Саша Мијалковић, Младен Бајагић, “Савремени оружани сукоби као облик угрожавања људских слобода и права (појам, етиологија и феноменологија)” у *Култура полиса*, год. IX, посебно издање 2, Зборник радова, Тара, 2012, стр. 6.

⁶⁵⁷ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације Уједињених нација*, op. cit., стр. 206.

⁶⁵⁸ Обрад Рачић, *Уједињене нације између моћи и права*, Службени гласник, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 138.

⁶⁵⁹ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације Уједињених нација*, op. cit., стр. 205.

охрабрујући: обично су јаки интервенисали против слабих, док је било исувише тешко утврдити које су стварне намере и мотиви њихових извршилаца.⁶⁶⁰ Кегли (*Charles W. Kegley, Jr.*) и Виткоф (*Eugene R. Wittkopf*) упозоравају да је последњих година, међу забележеним случајевима пружања заштите од стране међународне заједнице било много промашаја. Право на интервенцију и даље остаје отворено питање у међународним односима. Они закључују да: “уколико треба прихватити интервенцију у циљу заштите људи, укључујући ту и могућност војне интервенције остаје императив да међународна заједница утврди доследне, поуздане и примењиве стандарде по којима ће се управљати државна и међународна пракса”.⁶⁶¹ Надаље, образлажући услове под којима је могућа хуманитарна интервенција они закључују да: “постоји стварна људска потреба и морална обавеза за бригу о становништву коме прети опасност од убијања, етничког чишћења, глади или прогона; питање је како и да ли треба осмислити праведну реакцију, јер, свака врста реакције подразумева мешање у унутрашњу политику једне суверене државе”.⁶⁶² Стога, они закључују да: “хуманитарна интервенција тако и даље, сама по себи, остаје контроверзна”.⁶⁶³

На самиту Уједињених нација 2005. године покренута је иницијатива “одговорност да се заштити” (*Responsibility to protect*), која се налази и у завршном документу овог скупа. У овом документу се наводи да свака поједина држава има одговорност да заштити своје становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности. Ова одговорност подразумева спречавање таквих злочина, укључујући њихово подстицање, путем одговарајућих и потребних средстава. Међународна заједница би требало да, по потреби, подстакне и помогне државама да остваре ту одговорност и подржи УН у успостављању способности за рано упозоравање. Такође, међународна заједница, преко Уједињених нација, има одговорност да користи одговарајућа дипломатска,

⁶⁶⁰ Позивање на хуманитарне разлоге код унилатералних интервенција може, али не мора, бити искрено. Најпознатији пример је напад на Ирак 2003. године, који су оружаним снагама извеле САД и Велика Британија, с образложењем да то чине јер је влада ове државе наводно производила и складиштила оружје за масовно уништавање. Пошто се на крају испоставило да није постојало оружје за масовно уништавање, као главни аргумент за напад на Ирак остала је потреба да се сруши диктаторска власт Садама Хусеина, који је наводно терорисао сопствено становништво. Обрад Рачић, *Уједињене нације између моћи и права*, *op. cit.*, стр. 144-145.

⁶⁶¹ Чарлс, В. Кегли ЈР., Јудин, Р. Виткоф, *Светска политика, тренд и трансформација*, *op.cit.*, стр. 388.

⁶⁶² *Ibid.*, стр. 389.

⁶⁶³ *Ibid.*

хуманитарна и друга мирна средства, у складу са Главама VI и VIII Повеље УН, како би се заштитило становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности.⁶⁶⁴ Концепт одговорности да се заштити се додатно операционализовао у две резолуције Савета безбедности УН.⁶⁶⁵ Професор Радмила Накарада тврди да се на тај начин: “право на интервенцију преводи у *одговорност за заштиту*. Та одговорност обухвата спречавање сукоба и бављење његовим коренима, одговарање прикладним мерама – које само у екстремним случајевима могу да обухвате и војну интервенцију, када су сва друга средства исцрпљена... Војна интервенција треба да буде изнимна, изузетна мера која се предузима само у екстремним случајевима масовног страдања, геноцида и етничког чишћења великих размера”.⁶⁶⁶ Војна интервенција мора да буде спроведена по строгим правилима која се темеље на традицији праведног рата. Према ауторима ових начела, одлуку о оправданој интервенцији треба да донесе легитимна инстанца – Савет безбедности. Према овом концепту интервенција не сме да буде у служби промене граница, поспешивања захтева неке од страна у спору на самодређење или рушења режима.⁶⁶⁷ У међународним односима, по први пут су се државе позвале на овај принцип УН управо током интервенције у Либији 2011. године.

⁶⁶⁴ Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005, United Nations General Assembly A/RES/60/1, доступно на: <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>, приступљено: 11/11/2016

⁶⁶⁵ Поред тога, Савет безбедности УН је усвојио резолуцију 1674 у априлу 2006. године у којој се по први пут употребљава израз одговорност за заштиту. United Nations Security Council, S/RES/1674 (2006), Resolution 1674 (2006) Adopted by the Security Council at its 5430th meeting, on 28 April 2006, доступно на: <http://www.responsibilitytoprotect.org/files/final%20res%20resolution.pdf>, приступљено: 24/03/2017, Такође, у резолуцији 1894 из новембра 2009. године, СБ УН је поново потврдио своје опредељење за заштиту цивила у оружаном сукобу и за окончање насиља над цивилима свуда у свету. United Nations Security Council, S/RES/1894 (2009), Resolution 1894 (2009) Adopted by the Security Council at its 6216th meeting, on 11 November 2009, доступно на: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/POC%20SRES1894.pdf>, приступљено: 24/03/2017.

⁶⁶⁶ Радмила Накарада, *Распад Југославије: Проблеми тумачења, суочавања и транзиције*, Службени гласник, 2008, стр. 116.

⁶⁶⁷ *Ibid.*

1.1. Војне интервенције НАТО

Савремени оружани сукоби се не одвијају у контексту формално објављеног рата, већ су све чешће војне интервенције. Заправо, на међународној сцени све више преовлађују међународне војне интервенције.⁶⁶⁸ Међутим, оваква врста сукоба захтева ангажовање оружаних снага ван државних граница.⁶⁶⁹ Томе у прилог говори и чињеница да, на пример, амерички Конгрес није објавио рат од 1941. године,⁶⁷⁰ а САД су од тада употребљавале силу више од двеста пута. Такође, ни УК од 1942. године формално није објавило рат ниједној држави,⁶⁷¹ а Француска од 1945. године.⁶⁷²

НАТО се и током Хладног рата на изванредан начин припремао за деловање ван граница држава чланица. Било је више криза и изазова за деловање НАТО, тј. за поједине чланице НАТО. Свакако је то Корејски рат 1950-1953. године, као и француски покушаји да задржи Индокину од 1946. године. Алијанса је прихватила 1952. године да Француска пребаци трупе додељене НАТО у Индокину. Међутим, Француска је 1954. године изгубила битку у градићу Диен Биен Фуу, а после тога и рат. Прва званична изјава НАТО о неком питању изван територијалне одговорности била је Резолуција о Индокини децембра 1952. године. Исте године су и оружани отпори у Алжиру потресли француску колонијалну власт. Већ 1956. године избила је Суецка криза када је египатски председник Насер национализовао компанију Суецког канала што је било неприхватљиво за Лондон (претходно су се 1954. године Египат и УК сагласили да Британци напусте Суец у року од 20 месеци). Исте године је СССР напао Мађарску.

Изазови за ангажовање НАТО били су и Криза у Конгу 1960-1961. године, која је избила када је Белгија хтела да заштити Белгијанце након насиља проишлог због тога што се Катанга отцепила од Конга, као и герилски рат

⁶⁶⁸ Jeffrey Pickering, Emizet F. Kisangani, "The International Military Intervention Dataset: An Updated Resource for Conflict Scholars", *Journal of Peace Research*, vol. 46, no. 4, 2009, p. 589.

⁶⁶⁹ *Slanje trupa u inostranstvo*, Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga – Backgrounder 08/06, Ženeva, 2006, str. 3.

⁶⁷⁰ James Bovard, *Attention Deficit Democracy*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 195.

⁶⁷¹ Endersby, A. *War Powers for UK Parliament*, International Debate Education Association, 2008.

⁶⁷² Nolte, G., ed. *European Military Law Systems*, De Gruyter Rechtswissenschaften, Berlin, 2003, p. 294.

португалских колонија, посебно Анголе 1961-62. године. Поред тога, Кубанска криза 1962. године, затим укључивање САД у рат у Вијетнаму, Совјетска инвазија на Авганистан, америчко бомбардовање Либије, рат Ирака и Ирана, само су значајнији изазови за НАТО током Хладног рата.⁶⁷³

Пошто од међународних организација једино НАТО данас располаже респектибилном војном силом, долази до ситуација у којима СБ УН даје овлашћења Алијанси “за колективну самоодбрану да делује као организација система колективне безбедности”.⁶⁷⁴ Наиме, УН су у више наврата биле упућене да од Алијансе траже помоћ. Како би НАТО прихватио ту улогу (или је посредним путем иницирао), било је потребно да се промени намена назначена у основном уговору Алијансе. Уместо одбране својих чланица у тачно дефинисаном географском простору, НАТО је добио овлашћење да делује и ван тог простора – “ооа”, и то не само ради одбране својих држава чланица, него и учешћа у систему колективне безбедности УН.⁶⁷⁵ Дакле, промене су вршене путем декларација и израде стратешких концепата, док сам оснивачки уговор у том погледу није измењен.⁶⁷⁶

Професор Станислав Стојановић истиче да постоје неподељена мишљења да се: “у актуелној експанзији НАТО, повећању војног интервенционизма и спровођењу концепта демократизације у појединих арапских државама, препознају настојања суперсиле и финансијских центара моћи да успоставе такву прераспodelу ресурса у свету, која ће у дужем периоду отклонити неизвесности везане за недостатак кључних енергената и јефтине радне снаге. У вези с тим, постоје тврдње да се нови идентитет тог безбедносног савеза све јасније указује у његовом прерастању у врхунско оперативно тело у сфери безбедности, које ће убудуће артикулисати и контролисати сва кризна жаришта у свету и чувара глобалног система безбедности постављеног на стандардима и вредносном систему Сједињених Држава”.⁶⁷⁷ Професор Стојановић, такође наводи да: “има аналитичара који сматрају да НАТО, кроз разноврсне кооперационе програме

⁶⁷³ Frode Liland, *Keeping NATO out of Trouble – NATO’s non-policy on out-of-area issues during the Cold War*, op. cit., pp. 48-58.

⁶⁷⁴ Обрад Рачић, *Уједињене нације између моћи и права*, op. cit., стр. 229.

⁶⁷⁵ *Ibid.*, стр. 181.

⁶⁷⁶ *Ibid.*, стр. 182.

⁶⁷⁷ Станислав Стојановић, “Безбедност и изазови процеса глобализације”, *Војно дело*, бр. 1, 2005, стр. 38.

развија флексибилну мрежу са бројним државама евро-атлантског простора и, на тај начин, развој њихових војних капацитета усмерава на глобалну интервентну способност и усклађивање са америчким стратегијским концептом”.⁶⁷⁸

Ули Кремер децидирано тврди је НАТО за нове глобалне задатке изградио “способност глобалне интервенције”, а да су све чланице Алијансе последњих година “брзо и офанзивно изградиле реакционе снаге за спречавање криза”.⁶⁷⁹ Стога, Кремер закључује да се: “до сада чинило да мандат Савета безбедности УН има смисла, због легитимисања војне интервенције у јавности. У складу са тиме, НАТО се, ‘од случаја до случаја’ Уједињеним нацијама нуди као приватна организација за пружање услуга, али и даље захтева апсолутну моћ”.⁶⁸⁰ До сличног закључка долази и професор Стојановић када каже да је: “све чешћа пракса да НАТО нуди своје војне услуге УН, при чему се невојни инструменти третирају као неделотворни и замењују чисто војним капацитетима”.⁶⁸¹

2. Операције

Пошто се војне интервенције спроводе преко операција ради упознавања са њиховим елементима и карактеристикама даћемо укратко њихове основе, као и основе поморских и ваздухопловних операција које ће нам омогућити да схватимо њихову интеграцију у концепт поморско-ваздушне битке (операције). Извођење операција кроз историју прилагођавано је конкретним просторним, временским и борбеним условима, и да би схватили поморске и ваздухопловне операције најпре ћемо се укратко осврнути на историјска искуства.

⁶⁷⁸ *Ibid.*

⁶⁷⁹ Ули Кремер, *Нови НАТО-нови ратови? Цивилне алтернативе Бундесверу*, op. cit., стр. 8.

⁶⁸⁰ *Ibid.*, стр. 10.

⁶⁸¹ Станислав Стојановић, “Безбедност и изазови процеса глобализације”, op. cit., стр. 38.

2.1. Настанак и развој операције

Иако се у свом чистом облику јављају тек пре неколико деценија, прве елементе операција налазимо још у старом и средњем веку. У походима Александра Македонског, Ханибала и Цезара налазимо прве карактеристике операција (усклађеност појединих делова копнене војске и ратне морнарице, координиране акције, одређени правци дејства). Преломна тачка у настанку операције наступила је крајем XVIII и почетком XIX столећа. У литератури се појам операције јавља крајем XVIII и у XIX столећу у делима пруских, немачких, француских и енглеских теоретичара и војсковођа. То су пре свега била дела Наполеона, Лојда, Билова, Клаузевица, Жоминија, Шлифена, Жофра, Молткеа, Голца и других војсковођа и војних писаца.

Хенри Лојд је први писао о операцији у савременом контексту и о значају “операцијске линије” коју је сматрао као централну за вођење стратегије. Он операцију везује за операцијску линију, која повезује базу и крајњу тачку операција и дуж које се војска креће. Дитрих Хенрих Билон (*Dietrich Heinrich Freiherr von Bülow, 1757–1807*) је писао о операцији, операцијском објекту и субјекту, као и о неопходности операцијске базе (основице). За њега је операција покрет чији је циљ непријатељ; свака операција има полазну тачку – субјекат и крајњу објекат, које спаја операцијска линија. Анри Жомини је у делима разматрао операцијску основицу, операцијски објект, стратегијски и операцијски фронт, стратегијски положај и одбрамбену линију. Посебно је значајан његов појам операцијске зоне, коју је формулисао као део ратишта, као просторију на којој се води операција. Заправо највећи део кључних концепата операције су на основу интерпретација искуства Наполеонових ратова развили Жомини и Клаузевиц почетком XIX столећа.

Велике промене у карактеру и облицима оружане борбе нужно су тражиле и нове облике ратних дејстава. Снажан и брз развој индустријске производње и пораст производних снага уопште омогућио је убрзани развој и јачање материјално-техничке основе за промену физиономије борбених дејстава. Материјално-техничка основа оружане борбе је проширена и појавила су се нова борбена средства. То је омогућило формирање милионских армија и њихово

стално структурно и функционално јачање.⁶⁸² Веза између фронта и логистике постала је све тешња. Операције постају вешто комбиновани вођени маневри покрета и битке. Међутим, теоретичари XIX stoleћа који су следили Жоминија и Клаузевица су мало допринели развоју операције, јер су се бавили стратегијом и тактиком. Национална стратегија је у то време била синоним за размештај главне армије, а када дође до борби са главном армијом непријатеља исход је зависио од тактике. Пошто је постојала само једна армија, њеним поразом постизали су се стратегијски циљеви. Крајем XIX stoleћа армије и њихова бојишта су постајали све већи. Постојање неколико армија које дејствују на широком пространству или пак на различитим војиштима, значило је да пораз било које од њих не мора да буде одлучујући. Да би се постигли стратегијски циљеви, армијама које су дејствовале на различитим војиштима били су потребни властити циљеви и планови. Пошто само једна битка није могла да буде одлучујућа, било је потребно да се планирају узастопне операције. Дакле, тактика није могла сама да постигне стратегијске циљеве, па је било потребно да се формулише нова активност, која ће повезати тактику и стратегију, и која је обезбеђивала оквир за планирање кампања у оквиру војишта.⁶⁸³

Први светски рат (1914-1918) афирмисао је операцију као највишу категорију оружане борбе. Дотадашња подела операције на две временске, просторно и по циљу раздвојене радње – покрет и битку се дефинитивно одбацује. Образује се операција коју чини укупност борбених дејстава, стратегијско-оперативног значаја на великом простору, истовремено или у различито време, обједињених јединственим планом и циљем. Прва немачка офанзива на западном фронту 1914. године, у којој је ангажовано преко милион војника на фронту ширине и дубине од преко 100 километара се већ изводи у облику операције стратегијског значаја.

У Првом светском рату су успех оствариле разне врсте операција, које су превасходно изводиле копнене и поморске снаге. Све више су доминирале нападне и одбрамбене операције. Борбе и маневри у аустроугарском нападу на

⁶⁸² Митар Ковач, “Појам и класификација операција”, *Нови гласник*, 3-4/2010, стр. 6.

⁶⁸³ Мајкл Р. Матени, “Корени савремене америчке оперативне вештине”, *Информативни билтен превода Центра за војнонаучну документацију, информације и библиотекарство*, број 3, 2007, стр. 86.

Србију 1914. године имају све одлике нападне операције, док Српска војска најпре изводи одбрамбену, а после нападну операцију. Церска битка 1914. године је почела из стратегијског дочека, и то најпре са одбрамбеном операцијом из које се развила нападна операција са великим стратегијским успесима. Ова битка представља ремек-дело стратегије и тактике. Велике заслуге за организацију и реализацију Церске битке имали су војвода Радомир Путник, начелник Штаба српске врховне команде и генерал, а после битке војвода Степа Степановић. Такође, Колубарска битка коју је умешно водио Живојин Мишић, представља јединствен пример у историји ратова јер је Српска војска, којој је био предвиђан скори коначан слом из дефанзиве и одступања, прешла у противофанзиву и поразила непријатеља. Начини вођења ових битки обогатили су теорију операција и стога се оне изучавају у војним школама широм света. Нарочито се истичу операције Српске војске на Солунском фронту 1918. године изведене у складу са свим тадашњим захтевима савремене операције, као и операције које су после тога водиле Српска и савезничка војска када су из рата избачене и присиљене на капитулацију Бугарска и Аустроугарска. Такође, карактеристичне су и операције на западном фронту 1918. године које су водиле савезничке армије и довеле немачку војску до капитулације. Кроз више поморских операција савезници су обезбедили потпуну превласт, док у ваздуху није било запажених операција с обзиром на почетак развоја ваздухопловства. За Први светски рат је карактеристично да је доминирала одбрамбена операција, али се рат завршио нападном операцијом.

У периоду између Првог и Другог светског рата постојала су различита схватања о физиономији и садржају будуће операције. Немачка је, користећи теорију и искуства минулих ратова и савремена борбена средства, главну пажњу усмерила на припрему и вођење нападних операција. То је произашло из офанзивне концепције рата, такозваног муњевитог рата, који се заснивао на изненађењима, силини почетног удара, маневру и високом темпу напада. У Немачкој се најпре схвата да националну стратегију и тактику повезује операција. Барон Фон Фраитаг-Лорингховен (*Bernd Freytag von Loringhoven*) наводи још 1920. године да се термин оперативно (у односу на операције) све више користи и тако једноставније и јасније дефинише разлику у односу на тактику. Пуковник

Херман Ферш (*Hermann Foertsch*) је 1940. године представио немачку концепцију операција помоћу дијаграма, у којем је тежиште на операцијама као вези између стратегије и тактике.

У Совјетском савезу се такође разматрају поуке не само из Првог, већ и из грађанског рата у овој земљи. Совјетске концепције операција су резултат рада пре свега Александра Свечина, Михаила Тухачевског и Владимира Тријандафилова. Историчар и теоретичар Свечин, полази од тезе да се рат у савременим условима неће састојати, као некада, из једне велике операције, односно генералне битке, већ из великог броја мањих операција. Он је 1923. предложио да се операцијом сматра “укупност маневара и битака у датом делу војишта усмерена ка постизању заједничког циља, који је постављен као крајњи у датом периоду кампање”.⁶⁸⁴ О односу између тактике и стратегије он каже: “тактика чини кораке који се стапају у оперативне скокове; стратегија показује пут”.⁶⁸⁵ Совјетски маршал Тухачевски, истиче велики значај ваздухопловства на еластичност и динамичност операција. Док генерал и теоретичар Владимир Тријандафилов, указује на основна обележја савремене операције, посебно наглашавајући њихову дубину, трајање и замах у целини.

У Сједињеним Државама, капетан бојног брода Вилијам Пулстон (*William D. Puleston*) наставник у Ратном колеџу Копнене војске, је још 1931. године инсистирао на важности здружених операција. Тврдио је да у целој америчкој војној историји једва да нека важна кампања од Луизбурга до Аргоне није, у ширем смислу, била здружена операција. Он је схватио да ће у будућности ваздухопловне снаге постати важан фактор у здруженим операцијама копнене војске и ратне морнарице.⁶⁸⁶

У Другом светском рату (1939-1945) су, до тада позната, средства оружане борбе усавршавана и бројно повећана, а операција је истовремено доживела свој највећи развој и најширу примену. Сва сложенија и важнија борбена дејства која су вођена на копну, мору и у ваздуху изводила су се у оквиру операција. Доминирале су нападне и одбрамбене операције, а извођене су и ваздухопловне, ваздушнодесантне, поморске, поморскодесантне, комбиноване (заједничке)

⁶⁸⁴ *Ibid.*, стр. 82.

⁶⁸⁵ *Ibid.*

⁶⁸⁶ *Ibid.*, стр. 98.

операције и операције партизанских снага. Нападним операцијама Немачка је почела агресију на Пољску 1. септембра 1939. године. Ове, као и наредне операције су детаљно планиране и свестрано припремане, а отпочињале су изненадно и у условима оперативне или стратегијске превласти у ваздуху. Јављају се нова обележја операција: већи замах, шире димензије, уочљивији континуитет. Центар гравитације су били носиоци маневарских способности. Сва борбена дејства у Другом светском рату су изведена у виду операција, које постају интервидовске, попримају на обиму и динамици, а карактерише их велики утрошак материјалних средстава и велики степен међусобног уништења. У Другом светском рату су према томе, практично проверене операције на копну, мору и у ваздуху. Развила се и комбинована операција у којој су учествовале копнене, поморске и ваздухопловне снаге, њихова комбинација или делови снага. Тиме је Други светски рат историјски потпуно заокружио цео један период у настанку и развоју операције. Сем тога, у Другом светском рату је вођено више стратегијских операција. Такође, превласт у ваздуху је постао предуслов за успех и долази до масовне употребе ваздухопловства.

Превласт у ваздушном простору све више је постајала услов за извођење нападних операција већих размера. Карактеристике ваздухоплова, посебно радијус дејства, наоружање и убојна средстава којим су опремљени, омогућиле су им деловање на већој оперативној дубини, заштиту сопствених снага и брзо преношење тежишта у нападу са једног на други правац. Такође, континуирано су се променили: темпо напада, методе остваривања надмоћи, као и ширина и дубина зоне операција.⁶⁸⁷

Анализирајући историјски развој операција Бофр је дошао до следећих закључака: “1) суштина операција еволуирала је између два крајња пола: кретања и снага, са њиховим уделом који је био веома променљив; 2) великим делом те еволуције доминирала је еволуција тактичких фактора. Ти тактички фактори, везани за наоружање, опрему и борбене поступке могу се свести на следеће: нападни капацитети, одбрамбени капацитети, ‘стратегијска’ покретљивост (ван борбе) и ‘тактичка’ покретљивост (у борби). Променљивост сваког од ових фактора имала је за последицу различитост оперативних решења; 3) на еволуцију

⁶⁸⁷ Митар Ковач, “Појам и класификација операција”, *op. cit.*, стр. 12.

је утицао и однос између величине снага и пространства војишта; 4) кад операције нису биле одлучујуће оне су скретале ка изнуравању које је имало за последицу велика ратна напрезања и узајамно исцрпљивање зараћених страна, и 5) зависно од релативне вредности наведених фактора, операције су биле наизменично покретне и мање одлучујуће, покретне и веома одлучујуће, дуготрајне или стабилизоване. Све те промене изненађивале су савременике зато што се у свакој епохи веровало да ће особине оперативне стратегије која се практиковала остати непромењене, а оне су се, насупротив томе, стално мењале”.⁶⁸⁸

Савремена схватања операције настала су у периоду после Другог светског рата или, прецизније почетком осамдесетих година XX столећа. Класично поимање операције, условно, промењено је седамдесетих година XX столећа, односно у ратовима у Индокини и Вијетнаму.

У нашој војној литератури прихваћен је класичан приступ да је операција утврђена као највиши облик борбених дејстава који се по јединственом плану одвијају на одређеном простору и за одређено време ради постизања оперативног или стратегијског циља.⁶⁸⁹ У Доктрини операција стоји да је: “операција скуп борбених и/или неборбених активности, покрета и других акција, које се предузимају по јединственој замисли ради остваривања општег циља различитог значаја. Изводе се самостално, у сарадњи с другим снагама одбране, снагама земаља партнера и снагама савезника. У основи, операција представља сложен, планиран и припремљен процес у којем се расположивим ресурсима за одређено време и јединственој замисли остварују циљеви различитог значаја”.⁶⁹⁰ Последњих година XX столећа и у XXI столећу све већи утицај борбене моћи и нови задаци оружаних снага у међународним односима отворили су једно ново поглавље у развоју операција.

Дефиниција операције дата је у приручнику Заједничка начела борбених дејстава оружаних снага НАТО, при чему се истиче да је операција “...процес вођења борбе који се остварује извођењем напада, одбране и дејстава успоравања са циљем да се изврши задатак. Она укључује кретање, маневар и логистичко

⁶⁸⁸ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, op. cit., стр. 70-71.

⁶⁸⁹ Божидар Форца, “Класични и савремени погледи на војне операције”, *Војно дело*, 2/2004, стр. 101-103.

⁶⁹⁰ “Доктрина Операција Војске Србије”, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Здружена Оперативна Команда, Београд, 2012, стр. 17.

обезбеђење снага”.⁶⁹¹ У Речнику термина и дефиниција НАТО операција је дефинисана као дејство оружаних снага или реализација стратегијских, тактичких, логистичких, вежбовних или административних војних задатака, као и вођење борбе, укључујући покрет, снабдевање, напад, одбрану и маневре ради остварења циљева у бици или кампањи.⁶⁹² Кампања је дефинисана као скуп војних операција, планираних и реализованих ради достизања стратегијских циљева у одређеном времену и на одређеном географском простору, које обухватају поморске, копнене и ваздухопловне снаге.⁶⁹³ Заправо, кампања је серија (низ) војних операција усмерених на остваривање стратегијских и оперативних циљева у одређеном времену и простору.

Операције имају основна начела која служе као смернице за све војне активности и као основа за правилну употребу снага у операцијама. Успех операција је резултат правилног тумачења, доследности и примене основних начела. Избор циља и утврђивање тежишта су кључни за успех операције. Утврђивање тежишта почива на идентификацији непријатељевих способности за извођење операција, карактеристика простора и других специфичности. Стога, снаге усмеравају своја дејства на центре гравитације и критичне слабости непријатеља ради постизања ефеката до остваривања жељеног крајњег стања. Једини успех који се вреднује јесте достизање жељеног крајњег стања.⁶⁹⁴

Ово начело је примењивао и Александар Македонски (Велики) када је започео кампању против Персије. Успех ових операција је зависио од обезбеђивања контроле Средоземног мора. Нормално, један начин је био да додели поморске снаге да се овим баве, али Александрова флота је била сувише слаба да превазиђе персијску флоту и није имала никакве изгледе да постане значајно јача. Александар је схватио да су центар гравитације персијске флоте њене обалне базе. Центар је идентификован, а његов План кампање је био очигледно, пре уласка у Персију, да користи своју војску да преузме персијске базе широм средоземног приморја (обалски регион). На овај начин, он је

⁶⁹¹ *Заједничка начела борбених дејстава оружаних снага НАТО*, превод, ГШ, Београд, 1980, стр. 5.

⁶⁹² Термин усвојен 01.03.1973. године, NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), NATO Standardization Agency AAP-6(2008), Brussels, 2008, part 2-O-2 and 2-C-1

⁶⁹³ Термин усвојен 16.07.1999. године, NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), NATO Standardization Agency AAP-6(2008), Brussels, 2008, part 2-O-2 and 2-C-1

⁶⁹⁴ “Доктрина Операција Војске Србије”, *op. cit.*, стр. 30-32.

реализовао план и уништио персијску поморску моћ без победе у битки на мору.⁶⁹⁵

3. Поморске операције

Најпре ћемо се осврнути на развој поморских операцијама кроз историју, а затим како су прерасле у савремене поморске здружене операције. Такође, ћемо размотрити НАТО поморске операције у којима се примењују поморске и ваздухопловне снаге. Поменуто је важно да би се стекао увид у којим се оквирима и под којим условима употребљавају поморске и ваздухопловне снаге у војним интервенцијама.

Зачетке првих поморских операција могуће је уочити још у далекој прошлости у епохи бродова на весла и једра.⁶⁹⁶ Поморске операције су нови и виши облик борбених дејстава на мору које су уведене када нижи облици дејстава (битке, бојеви и борбе) нису више одговарали нараслим поморским снагама ни новим друштвеним условима. Наиме, у XVIII столећу велике ратне морнарице, попут енглеске, развијале су стратегију која је полазила од тога да се уништење непријатеља на мору може постићи само одсудном, генералном битком.⁶⁹⁷ Да би се непријатељ присилио на генералну битку, требало је вршити блокаду његових поморских база, препаде на обалу и дејствовати по поморском саобраћају, који је за поморске земље био веома значајан. У XIX столећу дошло је до крупних промена у ратним морнарицама света што је довело и до измене њихове

⁶⁹⁵ John A. Warden III, *The Air Campaign - Planning for Combat*, National Defense University Press, Fort Lesley J. McNair, Washington, DC, 1988, pp. 10-11. Такође видети и: *Air and Space Warfare AP 3002*, Second Edition, Air Warfare Centre, RAF Waddington, 2009, pp. 27-28.

⁶⁹⁶ *Војна енциклопедија*, друго издање, Издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1973, стр. 394.

⁶⁹⁷ Генерална битка се водила за превласт на мору, а кад се она постигне, онда је слобода свих дејстава била скоро неограничена. Зависно од улоге коју су поморске снаге имале у појединим епохама и и у различитим државама, добијање генералне битке имало је пресудан утицај на исход читавог рата. Кроз историју поморских ратова такав утицај су имале: Саламинска битка, битка код Акциума, Лепантска битка, као и Трафалгарска и Цушимска битка. Генерална битка је била судар непријатељских флота, састављених од највећих и најјаче наоружаних ратних бродова. Њене основне карактеристике су биле: кратко трајање, водила се на ограниченом морском простору и током битке није било могуће регруписање снага. Бранко Мамула, "Оператика поморских снага" (прилог дискусији), *Морнарички гласник*, 2/1968, стр. 181.

стратегијске и оперативне употребе. Ратни бродови добијају парни погон, постају бржи, покретљивији и мање зависни од метеоролошких услова.

Стратегијска и оперативна употреба ратне морнарице је зависила од распореда поморских база на ратишту, што доводи до пораста њиховог значаја. Довољно је било блокирати поморску базу непријатеља и на тај начин га елиминисати са ратишта. Дакле, стратегијска и оперативна дејства на мору су се сводила на блокаду поморских база и генералну битку. У том периоду јављају се и прве теорије о поморској моћи у којима је генерална битка на мору, као основни облик дејства великих ратних морнарица, заузимала доминантно место у њиховој стратегијској употреби.

Крајем XIX и почетком XX столећа, када су ратне морнарице постале снажан, покретљив и изузетно сложен вид оружаних снага и као такав значајан фактор за исход рата у целини, полако су прерасле генералну битку и постале су способне за извођење операција. Наиме, појавили су се савремени ратни бродови, нове врсте бродова, ново бродско наоружање и ваздухопловство. Генерална битка, ма каквих размера била, више није одговарала савременим поморским снагама, да њом решавају исход рата на мору, а самим тим ни рата у целини. На основу овог искуства и научног приступа проблему вођења рата на мору, родио се нов облик борбених дејстава – операција.⁶⁹⁸

Упоредо са техничко-технолошким развојем, развија се и усавршава и поморска стратегија и појављују се први целовитији теоријски радови о употреби поморских снага. Британски војнопоморски теоретичар Филип Колом у делу “Naval Warfare” из 1891. године тврди да се превласт на мору постиже комбинованим операцијама организованих поморских снага, али истовремено разматра и операције уништења, неутралисања и блокаде поморских снага непријатеља на мору, као и операције које се изводе са мора против копна.⁶⁹⁹ Џулијен Корбет, 1911. године у делу “Some Principles of Maritime Strategy” разматра остварење превласти на мору операцијом уништења непријатељског

⁶⁹⁸ Томислав Болфек, “Поморске операције – облик борбених дејстава наше Ратне морнарице”, *Морнарички гласник*, бр. 5, 1977, стр. 757-760.

⁶⁹⁹ *Војна енциклопедија*, друго издање, Издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1973, стр. 394.

поморског саобраћаја. Исте године Мехен је у студији “Naval Strategy” анализирао значај генералне битке као начина постизања превласти на мору.

У руско-јапанском рату 1904-1905. године се поред генералне битке, у којој су са обе стране учествовале флоте као јединствене целине и под јединственом командом, појављују и поморске операције. Наиме, у борби на мору дејствује се подељеним саставима поморских снага, на одвојеним правцима, на великој акваторији и решење се не тражи у једној битки, већ се дозвољава могућност постизања циља кроз дужи временски период и више бојева и борби. Руски војнопоморски теоретичар и адмирал Степан Макаров, ради одржавања повољног оперативног режима у подручју Порт Артура и у жељи да присили Јапанце да уску блокаду замене широм, извео је низ борбених дејстава на мору.⁷⁰⁰ Била су то тактичка дејства са заједничким основним елементима већег броја састава мањих површинских ратних бродова на одређеном морском простору и у дужем временском периоду. Ова дејства која су обухватала: патролирање, минско запречавање, разминирање, нападе торпиљарки и разарача и друга по својој суштини и форми чине поморску операцију.⁷⁰¹

Међутим, генерална битка је још увек била доминантан облик дејства на мору. Сматрало се да се једино генералном битком, што значи физичким уништењем непријатељске флоте, најбрже и најефикасније могу остварити циљеви рата на мору. Генерална битка је одговарала пре свега великим ратним морнарицама. Однос снага процењивао се према броју капиталних бродова, тј. бојних бродова и крстарица. Међутим, појавом нове врсте бродова (торпиљарки и разарача), бродског наоружања (артиљерије и торпеда), мина и ваздухопловства постаје јасно да овакав облик дејства више не одговара флотним снагама и да се једном генералном битком, ма каква она била, не решава исход рата на мору.⁷⁰²

⁷⁰⁰ Даровити и енергични адмирал Макаров је овим мерама полако стварао повољан оперативан режим за дејство флоте, међутим у остварењу плана га је прекинула трагична смрт. Командни брод флоте бојни брод *Петропавловск* на коме се налазио наишао је на морску мину приликом маневрисања на сидришту и потонуо заједно са адмиралом и његовим штабом и 681 чланом посаде. Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 130-131.

⁷⁰¹ *Војна енциклопедија*, друго издање, Издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1973, стр. 394.

⁷⁰² Као резултат појаве нових снага и средстава јавила се систематска свакодневна борбена делатност поморских снага, која се изражавала у сталном и систематском извиђању, полагању офанзивних и дефанзивних минских препрека и организацији противминске и противторпедне одбране. Превласт на мору се више није могла постићи вођењем једне или две одсудне битке. Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 148.

И у Првом светском рату се готово све велике поморске силе одлучују и даље за генералну битку. Тешко је утврдити где је историјска граница између битке и операције, јер су промене које су довеле до операције настајале и усвајане постепено. Битке код Цушима 1905. и Јиланда 1916. године су по свему судећи прелазне. При чему је Цушимска битка имала много карактеристика генералне битке, док је Јиландска битка имала више карактеристика поморске операције.⁷⁰³ Немачке поморске снаге су нарочито на почетку Првог светског рата изводиле подморничка дејства широких размера, крстарички рат, масовна минска дејства и “препаде” на непријатељску обалу. На тај начин би систематски слабили и везивали основне британске снаге, како би остварили релативно повољан однос снага у капиталним ратним бродовима на главном ратишту. Немачка је 1917. године започела неограничен подморнички рат (својеврсну подморничку операцију) са циљем да прекине британске поморске комуникације. Касније су се у борбеним дејствима на мору, поред површинских ратних бродова и подморница, примењивали и ваздухопловство и mine. То је учинило да борбена дејства постану разноврснија и динамичнија. На тај начин је у Првом светском рату, без обзира на то што је дошло до великих и одсудних поморских битака, са обострано великим губицима, напуштена идеја о решавајућим генералним биткама као једином облику дејства поморских снага на мору. На овај начин генерална битка полако прераста у поморску операцију. Нестајањем генералне битке настале су крупне промене у употреби ратних морнарица. Основни задаци поморских снага остали су исти, али су прецизније дефинисани. Променио се начин стратегијских дејстава поморских снага и вештина њихове оперативне употребе.

У Првом светском рату је изведено и неколико крупних комбинованих операција. Дарданелска (Галипољска) операција 1916/1917. године, чији је циљ био да се овлада мореузима и Цариградом и избаци Турска из рата, била је неуспешна комбинована операција. С друге стране, Немачка је 1917. године извела успешну комбиновану операцију, тзв. Монзундску операцију са циљем отварања Ришког залива за пролаз својих бродова и заузимања одређених

⁷⁰³ Бранко Мамула, *Морнарице на великим и малим морима*, ВИЗ, Београд, 1977, стр. 139.

Балтичких острва. У овој операцији први пут су ангазоване снаге сва три вида оружаних снага.⁷⁰⁴

После Првог светског рата поморске операције постају основни облик оперативно-стратегијских дејстава на мору. Међутим, њихова примена и извођење су различити и зависе од ратних доктрина држава и њихових расположивих снага.⁷⁰⁵ Период између два светска рата обележила је трка у наоружању и грозничава припрема за Други светски рат. То је имало велики утицај и на поморску стратегију. Поред тога, теорија о извођењу поморских операција се коначно обликовала између два светска рата. У том периоду, поморска операција је дефинитивно била прихваћена у радовима водећих поморских теоретичара. Адмирал Раул Кастекс је у капиталном делу “Стратегијске теорије”, које у целини обухвата припрему и вођење рата на мору, обрадио теоријски и примењени део поморске стратегије, тумачећи опште идеје и начине вођења поморских операција, као и факторе који утичу на вођење поморских операција. Нарочиту пажњу је посветио утицају ваздухопловства на вођење поморских операција. Он наводи да је “задатак поморске оружане силе да постигне контролисање главних поморских комуникација и да заједно са копненим снагама сарађује на привредном и војном искоришћавању ове контроле”.⁷⁰⁶

Руски адмирал Александар Бубнов о његовом доприносу каже: “њему својственом ерудицијом и великим даром у вези са ширином погледа адмирал Кастекс обрадио је теоријски и примењени део поморске стратегије скоро у свим појединостима, посветивши пажњу не само општим идејама и начинима вођења поморских операција, већ и скоро свим чињеницама које утичу на вођење ових операција”.⁷⁰⁷ Нарочите заслуге му припадају јер је расветлио утицај ваздухопловства као новог фактора на вођење поморских операција. Дело адмирала Кастекса представља важан извор за научне студије скоро свих проблема поморске стратегије.

⁷⁰⁴ Нешић Томислав, Вићентић Слободан, *Поморске операције (материјал за изучавање)*, ШНО, Београд, 1980, стр. 7.

⁷⁰⁵ *Ibid.*, стр. 8.

⁷⁰⁶ Раул Кастекс, *Стратегијске теорије*, *op. cit.*, стр.115.

⁷⁰⁷ Александар Бубнов, *Стратегија – вођење рата на мору*, *op. cit.*, стр. 11.

Кастекс поморским операцијама посвећује посебно место, а као основне врсте поморских операција издваја: напад на поморске комуникације и поморски саобраћај, одбрану поморских комуникација, офанзивна дејства против обале и територије и комбиноване, прекоморске и крилне операције. И немачки адмирал Ото Грос (*Otto Groos*) 1929. године истиче значај операција против поморског саобраћаја непријатеља.⁷⁰⁸ Слично њима Бубнов, истиче операције против главнине флоте, десантне и противдесантне операције, операције подморница и крстарица и нападне и одбрамбене операције на поморским комуникацијама.

У овом периоду интензивно се проучавају искуства из Првог светског рата, али донети закључци врло често нису били објективни и убрзо су демантовани у Другом светском рату. Карактеристичан пример су искуства из поморско-десантних операција. У Великој Британији је сматрано да се због великих ризика мора одустати од извођења поморско-десантних операција. С друге стране, у САД је објективном анализом поморско-десантне операције, створена амфибијска доктрина, која им је омогућила успешно вођење рата на Пацифику у Другом светском рату. Такође, није довољно сагледана ни улога ваздухопловства у поморским операцијама. Поморска стратегија постаје самостална дисциплина војне науке, а поморске операције засебан предмет истраживања у многим државама.

Други светски рат је у потпуности потврдио поморске операције као облик борбеног дејства за остваривање оперативних и оперативно-стратегијских циљева. Долази до масовне примене поморских операција, од којих су најзначајније операције у рату између САД и Јапана на Пацифику, у рату савезника против сила Осовине на Атлантику и Средоземном мору, као и у уским морима, на Балтичком и Црном мору.

⁷⁰⁸ Ото Грос немачки адмирал и доктор филозофије написао је дело Поуке поморског ратовања у светлости светског рата (*Otto Groos, Seekriegslehren im Lichte des Weltkrieges. Ein Buch für den Seemann, Soldaten und Staatsmann, 1929*). У овом делу углавном се бави проучавањем питања сарадње војске и морнарице, утицаја поморске силе на ток рата и њене улоге у рату, те посвећује нарочиту пажњу проблему превласти на мору у њеном савременом смислу и облику. Нарочито је важна његова идеја о тесној међусобној зависности копнених и поморских ратних акција. Александар Бубнов, *Стратегија – вођење рата на мору*, *op. cit.*, стр. 10.

Успех поморских операција зависио је, најпре од превласти на мору и у ваздуху у зони операције.⁷⁰⁹ Превласт се често остваривала и посебним операцијама само да би се створили што повољнији услови за дејства главнине флотних снага у главној операцији. Тако је, на пример, британска Средоземна флота предузела операцију против италијанске флоте у Таранту 1940. године како би створила што повољније услове за извођење стратегијске операције. У норвешкој операцији 1940. године Немачка је неупоредиво слабијим флотним снагама од непријатељских, постигла потребан степен превласти на мору ваздухопловством и подморницама, и тиме обезбедила искрцавање поморског десанта што је представљало главну поморску операцију.⁷¹⁰ Јапанска ратна морнарица је нападом на Перл Харбор 1941. године постигла потребан степен превласти у централном Пацифику и омогућила извођење главних стратегијских операција – заузимање Филипина, источне Индонезије и британских посета у југозападном Пацифику.⁷¹¹ Има примера да су се операције изводиле и при мање израженом степену превласти у зони операције, али су извођење операције карактерисали велика брзина и прикривено груписање снага, изненађење и брзо и вешто извођење.

Дејства подморница на поморским комуникацијама представљала су специфичне поморске операције. Због великих успеха немачких подморничких операција у ометању поморског саобраћаја Савезници су за одбрану поморских комуникација организовали посебне операције у којима су учествовале јаке флотне снаге и ваздухопловство.

Примењене су и поморско-десантне операције које су се остваривале усклађеним дејствима површинских ратних бродова, ваздухопловства и подморница ради остваривања превласти на мору и у ваздушном простору у зони искрцавања поморског десанта, његове подршке и потхрањивања. Највећа

⁷⁰⁹ Томислав Нешић, Слободан Вићентић, *Поморске операције (материјал за изучавање)*, *op. cit.*, стр. 9.

⁷¹⁰ *Војна енциклопедија*, друго издање, Издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1973, стр. 395.

⁷¹¹ *Ibid.*

операција искрцавања изведена је 6. јуна 1944. године у Нормандији, која се због огромних размера назива и инвазија.⁷¹²

Поред тога, Други светски рат је карактеристичан по истовременом извођењу поморских операција на више поморских ратишта. То је захтевало стратегијску поделу поморских снага, коју су могле да изврше само велике ратне морнарице. У Другом светском рату поморске операције постају основни облик дејства и кроз њих се обједињавају дејства свих расположивих снага. Потврђен је успех употребе ваздухопловства и значајна улога подморница. Прецењивање улоге бојних бродова (великих артиљеријских бродова) спутавао је замах операције на почетку рата, јер су најефикаснија средства за извођење операције (ваздухопловство и подморнице) била употребљавана за заштиту ових ратних бродова. Међутим, убрзо се показало да су носачи авиона постали стуб ратних флота, главна ударна снага поморске силе и основни носиоци дејстава у поморским операцијама. Због бољег извршења задатака на мору, формиране су ударне групе од 1 – 3 носача авиона, а бојни бродови, крстарице и разарачи преузимају задатак њиховог обезбеђења. Тадашњи радијус палубне авијације са носача авиона од 200 до 300 км проширио је домете дејства поморских снага и поморске операције учинио још сложенијим. У појединим поморским операцијама дошло је до потпуног ангажовања поморских, ваздухопловних и копнених снага, због чега се ове операције сматрају као интервидовске или комбиноване. Поред тога, Други светски рат је коначно потврдио да су поморске операције, поред других, прихватљив облик борбених дејстава на мору како за велике ратне морнарице на отвореним морима, тако и за мале ратне морнарице у уским морима.

После Другог светског рата поморска стратегија и надаље прихвата операције као основни облик борбених дејстава на мору. У теорији поморске стратегије дошло је до еволуције физиономије поморских операција, како су настајале промене у саставу, снази, ватреној и ударној моћи поморских снага. Томе су нарочито допринели појава и све бржи развој ракетног и нуклеарног

⁷¹² У операцији је учествовало 180.000 људи, 20.000 возила, 1213 ратних бродова, 12 – 16.000 авиона, 4126 десантних бродова и чамаца, 864 транспортна брода, 736 помоћних бродова. У подршци искрцавања учествовало је 7 бојних бродова, 23 крстарице, преко 100 разарача и других наоружања. Јован Васиљевић, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, op. cit., стр. 431-432.

оружја, све масовније укључивање ваздухопловних снага у састав ратних морнарица, примена електронских средстава, ласерске технике, сателита, нуклеарног погона, нових бродских конструкција итд. На бази техничко-технолошког развоја ратне морнарице суперсила по први пут постају способне за остваривање стратегијских циљева и на копну.⁷¹³

У великим ратним морнарицама ударни састави носача авиона и хеликоптера, бројне подморнице и снажне поморско-ваздухопловне десантне снаге постају све значајнији фактор поморских операција, посебно у погледу остварења превласти на мору и у ваздушном простору и обезбеђења стратегијске и оперативне покретљивости. Подморнице поседују све веће офанзивне могућности, нарочито оне опремљене ракетно-нуклеарним оружјем за дејство по стратегијским циљевима на копну.

Бојни бродови су изашли из састава поморских снага, а носачи авиона постају неприкосновени носиоци поморских операција на океанима и уским морима. У комбинацији са амфибијским саставима, носачи авиона постају носиоци локалних ратова и разноврсних притисака на мале земље које немају одговарајуће снаге да им се супротставе.

За наше истраживање је од нарочитог значаја да дефинишемо основне карактеристике поморских операција. Савремену поморску операцију карактеришу: брзина ангажовања, активна дејства ангажованих снага; краткотрајност појединих дејстава и операције у целини; брзина промене борбене ситуације; извођење више истовремених или узастопних борби и бојева разноврсних састава поморских снага; велика зависност дејства од ефикасности противваздухопловне одбране, обавештајног обезбеђења и логистичке подршке, и постојање већег броја привремених команди и састава.

Успех поморске операције битно зависи од: превласти на мору и у ваздушном простору; ефикасности обавештајног обезбеђења; умешног груписања, здруживања и оперативног борбеног распореда поморских снага; усаглашености дејстава ангажованих снага; ефикасности система командовања; отпорности борбених система на електронска дејства; могућности непрекидне и потпуне логистичке подршке; степена уређености операцијске основице и њеног положаја

⁷¹³ Томислав Нешић, Слободан Вићентић, *Поморске операције (материјал за изучавање)*, *op. cit.*, стр. 10.

у односу на рејоне извођења борбених дејстава, успешности заштите снага, као и брзине и ефикасности маневра.⁷¹⁴

На циљ, снаге, време, командовање и начин извођења поморске операције битно утичу: војногеографске карактеристике поморског дела ратишта, период и врста сукоба, карактеристике снага непријатеља ангажованих на поморском делу ратишта, однос снага, обострани положај операцијских основица, употреба средстава за масовно уништавање и време као астрономски и метеоролошки чинилац. Сви ови услови су међусобно повезани и узајамно зависни.⁷¹⁵

На одређивање циља поморске операције пре свега утиче политички и економски значај извођења операције. У војном смислу при одређивању циља поморске операције разматрају се: стратегијско-оперативна ситуација на поморском делу ратишта, оперативни распоред и положај сопствених снага и снага непријатеља, интензитет и начин дејства снага непријатеља, као и карактеристике садржаја, обезбеђења и подршке борбених дејстава, која се усклађују операцијом.⁷¹⁶ Циљ операције се одређује у зависности од положаја и борбених дејстава оперативних групација на ратишту, посебно када поморска операција представља део заједничке операције стратегијског значаја. На основу постављеног циља одређују се снаге које ће изводити операцију, ниво командовања, зона операције, време њеног трајања и начин извођења.

У извођењу поморске операције ангажују се интервидовске снаге које сачињавају поморске снаге, ваздухопловне снаге, противваздухопловна одбрана, јединице копнене војске, специјалне снаге, обалске страже и остали субјекти који могу учествовати у операцији. У циљу максималног коришћења могућности ангажованих снага у извођењу поморске операције врши се њихово груписање. На груписање снага битно утичу циљ, задаци сопствених снага и снага непријатеља, зона извођења операције, распоред објеката дејства у зони и време као астрономски и метеоролошки фактор.⁷¹⁷ Снаге се групишу тако да изразе тежиште дејства у одређеном амбијенту и у одређено време. Пошто је напад основни вид

⁷¹⁴ Илија Брчић, *Операције Ратне морнарице*, ШНО, Београд, 2000, стр. 22; Операцијску основицу ратне морнарице чине делови обале са острвима и међуострвском акваторијом на којима су размештени и чврсто повезани у јединствени систем елементи њеног уређења. Младен Вучељић, *Груписање и здруживање поморских снага*, Морнарички школски центар, Сплит, 1973, стр. 9.

⁷¹⁵ Илија Брчић, *Операције Ратне морнарице*, *op. cit.*, стр. 23.

⁷¹⁶ *Ibid.*, стр. 25-26.

⁷¹⁷ *Ibid.*, стр. 28.

борбених дејстава поморских и ваздухопловних снага, стога се тежиште њиховог напада испољава главним ударом по најважнијим циљевима у оперативном распореду непријатеља, обезбеђујућим дејствима која претходе главном удару и дејствима ради експлоатације главног удара. Оперативни борбени распоред снага у поморској операцији је променљив и зависи од циља операције.⁷¹⁸

Поморска операција се изводи самостално или у оквиру заједничких операција стратегијског значаја.⁷¹⁹ Припрема је и њоме командује команда поморских снага или посебно формирана команда. На командовање и руковођење у поморској операцији утичу циљ, основни садржаји операције и снаге које учествују у операцији. Команда, одређена да командује снагама у поморској операцији, мора бити оспособљена да изврши припрему операције и командује целом структуром поморских снага, као и другим снагама одређеним за извођење операције.⁷²⁰ Велики број различитих учесника у извођењу поморске операције, сложеност организације и извођења борбених дејстава на мору, у обалском појасу и здруживање различитих снага намећу потребу да се организацијом командовања изврши прецизна подела одговорности на појединим степенима командовања, одреди редослед команданата и заменика, посебно за саставе поморских снага, како би се обезбедила непрекидност командовања и руковођења.⁷²¹

Зона поморске операције обухвата обалу, ваздушни и морски простор и подморје где се изводе бојеви, борбе и неборбене активности и где се налазе непријатељска и сопствена операцијска основица. Зону поморске операције може сачињавати поморски део ратишта у целини, или један његов део, где се развијају и дејствују снаге намењене за учешће у поморској операцији и снаге непријатеља.⁷²² Зона поморске операције, њена величина и положај, одређује се на основу циља операције, јачине и састава властитих снага и средстава одређених за извођење поморске операције, јачине и распореда снага непријатеља, оперативног положаја властите и непријатељске операцијске основице, величине и војногеографских карактеристика рејона предвиђених за извођење борбених дејстава и неборбених активности у склопу поморске операције. Зона мора

⁷¹⁸ *Ibid.*, стр. 29.

⁷¹⁹ *Ibid.*, стр. 23.

⁷²⁰ *Ibid.*, стр. 30.

⁷²¹ *Ibid.*, стр. 30.

⁷²² *Ibid.*, стр. 27.

поседовати такве елементе да се може извршити одговарајуће груписање снага, омогућити ефикасно командовање и све врсте обезбеђења борбених дејстава, посебно обавештајно обезбеђење и логистичка подршка.⁷²³ Зона операције начелно обухвата акваторију отвореног мора, на којој се налазе сопствене и непријатељске поморске комуникације, обалу са које се оне контролишу, луке укрцавања, искрцавања, складишта ратног материјала и друге елементе за обезбеђење борбених дејстава и операцијске основице сопствене и непријатељских снага које учествују у операцији.⁷²⁴ Посебна специфичност поморске операције огледа се у великој покретљивости поморских и ваздухопловних снага и чињеници да зона дејства ових снага обухвата велики простор. То намеће потребу да се детаљно, и за дуже време, прецизирају садејство и сарадња учесника операције. Стога се, садејство и сарадња организују централизовано, на нивоу команде поморске операције.

Време трајања поморске операције одређују циљ, планирана динамика извођења појединих борбених дејстава и неборбених активности, зона дејстава, карактеристике снага за извођење операције, организација садржаја, обезбеђења и подршке борбених дејстава, снаге непријатеља и начин њихове употребе.⁷²⁵ Извођење поморске операције обухвата извођење више борбених дејстава и неборбених активности на мору и приобалном подручју. Операција почиње извођењем борбених и других дејстава, а завршава се остварењем постављеног циља. Трајање поморске операције зависи од оперативне ситуације у зони борбених дејстава, оствареног односа снага у зони и у одређеном временском периоду.⁷²⁶

За успех и остварење циља поморске операције од великог значаја су правовремени и квалитетни обавештајни подаци о непријатељу. Командно-информациони систем поморских снага омогућава сагледавање комплетне ситуације. Највећи квалитет савременог командно-информационог система поморских снага је брзо, квалитетно и поуздано преношење информација и података до команданта операције који их претаче у одлуку.

⁷²³ *Ibid.*, стр. 27.

⁷²⁴ *Ibid.*, стр. 27-28.

⁷²⁵ *Ibid.*, стр. 26.

⁷²⁶ *Ibid.*, стр. 35.

У поморским операцијама сви делови снага имају тачно одређено место, улогу и задатке. Током извођења операција повећано је напрезање, велика је концентрација снага за кратко време у ограниченом рејону дејстава и зато је од великог значаја планско и упорно извршавање тактичких задатака све до остварења циља операције. Успешније извршавање задатака свих ангажованих снага, указује да ће и циљеви операције бити пре и лакше остварени. Стога су припрема и обука, као и успешна заштита снага од претходних удара непријатеља, битан предуслов за постизање успеха у операцији.⁷²⁷

Наиме, поморску операцију сачињава низ усклађених бојева, борби и других борбених радњи усмерених на уништење непријатељских поморских снага, непријатељског саобраћаја и инфраструктуре, непријатељског ваздухопловства, наоружања и војне опреме. Дејства се изводе у лукама и сидриштима на непријатељској територији и на заузетој територији, на отвореном и у обалском мору.⁷²⁸ Из свега наведеног може се закључити да је поморска операција највиши и најсложенији облик извођења нападних дејстава и неборбених активности на површини и испод површине мора, у ваздуху и у копненом делу приобаља, у којем се према јединственом плану обједињавају и усмеравају дејства поморских, ваздухопловних, копнених и осталих снага, која се интензивно воде у ограниченом времену и простору ради извршења задатка и остваривања циља операције.

Капетан бојног брода Зоран Карличич наводи да је поморска операција “највиши облик извођења нападних или одбрамбених дејстава на мору у којем се по јединственом плану, обједињавају дејства ратне морнарице и дејства ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране, ради доношења губитака поморским снагама и поморском саобраћају непријатеља, односно одбране властитог поморског саобраћаја и важних превожења, ради одржавања повољног оперативног режима у сопственом територијалном мору и ометања, а у повољним условима и ради спречавања непријатеља да успостави превласт у зони операције”.⁷²⁹ Оваквим одређивањем поморске операције, Карличич наглашава

⁷²⁷ Зоран Карличич, “Операције ратне морнарице у савременим условима”, *Нови гласник*, 3/2004, стр. 10.

⁷²⁸ Илија Брчић, *Операције Ратне морнарице*, *op. cit.*, стр. 35.

⁷²⁹ Зоран Карличич, “Операција против поморских снага непријатеља”, *Нови гласник*, 1/2000, стр. 40.

интервидовски карактер поморских операција. Наиме, поморске снаге се суочавају са мултидимензионалним карактером задатака и треба да обезбеде примену здружене војне силе у сукобима и кризама. Овакви задаци профилисали су нове концепте па и стратегије употребе поморских снага које омогућавају јединствену интервидовску интеракцију на оперативном нивоу.

На основу искустава из досадашњих ратова савремена поморска операција постала је један од основних облика за остварење не само војних, већ често политичких, економских и других циљева. Наиме, стратегија одређује циљеве које треба остварити и даје усмерења и упутства за развој и употребу оружаних снага у целини, што представља оквир за извођење поморских операција. Поморске снаге могу да изводе поморске операције самостално у оквиру савеза, коалиција или међународних организација. Поморске операције повезују поморску стратегију и тактику на тај начин што се дејства на тактичком нивоу усмеравају ка остварењу циљева који су задати на стратегијском нивоу. Употреба силе у поморским операцијама је кључна за наметање воље непријатељу, односно за извршење мисије или задатка.

У НАТО стратегијама поморске операције заузимају значајно место, с обзиром на поменуто да је Алијанса у самој својој суштини поморски савез. Наиме, *Поморска стратегија Алијансе* наводи начине на које поморска сила може да помогне у решавању критичних изазова са којима се суочава Алијанса сада и у будућности. Такође, *Поморска стратегија* показује трајне и нове улоге, које снаге Алијансе морају да спроводе у поморском окружењу како би допринеле одбрани и безбедности НАТО. Улоге изражене у овој стратегији користе предности колективних способности поморских снага да обезбеде различите доприносе у области одвраћања и колективне одбране, управљање кризама, кооперативне безбедности и поморске безбедности. Заједнички задаци ових улога истичу важност заједничких операција на мору и са мора, које обухватају: упућивање снага брзо и одлучно, одржавање способности размештања, способности одрживости и подршке ефикасних експедиционих снага, обезбеђење базе за операције на мору, и размештање заједничке команде и логистичке базе на мору. У циљу ефикасности и ефективности, ове улоге захтевају даљу

трансформацију НАТО поморске организације и способности овог савеза, да подржи здружене операције на мору и са мора.⁷³⁰

Здружене и комбиноване операције нису нове, јер њихово постојање бележимо и кроз историју. Међутим, крајем Хладног рата концепт здружених и комбинованих војних операција је детаљно разрађен и дограђен. Срж концепта представљале су поморске снаге због њихових унапређених тактичко-техничких могућности и погодности да у војне операције оптимално укључују копнене и ваздухопловне снаге. Поморске операције су давно престале да буду везане за ангажовање искључиво поморских снага, односно поморске и копнене операције изводе снаге свих видова јер се заједничким дејствима омогућава дуготрајност и интензитет деловања, боља еластичност снага, бржи и сврсисходнији маневри, ефикаснија сопствена заштита снага и слично. У поморској операцији ваздухоплови се тежишно ангажују за извиђања, дејства по значајним војним и цивилним објектима на мору или копну, као и разним врстама транспорта (медицинска и друга евакуација, снабдевање итд.), док се копнене снаге користе за десантирање делова обала од стратегијског значаја.⁷³¹

У спровођењу савремених поморских операција значајно место заузима мултинационална поморска сарадња. Жоел Соколски пише да је постигнут ниво софистицираности и значаја у мултилатералној поморској сарадњи које ни Ричард Колберт (*Richard G. Colbert*, 1915-1973), амерички адмирал и пионир ове области није могао да предвиди. Језгро ове поморске мултинационалне структуре наставља да буде НАТО. Све ово има додатну меру стратешке и политичке стабилности у иначе несигурној и нестабилној ери после Хладног рата у Европи. Користећи море на овај начин, комбиноване НАТО морнарице наставиле су да испуњавају основну сврху поморске моћи која је одувек била да подржи војне и политичке циљеве на копну. Имајући у виду смањење ваздухоловних и копнених снага чланица Алијансе и шири географски обим безбедности НАТО, може се основано тврдити да је колективна поморска моћ овог војно-политичког савеза преузела релативно већи значај у целокупном војном положају. Поморске снаге су

⁷³⁰ *An Introduction to Joint Operations on and from the Sea*, CJOS Handbook, Combined Joint Operations from the Sea Centre Of Excellence, 2012/1, p. 29.

⁷³¹ Научни интервју са припадницима војске учесницима мултинационалних поморских операција, јун-јул 2016.

биле врло активне у том погледу. Последњих неколико година Алијанса је спровела бројне мултилатералне поморске вежбе и аранжмане за унапређење сарадње. Циљ је да се омогући савезничким и ратним морнарицама држава партнера да заједно изводе операције у одређеним регионима и изван зона одговорности. Постигнут је напредак у побољшању интероперабилности, за коју Соколски тврди да је у одређеним аспектима лакше постићи на мору него на копну. Он нас подсећа да је сер Роџер Палин (*Roger Palin*) указао, да са практичне тачке гледишта мултинационалне поморске операције “генерално нису проблематичне”.⁷³²

У различитим операцијама подршке миру Алијанса је била у стању да стави на располагање УН предности својих дугогодишњих способности да изводи здружене поморске операције. Суштинска компонента новог НАТО поморског мултилатерализма је приступ РМ САД. Кроз низ билатералних и мултилатералних иницијатива РМ САД је остала посвећена колективној безбедности и одбрани на мору. Са повлачењем великог броја америчких војника из Европе, укључивање РМ САД у поморски мултилатерализам у европским водама, укључујући Балтичко и Црно море, послужио је да се оснаже трансатлантске везе. Као традиционални поморски актер у Средоземљу, НАТО има потребно искуство и средства за подстицање сарадње у овој области. Са јаким способностима у смислу “тврде безбедности”, има кредибилитет за изградњу коалиције. Осим тога, учешће САД подразумева више средстава, више снаге, а самим тим и већи утицај.⁷³³

Поморске снаге могу бити од суштинског значаја и за покрете копнених снага у немирима и пројектовање силе на обалу, али на крају су копнене снаге те које ће обезбедити и одржавати мир. Предност употребе поморских снага је чињеница да је лакше наћи државе које су спремне да узму учешће у поморској

⁷³² Joel J. Sokolsky, *Projecting stability: NATO and multilateral naval cooperation in the post Cold War era*, North Atlantic Treaty Organization, op. cit., p. 34.

⁷³³ Basil Germond, *Maritime Security Cooperation in the Mediterranean: Towards a Comprehensive Approach*, in Eduard Soler i Lecha and Irene García (eds.), VIII Seminario Internacional sobre Seguridad y Defensa en el Mediterráneo: New scenarios for cooperation, Barcelona Center for International Studies (CIDOB)/Dirección General de Relaciones Institucionales - Ministerio de Defensa de España, Barcelona, 2010, pp. 65-73.

компоненти операција подршке миру него у копненој.⁷³⁴ Имајући у виду њихове основне карактеристике: мобилност, флексибилност, свестраност и интероперабилност, Базил Гермонд (*Basil Germond*) је сасвим у праву када каже да су “са проширењем безбедносне агенде, поморске снаге, природно ангажоване у интервенцијама и решавању криза, али и против тероризма, пиратства, трговине људима, па чак и за заштиту морске животне средине”.⁷³⁵

3.1. Врсте поморских операција

Размотрићемо укратко врсте поморских операција које ће нам дати свеобухватнији увид у елементе здружених поморско-ваздухопловних операција. Наиме, поморске операције обухватају све операције од неборбених, као што су присуство, надгледање и хуманитарне операције, преко операција које се изводе у стању непосредне угрожености, до борбених операција. Из дефиниција поморских операција јасно се уочавају врсте, односно облици великих поморских операција: операција против поморских снага непријатеља, операција против поморског саобраћаја непријатеља, обезбеђење поморског саобраћаја или операција за одбрану властитог поморског саобраћаја, уништавање или заштита поморских нуклеарних снага одвраћања и операције подршке копненим снагама на обали.⁷³⁶ У поморске операције спадају и: поморско-десантна операција, поморска блокада, операција минирања мора, операција за заштиту поморских превозења, поморска операција за заштиту од напада из ваздушног простора, противдесантне операције, спречавање блокаде, евакуација цивилног становништва и достављање хуманитарне помоћи, поморске операције забране, противпиратске, поморске-противтерористичке итд.⁷³⁷

⁷³⁴ Joel J. Sokolsky, *Projecting stability: NATO and multilateral naval cooperation in the post Cold War era*, *North Atlantic Treaty Organization*, op. cit., pp. 34-35.

⁷³⁵ Basil Germond, *Maritime Security Cooperation in the Mediterranean: Towards a Comprehensive Approach*, op.cit. p. 66.

⁷³⁶ Norman M. Wade, *The Naval Operations & Planning*, SMARTbook, The Lightning Press, 2010, p. 2-14, https://www.thelightningpress.com/wp-content/uploads/.../NOPS_sample.pdf, приступљено: 12/08/2015. Шире о томе видети у: Milan Vego, *Major Naval Operations*, Naval War College Press, Newport, Rhode Island, 2008.

⁷³⁷ Види шире у: Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, op. cit. и Milan N. Vego, “On Naval Power”, *Joint Force Quarterly*, Issue 50, 3d Quarter 2008.

Професор на Поморском Ратном Колецу САД, Милан Вего наводи да велике поморске операције чини низ повезаних великих и малих поморских тактичких радњи, спроведених од стране различитих поморских снага и борбених оружја других родова оружаних снага, у одређеном времену и простору, да се оствари оперативни (и понекад стратегијски циљ) у датом приморском ратишту. Оне су уобичајено саставни део поморске или копнене кампање, али повремено могу бити спроведене и изван оквира кампање.⁷³⁸

Поморске операције се врло често спроводе комбинујући две или више узастопних операција, као и укључујући остале видове оружаних снага, па их стога називамо здружене или комбиноване операције. Поморске операције обухватају било какве акције које изводе површинске, подводне и/или поморске ваздухопловне снаге да стекну или искористе превласт на мору, контролу мора или ускраћивање мора и/или пројектују моћ са мора. Контрола мора може обухватити поморску сарадњу и вођење бродарства, заштите поморских линија комуникације, блокаде или ембарго против економске или војне испоруке и поморске операције забране. Ово укључује операције лоцирања, класификације и праћења површинских бродова, подморница и авиона и, ако је потребно, примену силу против њих. Амфибијске операције са њима својственом флексибилношћу повећавају могућност команданта за маневар.⁷³⁹ Заправо, поморске снаге директно учествују у операцијама на копну кроз пројекцију моћи. Оне могу да омогуће или помогну мисије на обали утичући на копнене операције кроз одвраћање, базирање копнених средстава на мору, кретање копнених снага у оперативној зони преко поморских превожења (sealift)⁷⁴⁰ и/или обезбеђивање приступа оперативној зони.⁷⁴¹ Поморске снаге се често употребљавају у операцијама примене силе у санкцијама и поморским пресретањима и блокадама држава. Ове операције представљају примену мера принуде – присиле са циљем забране увоза и извоза из одређене земље или у одређену област. Ове операције

⁷³⁸ Milan Vego, *Major Naval Operations*, op. cit., p. 8.

⁷³⁹ Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations, AJP-3(B), NATO, March 2011, 0132, 1-8

⁷⁴⁰ Sealift је коришћење теретних бродова за превожење морем и размештање војних средстава, као што су оружје, возила, војно особље и залихе.

⁷⁴¹ Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations, op. cit., 1-8.

су, уопштено гледано, типично војне и користе се за остваривање војних и политичких циљева.⁷⁴²

Џон Миршајмер каже да ратне морнарице могу да изводе три мисије (операције) пројектовања моћи када пружају директну подршку копненој војсци и то: амфибијски напад, амфибијско искрцавање и транспорт трупа. Иначе, Мехен као заговорник независне поморске моћи није био наклоњен амфибијским операцијама, пошто у њима ратне морнарице пружају логистичку подршку копненој војсци. У амфибијском нападу ратна морнарица превози копнену војску преко мора и искрцава је на територију под контролом непријатељске велике силе. Пример амфибијског напада је савезничка инвазија на Нормандију. У амфибијском искрцавању поморске снаге наилазе на веома слаб отпор при искрцавању на територију непријатеља. Док транспорт трупа морнарицом подразумева превоз копнених снага преко мора и њихово искрцавање на територију под контролом пријатељских снага, одакле се упућују у борбена дејства против непријатељске копнене војске.⁷⁴³

Паралелно са појавом нових операција, појавиле су се и нове тактике употребе одређених врста бродова. Ове нове тактике су, будући да се употреба тих снага одвија у операцијама, допринеле измени традиционалних обележја поморских операција. Особине бродова, летелица, наоружања и опреме утицале су на опште карактеристике операција. Рушећа моћ и прецизност самонавођених ракета и велика вероватноћа пробоја ракета кроз противракетну одбрану довели су до тога да су ракетни плотуни постали основна форма удара којима се постижу циљеви операције. Пошто исход бојева, вођених у оквиру операције, пресудно зависи од наношења првог удара, сукобљене стране настоје да једна другу предухитре у наношењу првог удара још израженије него у прошлости. Велики домети ракета и могућност носилаца ракетног оружја за гађање циљева иза хоризонта, довели су до тога да се бојеви између сукобљених састава често изводе без њихове директне видљивости.

Различите особине ратних бродова, оружја и опреме, а нарочито развој интегрисаних командно-информационих система допринели су да се са једног командног места може успешно централизовано командовати веома хетерогеним

⁷⁴² Видети шире у: Milan N. Vego, "On Naval Power", op. cit. p. 11.

⁷⁴³ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 126-127.

снагама на великом простору, што раније није било могуће. Појава нуклеарног оружја и стална неизвесност његове могуће употребе, утицали су на базирање, борбени поредак, међусобно растојање и дејстава поморских снага. Димензије операцијских зона нису повећане само у хоризонталној (због великих радијуса летелица и аутономије бродова), већ и у вертикалној равни (плафон лета савремених авиона је три пута већи од авиона у Другом светском рату). Такође, савремене подморнице могу да роне на драстично већим дубинама. Поред тога, смањена је зависност употребе оружја са бродова, авиона и подморница од лоших хидрометеоролошких услова, који су раније могли да изазову присилне паузе у операцијама. Саставни део операција нису више само борбе и бојеви између носилаца оружја, већ све више и борба у којој се уништавају или ометају лансирана непријатељска самонавођена убојна средства. На овај начин је знатно повећана комплексност оружане борбе и зависност њеног исхода од квалитета система и антисистема сукобљених страна. Због великог домета оружја и тактичких радијуса ваздухопловства и подморница, удари у операцијама су добили такав замах да се истовремено може гађати читава оперативна дубина непријатеља. Висока прецизност и убојна моћ савременог оружја проузроковали су скоковит пораст губитака и више него икад истакли потребу да се противник предухитри у наношењу првог удара.

3.2. Поморске операције у интервенцијама

Концепт употребе поморских снага се у случају избијања локалних ратова и криза у најкраћем састоји у њиховом ангажовању на изолацији нападнуте државе од поморских комуникација и веза са било којом државом или потенцијалним савезником; дејствима са дистанце; коришћењу поморског простора као основице за дејства по дубини територије; садејство копненим снагама у нападу на дужобалним правцима и извођењу поморско-ваздушних десаната, ради стварања полазне основице за дејства у унутрашњости територије. Поморске снаге би се за овакву врсту операција састојале од више ударних група носача авиона и ударних група носача хеликоптера, са укrcаним експедиционим

тимовима морнаричко-десантне пешадије, неколико бродских ударних група и пловних састава, као и других снага, првенствено намењених за логистичку подршку. Командовање оваквим поморским снагама било би обједињено и централизовано, попут модела употребе поморских снага у Заливском рату, блокади СРЈ и агресији НАТО на СРЈ.

Поморске снаге се у оваквим интервенцијама ангажују кроз три фазе. У првој фази поморске снаге спроводе вишеслојну поморску блокаду нападнуте државе, јер се савремена борбена дејства на мору практично не могу замислити без поморско-ваздухопловне блокаде нападнуте државе. Ангажују се поморске снаге чија структура и бројност превазилази потребе блокаде, па би у другој фази ове снаге предузеле офанзивну улогу, тако што би са бродова и подморница био извршен удар крстарећим ракетама по одабраним објектима у дубини територије нападнуте државе и објектима и инфраструктури оружаних снага. Главне снаге за извођење удара са дистанце већ би се налазиле у акваторијалној основици погодној за дејства (на задатку поморске блокаде), и због њихове бројности и састава није потребно допловљење нових поморских снага. У овој фази отпочиње развој и заузимање најповољнијег оперативног распореда за дејства. Овакав модел употребе примењен је у агресији на СРЈ. У трећој фази ове поморске снаге би се могле употребити за извођење поморско-ваздушног десанта, а у случају да извођење операције буде доведено у питање поморске снаге могу употребити и друга наоружања, попут нуклеарно-хемијско-биолошког (НХБ) оружја.⁷⁴⁴

Но, вратимо се још једном Мехену који констатује да су бомбардовање и блокада признати начини ратовања усмерени против великих националних центара, у затвореној и компликованој мрежи националних и комерцијалних интереса какви постоје у ново време, су удари који не утичу само на једну тачку, већ на сваки кутак копна.⁷⁴⁵ О снагама које су за овакав начин ратовања довољне Мехен напросто каже: флота која може бомбардовати још лакше може да врши блокаду.⁷⁴⁶

Мартин Лоуренс нам најјасније описује образац употребе поморских снага у операцијама блокаде и убацивања морнаричких или неких других војних снага

⁷⁴⁴ Зоран Карличић, “Операција против поморских снага непријатеља”, *op. cit.*, стр. 40-41.

⁷⁴⁵ Alferd T. Mahan, *The interest of America in sea power, present and future*, *op. cit.*, p. 197.

⁷⁴⁶ *Ibid.*, p. 194.

на територију суверених држава са или без њеног пристанка. Таква дејства врше се ради, или тобоже ради, тога да би се спречило неко иначе опасно насиље – где се како правилно увиђа Мартин тражи изговор с обзиром на безброј насилних интервенција у туђим пословима, и она су често почаствована да буду названа поступцима који се примењују ради очувања мира. Овим термином који има ореол легитимности, подразумева се да је циљ таквог поступка одржавање мира, као и да ће ток догађаја бити мирољубив.⁷⁴⁷ За овакве операције потребно је да уследи позив одговарајуће државе или овлашћења неке међународне организације за безбедност, најчешће УН или неких регионалних безбедносних савеза држава. Међутим, искуство је показало да су у бројним случајевима поморске снаге из ових операција ступале у акције примене силе против суверених држава.

С друге стране, у рату са Грузијом 2008. године Русија је користила поморске блокаде, операције против поморских снага непријатеља, поморске нападне операције и амфибијски десант као део своје комбиноване оружане кампање.⁷⁴⁸ После ових дејстава поморских снага Русије у септембру 2008. године дошло је до груписања десет бродова поморских снага НАТО на 150 километара од обала Русије.⁷⁴⁹

3.2.1. Поморска блокада

Поморске блокаде су кроз историју ратовања примењиване на различите начине. Досадашња пракса поморске блокаде показала је континуитет са историјским искуством примене ове мере и показала њен утицај на блокиране државе.⁷⁵⁰ Поморска блокада је такво борбено дејство којим се врши изолација

⁷⁴⁷ Martin W. Laurence, *More u savremenoj strategiji*, op. cit., str. 216-217.

⁷⁴⁸ Више о томе видети у: Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Россия на Южном Кавказе: грузино-осетинская война, 8–13 августа 2008 года*, АИРО-XXI, Москва, 2010, стр. 157, 199-200.

⁷⁴⁹ *Ibid.*, стр. 257-258.

⁷⁵⁰ У разматрању историјског значаја поморске блокаде, вратимо се још једном на причу о Левијатану и Бехемоту. Наиме, како наводи Карл Шмит, кабалисти “тврде да Бехемот покушава да Левијатана растргне својим роговима и зубима, док се Левијатан труди да својим перајима стисне чељуст и нос Бехемота да не би могао да једе и дише.” То је како констатује Шмит “до крајности очигледан, онако како само мит може представити, приказ блокаде континенталне државе од стране поморске државе која затвара све морске прилазе копну да би изазвала глад.” Карл Шмит, „Земља и море“, у Александар Дугин, *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, op. cit., стр. 303.

неке острвске или обалне државе, њених издвојених делова, лука, поморских база, поморских прилаза и др. У поморским блокадама ангажују се површински ратни бродови, подморнице, ваздухопловство и у великој мери употребљава минско оружје. Блокада је до Другог светског рата била једини начин коришћења контроле мора у ратне сврхе. Деловала је посредно на војну моћ непријатеља, погађајући његову привреду, а штитећи транспорт робе стране у рату која је примењује, укључујући и снабдевање њених оружаних снага. На тај начин, блокада је отежавала и онемогућавала ратне напоре непријатеља.⁷⁵¹

Блокада се увек показала као успешно средство у борби против непријатеља, за брже савладавање непријатеља и присиљавање слабије државе на вршење одређених уступака, јер успешна блокада знатно смањује ратне капацитете блокиране државе. Корбет и Мехен су веровали да је блокада најважнија стратегија ратне морнарице за победу у рату. Како пише Џон Миршајмер, блокада коју је Мехен сматрао: “ ‘ударном и најстрашнијом цртом поморске моћи’, функционише тако што гуши економију ривалске државе. Циљ је да се пресече прекоморска трговина противника – да се спречи увоз који стиже морем, и извоз њихових добара и материјала у спољашњи свет”.⁷⁵² Савремене поморске снаге и развој монарничког и наоружања уопште изменили су физиономију блокаде док је њен ефекат остао непромењен.

Најчешће се састоји у забрани и ефективном затварању поморског саобраћаја са неком луком, делом обале, ушћем реке. Све чешће се примењује изолација са мора комплетне обале блокиране државе. Поморска блокада и изолација са мора, као интегрални део поморских дејстава са циљевима од тактичких до стратегијских размера, врло су често употребљавани начини притиска и контроле кризних ситуација у свету. Примена поморске блокаде је стално усавршавана како у погледу употребљених поморских снага, тако и у погледу циљева, начина извођења, трајања и оцене успешности.⁷⁵³

Према досадашњим искуствима из блокадних дејстава, поморска блокада одређене државе најчешће је успостављена на граници њеног територијалног

⁷⁵¹ Немања Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, *op. cit.*, стр. 81.

⁷⁵² Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, *op. cit.*, стр. 128-129.

⁷⁵³ Станислав Оцокољић, *Стратегије суперсила на прагу XXI века*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1991, стр. 166.

мора, или на отвореном мору, ван домета обалских и других ракетних система блокиране државе. Развојем противбродског оружја поморска блокада је еволуирала у Другом светском рату и од тада се спроводи на велику даљину.⁷⁵⁴ После Другог светског рата поморска блокада је спровођена у рату у Кореји (1950-1953), Алжиру (1954-1962), Египту (1956), рату у Вијетнаму (1964-1972), индијско-пакистанском рату (1971), у четвртом арапско-израелском рату 1973. године, као и у више наврата од 1975-2006. године током грађанског рата и сукоба у Либану. Такође је примењивана у Ирану 1980. године, затим у Фокландском рату 1982. године и током инвазије на Гренаду 1983. године. Блокада је често примењивана у необјављеним ратовима, као што је била блокада Кубе (1968), поморска блокада и минирање лука Никарагве 1984. године, рат у Ираку од 1990. године, затим поморска блокада СРЈ од 1992. до 1996. године. Такође, спровођена је и током војне интервенције у Либији 2011. године. Досадашња искуства су показала да се поморска блокада спроводи патролирањем оперативних поморских састава у одговарајућим регионима, успостављањем ближих и даљих зона блокаде, применом минских блокада улаза у луке, теснаце и критичне просторе на поморским комуникацијама. Током блокаде неретко се примењује наношење артиљеријско-ракетних удара по блокираним поморским снагама, рејонима њиховог базирања, блокираним лукама и копненим комуникацијама.

Циљеви блокадних дејстава су најчешће:

- спречавање подршке блокираним снагама од стране других снага;
- спречавање изласка на море поморских снага блокиране државе;
- пресецање поморских комуникација блокиране државе.⁷⁵⁵

Поморска блокада се спроводи у рату и тада се на њу примењују и она је дозвољена уз поштовање норми права у оружаним сукобима на мору. Ратна блокада је признато право сваке зарађене стране да својим ратним бродовима онемогући бродовима свих застава упловљење, односно испловљење из непријатељских лука или обале коју је непријатељ окупирао. Ратна блокада је

⁷⁵⁴ Енглеска је у току Другог светског рата против сила Осовине спроводила “некласичну поморску блокаду на велику даљину” и тзв. “систем нависерта” (Ship navicert, navigation certificate). Према овом систему неутралним трговачким бродовима се дозвољавала пловидба једино ако су имали исправе британских и савезничких органа. Бранко Јакаша, *Уибеник пловидбеног права*, Народне новине, Загреб, 1979, стр. 50.

⁷⁵⁵ Никола Арсенијевић, “Поморске блокаде изведене после Другог светског рата”, *Морнарички гласник*, бр. 2, 1992, стр. 249-252.

правно ваљана само ако је проглашена, нотификована и ефективна.⁷⁵⁶ Дакле, поморска блокада се обично објављује, а ангажују се такве снаге да она буде ефикасна и да постигне планирани циљ. Генерал Макартур (*Douglas MacArthur*, 1880–1964) је за поморску блокаду рекао: “блокада је најефикасније средство борбе. Ако је потпуна, и ефикасна, ви можете убијати противнике на милионе. Могућности свих других оружја су ограничене. Пушком можете убити једног човека, митраљезом десетак, тешком артиљеријом и бомбардовањем уништавају се хиљаде, а атомском бомбом стотине хиљада људи. Блокада, међутим угрожава животе целе једне нације”.⁷⁵⁷

Недозвољено упловљење у блокирану зону или испловљење из те зоне, као и сваки такав покушај представља повреду ратне блокаде. Такође, повреду ратне блокаде представља и свака недозвољена пловидба и сидрење у блокираној зони, осим ако је то учињено због више силе. Неутрални брод који је повредио блокаду подлеже узапћењу (заплени – конфискацији).⁷⁵⁸ Ратна блокада престаје при закључењу мира, ако страна која је прогласила ратну блокаду исту повуче из било

⁷⁵⁶ Ратну блокаду проглашава влада или поморски командант блокадних јединица, по претходном овлашћењу владе. Блокада се објављује и нотификује свим зараћеним странама и неутралним државама. Декларација одређује почетак, трајање, локацију и обим блокаде и период у коме бродови неутралних држава могу да напусте блокирано подручје. Ратна блокада је ефективна само ако се одржава присуством поморских јединица довољним да се спречи приступ блокираној (зони) обали. Ратна блокада мора бити непристрасна према бродовима свих држава. Ако цивилно становништво блокиране територије није снабдевено храном и другим стварима неопходним за преживљавање, страна која врши блокаду мора да обезбеди слободан пролазак за такве намирнице и друге неопходне артикле. Страна која врши блокаду задржава право да пропише техничке поступке, укључујући претрес, под којима је пролаз дозвољен и да се дистрибуција таквих артикала врши под локалним надгледањем силе заштитнице или хуманитарне организације која нуди гаранције непристрасности, као што је Међународни комитет црвеног крста. Страна која врши блокаду дозволиће пролазак санитарског материјала за рањене и болесне припаднике оружаних снага, под условом да задржава право да пропише техничке поступке, укључујући и претрес. *Приручник о међународном праву применљивом у оружаним сукобима на мору*, op. cit., стр. 26-27. и Никола Арсенијевић, “Поморске блокаде изведене после Другог светског рата”, op. cit., стр. 248.

⁷⁵⁷ “Поморске блокаде изведене у борбеним дејствима након Другог светског рата”, приказ текста објављеног у *Морској сборник*, 2/1990, *Морнарички гласник*, 3-4/1990, стр. 543.

⁷⁵⁸ Према ратном праву неутрални трговачки бродови подлежу узапћењу ван неутралних вода, ако су ангажовани у било којој непријатељској активности или ако је као резултат прегледа, претреса, односно другим средствима утврђено да они: превозе контрабанду (терет чији је крајњи циљ територија која је под контролом непријатеља и који може бити намењен за употребу у оружаном сукобу); реализују пловидбу посебно предузету за превоз појединачних путника који су укључени у оружане снаге непријатеља; делују под директном непријатељском контролом, наређењима, овлашћењу, ангажовању или управљању; подносе нерегуларна или лажна документа, недостају им документа, или униште, оштете или сакрију документа; повређују правила која је установила зараћена страна унутар самог подручја поморских операција или пробијају или покушавају да пробију блокаду. *Приручник о међународном праву применљивом у оружаним сукобима на мору*, op. cit., стр. 21-37.

ког разлога (што је дужна да нотификује неутралним државама), ако блокада није ефективна и ако блокадне снаге освоје блокирану обалу.

Међутим, данас се све чешће спроводи поморска мирна блокада. Типичан пример такве блокаде спроведен је против Савезне Републике Југославије. Наиме, Сталне НАТО поморске снаге су спроводиле поморске операције са мандатом Уједињених нација у Јадранском мору, како би обезбедиле поштовање економских санкција наметнутих Савезној Републици Југославији, укључујући и забрану сваке врсте трговине из и ка СРЈ. После доношења одлуке од 22. новембра 1992. године, НАТО и Западноевропска унија отпочеле су контролу бродова у Јадранском мору, у операцијама под називом *Морска стража (Maritime Guard)* за НАТО и *Оштра ограда (Sharp Fence)* за Западноевропску унију.⁷⁵⁹ Обе блокадне операције спроведене су у складу са Резолуцијама Савета безбедности УН 713 (из 1991. године) и 757 (из 1992. године). Прокламовани циљ ове две операције које су се изводиле паралелно је био да спречи увоз наоружања и муниције зараћеним странама у бившој СФРЈ (на источној јадранској обали) и да на тај начин осигура да оружани сукоб на копну не ескалира.⁷⁶⁰ Почев од јуна 1993. године, НАТО и Западноевропска унија су спојили своје одвојене операције на Јадранском мору у једну и назвале је операцијом *Чврста стража (Sharp Guard)*. Заједничка команда операције била је у седишту савезничких поморских снага за Јужну Европу у Напуљу. Током операције, изведене у Јадранском мору између 1992. и 1996. године, снаге НАТО су у сарадњи са снагама ЗЕУ, прегледале више од 74.000 бродова, на 6.000 су се снаге укрцале и прегледале их, док је 1.400 бродова враћено у луке на инспекцију.⁷⁶¹ Операцију су спроводиле мултинационалне поморске снаге које су укључивале површинске ратне бродове, нападне подморнице које су прикупљале обавештајне информације и поморске

⁷⁵⁹ За детаљан историјски преглед ових операција видети: Gary E. Weir, principal investigator, Sandra J. Doyle (ed.), *You cannot surge trust: combined naval operations of the Royal Australian Navy, Canadian Navy, Royal Navy, and United States Navy, 1991–2003*, Naval History and Heritage Command, Department of The Navy, Washington, DC, 2013, pp. 45-100.

⁷⁶⁰ Anton Žabkar, *Mediteran kot strateški varnostni dejavnik inačici naslova: Mediteranski varnostni gordijski vozeli ali Mediteranski varnostni mozaik*, Ljubljana, februar, 2014, str. 7.

⁷⁶¹ Наведено према: NATO/WEU (2 Oct 1996); IFOR Final Fact Sheet Operation Sharp Guard; *An Introduction to Joint Operations on and from the Sea*, op. cit., p.25

патролне авионе. Наиме, ове операције НАТО и ЗЕУ представљају поморску блокаду и изолацију СР Југославије са мора.⁷⁶²

Дакле, реч је о такозваној поморској мирној блокади као средству присиле или репресалија против неке државе са којом држава(е) која врши блокаду није у рату. За поморску мирну блокаду нема израђених посебних правила међународног права, па се на њу примењују начела и услови ратне блокаде. Поморске мирне блокаде су насилне и за одржавање мира опасна средства и нису дозвољена у систему Уједињених нација. Сматра се да мирнодопска блокада не сме да се примењује на бродове трећих држава. Бродови блокиране државе који се затекну при покушају пробијања блокаде смеју се запленили, али се по завршетку блокаде морају вратити заједно са теретом. Будући да мирнодопска блокада укључује примену силе, данас се сматра да она није у складу с међународним правом, чак ни као мера присиле, и да је дозвољена само као колективна мера због одржавања или успостављања међународног мира и безбедности, у смислу члана 42. Повеље УН.⁷⁶³ Дакле, поморску мирну блокаду могу спроводити само Уједињене нације као средство присиле против државе која угрожава или је нарушила мир. Према оцени појединих аутора, поморска мирна блокада СР Југославије коју су спроводиле поморске снаге НАТО и Западноевропске уније није била у складу са међународним ратним и поморским правом. Свака поморска блокада представља демонстрацију силе, а блокада СРЈ је преседан у правом смислу речи, јер је била уперена против земље која није била у рату са земљама учесницама у блокади,

⁷⁶² Поморска блокада и изолација са мора СР Југославије је била у потпуности у супротности са међународним ратним и поморским правом. Према међународном поморском ратном праву блокада је дефинисана као ратни акт против земље против које се примењује. *Приручник о међународном праву примењивом у оружаним сукобима на мору*, Међународни институт за хуманитарно право Сан Ремо, ФПН, Београд, 2002, стр. 26., Конвенција Уједињених нација о праву мора из 1982. године је јасно одредила право држава о слободи пловидбе на отвореном мору. Поморска блокада СР Југославије је у правом смислу речи, демонстрација силе јер су биле ангажоване бројне поморске снаге НАТО и Западноевропске уније. Поморска блокада је успостављена против земље која није била у рату, поготово не са земљама учесницама у блокади. Дакле, поморска мирна блокада СР Југославије коју су спроводиле поморске снаге НАТО и Западноевропске уније је у супротности са међународним поморским и ратним правом и одредбама Повеље УН. Више о томе видети у: *Поморска енциклопедија*, том 1, ЈЛЗ, Загреб, 1972, стр 377-380; Бошко Антић, “Снаге и средства за поморску блокаду СР Југославије”, *Нови гласник*, бр. 1, 1993 и “Повеља Уједињених нација”, *Међународни уговори ФНРЈ 5/1945*, Информациони центар УН у Београду, 1984.

⁷⁶³ Pomorska blokada, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8201> (приступљено 12/10/2015) Видети и: Craig H. Allen, *Maritime Counterproliferation Operations and the Rule of Law*, Praeger Security International, 2007, p. 93-94.

нити са било којом другом земљом.⁷⁶⁴ Ангажујући се у блокади СРЈ, НАТО и ЗЕУ су искористиле прилику да провере поморску компоненту снага за брзо реаговање. Такође, ради се о најгрубљој демонстрацији силе јер су у блокади биле ангажоване јаке поморске снаге. Поморском блокадом Савезној Републици Југославији је ускраћено право да њени бродови користе слободно море што је у супротности са одредбама Конвенције Уједињених нација о праву мора, која је јасно одредила право држава о слободи пловидбе на отвореном мору.⁷⁶⁵ Поморска мирна блокада је неретко спровођена посредством минске блокаде тј. минирањем мора, залива, лука и прилаза обали. Тако је 1984. године спроведена минска блокада на прилазу увозно-извозним лукама на атлантској и пацифичкој обали Никарагве. Ова минирања Никарагве су тајно спровеле САД са циљем блокаде са мора као допуне изолацији ове државе са копна. Такође, минирањем Црвеног мора блокирана је врло фреквентна међународна пловна рута.

Будући да је поморска блокада и изолација са мора један је од задатака и најефикаснији начин употребе поморских снага, њена примена од стране великих сила у бројним случајевима одлучујуће је утицала на подривање привреде блокиране државе, или је њене оружане снаге које су дејствовале у захвату обале лишавала неопходне помоћи и логистичке подршке.⁷⁶⁶

3.2.2. Поморске операције забране

Могућности савремених поморских снага и интеграција са савременим ваздухопловним снагама утицале су на развој поморских операција. Као нови облик поморско-ваздухопловних блокада спроводе се поморске операције за безбедносно-обавештајно деловање. Спроводе их обимне поморске и ваздухопловне снаге на великим морским пространима и у близини међународних транзитних коридора (поморских комуникација). Савременим средствима извиђања и надгледања поморске и ваздухопловне снаге су у

⁷⁶⁴ Бошко Антић, “Снаге и средства за поморску блокаду СР Југославије”, *op. cit.*, стр. 99.

⁷⁶⁵ Бошко Антић, “Поморска блокада и изолација са мора”, *Војно дело*, бр. 6, 1992, стр. 100-101.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, стр. 100.

могућности да прате и врше контролу поморских активности у зони операције. Најчешће се спроводе као реакција на одређене безбедносне претње.

Поморске операције забране – пресретања (Maritime Interdiction/Interception Operation – МИО) се обично спроводе као део извршења санкција од стране међународног тела попут УН или неког регионалног тела. Политички циљ је обично да присили државу или групу држава да испуне захтеве иницирајућег тела. Оне укључују принуде мере усмерене на спречавање кретања одређених предмета у или из земље или специфичног морског подручја. Поморске операције пресретања могу да примењују државе које поседују велику поморску моћ, или групе таквих држава, како би спречиле поморски тероризам или незакониту трговину наркотицима, људима, и оружјем. Уобичајено, ове операције захтевају употребу поморских и ваздухопловних снага. Под мандатом УН ове операције су вођене против Ирака од стране РМ САД и њених коалиционих партнера између августа 1990. и марта 1993. године.⁷⁶⁷ Поморске операције забране – пресретања су поред подршке санкција против Ирака и Југославије, тј. Србије деведесетих година, биле спроведене да обуставе испоруку војне опреме Гадафијевом режиму у Либији 2011. године.⁷⁶⁸ Пружајући подршку поморско-ваздухопловној операцији *Deny Flight* у БиХ, и подржавајући националне контингенте на копну у бившој Југославији, поморске снаге су интензивно ангажоване у патролирању Јадранским морем најпре да прате, а затим спроведу ембарго УН.⁷⁶⁹

Поред наведених, патролирање у оквиру поморских операција забране – пресретања се такође спроводи у другим регионима, изван “кишобрана Савета безбедност УН”. Овакав вид операције представља поморска операција *Активан подухват (Active Endeavour)* у оквиру које поморске снаге НАТО патролирају Средоземним морем.⁷⁷⁰ Поморска операција *Активан подухват* успостављена је после непосредног одговора НАТО на терористичке нападе на Сједињене Америчке Државе, 11. септембра 2001. године. НАТО је најпре 6. октобра 2001.

⁷⁶⁷ Milan Vego, “On Naval Power”, op. cit., p. 11.

⁷⁶⁸ Ian Speller, *Understanding naval warfare*, Routledge, New York, 2014, p. 120.

⁷⁶⁹ Michael Pugh, “The Potential for Maritime Confidence-building and Peace-support Co-operation” in John Hattendorf, *Naval Strategy and Policy in the Mediterranean - Past, Present and Future*, Frank Cass, London, 2000, p. 397.

⁷⁷⁰ Craig H. Allen, *Maritime Counterproliferation Operations and the Rule of Law*, op. cit., p. 87.

године разместио своје Сталне поморске снаге у источно Средоземље, на тај начин демонстрирајући одлучност и солидарност Алијансе. Размештање поморских снага је било дан уочи почетка операције *Трајна слобода* (*Enduring Freedom*), која се под вођством САД споводила у Авганистану.

Команда поморске компоненте НАТО у Напуљу је преко Центра за поморске операције командовала је размештањем поморских снага које се од 26. октобра 2001. године назива операција *Active Endeavour*. Операција представља прекретницу за НАТО, јер је заједно са слањем авиона система AWACS у Сједињене Америчке Државе, то био први пут да се ангажују НАТО снаге у складу са чланом 5.⁷⁷¹

Један од команданата операције, вицеадмирал Роберто Цесарети (*Roberto Cesaretti*), је рекао да је *Active Endeavour*: “доказано ефективан инструмент у борби против тероризма на мору и са мора у Средоземљу”.⁷⁷² Кроз операцију *Active Endeavour* НАТО је стекао вредно искуство у спровођењу поморских операција забране. У оценама НАТО извештаја ова операција је уопште допринела миру, стабилности и безбедности у Средоземљу, региону од стратегијског значаја.⁷⁷³ Одржавање важних Средоземних трговачких рута отвореним и безбедним је од кључног значаја за безбедност НАТО. Када је реч само о енергентима, сваке године око 65 одсто нафте и природног гаса у Западну Европу долази преко Средоземног мора. У Средоземљу се налазе и важни цевоводи који спајају Либију са Италијом и Мароко са Шпанијом. Стога ратни бродови НАТО систематски изводе припремна надгледања тих рута на такозваним “уским грлима” (*choke points*), важним пролазима и лукама широм Средоземља.⁷⁷⁴

У марту 2003. године, обим операције *Active Endeavour* је проширен тако што је обухватила и пратњу трговачких бродова кроз Гибралтарски пролаз, а на захтев држава чланица Алијансе. Циљ оваквог проширења операције је био да се спрече терористички напади, попут напада на разарач РМ САД *Cole* 2000. године

⁷⁷¹ Active Endeavour, NATO Briefing, Combating terrorism at sea, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, p. 2.

⁷⁷² *Ibid.*

⁷⁷³ *Ibid.*

⁷⁷⁴ Operation Active Endeavour, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm, Last updated: 26 Mar. 2015, приступљено 07/12/2015.

недалеко од јеменске обале, и на француски танкер за превоз нафте *Limburg*, 2002. године. Ова активност из предострожности је била заснована на обавештајним подацима који су указивали на то да бродови који пролазе кроз Гибралтарски пролаз представљају потенцијалну мету терористичких напада. Заправо, сваког дана кроз Гибралтарски пролаз прође око 3000 трговачких бродова. Активности пратње су обустављене у мају 2004. године због све мањег броја захтева. Међутим, НАТО може у сваком тренутку поново да покрене ову активност.⁷⁷⁵

У априлу 2003. године, НАТО је опет проширио обим операције на планско укрцавање на сумњиве бродове. Према одредбама међународног права, укрцавање се врши уз пристанак заповедника брода и земље под чијом заставом брод плови. У пракси, НАТО поморске снаге у патроли заустављају трговачке бродове и од њих траже да идентификују брод и његове активности. Затим се прикупљене информације прослеђују Команди операције у Напуљу и Центру за поморски транспорт НАТО у Нортвуду у Великој Британији. Уколико постоје одређене сумње, тим војника под командом операције *Active Endeavour*, се може укрцати на брод и извршити преглед документације и терета. НАТО особље, с друге стране, може информацију проследити надлежној полицијској организацији у наредној луци у коју ће брод упловити. Брод остаје под надзором НАТО снага све док надлежно тело не предузме одговарајуће мере, или док не уђе у територијалне воде те земље.⁷⁷⁶

Због наводне успешности операције *Active Endeavour* у Источном Средоземљу, НАТО је у марту 2004. године, проширио зону операције на цело Средоземље. На НАТО самиту одржаном јуна 2004. године у Истанбулу, донета је одлука да се појача операција *Active Endeavour*, између осталог и кроз подршку држава партнера НАТО и држава Медитеранског дијалога. Све понуде подршке, укључујући оне од стране других заинтересованих држава, сада се разматрају од случаја до случаја. Након што су подршку понудиле Русија и Украјина, споразуми су потписани 2004. године.⁷⁷⁷

⁷⁷⁵ *Active Endeavour*, NATO Briefing, Combating terrorism at sea, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, p. 3.

⁷⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷⁷ Русија је два пута упућивала бродове у операцију, у 2006. и 2007. години, а Украјина 6 пута до 2007. године. Operation Active Endeavour, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm, Last updated: 26 Mar. 2015, приступљено 07/12/2015. О споразуму Русије и НАТО о учешћу у операцији

У октобру 2004. године, НАТО уводи нови оперативни образац, по којем је приоритет стављен на прикупљање и обраду информација и обавештајних података које се примарно односе на конкретне бродове од посебног интереса. На овај начин, омогућено је размештање површинских снага као јединица реакције за обављање специфичних задатака као што су праћење и укрцавање на бродове. Нови оперативни образац одржава проактиван приступ, штавише, снаге се могу допуњавати у једном од Сталних НАТО поморских група Снага за одговор, како би се обезбедило побољшано присуство и интензивнија способност праћења.⁷⁷⁸

Операција *Active Endeavour* се све више темељи на информацијама и обавештајним подацима које савезници и државе Средоземног лука прикупе на мору. Досадашњи ниво размене информација даје добру основу за будући развој операције. Према речима вицеадмирала Цесаретија: “циљ је да се развије пуно ефикаснији систем прикупљања и анализе информација, као и изменити карактер садашње операције, у којој се обавештајни подаци користе као подршка, у операцију коју ће покретати обавештајни подаци”.⁷⁷⁹ Такође, НАТО развија и експериментални мрежни систем који ће свим земљама Средоземног лука омогућити ефикаснију размену информација о трговачком транспорту у Средоземљу. На овај начин би се створила слика трговачког транспорта у Средоземљу која би помогла организацијама за спровођење закона, али и снагама НАТО у међународним водама, да успешно реагују где је то неопходно.⁷⁸⁰

Иако је мандат операције *Active Endeavour* ограничен на одвраћање и откривање терористичких активности, бивши Генерални секретар НАТО, Јап де Хоп Схефер (*Jaap de Hoop Scheffer*) је оценио да је ова операција: “имала видљив ефекат на безбедност и стабилност у Средоземљу”.⁷⁸¹ Ово је директно користило трговини и економским активностима.⁷⁸²

Стална НАТО поморска група 2 (SNMG 2) и Стална НАТО поморска група 1 (SNMG 1) се ротирају у Средоземљу на три месеца, пружајући подршку

Active Endeavour, видети шире: Russia to support NATO's Mediterranean anti-terrorist operation <http://www.nato.int/docu/update/2004/12-december/e1209a.htm>, приступљено 07/07/2016.

⁷⁷⁸ Active Endeavour, NATO Briefing, Combating terrorism at sea, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2008, p. 3.

⁷⁷⁹ *Ibid.*, p. 2.

⁷⁸⁰ *Ibid.*, p. 4.

⁷⁸¹ *Ibid.*, p. 3.

⁷⁸² *Ibid.*, p. 4.

операцији *Active Endeavour*. Поморске снаге укључују ратне бродове из држава чланица НАТО, али и додатне снаге које чланице Алијансе уступају на добровољној основи. Операција *Active Endeavour* се у великој мери ослања и на логистичку подршку средоземних држава НАТО. Осим тога, подморнице спроводе додатни надзор кроз прикривено праћење одређених подручја ради откривања сумњивих активности. Поред тога, поморски патролни авиони, покривају велико подручје помоћу широког спектра сензора који откривају и класификују бродове и друге објекте. Такође, поморске снаге Шпаније играју посебно важну улогу у пратњи бродова кроз Гибралтарски пролаз.

До данас, су разменом писама потписани споразуми између НАТО и Израела, Марока, Русије и Украјине. Поред тога, Финска и Шведска су неформално изразиле интересовање за допринос операцији. Такође, Грузија и Израел су послали официра за везу у штаб Поморске команде у Нортвуду након потписивања тактичког Меморандума о разумевању са НАТО о размени информација.⁷⁸³

До октобра 2016. године, заустављено је око 128.000 бродова, а укрцавање је извршено на 172 брода. Осим тога, извршено је 488 пратњи кроз Гибралтарски пролаз.⁷⁸⁴ Сасвим је јасно да на овакав начин постављена операција *Активан подухват* представља надзор и контролу читавог Средоземног мора. У прилог овој тврдњи иде и трансформација операције у поморску безбедносну операцију (*Maritime Security Operation – MSO*) у јулу 2015. године. Операција *Active Endeavour* је добила дозволу за обављање седам различитих задатака: подршка ситуационе информисаности, одржавање слободе пловидбе, спровођење операција забране – пресретања, борба против ширења оружја за масовно уништење, заштита кључне инфраструктуре савезника, подршка поморске операције против тероризма, и допринос изградњи поморских безбедносних капацитета.⁷⁸⁵ На самиту у Варшави у јулу 2016. године, лидери НАТО одлучили су да трансформишу операцију *Active Endeavour* у Средоземљу у поморску безбедносну операцију Морски стражар – *Operation Sea Guardian*, која ће по

⁷⁸³ Operation Active Endeavour, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm, Last updated: 26 Mar. 2015, приступљено 07/12/2015.

⁷⁸⁴ Operation Active Endeavour, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm, Last updated: 27 Oct. 2016, приступљено 28/10/2016.

⁷⁸⁵ Madeleine Moon, *Nato And The Future Role Of Naval Power*, op. cit., p. 9.

потреби бити у стању да обавља шири спектар задатака.⁷⁸⁶ На овај начин проширен је мандат операције, чиме је постала својеврсна поморско безбедносно-обавештајна операција.

Алијанса поморским снагама (SNMG 2) пружа помоћ у суочавању са мигрантском кризом и избеглицама у Егејском мору.⁷⁸⁷ Наиме, НАТО кроз обавештајну делатност, надзор и извиђање у Егејском мору ефикасно доприноси напорима ЕУ да заустави незакониту трговину људима и илегалне миграције. Поморске снаге НАТО су распоређене у Егејском мору да пружањем кључних информација у реалном времену допринесу у борби против кријумчарења и прекину деловање криминалних мрежа.⁷⁸⁸ Мисија која је покренута у фебруару 2016. године, укључује рано упозорење и активности надзора и размену оперативних информација са Frontex и са обалским стражама Грчке и Турске. У марту 2016. године Frontex и НАТО су постигли заједнички споразум о модалитетима њихове сарадње у Егејском мору. НАТО такође, разматра могућност додатне подршке међународним напорима у Средоземљу, у комплементарности и сарадњи са Европском унијом.⁷⁸⁹

3.2.3. Поморске нападне операције – удари са ратних бродова

Бомбардовање обале са бродова добро је позната активност поморских снага која се примењује да би се уништиле непријатељске снаге на копну, онемогућио њихов покрет и снабдевање за извођење борбених дејстава. Бродска артиљерија је одувек била средство за ударе по циљевима на копну, а да при том брод буде ван домета артиљерије са копна. Славни британски адмирал, Хорејшио Нелсон (*Horatio Nelson*), је о узалудности бомбардовања једрењацима с мора

⁷⁸⁶ NATO's maritime activities, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_70759.htm, Last updated: 12 Jul. 2016, приступљено: 15/07/2016.

⁷⁸⁷ "NATO's Deployment in the Aegean Sea", North Atlantic Treaty Organization, July 2016, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_05/20160519_1605-factsheet-aegean-sea.pdf, приступљено: 24/11/2016

⁷⁸⁸ Andreas Jacobs, "In Troubled Waters: NATO's New Maritime Activity In The Aegean", *Research Report*, 01/2016, NATO Defense College, March 2016, pp. 1-8.

⁷⁸⁹ "EU operations in the Mediterranean sea", European Commission, Factsheet updated on 4 October 2016, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/securing-eu-borders/factsheets/docs/20161006/eu_operations_in_the_mediterranean_sea_en.pdf, приступљено: 29/11/2016

рекао: “брод је глуп што се бори са тврђавом”.⁷⁹⁰ Заправо, он је хтео да каже да се ратни бродови са становишта поморске стратегије и тактике могу много паметније употребити. Кроз историју поморских ратова бродови су се често користили за бомбардовање обале, али су та дејства била ограничена дометом бродске артиљерије и касније бродских ракета.⁷⁹¹ Заправо како пише Џон Миршајмер: “индустријализација морнарице после 1850. године значајно је увећала ватрену моћ коју морнарица може да произведе, као и њен домашај”.⁷⁹²

Наглим техничко-технолошким развојем бродског наоружања у XX столећу омогућени су тзв. удари са растојања (дистанце). Сталним повећањем домета и прецизности бродске артиљерије, наоружавањем бродова ракетама, укрцавањем хеликоптера и авиона, та растојања су се повећала и савремени ратни бродови су у стању да испоље своје дејство далеко од обала, у дубину територије жртве агресије.⁷⁹³ У интервенцијама и ратовима, важно место у дејствима поморских снага против снага и објеката на копну, заузима наношење удара по војним објектима, групацијама копнене војске, важним индустријским и привредним комплексима, а често и циљевима у насељеним местима. Основицу за извршење ових задатака ватрене подршке, заштите комуникација и демонстрацију силе чиниле су ударне групе бојних бродова, а данас су то ударне групе носача авиона.

Примена крстарећих ракета са ратних бродова за дејства по виталним објектима на копну започела је против Ирака 1991. године. Удари крстарећим ракетама са ратних бродова на Ирак су поновљени 1993., 1996., 1998. и 2003. године. НАТО је у операцији *Deliberate Force* започео примену ових удара 10.

⁷⁹⁰ Наведено према: Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 128.

⁷⁹¹ Амерички бојни брод *New Jersey* типа Ајова (Iowa) је испалио током целог Другог светског рата 771 гранату, а током рата у Вијетнаму 5668 граната на појас на копну дубине 30 km. После модернизације и увођења у оперативни састав опремљен је новом артиљеријом калибра 406 mm (топ са највећим калибром на свету) са дометом 39 km и крстарећим ракетама домета 800 km. Станислав Оцокољић, *Стратегије суперсила на прагу XXI века*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1991, стр. 167. Сва четири бојна брода типа *Iowa* су били у свим важним америчким ратовима друге половине двадесетог столећа и топовима и ракетама су гађали циљеве у Северној Кореји, Либану и Ираку, а у рату у Заливу су дејствовали по кувајтској обали. Због скупог одржавања сва четири бојна брода су од 1992. до 1994. године стављена у распрему. Крстарећим ракетама је током деведесетих година наоружано око 200 бродова РМ САД. Бошко Антић, *Савремени ратни бродови*, op. cit., стр. 80-82.

⁷⁹² Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 128.

⁷⁹³ Бошко Антић, “Блокадна дејстава и удари са великог растојања”, *Морнарички гласник*, бр. 3, 1987, стр. 439.

септембра 1995. године лансирањем тринаест ракета Томахавк са америчког разарача *Normandy* из Јадранског мора.⁷⁹⁴ Такође, Алијанса је примењивала ударе крстарећим ракетама са ратних бродова и против СРЈ 1999. године и против Либије 2011. године.⁷⁹⁵ Може се рећи да је применом Томахавк ракета са ратних бродова настала нова форма дипломатије топовњача, дипломатија крстарећих ракета. Наиме, крстареће ракете су замениле традиционалне војне методе дипломатије топовњача, као што су дејства поморске авијације и дејства бродске артиљерије, као основно средство војних удара за постизање политичких циљева.⁷⁹⁶

Данас, поморске нападне операције изводе носачи авиона са палубном авијацијом, површински ратни бродови и подморнице које могу да лансирају ракете. Заправо, поморска нападна операција се тежишно реализује масовним ударима крстарећих ракета са површинских ратних бродова и подморница по виталним објектима непријатеља, војним објектима и системима и нарочито са циљем нарушавања система командовања и руковођења, везе и снабдевања. Заправо, бродским крстарећим ракетама се уништавају стратегијски и оперативно-тактички циљеви на копну.

4. Ваздухопловне операције

Будући да се поморске операције у интервенцијама врло често изводе упоредо са ваздухопловним операцијама, а неретко и у склопу комбинованих поморско-ваздухопловних операција, размотрићемо њихове карактеристике и интеграцију. Ваздухопловна (ваздушна) операција је скуп усклађених дејстава већих ваздухопловних формација, повезаних просторно и временски јединственом замисли, ради постизања одређеног оперативног или стратегијског циља на копну, мору или у ваздуху. Ваздухопловне операције су офанзивна

⁷⁹⁴ John A. Tirpak, "Deliberate Force", *Air Force Magazine*, Vol. 80, No. 10, October 1997, p. 43.

⁷⁹⁵ Видети и: Александр Анатольевич Репин, "Перспективы развития теории поражения наземных объектов странами НАТО", *Морской сборник*, № 10, 2016, стр. 65-71.

⁷⁹⁶ Timothy F. Sparks, *The dawn of cruise missile diplomacy*, Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, 1997, pp. i-28. Видети и: P. K. Ghosh, "Revisiting Gunboat Diplomacy: An Instrument of Threat or Use of Limited Naval Force," *Strategic Analysis*, Vol. 24, No. 11, 2001, pp. 2005-2017.

борбена дејства авијације са циљем неутралисања или уништења оперативне способности непријатељских снага, умањења његових потенцијала који утичу на операцију, уз истовремену подршку сопствених снага. Успех у ваздухопловним операцијама омогућава успешно извођење започете и/или предузимање наредних операција до остварења жељеног крајњег стања.⁷⁹⁷ Ваздухопловне операције се могу изводи самостално или заједно са копненом војском и ратном морнарицом (поморским снагама).

Могућности ваздушних операција су се могле предвидети још у њиховој најранијој фази развоја. Па тако још 1917. године генерал Смутс (*Jan Christiaan Smuts*) поводом напада немачких авиона на Лондон упозорава да ће ваздушна моћ ускоро бити употребљавана за стратегијске задатке. Он је писао: “није далек дан када ваздушне операције, својим пустошењима противничких територија и разарањем индустријских центара и насељених места у великим размерама, могу постати најважније операције у рату, у односу на које операције копнене војске и морнарице старог облика могу постати помоћне и подређене”.⁷⁹⁸ Овај извештај који је стар једно столеће, могао би се применити у садашњем времену јер ваздушне (ваздухопловне) операције данас остварују управо циљеве које је Смутс предвидео.

Кад ваздухопловне снаге остваре контролу над небом, оне могу да изводе три врсте операција пројектовања моћи, које како наводи Миршајмер служе као подршка копненим снагама које се боре на копну и то: блиска подршка из ваздуха, ометање и транспорт.⁷⁹⁹ У операцији блиске подршке из ваздуха, ваздухопловне снаге пружају директну тактичку подршку пријатељским копненим снагама на бојишту. Главни циљ ваздухопловних снага је да униште непријатељске снаге и оне заправо служе као “летећа артиљерија”. У операцији ометања ваздухопловне снаге нападају непријатељске логистичке снаге, како би се успорило снабдевање и онемогућило кретање трупа ка линији фронта. Миршајмер наводи да су у овој операцији мете: складишта, резервне јединице, артиљерија дугог домета и линије снабдевања које повезују логистику са линијом

⁷⁹⁷ “Доктрина ваздухопловства и противваздухопловне одбране”, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Команда ваздухопловства и противваздухопловне одбране, Београд, 2012, стр. 43.

⁷⁹⁸ Ешер Ли, *Ваздушна моћ*, ВИЗ, Београд, 1962, стр. 22-23.

⁷⁹⁹ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 138.

фронта. У транспортној операцији, ваздухопловне снаге превозе снаге и снабдевају јединице у борбеном поретку или на линији фронта. Стога, он тврди да ове операције увећавају моћ копнене војске.⁸⁰⁰

Све ваздухопловне операције се могу груписати у четири основне категорије:

- Операције противваздухопловне одбране (Counter-Air Operations), које могу бити офанзивне и дефанзивне,
- Стратегијске ваздухопловне операције (Air Operations for Strategic Effect),
- Ваздухопловне операције против површинских снага (Anti-Surface Force Air Operations – ASFAO) и
- Ваздухопловне операције подршке (Supporting Air Operations – SAO).

На овај начин су ваздухопловне операције подељене у НАТО Доктрини здружених ваздухопловних и космичких операција.⁸⁰¹ Будући да је она у најширој употреби јер је примењују све чланице НАТО, она ће бити детаљније објашњена. Националне ваздухопловне доктрине чланица НАТО углавном су у сагласности са овом поделом.⁸⁰²

4.1. Офанзивне операције противваздухопловне одбране

Пошто се истраживање бави улогом ваздухопловним снага у војним интервенцијама неће се разматрати дефанзивне операције ПВО. Офанзивне операције ПВО (Offensive Counter-Air Operations – ОСА) имају за циљ да униште, омету или ограниче ваздухопловне снаге непријатеља. Пошто се дејства изводе на простору – зони операције коју контролише непријатељ, важан сегмент је потреба за политичким одобрењем и правилима ангажовања за извођење офанзивних

⁸⁰⁰ *Ibid.*, стр. 138.

⁸⁰¹ *Allied Joint Doctrine For Air And Space Operations*, Edition B, Version 1, NATO Standard, AJP-3.3, Allied Joint Publication, NATO Standardization Office (NSO), NATO, April 2016.

⁸⁰² Минималне разлике постоје и углавном се односе на то да ли неутралисање система ПВО непријатеља (SEAD – Suppression of Enemy Air Defences) представља засебну ваздухопловну операцију за подршку у борби, како је то дефинисано у британској ваздухопловној доктрини, или је она задатак из офанзивне операције ПВО, како је то дефинисано у поменутом НАТО документу. Братислав Мартиновић, *Употреба ваздухопловне моћи у савременим операцијама*, ШНО, Београд, 2000, стр. 33.

ваздухопловних операција изнад територије непријатеља. Приликом извођења офанзивних операција ПВО могу се извршавати следећи задаци:

- неутралисање система ПВО непријатеља, тј. неутралисање и уништавање елемената интегрисаног система ПВО непријатеља – артиљеријско-ракетних јединица за противваздухопловна дејства, јединица ваздушног осматрања и јављања (Suppression/Destruction of Enemy Air Defense - SEAD/DEAD),

- дејства по командним местима и центрима везе и
- дејства по аеродромима базирања авијације и ваздухопловима на земљи.

Неутралисање система ПВО непријатеља има за циљ неутралисање, уништење или деградацију земаљског дела система ПВО непријатеља.⁸⁰³ Ефикасно неутралисање система ПВО непријатеља омогућава извођење ваздухопловних операција без непотребних губитака или ометања. Објекти дејства могу бити радари и други сензори ПВО, ракетни системи ПВО и противавионска артиљерија. Дејства се могу изводити противрадарским ракетама, конвенционалним наоружањем ваздух-земља или беспилотним летелицама. Операције за неутралисање система ПВО се интегришу са другим операцијама ваздухопловних, копнених и поморских снага. Ове операције могу бити категорисане и као операције за ваздухопловну борбену подршку. Неутралисање система ПВО непријатеља је важна претходница стратегијским дејствима и дејствима по објектима на копну. У току операције *Пустинска олуја* успешно је примењен свеобухватан приступ за напад на ирачки интегрисани систем ПВО. Такође, НАТО је применио ову операцију против Војске Републике Српске 1995. године, СРЈ 1999. године и против Либије 2011. године. У СРЈ је противваздухопловна одбрана пружала отпор, док у Либији то није био случај.⁸⁰⁴

⁸⁰³ Мете могу бити делови интегрисаног система ПВО (Integrated Air Defence Systems, IADS), радари и систем за рано упозорење. Неутралисање система ПВО може обухватити физички напад ради уништења објеката дејства или дејства противрадарским ракетама или офанзивна електронска дејства која присиљавају непријатеља да искључи системе за електронска дејства, радаре ракетних система ПВО или противавионске артиљерије, што би нарушило систем одбране непријатеља. "Ваздухопловна Доктрина Велике Британије", *op. cit.*, стр. 46.

⁸⁰⁴ Michael Paul, *Location, Suppression, and Destruction of Enemy Air Defenses: Linking Missions to Realize Advanced Capabilities*, United States Marine Corps, Command and Staff College, Marine Corps Combat Development Command, Marine Corps University, Quantico, VA, 2008, p. iii; Jeff Kassebaum, "The Art of SEAD: Lessons from Libya", *The Journal of Electronic Defense*, December 2011, p. 62.

Дејством по командним местима и центрима везе врши се деградација и ометање, или се у потпуности онеспособљава, ефикасна употреба непријатељевих капацитета, а самим тим и знатно смањује његова могућност реаговања и употребе. Напад на командна места непријатеља се врло често спроводи као припрема каснијих операција и представљају поред неутралисања система ПВО непријатеља својеврстан “увод” на самом почетку војних интервенција. Операције разарања су најефикасније када се изврше у време непосредно пре него што непријатељ покрене одређене функције командовања и контроле, (Command and Control – C2) и могу обухватати нападе са дистанце прецизно вођеним наоружањем, крстарећим ракетама, класичним авио-бомбама, ракетама ваздух-земља и артиљеријом. Састав снага ће бити одређен природом кампање и захтеваним ефектима након избора објеката дејства.

Такође, у офанзивним операцијама ПВО основни објекти дејства су аеродроми, аеродромска инфраструктура и ваздухоплови на земљи. Дејства по аеродромима и ваздухопловима на земљи представљају најлакши и најбржи начин остваривања одређеног степена контроле и заштите ваздушног простора у току извођења операција.⁸⁰⁵ Такође, важан допринос овим ваздухопловним операцијама могу дати копнене и поморске снаге, посебно у неутралисању одбране и нападу на аеродроме.

4.2. Стратегијске ваздухопловне операције

Прве и основне две фазе извођења стратегијске ваздухопловне операције генерал Дует је изразио тако да би циљеви ваздухопловних снага могли бити: “... у првоме времену: извојевање господарства у ваздуху, у другоме: искоришћавање господарства у ваздуху, употребом највеће енергије за сламање материјалнога и

⁸⁰⁵ Најбољи пример је добро координисан изненадни напад Ратног ваздухопловства Израела на египатске аеродроме и авионе у 3. арапско-израелском рату, 1967. године. У раним јутарњим часовима сви борбено функционални авиони Израела (око 350) су полетели у напад на 20 египатских аеродрома. Операција је остварила изненађење јер је спроведена синхронизованим нападима са малих висина уз избегавање система ПВО Египта. За мање од 3 сата РВ Израела је уништило скоро 300 авиона и онеспособило 17 главних аеродрома Египта. Операција је обезбедила ваздушну превласт и била је веома значајна за даљи ток овог кратког рата.

моралног отпора непријатељске државе.”⁸⁰⁶ Стратегијске ваздухопловне операције се планирају на стратегијском или оперативном нивоу и обликују их политички циљеви и ограничења. Стратегијска дејства се изводе ради уништења центара моћи непријатеља или других виталних објеката и потенцијала у дубини територије непријатеља, који имају стратегијски значај и пресудан утицај на укупну способност непријатеља за вођење рата. Основни објекти дејства у стратегијским ваздухопловним операцијама су: владине институције, објекти стратегијског командовања, енергетски ресурси и инсталације, витални објекти за ратну производњу, значајни привредни капацитети, кључна инфраструктура за подршку, стратегијске комуникације итд. Основ разумевања ваздухопловних операција за остваривање стратегијских ефеката је да објекти дејства морају имати стратегијски значај за непријатеља. Дакле, ваздухопловне операције за остваривање стратегијских ефеката имају за циљ уништавање или ометање дефинисаних стратегијских центара моћи непријатеља. Уништавањем ових објеката остварују се стратегијски ефекти којима се угрожава центар гравитације непријатеља на стратегијском нивоу и који доприносе достизању стратегијског циља – победе у рату.⁸⁰⁷

Концепт “центра моћи” (центра гравитације), који је увео Клаузевиц описујући како присилити непријатеља да у рату или у сукобу делује у складу са нашим жељама, преживео је испит времена. Клаузевиц је идентификовао војску непријатеља као “центар све моћи”. Данас центри моћи непријатеља имају различите форме и различит степен доступности. Међутим, јасно је да се данас осим самог физичког унишења објеката дејства, тежи и остварењу стратегијских ефеката на групе објеката дејства.

Способност ваздухопловних снага да досегну, омету или, ако је могуће, униште стратегијске или оперативне центре моћи непријатеља, указује да су ваздухопловне снаге саме по себи способне за остваривање стратегијских ефеката. Ти ефекти могу бити остварени самосталним, независним дејствима или кроз здружена или мултинационална дејства у садејству са другим снагама. Ефекти који се захтевају од ваздухопловних снага могу бити деструктивни, недеструктивни или комбиновани, против групе објеката која подразумева

⁸⁰⁶ Булио Духет, *Интегрални рат*, op. cit., стр. 131.

⁸⁰⁷ “Доктрина ваздухопловства и противваздухопловне одбране”, op. cit., стр. 44-45.

способност, жељу и средства непријатеља за наставак његових дејстава. Ваздухопловне операције за остваривање стратегијских ефеката нису ограничене само на бомбардовање или само на дејства ловачко-бомбардерске авијације, већ су сви борбени авиони својим системима наоружања способни да их изводе. Употреба ваздухопловних снага за остваривање старатегијских ефеката је блиско повезана са развојем теорије стратегијског бомбардовања. Прва теорија о могућностима ваздухопловних снага у рату настала је још пре него што су оне достигле степен технолошког развоја који им је омогућавао остваривање тих предвиђања. Такве теорије о стратегијском бомбардовању су се развијале и у УК и САД током тридесетих година прошлог столећа.

Теорије о употреби ваздухопловних снага утицале су на примену стратегијских бомбардовања у II светском рату у Европи и Азији. После масовне примене развила се дебата о ефикасности стратегијског бомбардовања. Нема непобитних доказа да је стратегијско бомбардовање пресудно утицало на сламање одлучности или уништавање жеље непријатеља да настави рат. Међутим, постоји много доказа који сугеришу да је кампања стратегијског бомбардовања у II светском рату имала значајан утицај на исход рата. Кампање стратегијског бомбардовања у ратовима у Кореји, Вијетнаму, на Фокландима и на Балкану настављају да изазивају слично интересовање међу теоретичарима и историчарима. У овим ограниченим ратовима, бомбардовање из ваздуха за остваривање стратегијских ефеката је имало различите ефекте. Дакле, тврдња да је стратегијска употреба ваздухопловних снага нераскидиво повезана са бомбардовањем је заснована на историјском искуству.

На концептуалном нивоу модерна теорија ваздушне моћи иде у корак са променама у области технологије. Џон Варден тврди да стратегијски бомбардерски напад на руководство државе може довести до стратегијске парализе, чиме напади на војне снаге постају непотребни. Варденова теорија је несумњиво утицала на планирање ваздухопловне кампање САД током Заливског рата. Чак и ако се Варденова теорија не може доказати, нема сумње да се ваздухопловне снаге могу користити за остваривање стратегијских ефеката у подршци постизању жељеног крајњег стања.

Циљ стратегијске употребе ваздухопловних снага је да се остваре стратегијски ефекти на идентификованим групама објекта дејства. Ти ефекти треба да помогну у остваривању дефинисаног стратегијског циља, али не морају да буду део кампање у зони дејства. Ваздухопловне снаге могу самостално да пројектују моћ против непријатеља стратегијским бомбардовањем у коме непосредно нападају непријатељску територију, при чему не зависе од догађаја на копну. Стратегијско бомбардовање и поморска блокада су веома слични, јер им је циљ да се непријатељ примора на предају, како наводи Миршајмер: “масовним кажњавањем цивилног становништва или уништавањем економије, што ће напослетку обогалити војне снаге”.⁸⁰⁸ У Другом светском рату су стратегијско бомбардовање и успешна америчка поморска блокада Јапана резултирале капитулацијом ове државе. Дакле, кроз историју се ваздушна моћ користила за остваривање стратегијских ефеката. Ова способност је много више од бомбардовања објеката високоексплозивним средствима. Стратегијски ефекти и на њима заснован избор објекта дејства стављају нагласак на другачији начин размишљања, различит од традиционалног погледа на стратегијско бомбардовање.⁸⁰⁹ Када се објекти дејства идентификују и анализирају, њихово уништавање бомбардовањем можда неће бити најбољи начин за остваривање циљева. На пример, спречавање приступа кључним објектима, за одређено време, у операцијама принуде може бити много ефикасније од њиховог потпуног уништења.

Могућност да ваздухоплов – платформа за лансирање остане на безбедној позицији док лансира своје оружје, које лети дубоко у територију непријатеља и уништава или неутралише објекат дејства стратегијског значаја, биће кључ извршења задатака ваздухопловних снага у будућности. Ако се садашњи трендови развоја наоружања наставе, нпр. повећање домета оружја за дејство са дистанце и повећање прецизности крстарећих ракета, следећи корак би могао да буде развој борбених беспилотних летелица за постизање стратегијских ефеката.⁸¹⁰

⁸⁰⁸ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, *op. cit.*, стр. 139.

⁸⁰⁹ “Ваздухопловна Доктрина Велике Британије”, *op. cit.*, стр. 4-5.

⁸¹⁰ *Ibid.*, стр. 57., Видети и: S. L. Jones, “Are strategic bombers relevant in the 21st Century and have the recent operations in Afghanistan and Iraq supported the case for their future use?”, *Air Power Review*, Vol. 8, No. 1, 2005.

4.3. Ваздухопловне операције против површинских снага

Ваздухопловне операције против површинских снага, тј. копнених снага и поморских снага се изводе са циљем да се непријатељ лиши војне моћи потребне за заузимање територије или коришћење мора, неутралисањем, задржавањем или уништавањем његових површинских снага, као и објеката и капацитета, који директно и индиректно утичу на његову способност за извођење операција. Дакле, ваздухопловне операције против површинских снага на копну се могу изводити кроз изолацију бојишта (Battlefield Air Interdiction – BAI) и блиску (непосредну) ваздухопловну ватрену подршку (Close Air Support – CAS). У поморском окружењу ове операције се изводе у садејству са поморским снагама кроз: операције против површинских пловних средстава (противбродске операције), али и противподморничке операције.⁸¹¹ Такође, у поморском окружењу ваздухопловне снаге у оквиру ових операција врше тактичку ваздухопловну подршку поморских операција. Ваздухопловне операције против површинских снага доприносе обликовању бојишта за здружене снаге и могу их изводити ваздухоплови који базирају на копну или мору.

Ваздухопловна операција изолације бојишта се изводи у циљу уништавања, ометања, одвраћања или задржавања непријатељских војних снага пре него што буду у стању да се активно укључе у борбу против сопствених снага. Изолација бојишта представља уништење непријатељских комуникацијских линија, залиха ратног материјала, инсталација, и напад на непријатељске снаге концентрисане у позадини, које могу нанети огромне штете и одлучити битку. Изолација бојишта се изводи ван домета већине система наоружања копнених снага, на тактичкој или оперативној дубини и може у великој мери да утиче на ток и исход операције у целини. Допринос изолације бојишта се огледа кроз уништавање могућности командовања, груписања, маневрисања, повлачења, снабдевања и прегруписавања преосталих јединица непријатеља ослабљујући га

⁸¹¹ Противбродске операције, укључујући осматрање на мору, обухватају велики број различитих задатака. Морнарички патролни авион је најбоља ваздухопловна противбродска платформа јер је способан да изводи сва четири елемента противбродске борбе (тражење, идентификацију, праћење и напад) на највећим даљинама и са највећим покривањем зоне борбених дејстава. Хеликоптери који базирају на бродовима су такође способни да изводе сва четири елемента противбродске борбе, с том разликом што покривају мању зону. “Ваздухопловна Доктрина Велике Британије”, *op. cit.*, стр. 63.

при том и у физичком и у психолошком смислу. На тај начин се могу створити веома повољни услови на бојишту за подржаване снаге. У оквиру изолације бојишта остварују се дејства по оним објектима у дубини територије противника који су битни за успешно продужење операција непријатеља. Изолација бојишта представља еластични и летални облик употребе ваздушне моћи која може бити коришћена на различите начине у току извођења здружене операције.

Операције ваздухопловне ватрене подршке се изводе са циљем да се уништи непријатељска војна моћ и створе повољни услови копненим и поморским снагама за извођење операција. Спроводи се да порази непријатељске копнене снаге, униште њихову пратећу инфраструктуру или генеришу психолошке ефекте са циљем разбијања њихове кохезије или воље за борбом. У операцијама ваздухопловне ватрене подршке начини дејства су исти као за копнене операције (дуготрајно присуство, ватра и маневар, садејство свих родова, маневар против маневра непријатеља). Непосредна ваздухопловна ватрена подршка подразумева директна дејства ваздухопловних снага по копненим снагама непријатеља у непосредном додиру. Представља уништавање, савладавање, неутрализацију, подривање, везивање или задржавање непријатељских снага које се налазе у непосредној близини сопствених или подржаваних копнених снага. Непосредна ваздухопловна ватрена подршка мора бити употребљена за дејство по објектима који представљају највећу претњу за подржаване снаге на копну, како би била ефикасна. Ова врста ватрене подршке обезбеђује копненим снагама високо покретљиву, реактивну и концентрисану ватрену моћ, повећава елеменат изненађења, а изводи се тежишно по објектима који су недоступни или неосетљиви на дејства копнених снага. Непосредна ваздухопловна ватрена подршка може бити масовна употреба концентрисане ватрене моћи тамо где је то највише потребно копненим снагама. У случају масовне примене, непосредна ваздухопловна ватрена подршка има тренутно физичко и психолошко дејство на непријатељеве способности. Ова врста подршке се примењује против објеката дејства који имају тренутни утицај на подржаване снаге, када оне самостално својим средствима не могу произвести жељено дејство, када су копнене снаге остављене без средстава за ватрену подршку, или

где распоред објеката дејства онемогућава успешну употребу ватрене моћи копнених снага.

Природна флексибилност, долет, брзина и способност концентрације снага омогућавају ваздухопловним снагама да брзо, убојито и на великој даљини пројектују ватрену моћ против објеката непријатеља. Међу прве такве операције у војним интервенцијама спадају ваздухопловне операције успостављања контроле над ваздушним простором Босне и Херцеговине у периоду од 1992. до 1995. године. Током операције *Sky Monitor*, која је спроведена у октобру 1992. године, у складу са Резолуцијом Савета безбедности УН 781, изнад Босне и Херцеговине је реализовано 7000 летова борбених авиона и 6.000 летова авиона за посматрање ваздушног простора. Садржај операције је проширен у априлу 1993. године, и започела је операција *Deny Flight* на начин да је укључена ваздушна подршка копнених снага међународних мировних снага и успостављање зоне забране лета. Спочетка је било ангажовано око 50 ваздухоплова да би у каснијој фази било ангажовано преко 100 ваздухоплова из различитих држава Алијансе, који су полетали из авиобаза у Италији и са носача авиона из Јадранског мора. Током више од две године, НАТО авиони су реализовали више од 50.000 патролирања и удара блиске ваздухопловне подршке. Овим операцијама је неутралисана ваздушна превласт Војске Републике Српске.⁸¹² Такође, током тронедељне ваздухопловне операције *Deliberate Force* коју је НАТО спроводио у јесен 1995. године против снага Војске Републике Српске највећи удео, тј. 39 посто свих спроведених операција су чиниле блиска ваздухопловна ватрена подршка и ваздухопловна изолација бојишта.⁸¹³

4.4. Ваздухопловне операције подршке

Ваздухопловне снаге се у војним интервенцијама могу користити за подршку других ваздухоплова или снага. У ваздухопловним операцијама подршке

⁸¹² Karl P. Mueller, *Denying Flight Strategic Options for Employing No-Fly Zones*, RAND, Santa Monica, 2013, p. 3-4.

⁸¹³ John A. Tirpak, "Deliberate Force", op. cit., p. 40.

ваздухоплови извршавају борбене задатке или помоћне операције свих врста у различитим ситуацијама. Ваздухопловне операције подршке су разноврсне, сложене и захтевне. Од пуњења горивом у ваздуху, преко прикупљања информација, обраде, команде, контроле и комуникација, до ваздушног транспорта авионима или хеликоптерима, употреба ваздухопловних снага за подршку другим операцијама има улогу важног фактора ојачања снага.⁸¹⁴ Ваздухопловне операције подршке обухватају: осматрање и извиђање из ваздуха (Air Surveillance and Reconnaissance – RECCE), рано ваздушно упозоравање (Airborne Early Warning – AEW), ваздухопловна електронска дејства (Electronic Warfare – EW), ваздушно превозење (Airlift) или (Air Transport – AT) које може бити стратегијско и тактичко, допуњавање горивом у ваздуху (Air to Air Refueling – AAR) и борбено трагање и спасавање (Combat Search and Rescue – CSAR). Оне су основни предуслов за успех других операција, и постоје бројни показатељи да ће то бити и убудуће. Уистину, без ваздухопловних операција подршке, технолошки напредне ваздухопловне снаге данас не могу да функционишу.

Поред тога, важно је нагласити да савремене операције зависе од обавештајног обезбеђења, осматрања, избора објеката дејства и извиђања (Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance – ISTAR) које врше ваздухопловне снаге. Наиме, када се прикупљање и коришћење обавештајних података координира са процесом избора објеката дејства, онда се та комбинована активност назива ISTAR. Осим обједињавања података и јединство команди и штабова је важан организациони захтев да би се осигурало одговарајуће коришћење могућности ISTAR. У мултинационалним операцијама, размена обавештајних података и информација захтева флексибилан прступ, и команданата и штабова, да би се спречило формирање могућих препрека. Ако се средства за ISTAR не користе на одговарајући начин и подаци се не обједињавају правремено, укупне информације којим располажу снаге биће значајно умањене.

⁸¹⁴ “Ваздухопловна Доктрина Велике Британије”, *op. cit.*, стр. 5.

5. Комбиноване поморско-ваздухопловне операције

Разматрајући интеграцију поморске и ваздушне моћи полазимо од Николаса Спајкмана који је уочио колики је допринос ваздушне моћи поморској. Он констатује да: “са ваздушном моћи која допуњује поморску моћ и с покретљивошћу која је поново суштина ратовања, нема региона на земљиној кугли који је толико удаљен да би био без стратегијског значаја, нити је сувише далек да буде занемарен у калкулацијама политике моћи”.⁸¹⁵ Поморске снаге интегрисане са ваздухопловним, и обе опремљене ракетним и другим оружјима великог домета, могу да дејствују на 85 одсто територије светског копна. Стога су незаобилазни елемент снага за брзе интервенције, поморске блокаде и најпогодније снаге за примену силе и притисака. Велики утицај и на концепте употребе и на технички развој ових снага имају стручни и теоријски радови бројних аутора и истраживачких института. Надаље, стратешки концепти и доктрине великих сила и савеза разматрају улогу поморских и ваздухопловних снага и директно утичу на њихов развој, усавршавање и интеграцију.

О здруженом ратовању писао је још 1993. године Фредерик Стрејн (*Frederick R. Strain*). Он интеграцију ваздушне и поморске моћи у операцијама види тако да ће:

- “се поморске армаде борити на отвореном мору заједно са далеколетним бомбардерима наоружаним Харпун ракетама;
- операције против непријатељских копнених снага укључивати са мора или из ваздуха лансирану противоклопну муницију, као и конвенционалну артиљерију;
- ваздушне битке укључивати ракетне балистичке одбрамбене системе покренуте од копнених снага или са палуба специјализованих ратних бродова, као и ангажовање авиона;
- чак и релативно мале, тајне специјалне операције укључиваће комуникације у свемиру и бити потпомогнуте поморским или ваздушним убацивањем и извлачењем особља мисије”.⁸¹⁶

⁸¹⁵ Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, op. cit., p. 165.

⁸¹⁶ Frederick R. Strain, “The New Joint Warfare”, *Joint Force Quarterly*, Autumn 1993, p. 18.

Он то сублимира као: “први постулат новог рата је да се видови оружаних снага боре и изводе операције здружено”.⁸¹⁷

У анализи коју је објавио RAND “think tank” стоји да су најранија мишљења о ваздухопловно-поморској интеграцији заснована на: “истинској интероперабилности, функционалној интеграцији, и побољшању способности”.⁸¹⁸ Поморски, односно поморско-ваздухопловни састави представљају једну од најважнијих компоненти војне моћи САД и инструмент за остваривање политичких циљева. Све чешћа је употреба ударних група носача авиона у извођењу притиска на суверене државе, мешања у унутрашње послове и узвођење аката оружане агресије и интервенција.⁸¹⁹ У Сједињеним Државама поморске и ваздушне снаге развијају концепт “ваздушно-поморска битка”. Студија коју је 1992. године написао тада капетан фрегате Џејмс Ставридис на основу искуства стеченог током операција у Ираку, *Desert Shield/Desert Storm*, представља основе и зачетке интеграције ваздушне и поморске моћи. У студији наглашава да је управо задобијање поморске и ваздушне превласти био предуслов за даљи ток операција у Ираку. Он је нарочито истакао погодност примене поморске и ваздушне моћи у регионалним кризама у како је тада писао наредној декади. Средоземље сматра за једно од најнестабилнијих региона на свету у наредној декади. Стога је, закључује Ставридис, јасно да ће поморска и ваздушна моћ имати знатан утицај у овом региону.⁸²⁰ У једној ранијој студији он истиче: “треба нам концепт ваздушно-поморске битке усмерен на одмах спремне за размештање, врло способне и потпуно интегрисане снаге – интегрисане ударне снаге”.⁸²¹ Такође, он истиче: “интегрисана ваздушна и поморска моћ, када би се ујединиле, омогућила би несметано бомбардовање како на стратегијском (дубоких удара против непријатељских центара гравитације), тако и на тактичком нивоу (бојном пољу). То би омогућило потпуну блокаду свих лука и доминацију над

⁸¹⁷ *Ibid.*, p. 18.

⁸¹⁸ Benjamin S. Lambeth, *Combat Pair: The Evolution Of Air Force–Navy Integration In Strike Warfare*, RAND Corporation, 2007, p. 67.

⁸¹⁹ Бошко Антић, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, op. cit., стр. 73.

⁸²⁰ James Stavridis, *Integration of Air and Sea Power in Regional Crisis Control*, National War College, Washington, June 1992, pp. 26-32.

⁸²¹ James Stavridis, *A New Air Sea Battle Concept: Integrated Strike Forces*, U.S. Navy National War College, May, 1992, p. 3.

приморским појасом региона са приступом мору – значи, за већину земаља, крај значајном увозу и извозу”.⁸²²

Занимљиви су и ставови Ричарда Куглера (*Richard L. Kugler*) који тврди да ће мисије, како их он назива, стратегијског обликовања (*strategic shaping missions*) често бити извођене брзо покретним ваздухопловним и поморским снагама, по потреби подржаним од копнених снага. Куглер, констатује да ће суштину нове војне стратегије САД чинити заједничка стратегија мирнодопског стратегијског обликовања, брза пројекција моћи у време рата и одлучне ударне операције (*strike operations*). Пошто ће ова стратегија често бити извођена са мора, имаће јако поморско обележје, али ће постојати потреба да се потпомогне заједничким снагама свих компоненти.⁸²³ Према америчкој поморској стратегији поморско-ваздухопловна нападна операција (*strike operation*) изводи се палубном авијацијом са носача авиона и ракетама са површинских бродова и подморница.⁸²⁴ И Куглер наводи да снаге САД већином неће изводити континенталне (копнене) операције, већ ће оне претежно бити поморске и ваздухопловне.⁸²⁵

Ударна група носача авиона је стога нарочито погодна за здружено ратовање поморских и ваздухопловних снага. Основа интеграције и здруживања је ефикасно командовање које омогућава носач авиона. Наиме, носачи авиона представљају јединствен извор ваздухопловне моћи, који је углавном независан од подршке пријатељских држава и не подлеже ограничењима везаним за право прелета сувереног ваздушног простора. Способне да врше контролу поморског ратишта и врше пројекцију снага, укрцане здружене снаге могу демонстрирати ваздухопловну моћ у целом спектру индиректних и директних ваздухопловних операција. Иако ће снаге у већини регионалних сукоба имати приступ аеродромима и подршку пријатељских држава, у неким случајевима то неће бити могуће. Осим тога, кризе могу избити таквом брзином, да ће то захтевати одговор пре него што могу бити постигнути споразуми о коришћењу ваздухопловних база и ваздушног простора. У таквим околностима, ваздухопловство која базира на

⁸²² *Ibid.*, p. 5.

⁸²³ Richard L. Kugler, “Future U.S. Defense Strategy”, in: Ellen L. Frost and Richard L. Kugler (eds.), *Global Century [The]: Globalization and National Security*, Volumes I & II, NDU Press, Washington, D.C., 2001, p. 366.

⁸²⁴ *Naval Operations Concept 2010*, op.cit., p. 70.

⁸²⁵ Richard L. Kugler, „Future U.S. Defense Strategy“, op. cit., p. 366.

носачу авиона може обезбедити довољну количину ваздухопловне моћи, од самог почетка кризе, базирану близу кризне зоне.⁸²⁶ Џејмс Ставридис истиче да су управо операције *Desert Shield/Desert Storm*, показале истинску интеграцију ваздушне и поморске моћи ударних група носача авиона, амфибијских група корпуса морнаричке пешадије и ваздухопловних вингова.⁸²⁷ Рат у Ираку је још једном показао да носачи авиона РМ САД представљају значајну замену за ваздухопловне базе.⁸²⁸ Такође, рат у Ираку, је указао и на потребу за једним обликом “брода арсенала” који може да допуни поморску авијацију огромним могућностима за вршење удара на велике удаљености.⁸²⁹

Интеграција поморске и ваздушне моћи одвијала се пратећи техничко технолошки развој ова два вида оружаних снага као и стратегијски, оперативни и тактички концепт њихове употребе у операцијама. Данас је она оличена у Концепту ваздушно-поморске битке за који се тврди да не представља војну стратегију, ни план за спречавање напада, а такође није план за САД снаге да изведу напад. Ваздушно-поморска битка је концепт за осујећење претњи за приступ и способност праћења операција, који може да укључује војне активности, као и хуманитарну помоћ и одговор у случају несрећа.⁸³⁰ Заправо, концепт ваздушно-поморске битке је конципиран за напад у дубини и приказује интегрисане операције кроз свих пет домена (ваздух, копно, море, космос и сајбер простор) за постизање преимућства. Поред тога, интеграција поморске и ваздушне моћи има пресудну улогу у ваздушно-поморској бици, јер ваздушна моћ обезбеђује превласт у ваздушном простору и заштиту поморских снага, чиме поморска моћ добија на жилавости и истрајности.⁸³¹

Ваздухопловно-поморска операција се може изводити са циљем: остваривања превласти у ваздуху, изолације бојишта, ваздухопловне и поморске подршке, одбијања масовних удара непријатељске авијације, десантирања снага,

⁸²⁶ “Ваздухопловна Доктрина Велике Британије”, *op. cit.*, стр. 17.

⁸²⁷ James Stavridis, *Integration of Air and Sea Power in Regional Crisis Control*, *op. cit.*, p. 2.

⁸²⁸ Anthony H. Cordesman, *US and British Lessons More Specific to the Iraq War*, in: *The "Instant Lessons of the Iraq War: Executive Summary*, 14 May 2003, pp. 29-68, Center for Strategic and International Studies, Washington DC, Наведено према: *Информативни билтен превода*, бр. 2, 2003, стр. 47.

⁸²⁹ *Ibid.*, стр. 48.

⁸³⁰ Jonathan Greenert and Mark Welsh, *Air-Sea Battle: the challenge we can't ignore*, U.S. Navy, p. 3. доступно на: www.navy.mil/cno/greenertwelsh_final_asb.docx

⁸³¹ Научни интервју са припадницима војске учесницима мултинационалних поморских операција, јун-јул 2016.

њиховог потхрањивања и заштите и обезбеђења маневара.⁸³² Основна начела извођења ваздухопловно-поморске операције су: сасређивање главних снага у борби за превласт у ваздуху; изненађење непријатеља у отпочињању операције и примене различитих врста ваздухоплова и убојних средстава; масовна употреба ваздухопловно-поморских снага за дејства по изабраним објектима; сасређивање главних снага на главном правцу у одлучујућем моменту; висока ефикасност, обиман маневар и дејства у дубини оперативног распореда непријатеља; централизовано и синхронизовано командовање ваздухопловним и поморским снагама; тесно садејство свих снага и средстава; активна нападна дејства ваздухопловно-поморских снага и непрекидност дејстава у току извођења операције.⁸³³ За извођење ваздухопловно-поморске операције употребљавају се: ваздухопловне снаге (борбена авијација, извиђачко-ударни системи, ракетне јединице оперативно-тактичке намене, ракетне јединице ПВО), поморске снаге (ратни бродови, подморнице, крстарече ракете, носачи авиона, палубна авијација и друге летелице), као и јединице за обезбеђење борбених дејстава.⁸³⁴ Ваздухопловно-поморска операција је у својој суштини превасходно нападна, тј. креирана је за напад.

⁸³² Више о томе видети у: Томислав Каличанин, *Операција ПВО*, ШНО, Београд, 2000, стр. 15.

⁸³³ *Ibid.*, стр. 16.

⁸³⁴ *Ibid.*

V СТУДИЈА СЛУЧАЈА – ВОЈНА ИНТЕРВЕНЦИЈА У ЛИБИЈИ

Географија и историја Либије представљају важну полазну основу за схватање, кризе у Либији 2011. године, која је кулминирала војном интервенцијом најпре појединих држава НАТО, а затим и НАТО као савеза. На студији случаја војне интервенције у Либији показана је улога коју су у овој интервенцији оствариле поморске и ваздухопловне снаге НАТО.

1. Либија – географски и историјски осврт

Географски осврт нам је за разумевање војне интервенције и примењених поморских снага важан управо због физичко-географских карактеристика Либије тј. због самог терена који је условио распоређивање поморских и ваздухопловних снага и утицао на примењене тактике и саму стратегију остваривања циља војне интервенције. Историјски осврт нам са друге стране помаже да би се разумели догађаји из 2011. године.

Наиме, Либија је земља Магреба.⁸³⁵ Са површином од 1 759 540 км² Либија је четврта по величини у Африци и седамнаеста на свету. Дужину обалске линије Либије износи преко 1770 км, што је најдужа средоземна обала у Африци. Овакав положај јој омогућавао поморску оријентацију и развој. Део Средоземног мора који запљускује обале ове државе назива се Либијско море. Главни град Либије, Триполи и остали већи градови: Завија, Хомс, Злитан, Мисрата, Сирт, Рас Лануф, Брега, Ацдабија, Бенгази, Баида, Дарна и Тобрук се налазе на средоземној обали. (слика бр. 6). Либију чине три географске регије – Триполитанија која се налази на западу земље, Киренаика на истоку и Фезан на југу.

Средоземно приобаље, пустиња Сахара и Либијска пустиња доминирају у рељефу и одређују климу Либије. Стеновита и пешчана пустиња Сахара заузима близу 90 процената површине Либије. Ненасељена је и без вегетације, изузев у

⁸³⁵ Магреб на арапском значи Запад, а представља област у северној Африци која се наслања на Средоземно море и заправо укључује Атлас планине и обалске низије Марока, Алжира, Туниса и Либије. Maghrib, region, North Africa, доступно на: <https://www.britannica.com/place/Maghrib>, приступљено 28/03/2017.

неколико оаза међусобно удаљених више стотина километара. Либијска пустиња спада у најсувље и најтоплије области на планети и налази на истоку и југоистоку Либије.

Слика бр. 6. Географска карта Либије⁸³⁶

Широм земље се простире неколико висоравни. Триполитанија се постепено степенасто уздиже од севера ка југу. Западно од Триполија налази се плодна низија Џефара. На југу Триполитаније се налази плато Џабал Нафуса висине 800 метара. Киренаика обухвата источни део Либије и у њој се нарочито истиче висораван Барка до 865 метара висока. Према југу висораван се спушта у

⁸³⁶ Извор: Anthony Bell, David Witter, *The Libyan Revolution, Roots of Rebellion, Part 1*, Institute for the Study of War, Washington, October 2011, p. 12.

депресију. Јужно од ње налази се Либијска пустиња. На југу у Фезану у близини границе са Чадом, налази се планина Тибести висине од 2200 метара.

Иако има веома повољан положај на средоземној обали, Либија се није развила као поморска држава. Наиме, трговачка флота Либије бројала је 2010. године 23 брода.⁸³⁷ Главне луке су Триполи и Бенгази, а мање Мисрата и Дарна. Рибарство је скромно упркос великим ловиштима рибе. Већину риба у либијским водама улове италијански, грчки и малтешки рибари.⁸³⁸

У обалном појасу клима је средоземна, нешто јужније степска, а у унутрашњости пустињска. Пољопривредно најпродуктивније регије Либије су приобални појас уз Средоземно море и високе степе које се настављају на овај узак појас. Либија нема сталне водене токове и највећи део пијаће воде је добијан десалинизацијом морске воде. Такође, обрадиве површине у Либији су веома зависне од падавина којих је у овој земљи иначе мало. Током истраживања нафтних ресурса 1964. године откривени су огромни подземни ресурси питке воде око Куфре. Велике залихе фосилне воде, тј. око 20000 кубних километара најчистије воде налазе се око 600 метара испод средишњег дела Либијске пустиње. Стога је да би се обезбедило снабдевање градова пијаћом водом и наводњавање обрадивих површина, 1983. године покренут велики пројекат “Велика вештачка река”.⁸³⁹ Кроз више од 4000 km цевовода вода се доводила до приобалних подручја. Наиме, цевовод је састављен од цеви пречника 4 метара и креће из рејона Тазербо-Сарир до Ацдабије, а одатле за Бенгази и Сирт. Посебан крак цевовода креће из региона Цабал Хасоуна до Триполија и плодне равнице Цефара (слика бр. 7). Цена пројекта је била око 300 милијарди долара.⁸⁴⁰

⁸³⁷ World by Map, Merchant Marine, <http://world.bymap.org/MerchantMarine.html>, приступљено: 01/07/2016

⁸³⁸ Карел Натек, Марјета Натек, *Државе света*, Младинска књига, Београд, 2005, стр. 436-437.

⁸³⁹ Прва фаза овог пројекта завршена је 1994. године, а друга 2001. године. *Ibid.*, стр. 435.

⁸⁴⁰ Миленко Тешић, *Либија*, необјављене скрипте, стр. 38.

Слика бр. 7. Велика вештачка река⁸⁴¹

На средоземној обали која чини мање од 10% територије Либије живело је 95% становништва, од чега је 30% живело на подручју Триполија. У унутрашњости су стално насељене само оазе. Либија има око 4% номадских бедуина.⁸⁴² Према проценама из 2011. године Либија је имала 6,5 милиона становника, а 30% становништва је било млађе од 15 година. У главном и највећем граду Либије, Триполију живело је 1,1 милион становника. У Либији постоји око 140 племена. Око 80 процената становништва говори либијским дијалектом арапског језика, а преосталих 20 процената се служи тамазигт

⁸⁴¹ Извор: <https://www.britannica.com/topic/Great-Man-Made-River> (приступљено 01/08/2016)

⁸⁴² Карел Натек, Марјета Натек, *Државе света*, op. cit., стр. 436.

(тамахек или тамашек) језиком.⁸⁴³ Муслимани сунити чине 97 одсто становништва, док су преосталих 3% становништва римокатолици и православни хришћани.⁸⁴⁴

Географски положај Либије и њеног главног града Триполија можемо сагледати посматрајући удаљености у Средоземном мору. Ако узмемо Триполи као главну тачку, а Средоземно море као троугао са базом у Северној Африци и врхом у Трсту, онда је тада нормална пројекција главног града Либије готово на половини Средоземне базе. На западној страни налази се Гибралтар, а на истоку Бејрут. Раздаљине су готово исте, 1090 односно 1120 наутичких миља. Можемо закључити да Триполи, односно Либија, има веома повољан положај у Средоземљу. Заправо Либија има најповољнију – централну позицију.⁸⁴⁵

Овакав географски положај Либије у Средоземљу и у Северној Африци условио је богату и садржајну историјску прошлост, која је повезана са продирањем страних народа. Природно најповољнија подручја Либије простиру се уз средоземну обалу због чега је Либија увек била у сфери политичких и културних збивања у Средоземљу.

Име Либија (Лебу) први пут се помиње у египатским текстовима другог миленијума пре нове ере. У почетку име се односило на урођеничка племена Киренаике. Грци су касније проширили тај назив на све народе северне Африке, који су се психофизички и лингвистички разликовали од средњоафричких нигроидних народа.⁸⁴⁶ Током највећег дела своје историје Либија је била предмет освајања. Феничани, Картагињани, Грци, Римљани, Вандали и Византинци⁸⁴⁷ владали су читавим или делом простора данашње Либије. Током седмог столећа

⁸⁴³ Тамахек језик је сличан изворном берберском језику. Миленко Тешић, “Геополитичка условљеност арапске етногенетске асимилације у Либији”, *Морнарички гласник*, 4/1986, стр. 580.

⁸⁴⁴ *Izveštaj o zemlji porekla tražilaca azila – Libija*, Asylum Protection Center – Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, 2012, str. 4-7.

⁸⁴⁵ Milenko Tešić, *Military – Geographical position in Libya*, Libyan Naval Academy, Tripoli, 1983, p. 36

⁸⁴⁶ Херодот је посетио данашњу Либију 450. године пре нове ере. Приказујући све народе северне Африке као Либијце, нашао је три заједнице – Бербере, Феничане и Грке. Миленко Тешић, “Геополитичка условљеност арапске етногенетске асимилације у Либији”, *op. cit.*, стр. 574.

⁸⁴⁷ Византинци нису никада себе називали Византинцима већ само Римљанима, Романима. Сматрали су се природним наследницима Римске империје. Термини Римљани и хришћани били су за њих синоними. Грчки термин Византија је више литералне природе и односи се искључиво на становнике престоног града Константинопоља. Француски научници су први пут у XVII столећу употребили термин Византија у смислу назива за цело царство, а не само за град. Robert Browning, *The Byzantine Empire*, (first published Weidenfeld and Nicolson, London, 1980), Revised Edition, The Catholic University of America Press, 2012, p. xiii.

Арапи су освојили простор данашње Либије, доневши своју културу и исламску веру, које су прихваћене од стране велике већине локалног становништва. У XVI столећу Османлијско царство је освојило покрајине Триполитанију, Киренаику и Фезан, које сачињавају данашњу Либију. Све до почетка двадесетог столећа Османлијско царство је владало Либијом. Међутим, поменуте покрајине су често биле готово независне у оквиру царства. Османлијско царство је владало Либијом све до италијанске инвазије 1911. године. После краћег рата између Италије и Турске (1911-1912), потписан је мир којим је Италији предата власт над Либијом. У овог рату италијанске инвазионе снаге су извеле прву војну употребу авиона (за извиђање и бомбардовање).

Отпор либијских племена италијанској окупацији траје од самог њиховог уласка у Либију. Долази до масовних устанака, а највећи је био сануситски устанак у периоду јул 1913 – јул 1914. године, који Италијани привремено гуше. После Првог светског рата Италијани су 1919. године дали појединим племенима аутономију. Међутим, фашистички режим није признао те уговоре. У светлу јаке италијанске власти у Либији и фашистичке владе у Италији (од доласка на власт 1922. године) отворена је италијанска политика темељне колонизације Либије. Све до 1931. године Италијани воде сурове борбе са побуњеним племенима у Либији. Приобалне области Триполитаније су биле подређене до 1923. године, Триполитанија и Фезан у целости окупирани 1929. године, а Киренаика 1931. године. Под италијанском управом Либија је 1934. године подељена на две управне јединице Триполитанију и Киренаику. Обе управне јединице су 1935. спојене у јединствену колонију – Италијанску Либију. Пошто су антички Грци Либијом називали целу северну Африку изузев Египта, од тада се први пут име Либија појављује у данашњем геополитичком смислу. У доба италијанске доминације у земљу се уселило 100000 Италијана – као градско, али и као аграрно становништво. Они су од домаћег становништва присвојили више од половине обрадиве земље у приморју.

За време Другог светског рата на њеном приморском појасу (Триполи-Бенгази-Тобрук) су се водиле тешке борбе између англо-америчких и немачко-италијанских снага, после којих је Либија потпала под англо-америчку

окупацију.⁸⁴⁸ Британске снаге су до јануара 1943. године протерале италијанске и немачке снаге. Са њима се одселила и већина од 100000 италијанских насељеника. После Другог светског рата Триполитанија и Киренаика су биле под војном управом Велике Британије, а Фезан под управом Француске.

Париским мировним споразумом 1947. године Италија се одрекла Либије, а јуна 1949. године Велика Британија се одрекла Киренаике под емиром Мухамадом Идрисом ас Санусијем. Генерална скупштина УН усвојила је 21. новембра 1949. године, резолуцију у којој се наводи да би Либија требало да постане независна пре 1. јануара 1952. године. Емир Идрис је заступао Либију у каснијим преговорима УН. Када је Либија прогласила независност 24. децембра 1951. године, била је прва земља која је постигла независност кроз Уједињене нације и једна од првих бивших европских поседа у Африци која је стекла независност. Такође, то је била прва арапска држава у Северној Африци која је постала независна после Другог светског рата.⁸⁴⁹ Либија је 1951. године проглашена за уставну и наследну монархију под именом Либијско Уједињено Краљевство, а емир Идрис је постао краљ Идрис I. Краљ Идрис је одржавао блиске односе са Великом Британијом, САД, Француском и Италијом. Велика Британија и САД су имале велике војне базе на територији Либије. Такође, САД су реализујући Труманову доктрину давале помоћ Либији за пројекте развоја, а фактички је то била надокнада за коришћење војних база.⁸⁵⁰ Либија је 1956. године успоставила дипломатске односе са СССР. Краљевина Либија је међутим одбила економску помоћ СССР, док су за узврат САД увећале економску помоћ Либији, а америчке банке тамо отвориле своје филијале.⁸⁵¹

Проналазак нафте крајем педесетих година прошлог века омогућио је да се ова држава од једне од најсиромашних на свету, развије и стекне значајно богатство. Међутим, претерана концентрација националног блага у рукама краља Идриса и националне елите изазвала је незадовољство прогресивне омладине.⁸⁵²

⁸⁴⁸ Руде Петровић, *Земље и народи свијета*, Просвјета, Загреб, 1979, стр. 512.

⁸⁴⁹ Анатолий Захарович Егорин, *История Ливии: XX век*, Институт востоковедения РАН, Москва, 1999, стр. 87.

⁸⁵⁰ *Ibid.*, стр. 90.

⁸⁵¹ Више о томе видети у: Анатолий Захарович Егорин, *История Ливии: XX век*, *op. cit.*, стр. 91.

⁸⁵² Марко Павловић, "Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране", *Војно дело*, лето/2013, стр. 94.

Мала група младих официра Либијске војске, на чијем је челу био капетан Муамер ел Гадафији, извршила је 1. септембра 1969. године војни удар и свргла краља Идриса I. Револуционарни савет је прогласио нову Либијску Арапску Републику. У званичним извештајима и у медијима Гадафи је постао, “братски вођа” или “водич” Првосептембарске револуције Велике Социјалистичке Народне Либијске Арапске Џамахирије.

У Либији је успостављен нови систем владавине којим је преко Револуционарног командног савета управљао Муамер ел Гадафи. Револуционарни савет преузео је функције свих законодавних и извршних органа. Циљеви новог режима су били искорењивање заосталости, праведна подела ресурса, преображај државе у прогресивно друштво, које ће се борити против колонијализма и расизма и помагати угњетеним народима, нарочито обраћање пажње на палестинско питање и ширење идеје панарабизма. Један од првих циљева нове либијске власти био је уклањање свих страних војних снага, које су представљале главну опасност за нови режим. Овај циљ је остварен до средине 1970. године повлачењем британских поморских и ваздухопловних снага из база града Тобрука и америчких из ваздушне базе Велус код Триполија. Такође, национализована је уз одређену накнаду имовина италијанских грађана.

Током седамдесетих година XX столећа Гадафи је осмислио нову политичку идеологију коју је назвао “Трећа универзална теорија” и коју је објавио у “Зеленој књизи”. У овом делу Гадафији је изнео концепт праведног друштва другачији од традиционалног схватања власти и западних демократских вредности. Овај концепт је предвиђао успостављање новог друштва базираног на основним начелима ислама, домаћем социјализму, бедуинским традицијама и представљао је врсту “директне демократије”. У Либији је кроз низ комитета народ владао, а овај систем власти је познат као џамахирија – владавина масе. Либијска револуција је афирмисала и значај породице, јер породица је основа од које полази државност.⁸⁵³ Такође, током седамдесетих година, Либија је преузела

⁸⁵³ Миленко Тешић, *Записи: дани и дела*, оп. cit., стр. 117. Више о схватању улоге породице, племена, нације и државе видети у: Muammar Al Qathafi, *The Green Book*, Narodni Biro Socijalističke Narodne Libijske Arapske Džamahiriје u Beogradu, Beograd, 1976, pp. 79-92.

вођство арапских и афричких револуционарних снага и заузела је активну улогу у међународним организацијама.⁸⁵⁴

Однос Велике Британије, Сједињених Држава и Француске према Либији у последњих четрдесет година, никада није био благонаклон.⁸⁵⁵ Штампани и електронски медији западних држава су почевши од седамдесетих година прошлог столећа извештавали да Либија подржава терористичке групације широм света. Постојале су тврдње да је током седамдесетих и осамдесетих година, Либија активно подржавала, и наоружавала велики број различитих терористичких организација. Поред тога поједини аутори тврде да је Либија отворила војне базе за терористичке организације где је на војним курсевима обучавала бројне терористе.⁸⁵⁶ Поред палестинских групација, Гадафи је према појединим изворима помагао и финансирао Баскијску сепаратистичку групу ЕТА, Фронт Полисарио (Западна Сахара), Фронт ФРОЛИНА (Чад). Такође и покрете који су водили борбу против режима у својим државама као што су: Ирску републиканску армију, Уједињени патриотски фронт Египта, Фронт “спасења Сомалије”, Фронт националног ослобођења Моро на Филипинима, Фронт “ослобођења Малија”, Фронт “ослобођења Судана”, Народни фронт ослобођења Арабије, Народни фронт ослобођења Бахреина. Поред њих спекулисало се да је подржавао Сандинисте у Никарагви, немачку Црвену армију, италијанске Црвене бригаде, милитантне групе црног становништва у САД.⁸⁵⁷

Гадафијева Либија је сматрана као посебан ризик по безбедност НАТО. Постојале су тврдње да је Либија показала непријатељство финансирањем терористичких напада на европске и америчке мете. Такође, говорило се да се мешала у унутрашња питања Чада, Судана и Египта. Прогласивши да залив Сидра

⁸⁵⁴ *Izveštaj o zemlji porekla tražilaca azila – Libija*, Asylum Protection Center – Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, 2012, str. 13.

⁸⁵⁵ Небојша Васовић, “Напад на Либију као почетак нечег много већег (I)”, *НСПМ*, 23 март 2011, стр. 5-6.

⁸⁵⁶ Boay Ganor, *Libya and terrorism*, IDC Herzliya, International Institute for Counter-Terrorism, 1998, p. 4

⁸⁵⁷ The Free Library: Libyan terrorism: the case against Gaddafi, <http://www.thefreelibrary.com/Libyan+terrorism:+the+case+against+Gaddafi.-a014151801>, приступљено: 27/02/2016, San Diego State University: A Comparative Criminology Tour of the World - International terrorism and support for insurgent groups - <http://www.rohan.sdsu.edu/faculty/rwinslow/africa/libya.html>, приступљено: 27/02/2016., Lillian Craig Harris, *Libya: Qaddafi's revolution and the modern state*, Boulder, Colorado, 1986, pp. 89-90. Наведено према: Анатолий Захарович Егорин, *История Ливии: XX век*, Институт востоковедения РАН, Москва, 1999, стр. 192-193.

припада њеним територијалним водама сматрало се да је покушала да наруши принцип слободе пловидбе на међународно признатом отвореном мору. Како би подржала ове активности, Либија је изградила знатне војне способности.⁸⁵⁸

Гадафијево наводно финансирање тероризма, зближавање са Совјетским Савезом и генерално контроверзна политика су довели до лоших односа између Либије и Запада. Гадафи је редовно објављивао свети рат Западу, док су САД Либију класификовале као “терористичку државу”.⁸⁵⁹ Узроци сукоба су имали и геополитичку димензију. Наиме, као повод је послужио напад на америчке грађане у Риму и Бечу, за који је САД оптужила Либију и најавила да ће предузети одговарајуће мере против ове земље. Сједињене Државе су у геополитичком смислу негирале право Либији да залив Сидра прогласи као тзв. “историјски залив” и либијско унутрашње море и као такво интегрални део либијског копна.⁸⁶⁰ Залив Сидра обухвата морски простор који је на северу омеђен паралелом 32°30’ северне географске ширине, на западу меридијаном који пролази преко рта Заруга (источно од луке Мисрата), на истоку меридијаном који пролази кроз луку Бенгази, а на југу пустињском обалом која повезује Триполитанију са Киренаиком. Важно је нагласти да је залив Сидра погодан за употребу свих врста ратних бродова и њиховог наоружања. Карактерише га велика дубина, пространство и одсуство навигацијских препрека (острва итд.), као и то да су његове јужне обале удаљене 200-300 км од главне поморске комуникације Гибралтар-Суец. То у великој мери олакшава маневар ратних бродова и идентификацију циљева.

У периоду од 1981. до 1986. године, САД су 16 пута улазиле у залив Сидра. Гадафи је одлучио да то убудуће спречи и најавио је да ће уништити све бродове и авионе који пређу јужно од “паралеле смрти” (32°30’ северне географске ширине). Наиме, први оружани сукоб САД и Либије догодио се још у августу 1981. године када су амерички авиони изнад Залива Сидра срушили два либијска авиона. Током 1984. и 1985. године 6. флота САД је интензивно увежбавала одбрану носача авиона и извршавање офанзивних задатака укrcане палубне

⁸⁵⁸ Ted Greenwood, *U.S. And Nato Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, op. cit., pp. 3-4.

⁸⁵⁹ О односима Либије и Запада видети шире у: Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, op. cit.

⁸⁶⁰ Види шире у: Ian Speller, *Understanding naval warfare*, op. cit., p. 21.

авијације. У јануару 1986. године ратна морнарица САД је започела вежбу у међународним водама недалеко од либијске обале. Либија је одговорила прогласивши линију у Заливу Сидра чији ће прелазак кажњавати отварањем ватре. Пошто су се половином марта 1986. године у саставу 6. флоте налазила три носача авиона *Coral Sea*, *Saratoga* и *America*, САД су реагујући на либијски поступак, одржале нове велике поморске маневре у Средоземном мору. У току 23. и 24. марта амерички авиони су прешавши линију забране лета навели либијску ПВО на отварање ватре. Амерички авиони су успешно избегли лансиране ракете, а догађај је искориштен као повод за припремљену одмазду 6. флоте. Једна тактичка група ратних бродова САД је ушла дубоко у Залив Сидра, док су је друге две обезбеђивале од евентуалног противнапада либијског ратног ваздухопловства. У сукобу су уништене две либијске ракетне топовњаче и једна корвета. Ова операција названа *Преријска ватра* завршена је 27. марта 1986. године. Друга етапа сукоба није реализована, а после ових инцидената обе стране су славиле велику победу. Гадафи је тврдио да је његова земља успела да примора велику силу на повлачење из својих вода. Такође, Либија је успела да поколеба америчке савезнике на јужном крилу НАТО чији би интереси били угрожени продужењем сукоба. САД су са друге стране сукоб тумачиле способношћу 6. флоте која може некажњено да борави у Заливу Сидра.

Уследио је бомбашки напад 5. априла 1986. године на дискотеку у Берлину у којем је убијено шест америчких војника који су били стационирани у Немачкој, а рањено 230 особа. Сједињене Државе су тврдиле да су бомбу подметнули терористи потпомогнути од стране Либије. За ту наводну умешаност у напад администрација тадашњег америчког председника Роналда Регана поново је оптужила Либију. Као непорециви доказ умешаности у напад послужило је пресретање поруке између либијске мисије у источном Берлину и централе у Либији. После овог терористичког напада САД су Либији увеле једностране санкције и извеле су операцију *Ел Дорадо Кањон*, бомбардујући мете у овој земљи. Ове две операције су по свом карактеру врло сличне догађајима који су се догодили 2011. године, па ћемо их укратко размотрити.

Сједињене Државе су десет дана после терористичког напада, 15. априла 1986. године нападе Либију са 21 бомбардером F-111. Авиони су полетели из

Велике Британије и након лета од 2700 миља око Бискајског залива и кроз Гибралтарска врата. (око целог европског континента) гађали циљеве у близини Триполија. Француска је одбила да да дозволу за прелет, па је маршрута је било много дужа од директног лета преко Француске. Истовремено су морнарички авиони са носача авиона из Средоземног мора бомбардовали циљеве у граду Бенгазију. Гађане су касарне и аеродром либијске војске код Бенина, лука у Триполију и Гадафијева председничка резиденција. У америчким ваздушним нападима на Либију погинуло је 37 људи, а једна од жртава била је и Гадафијева петнаестомесечна ћерка. Такође, и Гадафи је у овим нападима био повређен. Очигледно је да је циљ напада била физичка ликвидација Гадафија. У нападу је срушен један авион F-111, а посада је погинула. Свих пет одабраних објеката дејства у Либији било је тешко оштећено.

Позитивне америчке реакције на ваздушни напад на Либију нису делиле и друге државе Запада. Већина америчких савезника у Западној Европи критиковала је напад. Совјетски Савез је такође осудио напад назвавши га милитаристичком и агресивном политиком која штети односима између СССР и САД. Државе тзв. Трећег света јединствено су осудиле бомбардовање Либије.⁸⁶¹

Ове две операције нису решиле ниједан од проблема које је прокламовала САД, тј. тада је на делу примењена противтерористичка операција која је наишла на оштре осуде међународног јавног мњења. Наиме, САД никако нису могле да докажу светској јавности како ће уништењем четири либијска ваздухоплова, два хеликоптера, два путничка и транспортна авиона и убијањем и рањавањем стотинак либијских цивила, зауставити терористичке нападе против САД и појединих њихових савезника. Светско прогресивно јавно мњење је ове америчке операције идентификовало као акте агресије. У анализи коју је радио Антон Жабкар јасно се истиче да је акција РМ САД у садејству са снагама РВ, до тада била најеклатантнији познати пример практичне примене најновије америчке доктрине дејства са дистанце, као једне од важних војних компоненти арсенала намењеног вођењу тзв. конфликта ниског интензитета. Жабкар још 1990. године упозорава да се ове америчке акције против Либије појављују као најпогоднији

⁸⁶¹ Gregory Francis Intocchia, "American Bombing of Libya: An International Legal Analysis", *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume 19, Issue 2, 1987, pp. 187-189. доступно на: <http://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol19/iss2/3>

узорак за анализу за све оне земље које би у будућности могле да постану мете сличних удара.⁸⁶² Бошко Антић, такође истиче да су начела Вајнбергерове доктрине доследно спроведена у америчкој агресији са дистанце против Либије. Употребљене су снажне поморске и ваздухопловне снаге, како би се обезбедила потпуна превласт над либијским оружаним снагама, спречило евентуално изненађење од СССР, конфликт брзо решио у своју корист и спречила ескалација у шири простор Средоземља.⁸⁶³ Дешавања после Хладног рата показала су још интензивнију примену поморских и ваздухопловних снага у војним интервенцијама са читавим сетом сличних и већ опробаних начина и поступака за постизање постављених циљева.

Следећу фазу у историјском развоју Либије можемо пратити од 1988. године и терористичког напада на авион Пан-Ам у коме су учествовала два либијска грађанина. Авион се срушио на Локерби у Шкотској, а погинуло је 270 људи. Пошто је Либија одбила да изручи двојицу својих држављана осумњичених за овај напад, Уједињене нације су 1992. и 1993. године увеле економске санкције Либији. Санкције су ограничиле ваздухопловни саобраћај у и из Либије, обухватале су ембарго на увоз оружја, уз повлачење свих страних војних стручњака из Либије, смањивање броја и снижавање нивоа дипломатских службеника, као и забрану увоза опреме за рафинерије, док су либијска средства у иностранству замрзнута.⁸⁶⁴ У наредној деценији Либија је била у светској изолацији.

⁸⁶² Антон Жабкар, *Ратне морнарице у војним интервенцијама и акцијама специјалног рата 1967-1988*, *op. cit.*, стр. 120.

⁸⁶³ Бошко Антић, "Поморска компонента снага за брзе интервенције САД", *Морнарички гласник*, бр. 6, 1989, стр. 974.

⁸⁶⁴ Резолуцијом 748 од 31. марта 1992. године уведен је ембарго на оружје и ограничења у ваздушном саобраћају и смањење либијског дипломатског особља у иностранству. Резолуцијом 883 од 11. новембра 1993. године поопштрене су санкције Либији. У овој резолуцији Савет безбедности је између осталог, одобрио замрзавање либијских средстава и финансијских ресурса у другим земљама и забранио снабдевање Либије опремом за прераду и транспорт нафте. Резолуција 1192 од 27. августа 1998. године потврдила је да мере наведене у резолуцијама 748 (1992) и 883 (1993) остају на снази и обавезујуће за све државе чланице, а у том контексту поновљене су одредбе става 16 Резолуције 883 (1993) и одлучено је и да ће поменуте мере бити суспендоване када двојица оптужених за терористички акт буду изручена. Резолуцијом 1192 је такође изражена намера да се размотре додатне мере ако оптужени не буду испоручени одмах у складу са параграфом 8. Резолуције. *History of UN Sanctions on Libya*, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/195-libya/42383.html>, приступљено: 21/01/2015.

Наиме, већ деценијама САД и друге западне државе, пре свега САД, оптуживале су Либију да је легло терориста и носилац тероризма у свету. Сједињене Државе су на различите начине покушавале да изазову пад Гадафијевог режима у Либији, али у томе нису успевале. У сваком случају, чиниле су све, подстичући и ЕУ, да Либију доведу у што већу изолацију.

Нема сумње да су санкције нанеле велику штету либијској привреди и да су погађале егзистенцијалне интересе широких слојева становништва. Међутим, Либија се није налазила у стању потпуне изолације, будући да су многе државе, не само арапске и афричке већ и европске, које су сматрале да САД воде приватни рат против пуковника Гадафија, наставиле да тргују са Либијом.⁸⁶⁵

Савет безбедности је укунуо санкције Либији 5. априла 1999. године пошто је Либија изручила оба осумњичена.⁸⁶⁶ Такође, Либија је пристала да плати одштету од 2,7 милијарди америчких долара породицама погинулих у авиону Пан Ам 1988. године. После дугих преговора са Западом, Либија је у децембру 2003. године, објавила да ће се одрећи програма за развој оружја за масовно уништење, спровести међународна ограничења ракетног наоружања и омогућити међународне инспекције. После тога је почела да сарађује са владама САД и УК, Међународном агенцијом за атомску енергију, као и Организацијом за забрану хемијског оружја, ради остваривања ових циљева. Такође, 2004. године је потписала додатни протокол Међународне агенције за атомску енергију, као и Конвенцију о забрани развоја хемијског оружја. Све то је резултирало успостављању пуних дипломатских односа између САД и Либије.

У Либији је за време Гадафијеве власти спроведена децентрализација власти. Држава је подељена на 31 општину (шабијат – *Shabiat*), које су имале надлежности над индустријом, образовањем и локалном администрацијом. Шабијати су даље били подељени на мање Основне Народне скупштине. Такође, сваки шабијат је имао Народни Комитет, као главно извршно тело, као и

⁸⁶⁵ Ранко Петковић, “Унутрашњи сукоби и санкције Уједињених нација”, *Војно дело*, бр. 1, 1998, стр. 25-26.

⁸⁶⁶ Савет безбедности је, на састанку одржаном 8. априла 1999. године, усвојио саопштење у којем је истакао да су услови за обуставу широког спектра санкција против Либије испуњени 5. априла. History of UN Sanctions on Libya, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/195-libya/42383.html>, приступљено: 21/01/2015.

Секретаријат.⁸⁶⁷ Многе институције централне власти су биле укинуте, па су Гадафи, војска, полиција, социјално осигурање и Општа народна скупштина били готово једини гаранци јединства земље. Међутим, према подацима ММФ из октобра 2010. године, Либија је имала доходак од 12062 долара по глави становника, далеко већи од других северноафричких држава.⁸⁶⁸

Гадафијев режим је, замењујући либијску монархију, подржавао висок ниво социјалне политике, претварајући земљу у друштвено атрактивну државу за суседне земље. У земљи је образовање било бесплатно,⁸⁶⁹ док су здравство, струја, цене за основне животне намирнице и гас одржаване на ниском нивоу. Државне субвенције су обезбеђиване у виду бесплатних кућа и станова, а саобраћај, водовод и канализација су по ниским ценама били доступни свим грађанима, па и онима у пустињским оазама. Пензије су биле веће од просека плате за последње три године рада и слично. Гадафијев режим је успео да готово елиминира неписменост, али и да смањи стопу смртности новорођенчади, доводећи је до 25 на хиљаду новорођенчади. Очекивано трајање живота је достигао 74 година, а стопа писмености достигла 88% становништва. Успостављени су програми за подршку породицама, као што су: младенцима 60000 долара за куповину станова, додатак за свако дете у износу од седам хиљада долара. Био је успостављен

⁸⁶⁷ Paola Russo, *Welfare in the Mediterranean Countries: Great Arab Popular Socialist Libyan Jamahyria*, Centre for Administrative Innovation in the Euro-Mediterranean Region, c/o Formez - Centro Formazione Studi, p. 5.

⁸⁶⁸ Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *Међународна политика*, бр. 1142, 2011, стр. 39-40.

⁸⁶⁹ У последњих тридесетак година, либијско руководство улагало је велике напоре да повећа општу писменост и подигне образовни ниво становништва. Основну школу, која је обавезна и траје девет година, похађало нешто мање од 770 000 ученика, док је трогодишњу средњу школу похађало око 720 000 ученика. Близу 290 000 студената студирало је на неком од либијских универзитета, што је, у односу на број становника, приближно било два пута више него у Саудијској Арабији. Први либијски универзитет основан је у Бенгазију краљевским декретом 1951. године. Школске 1975. године број студената био је 13 400 и студирали су на два државна универзитета. Тридесет година касније број студената премашио је 270 000 и студирали су на девет универзитета. Либијско високо образовање углавном се финансирало из средстава државног буџета, а у последњих десетак година акредитован је и мали број приватних факултета. На образовање је 1998. године, када је цена нафте била шест пута нижа него данас, одлазило 38,2 процента државног буџета. Пораст опште писмености, такође је показатељ промена које су се догодиле у либијском друштву. Почетком осамдесетих година XX столећа општа писменост била је између 50 и 60 процената одрасле популације, односно око 70 процената мушкараца и 35 процената жена. Године 2004. општа писменост процењивана је на око 82 процента одраслог становништва, односно око 92 процента мушкараца и око 72 процента жена. (Небојша Васовић, *Напад на Либију као почетак нечег много већег (I)*, НСПМ). По подацима ЦИА писменост је 2010. године повећана на 88,4 процената. *Country profile: Libya*, Economic Policy Research Institute, p.2, доступно на: <http://epri.org.za/resources/country-profiles/>, приступљено: 14/11/2014

систем социјалне подршке сиромашнима, незапослени су добијали 750 долара месечно.⁸⁷⁰ Систем здравствене и социјалне заштите био је, дакле, на вишем нивоу од многих високоразвијених земаља. Све ово је утицало да просечан животни век Либијаца са 46 година, за време краља Идриса шездесетих година прошлог столећа, порасте на 72,4 године 2001. године и 74 године 2009. године.⁸⁷¹ Међутим, велики недостатак Либије је што је она била “можда највећи затвор на отвореном”, јер су Либијци веома тешко добијали дозволу за излазак из земље.⁸⁷²

Када је реч о побуни која се догодила 2011. године, немогуће је изоловати један узрок, већ се ради о читавом низу фактора који су довели до опозиционих протеста. Међу унутрашњим узроцима незадовољства треба поменути да племенски лидери Киренаике нису могли да учествују у расподели јавних инвестиција у региону. Гадафи је планирао да инвестира у привреду Киренаике 22 милијарде долара, али су ове инвестиције биле циљаног карактера, што је изазвало незадовољство ових племена. Истовремено можемо говорити о трансформацији друштвене структуре либијског друштва. Процес глобализације је довео до уласка западних вредности и образаца живота у либијско друштво. Бренд либијске “вестернизације” постао је Интернет, који је проширио могућност контаката, слабо контролисаних од стране власти.⁸⁷³ Стремљење нове генерације либијског друштва да учествују у политичком животу државе, подразумевало је формирање грађанског друштва. Такође, треба имати у виду и исламски фактор. Гадафијева политика је имала за циљ неширење вехабијског ислама у земљи. Политичка амнестија чланова Либијске исламистичке борбене групе, коју је влада спровела 2007. године, после четири године негативно је утицала на политичку стабилност режима, тако што су амнестирани активно учествовали у побуни.⁸⁷⁴

Према појединим изворима побуна је избила због све већих социјалних разлика у либијском друштву, иако је Гадафијева влада спроводила арапски социјализам. Економија Либије се пре грађанског рата заснивала на извозу енергената. На тај начин је остваривала приход од 95%, доприносила 25% БДП и

⁸⁷⁰ Екатерина Андреевна Репешко, “Ливийский вектор политики НАТО и его роль в падении режима Каддафи”, *Вестник Брянского государственного университета*, № 2, 2013, стр.79.

⁸⁷¹ Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *op. cit.*, стр. 40.

⁸⁷² *Ibid.*

⁸⁷³ Екатерина Андреевна Репешко, “Ливийский вектор политики НАТО и его роль в падении режима Каддафи”, *op. cit.*, стр. 79.

⁸⁷⁴ *Ibid.*

обезбеђивала 60% плата у јавном сектору.⁸⁷⁵ Просечан годишњи доходак по глави становника износио је преко 12.000 долара и био је један од највиших у Африци и упоредив са просечним дохотком у појединим европским државама. Либија је била веома просперитетно социјалистичко друштво, практично без криминала и насиља у којој је примера ради 2010. године сваки становник на поклон добио 500 долара.

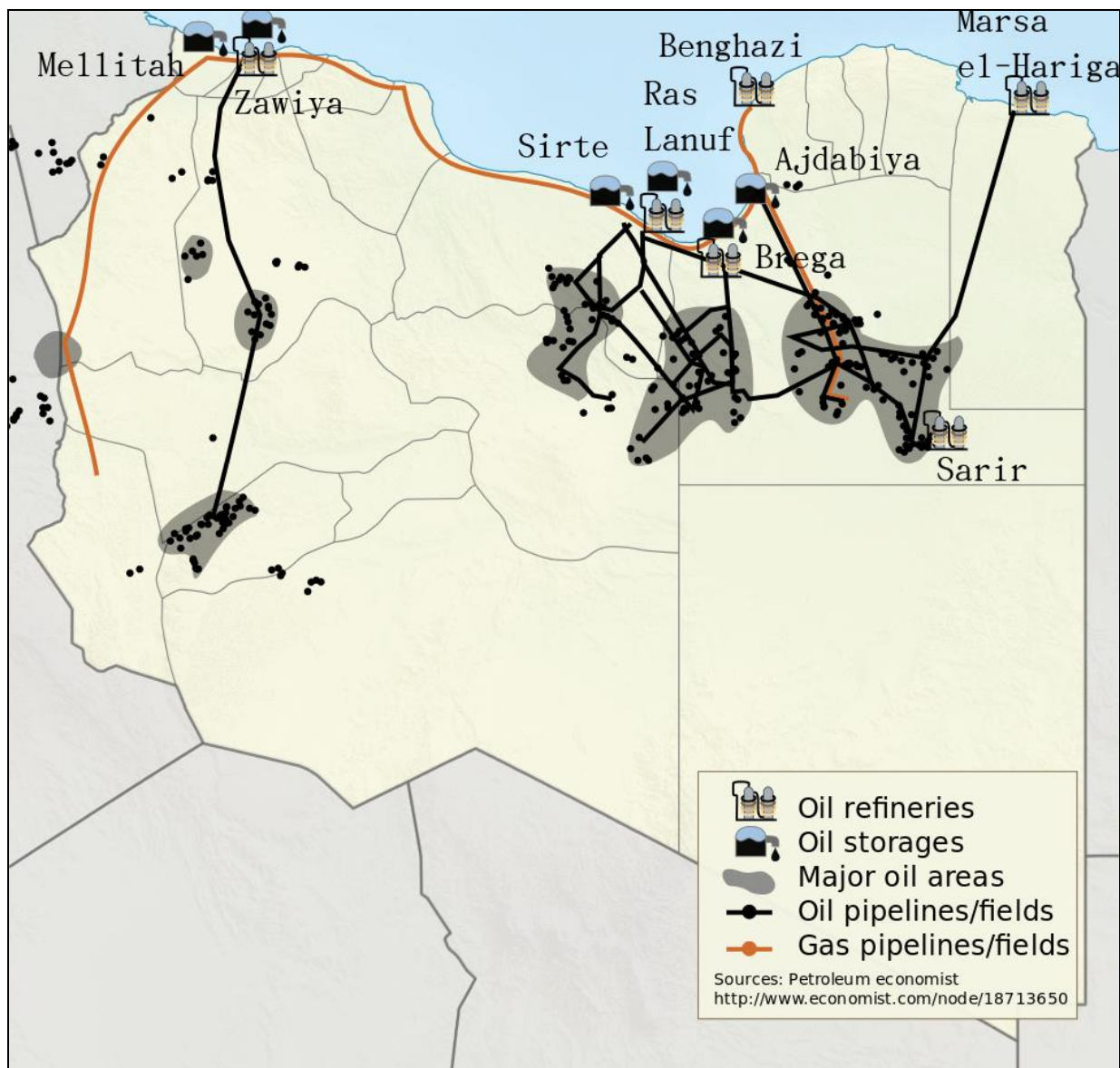
Либијска економија је имала око 75 милијарди БДП 2010. године. Приходи либијске владе су у великој мери надилазили трошкове-расходе у двехиљадитим. Вишак прихода је инвестиран у суверен финансијски фонд – Либијска инвестициона агенција, који је процењен на око 53 милијарде долара у јуну 2010. године. Извештај о људском развоју УН из 2010. године рангирао је Либију на 53. место на свету у погледу људског развоја, а на првом месту у Африци. Људска права остала су ограничена државном респесијом цивилног друштва и ограничењима слободе окупљања и говора.⁸⁷⁶

Либија је једна од десет земаља са највећим потврђеним резервама нафте и најчистијом нафтом. Најбогатија је земља нафтом на северу Африке. Потврђене нафтне резерве су 46.4 милијарди барела а природног гаса 1495 милијарди кубних метара.⁸⁷⁷ Највећа налазишта се налазе у пустињи јужно од залива Сидра, у јужној Киренаики, у Фезану и испред обале Триполитаније. Од бушотина у пустињи нафтоводи воде до терминала на средоземној обали Марса ал Харига код Тобрука, Марса ал Брега, Рас Лануф и Ес Сидр у заливу Сидра (слика бр. 8).

⁸⁷⁵ *Country profile: Libya*, Economic Policy Research Institute, p.1, доступно на: <http://epri.org.za/resources/country-profiles/>, приступљено 14/11/2014

⁸⁷⁶ Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options, Third Report of Session 2016-17, House of Commons Foreign Affairs Committee, HC 119, 6 September 2016, pp. 5-6.

⁸⁷⁷ Manfred Hafner, Simone Tagliapietra and El Habib El Elandalousi, *Outlook for Oil and Gas in Southern and Eastern Mediterranean Countries*, MEDPRO Technical Report No. 18/October 2012, p. 7., *Energy Information Administration - EIA – Libya, Country Analysis Briefs*, Last Updated: February 2011, p. 1.

Слика бр. 8. Либијски ресурси нафте и гаса

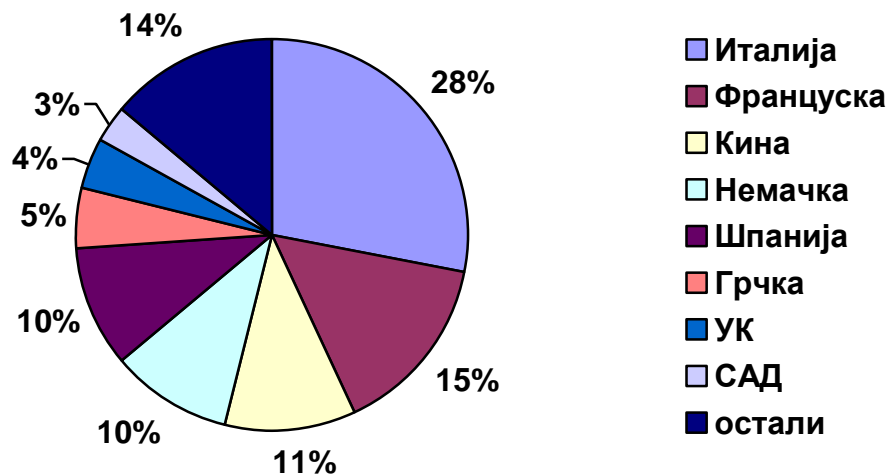
У Либији је нафтна индустрија учествовала преко 90% у буџету владе. До 2010. године, Либијска пореска основица била је веома ниска, са већином пореза који су се прикупљали од спољне трговине.⁸⁷⁸

Либија је са преко 85% сирове нафте снабдевала Европу и била је значајан снабдевач нафте пре свега за Италију и Француску, а затим и других држава ЕУ.⁸⁷⁹ На слици бр. 9 приказан је либијски извоз нафте у процентима од јануара

⁸⁷⁸ *Libya*, African Economic Outlook 2012, p. 6, доступно на: www.africaneconomicoutlook.org, приступљено: 01/04/2016.

⁸⁷⁹ *EIA – Libya*, Country Analysis Briefs, Last Updated: February 2011, p. 1.

до новембра 2010. године према процени САД Администрације за енергетске информације (Energy Information Administration, EIA).

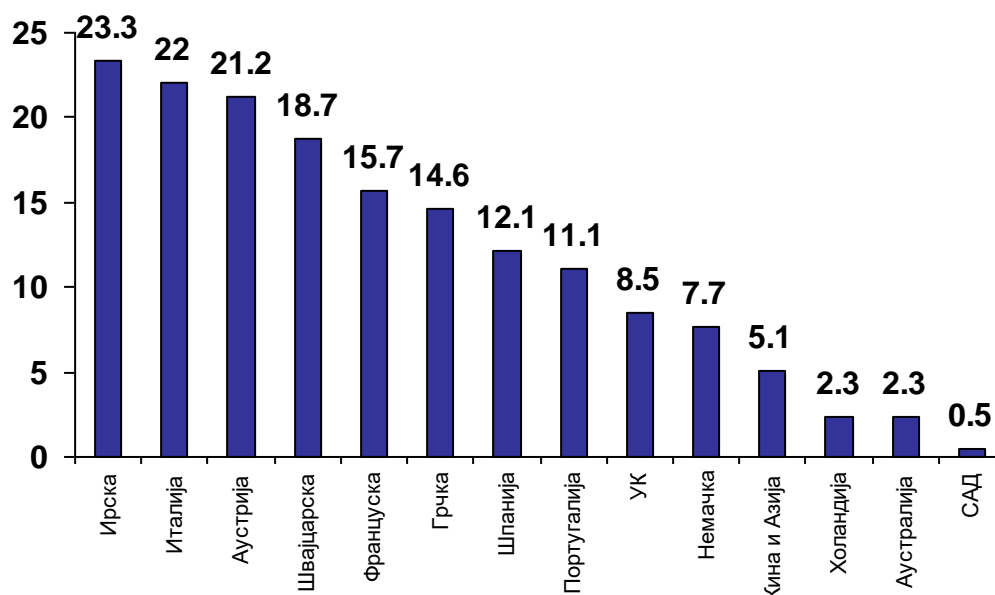
Слика бр. 9. Дијаграм либијског извоза нафте, јануар-новембар 2010. године⁸⁸⁰

Наиме, готово четвртина увоза нафте појединих држава западне Европе је била из Либије.⁸⁸¹ После Ирске, Италија је била појединачно највећи увозник либијске нафте (376 000 барела дневно), а значајни увозници су били и Аустрија, Швајцарска, Француска, Грчка, Шпанија, Португалија, УК и Немачка. Кина је 2010. либијском нафтом подмиривала укупно 3 одсто својих потреба.⁸⁸² На слици бр. 10 је приказан увоз сирове нафте (укључујући кондензат и течни нафтни гас) према процени Међународне агенције за енергију (International Energy Agency, IEA).

⁸⁸⁰ *Ibid.*, р. 4.

⁸⁸¹ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зарађене стране”, *op. cit.*, стр. 103.

⁸⁸² Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *op. cit.*, стр. 36.

Слика бр. 10. Дијаграм увоза сирове нафта из Либије у 2010. години⁸⁸³

Либијска налазишта нафте која су испрва била у страном власништву (САД, Велика Британија) национализована 1969. године, а затим дата под концесију европским нафтним компанијама. Либија је користила различите врсте нафтних споразума: концесију, учешће и уговоре о истраживању и подели производње (Exploration and Production Sharing Agreement, EPSA). Гадафи је користио нафтно богатство да увећа моћ земље. У 2004. години, значајне нове површине су понуђене под условима уговора EPSA IV. Нафтне компаније које су заинтересоване за експлоатацију или проналажење по условима ових уговора остављале су Либији око 88% профита који се сматра једним од највиших у свету. Либијска нафтна компанија (Libyan National Oil Corporation – NOC) је најбоља налазишта задржавала за себе. Компаније које су већ имале уговоре форсиране су да поново преговарају и потпишу ове мање повољне EPSA IV уговоре.

Поједини аутори подсећају да су концесије европских фирми у нафтној индустрији Либије истицале и да не би биле продужене. Такође, спекулисало се о намери Гадафија да оснује Афрички монетарни фонд и уведе златни либијски динар. Намером да кредити Афричког монетарног фонда немају камату,

⁸⁸³ *Facts on Libya: oil and gas*, IEA, 21 February 2011, p. 1.

Међународни монетарни фонд би био уклоњен из кредитирања држава Африке. Такође, Кина која бележи стални економски раст, је постала главни трговински партнер Либије, посебно у увозу енергената. Поједини аутори наводе да је свргавање Гадафија са власти имало за циљ и уклањање Кине од либијске нафте.⁸⁸⁴ Дакле, узроке рата треба тражити у интересу великих сила (нарочито појединих држава Европске уније) за контролу либијских природних ресурса, нафте и воде. Контрола либијске нафте која доноси годишњи профит од барем 70 милијарди долара важна је и за контролу дотока енергената, а посредно и за контролу привреде развијених држава које купују ову нафту.⁸⁸⁵

Постоје тврдње да су у Либији разлике у животном стандарду становништва биле велике, а да је велики проблем била незапосленост.⁸⁸⁶ Ова специфична ситуација створила је велике контрасте међу добро образованим људима који су желели демократизацију и промене у понашању власти (попут смањења корупције, као и промене политичког система).⁸⁸⁷ Разлика се осећала и на релацији “незадовољног” источног и “повлашћеног” западног дела државе. Земља се није развијала подједнако, тако да су источни делови били запостављени и постајали су сиромашнији током спровођења Гадафијевих економских начела садржаних у “Зеленој књизи”.

Оштрије критике на рачун Гадафијевог начина владања односиле су се и на расипање моћи да би осигурао да нико не може бити претња његовим правилима, што је резултирало великим поделама унутар становништва. Поред тога Либија је оптуживана да зарадом од продаје нафте, поред осталог спонзорише милитантне и терористичке нападе широм света. Противници Гадафија су били опозиција, које деловала из иностранства, радикални исламисти, активисти за људска права, као и незадовољна омладина. Други аутори тврде да је спољни узрок либијског сукоба био став западних земаља према Гадафијевом режиму.⁸⁸⁸

⁸⁸⁴ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, *op. cit.*, стр. 103-104.

⁸⁸⁵ Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *op. cit.*, стр. 36.

⁸⁸⁶ Либија се суочавала са стопом незапослености која се процењивала на 30 одсто. Ова висока стопа незапослености је посебно била изражена међу млађим генерацијама које су високо образоване. *Country profile: Libya*, Economic Policy Research Institute, p.1, доступно на: <http://epri.org.za/resources/country-profiles/>, приступљено 14/11/2014

⁸⁸⁷ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, *op. cit.*, стр. 103.

⁸⁸⁸ Екатерина Андреевна Репешко, “Ливийский вектор политики НАТО и его роль в падении режима Каддафи”, *op. cit.*, стр. 79.

1.1. Либијске оружане снаге

Оружане снаге Либије бројале су 76 хиљада људи и имале су три вида: Копнену војску, Ратно Ваздухопловство и ПВО и Ратну Морнарицу (Прилог 4). У њиховом састав као резерва улазила је и Народна милиција са око 40 хиљада људи. Није постојало министарство одбране, већ су снаге биле потчињене Муамеру ел Гадафију. Јединицама на терену командовао је Генералштаб.

Копнена војска бројала је око 50 хиљада људи, од чега су 25 хиљада били професионални војници, а друга половина су били регрути. Територија Либије подељена је у 15 зона: 11 граничних и 4 безбедносне зоне. Копнена војска имала је 4 ракетне бригаде, једну бригаду Председничких снага безбедности, 18 пешадијских батаљона, 10 механизованих батаљона, 10 тенковских батаљона, 6 батаљона специјалних и падобранских снага, 22 артиљеријска батаљона и 7 артиљеријских дивизиона ПВО. Копнена војска располагала је са 2205 тенкова од чега око 980 тенкова у оперативној употреби, око 2000 оклопних возила и око 2400 артиљеријских оруђа.⁸⁸⁹ Постојале су и “елитне” јединице састављене од људи из Гадафијевог племена и њему блиских племена. Једном оваквом елитном јединицом ранга бригаде командовао је његов син Камис Гадафи, па је неформално названа “Камис бригада”. Ова бригада је имала од 4 до 5 хиљада војника, била је опремљена тенковима Т-72, оклопним борбеним возилима, ракетним лансерима ВМ-21 122mm и нападним хеликоптерима.⁸⁹⁰ Народна милиција је понекад била укључена као део Копнене војске, али је заправо била додатна и самостална одбрамбена организација.⁸⁹¹

Ратно Ваздухопловство и ПВО бројало је 18 хиљада људи. Либијско ваздухопловство имало је преко 400 авиона и хеликоптера совјетске, француске и југословенске производње. Међутим, већина борбених авиона и хеликоптера је била ван оперативне употребе. Противваздухопловна одбрана је у свом саставу имала наоружање произведено у бившем СССР шездесетих и седамдесетих година прошлог века. Ракетне јединице за противваздухопловна дејства (РЈ за

⁸⁸⁹ *The Military Balance 2010*, The International Institute For Strategic Studies, Routledge, London 2010, pp. 262-263.

⁸⁹⁰ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, *op. cit.*, стр. 99.

⁸⁹¹ Varun Vira, Anthony H. Cordesman, *The Libyan Uprising: An Uncertain Trajectory*, CSIS Burke Chair in Strategy, Washington DC, 20 June 2011, p. 21.

ПВД) Либије са стојале су се од шест бригада наоружаних ракетним системима за противваздухопловна дејства (РС за ПВД) С-75 “Двина” (НАТО ознака: SA-2 Guideline), три бригаде наоружане РС за ПВД С-125 “Нева” (НАТО ознака: SA-3 Goa), једне бригаде наоружане РС за ПВД “Кротале” (НАТО назив: SA-8 Gecko), четири дивизиона наоружана РС за ПВД “Куб” (НАТО ознака: SA-6) и четири дивизиона наоружана РС за ПВД “С-200” (по класификацији НАТО — SA-5 Gammon). Након година изолације дошло је до драстичног пада степена исправности технике, а обука је била на веома ниском нивоу.⁸⁹²

Ратну морнарицу чинио је мањи броја фрегата, корвета, патролних бродова и две подморнице. Ратна морнарица је имала око 8.000 људи (укључујући и обалску стражу). Главне базе Ратне морнарице биле су у Триполију, Бенгазију, Тобруку и Хомсу, а мање базе у Дарни, Зуари, Мисрати и Сирту.

Уопште, либијске оружане снаге иако многобројне и у људским и материјалним ресурсима биле су слабо обучене са у великој мери неисправном или технолошки застарелом опремом и средствима.

1.2. Криза у Либији

Либија је почетком 2011. године била захваћена протестима против Владе, који су се претворили у оружану побуну, а потом у грађански рат између владиних снага и побуњеника.⁸⁹³ У јануару 2011. године почели су протести и незадовољство грађана против владиног програма изградње кућа и станова, економских питања и корупције.⁸⁹⁴ Поједини аутори наводе да је спорно да ли су почетни протести у јануару 2011. године били потпуно мирни, као и да ли су Гадафијеве снаге реаговале несразмерним насиљем, укључујући и бомбардовање цивилних демонстраната.⁸⁹⁵

⁸⁹² Миодраг Гордић, Иван Петровић, *Улога ракетних система за противваздухопловна дејства у одбрани малих држава*, Медија центар “Одбрана”, Београд, 2013, стр. 38.

⁸⁹³ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, *op. cit.*, стр. 95.

⁸⁹⁴ John Bruce St., *Libyan Myths And Realities*, Research Paper, Institute for Strategy, Faculty of Strategy and Military Operations, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2011, p. 5.

⁸⁹⁵ Matthias Dembinski, Theresa Reinold, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect – African and European Perspectives*, PRIF-Report No. 107, 2011, p. 6

Светске агенције су обавестили јавност да су 15. фебруара 2011. године избили први протести у Либији. Тада и следећег дана је према извештајима локалних веб сајтова убијено седам људи од неколико стотина који су протестовали у Бенгазију због хапшења локалног адвоката иначе критичара либијске власти. Демонстранти су запалили неколико полицијских станица и других владиних зграда. Организатори протеста су путем интернета позивали да се “дан беса” одржи 17. фебруара попут сличних догађаја који су организовани од стране антивладиних група у многим другим земљама на Блиском истоку и Северној Африци претходног месеца (познатих као “арапско пролеће”). Дана 17. фебруара, на стотине демонстраната изашло је на улице у Бенгазију и у другим градовима у близини. Додатни протести су пријављени у Аз Зинтану, око 140 километара југозападно од Триполија.

Пет година раније, 17. фебруара 2006. године, одржан је такође “дан беса”. Тада су демонстрације у Бенгазију у почетку биле организоване у знак протеста због карикатуре у данском часопису, која је приказивала муслиманског пророка Мухамеда, а након тога су се претвориле у антивладине протесте и довеле до паљења италијанског конзулата од стране демонстраната.⁸⁹⁶ Том прилоком Либијске снаге безбедности су убиле најмање девет демонстраната.⁸⁹⁷

Сасвим је јасно да су се за протесте организатори послужили различитим поводима, који су своју “генералну пробу” имали у претходним годинама и да је на основу њих склопљена слика наводног општег незадовољства владавином Муамера ел Гадафија. Протести су брзо прерасли у отворени сукоб и побуњеници су заузели градове и места у источном делу Либије. Главна упоришта побуњеничких снага постају гранични градови са Тунисом и Египтом. Државе чији су грађани били на привременом раду у Либији започеле су њихову евакуацију. У обраћању нацији у директан пренос на државној телевизији, Гадафи је 22. фебруара 2011. године, рекао: “нећу да напустим ову земљу... ја ћу умрети као мученик на крају ... ја ћу остати, пркосно. Муамер је вођа револуције до краја

⁸⁹⁶ Италијански министар реформи је изазвао незадовољство муслимана ношењем мајице са карикатуром пророка Мухамеда гостујући на националној телевизији *RAI Uno* 15.02.2006. године. Више о томе видети у: John Rosenthal, *The Jihadist Plot: The Untold Story of Al-Qaeda and the Libyan Rebellion*, Encounter Books, 2013, p. 12.

⁸⁹⁷ Christopher M. Blanchard, Jim Zanotti, *Libya: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service (CRS), 18 February 2011, p. 1-2.

времена”.⁸⁹⁸ Гадафи је рекао западним извештачима да мере које ће предузети имају за циљ да земљу очисте од “ових бубашваба” и да ће “сваки Либијац који узме оружје против Либије бити убијен”.⁸⁹⁹

Протести на улицама Либије, који су почели 15. фебруара, брзо су постали велики изазов за ауторитет Гадафијевог режима и за неколико недеља грађански рат са побуњеничким снагама је избио широм Либије. Рат се проширио у Киренаики ван Бенгазија, и у Триполитанији, западно и јужно од самог Триполија. Када су се владине снаге повратиле од почетног изненађења побуном, узвратиле су очигледном бруталношћу усмереном на насељене центре и брзо су преокренуле преимућство побуњеника у серији напада дуж приморског појаса Либије.⁹⁰⁰ У току ове две недеље либијска влада је била широко осуђивана због својих неселективних напада на цивиле.⁹⁰¹

Побуњеничке снаге су окупиле првенствено цивиле али и пребегле војнике из оружаних снага Либије. Тврдо језгро бораца чинио је “shabab”, односно млади људи, чији су протести средином фебруара изазвали побуну. Они су били састављени “од уличара до студената универзитета (већином компјутерских наука, инжењерства и медицине); којима су се придружили незапослени хипстери, људи средњих година – механичари, трговци, складишни радници и контингент радника иностраних компанија: нафтних и поморских инжењера, грађевинских надзорника и преводилаца”.⁹⁰² У рату су учествовале фракције цихадиста, као и ветерани из сукоба у Пакистану, Ираку и Авганистану. Они се појављују у малом броју и са малим утицајем на шири опозициони покрет. Сматра се да је Либијска исламистичка борбена група – Libyan Islamist Fighting Group (LIFG) главна група Салафист цихадиста која оперише у Либији.⁹⁰³ Либијска исламистичка борбена група основана је од либијских муџахедина повратника из цихада против Совјета и водила је борбу против Гадафијевог режима од тада. Бивши лидер ове групе

⁸⁹⁸ “Gaddafi urges violent showdown and tells Libya 'I'll die a martyr”, 22 February 2011, доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2011/feb/22/muammar-gaddafi-urges-violent-showdown>, приступљено: 04/11/2014

⁸⁹⁹ Barbara Miller, reported, “Defiant Gaddafi issues chilling threat”, ABC (Australia), 23 February 2011, доступно на: <http://www.abc.net.au/worldtoday/content/2011/s3146582.htm>, приступљено: 05/11/2014

⁹⁰⁰ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, An Interim RUSI Campaign Report, September 2011, p. 3.

⁹⁰¹ *Ibid.*

⁹⁰² Varun Vira, Anthony H. Cordesman, *The Libyan Uprising: An Uncertain Trajectory*, op. cit., p. 42.

⁹⁰³ *Ibid.*, p. 43.

Номан Бенотман, процењује да је било око хиљаду бораца цихадиста, али тешко да су били структурирана и организована политичка снага након деценија тешке репресије од стране Гадафија. Интернет снимци постављени на форуме цихадиста показују њихово учешће на борбеним линијама широм Либије, под различитим именима, од Гром батаљона до Исламске армије Бенгазија. Такође било је извештаја да су либијски борци који су се борили заједно са Авганистанским талибанима одлазили у њихова уточишта у племенским областима Пакистана, да се врате у Либију да се боре са Гадафијевим снагама.⁹⁰⁴ Званичници режима су током рата тврдили да се чланови Ал Каиде боре на страни побуњеника. Такође, и званичници НАТО су потврдили да, према обавештајним подацима, постоје “мали трагови” умешаности припадника Ал Каиде, што су побуњеници оповргавали.

Током сукоба у Либији на страни побуњеника и Гадафијевих снага борио се и изван број плаћеника. Тачни бројеви нису поуздани, али Али Зеидан, портпарол Либијске лиге за људска права, тврдио је да је било око 25.000 плаћеника у Либији. Такође је било непотврђених извештаја да су стотине Полисарио бораца били плаћени свако по 10,000 долара да пређу из Алжира у Либију да се боре, наводно, уз подршку алжирске владе.⁹⁰⁵ Плаћеници из суданског опозиционог покрета Правда и Равноправност су заробљени током борби, а у граду Куфра на југоистоку Либије, опозиционе снаге су ангажовале друге суданске плаћенике, иако им је припадност непозната. Демобилисани Туарег борци из Нигера и Малија су такође примећени, и наводно им је обећано чак 1.000 евра дневно за учешће у побуни у Либији.⁹⁰⁶

Због отвореног пустињског терена борби изван градова готово није било. После пада Бенгазија и Тобрук и Мисрата прелазе на страну побуњеника. Из Бенгазија побуњеници су кренули у освајање града Бреге. Ипак, почетни темпо напада побуњеника је ослабио. Пошто су окружиле градове под контролом побуњеника на западу Либије и извршиле брз продор према истоку, Гадафијеве снаге су припремале напад на Бенгази – главно упориште побуњеничких снага.⁹⁰⁷ Побуњеници су 27. фебруара формирали Национални прелазни савет, који је имао

⁹⁰⁴ *Ibid.*

⁹⁰⁵ *Ibid.*, p. 26.

⁹⁰⁶ *Ibid.*

⁹⁰⁷ Christopher M. Blanchard, *Libya: Unrest and U. S. Policy*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 18 March 2011, p. 3.

улогу привремене владе. Поред тога, у Бенгазију је 1. марта формиран Војни савет. После ових почетних успеха побуњеника, међутим, владине снаге су поново заузеле Бенгази и побуњеничко упориште на истоку земље. Насилно кажњавање које је спровео Гадафијев режим имало је за последицу велики број жртава.

Међународна заједница је, међутим, била подељена у вези са одговором на либијску кризу. До прве недеље марта идеја да међународна коалиција треба да наметне зону забране лета над Либијом била је јавно разматрана, али био је присутан широко раширени скептицизам о њеној политичкој изводљивости и корисности у заштити либијских цивила од осветничких режимских снага. Тако је примера ради, у Сједињеним Државама Џон Кери, председник Одбора за спољне послове Сената, позивао на успостављање зоне забране лета, као и сенатор Џон Мекејн, док је министар одбране Роберт Гејтс указивао да би таква зона захтевала напад на Либију, како би онеспособила њен обиман противваздухопловни систем, док је начелник здружених генералштабова (Chairman of the Joint Chiefs) адмирал Мајкл Мален, сматрао зону забране лета као “екстремно комплексну операцију”.⁹⁰⁸ Осим тога, Русија и Кина су биле против наметања зоне забране лета, како на принципијелној тако и на практичној основи, те је сматрано да су шансе за одобрење Савета безбедности УН веома мале.⁹⁰⁹

Уједињене нације су насталу кризу виделе као облик масовног кршења људских права и претњу међународном миру и безбедности. Тадашњи Генерални секретар УН Бан Кимун је 23. фебруара 2011. године подсетио Владу Либије да морају да испуне своју одговорност да заштите свој народ. Он је поздравио изјаву Савета безбедности, којом се осуђује употреба силе, захтевајући непосредан крај насиља.⁹¹⁰ На овај апел генералног секретара УН, државе чланице су брзо одговориле. Савет за мир и безбедност Афричке уније је такође 23. фебруара 2011. године осудио “неселективну и претерану употребу силе и смртоносног оружја против мирних демонстраната”.⁹¹¹ Такође, Савет за људска права УН

⁹⁰⁸ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 3.

⁹⁰⁹ *Ibid.*

⁹¹⁰ “Ban strongly condemns Qadhafi’s actions against protesters, calls for punishment”, доступно на: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37599#.WUB0CVJikqw>, приступљено: 05/11/2014

⁹¹¹ Sarah da Mota, *The Libyan Spring and NATO: An Opportune Responsibility*, Human Security Perspectives 1 (2014), European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy (ETC),

(Human Rights Council) је 25. фебруара донео резолуцију којом осуђује велико и систематско кршење људских права почињено у Либији, укључујући неселективне нападе на цивиле и снажно позива либијска Влада да испуни своју одговорност да заштити своје становништво.⁹¹² Наредног дана, Савет безбедности УН усвојио је Резолуцију 1970 захтевајући да се одмах прекине насиље, наметне ембарго на наоружање, замрзне имовина и спречи путовање Гадафијеве породице. Одредбе Резолуције СБ УБ 1970 могу да се класификују као средства принуде, у складу са чланом 41 Повеље УН. Чинило се да је усвајање Резолуције СБ УН 1970, 26. фебруара најдаље до чега ће Уједињене нације ићи.⁹¹³

Подршка ових мера од стране регионалних организација се сматрала једним од кључних фактора за спровођење војне интервенције у Либији.⁹¹⁴ Догађаји су се међутим одвијали изузетно брзо. Међународни кривични суд је 3. марта најавио да истражује наводне злочине против човечности које је починила Гадафијева породица. До краја прве недеље марта Национални прелазни савет у Бенгазију се прогласио као прави представник либијске власти и убрзо је добијао признавање бројних држава. Тако је на пример већ 10. марта 2011. године Француска била прва држава која је признала Национални прелазни савет као легитимну владу Либије.⁹¹⁵ Успостављање зоне забране лета је 7. марта подржао Заливски савет за сарадњу, а наредног дана и Организација исламске конференције.⁹¹⁶ Наиме, Организација исламске конференције је 8. марта издала декларацију у којој је позивала либијске власти да одмах зауставе војне операције против цивила.⁹¹⁷ С друге стране, декларација истиче принципијелан и чврст став

Graz, Austria, p. 106. и Emily O'Brien and Andrew Sinclair, *The Libyan War: A Diplomatic History*, February - August 2011, Center on International Cooperation, New York University, August 2011, p. 5.

⁹¹² *Human Rights Council, Resolution S-15/1, Situation of human rights in the Libyan Arab Jamahiriya*, доступно на: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/SpecialSessions/Session15/Pages/15thSpecialSession.aspx>, приступљено: 07/11/2014

⁹¹³ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 3.

⁹¹⁴ Резолуција 1970 од 26. фебруара 2011. године такође позива на осуду од стране Арапске лиге, Афричке уније, и Генералног секретара Организације исламске конференције због озбиљног кршења људских права и међународног хуманитарног права које је почињено у Либијској Арапској Џамахирији. Security Council Resolution 1970 (2011) Adopted by the Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011, p. 1, доступно на: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/Libya%20S%20RES%201970.php>, приступљено 09/11/2014

⁹¹⁵ Марко Павловић, "Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране", op. cit., стр. 96.

⁹¹⁶ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 3.

⁹¹⁷ Организација исламске конференције је 28.06.2011. године променила име у Организација исламске сарадње. Основана је на основу одлуке са самита у Рабату (Мароко) 1969. године и

против било ког облика војне интервенције у Либији, али није изричито против успостављања зоне забране лета.⁹¹⁸ Афричка унија је такође, 10. марта осудила несразмерну употребу силе од стране либијских власти. Савет Афричке уније је поново потврдио своју снагу посвећеност поштовању јединства и територијалног интегритета Либије, као и њено одбацавање сваког облика стране војне интервенције.⁹¹⁹

Истовремено, НАТО је појачао своје поморске операције у Средоземљу, како би обезбедио различите могућности за одговор на кризу. Такође, генерални секретар НАТО је најавио да Алијанса наставља да планира евентуално ангажовање за наметање зоне забране лета. Европска унија се састала на нивоу шефова држава како би појачала притисак на Гадафија, а Уједињене нације су послале мировног изасланика у Триполи.⁹²⁰

Кључни дани либијске кризе били су од 12. до 17. марта 2011. године. До тог тренутка постало је јасно да је међународна заједница алармирана догађајима у Либији, али и да је била подељена око тога како треба реаговати. Зону забране лета су подржавале поједине, али не све, европске владе, затим Организација исламске конференције и Заливски савет за сарадњу. Њеном успостављању су се потпуно противиле Афричка унија, Кина и Русија. Сједињене Државе су биле “истински несигурне”, страхујући од још једног ангажовања у муслиманској држави и то само нешто мање од тога што су страховале од неуспеха ангажовања у било којој држави.⁹²¹

Неколицина је веровала да би зона забране лета имала више од маргиналног утицаја на способност Гадафијевих снага да гађају цивиле.⁹²² У најбољем случају овакав одговор би представљао снажну изјаву о намерама; са последицама које више могу погодити Гадафија и његовог наследника Сејфа ел

представља другу по величини међувладину организацију после УН која окупља 57 држава, којима је ислам државна, већинска или мањинска религија. Organisation of the Islamic Cooperation (OIC), доступно на: <http://www.oicun.org/2/23>, приступљено: 02/04/2016.

⁹¹⁸ Matthias Dembinski, Theresa Reinold, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect – African and European Perspectives*, op. cit., p. 7.

⁹¹⁹ Libya and the United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1973, доступно на: http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/FlagPost/2011/March/Libya_and_the_United_Nations_Security_Council_Resolution_UNSCR_1973?toggleTextOnly=1, приступљено: 02/04/2016.

⁹²⁰ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 3.

⁹²¹ *Ibid.*

⁹²² *Ibid.*

Ислама, који су очигледно осећали да могу да угуше устанак, пре него што би се показала ефикасном, и они су претили проливањем крви људима у Бенгазију.⁹²³

Француска и Британија су играле дипломатски водећу улогу у предлагању оштро формулисане резолуције УН за наметање зоне забране лета. Наиме, Француска, УК и Либан су предложили нацрт документа, који је Савет безбедности је усвојен 17. марта 2011. године као Резолуцију 1973. Ова резолуција је као и претходна Резолуција 1970, донета позивајући се на Главу VII Повеље УН. Нацрт овакве резолуције је био припремљен више као одговор на кризу, него што се предвиђао успех њеног усвајања, али је појашњавао позицију Француске и Британије. Кључни тренутак је био 12. марта када је Арапска лига експлицитно позвала на наметање зоне забране лета. До 15. марта нацрт резолуције УН циркулисао је преко Француске и Британије. Државни секретар САД Хилари Клинтон позвала је чланице СБ УН да подрже нацрт резолуције, 16. марта, а премијер УК Дејвид Камерон и председник Француске Никола Саркози су обављали међународне консултације за добијање подршке.

Неколико важних фактора су се повезали током ове недеље и створила су неуобичајену ситуацију. Један је био утицај који је имала декларација Арапске лиге, као и апели ове организације на међународну заједницу да спречи масакр у Бенгазију. Таква позиција Лиге је била кључна, посебно имајући у виду да није било карактеристично за ову организацију да заузима тако одлучан и јединствен став у вези са било којим питањем које је укључивало другу арапску државу. НАТО је увек јасно истицао да неће бити ангажован без експлицитног мандата, а апел Арапске лиге Уједињеним нацијама одједном се чинио као могућ да обезбеди мандат.

Међутим, највише последица изазвао је званичан захтев Лиге арапских држава упућен СБ УН, 12. марта 2011. године, којим је тражено да се успостави зона забране лета либијском ратном ваздухопловству.⁹²⁴ Овај захтев Лиге

⁹²³ *Ibid.*

⁹²⁴ Ben Smith, *The Security Council's "no-fly zone" resolution on Libya*, House of Commons, 2011, p. 8. Међутим, убрзо после самита у Паризу 19. марта 2011. године и напада на Либију, Амр Муса генерални секретар Арапске лиге рекао је да је војна акција отишла предалеко: "оно што се дешава у Либији разликује се од циља наметања зоне забране лета, а оно што ми желимо је заштита цивила, а не бомбардовање још више цивила". Британска влада је саопштила да су речи генералног секретара Арапске лиге лоше преведене, и после САД, француских и британских дипломатских напора, укључујући састанак са генералним секретаром УН Бан Кимуном, још један

арапских држава био је широко тумачен као повод за усвајање Резолуције 1973 и ишао је прилог оних у САД који су заговарали наметање принудних мера.⁹²⁵

Поред тога, оваква позиција Лиге је имала за последицу да се САД преломи да одлучи да уради оно што је претходно сматрала непрактичним. Амерички председник Барак Обама је био одлучан у томе да не прихвати још једно војно ангажовање САД и убрзо је поставио ограничења без преседана на ово ангажовање. Заправо, САД су подржавале нацрт припремљене резолуције СБ УН, која је од тада имала веће шансе на успех.⁹²⁶

Надаље, претња масакром у Бенгазију и брзина којом је било која одлука УН морала бити примењена ставила је неуобичајен притисак на дебату која се одвијала у Савету безбедности 17. марта. Агресивне изјаве Гадафија и његовог сина Сејфа, отежале су позицију Русије и Кине, које су најављивале да ће употребити вето. Током гласања о нацрту резолуције у СБ УН, десет од петнаест чланица СБ УН гласало је у прилог резолуције, док је пет чланица било уздржано, укључујући Кину и Русију, које нису стога употребиле свој вето. Резолуција СБ УН 1973 када се појавила, садржала је изненађујуће снажну и специфичну формулацију.

Као резултат погоршања ситуације, Савет безбедности УН појачава раније мере и усвојила Резолуцију 1973 (2011) 17. марта 2011. године. Резолуција 1973 позива на хитан прекид ватре и потпуни престанак насиља над цивилима. Такође, Резолуција 1973 овлашћује државе чланице да делују национално или кроз регионалне организације или аранжмане и предузму све неопходне мере ради заштите цивила. Резолуција 1973 позива државе чланице Арапске лиге да сарађују са другим државама чланицама УН у реализацији ових мера.⁹²⁷ Посебна пажњу

хитан састанак Арапске лиге је одржан 22. марта 2011. године. После тог састанка генерални секретар Лиге је поновио подршку спровођењу резолуције. Након састанка Амр Муса је рекао: “немамо приговор на ову одлуку, поготово јер не позива за инвазију либијске територије.” Ben Smith, Arabella Thorp, *Interpretation of Security Council Resolution 1973 on Libya*, House of Commons, 6 April 2011, p. 7.

⁹²⁵ Matthias Dembinski, Theresa Reinold, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect – African and European Perspectives*, op. cit., p. 7. и Ben Smith, *The Security Council's “no-fly zone” resolution on Libya*, op. cit., p. 8. и Madelene Lindström, Kristina Zetterlund, *Setting the Stage for the Military Intervention in Libya – Decisions Made and Their Implications for the EU and NATO*, Swedish Defence Research Agency's – FOI, Swedish Ministry of Defence, 2012, p. 44.

⁹²⁶ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 3.

⁹²⁷ Препознајући важну улогу Арапске лиге по питањима која се односе на одржавање међународног мира и безбедности у региону и имајући у виду Главу VIII Повеље УН, захтева се

треба обратити на параграфе 4, 6 и 7 Резолуције. Параграф 4 предвиђа да државе чланице могу предузети све неопходне мере за заштиту цивилног становништва и места њиховог боравка, под претњом напада Либијске Арапске Џамахирије, укључујући Бенгазију, али искључујући могућност боравка страних окупационих снага у било ком облику на било којем делу либијске територије. Параграф 6 уводи забрану свих летова у ваздушном простору Либијске Арапске Џамахирије, како би заштитили цивилно становништво, док параграф 7 указује да се забрана изречена параграфу 6, не односи на летове који се обављају искључиво у хуманитарне сврхе, као што је достављање или олакшавање пружања помоћи, укључујући и медицинских средстава, хране, хуманитарних радника и сличне помоћи, или евакуацију страних држављана из Либије, а не односи се на друге летове који се сматрају неопходним за добробит либијског народа.⁹²⁸ Такође, параграфом 8 Резолуције, је одобрено државама чланицама УН да предузму све неопходне мере за наметање зоне забране лета. Параграфом 9 позивају се све остале државе да пруже помоћ, укључујући сва потребна одобрења прелета, у примени параграфа 4, 6, 7 и 8. У Резолуцији 1973 додатно је наглашено наметање ембарга на наоружање претходно прописано Резолуцијом 1970.⁹²⁹

Савет безбедности УН је и раније одобравао принудне мере за заштиту цивила, међутим у случају Либије ово тело је први пут одобрило употребу силе због заштите људи, а супротно вољи актуелне владе ове државе. Сем тога, широко тумачење резолуције створило је оквир за војну интервенцију која је завршена сменом либијског режима. Резолуција 1973 одражавала је примену концепта “одговорности да се заштити” јер је у самој преамбули резолуције истакнута одговорност либијских власти да заштити либијско становништво.⁹³⁰ Гласање у Савету безбедности је окончано са десет “за”, ниједним гласом “против” и пет

од држава чланице Арапске лиге да сарађују са другим чланицама у примени параграфа 4, *UN Security Council Resolution 1973, 2011*, доступно на: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011)) (приступљено 05/05/2015).

⁹²⁸ Наталья Александровна Гребеникова, “ ‘Гуманитарная интервенция’ в Ливии в марте 2011 г. и принцип невмешательства во внутренние дела государств” в *Актуальные Проблемы Современного Международного Права*, Российский университет дружбы народов, Москва, 2012, стр. 110.

⁹²⁹ *UN Security Council Resolution 1973, 2011* доступно на: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011)), приступљено 05/05/2015.

⁹³⁰ Више о томе видети у: *Актуальные Проблемы Современного Международного Права*, Российский университет дружбы народов, Москва, 2012.

уздржаних.⁹³¹ После тога војна интервенција је могла да се спроведе уз “благослов СБ УН”.

Четврти фактор су представљале акције председника Француске Саркозија између 17. и 19. марта. Међународни самит одржан је у Паризу 19. марта у атмосфери хитности. Наиме, побуњеничке снаге су одгурнуте у предграђа самог Бенгазија испред оклопне и тешке артиљерије Гадафијевих снага. Три савезника која би била на челу имплементације зоне забране лета и која би стога бомбардовала инфраструктуру либијске противваздухопловне одбране – Сједињене Државе, Британија и Француска – дискутовале су о својим плановима с тим у вези.

На крају састанка, међутим, председник Саркози је најавио светским медијима, и без консултација са било којим од савезника са којима је био само неколико минута пре тога, да су француски авиони спроводили акције над градом.⁹³² У року од два сата француске снаге су ангажоване у драматичној серији напада на Гадафијеве тенкове и оклопна возила, што је изазвало моментално заустављање напредовања владиних снага у Бенгазију.⁹³³ Након француског напада у раним јутарњим часовима, америчке и британске подморнице су око поноћи лансирале Томахавк ракете на фиксне мете широм Либије.

Иако је после усвајања Резолуције 1973, либијска влада 18. марта прогласила моментални прекид ватре, борбе у Либији су настављене.⁹³⁴ Гадафијеве снаге спроводиле су противнапад усмерен ка Бенгазију који су држали побуњеници. Током 19-20. марта 2011. године, мултинационална коалиција коју су предводиле САД (УК, Француска и Канада) започела је ваздухопловну и поморску операцију *Одисејева зора* против владиних снага. Циљ ове почетне војне акције, био је да се “спрече даљи напади снага режима на либијске грађане и

⁹³¹ UN Security Council voting record on Resolution 1970, 1973, 2009 and 20095 relating to an arms embargo on Libya, доступно на <http://www.sipri.org/Libya-vote-2011>, приступљено: 05/05/2015. За Резолуцију СБ УН 1973, гласале су: Француска, УК, САД, Босна и Херцеговина, Колумбија, Габон, Либан, Нигерија, Португалија и Јужна Африка. Уздржане су биле Кина, Русија, Бразил, Немачка и Индија.

⁹³² Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 4.

⁹³³ То је утицало директно на мишљење у свету, као и у Бенгазију, али је била мала тајна да су Даунинг стрит (званичан Лондон) и Бела кућа (САД) били приватно бесни на оно што су сматрали актом шепурења. То није био почетак кампање који су они предвидели или о ком су дискутовали и то је имало утицаја на упозоравање Гадафијевих снага да је акција започела. Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., p. 4.

⁹³⁴ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, op. cit., стр. 96.

опозиционе групе, посебно у области око Бенгазија, као и да се смање могућности режима да се противи зони забране лета која се примењује на основу резолуције УН”.⁹³⁵ Спроведени напади на владине снаге омогућили су побуњеницима да поново предузму нападна дејства из Бенгазија према западном делу Либије.⁹³⁶

Британија и Француска су сада биле у водећој, али све незахвалнијој позицији. У овој фази, само су три савезника предузела офанзивну улогу против Гадафијевих снага и једини начин да зона забране лета буде ефикасна у “заштити либијских цивила” захтевало је од савезника да прошире тумачење Резолуције СБ УН. Било је неопходно да се уништи либијска противваздухопловна одбрана, онеспособи њихов војно-командни систем и нападну либијске снаге на копну. Догодило се да су либијске снаге олакшале овакав приступ, неуморно нападајућу насељене центре где год су били оперативни; а Гадафи је наставио да даје повода оваквим акцијама својим хвалисањем и претњама.⁹³⁷

У међувремену НАТО је, као што смо навели, 9. марта 2011. године најавио повећање операције надгледања у Централном Средоземљу, на тај начин да ће AWACS авиони ангажовани као подршка противтерористичкој операцији *Активан подухват* бити непрестано оперативни. Заправо, AWACS авиони су једно од првих средстава која стижу у било коју нову зону операције. Већ наредног дана министри одбрана држава чланица НАТО су потврдили да ће повећати и присуство НАТО поморских снага у региону, користећи ратне бродове Сталне НАТО поморске групе и Сталне НАТО противминске групе. Ова мера је спроведена у циљу побољшања ситуационе информисаности и доприноса осматрању и надгледању спровођења ембарга Уједињених нација на наоружање у Либији.⁹³⁸

Сједињене Државе су иницијално преузеле команду операције наметања поморског ембарга, као део операције *Одисејева зора*. Коалиција се састојала од девет држава: Белгије, Канаде, Данске, Француске, Норвешке, Италије, Шпаније, Велике Британије и Сједињених Држава. Поред тога одређене државе учествовале су у операцијама на националној основи, а не као део операције под командом

⁹³⁵ Информисање вицеадмирала Гортнија у Министарству одбране САД о операцији *Odyssey Dawn*, 19 марта 2011. године, Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 5

⁹³⁶ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, op. cit., стр. 96.

⁹³⁷ Michael Clarke, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., pp. 3-4.

⁹³⁸ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 10.

САД. На пример, Француска је покренула операцију *Harmattan*, Велика Британија је имала своју операцију *Ellamy*, а Канада је спроводила операцију *Mobile*.

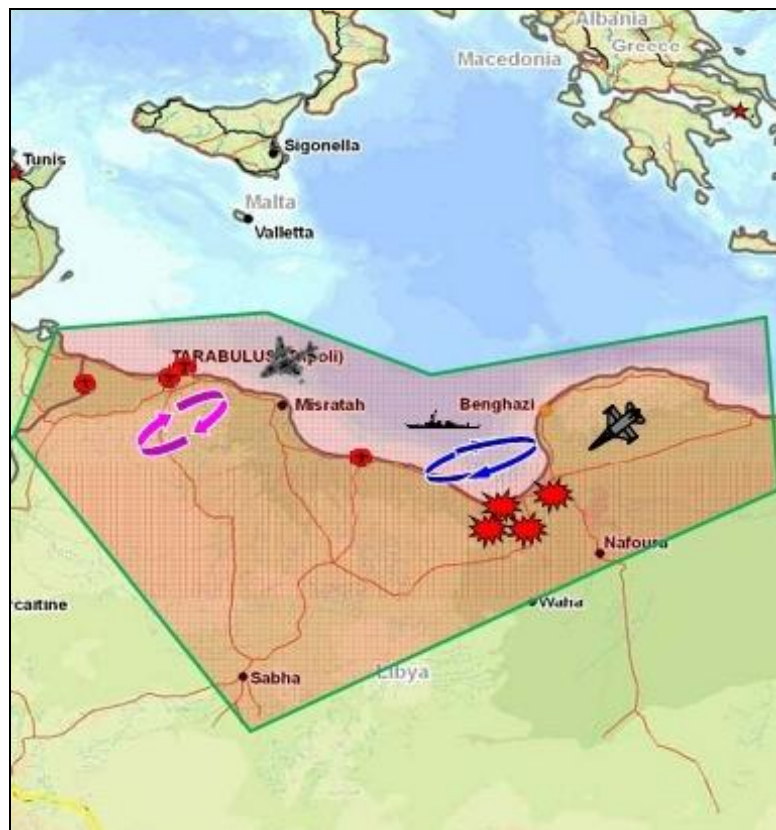
Акција успостављања зоне забране лета започела је брзо, са око 20 француских авиона са првим налетима над Либијом, чији је први приоритет био слабљење противваздухопловне одбране Гадафијевих снага (слика бр. 11). Наиме, 19. марта, француски ловачки авиони су ушли у ваздушни простор Либије и у радијусу од 150 км око Бенгазија вршили контролу ваздушног простора. Истога дана, француски ваздухоплови су извршили прва ваздухопловна дејства, како би спречили даље напредовање режимских снага ка Бенгазију. Објекти дејства били су тенкови и оклопни транспортери у захвату комуникација.⁹³⁹

Са истим циљем, око 124 крстареће ракете типа Томахавк су лансиране на ПВО циљеве у Либији у првих неколико дана, са америчких разарача и подморница и једне британске подморнице.⁹⁴⁰ Могућност за напад крстарећим ракетама Томахавк имала су два америчка разарача (*Stout* и *Barry*) од којих сваки носи по 56 ракета, три америчке подморнице (*Providence*, *Scranton* и *Florida*) свака по 154 ракета и британска подморница (*Triumph*). Крстарећим ракетама гађано је око 20 циљева у северном делу Либије (радарски положаји, ватрени положаји ракетних јединица за противваздухопловна дејства и центри везе). Непосредно после ових ракетних напада започела су дејства SEAD ваздухоплова ради неутралисања земаљског система ПВО у рејону Триполија. Дејство су извршила четири британска авиона Tornado GR4, која су циљеве гађала крстарећим ракетама Storm Shadow.⁹⁴¹

⁹³⁹ Миодраг Гордић, Крум Цветковић, Иван Петровић, “Утицај ваздухопловних и противваздухопловних дејстава на физиономију вођења савремених оружаних сукоба”, *Војно дело*, лето/2013, стр. 238-239.

⁹⁴⁰ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 5.

⁹⁴¹ Миодраг Гордић, Крум Цветковић, Иван Петровић, “Утицај ваздухопловних и противваздухопловних дејстава на физиономију вођења савремених оружаних сукоба”, op. cit., стр. 238-239.

Слика бр. 11. Зона забране лета и почетак војне интервенције у Либији⁹⁴²

На почетку је спроведена ваздухопловна операција за неутралисање и онеспособљавање либијске противваздухопловне одбране и тешког наоружања војске Либије у близини градова где су се водиле борбе. Ови ваздушни напади брзо су зауставили напредовање Либијских снага у Бенгазију и отворили пут за противудар побуњеничких снага.⁹⁴³ Наредног дана, своје прво дејство извршиле су ваздухопловне снаге САД, при чему су бомбардовани и ракетирани војни објекти, аеродроми, ракетни системи за противваздухопловна дејства и оклопне јединице на северу Либије.

Овај напад изведен је истовременим налетом 20 америчких борбених авиона F-15E, F-16C, AV-8B (са амфибијско-десантног брода *Kearsage*), E/A-18G (са аеродрома Авиано) и стратегијског бомбардера B-2 (који је директно долетео из војне базе Whiteman у Мисурију – САД). Истога дана извршена су и ватрена дејства 10 француских борбених авиона Rafale и Mirage-2000 који су директно

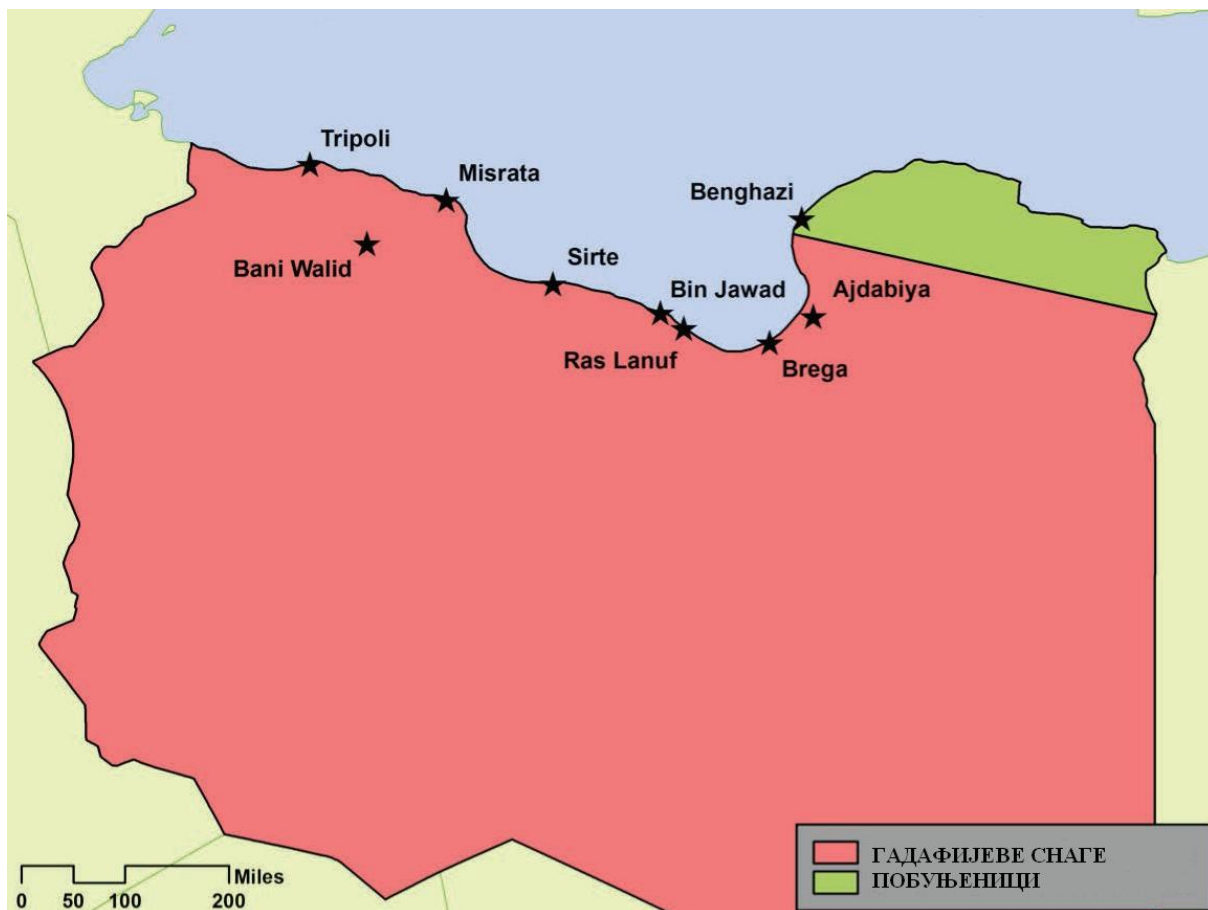
⁹⁴² Coalition No Fly Zone, unclassified, <http://timemilitary.files.wordpress.com/2011/03/nfz-map2.png>

⁹⁴³ Matthias Dembinski, Theresa Reinold, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect – African and European Perspectives*, op. cit., p. 7.

долетала са аеродрома на Корзици. После ових дејстава започело је ангажовање једног америчког, даљински пилотираног авиона Global Hawk, који је полетањем са аеродрома Сигонела извршавао задатке контролног извиђања након дејства ради утврђивања остварених ефеката постигнутих борбеним ударима.

Следећег дана настављена су борбена дејства авијације коалиционих земаља по циљевима на територији Либије. Тежишни задатак била су дејства по системима ПВО и ометање и неутралисање либијских радара и електронских средстава и система везе. Дејства је извршавало око 50 борбених авиона коалиционих снага. Дејством око 20 борбених авиона, 22. марта завршава се прва фаза војне интервенције. Сва дејства борбене авијације подржавана су већим бројем коалиционих авиона из система AWACS, авиона за електронска дејства и авио-цистерни.

Такође, посматрајући рат у Либији можемо га прати кроз три фазе ради јаснијег уочавања политичког циља и начина остварења као и утицај фактора који нас занимају. Прва фаза која је започела 18. фебруара и трајала до међународне интервенције 19. марта показала је значајно кретање на бојном пољу, али мало непрекидне непосредне борбе.

Слика бр. 12. Територије супротстављених снага у марту 2011. године⁹⁴⁴

Почетно су побуњеници на истоку брзо напредовали ка западу дуж либијске обале од Бенгазија до Бин Цавада, запоседајући важне градове као што су Рас Лануф, Брега и Аждабија на истоку, и Мисрата и Завија на западу. Успеси побуњеника су били кратког века. Њихово напредовање је било заустављено 6. марта у граду Бин Цавад. Гадафијеве снаге су спровеле контранапад, приморавајући побуњенике да се повуку. До времена када је интервенција почела, Гадафи је успешно сузбио побуњеничке снаге све до Бенгазија, задобијајући тако територије који су они привремено добили и претећи да уништи покрет (слика бр. 13).

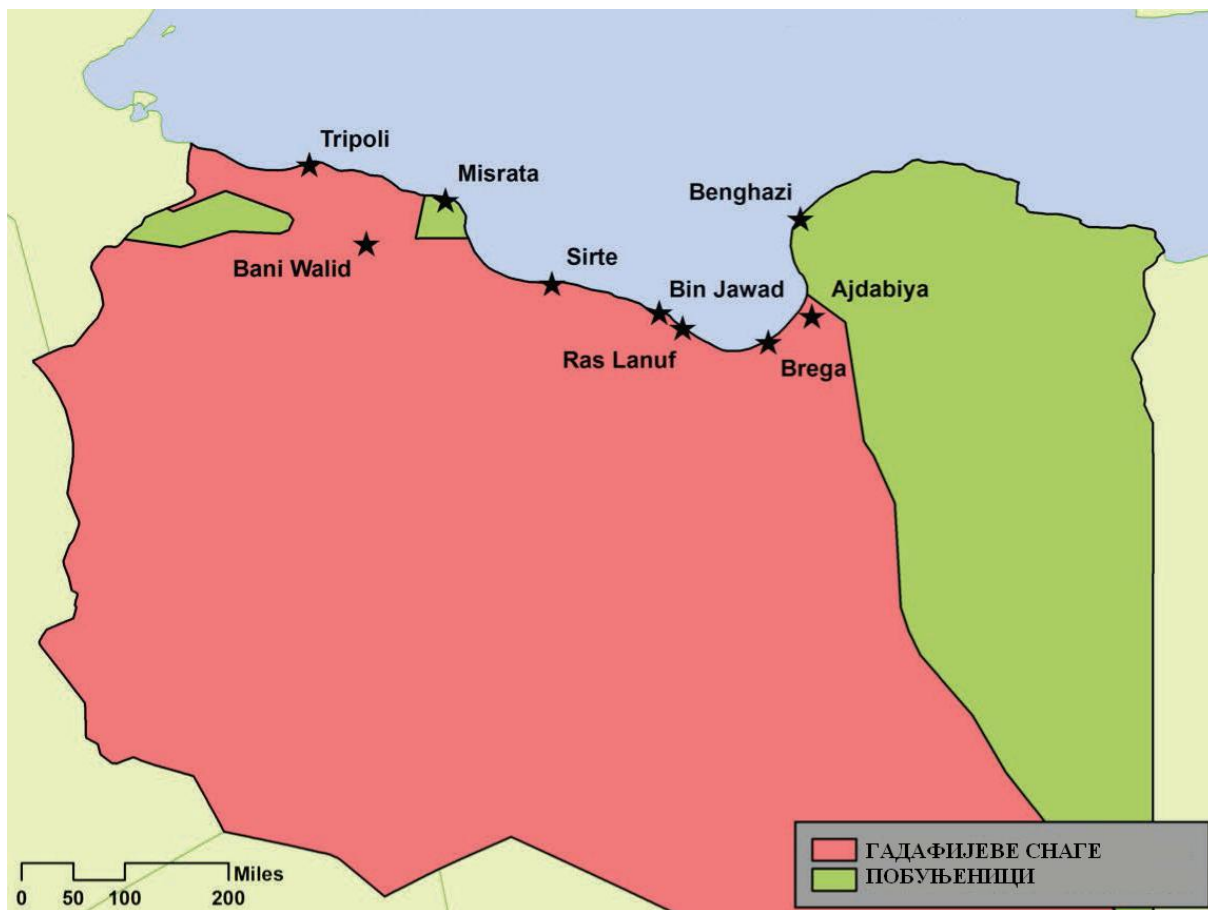
⁹⁴⁴ Обрада, "Evolution of the frontlines in Libya—March–Sept. 2011," online maps, NATO, <http://www.nato.int/>, 22/12/2014

Слика бр. 13. Борбе у првој фази сукоба⁹⁴⁵

Током друге фазе сукоба, у почетку је било значајних кретања дуж фронта, пошто је интервенција НАТО задржала напредовање Гадафијевих снага источним правцем, омогућавајући побуњеницима да напредују западно све до Сирте. Добици побуњеника су поново били кратког века, пошто су Гадафијеве снаге протерале побуњенике назад све ка граду Аждабија. До краја априла фронт се стабилизовао дуж пута између града Брега и Аждабија. На западу је фронт био стабилизован у Мисрати до средине маја, када су побуњеници коначно задобили контролу над овим градом. Побуњеници нису били у могућности да напредују изван Мисрате.

⁹⁴⁵ Извор: Anthony Bell, David Witter, *The Libyan Revolution, Roots of Rebellion, Part 1*, op.cit., p. 26.

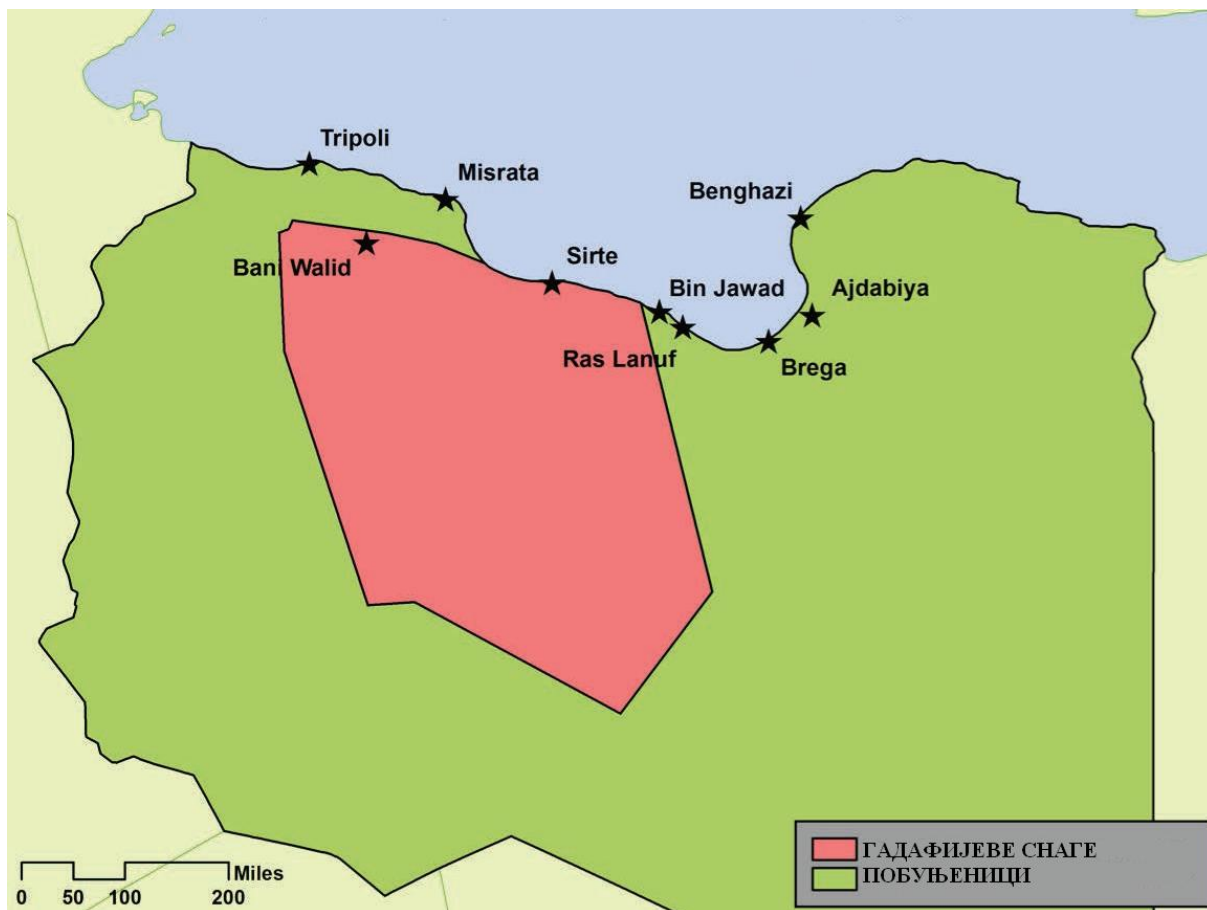

Слика бр. 14. Напредовање побуњеника у јуну/јулу 2011. године⁹⁴⁶

У трећој фази сукоба, која је почела средином јула, ситуација на терену се постепено окренула у прилог побуњеника, кулминирајући у драматичном нападу на Триполи у августу. Напад је био координиран преко три фронта око Брега-Ајдабија, Мисрата, и планина Нафуса. Преостали “цепови” отпора су били сузбијени до средине октобра са падом Сирте и погубљењем Гадафија.⁹⁴⁷

⁹⁴⁶ Обрада, “Evolution of the frontlines in Libya—March–Sept. 2011,” online maps, NATO, <http://www.nato.int/>, 22/12/2014

⁹⁴⁷ Erica D. Borghard, Costantino Pischcedda, “Allies and Airpower”, *Parameters*, Vol. 42, No. 1, Spring 2012, p. 65.

Слика бр. 15. Напредовање побуњеника у августу 2011. године⁹⁴⁸

Што се тиче поморских снага око 24 коалициона брода почетно су чинили заједничке поморске снаге, укључујући ратне бродове из Италије, САД, Канаде, Велике Британије и Француске. Британски ратни бродови *Westminster* и *Cumberland* чинили су део оперативне групе. САД су обезбедили команду и контролу и логистику, спроводећи електронске нападе на либијски одбрамбени систем. Француска је 20. марта најавила да је њен носач авиона *Charles de Gaulle* напустио луку Тулон и напредује ка водама Либије; док је Пентагон потврдио да су се Шпанија, Белгија, Данска и Катар такође придружили међународној коалицији.

Почетне коалиционе операције биле су спроведене под оперативном командом генерала Картера Ф. Хема (*Carter F. Ham*), команданта америчке команде за Африку – AFRICOM. На почетку је портпарол Министарства одбране

⁹⁴⁸ Обрада, "Evolution of the frontlines in Libya—March–Sept. 2011," online maps, NATO, <http://www.nato.int/>, 22/12/2014

САД рекао: “очекујемо евентуални прелазак вођства операције на команданта коалиције у наредним данима”.⁹⁴⁹ Заједничка оперативна ударна група основана је и распоређена у Средоземљу за спровођење операције којом је командовао адмирал Семјуел Џ. Локлир (*Samuel J. Locklear*) са командног брода РМ САД *Mount Whitney*. Иако је током трајања операције удео налета САД и налета коалиционих партнера постао уједначенији, у Пентагон је потврдио да су САД обезбедиле 100 одсто електронских дејстава, готово 80 одсто свих допуњавања авиона горивом и скоро 75 одсто надгледања ваздушног простора.⁹⁵⁰

Операција *Одисејева зора* је трајала 12 дана и затим је до краја марта НАТО постепено преузео команду и успоставио операцију *Уједињени заштитник*. Државе чланице НАТО су се сагласиле да ће Алијанса преузети команду поморских операција за увођење ембарга УН за увоз наоружања у Либији, 23. марта 2011. године. НАТО је за надгледање и наметање ембарга ангажовао 19 ратних бродова и подморница (подржаних поморским патролним авионима и борбеним авионима), чији је задатак био да партолирају територијалним водама Либије и да спрече достављање оружја поморским путем. Ратним бродовима и авионима НАТО је одобрено да зауставе и претраже пловила за које се сумња да превозе наоружање, материјале повезане са тим или плаћенике, у складу са Резолуцијом 1973.⁹⁵¹ Пренос команде над зоном забране лета договорен је 24. марта, док су копнени напади по било ком основу, остали да буду одговорност коалиције под командом САД.⁹⁵² НАТО је потом преузео

⁹⁴⁹ US Department of Defense, Briefing by Vice Adm. Gortney on Operation Odyssey Dawn, 19 March 2011

⁹⁵⁰ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 9

⁹⁵¹ NATO OPERATIONS UNDER A NEW STRATEGIC CONCEPT AND THE EU AS AN OPERATIONAL PARTNER, 177 DSCTC 11 E rev. 1 final, NATO PA Defence and Security Committee, 2011. доступно на <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=2592>, приступљено: 14/11/2014, Такође видети и: *NATO Arms Embargo against Libya, Operation UNIFIED PROTECTOR*, Fact Sheet, NATO, Public Diplomacy Division (PDD) - Press & Media Section Media Operations Section (MOC).

⁹⁵² НАТО и државе чланице Алијансе су се противиле употреби копнених снага, али је остављена могућност употребе спасилачких тимова у случају обарања авиона. Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, op. cit., стр. 108. Међутим, средином априла Уједињено Краљевство је ангажовало групу војних официра за везу у саветодавном својству опозиције у Бенгазију. Њихова улога је била обука Националног прелазног савета како да унапреде своје војну организациону структуру, комуникацију и логистику, као и како да дистрибуирају хуманитарну помоћ и доставе медицинску подршку. Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 18. Касније су то учиниле и Француска и Италија. Такође, током операције су ангажоване и специјалне снаге у прикривеним акцијама. Fabrizio Coticchia, “The

команду успостављања зоне забране лета 25. марта као део операције *Уједињени заштитник*. Коначно, упркос противљењу неких чланица НАТО, након даљих разговора лидери НАТО сложили су се 27. марта 2011. године да Алијанса преузме команду за све војне операције у подршци Резолуције 1973. Преузимање команде је извршено 31. марта 2011. године. Дакле, НАТО је формално преузео јединствену контролу свих војних операција у либијској области операција у 06,00 часова 31. марта 2011. године.⁹⁵³ Операцијом је командовао врховни командант НАТО снага за Европу адмирал Џејмс Ставридис, тј. Врховна команда савезничких снага за Европу из Монса у Белгији, којој је била потчињена Заједничка Команда савезничких заједничких снага из Напуља у Италији, надређена савезничким командама ваздухопловних снага из Измира у Турској и команди поморских снага из Напуља у Италији (слика бр. 16).⁹⁵⁴

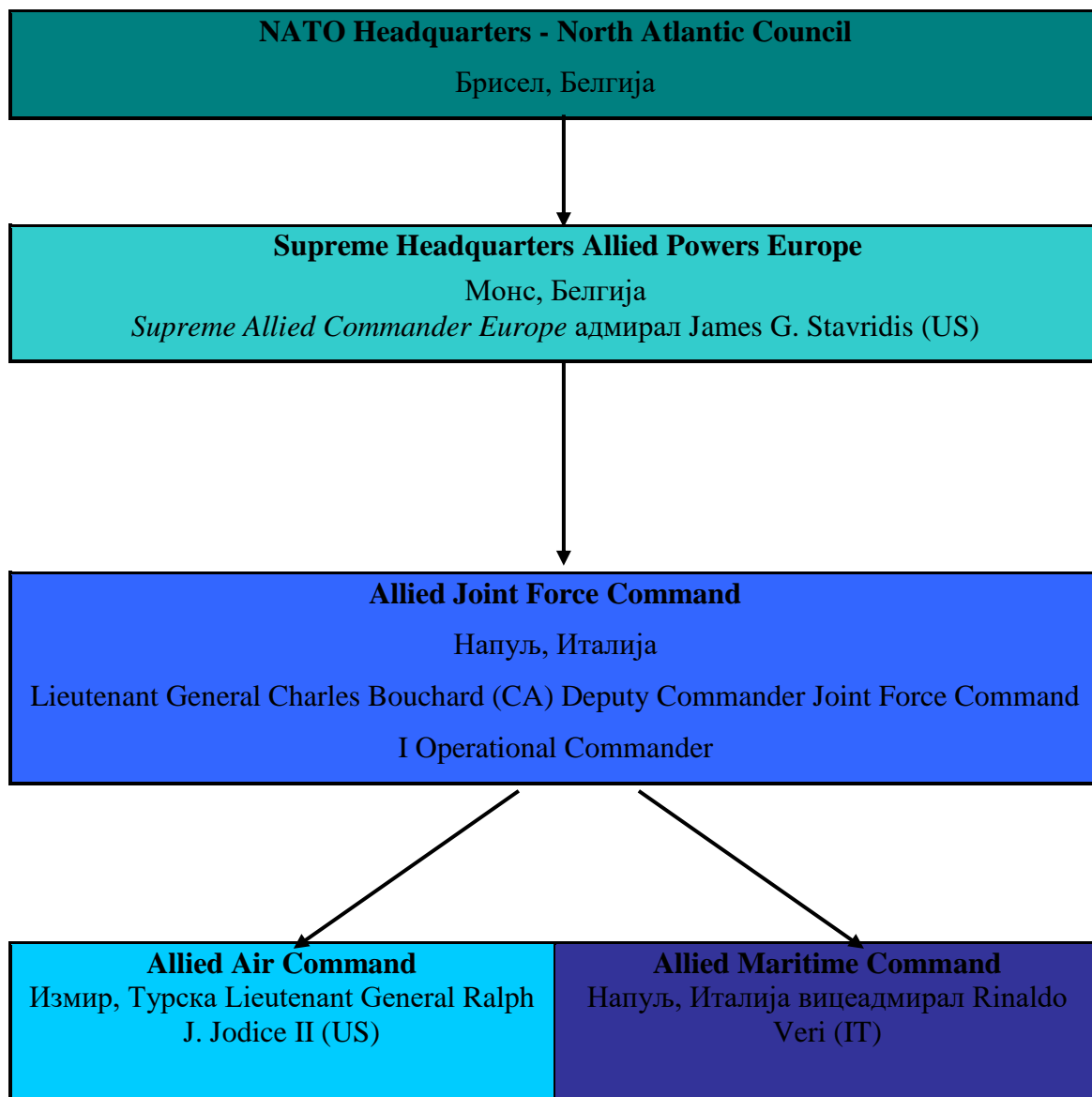
По преузимању командовања над операцијом НАТО је наставио поморску блокаду (са око 40 бродова из девет земаља), контролу ваздушног простора и подршку побуњеничким снагама дејствима из ваздушног простора.⁹⁵⁵

‘enemy’ at the gates? Assessing the European military contribution to the Libyan war”, *Perspectives on Federalism*, Vol. 3, issue 3, 2011, pp. 56-59. О намери да снабдевају побуњенике војним материјалима и пошаљу своје војне саветнике, Француска, Италија, УК и САД су одмах обавестиле УН, што међутим није био случај са Катаром и Уједињеним Арапским Емиратима. Информације о њиховом броју су поверљиве, али се процењује да је било око двадесет саветника из сваке од ових земаља. Florence Gaub, *The North Atlantic Treaty Organization And Libya: Reviewing Operation Unified Protector*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, Ashburn Drive, Carlisle, PA, 2013, pp. 9-10.

⁹⁵³ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 1.

⁹⁵⁴ Марко Павловић, “Раг у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, op. cit., стр. 101-102. и Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 11-12.

⁹⁵⁵ Миодраг Гордић, Крум Цветковић, Иван Петровић, “Утицај ваздухопловних и противваздухопловних дејстава на физиономију вођења савремених оружаних сукоба”, op. cit., стр. 240.

Слика бр. 16. Командна стуктура операције *Уједињени заштитник*

У операцији су учествовале: Белгија, Бугарска, Канада, Данска, Француска, Грчка, Италија, Холандија, Норвешка, Румунија, Шпанија, Турска, САД и УК. Осим држава чланица НАТО учествовале су и Шведска, Јордан, Катар и Уједињени Арапски Емирати (табела бр. 2 и Прилог 5). Значајну логистичку подршку операцији, дале су Италија и Малта уступањем своје инфраструктуре.

Табела бр. 2. Учешће држава у операцијама у Либији

Државе	Ваздухопловне операције	Поморске операције
Чланице НАТО		
Белгија	●	■
Бугарска		■
Канада	●	■
Данска	●	
Француска	●	■
Грчка	●	■
Италија	●	■
Холандија	○	■
Норвешка	●	
Румунија		■
Шпанија	○	■
Турска	○	■
САД	●	■
УК	●	■
Нечланице НАТО		
Јордан	○	
Катар	○	
Шведска	○	
УАЕ	●	
ЛЕГЕНДА: ● – учешће у ваздухопловним нападима ○ – учешће у спровођењу забране летења ■ – спровођење поморског ембарга		

Операција *Уједињени заштитник* је имала три главна циља:

- наметање ембарга УН на наоружање – 19 ратних бродова НАТО из 9 чланица НАТО почетно су биле оперативне у међународним водама као подршка операцији, иако је тај број касније био смањен на 12 бродова како је операција

напредовала. Њихов главни задатак је надгледање бродова и ваздухоплова који се крећу ка либијској територији и имали су право да зауставе и претраже свако пловило за које се сумња да превози забрањени терет. Као последње средство могли су користити силу. Патролни авиони и борбени авиони су такође били ангажовани у области операције да обезбеде надгледање на велику даљину и пресретање сваког авиона за који се сумња да преноси наоружање у Либију. НАТО бродови неће ући у либијске територијалне воде. Уколико би пронашли наоружање или плаћенике, пловила и њихова посада треба да буде испраћена до безбедне луке где их преузимају међународне или националне власти. Осумњичени ваздухоплови су пресретани и испраћени до аеродрома које је одредио НАТО. Алијанса је тесно сарађивала са Међународном поморском организацијом како би обезбедила да се пловидба легитимних трговачких и приватних бродова настави несметано.

- наметање зоне забране лета – као део оперативних поморских пловила и ваздухоплова за надгледање обезбеђено је надгледање у реалном времену и координација ваздушне активности над либијским ваздушним простором. Они су такође били одговорни за откривање сваког ваздухоплова који уђе у зону забране лета без претходног одобрења. НАТО борбени авиони су били на располагању за пресретање сваког авиона који крши зону забране лета, уз могућност да се супротставе ако представља претњу. НАТО је јасно ставио до знања да ће у наметању зоне забране лета, сила једино бити коришћена као последње средство. Снаге НАТО су такође имале право на самоодбрану против напада из ваздуха, или са копна.

- заштита цивила и цивилних центара – НАТО је спроводио операције извиђања, надгледања и прикупљања информација у циљу идентификовања снага које представљају претњу цивилима и областима насељеним цивилима. Поступајући према овим информацијама, НАТО ваздухопловне и поморске снаге могле су да укључе мете било на копну или у ваздуху. Мете су одређивали оперативни команданти НАТО, а удари на мете су укључивали тенкове, оклопне транспортере, системе за противваздухопловну одбрану, складишта, командне и контролне центре и артиљерију у близини кључних цивилних области.⁹⁵⁶

⁹⁵⁶ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 11-12.

Министри спољних послова НАТО земаља и партнера формулисали су у Берлину 14. априла 2011. године услове за завршетак операције *Уједињени заштитник*: “престанак свих напада и претњи напада на цивиле и подручја насељена цивилима; повлачење режимских снага, укључујући и из свих насељених подручја у која су насилно ушли, која су окупирана или су под опсадом; обезбеђивање непосредног, потпуног, безбедног и несметаног хуманитарног приступа свим људима у Либији којима је потребна помоћ”.⁹⁵⁷

Од преузимања команде НАТО крајем марта 2011. године савезници су се сложили да спроведу операције за почетни период од 90 дана. Почетком јуна, НАТО савезници су се сложили да продуже операције за још 90 дана, од 27. јуна до краја септембра 2011. године.⁹⁵⁸ Муамера Гадафија су 20. октобра 2011. године убиле побуњеничке снаге у близини Сирте у Либији. Прелазна влада Либије је прогласила ослобођење 23. октобра 2011. године. На састанку Северноатлантског савета НАТО донета је прелиминарна одлука да престану НАТО са операцијама у Либији 31. октобра 2011. године. Генерални секретар НАТО је ту одлуку потврдио изјавом: “НАТО операција да заштити народ Либије, под историјском мандатом Уједињених нација, је веома близу завршетка. Донели смо прелиминарну одлуку да завршимо операцију *Уједињени заштитник* 31. октобра, а ми ћемо донети формалну одлуку у наредних неколико дана. Када завршимо операцију, заједно са нашим партнерима, ми ћемо пратити ситуацију и задржи способност да одговоримо на претње цивилима, ако је то потребно. Тако да народ Либије безбедно може да своју будућност у потпуности узме у своје руке”.⁹⁵⁹

1.1.1. Улога поморских снага у војној интервенцији у Либији

Током интервенције у Либији, ратне морнарице су спроводиле задатке из широког спектра операција – од поморске безбедности и поморске блокаде до

⁹⁵⁷ NATO OPERATIONS UNDER A NEW STRATEGIC CONCEPT AND THE EU AS AN OPERATIONAL PARTNER, 177 DSCTC 11 E rev. 1 final, NATO PA Defence and Security Committee, 2011. доступно на: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=2592>, приступљено: 14/11/2014

⁹⁵⁸ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 20.

⁹⁵⁹ *Ibid.*, p. 25.

традиционалних поморских способности, као што су противминска дејства, бродска артиљеријска дејства и удара са поморских платформи, истиче Ли Вилетт (*Lee Willett*).⁹⁶⁰ Други аутори указују да је НАТО поморска операција у Либији потврдила високу ефикасност и доказала јединствену способност Алијансе да здружи и контролише мултинационалне поморске снаге. Такође, они истичу да су носачи авиона позиционирани недалеко од либијске обале омогућили флексибилну, брзо реагујућу ваздушну моћ; миноловци су разминирали пловни пут за доставу помоћи у лукама, бродови су пресретали брзе обалне чамце и омогућавали бродску артиљеријску ватрену подршку.⁹⁶¹ Такође, командант здружених снага РМ САД адмирал Семјуел Џ. Локлир III је навео да је операција у Либији показала не само агилност и флексибилност поморске моћи, већ и да би без ње способност коалиције да помогне дејства на копну била смањена.⁹⁶²

Највећи део активности, које су обављале савезничке поморске снаге у интервенцији у Либији 2011. године, одређен је након усвајања Резолуције 1970 од стране Савета безбедности УН. Ова Резолуција одобрила је санкције са циљем подржавања ембарга на наоружање. Резолуција 1973 СБ УН, која је убрзо донесена, проширила је мандат тако да је обухватио претрес бродова који су били у или пролазе близу Либије.⁹⁶³

Улога поморских снага у војној интервенцији у Либији се заправо може назвати ренесансом улоге површинских ратних бродова. Површински ратни бродови су често били видљиво лице националне моћи, јер су ангажовани широм света. Упркос томе, од краја Хладног рата њихов број је драстично смањен у многим ратним морнарицама. Површински ратни бродови се уобичајено истурено размештају у областима потенцијалног националног интереса и међународних криза. Стога су многе НАТО државе ангажовале поморске снаге у Средоземном мору почетком 2011. године, предвиђајући неопходност њихове употребе у вези са развојем ситуације у региону. Ова размештања ратних бродова нису била нужно везана са кризом у Либији. Међутим, након ескалирања кризе у Либији,

⁹⁶⁰ Lee Willett, "The Maritime Contribution", in *Accidental Heroes, Britain, France and the Libya Operation*, An Interim RUSI Campaign Report, September 2011, p. 8.

⁹⁶¹ Mark Laity, "The Latest Test for NATO", *The RUSI Journal*, Vol. 157, No. 1, 2012, p. 56-57.

⁹⁶² Lee Willett, "The Maritime Contribution", *op. cit.*, p. 8.

⁹⁶³ Christian Wollert, "Naval assets: not just a tool for war" in Kjell Engelbrekt, Marcus Mohlin and Charlotte Wagnsson (eds), *The NATO Intervention in Libya Lessons learned from the campaign*, Routledge, Oxon, New York, 2014, p. 133.

управо су ови поморски капацитети представљали кључну компоненту интервенције и уједно ону која се неоправдано занемарује. Заправо сукоб у Либији се сагледава као ваздушна кампања под вођством НАТО, али оно што није познато јесте да је постојало обимно поморско присуство током кампање.⁹⁶⁴ С обзиром на близину Либије и европских држава чланица НАТО, Шпаније, Француске, Италије, Грчке и Турске, поморске снаге су прешле ове раздаљине за мање од неколико дана.⁹⁶⁵ Поморске снаге САД, Велике Британије, Француске и Италије су дале највећи допринос у интервенцији, и стога су оне у фокусу истраживања.

Ратна морнарица САД је допунила капацитете поморских снага европских чланица НАТО. Нарочито је била кључна улога командног брода РМ САД *Mount Whitney* у успостављању командно-контролне мреже међународних поморских снага у операцији. Ратни бродови САД играли су доминантну улогу у поморским снагама размештеним недалеко од обала Либије. Са 11 ратних бродова размештених у првим недељама интервенције, РМ САД је имала највећи појединачни контингент, и чинила је отприлике трећину ангажованих снага. Поморске снаге САД су укључивале десантне носаче хеликоптера са којих су полетали AV-8B Harriers и EA-18 авиони за електронска дејства.⁹⁶⁶

Поморске снаге су обезбедиле посебне одговоре и понудиле могућности, као подршку операцијама у Либији, па стога поједни аутори сматрају да то могу учинити и у другим потенцијалним кризама. Вилет истиче да је анализа Џона А. Тирпака (*John A. Tirpak*) о кључним лекцијама из Либије у којој истиче да напосто нема замене за истурени размештај ваздухопловних снага (*forward deployed forces*), једнако релевантна и за поморске снаге.⁹⁶⁷

Како се “арапско пролеће” ширило, државе су се припремале за операције евакуације небораца од Сирије, Јемена, Бахреина до Либије. Истурено размештање поморских снага у међународним водама, може да обезбеди одређену

⁹⁶⁴ Ibid., p. 134.

⁹⁶⁵ Ibid., p. 135.

⁹⁶⁶ John Barry, “Lessons of Libya for Future Western Military Forays,” European Institute, August 2011, доступно на: <http://www.europeaninstitute.org/EA-August-2011/lessons-of-libya-for-future-western-military-forays.html>., приступљено: 16/04/2015

⁹⁶⁷ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (ed.), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2012, p. 41; Видети шире у: John A. Tirpak, “Lessons From Libya”, *Air Force Magazine*, Vol. 94, No. 12, December 2011, p. 34.

врсту флексибилности, која је кључна за припрему за такве ситуације. Такође, размештене поморске снаге омогућавају државама да се припреме за спровођење бројних других задатака, како истовремено, тако и узастопно са операцијама евакуације небораца. Како се ситуација у Либији погоршавала, истурени размештај поморских снага омогућио је државама да започну операције евакуације већ 24. фебруара, пре него што је Резолуција СБ УН 1973 била усвојена.

Пре почетка борбених дејстава у марту 2011. године, поморске снаге НАТО држава појединачно су отпочеле са операцијама евакуације небораца. Заправо, и друге државе које су имале држављане у Либији су ангажовале сопствене поморске снаге за евакуацију небораца. Способност да се користе бродови за операције евакуације је приказана у многим сукобима, укључујући и Либан 2006. године и Либију 2011. године. Наиме, многе државе су употребиле ратне и трговачке бродове за спасавање хиљаде цивила из области сукоба. На пример, да помогну евакуацију индијских држављана из Либије индијска РМ је послала десантни носач хеликоптера брод-док *Jalashwa* и разарач *Mysore*.⁹⁶⁸ Кинеска ратна морнарица је из противпиратске операције у Индијском океану упутила фрегату *Xuzhou* да спроведе прву кинеску операцију евакуације небораца у борбеној зони.⁹⁶⁹ Британски ратни бродови *Cumberland* и *York* су спровели операцију евакуације небораца под називом *Operation Deference*, током које је евакуисано 497 људи из Бенгазија (454 бродом *Cumberland*, и 43 бродом *York*).⁹⁷⁰

Поморске снаге НАТО држава су у Либији доприносиле интервенцији кроз читав спектар примене силе – од веома слабог, као што су операције евакуације небораца, до другог краја односно операција удара Томаховк крстарећим ракетама.⁹⁷¹ У интервенцији у Либији је са бродова и подморница америчке ратне морнарице лансирана 221 крстарећа ракета, док је са британске подморнице лансирано око седам Томаховк ракета. Британска нуклеарна нападна подморница

⁹⁶⁸ Ian Speller, *Understanding naval warfare*, op. cit., p. 139.

⁹⁶⁹ Кинеско укључивање у кризу у Либији је било веома упечатљиво и с обзиром на раст њеног глобалног присуства може се са извесношћу очекивати и у будућности. Lee Willett, "The Maritime Contribution", op. cit., p. 9.

⁹⁷⁰ *A Global Force 2011/12*, Royal Navy and Newsdesk Communications, London, 2012, p. 74.

⁹⁷¹ Lee Willett, "Don't Forget about the Ships", op. cit., p. 41.

Triumph је лансирала једну од првих Томахавак ракета на циљеве у Либији.⁹⁷² Наиме, ова британска подморница је лансирала Томахавак ракете треће генерације (Block III) и, по први пут ракете четврте генерације (Block IV). Такође, ово је било прво британско самостално извођење Томахавак удара. Подморница *Triumph* је Томахавак крстарећим ракетама, гађала либијску противваздухопловну одбрану и друге објекте режима, како би омогућила успостављање зоне забране лета и смањила борбене могућности режимских снага од првог дана борбене операције.⁹⁷³ Стратегијска ракетна подморница *Florida* типа *Ohio* (РМ САД) је у једном плотуну испалила 93 ракете од свог максималног потенцијалног оптерећења од 154 Томахавак лансирања. То је омогућило ратној морнарици САД да задржи способност да испали велики број Томахавак ракета, чак и са мањег броја доступних платформи.⁹⁷⁴ Такође, ови Томахавак удари по либијским снагама представљају прво борбено лансирање крстарећих ракета са подморница типа Охајо.⁹⁷⁵ Поред тога, могућност подморница типа Охајо да искористе простор и флексибилност садржана у њиховој величини ефикасно постају нова физичка манифестација старог САД концепта “брода арсенала”.⁹⁷⁶

Заправо, ратни бродови РМ САД наоружани Томахавак ракетама који су дејствовали здружено са авионом F-18 Growler и подморница *Triumph* уништили су већину либијске мреже противваздухопловне одбране у неких 35 минута од почетка операције и на тај начин омогућили неометане накнадне ваздухопловне нападе.⁹⁷⁷ Мето су били војни објекти и противваздухопловни одбрамбени систем дуж либијске обале и копна. На овај начин, био је “поплочан пут” за налет ваздухоплова те коалиције изнад либијског копна. У овој раној фази

⁹⁷² Поред РМ САД, од 1998. године и ратна морнарица УК је способна за извођење удара Томахавак ракетама. Од када су у наоружању УК ова оружја су знатно мање коришћена у односу на САД. *Ibid.*, p. 42.

⁹⁷³ Lee Willett, “The Maritime Contribution”, op. cit., p. 8.

⁹⁷⁴ Lee Willett, “The Maritime Contribution”, op. cit., p. 8. Видети и: Luca Peruzzi, “SLCMS: Weapon Of Choice For Deep Strike”, *Armada International*, 5/2012, p. 22.

⁹⁷⁵ “With Precision: Operation Odyssey Dawn”, *Precision Strike Digest*, Vol. 24, No. 1, 1st Quarter/2011, p. 8., доступно на: http://www.precisionstrike.org/pdf/2011_1st_%20QTR_Digest.pdf, приступљено: 07/04/2017

⁹⁷⁶ Lee Willett, “The Old And The New: Policy, Operational And Capability Equirements For Future Naval Technology”, Keynote Adress, Conference, p. 4, доступно на: <http://www.infodefensa.com/wp-content/uploads/2.-Keynote-Adress.-Lee-Willett.pdf>, приступљено: 07/04/2017

⁹⁷⁷ *Operations in Libya*, Ninth Report of Session 2010–12, Volume II, Additional written evidence, House of Commons, Defence Committee, Ordered by the House of Commons to be published 12 & 26 October, and 15 November 2011, Ev w23

интервенције, удари су били усмерени да се онеспособи командна, контролна, комуникациона и обавештајна инфраструктура, либијска противваздухопловна одбрана и друге режимске снаге да наставе офанзивне операције против побуњеника и цивила на истоку, посебно у подручју око Бенгазија.⁹⁷⁸

Стратегијска предност Томахавак ракета је што су могу да досегну дубоко у непријатељску територију. У Либији су гађана противваздухопловна одбрана, командни и контролни центри Гадафијевих снага као предуслов за успостављање зоне забране лета. Заправо, удари и домет Томахавак крстарећих ракета са ратних бродова су помогли да се изазове ефекат принуде и омогући успостављање зоне забране лета.⁹⁷⁹ У том контексту, Бруно Грузел (*Bruno Gruselle*) сматра да је интервенција у Либији још једном показала вредност поседовања и коришћења крстарећих ракета у првим сатима конвенционалног сукоба, било да се њима неутралише непријатељска противваздухопловна одбрана, уништава инфраструктура и стратешка средства или нападају политичке мете.⁹⁸⁰

После интензивних почетних напора, поморске снаге су помериле свој фокус на спровођење ембарга на наоружање и на подржавање зоне забране лета. Уједињено Краљевство је у поморској операцији ангажовало 16 бродова, подморница и помоћних средстава, што је чинило готово 20 одсто укупних поморских снага коалиције. У оквиру ових снага у зони операције је било присутно шест од деветнаест разарача и фрегата колико има УК. У операцији су учествовали разарачи типа 42 *Liverpool* и *York*, фрегате типа 23 (*Duke*)⁹⁸¹ *Iron Duke*, *Sutherland* и *Westminster* и фрегата типа 22 (*Broadsword*) *Cumberland*.⁹⁸²

⁹⁷⁸ Christian Wollert, "Naval assets: not just a tool for war", op. cit., p. 138.

⁹⁷⁹ Lee Willett, "The Old And The New: Policy, Operational And Capability Equirements For Future Naval Technology", op. cit., p. 4.

⁹⁸⁰ Bruno Gruselle, *Long Range Strikes in 2025*, recherches & documents, No 01/2012, Fondation pour la Recherche Stratégique, Paris, 2012, p. 5.

⁹⁸¹ Фрегата типа 23 је противподморнички ратни брод чија је превасходна улога била у пружању помоћи при заустављању Совјетске флоте, нарочито подморница, што је могуће северније, тј. њихово откривање и уништавање на што већим даљинама. Такође, њихова улога је била и учешће у другим операцијама на Атлантику. "Type 23 Frigate", *Naval Forces, International Forum For Maritime Power*, 3/1989, p. 18.

⁹⁸² Почетни доприноси Краљевске ратне морнарице УК у интервенцији у Либији, изискивали су да се оставе по страни неки други поморски задаци који су били у току. У тренутку почетка операције у Либији брод *Cumberland* је учествовао у противпиратској операцији и другим безбедносним операцијама у Индијском океану, па га је заменио брод *Liverpool*. Брод *York* је био на пловидби за Јужни Атлантук, када је добио задатак да иде ка Либији, док је брод *Westminster* је био оперативан у водама Велике Британије. За време трајања кризе у Либији, Велика Британија је морала да изабере између четири кључна национална задатка: противпиратске операције,

Током интервенције режимске снаге су непосредним бројним акцијама слабог интензитета претиле коалиционим снагама и њиховим операцијама. Гадафијеве снаге су на мору користиле брзе борбене чамце за минирање приобалних вода, стварајући претњу како ратним тако и трговачким бродовима који су одвозили неборце и који су довозили хуманитарну помоћ. Стога су током сукоба, површински ратни бродови (разарачи и фрегате као и противмински бродови) држали отвореним кључне поморске комуникације. С обзиром на потребу да се избегне дуже ангажовање на копну, обезбеђивање приступа мору и са мора је било кључно у интервенцији. Заправо, постојала је опасност да поморске снаге НАТО држава буду на удару стратегија и тактика осмишљених да им одсеку приступ водама од кључног интереса. На пример, способност Ирана да минира мореуз Хормуз, указује на то да чак и ограничене активности полагања мина могу да проузрокују значајне стратегијске изазове.⁹⁸³ Стога су, противмински бродови Уједињеног Краљевства, Холандије и Белгије имали важну улогу у противминским операцијама у либијским територијалним водама.

Површински бродови су били централна компонента наметања ембагра на наоружање, путем њихових могућности за надгледање и способности за пресретање. Њихова улога у држању поморских комуникација отвореним омогућила им је да играју кључну улогу у достављању хуманитарне помоћи Бенгазију и Мисрати. Такође, површински бродови су прецизном бродском артиљеријском ватром уништили значајне капацитете режимских снага на копну. Бродови *Iron Duke*, *Sutherland* и *Liverpool* су посебно допринели овом задатку. Брод *Liverpool* је испалио 211 високоексплозивних и светлећих граната, што се сматра најобимнијом употребом бродске артиљеријске подршке ратних бродова

присуства ради одвраћања у Јужном Атлантику, унутрашњих поморских задатака, или пружања подршке операцији под мандатом УН у Либији. Стога је у фебруару 2011. године одлучено да се одустане од борбе против наркотика и помоћи у катастрофама патролама ратним бродом у Карибима. Такође, ово показује две карактеристике примене поморских снага: способност да се брзо крећу од једног оперативног подручја у друго и могућност промене од једне врсте операције у другу. Lee Willett, "The Maritime Contribution", op. cit., p. 8. Видети и: *The Royal Navy & Libya, How your Royal Navy contributed to the tri-service, multi-national campaign in 2011*, Royal Navy, fleetgraphicscentre, 2011.

⁹⁸³ Иран је 2011. године запретио да ће минирати мореуз Хормуз, који представља веома важан стратегијски пролаз. Мореуз Хормуз је један од најпрометнијих пловних путева јер кроз њега пролази приближно шестина укупне светске производње сирове нафте. Kenneth Katzman, Neelesh Nerurkar, Ronald O'Rourke, R. Chuck Mason, Michael Ratner, *Iran's Threat to the Strait of Hormuz*, Congressional Research Service, 2012, p. 1.

британске Краљевске морнарице од Фокландског рата.⁹⁸⁴ Један од најзначајнијих употреба бродске артиљеријске подршке се догодио у августу код Злитана, када су се *Sutherland* и *Liverpool* и француски брод *La Vallee* ротирли на ватреној линији како би ометали Гадафијеве снаге. У једном од ангажовања разарач *Liverpool* је уништио конвој Гадафијевих снага са педесет пет испањених граната. Светлеће гранате су такође коришћене у више наврата, укључујући у Мисрати у јуну, како би се помогло побуњеницима и обезбедила демонстрација силе. Могућности бродске артиљерије су резултирале тиме да је бродска артиљеријска подршка била корисна под различитим околностима. Неоспорно је да су ваздушни напади и бродска артиљеријска подршка широм Либије, у местима као што су Брега, Сирт, Таверга (недалеко од Мисрате), Триполи и Злитан, помогли су да се спрече Гадафијеве снаге да користе своја борбена средства.⁹⁸⁵

Иако је Резолуција 1973 недвосмислено забрањивала могућност ангажовања снага на копну, остао је захтев да се убаци ограничен број људства на копно. Па су стога, поморске снаге искрцале копнене трупе (укључујући маринце и специјалне снаге), хуманитарно особље и цивилне званичнике влада. На британске бродове *Cumberland* и посебно на *Westminster* укрцали су се дипломатски тимови Министарства спољних послова (Foreign and Commonwealth Office, FCO) који су поред осталих задатака били укључени у успостављање контакта са деловима побуњеничког Националног прелазног савета који је био у повоју. Бродови су такође укрцали и одреде маринаца (Royal Marines), који су обезбеђивали дипломатске тимове на обали, помагали да се обезбеди евакуација Британаца и грађана других држава и лоцирали и обезбеђивали кључне инфраструктурне локације, укључујући рафинерије нафте. Такође, сквадрон припадника британских поморских специјалаца (Special Boat Service, SBS) био је убачен у Либију како морским, тако и ваздушним путем.

У Либији је први пут ангажована новоформирана Ударна група снага за одговор Краљевске морнарице УК (Response Force Task Group), успостављена Стратешким прегледом одбране и безбедности. Група за одговор је била један од најзначајнијих доприноса УК и такође је омогућила Краљевској морнарици да

⁹⁸⁴ Lee Willett, "Don't Forget about the Ships", op. cit., p. 43.

⁹⁸⁵ Steven Paget, "Old but Gold: The Continued Relevance of Naval Gunfire Support for the Royal Australian Navy", *Security Challenges*, Vol. 10, No. 3, 2014, pp. 74-75.

тестира бројне нове оперативне концепте, укључујући ваздухопловно-поморске интеграције и операције ударне групе као целине. Ударна група снага за одговор је била осмишљена тако да омогући удар (кроз ваздухопловне операције и ударе крстарећим ракетама); амфибијске и хеликоптерске операције; поморску безбедност; команду и контролу; регионално ангажовање; хуманитарне операције укључујући евакуације и помоћ у катастрофама. Поред тога користећи се начелом слободе мора омогућила је приступ региону од интереса и способност да обезбеди могућност уласка “чизме на терен”.⁹⁸⁶

Ангажовање Ударне групе снага за одговор показало је одређене кључне лекције о улози поморских снага. Наиме, рано размештање капацитета ударне групе састављене од брода *Liverpool*, подморнице *Triumph* и помоћног брода *Argus* у зону операције, и рани долазак читаве Ударне групе снага за одговор у регион, створио је могућност да се спроводе различите операције без чекања на успостављање савезничких снага. Пре почетка политичких немира у Северној Африци 2011. године, Ударна група снага за одговор се припремала за низ вежби под називом *Cougar 11*, која би Ударну групу одвела кроз Средоземно море и Суецки канал у Индијски океан и потом у Персијски залив.⁹⁸⁷ Током тог размештања Ударна група снага за одговор је требало да спроведе комбиновану вежбу са ударном групом носача авиона *Charles de Gaulle* Француске РМ и поморским снагама једног броја пријатељских земаља, као део мисије регионалне безбедности Краљевске морнарице у Средоземљу и Блиском истоку.⁹⁸⁸ Међутим, “арапско пролеће” је ескалирало и Ударна група је добила нови задатак да остане у Средоземном мору. Држање Ударне групе снага за одговор у источном Средоземљу омогућило је највећи могући степен њеног одговора у односу на било какву кризу у региону. Пошто је Ударна група остала у Средоземном мору извела је бројне вежбе укључујући амфибијску вежбу коју је предводио НАТО у Албанији, тактичку обуку убацивања и прво укрцавање пет борбених хеликоптера Апача (*Apache Longbow*) на амфибијски брод-носач хеликоптера *Ocean*, током вежбе *Cypriot Lion* на Кипру. Ово је имплицирало да је Ударна група била спремна да брзо одговори са различитим могућностима којима располаже.

⁹⁸⁶ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 44.

⁹⁸⁷ *Ibid.*

⁹⁸⁸ *A Global Force 2011/12*, op. cit., p. 36.

Сем тога, у неколико прилика Ударна група снага за одговор је била сврсисходно подељена. Почетком ангажовања брод *Argus* је преузео елементе батаљона маринаца (40 Commando Royal Marines) спремне да пружи подршку на мору у случају операције евакуације небораца из Јемена. Два месеца од почетка размештања Ударна група снага за одговор је подељена на два дела, једним чије је језгро био десантни носач хеликоптера *Ocean*, који су остали позиционирани недалеко од Либије и другим делом који је предводио десантни носач хеликоптера брод-док *Albion*, који је упућен источно од Суеца да спроводи стратегијске активности са савезницима и партнерима на Блиском истоку.⁹⁸⁹ Први поморски лорд УК адмирал Марк Стенхоуп (*Mark Stanhope*) је изјавио да је Ударна група снага за одговор: “успешно доказала своју вредност за предузимање одвојених, али истовремених мисија у различитим зонама операције (недалеко од Либије и источно од Суеца), и допринос здруженим и мултинационалним операцијама. Она је показала својствену мобилност, флексибилност и интероперабилност поморских снага”.⁹⁹⁰

Надаље, концепт базиран на мору као што је показала Ударна група је повећао свој стратегијски значај у операцији у Либији. Присуство тактичке формације јачине батаљона (Commando group) од 615 људи, настале углавном од батаљона маринаца 40 Commando, омогућавало је УК опцију убацивања “чизме на терен”, у случају потребе. Наиме, формација величине батаљона маринаца била је ангажована на мору за потенцијалне операције између две копнене смене у Авганистану.

Ефикасност Ударне групе снага за одговор у операцији у Либији отворила је дискусију о томе да ли НАТО треба да размотри повећање поморске групе за брзо реаговање и изазвало је много интересовања међу другим државама. Ударна група је обезбедила низ способности у интервенцији у Либији, укључујући разминурање, контролу и подршку ваздухопловних снага УК, бродску артиљеријску ватру за уништење циљева на копну, омогућила полетање борбених хеликоптера и ударе тактичких крстарећих ракета са мора.⁹⁹¹

⁹⁸⁹ *Ibid.*, pp. 36-37.

⁹⁹⁰ Mark Stanhope, “Making a difference” in *A Global Force 2011/12*, op. cit., p. 16.

⁹⁹¹ *The Response Force Task Group (RFTG), The UK’s Very High Readiness Maritime Force*, Royal Navy, CNS Strategy, 2012, p. 1.

1.1.2. Ефекти принуде поморске моћи у интервенцији у Либији

Поморско уверавање као својеврстан вид уверавања оружјем је у великој мери примењено у интервенцији у Либији. Наиме, ратне морнарице су кроз историју до данашњих дана играле кључну улогу у вршењу ефеката одвраћања и принуде. Истуреним размештајем бродова, ратне морнарице поседују могућност да утичу на сукобе и кризе на копну.

У том смислу, Група за одговор британске РМ је показала ефекте размештањем ратних бродова поред и дуж либијске обале током интервенције у Либији. Стога је, јасно зашто је адмирал Марк Стенхоуп нагласио да ратне морнарице треба да буду на мору и да што више разместе снаге, мања је потреба да реагују. “На тај начин што су на мору, истурен размештај, наших ратних морнарица и упорно присуство у регионима од интереса... обезбеђује им пројекцију силе”⁹⁹², закључује Стенхоуп. Коришћење унапред размештених морнарица често значи да ће ратни бродови у свакој датој операцији бити први који улазе у, и последњи који из операције излазе.⁹⁹³

Недавно усвојени Стратешки преглед одбране УК, предвидео је да се из употребе повуку актуелни носачи авиона, па стога Велика Британија није могла да упути носач у операцију. Међутим, укрцавањем хеликоптера Апача британске Копнене војске на десантни носач хеликоптера *Ocean*, овим до тада незабележеним оперативним размештајем, остварена је “измена” способности. У ствари, јавна демонстрација ових нових способности, на обали Кипра неколико недеља раније, могла је да има за циљ да се превентивно или принудно утиче на снаге режима у Либији.⁹⁹⁴ Употреба хеликоптера Апача са брода *Ocean*, била је схваћена као промена способности не само због прецизности којом могу да дејствују на копну, већ и због ефекта принуде који се чини да су њихове операције имале на либијске снаге, несразмерно њиховим стварним могућностима. Према речима комодора Џона Кингвела (који је тада био

⁹⁹² Mark Stanhope, *Navies in an age of austerity*, speech to the The Maritime Security Challenges 2012 Conference Banquet, Victoria, British Columbia, Canada, 2 October 2012. доступно на: <https://www.gov.uk/government/speeches/2012-10-02-navies-in-an-age-of-austerity>, приступљено: 10/07/2016

⁹⁹³ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 45.

⁹⁹⁴ Lee Willett, “The Maritime Contribution”, op. cit., p. 8.

командант Групе за одговор) главни циљ операција хеликоптера Апача је био психолошки, а не ударни.⁹⁹⁵

Ефективна употреба прецизних високоексплозивних и светлећих граната са површинских ратних бродова УК имала је намену да произведе ефекат принуде на снаге режима показујући њихову рањивост. Домет и удари Томахаvk крстарећих ракета су такође изазвали сличан ефекат.⁹⁹⁶ Постоје тврдње да је и присуство маринаца који су били укрцани на бродове Групе за одговор и њихова запажена вежба у Албанији и на Кипру изазвала страх од амфибијског напада међу снагама режима. Ти ставови се поткрепљују изградњом обалске одбране у Бреги.⁹⁹⁷

Кључ изазивања ефекта одвраћања и принуде је заснован на изражавању уверљивих капацитета и намера да се употреби сила. Стога чак и једноставно саопштење Министарства одбране УК, преузето у међународној штампи, којим се најављује операција Апача са брода *Ocean* може дати допринос, намерно или случајно, ефекту принуде на Гадафијеве снаге.⁹⁹⁸

И Јан Спелер (*Ian Speller*) наводи да се поморске снаге могу користити за остваривање ефеката принуде самостално као током Фокландског рата, или у здруженим мултинационалним снагама, као током интервенције у Либији.⁹⁹⁹ И Ратна морнарица САД је такође спровела више облика принуде током интервенције у Либији. Распоређивање америчких и европских ратних бродова недалеко од обала Либије 2011. године је представљало робусну вежбу поморске дипломатије која је резултирала применом војне силе као подршке побуњеника у свргавању Муамера ел Гадафија.¹⁰⁰⁰ Опште уверење је било да су поморске снаге имале значајну улогу у укупном успеху кампање.¹⁰⁰¹ Подсетимо, Резолуција СБ УН 1973 дозволила је “све неопходне мере” за заштиту цивила, укључујући ембарго на наоружање, захтеве за обуставу ватре, зону забране лета и несметан

⁹⁹⁵ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 45.

⁹⁹⁶ Lee Willett, “The Old And The New: Policy, Operational And Capability Equirements For Future Naval Technology”, op. cit., p. 4.

⁹⁹⁷ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 45.

⁹⁹⁸ Употреба хеликоптера Апача са брода *Ocean* у Либији, резултирала је расправом о томе да ли се сомалијски пирати могу одвратити на сличан начин. Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 45-56.

⁹⁹⁹ Ian Speller, *Understanding naval warfare*, op. cit., p. 146.

¹⁰⁰⁰ *Ibid.*, p. 87.

¹⁰⁰¹ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 46.

приступ за пружање хуманитарне помоћи, али искључујући окупацију страних снага било које врсте на било ком делу либијске територије. Имајући наведено у виду, као и поставганистанско и постирачко наслеђе које је резултирало смањењем спремности политичких елита и јавности да подрже продужено ангажовање на копну, допринос поморских снага као подршка сваком саставном делу Резолуције СБ УН 1973 била је од кључног значаја у случају Либије.

1.1.3. Сарадња ратних морнарица у интервенцији у Либији

Интервенција у Либији је такође осветлила изазове са којим се суочавају ратне морнарице у максимизирању својих способности да функционишу заједно и у одржавању способности да дају одговарајући допринос мултинационалним операцијама. Ратне морнарице, а посебно главне западне ратне морнарице, које су биле укључене у интервенцију у Либији, имају дугу историју формалних и неформалних сарадњи. Поред тога, РМ САД и УК имају искуства у заједничком спровођењу поморских експедиционих операција.¹⁰⁰² Сем тога, операција *Активан подухват*, је кроз истоветне процедуре, заједничка искуства интероперабилности, и везе успостављене пре кризе у Либији, обезбедила Алијанси оквир за брз и интегрисан војни одговор.¹⁰⁰³ Међутим, ратне морнарице осталих држава које су биле укључене у интервенцију у Либији, нису имале много практичног искуства у сарадњи. Један од изазова за коалиционе поморске снаге је стога био интегрисање појединих нових партнера у постојећу оперативну структуру. Конкретно, многе од ратних морнарица, а посебно главне западне ратне морнарице, успоставиле су процедуре (било индивидуално или колективно) за спровођење сложених операција. Пораст броја ратних морнарица које ће бити

¹⁰⁰² Види шире у: Anthony R. Wells, *A Tale of Two Navies: Geopolitics, Technology, and Strategy in the United States Navy and the Royal Navy, 1960-2015*, Naval Institute Press, Annapolis, 2017

¹⁰⁰³ Адмирал Џорџ Замбелас (*George Zambellas*), је у говору испред Војног комитета НАТО у 2012. години, изнео многе од темеља за операцију *Уједињени заштитник* у Либији у 2011. години. Том приликом он је истакао: “Операција *Активан подухват* представља банку искуства, и један прилагодљив оквир који се може користити да се учини много више. То може операционализирати нашу заједничку жељу да се трансформишу наше војне снаге и да одговоре плановима НАТО за будућу безбедност. Усредсређеност на оно што операција *Активан подухват* може да постане, да откључа стратешке могућности”. Michel Soula, “Maritime Security in NATO” in Ioannis Chapsos and Cassie Kitchen (eds), *Strengthening Maritime Security through Cooperation*, NATO Science for Peace and Security. Series E, Human and Societal Dynamics, Vol. 122, IOS Press, Amsterdam, 2015, p. ix

укључене у већи број операција евакуације небораца, поједини истраживачи наводе као разлог да се унапреде концептуална и оперативна интеграција планирања ових операција. Такође, они оцењују да је присуство нових партнера у коалицији представљао изазов за интегрисање других ратних морнарица у мрежу руковођења и командовања.¹⁰⁰⁴ Мрежа је направљена на основу успостављених поморских традиција заједничког деловања, дугогодишњих НАТО процедура и улогом кључних капацитета, попут командног брода РМ САД *Mount Whitney*, поморских команди УК и НАТО команде у Нортвуду. Свакако, важну улогу у оваквим коалицијама имају и успостављени професионални и лични односи између морнаричких старешина током рада у заједничким вежбама и операцијама. Према речима вицеадмирала Вилијама, сам поморски ембарго био је “прилично лак и једноставан”.¹⁰⁰⁵ Уобичајена лакоћа са којом поморске снаге рутински изводе заједничке операције, показала се у поморској примопредаји од фазе операције коју су предводиле САД до фазе операције под вођством НАТО.¹⁰⁰⁶

Поред тога, интервенција у Либији је представљала први оперативни и политички тест новог споразума британско-француске билатералне одбрамбене сарадње. Пошто су САД настојале да се у мањој мери ангажују у Либији, овај споразум је добио већу улогу у коалиционој операцији. Ратне морнарице других држава су, такође, одиграле значајну улогу. Италија је ангажовањем носача авиона и још осам ратних бродова, преузела водећу улогу у операцији *Уједињени заштитник*. Турска, која је имала традиционално блиске везе са Либијом, у интервенцији је учествовала са пет ратних бродова и једном подморницом.¹⁰⁰⁷ Шпанија је у интервенцији учествовала са три фрегате и две нападне подморнице, Холандија са једном фрегатом и два ловца мина, Белгија са два ловца мина, док су Канада, Румунија, Бугарска и Грчка задатке извршавале са по једном фрегатом.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁴ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, op. cit., p. 46.

¹⁰⁰⁵ William J. Gortney, Vice Admiral, United States Navy, Department of Defense (DoD) News Briefing on Libya Operation Odyssey Dawn, Pentagon, 28 March 2011.

¹⁰⁰⁶ Lee Willett, “The Maritime Contribution”, op. cit., p. 9.

¹⁰⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁰⁸ Joanne Mackowski, “Table of Military Assets” in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (eds), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, op. cit., pp. ix-xii

Способност надгледања била је кључна током интервенције, а нарочито извиђање поморским патролним авионима.¹⁰⁰⁹ Омогућење способности као што су команда и контрола, ISTAR, допуњавање горива и логистика представљали су “лепак који је повезао” операције на фронту, без којих би интервенцији у Либији била неефикасна. Ове способности које многе држава не поседују су биле допуњене капацитетима САД. Иако су за ову операцију САД разместили пропорционално мање средстава на линији фронта (борбеног додира), него што је уобичајено, уврежено је мишљење да се операција не би могла спровести без њихове подршке у многим кључним способностима. Дакле, спровођење операције је у великој мери зависило од САД. Обезбеђивање таквих способности истиче значај сарадње ратних морнарица у мултинационалној поморској коалицији. Стога, државе које се сада суочавају са већим буџетским изазовима разматрају инвестирање у недостајуће командно-контролне способности, које тренутно поседује свега неколико ратних морнарица.¹⁰¹⁰

С обзиром на то да се стратешки фокус САД помера ка Персијском заливу и Пацифику, као што је наведено у смерницама за стратегију одбране из јануара 2012. године, поједини истраживачи оцењују да постоји потреба да европске чланице НАТО детаљније размотре који су им капацитети и способности потребни да самостално изведу операцију. Интервенција у Либији је такође покренула значајно питање ризика од пренапрегнутости САД, које се суочавају са обавезама на другим местима и изазовима у погледу сопствених ресурса. Стога је, интервенција у Либији је била јасан пример да САД теже да играју другачију улогу. Тадашњи министар одбране САД Роберт Гејтс изјавио је да: “наш циљ управо сада [у Либији] је заправо изузетно ограничен ... То је у основи улога подршке”.¹⁰¹¹ Тако је, на конференцији за штампу 25. марта, на питање колико брзо ће САД смањити број својих ратних бродова у рејону, начелник Здруженог

¹⁰⁰⁹ Током операције у Либији НАТО је имао само три оперативна поморска патролна авиона (два канадска и један шпански), што није било довољно за двадесетчетворо часовно надгледање северноафричких обала. Иако је поморски патролни авион Nimrod MR2 већ био повучен из употребе, управо је операција у Либији показала да би одлука да се укине програм модернизације овог авиона у Nimrod MRA4 довела у питање будући британски допринос поморском надгледању. Lee Willett, “The Maritime Contribution”, *op. cit.*, p. 9., Види шире у: Karl P. Mueller (ed.), *Precision and purpose: airpower in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015.

¹⁰¹⁰ Lee Willett, “Don’t Forget about the Ships”, *op. cit.*, pp. 46-47.

¹⁰¹¹ Donna Miles, “Gates Stresses U.S. Support Role in Libya”, American Forces Press Service, 17 May 2011, доступно на: <http://www.af.mil/News/Article-Display/Article/113317/gates-stresses-us-support-role-in-libya/>, приступљено: 11/07/2016

генералштаба вицеадмирал Вилијам Гортни изјавио да ће то зависити од тога “колико брзо коалиција нарасте и постане ефикасна”.¹⁰¹²

2. Концепт ваздушно-поморске битке у војној интервенцији у Либији

Ваздухопловно-поморска компонента чинила је највећи део НАТО војне операције у Либији. Имајући у виду војну интервенцију базирану првенствено на поморским и ваздухопловним снагама, закључак који се може извући из интервенције је да значајан војни допринос и даље може бити остварен, без потребе да се разматра ангажовање “чизме на терену”.

После Авганистана, започела је још једна “ренесанса”, која се односи на место ваздухопловних и поморских концепата војних операција у планирању и промишљању стратегија. Стога, не чуди што је један од заговорника концепта ваздушно-поморске битке, адмирал Џејмс Ставридис, управо био врховни командант НАТО у време интервенције у Либији.

За време либијског сукоба, тадашњи амерички министар одбране Роберт С. Гејтс рекао је на Војној академији САД, фебруара 2011. године: “да оружане снаге САД морају да се суоче са реалношћу да су највероватнији, крајњи сценарији за њих првенствено поморска и ваздухопловна ангажовања”¹⁰¹³, додајући да према његовом мишљењу, “сваки будући министар одбране који саветује председника да поново пошаље велику америчку копнену војску у Азију или на Блиски исток или у Африку треба да иде на посматрање”.¹⁰¹⁴ Заправо, Гејтс је поновио опомену генерала Мек Артура још давне 1961. године тадашњем председнику САД Џону Кенедију да не шаље копнене снаге у рат у Азији.¹⁰¹⁵

¹⁰¹² William J. Gortney, Vice Admiral, DoD News Briefing on Libya Operation Odyssey Dawn, Pentagon, 25 March 2011.

¹⁰¹³ Lee Willett and Elizabeth Quintana, “Box 2: An Air/Sea Battle?”, in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (ed.), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2012, p. 50.

¹⁰¹⁴ *Ibid.*

¹⁰¹⁵ Chris M. Mason, *The Strategic Lessons Unlearned from Vietnam, Iraq, and Afghanistan: Why the Afghan National Security Forces Will Not Hold, and the Implications for the U.S. Army in Afghanistan*, Army War College Carlisle Barracks Pa Strategic Studies Institute, 2015, p. 1.

Анализирајући НАТО операцију *Савезничка сила (Allied Force)* у СРЈ, многи аналитичари су претпостављали да ће ваздухопловне операције бити модел за будуће војне интервенције. Међутим, догађаји после 11. септембра 2001. године су значили обрнуто, да су противпобуњеничке операције (counter-insurgency operation – COIN) које се изводе на копну модел за наредних десет година.¹⁰¹⁶ Дебата која се водила у УК је такође, упућивала да кампање против побуњеника представљају највероватнију будућу врсту сукоба са којим ће се суочавати ова држава и њени савезници. Заиста, после усвајања Стратешког прегледа одбране и безбедности УК постојала је забинутост да, иако се ваздухопловно-копнена интеграција унапредила током последњих десет година, недостатак пажње који се придаје ваздухопловно-поморској интеграцији представља значајан ризик, посебно у оквиру ове врсте сценарија који је предвидео документ Министарства одбране УК – “Будући карактер сукоба”.¹⁰¹⁷

Интервенција у Либији је поново у први план ставила офанзивне ваздухопловне операције. Ако посматрамо употребу ваздухоплова и њихову улогу у остваривању циља операција значајно је осврнути се на оперативно искуство употребе хеликоптера Апача током операције у Ираку. У једном до напада током ове операције хеликоптери Апачи су успели да продру дубоко у ирачку територију и униште важне радарске ПВО центре Ирака, што је било одлучујуће за даљи успех интервенције. Према појединим ауторима операција *Пустинска олуја* се сматра типичним примером ваздушно-копнене битке. Управо овај напад је потврда кључне улоге коју хеликоптери могу да остваре у ваздушно-копненој бици.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁶ Lee Willett and Elizabeth Quintana, “Box 2: An Air/Sea Battle?”, op. cit., p. 50.

¹⁰¹⁷ *Ibid.*, pp. 50-51. Видети: *Future Character of Conflict*, Ministry of Defence, Defence Concepts and Doctrine Centre, Shrivenham, Published: 2 February 2010, Updated: 16 December 2015.

¹⁰¹⁸ Наиме тактичка група Task Force Normandy сачињена од девет хеликоптера Апача, једног хеликоптера Black Hawk и два хелокоптера Pave Lows је 17. јануара успела је да продре дубоко у ирачку територију и пронађе положаје радара у западном Ираку, који су упозоравали цео западни сектор, покривајући ваздушни коридор који је водио до Багдада. Хеликоптери Апачи су затим уништили радарске положаје и читав систем територијалне ПВО и вратили се у базе. На овај начин је направљен непокривен простор у ирачкој одбрамбеној радарској мрежи. Исте ноћи коалициони авиони почели су да лете над ирачком територијом и да бомбардују стратегијске циљеве. Златомир Грујић, “Савремени војни хеликоптери”, *Нови гласник*, 4/2004, стр. 13. и Mark Strycula, “Deep Attacking the enemy: AirLand Battle, the 101st Airborne Division, and Operation Desert Storm”, *Inventio*, Volume 1, Issue 1, 2015-2016, p. 75-77.

Интервенција у Либији је пружила рану прилику за тестирање размишљања о ваздушно-поморској бици. Попут кључне улоге коју су хеликоптери остварили у ваздушно-копненој бици у Ираку, у Либији су хеликоптери показали своје могућности доприноса ваздушно-поморској бици. Укрцавање хеликоптера Апача на брод *Ocean* показало је способност да се поморске снаге допуне ваздухопловном компонентом. Интегрисање Апача на поморску платформу по први пут, омогућило је операције борбених хеликоптера (које су почеле над Брегом 4. јуна), а укључивале су ударе, борбене задатке, оружану извиђање и операције подршке. Примера ради, хеликоптери су уништили радарски положај, војни контролни пункт и два војна објекта у подручју града Брега. У основи хеликоптери су вршили непосредну ватрену подршку, пратњу, извиђање и надгледање.¹⁰¹⁹ Будући да су употребљени британски и француски хеликоптери летели много ниже него авиони, они су могли да се баве мањим, покретним метама у урбаном окружењу, као нпр. у Мисрати. Они су такође директно помагали коалиционе поморске снаге нападајући обалске радаре и патролне чамце либијских специјалних снага.¹⁰²⁰ Такође, хеликоптери су вршили усмеравање бродске артиљеријске ватре.

Ангажовање Апача на броду *Ocean* је нешто што је релевантно за УК у контексту завршетка њена два нова носача авиона типа *Queen Elizabeth*, од којих ће један првобитно функционисати као носач хеликоптера, а оба имају капацитет да дају подршку хеликоптерским и амфибијским операцијама. Један значајан успех ангажовања је да је то показало шта се може постићи када видови оружаних снага интегришу своје капацитете, како би максимизирали збир својих делова.¹⁰²¹

Такође, постојала је добра рана координација између Заједничког центра за ваздухопловне и космичке операције (Combined Air and Space Operations Center) и поморских ваздухопловних капацитета као што су авиони CP-140 или P3 Orion, којима је командовао командант поморске компоненте и који су првенствено коришћени да надгледају приобаље као подршку спровођењу санкција УН. Ови

¹⁰¹⁹ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, АИРО-XXI, Москва, 2012, стр. 129-130

¹⁰²⁰ Geoffrey Till, Martin Robson, *UK Air-Sea Integration in Libya, 2011: A Successful Blueprint for the Future?*, Corbett Paper No 12, The Corbett Centre for Maritime Policy Studies, King's College, London, July 2013, p. 11.

¹⁰²¹ Lee Willett and Elizabeth Quintana, "Box 2: An Air/Sea Battle?", op. cit., 2012, pp. 50-51.

капацитети су такође коришћени за ISTAR активности над копном у каснијем делу интервенције.¹⁰²²

Бродска артиљеријска ватра на мете на обали била је координирана са ваздушном кампањом, али прецизност није била на истом нивоу као што је то био случај са ваздухопловним дејствима. Међутим, већи део бродске ватре се користио као одговор на нападе на бродове и уобичајено су биле гађане области отвореног копна у близини места одакле је долазио напад, пре него нека одређена тачка. Бродска артиљеријска ватра је често била повезана са нападом у операцијама борбених хеликоптера и понекад је служила да се скрене пажња противника и тако избегну евентуални контранапади на ове хеликоптере. Операцијама борбених хеликоптера је такође, директно издавао задатке Заједнички центар за ваздухопловне и космичке операције (Combined Air and Space Operations Center).¹⁰²³

Према појединим оценама, док се укупна операција показала успешном и док су ваздухопловна и поморска компонента биле релативно повезане, њихова стварна интеграција је била недовољна, јер је неопходно уложити већи напор како би се унапредили капацитети и једних и других снага.¹⁰²⁴ У Сједињеним Државама ваздушно-поморска битка се у великој мери фокусира на операције на Пацифику, међутим у Европи развој овог концепта би требало да обезбеди оквир за ефикасније управљање способностима у време озбиљних ограничења ресурса. За УК овај концепт такође, мора обезбедити темељ за будуће интегрисање ударне групе носача авиона, која је до сада била извор несугласица, пре него сарадње, између ова два вида оружаних снага.¹⁰²⁵

Комодор Џон Кингвел (*John Kingwell*), командант Ударне групе снага за одговор (Response Force Task Group) је навео да иако операција у Либији не би могла бити “модел за походне (експедиционе) операције (expeditionary operations), [она даје] обресе будућности”.¹⁰²⁶ Либија је била успешна операција вођена на начин који би сер Џулијан Корбет назвао типично британским. Оперативни успех је заснован на успешној интеграцији ваздухопловних и поморских капацитета. По

¹⁰²² *Ibid.*, p. 51.

¹⁰²³ *Ibid.*

¹⁰²⁴ *Ibid.*

¹⁰²⁵ *Ibid.*, pp. 50-51.

¹⁰²⁶ *Ibid.*

времену и обиму ова географски ограничена операција се заснивала на ваздухопловној и поморској интеграцији у НАТО оквиру. Поморске снаге су биле пресудне да се обезбеди контрола мора као фактор који омогућава пројектовање силе са мора на копно коришћењем крстарећих ракета, бродске ватрене подршке и ваздухоплова са носача авиона. Оне су такође спроводиле и ембарго УН на наоружање либијском режиму, док су дозвољавале снабдевање либијских побуњеника.¹⁰²⁷ Пре свега ваздухопловне и поморске снаге су обезбедиле ефикасан начин за евакуацију небораца из зоне опасности. Бродови су укрцали хиљаде небораца у либијским лукама, а авиони су досезали дубоко у дезинтегрисану земљу да их извуку из опасносних ситуација.¹⁰²⁸

Коначно, ваздухопловно-поморска операција НАТО је показала да потенцијал доктрине САД – ваздушно поморске битке (Air Sea Battle, ASB), није само стратешки концепт релевантан за суперсилу, већ и за средње силе. Концепт ваздушно-поморске битке је описан у четворогодишњем *Прегледу одбране САД* из 2010. године као заједнички ваздушно-поморски концепт борбе за пораз непријатеља широким обимом војних операција. У њему се описује како ваздушне и поморске снаге интегришу капацитете широм свих оперативних области – ваздух, море, копно, свемир и сајбер простор.¹⁰²⁹ У основи концепта ваздушно-поморске битке је да се омогући заповедницима приступ, комбиновање, координисање и употреба поморских и ваздухопловних снага за пораз непријатељских капацитета. Обећавајући ефекти оваквог концепта могу се видети у бројним приликама током операције *Уједињени заштитник*. На пример, ратни бродови НАТО који су патролирали у близини Мисрате често су били мета напада брзих обалских борбених пловила. Једном приликом како се такво пловило приближавало било је уочено од стране НАТО подморнице. Бродови који су тада били упозорени на ову претњу, захтевали су ваздухопловну подршку од заповедника ваздухопловне компоненте. Борбени хеликоптери у оближњој амфибијској групи, који су били припремљени да полете у циљу копненог удара,

¹⁰²⁷ Geoffrey Till, Martin Robson, *UK Air-Sea Integration in Libya, 2011: A Successful Blueprint for the Future?*, op. cit., p. 2.

¹⁰²⁸ *Ibid.*, p. 10.

¹⁰²⁹ *Quadrennial Defense Review Report*, Department of Defense, United States of America, February 2010, pp. 32-33.

добили су нови задатак да пресретну и униште обалска борбена пловила.¹⁰³⁰ Пошто се све то одиграло у неколико минута, јасно је колики потенцијал у оваквим операцијама представља интеграција ваздухопловне и поморске компоненте.

У скорашњој историји, ниједна друга организација није имала утицај на концепт ваздушно-поморске битке, као што је имао НАТО. Интервенција НАТО у СРЈ је све променила. Рат који би трајао много дуже, ефикасно је завршен за 78 дана споровођења ваздухопловно-поморске операције. Током те операције у НАТО су схватили да би могли остварити оба своја војна циља са најмањим бројем жртава и много брже са овим новим концептом бомбардовања са удаљености од девет и нешто хиљада метара, у комбинацији са поморском силом. Стога, смо у Либији видели концепт ваздушно-поморске битке у интервенцији.¹⁰³¹ Управо је поморско-ваздухопловна операција *Уједињени заштитник* значајан корак ка развоју и тестирању концепта ваздушно-поморске битке.¹⁰³²

3. Стратегијски утицај поморске моћи у интервенцији у Либији

Размотримо кључне лекције операције *Уједињени заштитник* на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу, као и коју врсту доприноса су поморске и ваздухопловне снаге имале у овој интервенцији. На стратегијском и оперативном нивоу рата, поморска сила се показала као апсолутно кључна за изненађујући успех операције *Уједињени заштитник*, али на тактичком нивоу се појављује донекле другачија слика. У наредном делу биће размотрена ова питања, као и кључна улога коју је поморска сила играла у либијској интервенцији и научене лекције о поморским операцијама у приморском региону.

Резолуције Уједињених нација је прво спровела коалиција предвођена САД у операцији *Одисејева зора*, док је НАТО предузео одговорност за наметање ових

¹⁰³⁰ Scott Bishop, "Libya and the Lessons of Naval Power", *Canadian Naval Review*, Volume 8, Number 4, winter 2013, pp. 16-17.

¹⁰³¹ Научни интервју са др John-Mark Iyi, Fort Hare University, South Africa, август 2016. године.

¹⁰³² Научни интервју са др Дмитријем Анатољевичем Шестаковим, почасним чланом Академије наука РФ и председником Санктпетербуршког међународног криминолошког клуба, август 2016. године.

резолюција СБ УН 24. марта 2011. године. Упркос многим изазовима са којима се Либија данас суочава, поједини аутори тврде да не може постојати никаква сумња да је ваздухопловно-поморска операција НАТО била успешна, када се посматра из чисто војног угла.¹⁰³³ За само 214 дана колико је трајала операција, снаге које је предводио НАТО успоставиле су ембарго на наоружање и војну опрему, као и са њима повезане терете, тиме што су наметнули потпуну зону забране лета и спровели акције за заштиту цивила од напада режимских снага. Ове акције су помогле да се омогући евентуална Гадафијева смена. Укратко, то је била врста војне операције која иде у прилог и политичким лидерима: успешна, кратка, релативно јефтина у поређењу са дугачком копненом кампањом и популарна код гласача. Без сумње је оцена кампање премијера Канаде Стивена Харпера као “најуспешније НАТО операције икада” осећај који су делили политички лидери широм Алијансе. У будућности можемо бити сигурни да ће научене лекције из Либије бити модел за то како војне снаге могу бити употребљене да би се постигли жељени ефекти и стратегијски циљеви.¹⁰³⁴

Такође, и ратне морнарице могу да имају користи од научених лекција ове интервенције. Па ипак, чини се да је изненађујуће мало писано о њеној поморској димензији. Примера ради, у својим обраћањима лидери канадских снага говоре о утицају Краљевске канадске морнарице у либијској кампањи, истичући кључну улогу коју су бродови *Charlottetown*¹⁰³⁵ и *Vancouver* играли у прикупљању обавештајних података и коришћењу ових података као подршке циљању режимских снага у ваздушним нападима НАТО. И они подвлаче ризике којима су били изложени ови ратни бродови у првој борбеној мисији Краљевске канадске морнарице од Корејског сукоба 1950. године.¹⁰³⁶

¹⁰³³ Scott Bishop, “Libya and the Lessons of Naval Power”, op. cit., p. 14.

¹⁰³⁴ *Ibid.*

¹⁰³⁵ Канадска командна фрегата *Charlottetown* типа Халифакс (Halifax) је послата да помогне евакуацију канадских држављана из Либије како се ситуација у земљи погоршала. Полазећи из Халифакса, брод је стигао у Средоземно море 14. марта како би почео своје учешће у мултинационалној Сталној НАТО Поморској групи која је била размештена у овом мору услед погоршања ситуације у Либији. Упркос томе што је послата да помогне евакуацију канадских држављана, ова мисија је у ствари завршена помоћу канадских авиона пре доласка фрегате *Charlottetown*. Због тога је брод поново добио задатак да буде спреман за подршку борбених дејстава после усвајања Резолуције 1973, 17. марта. Thomas Withington, “Canada’s Role in Op Unified Protector (Libya)”, *FrontLine Defence*, Vol 8, No 4, 2015, p. 14.

¹⁰³⁶ Scott Bishop, “Libya and the Lessons of Naval Power”, op. cit., p. 14.

Интеграцију поморске и ваздушне моћи можемо сагледати на примеру задатака и улоге коју је у операцији *Уједињени заштитник* остваривала канадска фрегата *Charlottetown*. Од почетка борбених дејстава, ова фрегата имала је задатак да обавља разнолики распон мисија, укључујући примену ембарга на оружје и зону забране лета, обезбеђење испоруке хуманитарне помоћи Либији, и да помаже разминурању либијских приобалних вода. Фрегата *Charlottetown* је била посебно активна у приобалним водама у близини приморског града Мисрате у западном делу Либије. Мисрата је имала стратегијски положај као важна лука и као кључни либијски град под контролом побуњеничких снага. У том смислу, брод је одржавао везе са лучким властима у Мисрати, што му је омогућавало праћење који бродови упловљавају и испловљавају из луке. Такође, редовно је преко радио уређаја примао информације од побуњеника у вези Гадафијевих снага, које је прослеђивао команди Заједничких снага у Напуљу. Овај брод је такође играо кључну улогу у ширим напорима НАТО у интервенцији у Либији. Пошто је фрегата *Charlottetown* опремљена савременим радарима за претрагу ваздуха и површине мора, ови сензори су омогућавали броду прикупљање информација о ситуацији у локалном ваздушном и поморском окружењу. Ове радарске слике прослеђиване су другим бродовима и авионима који су учествовали у операцији. Уз то, фрегата такође носи један хеликоптер који је прикупљао податаке о ситуацији на мору изван домета бродских радара, као и тим за укрцавање и проверу сумњивих пловила која покушавају да крше ембарго на наоружање. Овај брод су 30. маја у близини Мисрате, гађале режимске снаге са импровизованог лансера ракета ВМ-21 на камионету. Фрегата је гађана са око 12 пројектила, међутим ниједан је није погодио.¹⁰³⁷ Обавештење о циљу фрегата је пренела авиону Е-3А АWАCС који је усмерио два авиона CF-18 Hornet да униште ВМ-21. Поред тога, брод *Charlottetown* је учествовао и у другим задацима, као што је обезбеђење НАТО бродова и разминурање морских мина у околини Мисрате. Брод је такође помогао да се спрече и униште напади малих брзих чамаца либијске РМ који су носили експлозив и мине.¹⁰³⁸ Сличну улогу остваривао је и разарач *Liverpool* који је када авиони Е3-D система АWАCС нису били доступни

¹⁰³⁷ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, op. cit., стр. 143-144.

¹⁰³⁸ Thomas Withington, "Canada's Role in Op Unified Protector (Libya)", op. cit., p. 15.

надгледао сва ваздухопловна средства која су се налазе у зони забране лета у зони операције, укључујући и допуну горивом у ваздуху. Овај ратни брод је такође провео 280 сати усмеравајући ваздухопловне нападе изнад Либије.¹⁰³⁹

Природа операција утицала је да ратни бродови буду веома близу либијске обале. Разарачи и фрегате УК, Канаде, Француске и Италије, поред осталих, биле су редовно изложени директној ватри либијских обалских батерија и артиљерије. Наводи се да је описани сукоб у луци Мисрата био први артиљеријски двобој обалских батерија и ратних бродова од Другог светског рата.¹⁰⁴⁰ Британски разарач *Liverpool* који је провео 106 од 143 дана колико је био ангажован у близини либијске обале, био је први ратни брод УК на који се пуцало од Фокландског рата и био је под ватром у најмање десет прилика.¹⁰⁴¹ Разарач *Liverpool* је такође гађан и недалеко од Злитана када је обезбеђивао дејства хеликопера Апача са носача хеликоптера *Ocean*. Поједини стручњаци тврде да су Гадафијеве снаге имале веома добру тактику и да су показале способност да планирају узастопне операције. Међутим, поморске операције су показале значајну превласт НАТО над снагама либијског режима.¹⁰⁴²

Перцепција јавности операције *Уједињени заштитник* је да је била прецизна, готово хируршка, примена силе против режимских јединица коју су спровеле ваздухопловне снаге НАТО. Веома мало медијске пажње је било посвећено поморској димензији кампање и посебно њеној улози у стратегији НАТО да изолује либијски режим, огранични његове могућности да прети цивилима и коначно олакша промену режима. Заправо, улога војнопоморске силе је била апсолутно кључна за успех ове стратегије.¹⁰⁴³

Поморске операције спроведене у интервенцији у Либији су биле од суштинске важности за спровођење ембарга на наоружање, који је био кључни део напора да се разори борбена способност режимских снага.¹⁰⁴⁴ На

¹⁰³⁹ *A Global Force 2011/12*, Royal Navy and Newsdesk Communications, London, 2012, p. 74-85.

¹⁰⁴⁰ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, op. cit., стр. 144.

¹⁰⁴¹ Lee Willett, "Don't Forget about the Ships", op. cit., p. 42-43.

¹⁰⁴² Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, op. cit., стр. 144.

¹⁰⁴³ Scott Bishop, "Libya and the Lessons of Naval Power", op. cit., pp. 14-15.

¹⁰⁴⁴ Christopher S. Chivvis, "Strategic and Political Overview of the Intervention", in Karl P. Mueller (ed.), *Precision and purpose: airpower in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015, p. 32.

стратегичком нивоу, поморски ембарго је значајно ограничио и умањио могућност режимских снага да воде борбу. На основу мандата резолуција СБ УН за успостављање зоне забране лета и употребе свих неопходних мера за заштиту цивила од напада, терета са двоструком наменом био је одбијен улазак у, или излазак из, лука које је контролисао режим. Терети са двоструком наменом укључивали су робу која се могла користити, директно или индиректно, за претњу областима насељеним цивилима. На пример, бродови који су превозили камионе са равним приколицама представљали су терет забрањен ембаргом, пошто су ова возила често реконфигурисана као борбена возила режима.¹⁰⁴⁵

Додатно, поморске снаге НАТО ограничиле су доступност нафте, уља и мазива у областима у Либији под контролом режима. Бродовима која су превозила нафту, уље и мазиво био је забрањен улазак у луку, јер би ове терете вероватно користиле режимске снаге. Штавише, упркос томе што је Либија извозник нафте и располаже капацитетима да рафинише сирову нафту у горива, уља и мазива, Гадафијев режим је зависио од поморских линија комуникације како за сирове материјале који су били есенцијални за процес рафинисања, тако и за извоз рафинисаних секундарних производа за које је Либији недостајало капацитета за прераду. Као резултат тога, режимским копненим снагама су непрестано недостајали гориво и залихе, што је озбиљно ограничавало њихове операције.¹⁰⁴⁶

Поморске снаге НАТО су такође ограничавале извоз нафте либијском режиму. Приходи од ових извоза су били кључни за могућност режима да финансира своје текуће ратне напоре, посебно стога што су либијска међународна средства била замрзнута широм света. Укратко, ембарго се показао као кључно средство изолације режима, укидајући му приступ како ратним материјалима тако и изворима економске моћи режима.¹⁰⁴⁷

Иако није директно повезано са стратегијским циљевима операције, хуманитарна ситуација у Мисрати је била од стратегијске важности за НАТО. Тешка ситуација грађана Мисрате током дугачке опсаде режимских снага била је кључна тачка међународног медијског представљања. Од суштинске важности за

¹⁰⁴⁵ Scott Bishop, "Libya and the Lessons of Naval Power", *op. cit.*, p. 15.

¹⁰⁴⁶ *Ibid.*

¹⁰⁴⁷ *Ibid.*

НАТО је било да држи луку у овом граду отворену за хуманитарну помоћ, како би се одржала солидарност Алијансе и снажна подршка јавности за стратегију НАТО.¹⁰⁴⁸ Обезбеђивање да лука Мисрата буде отворена било је по оцени многих аутора кључно да побуна у овом граду не буде угушена од стране режимских снага. Наиме, значај и улога поморских и ваздухопловних снага у овој војној интервенцији управо се могу сагледати приликом помагања побуњеницима да одрже овај град. Национални прелазни савет у Бенгазију је препознао значај очувања упоришта побуне у Мисрати. Генерал Ахмед ал-Гхатрани, виши лидер побуњеника у Бенгазију, описао је Мисрату као “кључ западне Либије”. Почетком марта, трговачки бродови су почели да у Мисрату превозе оружје заплешено у складиштима оружја у Киренаики. Режимске снаге су осујетиле ране покушаје успостављања поморског превозења (*sealift*) тј. снабдевања оружјем и осталим ратним материјалима размештањем неколико бродова за блокаду луке. Режимски бродови су се повукли после почетка коалиционе операције, па су привремено поновно отворене поморске комуникације. Међутим, режимски бродови су 28. марта вратили да спрече да конвој побуњеничких трговачких бродова из Бенгазија уплови у луку. Стога је НАТО тог дана, након потврде извештаја да *Vittoria*, мали брод либијске Обалске страже, као и два мања пловила, не дозвољавају побуњеничким бродовима да уђу у луку Мисрата, покренуо поморске и ваздухопловне снаге како би поново отвориле ову луку. Ваздухоплови САД, P-3C Orion и A-10 Thunderbolt, са разарачем *Barry*, напали су у касним вечерњим сатима режимска пловила. Док је разарач *Barry* усмеравао трговачке бродова даље од подручја, авион P-3C Orion је отворио ватру на брод *Vittoria*, гађајући је га са две ракете AGM-65F Maverick. Брод је био погођен и присиљен да се насуче на плажу. Ваздухоплов A-10 је гађао два мања чамца, аутоматским топовима калибра 30 mm, при чему је уништио један и присилио посаду да напусти други чамац.¹⁰⁴⁹ Овај напад је прекинуо блокаду луке од стране режимских снага и успоставио (*lifeline*) “уже за спасавање побуњеницима”.¹⁰⁵⁰ То ће постати својеврсна пупчана врпца којом ће се хранити побуњеници до коначног успеха у свргавању режима

¹⁰⁴⁸ *Ibid.*

¹⁰⁴⁹ Christian Wollert, “Naval assets: not just a tool for war”, op. cit., p. 139.

¹⁰⁵⁰ Anthony Bell, David Witter, *The Libyan Revolution, Stalemate & Siege, Part 3*, Institute for the Study of War, Washington, October 2011, p. 23.

Муамера ел Гадафија. Поновљене акције Гадафијевих снага против луке Мисрата резултирале су захтевима да НАТО уништи делове либијске Ратне морнарице. Најближа концентрација режимских ратних бродова била је поморска база у Хомсу. У наредним данима, у опсежним нападима на либијску ратну морнарицу, уништено је укупно осам ратних бродова у Хомсу, Триполију и Сирти. Такође је уништен и објект у бродоградилшту за изградњу брзих чамаца у Хомсу који је био директно повезан са режимским поморским операцијама у Мисрати. На овај начин је ограничена способност режимских снага да спроведи даља поморска дејства.¹⁰⁵¹

Одржавајући ову комуникацију отвореном, односно дозвољавајући да се побуњеници снабдевају наоружањем, НАТО је директно кршио успостављени ембарго.¹⁰⁵² Побуњеничка флота састојала се од десетина рибарских бродова, трговачких бродова, и тегљача који су пловили 250 наутичких миља преко залива Сидра од луке Бенгази до Мисрате.¹⁰⁵³ Касније су у луку Мисрата скоро свакодневно упловљавали изнајмљени катарски трајекти, који су евакуисали хиљаде избеглица и рањених бораца и испоручивали контејнере хуманитарне помоћи и врло вероватно наоружање.¹⁰⁵⁴

3.1. Стратегијски значај носача авиона у интервенцији у Либији

Стратегијски значај носача авиона на сам ток операције био је велики. У операцији су били ангажовани: француски носач авиона *Charles de Gaulle* и један носач хеликоптера, италијански носач авиона *Giuseppe Garibaldi*, и носачи хеликоптера Велике Британије, као и амфибијски бродови – носачи хеликоптера САД.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵¹ *Ibid.*, p. 27; Такође видети и: Christian Wollert, “Naval assets: not just a tool for war”, op. cit., p. 143.

¹⁰⁵² Jason W Davidson, “France, Britain and the intervention in Libya: an integrated analysis”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 26, No. 2, 2013, p. 319. Француска, Катар, Египат су државе које су прекршиле ембарго на оружје наметнут Резолуцијом УН 1970 и активно испоручиле оружје побуњеницима. Christopher Zambakari, “The misguided and mismanaged intervention in Libya: Consequences for peace”, *African Security Review*, Vol. 25, No. 1, 2016, p. 56.

¹⁰⁵³ Anthony Bell, David Witter, *The Libyan Revolution, Stalemate & Siege, Part 3*, op. cit., p. 24.

¹⁰⁵⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵⁵ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, op. cit., стр. 102.

Интервенција у Либији је, како то закључује група руских војних стратега, поново показала велику важност носача авиона као платформе за базирање авиона и хеликоптера разних типова и намена. Постало је јасно да је за континуирану употребу палубне авијације у операцијама које трају више од три месеца потребно да се користите најмање два носача авиона и два носача хеликоптера на ротационој бази.¹⁰⁵⁶ Пошто су велики носачи авиона САД учествовали у почетним ударима на Либију пре него што је НАТО преузео вођење операције, њихову улогу су надоместиле ваздухопловне базе на Кипру и Криту, овим својеврсним копненим носачима авиона.

Током операције коришћене су базе у Грчкој, јужној Француској, као и седам база у јужној Италији (и на Сицилији), односно француски и италијански носачи авиона. Примера ради, главна база за авионе УК била је *Gioia del Colle* у јужној Италији, док су на Кипру и на Сицилији били стационирани капацитети за подршку. Међутим, током почетне фазе операције, британски Торнадо авиони су полетали из базе *Marham* у Норфолку у Уједињеном Краљевству.¹⁰⁵⁷

Оштра дебата о носачу авиона у УК додатно је подстакнута кризом у Либији. Операција је послужила да истакне бројна питања која су се односила не само на одлуку из *Стратешког прегледа* да се повуку носачи, већ и на ширу употребу ваздухопловства базираног на мору на носачима авиона. Ипак, чињеница је да су три коалициона носача авиона била употребљена, што је дало извесан допринос у капацитетима и смањило ризик за ваздухоплове који су били оперативни са копнених база. Други кључни аргумент у расправи око носача авиона је био у вези са претпоставком да пријатељске и савезничке државе могу пружити довољно база на копну за ангажовање ваздушне моћи, како би се попуниле празнине настале због недостатка носача. Занимљиво је, међутим, чак и у оквиру НАТО, да доступност *Gioia del Colle*, италијанске ваздушне базе коју су користили ваздухоплови УК, није могла у почетку да се подразумева и створила је извесну политичку турбуленцију. Тако је Италија морала да поништи свој *Пакт о ненападању* са Либијом и да захтева да НАТО преузме оперативну команду, 31.

¹⁰⁵⁶ Обзори РИСИ (Российский институт стратегических исследований), Москва, “Арабская весна: последствия для российской и мировой политики”, *Проблемы Национальной Стратегии*, № 4 (13) 2012, стр. 18.

¹⁰⁵⁷ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., 2011, p. 15.

марта, пре него што је могла да дозволи коришћење базе. Ови примери показују да претпоставка о доступности копнених база увек укључује ризик.¹⁰⁵⁸ С друге стране, према студији Парламента УК о употреби ваздушне моћи у операцији *Уједињени заштитник*, употреба авиона базираних на копну је шест пута скупља у односу на сличне ефекте изазване средствима базираним на бродовима.¹⁰⁵⁹

Поједини аутори негирају учешће великих носача авиона САД у интервенцији. Они тврде да је, по први пут у новијој историји, велика коалициона борбена операција спроведена без присуства великог америчког носача авиона, иако наводе да је носач авиона *Enterprise* прошао кроз ову област, на путу ка другим регионима и у циљу извршавања других задатака. Ово према њиховом мишљењу показује да се чак и ратна морнарица САД можда напреже да испуни своје обавезе, и стога ће у таквим околностима, савезничка подршка вероватно имати већи значај у будућности. Дакле, у стручним и научним изворима се не наводи да су у интервенцији учествовали велики носачи авиона РМ САД и то у почетном периоду интервенције тј. у операцији *Одисејева зора* и у операцији *Уједињени заштитник* у завршним борбама за бомбардовање Триполија. Наиме, кључну улогу у интензивном бомбардовању и рушењу либијске престонице имао је носач авиона *George H. W. Bush*, саграђен 1998. године, савремени ратни брод са 90 борбених авиона, опремљен са 14 радара за надзор и две батерије ракета земља-ваздух.¹⁰⁶⁰

Случај употребе носача авиона *Charles de Gaulle* указује на погодности и значај ове врсте ратних бродова у интервенцији у Либији. Француски носач авиона је једини носач у Европи код кога авиони полећу помоћу катапулта (Catapult Assisted Take-Off but Arrested Recovery – CATOBAR) и чинио је 33 одсто савезничких борбених летова до његовог повлачења у августу 2011. године.¹⁰⁶¹ Међутим, издржљивост и највећих бродова је ограничена, како због умора посаде тако и због неопходног одржавања. Када је Италија, позивајући се на мере штедње, повукла свој носач авиона *Giuseppe Garibaldi* из либијске операције,

¹⁰⁵⁸ Lee Willett, "The Maritime Contribution", op. cit., p. 9.

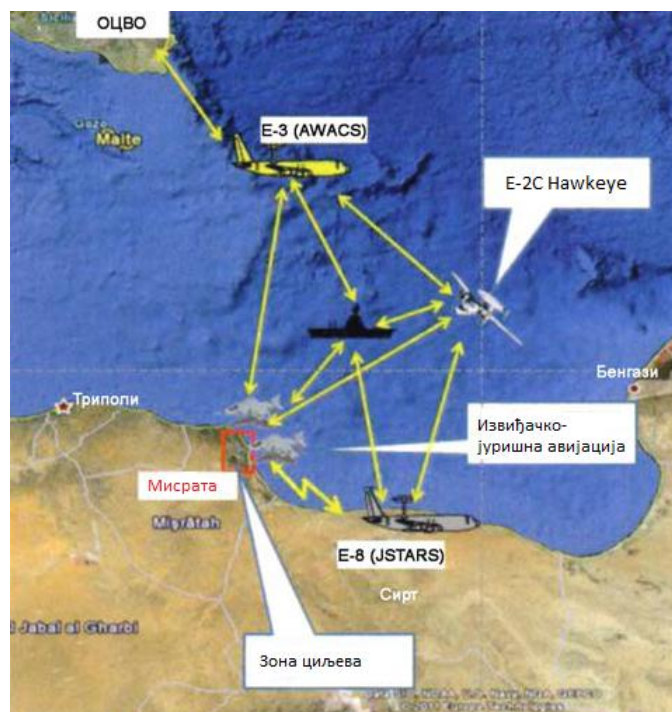
¹⁰⁵⁹ *HC 950 Operations in Libya*, UK Parliament (2011), <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmdfence/writcv/950/lib09.htm>

¹⁰⁶⁰ Александр Юрьевич Кузнецов, "Ливия год спустя: печальные итоги", *Российский Академический Журнал*, № 2, том 20, апрель - июнь 2012, стр. 18.

¹⁰⁶¹ Bryan McGrath, "NATO at Sea: Trends in Allied Naval Power", *National Security Outlook*, No. 3, September 2013, Washington, D.C., p. 2.

једино су амфибијски бродови и тзв. кратке полетне стазе (палубе) и носачи за вертикална полетања и слетања (Short Take-Off and Vertical Landing – STOVL) остали да замене носач авиона *Charles de Gaulle*. Широка глобална размештања ратних бродова која су претходила онима у Либији заиста су ограничила чак и издржљивост америчких амфибијских ратних бродова, који су напустили зону операције пре носача *Charles de Gaulle* и *Giuseppe Garibaldi*. Преостали велики десантни носачи хеликоптера, као што је француски брод *Tonnerre* и британски бродови *Albion* и *Ocean*, подржавали су једино борбене хеликоптере. Недостатак расположивих авиона на копну резултирао је знатно споријим темпом операције.¹⁰⁶²

Близина носача авиона *Charles de Gaulle* рејону борбених дејстава била је врло важан фактор за успех операције у Мисрати. Француски носач авиона налазио се на приближно 30 минута лета до циљева.¹⁰⁶³ На тај начин је скраћено време од добијања информација о циљевима до дејства по њима и повећан темпо операције (слика бр. 17).

Слика бр. 17. Интеграција ваздушне и поморске моћи на носачу авиона¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶² Ibid.

¹⁰⁶³ В. А. Чабанов, “Военная кампания НАТО против Ливии: тактика и оценка боевых действий, итоги конфликта”, *Авиационные Системы*, № 8, 2012, стр. 3-4.

¹⁰⁶⁴ Ibid, стр. 4.

Такође, интеграција ваздушне и поморске моћи је вршена тако да су пилоти добијали информацију од Обједињеног центра ваздушних операција НАТО – ОЦВО (Combined Air Operations Centre, CAOC), система AWACS и са носача авиона преко авиона за рано откривање E-2C Hawkeye (летећи радарски систем за рано упозоравање), који су били део ударне групе носача авиона. Такође, добијали су и информације са авиона E-8 (система JSTARS) и од пилота, који су се враћали из дејстава по циљевима или извиђања (Слика 9).¹⁰⁶⁵

Интервенција НАТО у Либији је показала велики значај носача авиона као платформе за авионе и хеликоптере различитих типова и намена.¹⁰⁶⁶

4. Оперативни утицај поморске моћи у интервенцији у Либији

Значај поморских снага на оперативном нивоу интервенције у Либији је велики. Мађутим, она је једна од најслабије разумљивих и понајмање предочених лекција из интервенције у Либији. НАТО је брзо упоставио контролу мора, чиме је Алијанса могла да користи море за сопствене потребе и да забрани његову употребу либијском режиму. Снаге либијског режима су покушале да у територијалним водама брзим обалским борбеним пловилима доведу у питање контролу мора од стране НАТО. Међутим, поморске снаге НАТО су осујетиле ове покушаје.

Међутим, тек успешном употребом морских мина на прилазу Мисрати, снаге либијског режима биле су у могућности да привремено запрече поморским снагама НАТО коришћење мале области мора. Поједини аутори истичу да је лако превидети важност контроле мора за кампању и оперативни план заповедника, али да је заправо она била од изузетног значаја.¹⁰⁶⁷ Поморске снаге НАТО су лишиле либијски режим могућности употребе мора за маневар, промену позиције, бројчано појачање и снабдевање залихама својих снага које су биле размештене

¹⁰⁶⁵ Ibid.

¹⁰⁶⁶ Владимир Васильевич Карякин, “Военные уроки ливийской операции НАТО”, *Стратегическая Стабильность*, №4 (61), 2012, стр. 40.

¹⁰⁶⁷ Scott Bishop, “Libya and the Lessons of Naval Power”, op. cit., p. 16.

на растојању од више од 800 километара, широм уског, обалног подручја Либије од Триполија преко Сирте до Ацдабије. Војни команданти НАТО су схватили значај поморских линија комуникација за испуњавање удаљених логистичких захтева копнених снага у борби и приступ мору би у великој мери увећао могућност режима да порази антирежимске снаге.

На сличан начин, контрола мора од стране НАТО је такође спречила да се режим консолидује и да концентрише своје копнене снаге, обезбеђујући да град Мисрата остане снажно упориште антирежимских снага. Држање поморских линија комуникације отвореним ка Мисрати било је од суштинске важности да град не падне у руке режимских снага. Ово је спречило режим да користи тактике, које је тако успешно користио у граду Завија на почетку побуне у Либији. Тактике коришћене да се угуши побуна су биле веома ефикасне, почињале су изолацијом сектора града које су држале антирежимске снаге и одсецањем ових бораца од добијања спољне подршке. Када су биле одсечене, режимске снаге су спроводиле нападе узнемиравања, са циљем да победе побуњеничке снаге пре напада, како би поново преузеле ове секторе.¹⁰⁶⁸

Ове тактике су биле веома успешне у Завији и разумно је претпоставити да би биле једнако ефикасне и у Мисрати, да је режим био у могућности да изолира град. Међутим, немогућност режимских снага да контролише море у близини Мисрате показало се као кључни фактор у њиховој немогућности да заузму град. Неуспех у гушењу побуне спречило је режим да употреби ове снаге и прикључи их другим снагама које су се бориле на западу у берберским висоравнима или на истоку у граду Ацдабија. Као резултат тога, Гадафијеве снаге су наставиле своју борбу на три фронта. Немогућност режима да маневрише, препозиционира или снабдева залихама своје снаге резултирало је озбиљним изазовима за Гадафијеве снаге. Последица тога је била да, у раним данима операције, режимске снаге нису биле у могућности да поново ангажују додатне снаге као претњу Бенгазију, седишту прелазне власти и главном центру гравитације. Напори режимских снага да покушају операције одсецања приступа мору на прилазима Мисрати,

¹⁰⁶⁸ *Ibid.*

представљају доказ да је заправо либијски режим схватао значај града на стратегијском и оперативном нивоу.¹⁰⁶⁹

Поморске снаге су играле и друге кључне улоге на оперативном нивоу које се превиђају. На оперативном нивоу, носачи авиона су дали одређене јединствене предности. Бржа поновљивост ваздушних мисија са носача авиона, с обзиром на близину Либије у односу на копнене ваздухопловне базе, омогућило је да AV-8B Harriers који су полетали са *Kearsarge* играју кључну улогу у заустављању почетне офанзиве снага режима. На пример, француски носач авиона *Charles de Gaulle* обезбедио је значајну компоненту ваздушној сили НАТО. Док су француска и италијанска ратна морнарица тврдиле да је ваздушна моћ базирана на носачима авиона побољшала њихову оперативну флексибилност и исплативост, повратак њихових носача авиона у базе нагласио је ризик наставка операције без њих.¹⁰⁷⁰

Фактор који је ограничавао колико ваздухоплови са носача авиона могу да продру у унутрашњост копна да нападну мете није била њихова количина горива или издржљивост, већ оперативни досег борбених капацитета за трагање и спасавање (Combat Search and Rescue Capability – CSAR) са носача авиона у рејону дејстава. С друге стране, за гађање удаљених мета на копну, једино прецизно оружје, биле су Томахаук крстареће ракете лансиране са ратних бродова и подморница. Коначно, употреба борбених хеликоптера била је посебно успешна у интервенцији. Нарочито је значајан био њихов психолошки утицај на режимске снаге. Свакако, поморске снаге и њихове могућности да базирају на мору ове способности су те које су омогућиле њихово укључивање у операције.¹⁰⁷¹

5. Тактички утицај поморске моћи у интервенцији у Либији

Док су витални стратегијски и оперативни доприноси поморских снага у операцији *Уједињени заштитник* неспорни, на тактичком нивоу се појављује нешто другачија слика. Поморске операције у Либији су биле веома ефикасне, али

¹⁰⁶⁹ *Ibid.*

¹⁰⁷⁰ Lee Willett, “The Maritime Contribution”, *op. cit.*, p. 9.

¹⁰⁷¹ Scott Bishop, “Libya and the Lessons of Naval Power”, *op. cit.*, p. 16.

су се ратни бродови НАТО борили да дају допринос у копненој области обалног региона и његовом ваздушном простору. Ратна морнарица САД није учествовала својим ратним бродовима у борбеним дејствима у операцији *Уједињени заштитник*, а преостале поморске снаге НАТО су имале ограничена средства за пројекцију силе на обалу. То је имало за последицу, да су заповедници поморске компоненте морали да раде напорно да пронађу сврсисходне начине да дају допринос заједничкој кампањи на тактичком нивоу.

Површински ратни бродови НАТО у операцији *Уједињени заштитник* нису били опремљени оружјима високе прецизности. Скот Бишоп (*Scott Bishop*) сматра да су површински ратни бродови имали веома ограничене улоге у нападима на мете на обали, што је представљало срж борбе на тактичком нивоу. Ипак, он је такође признао да се како се операција одвијала и како је концепт операција за подршку бродске артиљеријске ватре сазревао, доприноси ратних бродова на тактичком нивоу су приметно расли.¹⁰⁷² Међутим, према појединим изворима, бродска артиљеријска ватрена подршка је имала улогу у подизању морала опкољених побуњеника. Наиме, са француске фрегате су после 4. маја, бродским топовима гађани циљеви на копну, што РМ Француске није примењивала деценијама уназад. Ратна морнарица Француске је укупно испалила три хиљаде пројектила калибра 100 mm и 76 mm.¹⁰⁷³

Чак и после успостављања процедуре поморско-ваздухопловних снага за сарадњу у циљању и извиђању будућих циљева за бродску артиљеријску ватрену подршку, поморске снаге НАТО и даље играју мању улогу у заједничком напору погађања режимских снага на обали. Површински бродови са способношћу извођења прецизних удара би били изузетно важан фактор за операцију, посебно јер су многи циљеви били дуж обале. Важан чинилац операције *Уједињени заштитник* била је одлична обавештајна активност, осматрање (надгледање) и извиђање (Intelligence, Surveillance and Reconnaissance – ISR). Ова активност представљала је слабост поморских снага НАТО. Без укрцаних беспилотних летелица, способност површинских бродова да спроводе ISR је била веома ограничена. Заправо, поморске снаге нису поседовале ISR могућности у реалном

¹⁰⁷² *Ibid.*, p. 17.

¹⁰⁷³ Camille Grand, “The French Experience: Sarkozy’s War?”, in Karl P. Mueller (ed.), *Precision and purpose: airpower in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015, p. 198.

времену. НАТО поморске снаге биле су фокусиране углавном на експлоатацију комуникационе мреже и људских обавештајних извора на обали. Међутим, разарач РМ САД на који је била укрцана беспилотна летелица је одређено време приказивао огроман потенцијал ратних бродова као ISR платформи. Поред тога, у обавештајне сврхе у операцији је употребљена и нуклеарна нападна подморница типа *Rubis*, која је обавила бројне активности извиђања у либијским водама.¹⁰⁷⁴

Постоје процене, да уколико ова врста операције буде модел за будуће операције, мора се радити на томе да ратни бродови могу бити успешнији на тактичком нивоу. Обалне операције захтевају различите приступе примени тренутних способности, а они ће, такође налагати да се улаже у нове могућности поморских снага. Ове могућности могу да укључују прецизност, оружје већег домета, бродске и ванбродске сензоре за ISR, снаге за специјалне операције, као и нове способности електронског ратовања. Ипак, у исто време операција *Уједињени заштитник* је такође јасно показала да модерне, способне поморске снаге остају апсолутно од виталног значаја за постизање стратегијских циљева и оперативно пројектовање таквих кампања. На стратегијском нивоу, поморска сила може да се користи да спречи непријатељу приступ ресурсима и/или да га лиши његових извора економске моћи. На оперативном нивоу, поморска сила може озбиљно омести кампању непријатеља спречавајући му да употреби море за маневар, промену позиције, за снабдевање и појачање.

Операција *Уједињени заштитник* показује: “још један кључну лекцију, а то је да велике теорије поморске моћи које предлажу сер Џулијен Корбет и Алфред Тајер Мехен и концепти превласти на мору и контроле мора нису једини делокруг великих сила. Операција *Уједињени заштитник* показује недвосмислено да ови стратегијски концепти имају равноправну примену у војним операцијама изведеним од стране прикупљених истомишљеника средње силе”.¹⁰⁷⁵ До истих закључака долази и Бен Бери (*Ben Barry*), када пише о поморским снагама и њиховом учинку који није довољно приказан. Примењивање ембарга од стране поморских снага није било одлучујуће за већи део рата, али је постало одлучујуће након што су побуњеници поново заузели Завију почетком августа, затворили пут ка Тунису и комплетирали изолацију режима. Ратни бродови прикупљали су

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*

¹⁰⁷⁵ Scott Bishop, “Libya and the Lessons of Naval Power”, op. cit., p. 18.

обавештајне податке и обезбеђивали радарско надгледање. Поновљени покушаји режима да затвори приступ мору код Мисрате, постављајући мине из малих чамаца, неутралисани су разарачима и противминским бродовима. Ратни бродови САД и УК су испалили крстареће ракете, а са француских и британских бродова су употребљени борбени хеликоптери. Било је и одређених размена ватре између ратних бродова НАТО и либијских копнених снага, али потенцијал бродова Алијансе за напад на копнене циљеве био је ограничен због одсуства прецизних граната за бродске топове.¹⁰⁷⁶

6. Поморска стратегија НАТО у операцији Уједињени заштитник

Непосредно пошто је НАТО усвојио *Поморску стратегију Алијансе* она је примењена у војној интервенцији у Либији. Наиме, средином марта 2011. године либијска криза је била у пуном замаху и Савет безбедности УН је усвојио Резолуцију 1970, којом се намеће ембарго на наоружање и санкције Гадафијевом режиму. Такође, дан пре него што је *Поморска стратегија Алијансе* била јавно доступна, усвојена је и Резолуција СБ УН 1973, којом се одобрава успостављање зоне забране лета, појачава ембарго на наоружање и одобравају “све неопходне мере” за заштиту цивила осим стране окупације.¹⁰⁷⁷ Шест дана касније, НАТО је преузео одговорност за успостављање ембарга и до 31. марта је преузео контролу над читавом операцијом *Уједињени заштитник*. Током операције *Уједињени заштитник* употребљене су јаке поморске снаге које су укључивале носаче авиона, амфибијске бродове, десантне носаче хеликоптера, разараче, фрегате, подморнице и помоћне бродове. Поморске снаге су омогућиле ваздухопловне нападе на копну, као и осматрање области која је била око 209.000 километара квадратних (61.000 наутичких миља квадратних).¹⁰⁷⁸

Како тврди Брук Смит Виндзор (Brooke A. Smith-Windsor), научни истраживач са НАТО одбрамбеног колеџа из Рима, кључна начела *Поморске*

¹⁰⁷⁶ Ben Barry, “Libya’s Lessons”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 53, Number 5, October–November 2011, pp. 8-9.

¹⁰⁷⁷ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *op. cit.*, p. 2.

¹⁰⁷⁸ *Ibid.*

стратегије Алијансе су била релевантна, чак и делом прогностичка, што се тиче одговора на либијску кризу. У његовим радовима операција *Уједињени заштитник* се описује као успех *Поморске стратегије Алијансе*, али се истичу и недостаци политичке воље, процедура и капацитета током поморске операције.

Алијанса је и раније примењивала поморске снаге у остваривању стратегијских циљева попут *out of area* операција *Maritime Monitor*, 1992. године (поморско патролирање), *Maritime Guard*, 1993. године (поморски ембарго), *Sharp Guard*, 1993-1996. године (поморски ембарго). Свакако ту спада и операција *Active Endeavour* (поморска противтерористичка), од 2001. до 2016. године спроведена под окриљем члана 5 Вашингтонског уговора. Такође, прва примена новог *Стратешког концепта* и *Поморске стратегије* у интервенцији у Либији била је у великој мери поморска. Операција *Уједињени заштитник* је била операција ван члана 5 Вашингтонског уговора, а у складу са Главом VII Повеље УН, па први задатак поморских снага из *Поморске стратегије Алијансе*, одвраћање и колективна одбрана није био непосредно применљив, док су преостала три задатка, управљање кризама, кооперативна безбедност и поморска безбедност имали су у Либији своју прву примену. Управљање кризама у операцији спроведеној у Либији је у значајној мери имало поморску димензију.¹⁰⁷⁹

Поморска стратегија је позивањем на наметање ембарга и зоне забране лета, као и хуманитарну помоћ предвидела кључни задатак операције *Уједињени заштитник*, као што је захтевано резолуцијама СБ УН 1970 и 1973. Такође, *Поморска стратегија Алијансе* је предвидела у Либији примењене поморске оперативне задатке контроле мора, амфибијске ударе и логистичку подршку за операције заједничких снага у неповољном окружењу.¹⁰⁸⁰ Иако евакуацију небораца није спроводио НАТО већ је то била национална одговорност држава чланица и претходила је операцији *Уједињени заштитник*, Алијанса се делом суочила са помагањем спасавању миграната на мору. У року од неколико сати пошто је НАТО преузео одговорност за наметање ембарга Либији, поморске снаге Алијансе састављене од шест ратних бродова биле су на позицији за почињање

¹⁰⁷⁹ *Ibid.*

¹⁰⁸⁰ *Alliance Maritime Strategy*, NATO, 18 March 2011, доступно на: http://www.nato.int/cps/en/SID-41426331-6494A785/natolive/official_texts_75615.htm, приступљено: 09/11/2015

поморске блокаде, са додатних десет бродова на располагању.¹⁰⁸¹ Вицеадмирал Риналдо Вери (*Rinaldo Veri*), командант Савезничке поморске команде у Напуљу је изјавио на почетку поморских операција да је: “море најједноставнији, најбржи и најдиректнији начин да се допреми оружје у Либију. Ми пресецамо ту област. Надам се да можемо затворити све прозоре, али једна ствар је сигурна: затварамо главна улазна врата. Операција ће помоћи у смањењу броја наоружања, са тим повезаних материјала и плаћеника, који иду ка и од либијских вода. Поморске снаге подржане НАТО авионима ангажоване су да би се смањио проток ратног материјала”.¹⁰⁸²

Како се број површинских ратних бродова и подморница постепено повећавао до преко 20, потпомогнути авионима Система раног упозоравања и контроле ваздушног простора НАТО (NATO AWACS), “улазна врата” у Либију са мора била су успешно затворена. У анализама НАТО истраживача се истиче да је контрола мора попримила облик успостављања сталних “поморских коридора” НАТО, између Крита и Бенгазија и опкољене луке Мисрате.

Пошто је минска опасност представљала претњу пловидби и снабдевању побуњеника и становништва Либије значајну улогу у операцији имали су противмински бродови Холандије, Белгије и Велике Британије који су разминирали минирана морска подручја.¹⁰⁸³

Амфибијски напад Алијансе такође је допринео принуди Гадафијевих снага. Поред тога у великој мери је употребљавана и бродска артиљеријска ватра. Ангажовање француских и италијанских носача авиона *Charles de Gaulle* и *Giuseppe Garibaldi* у марту, такође је потврдило вредност НАТО поморски базиране ваздушне моћи за прецизне ударе на копну. Исти ефекат је постигнут и појављивањем британских и француских борбених хеликоптера укrcаних на десантне бродове у јуну 2011. године.

¹⁰⁸¹ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰⁸² “NATO blocks 'front door' for arms smuggling into Libya”, доступно на: <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20110324/local/nato-blocks-front-door-for-arms-smuggling-into-libya.356435>, приступљено: 10/11/2015

¹⁰⁸³ *Operation Unified Protector, The Dutch contribution to Operation Unified Protector*, p. 3., *EGUERMINE: 50 years of bi-national cooperation, 1965 – 2015*, Belgian Netherlands Naval Mine Warfare School, EGUERMINE, Oostende, 2015, p. 59, 88, 90.; Видети и: *The Royal Navy & Libya, How your Royal Navy contributed to the tri-service, multi-national campaign in 2011*, Royal Navy, fleetgraphicscentre, 2011, p. 2. *A Global Force 2011/12*, Royal Navy and Newsdesk Communications, London, 2012, p. 86-88.

Пример ефикасне поморске логистичке подршке НАТО заједничким снагама догодио се у априлу када је флотни танкер *Big Horn* из Команде за војна поморска превозења РМ САД (US Military Sealift Command) извршио попуну горивом и залихама канадску фрегату *Charlottetown* која је већ била на задатку.¹⁰⁸⁴ Такође, ратни бродови су током операције редовно снабдевани на мору. Француска је у операцији употребила два брода за снабдевање-танкера *Meuse* и *Marne*. Италија је ангажовала флотни помоћни брод *Etna* и флотни брод за попуну *Vesuvio*. Док је УК за логистичку подршку ангажовала брод за попуну *Fort Rosalie*, флотни брзи танкер *Wave Knight*, флотни танкер за подршку *Orangeleaf*, као и брод за подршку морнаричке авијације и санирање губитака *Argus*.

У поменутих истраживањима се стога закључује да су одредбе управљања кризама *Поморске стратегије* биле релевантне у погледу захтева који су постављени пред поморске снаге током сукоба у Либији. Према овим налазима то се једнако односи и на њихову успешну примену у многим аспектима на приобаљу и изван њега. Ова истраживања истичу да подробнија анализа ипак показује бројне недоследности у извршењу, настале услед недостатака политичке воље, процедуралне јасности и капацитета.

Ембарго на наоружање је на почетку интервенције спровођен углавном капацитетима Сталне НАТО поморске групе (Standing NATO Maritime Group – SNMG 1) и Сталне НАТО противминске групе (Standing NATO Mine Countermeasures Group – SNMCG 1), које су већ патролирале Средоземним морем. Ови капацитети су касније замењени или увећани додатним бродовима, подморницама и авионима за надгледање мора из држава чланица НАТО и држава које су учествовале у интервенцији. Овакав приступ је био условљен чињеницом да сталне НАТО поморске групе нису биле у позицији да спроводе дугорочну одрживу кампању попут операције *Уједињени заштитник*. Насупрот томе у многим документима и саопштењима је истицано да су Сталне НАТО поморске групе мултинационалне, интегрисане поморске снаге, које сачињавају бродови из различитих савезничких држава, које су обучене и оперативне као јединствен тим

¹⁰⁸⁴ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, op. cit., p. 5.

и које су стално доступне НАТО за извођење широког обима задатака, од учешћа у вежбама до одговора на кризе и оперативних мера у садашњости.¹⁰⁸⁵

Било је више разлога због којих сталне НАТО поморске групе нису могле да спроводе дугорочне операције. Прво, у случају сваке од ових група поједине државе су одбиле да доделе капацитете операцији *Уједињени заштитник*, који су већ били оперативни као део Сталне НАТО поморске групе и Сталне НАТО противминске групе у марту 2011. године.¹⁰⁸⁶ Друго, од бројних бродова који су потенцијално били доступни, резерва је у сваком случају била мала. Наиме, од краја Хладног рата поморске снаге које су чланице додељивале сталним поморским групама видно су смањиване.¹⁰⁸⁷ То је према овим анализама посебно неразборита одлука, имајући у виду да је код оних сталних снага који су учествовале у операцији *Уједињени заштитник*, пракса сарадње и интероперабилности омогућила готово неприметан прелаз до операције у реалности. Стога, не чуди што се у Алијанси оцењује да Сталне поморске групе могу да служе као кључни елемент за улогу кредибилног управљања кризама.

Спровођење операције *Уједињени заштитник* су пратила ограничења појединих држава НАТО за ангажовање снага, којима се смањивала флексибилност команданата и оперативна кохезија. Наиме, појединине државе НАТО су спречиле ангажовање својих површинских ратних бродова у бродској артиљеријској подршци, одбиле употребу националних лука за преглед и претрес бродова. Сједињене Државе, су одлучиле да се не укључе у ударе током операције *Уједињени заштитник*, као и да не ангажују комплетну ударну групу носача авиона.

Поред управљања кризама, кооперативна безбедност је такође била кључни задатак који је *Поморском стратегијом* додељен поморским снагама Алијансе. Кроз Медитерански дијалог и Истанбулску иницијативу за сарадњу,

¹⁰⁸⁵ *MC Northwood becomes the parental HQ for all NATO Standing Maritime Groups*, News Release, Ref: SNMG1 2012/03, 14 September 2012, Maritime Command Northwood, доступно на: www.manw.nato.int, приступљено: 10/11/2015.

¹⁰⁸⁶ Немачка је повукла своје ратне бродове из операције *Active Endeavour* коју је предводио НАТО у Средоземном мору, пре него што су укључене у спровођење операције у Либији. James Sperling, "Neoclassical Realism and Alliance Politics", in Mark Webber, Adrian Hyde-Price (eds), *Theorising NATO New perspectives on the Atlantic alliance*, Routledge, London and New York, 2016, p. 71.

¹⁰⁸⁷ Brooke A. Smith-Windsor, "NATO's Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea", op. cit., p. 6.

НАТО се већ дужи низ година укључивао у активности кооперативне безбедности са арапским земљама. Пример таквих активности је и посета Сталне НАТО поморске групе 2 (SNMG 2) луци у Казабланци 2010. године, коју су чинили бродови из Холандије, Немачке, Грчке, Италије и Турске, или учешће Краљевске ратне морнарице Марока у акцијама поморске забране - пресретања током вежбе *Phoenix Express-2011*. У НАТО анализама се истиче да отуда не изненађује што су земље попут Марока, Јордана, Катара и Уједињених Арапских Емирата, биле спремне да се ангажују као савезници у спровођењу операције *Уједињени заштитник*, заједно са другим не-НАТО европским државама као што је Шведска. Заправо, поверење и навика сарадње били су већ успостављени. Такође, у овим анализама се тврди и то да су Алијанси за спровођење операције *Уједињени заштитник* били потребни поморски капацитети партнера као што је Мароко, без сумње би неки од њих били обезбеђени.¹⁰⁸⁸ Уместо тога, нагласак је био на ваздухопловним капацитетима партнерских држава и приступу њиховом ваздушном простору. Као што је Иво Далдер (*Ivo Daalder*), тадашњи стални представник САД при НАТО објаснио, допринос Марока био је логистички и политички. Имајући у виду где се Мароко географски налази, отварање ваздушног простора је било важно како би НАТО био у могућности да надгледа зону забране лета и ембарго на наоружање. Такође, Мароко је давао политичку подршку операцији.¹⁰⁸⁹ Дакле, у операцији *Уједињени заштитник* је кооперативна безбедност из *Поморске стратегије Алијансе*, примењена у мањој мери у поређењу са основним задатком управљања кризама.

Алијанса је после завршетка операције *Уједињени заштитник* радила на успешној имплементацији одредаба о кооперативној безбедности *Поморске стратегије Алијансе*. Најбољи пример за то су: посета Сталне НАТО поморске групе 2 (SNMG 2) луци *La Goulette* октобра 2012. године, која се завршила вежбом *Passage Exercise (PASSEX)* са туниском ратном морнарицом. Вежба је спроведена и наредне године. Вежбе *PASSEX* типа намењене су да осигурају да учествујуће ратне морнарице буду саобразно оспособљене да комуницирају и

¹⁰⁸⁸ *Ibid.*, p. 9.

¹⁰⁸⁹ Ivo Daalder, Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization, "The Success of NATO operations in Libya and the Vital Contributions of Partners Outside NATO", 07 November 2011, <http://fpc.state.gov/176760.htm>, приступљено: 11/11/2015

сарађују у кризним ситуацијама.¹⁰⁹⁰ Вежбе *PASSEX* са Краљевском ратном морнарицом Марока извеле су Стална НАТО противминске група 2 у марту 2012. године и Стална НАТО поморска група 2 у октобру наредне године.¹⁰⁹¹

У поморској безбедности, из *Поморске стратегије Алијансе*, током операције *Уједињени заштитник* НАТО је примењивао поморске операције забране и заштиту поморских комуникација. У наметању ембарга фокус забране су била пловила која превозе илегално оружје и плаћенике. Међутим, поморске снаге су на мору сусретале мигранте и азиланте којима је била потребна помоћ. Од почетка “арапског пролећа” хиљаде избеглица је дошло морем на јужна италијанска острва Лампедуза, Пианоса и на Сицилију. Из Поморске команде у Напуљу су међутим јавно тврдили у првим месецима интервенције у Либији да “питања миграције или азиланата нису у оквиру мандата операције *Уједињени заштитник*”.¹⁰⁹² Међутим, обавезе према Конвенцији SOLAS захтевале су акције у случају хуманитарне потребе.¹⁰⁹³ Према овој конвенцији за спасавање људских живота на мору одговорне су државе и њихови како трговачки тако и ратни бродови. Илустрације ради, када је канадска фрегата *Charlottetown* пресрела бродове за које се испоставило да превозе више од 500 људи у марту 2011. године, понудила им је помоћ и прописно их је предала властима италијанске обалске страже. Јула 2011. године исти ратни брод је 114 људи безбедно пребацио у Тунис. Према извештајима Алијансе током трајања операције *Уједињени заштитник* поморске снаге НАТО директно су помогле спасавање више од 600 миграната на мору.¹⁰⁹⁴ Међутим, у 2011. години се према проценама UNHCR

¹⁰⁹⁰ SNMG-2 Ships Train with Tunisian Navy, Naval Today, доступно на: <http://navaltoday.com/2013/11/01/snmg-2-ships-train-with-tunisian-navy/>, приступљено 12/11/2015

¹⁰⁹¹ Farmaroc: Royal Moroccan Navy Exercises, Royal Moroccan Armed Forces, доступно на: <https://farmorocco.wordpress.com/2014/03/20/farmaroc-royal-moroccan-navy-exercises/>, приступљено: 12/11/2015

¹⁰⁹² Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *op. cit.*, p. 10.

¹⁰⁹³ Међународна конвенција о заштити људског живота на мору, скраћено SOLAS (Safety of Life at Sea) је конвенција Међународне поморске организације (International Maritime Organization). Иначе, сама Конвенција, као и појам заштите људских живота на мору, представља скуп норми чији је циљ остварење сигурности на мору, а дели се на две групе: сигурност пловидбе и способност брода за пловидбу. Слободан Радојевић, *Сигурност и безбедност пловидбе*, Медија Центар “ОДБРАНА”, Библиотека Војна књига, Београд, 2013, стр. 14-23.

¹⁰⁹⁴ North Atlantic Treaty Organization, “Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats”, 2 November 2011, доступно на: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf, приступљено: 11/11/2015

преко 1500 људи удавило или нестало док је покушавало да пређе Средоземно море да би стигло до Европе.¹⁰⁹⁵ Сви ови губици десили су се упркос значајном поморском и ваздухопловном присуству у зони НАТО операције у Либији.¹⁰⁹⁶

Уз наведене хуманитарне поморске коридоре, очување слободе пловидбе и поморских комуникација, у складу са *Поморском стратегијом*, такође је био важан задатак поморских снага Алијансе током операције *Уједињени заштитник*.¹⁰⁹⁷ То не изненађује имајућу у виду чињеницу да око 30 одсто укупне међународне поморске трговине по запремини пролази кроз, долази из или иде ка лукама Средоземља, укључујући и 18 одсто светског поморског транспорта нафте.¹⁰⁹⁸ У циљу смањења могућег ремећења поморског саобраћаја, НАТО је блиско сарађивао са Међународном поморском организацијом и комерцијалним бродарством.¹⁰⁹⁹

На оперативном нивоу контрола поморског саобраћаја је вршена од стране НАТО кроз комуникацију са свим долазним бродовима.¹¹⁰⁰ Бродарски центар НАТО (NATO Shipping Centre – NSC) као подршка Поморској команди у Напуљу надгледао је све активности бродова (нпр. брзина, позиција, курс, одредиште, терет), који пролазе кроз Поморску област надгледања (Marine Surveillance Area) либијске обале. Оваквом шемом рапортирања Бродарски центар НАТО је Поморској команди у Напуљу обезбеђивао вредне информације о кретању бродова у овој области. Ове информације су пружале неопходно сазнање о поморској ситуацији, које поставља основу за спровођење операција од стране Поморске команде.¹¹⁰¹ У систему извештавања и ефикасног саопштавања су поред вебсајта Бродарског центра НАТО учествовала и национална удружења бродара. Вебсајт Бродарског центра НАТО је коришћен за постављање битних

¹⁰⁹⁵ UNHCR, “Mediterranean takes record as most deadly stretch of water for refugees and migrants in 2011”, Briefing Notes, 31 January 2012. Доступно на: <http://www.unhcr.org/4f27e01f9.html>, приступљено: 21/11/2015

¹⁰⁹⁶ Charles Heller, Lorenzo Pezzani, and Situ Studio, *Forensic Oceanography: Report on the “Left-to-Die Boat”* Centre for Research Architecture, Goldsmiths, University of London, 2012, p. 48.

¹⁰⁹⁷ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *op. cit.*, p. 10.

¹⁰⁹⁸ NATO’s efforts to minimize the impact of the Libyan operation on merchant shipping, NATO, 23 June 2011, <http://worldmaritimeneeds.com/archives/21278>, приступљено: 25/12/2015

¹⁰⁹⁹ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *op. cit.*, p. 10.

¹¹⁰⁰ Christian Wollert, “Naval assets: not just a tool for war”, *op. cit.*, p. 142.

¹¹⁰¹ NATO’s efforts to minimize the impact of the Libyan operation on merchant shipping, NATO, 23 June 2011, <http://worldmaritimeneeds.com/archives/21278>, приступљено: 25/12/2015

информација о операцији *Уједињени заштитник* за национална удружења бродара, између осталих о актуелним навигацијским упозорењима, о условима у либијским лукама и водама. Такође, након што је потврђено од стране НАТО на вебсајту је пренета и објављена информација када су Гадафијеве снаге полагале мине у близини Мисрате.¹¹⁰²

Док је надгледање трговачких бродова добро функционисало, било је потешкоћа у погледу идентификације одређених терета који су били забрањени на основу Резолуције СБ УН 1970. Наиме, параграф 9 Резолуције наводи да Савет безбедности УН одлучује да ће све државе чланице УН: “одмах предузети неопходне мере да спрече директно или индиректно снабдевање, продају или трансфер ка Либијској Арапској Цамахирији, од или кроз њену територију, или од стране њених држављана, или коришћење пловила или авиона под њеном заставом, наоружањем или са тим повезаним материјалом сваке врсте...”.¹¹⁰³ Током спровођења ембарга јављале су се потешкоће на нивоу команди и самих поморских снага у вези са тумачењем “повезаног материјала”.

Операција *Уједињени заштитник* је такође била изложена мању капацитета (укључујући и оне поморске), посебно међу европским савезницима. На пример, у интервенцији у Либији САД су обезбедиле четири петине свих обавештајних активности, надгледања и извиђања рачунајући и употребу поморских патролних авиона. Указује се на неукључивање партнера у планирање, недостатак планера поморске логистике. Такође, недостајали су танкери за нафту као и прецизна муниција. У јуну 2011. године, тадашњи министар одбране САД Роберт Гејтс дао је оцену капацитета Алијансе у интервенцији у Либији. Према његовом мишљењу операција *Уједињени заштитник* била је изложена неким недостацима изазваним недовољним финансирањем, али је такође показала потенцијал НАТО. Гејтс је оценио да је “свака чланица Алијансе гласала за либијску мисију, али је мање од половине уопште у њој учествовало, а мање од трећине је било спремно да учествује у ударној мисији. Поједине државе савезнице неучествују у мисији, не због тога што не желе, већ напросто због тога што немају капацитете за тако нешто”.¹¹⁰⁴ Иницијатива НАТО “паметна одбрана”

¹¹⁰² *Ibid.*

¹¹⁰³ *United Nations Security Council Resolution 1970 (2011)*, 26 February 2011, S/RES/1970 (2011).

¹¹⁰⁴ Claire Taylor, *Military Operations in Libya*, op. cit., p. 21.

је од тада била усмерена на превазилажење бројних недостатака у капацитетима за управљање кризама који су се испољили током операције *Уједињени заштитник*. Ово је укључивало удруживање поморских патролних авиона, мултинационалну сарадњу о муницији и заједничко обавештајно обезбеђење, надгледање и извиђање (Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance – JISR).¹¹⁰⁵

¹¹⁰⁵ Brooke A. Smith-Windsor, “NATO’s Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea”, *op. cit.*, p. 8.

VI ЕФЕКТИ НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У ЛИБИЈИ

Интервенција НАТО у Либији спроведена је без употребе копнених снага. У овој војној интервенцији јасно се уочавају две операције: прва *Одисејева зора*, чији је циљ био заустављање напада на Бенгази, неутралисање либијске ПВО и онеспособљавање система командовања и веза Либије и друга *Уједињени заштитник*, чији је циљ био подршка побуњеницима у извођењу борбених дејстава на копну и свргавања режима Муамера ел Гадафија.¹¹⁰⁶ Поморско-ваздухопловна операција коју је НАТО спровео у Либији је остварила видљиве војне, политичке и економске ефекте.

1. Ефекти поморско-ваздухопловне операције НАТО у Либији

У Средоземном мору је 2011. године спроведено укупно четири операције од стране чланица НАТО. Велика Британија је спровела операцију *Ellamy*, Француска *Harmattan*, Канада *Mobile* и НАТО *Уједињени заштитник*. Циљ спровођења ових операција била је имплементација резолуција Савета безбедности УН, али чини се да су постојали и скривени циљеви.

Као резултат НАТО интервенције Гадафијевим снагама је задат значајан ударац. Званичници Алијансе тврдили су да се ваздушни удари не односе на цивилно становништво Либије. Према појединим изворима број жртава и избеглица за девет месеци сукоба у Либији био је на трећем месту после Ирака и Авганистана. Укупан број мртвих и рањених је непознат. Од јула по подацима либијског Црвеног полумесеца, преко 1.100 цивила је убијено у НАТО бомбардовању, укључујући 400 жена и деце. Преко 6.000 либијских цивила је рањено у бомбардовању. Током оружаних сукоба, више од 400.000 људи је било присиљено да напусти Либију. Поред тога у сукобима побуњеника и Гадафијевих снага погинуло је најмање 30 хиљада људи (према другим проценама чак 50

¹¹⁰⁶ Миодраг Гордић, Крум Цветковић, Иван Петровић, “Утицај ваздухопловних и противваздухопловних дејстава на физиономију вођења савремених оружаних сукоба”, *op. cit.*, стр. 238-239.

хиљада). Више од 50 хиљада их је рањено, а око 4 хиљаде цивила се воде као нестали.¹¹⁰⁷

Поред тога, успеси побуњеника су у великој мери предодређени интервенцијом НАТО снага у сукобу. Без подршке НАТО снага, наоружане побуњеничке групе не би имале никакве шансе на политички успех и збацивање Гадафијевог режима.¹¹⁰⁸

Поједини аутори и теоретичари тврде да је ваздушна кампања НАТО у Либији, потврдила одлучујућу улогу ваздушне моћи у савременом ратовању, тј. да је чини се овом кампањом завршена историјска еволуција ваздушне моћи. Као и да је управо ваздушна моћ омогућила да се достигне жељено крајње стање.¹¹⁰⁹ Други, аутори пак наводе да је успех у Либији био обезбеђен не само ваздушном моћи већ и поморском моћи.¹¹¹⁰ Трећи су сагласни да је управо ваздушна моћ омогућила да интервенција у Либији буде успешан пример померања равнотеже у корист побуњеника против надмоћнијих оружаних снага режима. У самој суштини, ваздушна моћ НАТО је изједначила снаге на терену.¹¹¹¹ Анализа показује да је успех побуњеничких снага омогућен постепеним исцрпљивањем режимских снага од стране ваздухопловних снага Алијансе. Ваздушна моћ је такође допринела победи побуњеника јер је обезбедила територију, на којој су побуњеници побољшавали вештину, наоружање и координацију са НАТО.¹¹¹² Жоел Соколски тврди да су: “НАТО ваздухопловне и поморске снаге биле веома важне у подржавању и заштити либијских побуњеника који су желели да свргну Гадафија, посебно због тога што ниједан савезник, нарочито и укључујући САД,

¹¹⁰⁷ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено 25/09/14; Видети и: Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, op. cit., стр. 202-203.

¹¹⁰⁸ Екатерина Андреевна Репешко, “Ливийский вектор политики НАТО и его роль в падении режима Каддафи”, op. cit., стр. 82

¹¹⁰⁹ Adam Lowther, Panayotis Yannakogeorgos, “Saving NATO with Airpower”, 8 April 2014, доступно на: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=177613>, Erkan Kavruk, *A Study of Libya Campaign, Through Air Power Theories*, Hava Harp Akademisi, Harp Akademileri Komutanlığı, 2012, p. 1.

¹¹¹⁰ Ruxandra Bosilca, Elena Bunoara, Cristina Rosu, Denisa Sava, “Airpower in contemporary interventions: stabilization, coercion, peace enforcement and peacemaking, Case: Operation Unified Protector, Libya 2011”, *Incas Bulletin*, Volume 5, Issue 2/ 2013, p. 84.

¹¹¹¹ Anrig Christian, “Allied Air Power Over Libya.” *Air and Space Power Journal*, Winter 2011, p. 89-109. http://www.airpower.au.af.mil/apjinternational/apj-s/2012/2012-1/2012_1_02_anrig_s_eng.pdf

¹¹¹² Erica D. Borghard, Costantino Pischetta, “Allies and Airpower”, op. cit., p. 47.

није био спреман да пошаље копнене снаге”.¹¹¹³ Он истиче: “да док је садашња ситуација у Либији поставила нека питања да ли је НАТО требало да пружи такву подршку, у то време ваздухопловне и поморске снаге су биле једина опција и успеле су у помагању да се збаци режим”.¹¹¹⁴

Како би подржали побуњенике, НАТО снаге су из ваздуха уништиле либијске тенкове, бомбардовале су упоришта либијске војске и њихове комуникације. Михал Попов оцењује да се испоставило да “побуњеници могу да се крећу само под заштитом и директном војном подршком највећих империјалистичких држава”.¹¹¹⁵ Такође, он тврди да је, “у организацији чланица НАТО, револуција у Либији заправо верификовани реакционарни државни удар, са циљем обезбеђивања потпуне империјалистичке доминације над Либијом, уз истовремено уништавање бесплатне здравствене заштите, бесплатног образовања, накнаде за стамбено збрињавање, накнаде за рођење детета и других антидемократских престапа либијског режима”.¹¹¹⁶

Заправо, НАТО операција *Уједињени заштитник* је била главни одлучујући фактор у рату у Либији. Остварила је два главна циља: брзо је променила однос снага између Гадафијевих снага и побуњеника у корист побуњеника. До интервенције НАТО, владине снаге су имале предност и побуњеници су углавном били сведени на Бенгази, док су владине трупе припремале велики напад пре интервенције НАТО. Дакле, јасно је да би, без интервенције НАТО, исход рата био сасвим другачији. Други циљ који су ваздухопловне снаге НАТО постигле за побуњенике био је да се заврше велике борбе, што у другом случају не би било могуће. Међутим, мора се напоменути да је неуспех НАТО да пошаље копнене трупе одмах потом, умањио сва ова скромна достигнућа, јер са смрћу Гадафија ниједна група није била у могућности да се наметне као централна власт. Створен је вакуум моћи, који су исламисти брзо искористили, погоршали су секташко насиље, што је почело да карактерише Либију као земљу која је потонула у грађански рат широких размера. Дакле, јасно

¹¹¹³ Научни интервју са Joel J. Sokolsky, Killam Professor in Canadian Studies, Bridgewater State University and Professor in Department of Political Science, Royal Military College of Canada, август 2016. године.

¹¹¹⁴ Ibid.

¹¹¹⁵ Михаил Васильевич Попов, *Социјална Диалектика, часть 2*, Издательство Невинномысского института экономики, управления и права, Невинномысск, 2012, стр. 64.

¹¹¹⁶ Ibid.

је да су поморска блокада и ваздухопловни удари замахнули клатно у корист побуњеника.¹¹¹⁷ То је до извесног нивоа упоредиво са оним што је Русија управо урадила у Сирији, али овог пута у корист владе и на позив владе.

На састанку Савета безбедности УН, 4. октобра 2011. године Виталиј Чуркин је рекао: “за нас, чланице Уједињених нација, чак и у погледу преседана, веома је важно знати како је резолуција примењена и како се Резолуција Савета безбедности претворила у своју супротност. Захтев за брзим прекидом ватре претворио се у прави грађански рат, чије хуманитарне, социјалне, економске и војне последице превазилазе либијске границе. Ситуација у вези са зоном забране лета се претворила у бомбардовање рафинерија нафте, телевизијских станица и других цивилних места. Ембарго на оружје се претворио у поморску блокаду на западном делу Либије, укључујући и блокаду хуманитарних добара. Данас се трагедија Бенгазија проширила на друге западне либијске градове – Сирт и Бани Валид. Ове врсте модела треба искључити из глобалних пракси једном за свагда”.¹¹¹⁸

Указује се и на чињеницу да је “седам месеци операције НАТО снага против легитимне владе Либије показало да су, чак и са мандатом СБ УН, водеће земље НАТО сасвим способне да на делу искриве значење мандата који су добили од Савета безбедности УН Резолуцијом 1973 (2011) СБ како у сагласности са концептом ‘Одговорности да се заштити’, као и самом значењу концепта, и искористе овај мандат као параван за промовисање својих геополитичких интереса”.¹¹¹⁹

Поједини аутори тврде да Либија представља значајно геополитичко упориште у Северној Африци, па је НАТО интервенција испунила скривени основни циљ – њено освајање. Такође, геополитички циљеви су били да се протера Кина из Либије и да се не дозволи руској флоти базирање у Либији.¹¹²⁰

¹¹¹⁷ Научни интервју са dr John-Mark Iyi, Fort Hare University, South Africa, август 2016. године.

¹¹¹⁸ “The situation in Middle East”, United Nations Security Council, S/PV.6627, 6627th meeting, 4 October 2011, p. 4. доступно на: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6627, приступљено: 23/03/15

¹¹¹⁹ Владимир Семенович Котляр, “Бразилска иницијатива в ООН с целью ограничения применения силы в операциях по защите гражданского населения”, в *Актуальные Проблемы Современного Международного Права*, Российский университет дружбы народов, Москва, 2012, стр. 55.

¹¹²⁰ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено 25/09/14

Једна од значајнијих анализа ефеката интервенције у Либији је извештај Доњег дома британског Парламента из септембра 2016. године. У овом извештају се наводи да је претња цивилима у фебруару и марту 2011. године била преувеличана. Гадафијеве снаге су поново заузеле градове од побуњеника без напада на цивиле. Током битке за Мисрату у фебруару и марту 2011. године, било је 257 убијених и 949 рањених, међу којима 22 жене и осам деце. Према овом извештају, разлика између жртава мушког и женског пола указује на то да су Гадафијеве снаге гађале мушке борце у грађанском рату, а не насумице нападале цивиле. Такође, у извештају се тврди да су побуњеници укључивали значајан исламистички елемент. До лета 2011. године ограничена интервенција за заштиту цивила преокренула се у опортунистичку политику промене режима. Такву политику није пратила стратегија подршке и обликовања пост-Гадафијеве Либије. Резултат је био политички и економски колапс, међумилицијски и међуплеменски рат, хуманитарна и мигрантска криза, широко раширено кршење људских права и ширење наоружања Гадафијевог режима широм региона, као и пораст ИСИЛ на северу Африке.¹¹²¹

1.1. Војни ефекти НАТО операције у Либији

У операцији *Уједињени заштитник* је ангажовано око 8.000 војног особља, 260 ваздухопловних и 21 поморско средство.¹¹²² Током седам месеци ваздушне кампање НАТО снаге и државе партнери извели су преко 26.500 налета, укључујући преко 9.700 борбених летова. Током ових борбених летова уништено је више од 5.900 војних циљева, укључујући преко 400 артиљеријских оруђа или ракетних лансера и преко 600 тенкова или оклопних возила. Поморске снаге су

¹¹²¹ Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options, Third Report of Session 2016-17, House of Commons Foreign Affairs Committee, HC 119, 6 September 2016, p. 3, 14, 16.

¹¹²² Заправо у интервенцији у Либији је учествовало око 40 ратних бродова.

контролисале зону површине 209.000 километара квадратних и зауставиле преко 3.100 пловила, а око 300 пловила је претресано.¹¹²³

Просторни обим операције НАТО *Уједињени заштитник* обухватао је Северну Америку, Канаду, већи део Европе, турски део Азије. Борбе су вођене на целој територији Либије, а контрола бродова широм Средоземног и Црвеног мора. У операцији су учествовале НАТО државе: САД, Француска, Велика Британија, Канада, Шпанија, Италија, Данска, Холандија, Турска, Грчка, Бугарска, Румунија, Белгија, Норвешка. Државе ван НАТО савеза које су учествовале у операцији су: Шведска, Јордан, Уједињени Арапски Емирати и Катар. Ангажоване поморске и ваздухопловне снаге биле су неупоредиво јаче од оружаних снага Либије.

Наиме изнад Либије, САД су извеле око 25 одсто летова, док су УК и Француска реализовале 35 одсто углавном борбених летова.¹¹²⁴ Италија је учествовала у око 10 одсто ваздухопловних операција НАТО у Либији, одмах након САД, УК и Француске.¹¹²⁵ Мање од половине од свих борбених авиона, које су чланице НАТО ангажовале у операцијама, је било способно да спроводи ударне мисије. Такође, само шест европских НАТО држава (Белгија, Данска, Француска, Италија, Норвешка¹¹²⁶ и УК) су учествовале у ударним мисијама. Друге државе (на пример Холандија, Катар, Шпанија, Јордан, Шведска и Турска) су ангажовале ваздухоплове за наметање зоне забране лета без ударних мисија. И поред велике политичке подршке операцији и одсуства “чизме на терену”, мање од половине чланица НАТО је било укључено у операцију.¹¹²⁷

Оцењујући састав групе за спровођење борбених операција против Либије, може се констатовати апсолутна техничка супериорност САД у космичкој групи, електронском ратовању, крстарећим ракетама поморског и ваздушног базирања, навигацијским системима на оперативном и тактичком нивоу. Војна операција

¹¹²³ North Atlantic Treaty Organization, “Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats”, 2 November 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf, приступљено: 11/08/2015

¹¹²⁴ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зарађене стране”, *op. cit.*, стр. 102.

¹¹²⁵ Fabrizio Coticchia, “The ‘enemy’ at the gates? Assessing the European military contribution to the Libyan war”, *op. cit.*, p. 61.

¹¹²⁶ Норвешка се у току операције повукла из ваздушних напада. Ellen Hallams, Benjamin Schreer, “Towards a ‘post-American’ alliance? NATO burden-sharing after Libya”, *International Affairs*, Volume 88, Issue 2, March 2012, p. 322.

¹¹²⁷ Fabrizio Coticchia, “The ‘enemy’ at the gates? Assessing the European military contribution to the Libyan war”, *op. cit.*, pp. 57-58.

САД и НАТО против полу-герилске војске Муамера ел Гадафија, отвара многа питања. Либијски рат, који има много разлика од претходних ратова које су спровели САД и НАТО, привукао је пажњу многих стручњака.

За војне стручњаке су од посебног значаја извођење ваздухопловно-космичке НАТО операције и процес формирања ваздухопловних и поморских снага, процес дејства специјалних јединица САД, Француске, Британије и Италије, као и стратегија и тактика снага САД и НАТО.¹¹²⁸ У операцији су употребљена нова оружја, информационо-психолошки рат, финансијски рат, еколошки рат, борбена и материјална подршка.¹¹²⁹

Прокламовани војни циљ на основу мандата СБ УН је била заштита цивила. Међутим, Анатолиј Цыганок оцењује да је војни циљ био да се униште оружане снаге Либије, провере у реалним борбеним условима теоријске позиције Заједничке команде оружаних снага САД у Африци, да се провери могућност брзог реаговања НАТО снага и припрема за борбена дејства у пустињском окружењу.¹¹³⁰

Такође, он истиче да је, војно-технички циљ био да се спроведе масовно тестирање нових оружја у реалним борбеним условима. У интервенцији је први пут извршено лансирање крстарећих ракета са подморница типа *Охајо*, употребљене су тактичке крстареће ракете Томахавк Block IV (TLAM-E), употребљен је унапређен систем за пребацивање диверзаната – цепна подморница (Advanced SEAL Delivery System, ASDS), употребљен ваздухоплов за електронско ратовање EA-18G Growler РМ САД, вишенаменски борбени авион Eurofighter Турпоон Велике Британије, авион за подршку копнених јединица AC -130U и беспилотни хеликоптер MQ - 8B Fire Scout.

Док је према овом истраживачу, информационо-психолошки циљ био да се опробају нови облици информационо-психолошког рата са америчких авиона Lockheed EC-130J Commando Solo и примене специјална пропагандна дејстава против Гадафијевих снага и либијског становништва. Са овог авиона су емитоване поруке на арапском, енглеском и француском језику, а циљ ових

¹¹²⁸ Анатолиј Дмитриевич Цыганок, Война в Ливии: циничная ложь НАТО (часть 1), доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено: 06/11/15

¹¹²⁹ Анатолиј Дмитриевич Цыганок, Война НАТО в Ливии: анализ, уроки, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено: 25/09/14

¹¹³⁰ *Ibid.*

дејстава је био извођење из строја (онеспособљавање) елемената цивилне и војне инфраструктуре.¹¹³¹ Поруке су била једноставне: ако брод исплови постаје легитиман циљ и биће уништен. Било је неколико разлога за задржавање либијске ратне морнарице у лукама: побуњеници не би могли да се супротставе бродској артиљеријској ватреној подршци, слобода кретања побуњеника морем и, на крају, либијска ратна морнарица је могла бити претња за операције НАТО поморских снага.¹¹³²

До почетка операције у релативно непосредној близини обале Либије је створена велика група ваздухопловних и поморских снага САД и НАТО. Поморске снаге су бројале двадесет пет ратних бродова и подморница западне коалиције, укључујући носач авиона *Enterprise*, десантне носаче хеликоптера *Kearsarge* и *Ponce*, командни брод *Mount Whitney*, три ратна брода поморских снага САД наоружана Томахаvk ракетама и помоћне бродове 2. и 6. флоте САД. Размештај бродова 2. и 6. флоте САД у либијским територијалним водама онемогућио је пловидбу површинских ратних бродова РМ Либије ка отвореном мору.¹¹³³

За интервенцију у Либији је била оформљена моћна САД - НАТО ваздухопловна Група извиђачке авијације и авијације електронског ратовања.¹¹³⁴ У операцији *Одисејева зора* САД су употребиле: ловце-бомбардере, вишенаменске ловце, ловце палубне авијације, бомбардере, извиђачке авионе, авионе за подршку копнених јединица, авионе за управљање извиђањем, авионе танкере, хеликоптере, војне транспортне авионе, као и поморске патролне авионе. САД и НАТО стратеги су рачунали са претпоставком да ће војна операција да буде завршена за неколико недеља. Првобитно, борбена операција у Либији је прорачуната за период до 27. јуна. Касније, су НАТО и државе партнери одлучили да продуже операцију у Либији за још 90 дана, до краја септембра. Крајем септембра, НАТО је продужио борбена дејства до краја децембра 2011. године.

¹¹³¹ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, op. cit., стр. 156.

¹¹³² Anders Nygren, "Executing strategy from the air" in Kjell Engelbrekt, Marcus Mohlin and Charlotte Wagnsson (eds), *The NATO Intervention in Libya Lessons learned from the campaign*, Routledge, Oxn, New York, 2014, p. 116.

¹¹³³ Екатерина Андреевна Репешко, "Подход НАТО к разрешению Ливийского кризиса в событиях 'Арабской весны'", op. cit., стр. 174.

¹¹³⁴ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено: 25/09/14

У почетном периоду операције *Уједињени заштитник*, борбена дејства су извођена уз непрекидну подршку авиона за рано откривање и командовање типа AWACS, као и уз подршку авиона за електронско извиђање и авиона за извођење психолошко-пропагандних операција. Значајан број од укупних авио-полетања за потребе операције припадао је наведеним типовима ваздухоплова, као и авио-цистернама. Свакодневно су ангажовани авиони за надгледање, откривање циљева и навођење ловачко-бомбардерске авијације. Обавештајна активност на откривању командних места базирана је на електронском праћењу телефонских позива и радио-сигнала.

Дејства НАТО ловачко-бомбардерске авијације тежишно су била усмерена на положаје тешког наоружања и на идентификованим командно-комуникационим центрима у насељеним местима. Ваздухоплови за неутралисање система ПВО (SEAD) ангажовани су у саставу ударних група ловачко-бомбардерске авијације изводили су дејства по јединицама ПВО Либије.

Сједињене Државе су први пут у Либији употребиле беспилотне борбене летелице типа MQ-1B Predator наоружане ракетама AGM-114 Hellfire, најчешће у видном делу дана, са задржавањем у зони операције у трајању од око 15 часова. Летелице су употребљаване за ISR и OCA активности, чиме су унапређене НАТО способности у интервенцији.

У операцији *Уједињени заштитник* напрезање авијације је задржано на нивоу од 80 до 100 авио-полетања дневно, од чега је 60 одсто било за потребе блиске ваздухопловне подршке побуњеника.¹¹³⁵

Анатолиј Циганок сматра да се за девет месеци рата показао неуспех политичке и војне координације у НАТО. Делујући као иницијатор војне операције Француска ништа није могла да уради против Либије, без помоћи САД авиона за ометање (противелектронска дејства), авиона цистерни, AWACS авиона и крстарећих ракета. Такође, он истиче да је Британија зарад престижа користила

¹¹³⁵ Миодраг Гордић, Крум Цветковић, Иван Петровић, “Утицај ваздухопловних и противваздухопловних дејстава на физиономију вођења савремених оружаних сукоба”, *op. cit.*, стр. 240.

десетине ловаца-бомбардера Торнадо, и због одржавања већину њих вратила у УК и зауставила борбена дејства.¹¹³⁶

С обзиром на научене лекције из Ирака и Авганистана, ера копнених интервенција великих размера западних земаља у кризама широм Блиског истока и Јужне Азије је изгледа на крају. Ово, заузврат, отвара могућности за више удаљених поморских интервенција попут осведочене у Либији. У операцији *Уједињени заштитник*, поморске снаге су одиграле кључну улогу у блокади, бомбардовању и спровођењу зоне забране лета. Ваздухопловне снаге са копнених база су такође биле важне, али оне нису дејствовале као елемент поморске моћи, јер је њихово присуство и учешће било могуће само кроз подршку државе домаћина.

Илустрације ради, интервенција у Ираку 1991. године под вођством САД, зависила је од такве помоћи, иако су носачи авиона, десантне и амфибијске снаге допринеле ваздухопловној кампањи и кључно обезбедиле интервенцију. Штавише, интервенција у Либији је пратила пример с почетка интервенције у Авганистану у 2001. години, јер су поморске снаге биле средстава за подршку локалним снагама. У првом делу операције *Трајна слобода (Enduring Freedom)* континентална земља је била подвргнута одлучујућој кампањи од стране локалних снага уз подршку поморских ваздухоплова. То је био доказ, да домет поморске моћи и стратегијски и тактички никада није био већи. Чињеницу да поморске снаге могу бити размештене у најобимнијем географском медију, који су у стању да искористе боље него икад, многе државе занемарују на сопствени ризик, упозорава Ерик Гров (*Eric Grove*).¹¹³⁷

С друге стране, ефикасност и, до одређене тачке, ефективност ваздухопловних кампања у великој мери зависи од близине између ваздухопловних средстава и оперативних подручја. У супротном, системи са људском посадом ће бити озбиљно ограничени у смислу оперативног сектора, што подразумева и претерану употребу капацитета пуњења горива у ваздуху. Могућност за коришћење ваздухопловних средстава у почетку интервенције у Либији је покривала ову потребу, али је озбиљно нарушена када САД више нису

¹¹³⁶ Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено: 25/09/14

¹¹³⁷ Eric Grove, "The Ever-Increasing Importance of Sea Power", op. cit., p. 4.

обављале нападне мисије и тиме доказује историјски значај ваздушне моћи засноване на бродовима (поморским снагама), као и чињеницу да европским државама недостају носачи авиона. Носач авиона је постао битан инструмент за успех војних операција. Неколико примера истиче значај ових средстава за пројекцију моћи, како у удаљеним подручјима, тако и у областима у којима је аеродроме тешко користити. Ове тврдње најбоље илуструје напад на Перл Харбор или зависност од ваздухопловних средстава са бродова у операцијама у Авганистану и Ираку. Стога, је употреба ваздушне моћи засноване на бродовима дозвољена за брже и флексибилније одговоре, као и смањење употребе даљински базираних ресурса.¹¹³⁸ Сем тога, пример да ваздушна моћ базирана на копну зависи од државе домаћина је управо испољен у интервенцији у Либији, јер опозиција кипарске владе није дозвољавала да УК користи суверену базу на Кипру за борбене задатке, па су ваздухопловне операције биле ограничене на извиђање и логистичку подршку.¹¹³⁹

Након санкција Уједињених нација, коалиција је позиционирана разноврсне поморске снаге у Средоземном мору у близини обала Либије. Ове поморске и амфибијске снаге, које имају могућност да досегну подручје операција у веома кратком року, ефикасно су примениле ембарго УН на наоружање, наметнуле зону забране лета над Либијом, спроводиле борбене мисије као подршку либијским побуњеницима и савезничким специјалним снагама унутар земље и извршавали су борбено трагање и спасавање. Међународну поморско-ваздухопловну операцију *Уједињени заштитник*, која је 2011. године спроведена у територијалним водама и ваздушном простору Либије, карактерише чињеница да је почела као операција поморског ембарга и забране употребе авиона Гадафијевог режима у кампањи против побуњеника, а окончана ударима по Гадафијевим копненим снагама у циљу подршке побуњеницима.¹¹⁴⁰

Операција *Одисејева зора* покренута 19. марта 2011. године, била је припрема за војну интервенцију НАТО и укључивала је значајне поморске снаге

¹¹³⁸ João Paulo Nunes Vicente, "Back to the future: aerial warfare in Libya" *JANUS.NET e-journal of International Relations*, Vol. 4, N.º 1, May-October 2013, доступно на: observare.ual.pt/janus.net/en_vol4_n1_art5, pp. 66-67, приступљено: 27/01/2015

¹¹³⁹ Ian Speller, *Understanding naval warfare*, op. cit., p. 83.

¹¹⁴⁰ Anton Žabkar, "Razvoj sredozemskih vojnih mornaric na začetku tretjega tisočletja (2000–2015)" in Marjan Malešič (ur.), *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2016, str. 123.

САД, Велике Британије, Француске, Италије, Канаде и Шпаније. За њену реализацију у релативној близини либијске обале је концентрисана поморска група НАТО, која се састојала од 25 ратних бродова и подморница, укључујући три ратна бродова РМ САД наоружаних Томахаvk ракетама, носач авиона *Enterprise*, носаче хеликоптера *Kearsarge* и *Ponce*, као и командни брод *Mount Whitney*. Нешто касније у операцију се укључио и француски носач авиона *Charles de Gaulle*.¹¹⁴¹ Јасно је да су употребљени бродови имали за циљ да онеспособе ПВО, комуникационе и командне центре либијске војске. Употреба супер-носача авиона *Enterprise* није истакнута у многим анализама које се баве интервенцијом у Либији иако је имала велики значај. Чим је почетним дејствима крстарећих ракета лансираних са бродова и авионима са носача авиона постигнут циљ онеспособљавања ПВО, комуникационо-командне мреже војске Либије, тј. ограничени њени покрети, *Enterprise* је повучен, а његову улогу је преузео француски носач авиона *Charles de Gaulle*. Ова чињеница је значајна за разумевање даље улоге поморских и ваздухопловних снага у НАТО војној интервенцији у Либији.

Ваздухопловна и индиректна ватрена подршка, пројектована углавном са мора, омогућила је либијским побуњеницима да постигну успехе на копну без значајних коалиционих копнених снага. Наиме, на копну се налазило око 240 припадника специјалних снага из УК, Француске, Италије, Бугарске, Египта, Катара и УАЕ.¹¹⁴² На крају, ови напори су се показали као одлучујући и коалиција је обезбедила промену режима у Либији без иједне савезничке или НАТО жртве.¹¹⁴³ Њихов кључни успех је био осипање Гадафијевих трупа, што је постепено довело до уједначавања тактичке ситуације (изједначавања снага) на терену. Овај ефекат је постигнут француским, британским, и у мањој мери америчким и канадским борбеним ваздухопловима, који су користили тактику координираних удара, напада и извиђања (Strike Coordination Attack and

¹¹⁴¹ Дмитрий Борисович Куприянов, “Военно-морские ресурсы в современной международной политике”, *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, № 6 (20), 2012, в 2-х ч. Ч. II, стр. 113, доступно на: www.gramota.net/materials/3/2012/6-2/27.html

¹¹⁴² Шире о томе видети у: Mark Phillips, “The Ground Offensive: The Role of Special Forces”, in *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, op. cit., pp. 10-12.

¹¹⁴³ Brett Friedman, “Blood and Water: The Present and Future of Amphibious Operations”, *Military Operations*, Volume 1, Issue 2, Fall 2012, p. 13.

Reconnaissance – S-CAR), али и француским и у мањој мери британским борбеним хеликоптерима са амфибијских ратних бродова.

Британија је користила своје Апач хеликоптере као средство пресретања на средњим висинама, док су француски неоклопљени хеликоптери Газела и Тигар, потпомогнути умногоме ваздухопловним и поморским капацитетима, коришћени на малим висинама ноћу. Таква употреба значајно је повећала делотворност ваздушне моћи против малих скривених циљева (нпр. пикап возила или ватрених положаја скривених у градским подручјима). Дванаест Газела и Тигар хеликоптера сами су уништили 45 одсто циљева за којима су трагале француске снаге, укључујући 25 одсто од 1.600 тенкова, оклопних возила, ракетних лансера, и наоружаних пикап возила уништених током операције *Уједињени заштитник*.¹¹⁴⁴

Борбени хеликоптери имали су могућност уништавања циљева унутар урбаних зона. Ово представља важан покушај да се реши недостатак у релевантним оперативним капацитетима и њихова примена је довела до непосредне тактичке предности побуњеника. Циљ увођења хеликоптера је био стварање зоне раздвајања од 16 километара око града Мисрата. Тигар хеликоптери, с обзиром на наоружање којим располажу су били мање корисни у противоклопној борби, али су коришћени за извиђање, ватрену подршку и пратњу. Такође, један од првих борбених удара који су извели британски хеликоптери Апачи је био усмерен против небрањеног, стационарног радарског положаја којег авиони очигледно нису могли да униште.¹¹⁴⁵ Несумњиво је да су борбени хеликоптери са поморских платформи значајно помогли да се униште циљеви које је авионима било тешко пронаћи и гађати (нпр. циљеви попут наоружаних пикап возила). Оваква употреба борбених хеликоптера са поморских платформи представља најбољи пример интеграције поморске и ваздухопловне моћи која је у произвела додатне тактичке ефекте на копну. Хеликоптерске операције су одиграле важну тактичку улогу у Бреги и Мисрати.¹¹⁴⁶ Како то истиче амбасадор САД у НАТО Иво Далдер: “распоређени хеликоптери на

¹¹⁴⁴ Philippe Gros, “Libya and Mali Operations, Transatlantic Lessons Learned”, *Foreign Policy Papers*, July 2014, p. 5

¹¹⁴⁵ Varun Vira, Anthony H. Cordesman, *The Libyan Uprising: An Uncertain Trajectory*, op. cit., p. 55.

¹¹⁴⁶ Camille Grand, “The French Experience: Sarkozy’s War?”, op. cit., p. 197.

поморским платформама на мору, ново размештање ове способности – способности која се показала да је била од суштинског значаја у критичним каснијим фазама сукоба”.¹¹⁴⁷

Јасно је да су поморске и ваздухопловне снаге на тактичком и оперативном нивоу учиниле много да неутралишу све значајније војне ефикасности и средства режимских снага. У таквим условима побуњеници су могли да се крећу и заузимају територије и градове који нису били под њиховом контролом. Побуњеници су заправо у војном смислу били копнене снаге које у експлоатисале ударе и дејства поморских и ваздухопловних снага НАТО у интервенцији у Либији. Они су били “чизма на терену”, која да у овом рату није било интервенције НАТО снага није имала никакве шансе за успех против владиних снага. Управо су НАТО снаге спроводећи зону забране лета и поморски ембарго започеле изједначавање сукобљених страна, да би се ова интервенција видно претворила у недвосмилену помоћ побуњеницима. Са мора и из ваздуха је контролисана читава територија Либије и велики део Средоземља током ове интервенције. Море је такође у војном смислу одиграло значајну улогу, јер су поморске комуникације које је НАТО штитио биле “животно уже” (*life line*) које је омогућило да се кључ западне Либије задржи у рукама побуњеника и да се управо и поморским путем побуњеници пребаце у Триполи у борбе за заузимање главног града. На том примеру се можда најбоље виде војни ефекти садејства поморске и ваздушне моћи у овој интервенцији.

Војна интервенција у Либији је са становишта употребљених поморских снага у операцији *Уједињени заштитник* показала следеће:

- поморске снаге су употребљене упоредо и за успостављање зоне забрањеног лета и поморског ембарга тј. поморске блокаде,
- поморске снаге су представљале најефикаснији “лепак” који је НАТО државе које су учествовале у операцији држао на окупу,

¹¹⁴⁷ Ivo Daalder, “What the Libya Operation Teaches Us about NATO”, Speech in University of Maryland, School of Public Policy, February 28th, 2012, доступно на: <http://nato.usmission.gov/ambassador-speeches/what-the-libya-operation-teaches-us-about-nato.html>, приступљено 14/04/2015

- поморске снаге рутински раде заједно, што се показало у “прилично лакој и једноставној” поморској примопредаји од фазе операције предвођене САД до фазе операције под вођством НАТО,

- поморске снаге САД и Велике Британије су управо крстарећим ракетама лансираним са подморница и ратних бродова онеспособиле противваздухопловну одбрану Либије и омогућиле даљи ток операције тј. успостављање зоне забране лета и употребу ваздухопловних снага НАТО,

- велики удео свих ваздухопловних удара по циљевима на територији Либије извршен је ваздухопловима са носача авиона и борбеним хеликоптерима са десантних носача хеликоптера, што представља важан аргумент концепта ваздушне моћи базиране на поморским платформама (ратним бродовима),

- употребљени борбени хеликоптери са ратних бродова су били кључни за заустављање напредовања режимских снага у борби против побуњеника у градском окружењу,

- поморске снаге НАТО омогућиле су успостављање поморских линија снабдевања побуњеника и тиме значајно допринеле коначном успеху у борби против режимских снага,

- поморске снаге НАТО контролисале су операције евакуације небораца, страних држављана који су били запослени или боравили у Либији,

- сталне поморске снаге НАТО имале су кључни утицај на брзину успостављања зоне забрањеног лета и поморског ембарга. Заправо ратни бродови су из НАТО операције *Активан подухват* приступили успостављању поморског ембарга у близини обала Либије,

- сталне противминске поморске снаге НАТО разминирањем и уклањањем положених морнаричких мина у територијалним водама Либије омогућиле су да ратни бродови НАТО успоставе уску блокаду Либије и омогућиле су да НАТО ратни бродови патролирају у близини либијске обале. Ова мера била је значајна и са становишта што је разминирање омогућило одржавање поморске комуникације са побуњеницима и њихово снабдевање,

- пре операције *Уједињени заштитник* и непосредно пред њен крај употребљени су велики носачи авиона РМ САД. Пре него што је НАТО преузео команду, ваздухоплови са носача авиона РМ САД су имали веома битну улогу у

почетним дејствима у Либији и такође у бомбардовању Триполија пред крај операције *Уједињени заштитник*. У операцији *Уједињени заштитник* су употребљени француски и италијански носачи авиона и амфибијски бродови – носачи хеликоптера. Нарочито су успешно примењени амфибијски бродови у дејствима против режимских снага.

- Ратна морнарица САД је заправо допунила недостатак капацитета европског дела поморских снага НАТО у операцији *Уједињени заштитник*.

- На ратним бродовима који су били укључени у операцију био је укрупан велики број морнаричке пешадије (маринаца) у случају потребе за “чизмом на терену”.

- *Поморска стратегија Алијансе* усвојена је непосредно пред почетак војне интервенције НАТО у Либији. Њеним усвајањем додатно је учвршћена улога поморских снага држава чланица унутар НАТО и јасније дефинисани њихови задаци у операцијама.

У операцији *Уједињени заштитник* ваздухопловне снаге су тежишно извеле:

- офанзивне операције противваздухопловне одбране у којима је у великој мери уништена или онеспособљена либијска ПВО,

- ваздухопловну операцију за остварење стратегијских ефеката, којима је потпомогнут тријумф стратегије обезглављивања,

- операције блиске ваздухопловне подршке побуњеника у борби. Ваздухопловне снаге су у Либији вршиле блиску ваздухопловну подршку и изолацију бојишта.

Операција *Уједињени заштитник* не може се сматрати сложеним “сценаријом за употребу” поморских и ваздухопловних снага НАТО. Мето су биле лоциране углавном дуж обале Либије, у домету авиона са копна. Непријатељ је био потпуно неспреман за НАТО интервенцију. Геоstrateгијски положај Либије је знатно олакшао интервенцију. Како би напале побуњене области, снаге Муамера ел Гадафија су често морале да се крећу преко дугих равних деоница, где су биле изложене нападима НАТО снага. Слабост либијске противваздухопловне одбране омогућила је релативно брзу деградацију, смањујући потребу за ангажовањем специјализованих електронских борбених

авиона. Неки витални оперативни капацитети и способности једноставно не постоје у довољном броју у оквиру НАТО. Сједињене Државе су обезбедиле пуних 80 одсто подршке допуњавања горивом током операције *Уједињени заштитник*, што је подстакло Француску, Немачку и Холандију да најаве заједничку куповину танкера. Такође су према анализама појединих истраживача приправна прецизна ударна ватрена моћ је недостајала. Француске поморске крстареће ракете SCALP нису биле спремне на време за интервенцију у Либији. Велика Британија је утрошила у великом проценту своје ограничене залихе Томаhawk крстарећих пројектила у првим данима сукоба. С друге стране, у мају 2011. године, два америчка разарача и једна подморница на нуклеарни погон типа *Охајо* (стратегичка подморница на нуклеарни погон са балистичким ракетама) лансирани су 199 крстарећих ракета, а до краја операције су лансирани укупно 220 ових ракета.

Операција у Либији је показала недостатак капацитета за способности НАТО да пројектује поморску моћ ефикасно, поготово без пуног учешћа РМ САД. Тешкоћа које је НАТО имао у вођењу ваздушног осматрања и удара са мора током операције у Либији, без носача авиона САД, вероватно ће бити погоршане. Чак и ако Велика Британија и Француска наставе да граде носаче, могући трошкови ће смањити глобалну присутност у поморској безбедности и “полицијским” мисијама које захтевају већу флоту “површинских бродова плаве воде”. Те земље вероватно ће бити вољне да плате ту цену, с обзиром на то да се способност да се допринесе моћи удара са носача авиона у операцијама које предводе САД – НАТО и друге државе – и даље представљају *sine qua non*¹¹⁴⁸ поморског значаја.¹¹⁴⁹ Према студији о операцијама спроведним у Либији, употреба авиона базираних на копну је шест пута скупља у односу на сличне ефекте изазване средствима стационираним на бродовима.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁸ lat. *Conditio sine qua non* – Услов без којег не бива, без ког се не може.

¹¹⁴⁹ Bryan McGrath, “NATO at Sea: Trends in Allied Naval Power”, op. cit., pp. 2-3.

¹¹⁵⁰ *HC 950 Operations in Libya, UK Parliament (2011)*, доступно на: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmdfence/writev/950/lib09.htm>, приступљено: 16/04/2015

1.2. Политички ефекти НАТО операције у Либији

Оружани сукоб, који се одиграо у Либији 2011. године, представљао је комбинацију грађанског рата између побуњеника и владајућег режима и оружаног сукоба између НАТО и оружаних снага Либије. Заправо, НАТО је у Либији спровео војну интервенцију. У разматрању политичких ефеката важно је нагласити да је Либија држава која има подручја веома богата нафтом и гасом и налази се на важном геостратегијском положају у Северној Африци. У војној интервенцији НАТО у Либији граница између заштите цивила и промене режима је постала нејасна, на тај начин доводећи у питање стварне намере интервенишућих страна. Због наводне бриге о цивилима почело је бомбардовање Либије од стране коалиције САД, Британије и Француске да би интервенција прерасла у рат који је водио НАТО. Притом је Резолуција СБ УН 1973 прекршена од стране држава које су интервенисале у Либији због наводне заштите цивила. Такође, у овим нападима НАТО страдали су и цивили. Побуњеници су користили авијацију, тенкове и друге врсте тешког и лаког наоружања, па су често такође били мета НАТО удара. Током интервенције званичници НАТО су изјављивали да им је циљ промена режима што је представљало угрожавање суверенитета и превазилазило овлашћења из Резолуције СБ УН 1973. Алијанса је заправо у Либији штитила побуњенике и активно потпиривала грађански рат у Либији.¹¹⁵¹

Политички циљ је био свргавање Муамера ел Гадафија са власти због вођења политике која није остављала простор за велики профит страним нафтним компанијама, као и одбијања да обезбеди приступ Заједничкој команди оружаних снага САД у Африци. Војна интервенција НАТО у Либији омогућила је побуњеницима да свргну режим Муамера ел Гадафија. Кључну улогу за успех побуњеника и свргавање режима Гадафија одиграло је учешће НАТО снага. Поједини аутори указују да је могуће утврдити, да без војне подршке НАТО побуњеници не би имали никаквих изгледа за свргавање Гадафијевог режима.¹¹⁵²

¹¹⁵¹ Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *op. cit.*, стр. 47.

¹¹⁵² Екатерина Андреевна Репешко, “Подход НАТО к разрешению Ливийского кризиса в событиях ‘Арабской весны’”, *op. cit.*, стр. 175.

У јуну Адмирал Семјуел Локлир, командант НАТО здружене оперативне команде је изјавио да Алијанса активно покушава да убије либијског лидера.¹¹⁵³ Снаге НАТО су задале 20. октобра завршни ударац – гађале су и погодиле из ваздуха конвој у коме је био Гадафи, што је омогућило његово заробљавање и убиство од стране побуњеника. Овим је тријумфовала стратегија обезглављивања и операција *Уједињени заштитник* је завршена после неколико дана. У том погледу, сасвим је илустративно да се операција *Уједињени заштитник* формално завршила неколико дана после Гадафијеве смрти.¹¹⁵⁴

У извештају Доњег дома британског Парламента из септембра 2016. године наводи се да је ангажовање коалиционих ваздушних снага преокренуло војну равнотежу у либијском грађанском рату у прилог побуњеника. Борбене перформансе побуњеничких копнених снага су биле појачане, припадницима оружаних снага и обавештајним подацима које су им дале државе: УК, Француска, Турска, Катар и УАЕ. Комбинација коалиционе ваздушне моћи са снабдевањем оружјем, обавештајним подацима, припадницима страних оружаних снага и побуњеницима гарантовало је војни пораз Гадафијевог режима.¹¹⁵⁵ Ограничена интервенција за заштиту цивила преокренула се у политику промене режима војним средствима.¹¹⁵⁶ Нису истражене алтернативе војној интервенцији, као што су санкције, преговори или примена дипломатског притиска. Ако се тежило политичкој промени могућа опција поред наведених био је Сејф Гадафи, други син Муамера Гадафија што је у сведочењу пред Одбором Доњег дома британског Парламента потврдио Тони Блер.¹¹⁵⁷

¹¹⁵³ Andrew Wedgwood, Walter A. Dorn, "NATO's Libya Campaign 2011: Just or Unjust to What Degree?", *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 26, 2015, p. 348.

¹¹⁵⁴ Fabrizio Coticchia, "The 'enemy' at the gates? Assessing the European military contribution to the Libyan war", *op. cit.*, p. 56.

¹¹⁵⁵ Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options, Third Report of Session 2016-17, House of Commons Foreign Affairs Committee, HC 119, 6 September 2016, p. 16.

¹¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 18.

¹¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 19.

1.3. Економски ефекти НАТО операције у Либији

Огромна превласт НАТО у ваздуху и на мору, коју либијске оружане снаге нису могле да доведу у питање, омогућила им је да бомбардују градове, луке и виталну инфраструктуру, као и да спроведу потпуну економску блокаду Либије. На тај начин су блокирали сваки отпор владиних снага и омогућили побуњеницима да преузму власт у Либији.

Пре догађаја фебруара 2011. године, у Либији је БДП по становнику износио 12.062 долара, два пута више него у Египту и Алжиру, и 1,5 пута више него у Тунису. У Либији је било 10 универзитета и 14 истраживачких центара, велики број обданишта, школа и болница које задовољавају међународне стандарде. Либија је била на првом месту међу државама у Африци по питању људског развоја и животног века преко 70 година. Узгред, Либија је ушла у Гинисову књигу рекорда као земља која је у периоду 2001-2005. године имала најнижу стопу инфлације од 3,1%. Поред тога, Анатолиј Циганок истиче да су људска права, ако се схватају као право на достојанствен живот, у Либији била успостављена на много већем степену него у демократској Русији, Украјини и Казахстану.¹¹⁵⁸

Са друге стране, поједини аутори говоре да узроке рата треба тражити у односу великих сила (посебно појединих државе Европске уније) према контроли природних ресурса, нафте и воде. Постоје процене да је готово четвртина увоза нафте појединих држава западне Европе из Либије. Такође, концесије европских компанија на налазишта нафте су истицале и најављивано је да неће бити продужене. Поред тога, главни трговински партнер Гадафијеве Либије постала је Кина, која се у значајној мери снабдевала нафтом управо из Либије. Сматра се да је свргавање Гадафија са власти имало за циљ и да се Кина уклони од либијских нафтних резерви.¹¹⁵⁹ Такође, Руска федерација је имала с Либијом потписане уговоре за експлоатацију великих количина нафте и гаса (нпр. Гаспром је имао склопљен посао за 300 милијарди кубних метара земног гаса и 110 милиона тона нафте, док је Тафтнефт имао потписан уговор за експлоатацију нафтних поља

¹¹⁵⁸ Анатолиј Дмитриевич Циганок, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено: 25/09/14

¹¹⁵⁹ Марко Павловић, "Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране", *op. cit.*, стр. 103-104.

површине 18.000 квадратних километара, итд.), руске државне железнице су имале с Либијом склопљен уговор за пројекат градње нових пруга у вредности 2,2 милијарде евра.¹¹⁶⁰

Поједини аутори наводе да је циљ био искључити и не дозволити да Гадафи креира нови банкарски систем у Африци, оснује Афрички монетарни фонд и на тај начин заобиђе Међународни монетарни фонд у пословима у државама афричког континента.¹¹⁶¹ То што је Гадафи видео будућност економског развоја Африке у целини, а Либије посебно, више повезане са Кином и Русијом, а не са Западом, помаже нам да схватимо узроке да се збаци либијска влада. На том трагу је и Циганок када истиче да није брига о људским правима приморала западне демократије да заузму курс за рушење постојеће владе у Либији.¹¹⁶²

Либија је најбогатија нафтом на северу Африке и једна од десет земаља са највећим потврђеним резервама, као и најчистијом нафтом. Ове чињенице не могу се заобићи приликом разматрања економских ефеката интервенције. Такође, поједини истраживачи истичу да су узроци рата свакако и тежња за контролом природних ресурса, јер је чињеница да су се најбројније и најжешће битке водиле око пет највећих центара нафтне индустрије: Ес Сидр, Рас Лануфа, Бреге, Тобрука и Зетине. Поједини истраживачи наводе да су нарочит интерес за смену режима показале владе и корпорације са којим је Либија преговарала са становишта државног интереса, чиме постаје јасније зашто је побуна 2011. године била директно подржана од стране НАТО држава.¹¹⁶³ Хорес Кембел (*Horace Campbell*) тврди да је приступ либијској води и нафти узрок интервенције НАТО у Либији. Он то сумира: “НАТО интервенција у Либији послужила је многим циљевима, али, пре свега, да се обезбеди бољи приступ нафти и води, као и стицање ослонца на стратегијској локацији између три континента”.¹¹⁶⁴

Наиме, до 2011. године Велика вештачка река је била изграђена у дужини од 4000 километара, а преко ње се водом снабдевало 70% либијског

¹¹⁶⁰ Anton Žabkar, *Mediteran kot strateški varnostni dejavnik inačici naslova: Mediteranski varnostni gordijski vozeli ali Mediteranski varnostni mozaik*, Ljubljana, februar, 2014, str. 9.

¹¹⁶¹ Марко Павловић, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зарађене стране”, *op. cit.*, стр. 104.

¹¹⁶² Анатолий Дмитриевич Цыганок, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, доступно на: <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>, приступљено: 25/09/14

¹¹⁶³ Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *op. cit.*, стр. 48.

¹¹⁶⁴ Horace Campbell, *Global NATO and the Catastrophic Failure in Libya: Lessons for Africa in the Forging of African Unity*, Monthly Review Press, New York, 2013, p. 102.

становништва. Наважнија тачка је код места Брега где се цевовод рачвао на два крака један ка Бенгазију, а други ка Триполију преко Сирта и Мисрате. НАТО је током ваздухопловних напада на Брегу 22. јула 2011. године уништио витални део мреже и једину фабрику цеви за цевовод. О овим нападима НАТО је дао саопштење да се према обавештајним подацима и сателитским праћењем током операције *Уједињени заштитник* ова фабрика користила за скривање ратног материјала укључујући и вишецевне бацаче ракета.¹¹⁶⁵

Поједини аутори упозоравају да ће контрола нафтних ресурса играти главну улогу и у послератном периоду, а уништена инфраструктура ће утицати на продубљивање економске кризе.¹¹⁶⁶ Наиме, још у току рата су почели договори о подели нафте између компанија које су имале потписане уговоре за време Гадафијеве власти (ЕНИ, Бритиш петролеум, Тотал, ОМВ). Тако је, на пример, италијанска нафтна компанија Ени, крајем августа 2011. године договорила са побуњеницима наставак испоруке природног гаса Италији.¹¹⁶⁷

Либија је пре интервенције захваљујући расту цене нафте поново активирала изузетно велики план развоја инфраструктуре у вредности и до 50 милијарди долара, којим је била предвиђена пруга између Сирте и Бенгазија, затим истраживања нових извора нафте, као и велики програм модернизације оружаних снага Либије. Планирана је била набавка наоружања и војне опреме од пешадијског наоружања до савремених вишенаменских борбених авиона.¹¹⁶⁸ Наиме, Владимир Владимирович Путин је 2008. године посетио Либију и састао се са Муамер ел Гадафијем и том прилоком су 17. априла у Триполију потписали низ споразума. Пакетом конкретних економско-одбрамбених мера, Русија је отписала Либији дуг од 4,5 милијарди америчких долара у замену за вредне уговоре које су добиле руске фирме. Две године касније две стране су потписале уговор о продаји руског наоружања Либији.¹¹⁶⁹

Такође, Либија је инвестирала у око стотину компанија у Северној Африци, Азији, Европи, САД и Јужној Америци и то у: холдинг компаније, банке,

¹¹⁶⁵ NATO bombs the Great Man-Made River, 27 July 2011, доступно на: <https://humanrightsinvestigations.org/2011/07/27/great-man-made-river-nato-bombs/>, приступљено: 01/07/2016

¹¹⁶⁶ Марко Павловић, "Рат у Либији – ток, карактеристике и зарађене стране", *op. cit.*, стр. 109.

¹¹⁶⁷ *Ibid.*, стр. 97.

¹¹⁶⁸ Александар Радић, "Нове везе старих савезника", *Одбрана*, година IV, број 63, 2008, стр. 49.

¹¹⁶⁹ Слободан Јанковић, "Либијска криза и њене последице", *op. cit.*, стр. 33.

некретнине, науку, нафтне компаније итд. После укидања америчких санкција Либија је инвестирала у бројне западне фирме, компаније, страну војну индустрију и банке. Отпочињањем сукоба у Либији ова њена имовина је замрзнута, али је према појединим изворима супротна страна слободно располагала овим средствима.¹¹⁷⁰ Циљ интервенције у Либији су били ови државни инвестициони фондови. На овај начин Либији је отета њена имовина вредна стотине милијарди долара.¹¹⁷¹

Према проценама УН, последице војних операција претрпело је 4,35 милиона људи, што је више од половине становника Либије. У настављеним оружаним сукобима до августа 2014. године своје домове је изгубило 435 хиљада људи и сада живи у прихватним центрима у градовима Триполи, Бенгази, Завија и Мисрата. Од тог броја 100 хиљада људи нашли су уточиште у школама и недовршеним објектима, немају приступ здравственој заштити, храни, води за пиће и образовању.¹¹⁷² Међутим, чак и део становништва, који није био под утицајем војне интервенције осећа значајно погоршање социјалних проблема, које је повезано са општим падом економије. Проблем традиционално високог нивоа либијске незапослености (20-30%) има мале шансе за побољшање у блиској будућности, пошто индустрија ради само четвртином капацитета. У периоду јануар-април 2016. године просечна плата у Либији износила је 612 долара, а до 2011. године помоћ за незапослене је достигала 750 долара, а просечна плата је била 1,300 долара.¹¹⁷³

¹¹⁷⁰ Између осталих Либија је уложила у: Repsol, Edf, Exxon, Siemens, British Petroleum, GlaxoSmithKline, Royal Dutch Shell, Bank Standard Chartered, Vodafone, Pearson, Alcatel Lucent, Chevron, Pfizer, Xerox, Halliburton, Unicredit (7,8 одсто банке), Nestle, Honeywell (која ради у војној аеросемирској индустрији), EADS (европска војна индустрија), Finmeccanica – 2% (водећи италијански произвођач оружја), ENI (1 %). Слободан Јанковић, “Либијска криза и њене последице”, *op. cit.*, стр. 41-42; Анатолиј Дмитриевич Цыганок, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, *op. cit.*, стр. 195.

¹¹⁷¹ Анатолиј Јегорин (Анатолиј Егорин) истраживач Института за оријенталне студије, Руске академије наука тврди да је током и после војне интервенције НАТО нестало 150 милијарди долара либијских средстава у страним банкама.

¹¹⁷² African Economic Outlook 2016: Sustainable Cities and Structural Transformation OECD, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/development/africaneconomic-outlook-2016_aeo-2016-en#page297, приступљено: 01/08/2016

¹¹⁷³ Наталья Вадимовна Королева, Александр Сергеевич Левченко, “Социально-экономические последствия гражданской войны в Ливии”, *International Scientific Journal*, www.inter-nauka.com/issues/conf-2016/may1/1235, приступљено: 01/08/2016

VII ZAKЉUЧNA RAZMATRAЊA

Море је кроз историју имало велики значај на развој цивилизација, а развијена поморска трговина уздигла је многе државе до светске моћи. Море је имало и има изузетан значај у историји ратова и сукоба око контроле појединих делова света, успостављања интересних сфера и зона утицаја. Улога коју је море имало у стратегији вођења и добијања рата понекад је била пресудна. Да би се државе уздигле до светске моћи, следивши теорију поморске моћи, градиле су ратне флоте, базе и развијале трговачке морнарице, штитиле своје интересе на мору ратним морнарицама, а неретко и освајале нове поседе. Таласократије Крита, Картагине, Рима, Венеције преко Португалије, Шпаније, Холандије и Британије су неке од најзначајнијих које су своју моћ заснивале на превласти и контроли мора. Сједињене Државе су сила која је пратећи геополитичку и геостратегијску концепцију поморске моћи Алфреда Мехена оствариле светску доминацију. Остале државе НАТО савеза које су већином поморске су следиле ову водећу таласократију. Заправо, САД и НАТО државе су управо таласократије које су пратиле ову трајекторију у спољној политици.

Сукоб поморских држава (таласократија) са копненим државама (телурократијом) присутан је готово кроз читаву историју. Овај свеисторијски сукоб се најбоље може сагледати у Средоземљу и Средоземном мору – овом јединственом унутрашњем мору које је утицало на светску историју више него било која водена површина. Средоземље је макрорегион који хиљадама година представља велику позорницу историје, где су се догодили бројни ратови, сукоби, револуције, кризе и интервенције. Представља стратешку целину где су догађаји у једној области неизбежно утицали на државе и народе на другим местима. Средоземље је колевка светске цивилизације, где су настајале и нестајале велике империје. Управо у овом региону Исток се среће са Западом, Север се састаје са Југом, империје су се уздизале и падале, обично силом оружја. Током неколико миленијума, Средоземно море је било најважнији геополитички и геостратегијски стожер света. Средоземно море имало је централно место у развоју античке Грчке и Рима у старом веку, Источног Римског царства у средњем веку, Велике

Британије у новом веку и САД и НАТО у савременом добу. Заправо управо се у Средоземном мору испољава Спајкманова теорија која обједињује учења Мехена и Макиндера, јер се у њему налази флота која своју силу пројектује на делове Римленда, рубне средоземне државе.

Као географски простор Средоземље је због свог географског положаја, окосница поморских, ваздушних и копнених путева који спајају Европу, Африку и Азију. Средоземно море је тремења три континента и раскршће важних поморских и ваздушних путева и изузетно значајан привредни, саобраћајни и стратегијски јединствен регион. Представља најважнији и најосетљивији део атлантско-средоземно-азијског светског пловидбеног пута. Више од 90 одсто светске трговине се одвија поморским путем, а само Средоземно море је област транзита и размене која односи око 30% читаве светске поморске трговине, као и 25% светског поморског транспорта нафте. Средоземље са Блиским истоком је веома богато енергентима, а нарочито нафтом и гасом. Скоро 65% европског увоза нафте и природног гаса пролази Средоземљем, те је стога овај регион важан за НАТО. Имајући наведено у виду сасвим је јасно да државе НАТО савеза имају глобалне трговачке интересе на мору. Дакле, Средоземље као најважније и најосетљивије подручје на свету, које је кроз историју имало кључан значај, од велике је важности и за НАТО државе.

НАТО има снажно наслеђе као поморски савез, пошто овај војно-политички савез чине неке од највећих поморских сила, и посматрајући Алијансу може се пратити стање и тенденције развоја поморске моћи у свету. Владање морима је све неопходније за безбедност, стабилност и просперитет НАТО, не само да би се сачувале кључне трансатлантске комуникације, већ и да се сачува и обезбеди слобода кретања Алијансе и кредибилност на њеном јужном и источном крилу. Кључни стуб стратешког одвраћања Алијансе обезбеђују њене поморске снаге. Коначно, поморска моћ игра и кључну улогу у показивању одлучности НАТО у одвраћању на морима дуж његовог северног, источног и јужног крила. Наиме, после Другог светског рата САД су за остварење и заштиту интереса у Средоземљу формирале флоту. У овом региону НАТО и САД су имали превласт до формирања совјетске Средоземне ескадре средином шездесетих година прошлог столећа. Од тада до повлачења совјетских поморских снага из

Средоземног мора и краја Хладног рата, поморска моћ САД и НАТО је у Средоземљу била на изванредан начин ограничена. Пошто је НАТО усвојио поморску оријентацију своје најаче чланице САД, током Хладног рата формирао је и одржавао поморске снаге у Средоземном мору. После краја Хладног рата НАТО је успостављао превласт и контролу у овом мору. Усвојивши теорију поморске и ваздушне моћи, као и њихове геополитичке концепције, САД и НАТО су успоставиле превласт и контролу Средоземља. НАТО користи поморске и ваздухопловне снаге да у овом јединственом средишњем региону оствари свој утицај.

Наиме, Средоземно море омогућава да НАТО поморским снагама контролише и остварије утицај на комплетном Средоземљу. Средоземно море за НАТО представља “унутрашње море”, обезбеђујући његовим поморским и ваздухопловним снагама слободу дејства у свим правцима – према северу, југу и истоку. Стога, Алијанса користи Средоземно море као “медијум преноса силе” на копно, тј. за пројекцију моћи на копно. После терористичког напада на САД, Алијанса је повећала капацитете поморских снага у Средоземном мору и успоставила операцију *Активан подухват*. НАТО је поморском операцијом *Активан подухват*, а данас преко поморско-безбедносне операције *Sea Guardian* наставио да остварује потпуну контролу и надзор свих поморских активности читавог Средоземног мора.

Употреба поморске и ваздушне моћи је све чешћа у међународним односима и више од 80 одсто интервенција и локалних ратова вођено је управо са мора и преко мора, а поморско-ваздухопловне операције, које изводе поморске, ваздухопловне и снаге за брзе интервенције, најопаснији су облик борбеног дејства за поморске земље изван коалиције и за оне који су мета. Државе и војни савези настоје да избегну ратове на копну и све чешће се одлучују на агресију са мора и преко мора, при чему користе поморске и ваздухопловне снаге да изводе селективне ударе по осетљивим тачкама жртве агресије, настојећи да је изнуре и постепено усмере њено понашање у правцу који одговара њиховим дугорочним стратегијским интересима. Посматрајући Бофрову пирамиду стратегија, можемо идентификовати стратегије и тактике које су употребљене од краја Хладног рата, које извиру из политике, од тоталне, глобалне, преко војних стратегија до тактика

и техника. НАТО је нарочито примењивао поморску и ваздухопловну стратегију и интеграцију тактика и техника. Овај војни савез се ослања на снажну поморску и ваздушну моћ. Ваздушна моћ у тумачењу Карла Шмита је она која увећава домете и ефекте поморске моћи и представља технолошку надградњу таласократије.

Заправо, САД и НАТО су у интервенцијама спроведеним после Хладног рата били на трагу поморских стратега Мехена, Корбета и ваздухопловних Дуета и Тренчарда. За остваривање ефеката у интервенцијама примењивали су систем Цона Вардена састављен од пет прстенова. Највеће ефекте на непријатеља постизали су дејствујући на центар (први круг) тј. руководство – лидере, затим на процесе (други круг), инфраструктуру (трећи круг), становништво (четврти круг) и на крају на оружане снаге (пети круг). Употребљавајући ваздушну моћ на овакав начин САД и НАТО су на револуционаран начин преобразиле вођење рата, стратегију и велику стратегију. Анализа ратова у протеклих 20 година, показује да одлучујући фактор у њима није био само војни пораз оружаних снага држава, већ и политичка изолација и ликвидација руководства.

Природа рата се у великој мери променила од краја Хладног рата и очекивано улога поморских и ваздухопловних снага у НАТО морала је, такође да се промени. Током Хладног рата, поморске снаге су играле главну улогу у одвраћању совјетске инвазије на Западну Европу, а слободна употреба Атлантског океана била је апсолутно од кључног значаја за могућност Сједињених Држава да подрже Европу у случају ратног сценарија. За разлику од Хладног рата када су Исток и Запад, опште узев, избегавали директно војно сукобљавање, од кризе у Украјини, то више није тако. Стога, иако је било капацитета, ваздухопловне и поморске снаге нису биле много коришћене у стварним борбеним ситуацијама, нити од стране НАТО, ни од стране Варшавског пакта. Све се то променило после Хладног рата, најпре са ратовима на Балкану и интервенцијом НАТО у СРЈ, а потом пошто су ваздухопловне и поморске снаге НАТО биле ангажоване широм света на многим местима сукоба, као део рата против тероризма.

Оперативно и стратегијски НАТО је доминирао својим копнено-оријентисаним операцијама у Авганистану, Босни и Херцеговини и на Космету током последње две деценије. Међутим, Алијанса је такође била веома активна у читавом спектру операција у поморском окружењу. Дакле, у савременој пракси

међународних односа, поморска и ваздушна моћ све више се користите у војним интервенцијама. Трансформација НАТО је стога после Хладног рата била тежишно усмерена ка измени командне структуре и структуре снага – поморских, ваздухопловних и снага за брзо реаговање. У операцијама које је НАТО спровео после Хладног рата у Средоземљу све више се ослањао на поморску и ваздушну моћ, користећи је за постизање војних, политичких и економских циљева. Алијанса је усавршавала овај концепт употребе снага од деведесетих година прошлог столећа, када су јаке поморске и ваздухопловне снаге употребљене на Балкану до операције у Либији.

Од краја Хладног рата Алијанса је започела са широким спектром операција управљања кризама, које се простиру од Балкана до Авганистана. Када је НАТО одлучио да употреби силу у Босни и Херцеговини, и када је употребио силу поново против СРЈ, ваздухопловне снаге су биле изузетно важне. Поморске снаге су имале мањи значај, али је Алијанса користила своју комбиновану поморску моћ за наметање ембарга на наоружање. Такође, поморске снаге су помогле да се потврди одлучност Алијансе да присилно утиче на крај грађанског сукоба у бившој СФРЈ. Више експедициона оријентација НАТО започела је током раних двадесетих година XX столећа операцијом *Sharp Guard*, која је представљала поморску блокаду Савезне Републике Југославије. Биле су то прве тј. *out of area* НАТО операције. Од тридесет и шест операција које је покренула Алијанса од краја Хладног рата, десет је првенствено поморских операција. Још пет операција је имало значајне поморске елементе, укључујући и ударе са дистанце са мора у операцији *Allied Force* у Југославији и операцији *Уједињени заштитник* у Либији. Последња је обухватила више од четрдесет ратних бродова: носача авиона, амфибијских бродова – носача хеликоптера, разарача, фрегата, подморница и помоћних бродова држава чланица НАТО. Операције попут *International Security Assistance Force (ISAF)* у Авганистану и операција *Уједињени заштитник* у Либији не би биле одрживе без снажне и дуготрајне поморске компоненте. Чак и напори НАТО у копном окруженом Авганистану су били подржани са мора; ваздухопловима стационираним на носачу авиона у Индијском океану којим се обезбеђује непосредна ваздушна подршка, команда и контрола и електронско ратовање. Неке државе чланице су послале поморске

снаге да допуне снаге РМ САД у Авганистану, али је њихов утицај био ограничен природом сукоба и географијом. Слично, поједини савезници су послали ваздухопловне снаге, али највећи део доприноса НАТО као савеза, био је на копну.

Од краја Хладног рата Алијанса је спроводила поморске операције у читавом спектру, од превентивног размештања снага до вођења рата. Поморске операције НАТО су углавном покретане као одговор на кризе, или појаву претњи, почев од Балкана до Јужне Азије. Осим тога, оне су предузете у стратешки допустивом окружењу, у ком је НАТО доминирао у глобалној поморској области. НАТО поморска моћ допуњена неспорном ваздушном моћи Алијансе примењена је у поморским и ваздухопловним операцијама у војним интервенцијама за остваривање различитих циљева. Док је либијска операција била у току НАТО је имао три одвојене оперативне поморске групе: у операцији *Уједињени заштитник*, операцији *Активан подухват* и операцији *Океански штит*.

Стална нестабилност на северу Африке и нарастајућа нестабилност на југу Европе доводи Средоземље поново у стратешки фокус као поморско окружење потенцијалног утицаја, постављајући питање о томе да ли НАТО треба да размотри позицију “гледања на југ” као део свог стратешког концепта. Сем тога, размишља се и о потреби да НАТО размотри опције за брзи одговор на мору, као што је то учинио са НАТО Снагама за реаговање на копну. Ефикасност Групе за одговор УК, посебно када је постављена у контекст нарастајућих дискусија о значају и унапређењу поморске сарадње и шире корисности базирања снага на мору, говори у прилог настојању да НАТО формира поморску групу за одговор (maritime response task force). Такође, снаге које базирају на мору пружају својствену флексибилност. Међутим, тренд смањења броја поморских снага и њихових способности у држава НАТО могао би да изнуди непожељне стратешке изборе на националном нивоу и на нивоу Алијансе, онда када поморска моћ буде неопходна.

Перцепција јавности може бити да је интервенција у Либији била ваздухопловна операција, али реалност је да су поморске снаге биле једнако важне. Као што показују подаци поморска димензија је утицала на сваки аспект кампање. Кључна улога поморских снага у операцији, испуњавање разноврсних

кључних задатака као подршка Резолуцији УН, говори у прилог овој тврдњи. Поморске снаге су одиграле кључну улогу у блокади, ударима по циљевима на копну и спровођењу зоне забране лета. И ваздухопловне снаге које су базирале на копну су биле такође важне, међутим оне нису биле спремне на брзу реакцију попут поморских снага, јер је њихово присуство могуће само уз подршку државе домаћина.

Истраживањем је доказано да су поморске и ваздухопловне снаге у војним интервенцијама средство утицаја на копно, тј. за постизање војних, политичких и економских циљева. НАТО је применивши поморске и ваздухопловне снаге активном оружаном интервенцијом омогућио свргавање са власти Муамера ел Гадафија у Либији. Кључну улогу, у односу на друге примењене мере у овој интервенцији одиграле су јаке поморске и ваздухопловне снаге НАТО. Географска отвореност Либије ка Средоземном мору и насељеност обалног подручја у којем се налазе највећи градови и кључна инфраструктура искоришћена је да се интервенција води поморским снагама из Средоземног мора и ваздухопловним снагама са носача авиона, острва у Средоземном мору и ваздухопловних база НАТО у Средоземљу. Поморске снаге из НАТО операције *Активан подухват* и превентивно размештене поморске снаге су у значајној мери допринеле успеху интервенције у Либији.

Употребљење су јаке поморске и ваздухопловне снаге за остварење дугорочних циљева у Либији. Значајан корпус мишљења интервенцију у Либији сагледава као освајање нафте, воде и стратегијски важне територије између три континента. Исправност и доследност примене Резолуција СБ о Либији даје потпору овим мишљењима. Промене на Блиском истоку и Северу Африке биле су и остале борба за природна богатства, заузимање стратегијски важних војних и трговачко-поморских одредишта. У том геополитичком контексту је изведена и промена режима у Либији. Бројни аутори управо у контроли либијске нафте виде разлоге интервенције и свргавања Муамера ел Гадафија.

Са политичког становишта није се поштовао непосредан циљ – успостављање ембарга, зоне забране лета и заштите цивила (као што је назначено резолуцијама СБ УН). Заправо има основа да се тврди да се ишло и даље и да је интервенција допринела смени режима (што није било предвиђено резолуцијама).

Званично, војна интервенција је имала за циљ само заштиту цивила у Бенгазију. Али након што је Бенгази био безбедан ова операција је проширена и без јасних ограничења. У теорији циљ никада није био промена режима, али су многи тврдили да је управо то био главни циљ, што је и потврђено изјавама . Војна интервенција у Либији је изашла изван мандата СБ УН и то: снабдевањем побуњеника наоружањем, слањем специјалних снага за обуку побуњеника, гађањем места где се налазио Гадафи, као и великим бројем цивила који су настрадали у интервенцији.

Дакле, ембарго који су Уједињене нације наметнуле Либији био је стављен у страну, прво коришћењем Катара као канала за снабдевање побуњеника наоружањем и потом директним снабдевањем побуњеника. Наиме, било је достављано наоружање побуњеницима (што није било предвиђено мандатом СБ УН). Државе укључене у интервенцију су слале специјалне снаге за обуку побуњеника. НАТО је то најпре негирао, а затим обелоданио. Такође, НАТО је нападао центре власти (Гадафија и сл.). Аутори су указивали на једнострано тумачење мандата на основу резолуције СБ УН. Све поменуто може говорити у прилог спорним политичким циљевима, јер сама операција и правила ангажовања нису подразумевала да режим мора бити смењен. Такође, да је НАТО стао на страну побуњеника јасно говори заједничка изјава три лидера док је операција трајала, да је њен крајњи циљ свргавање Гадафија са власти. Саркози, Камерон и Обама су током операције у заједничком писму изразили своју посвећеност ограниченим циљевима Резолуције 1973, међутим додали су да је немогуће замислити будућност Либије са Гадафијем на власти. Политички лидери три главне државе које су спроводиле операцију су дакле недвосмислено изrekli прави политички циљ ове војне интервенције. Због водећих држава стекао се утисак да Алијанса није била непристрасан заштитник цивила, већ да је, у целини, или кроз водеће чланице (најмање три чији су лидери дали заједничку изјаву) допринела смени Гадафија са власти. Геополитички интереси великих сила не смеју се превидети у разматрању крајњих циљева интервенције у Либији.

У Либији је избијало више побуна у претходним годинама, које су успешно гушене од стране режима. Заправо побуњеници без интервенције и помоћи НАТО не би успели да остваре циљ. Бројни аутори сагласни су да су

управо поморске и ваздухопловне снаге НАТО омогућиле побуњеницима да свргну Муамера ел Гадафија са власти. Сасвим је јасно да побуњеници без помоћи поморских и ваздухопловних снага употребљених у интервенцији не би успели да остваре свој циљ. Војна интервенција НАТО у Либији је показала да су поморске и ваздухопловне снаге ефикасно спроводиле поморски ембарго тј. поморску блокаду и надгледале зону забрањеног лета. Најпре су, поморске и ваздухопловне снаге на почетку војне интервенције онеспособиле противваздухопловну одбрану Либије и омогућиле даљи ток операције тј. успостављање зоне забране лета и употребу ваздухопловних снага НАТО. Поморске и ваздухопловне снаге НАТО су биле кључне за заустављање напредовања режимских снага у борби против побуњеника. Такође, НАТО је поморским и ваздухопловним снагама омогућио снабдевање побуњеника и тиме значајно допринео коначном успеху у борби против режимских снага. Побуњеницима су током интервенције Француска, Катар и Египат испоручили наоружање чиме је прекршен Резолуцијом СБ успостављен ембарго на наоружање.

У поморско-ваздухопловној операцији НАТО у Либији, јаке ваздухопловне снаге су обезбедиле превласт у ваздушном простору дејствујући по значајним војним и цивилним циљевима у дубини либијске територије, а поморске снаге су блокадом либијске обале прекинуле снабдевање, покрет либијске војске и маневре либијске ратне морнарице, омогућивши да однос снага превагне у корист побуњеника против тадашњег режима што је директно утицало на сам ток рата у Либији и свргавање Гадафија са власти.

Поморске снаге су током интервенције ефикасно спровеле поморску блокаду, контролу мора, поморске операције забране – пресретања, поморску нападну операцију, ударе са ратних бродова (артиљеријско-ракетна дејства), разминирање мора (противминска дејства), осматрање, извиђање и обавештавање, комуникацију и командовање. У интервенцији у Либији ваздухопловне снаге НАТО су употребљене у читавом спектру ваздухопловних операција од офанзивних операција противваздухопловне одбране, операција против површинских снага у копненом и поморском окружењу, преко ваздухопловних операција подршке до операција за остварење стратегијских ефеката. Заправо,

ваздухопловне снаге су биле кључне за неутралисање противваздухопловне одбране Либије, што им је омогућило превласт у ваздуху, коју су користиле за дејства по режимским снагама и кључној инфраструктури. Само убиство Муамера ел Гадафија спроведено од стране побуњеника било је последица бомбардовања колоне возила у којој се он налазио.

У погледу поморске и ваздушне моћи, операција у Либији је показала виши степен њихове интеграције у односу на операције у Ираку, СРЈ и Авганистану. Техничко-технолошки напредак поморских и ваздухопловних система омогућио је да се у операцији у Либији испробају нове могућности интеграција поморских и ваздухопловних снага. Поред коришћења носача авиона који су у операцији имали стратегијски значај, за успех операције значајна је употреба десантних бродова-носача хеликоптера, као и употреба нападних хеликоптера копнене војске који су базирали на њима, што представља нови метод интеграције поморских и ваздухопловних снага. Такође, у операцији су бродови и поморски авиони били кључни за одржавање поморског ембарга и блокаде, као и за надгледање зоне забрањеног лета. Са палуба поморских снага су полетале беспилотне летелице што је било кључно за обавештајну активност, надгледање и извиђање покрета режимских снага. Поморске снаге су у интервенцији у Либији биле укључене и у артиљеријска дејства по циљевима на копну, чиме су доприносиле да се ограничи покрет режимских снага и поврати морал побуњеничких снага. Обавештајне активности и извиђање су обављали ваздухоплови, бродови и подморнице што сведочи о интеграцији ваздушне и поморске моћи. Искуства и научене лекције из примене интеграције ваздухопловних и поморских снага су већ у значајној мери утицали на развој концепта ваздушно-поморске битке САД и НАТО.

Заправо, сва спроведена дејства током операције поморских и ваздухопловних снага недвосмислено потврђују да је циљ био помоћ побуњеницима у свргавању режима Муамера ел Гадафија. Последице двоструких стандарда су очигледне: спољни судија је био једна од страна у сукобу и престао је да буде арбитар. Једнострана подршка довела је до преваге снага једне од сукобљених страна, што је само повећало грађански сукоб и однело много више живота. Са војног становишта, сасвим је јасно да побуњеници нису могли да

победе да није било интервенције НАТО, тј. да нису имали помоћ НАТО поморских и ваздухопловних снага.

Поред тога, војна интервенција НАТО у Либији показала је не само агилност и флексибилност поморских снага већ и њихову могућност да утичу на крајњи исход операције (жељено крајње стање) и постизање политичког циља. Операција је најочитије показала колики је утицај поморске моћи на постизање политичких циљева на копну. Употреба поморских снага НАТО уопште и у интервенцији у Либији у великој мери прати политичку примену поморске моћи према Едварду Лутваку. Што се тиче операција спроведених у Либији поморске снаге су примењивале активно поморско уверавање и то присилу, као највиши степен примене силе (ударима крстарећих ракета са ратних бродова), али су с друге стране примењивале и прикривено уверавање путем одвраћања Гадафијевих снага у спровођењу одређених активности. Гледано са становишта шире функције улога поморских снага како је сагледава Кен Бут, у операцији у Либији НАТО је испољио сва три крака овог његовог троугла и то: дипломатску или спољно-политичку улогу, борбену или војну и полицијску улогу. Наиме, током операције *Уједињени заштитник* ратни бродови НАТО су спроводили ембарго на наоружање што представља полицијску улогу, били су кохезиона снага Алијансе која је утицала на оспоравање акција режимских снага Либије што је била дипломатска улога, док су војну улогу остваривали ударима по циљевима на копну.

Способност НАТО да пружи помоћ и подршку побуњеницима на копну била би знатно мања да нису употребљене поморске снаге. За успех интервенције је нарочито била важна флексибилност коју је поморска моћ омогућила ваздушној моћи у виду базирања ваздухоплова на поморским платформама – носачима авиона и хеликоптера. Ваздухоплови су на тај начин били независни од политичких утицаја и ограничења употребе копнених база које могу поставити државе домаћини, јер су се налазили на поморским платформама у међународним водама. Флексибилност поморске ваздушне моћи се огледала у поновљивости удара и близини циљева по којима је требало дејствовати, јер су се носачи авиона и носачи хеликоптера на којима су базирали ваздухоплови често налазили и у територијалним водама Либије. Операција *Уједињени заштитник* се темељила на

три кључна стуба: успостављање зоне забране лета, поморски ембарго и заштита цивилног становништва (побуњеника), који су се великим делом ослањали на поморске снаге НАТО. Као што показују подаци изнети у студији случаја поморске снаге су утицале на сваки аспект интервенције. Заправо, уколико операцију спроведену у Либији сагледавамо кроз војне ефекте јасно се уочава утицај поморских снага од стратегијског, оперативног до тактичког нивоа.

Такође, војна интервенција НАТО у Либији је показала да уједињене ваздушна и поморска моћ у концепту ваздушно-поморске битке дају управо оне резултате које давне 1992. године наводи Џејмс Ставридис – врховни командант НАТО за време операције *Уједињени заштитник*. Симболично име операције *Уједињени заштитник* сада нам постаје још јасније, јер су управо у овој операцији поморска и ваздушна моћ доказали ефекте уједињења у концепт ваздушно-поморске битке. Из свега до сада наведеног јасно је да су управо поморска и ваздушна моћ током ове операције држале државе чланице колико толико уједињене у остваривању циљева ове интервенције. Наравно, име операције се може тумачити и у светлу уједињених држава чланица НАТО и партнера за остварење циљева ове интервенције.

Војна интервенција НАТО у Либији показала је да су ограничења Зона Миршајмера о употреби поморске и ваздушне моћи доживела извесну ревизију. Миршајмер је тврдио да поморске и ваздухопловне снаге, једноставно нису погодне за освајање територија. Заправо, он за ваздухопловне и поморске снаге каже да у ратовима играју помоћну улогу. Наше истраживање је доказало да су у војној интервенцији у Либији поморске и ваздухопловне снаге одиграле централну тј. кључну улогу. Такође, Миршајмер је скептичан и по питању стратегије обезглављивања. Ова стратегија је како он наводи превасходно безуспешно примењена против Муамера ел Гадафија 1986. године, затим у Ираку 1991. и 1998. године против Садама Хусеина. Свакако је пример стратегијског обезглављивања и покушај убиства Слободана Милошевића када је током бомбардовања СРЈ 1999. године погођена резиденција председника. Наиме, после више покушаја стратегија обезглављивања је 2011. године у Либији успела. Муамер ел Гадафи је убијен од стране побуњеника, пошто је колона возила у којој је био погођена дејством ваздухопловних снага. Заправо, операција *Уједињени*

заштитник се формално завршила неколико дана после Гадафијеве смрти, чиме је стратегија обезглављивања успела.

Са становишта ваздушне моћи операције спроведене у Либији су следиле Варденову теорију. Ваздушна превласт НАТО је омогућила слободу маневрисања за изолацију бојишта и операције блиске ваздухопловне подршке у остварењу преосталих циљева. У операцијама у Либији Варденових пет прстенова гађани су различитим методама. Liderство као први прстен и Гадафи као центар гравитације потврдио је Варденову теорију. Гађањем из ваздуха колоне у којој је био Гадафи је пример како је ваздухопловно дејство, тј ова тактичка акција малог обима довела до краја читаве операције. Варденова анализа важности лидерства, посебно јаког лидера, тријумфовала је у овом случају. Следећи прстен Варденове теорије су процеси. Наиме, Савет безбедности УН је донео Резолуцију која је означила два процеса који је требало да буду мета: ембарго на оружје и замрзавање имовине. Применом ове Резолуције смањена је способност либијског режима за снабдевање и знатно ограничена средства којима је режим располагао. Осим тога, НАТО ваздухоплови и ракете које су лансирале поморске снаге су уништили командне и контролне центре онемогућавајући процес команде и контроле над либијском војском. Гађањем процеса, руководство је било изоловано, а снабдевање успорено. Варденов други прстен, је стога био од непроцењиве важности за успех операције у Либији. Такође, инфраструктура која представља следећи прстен, је гађана током операција у Либији. Ваздушни напади НАТО су проузроковали огромна оштећења цивилне и одбрамбене инфраструктуре као што су: објекти водоснабдевања, складишта енергената, објекти снабдевања електричном енергијом, аутопутеви, луке, аеродроми, болнице, стамбени објекти и у великој мери складишта наоружања и војне опреме. Иако је заштита цивила била одређена као оперативни циљ, чини се да је у неким сегментима спровођења операције стављена по страни, а да су у више наврата од ваздушних напада страдали управо цивили. У ствари побуњени део становништва је био активно подржан из ваздуха у свргавању режима. На тај начин, Варденов четврти прстен је био веома утицајан у овој интервенцији. Коначно пети прстен су биле оружане снаге. НАТО ваздухоплови су гађали либијске копнене снаге, са нарочитим фокусом на елитне јединице попут Камис

бригаде. Гађајући из ваздуха ову кључну јединицу НАТО је озбиљно смањио борбену способност либијског режима.

Такође, у интервенцији у Либији све примењене ваздухопловне операције од офанзивних операција противваздухопловне одбране преко операција против површинских снага до операција ваздухопловне подршке прате Варденову теорију. Све наведено указује да је ваздушна превласт неопходна за све наредне операције. Интервенција НАТО у Либији гледано са оперативног нивоа тј. реализованих поморских и ваздухопловних операција, свакако је веома значајна за научну и стручну јавност и међународне односе уопште. Спроведене поморске операције у Либији у најширем смислу обухватиле су поморску блокаду, поморске операције забране, бомбардовање обале са бродова, ударе крстарећим ракетама, као и бродску артиљеријску ватрену подршку и противминске операције. Ваздухопловне снаге су у Либији спроводиле офанзивне операције противваздухопловне одбране Либије, стратегијске ваздухопловне операције, бомбардовања и операције блиске ваздухопловне подршке побуњеника. Све примењене операције указују на неопходност доброг познавања њихових елемената и крајњег стања који се њима може остварити. Пошто се поморске и ваздухопловне снаге све више употребљавају у војним интервенцијама, а чињеница да 85 одсто становништва живи у појасу од 500 километара од мора, јасно указује да се у широј јавности мора изградити свесност о могућностима њихове употребе и њиховом утицају на државе.

Читајући дела теоретичара класичне геополитике и њихова савремена тумачења, која су све учесталија у високим војним школама тј. ратним колеџима преко стратегијских и безбедносних института до факултета на којима се изучавају међународне, безбедносне и стратегијске студије, преко разних међународних, државних и недржавних институција до научних радова објављених под окриљем војних савеза, пажљивом анализом и синтезом можемо уочити једну генералну – велику стратегију моћних против слабијих непокорних држава. Занимљиво је уочити да је ова како смо је назвали генерална – велика стратегија базирана на класичним теоријама геополитике, поморској и ваздушној моћи и бројним другим са њима повезаним стратегијама попут стратегије посредног прилажења, стратегије обезглављивања итд., а све ради постизања

циља са нултим губицима и најмањим трошковима интервенција и спроведених акција. Војна интервенција НАТО у Либији је у правом смислу речи школски пример овакве једне генералне – велике стратегије, годинама усавршаване и испробаване у интервенцијама и кризама широм света. Стога је важно да се академска заједница бави проучавањем свих аспеката ове стратегије. Ово истраживање је на неки начин мерило и доказивало колика је била улога поморске и ваздушне моћи у интервенцији у Либији. Међутим, никако не треба изгубити из вида и остале чиниоце како војне тако и невојне, државне и недржавне, унутрашње и међународне, који су имали мањи или већи значај на исход рата у Либији. Неки од ових чиниоца су идентификовани и одређиван је њихов утицај на рат у Либији, а превасходно преко улоге поморских и ваздухопловних снага НАТО. Из свега реченог јасно се намеће чињеница о значају оваквих истраживања за научну, а превасходно за ширу јавност држава које су биле “бојно поље” за испитивање ове стратегије, а нарочито оних држава које би у будућности могле постати место за њену примену.

Заправо, интервенција у Либији огледа понашање Запада у претходним интервенцијама, од операције у Босни и Херцеговини 1995. године, преко операције НАТО против СРЈ 1999. године и инвазије на Ирак 2003. године. Што се више ова стратегија понављала, концепт хуманитарне интервенције је био проблематичнији. Либија је била прилика да се дефинише на шта се односи “одговорност да се заштити”, али овај концепт и даље нема јединствено тумачење. Поред тога, Сједињене Државе су покушавале да попут Либије понове успех у Јемену, овај пут уз унутрашњу подршку државе против претње, где поморске снаге са мора помажу јеменске јединице и специјалне снаге САД на копну. Потврда “двоструких стандарда” је Бахреин, где је у сличним протестима убијено десетине људи, а није дошло до војне интервенције. У тој држави се налази и поморска база САД.

Политичка ситуација на Средоземљу је изнова “загрејана до усијања”. Средоземне државе Европе (Шпанија, Италија, Грчка) су снажно погођене дужничком кризом, док су средоземне државе Африке (Либија, Тунис, Египат) под утицајем политичког исламизма који је изазвао политичке промене. У Сирији траје грађански рат, док Израел и Либан традиционално чине појас у ком влада

нестабилност. Стање у Либији из дана у дан је све нестабилније, и цела земља тоне у све дубљи хаос. Средоземни обод је тренутно у стању грађанског рата, настављених борби у Сирији, Ираку и Либији, преплављен таласом миграната. Поред тога, постоје знакови повећања тензија у вези са енергетским интересима у источном и југоисточном Средоземљу. Све наведено би могло да повећа потребу за будућим ангажовањима НАТО у управљању кризама, као и изазове колективне одбране. Заиста, тренутни сукоби и криза на Блиском истоку већ су створиле велике токове избеглица широм Средоземља, који су озбиљно тестирали способност држава да их приме и збрину. НАТО је и за ову сврху покренуо поморску операцију надгледања мигрантске кризе. Последице рата у Либији, рата у Сирији и општих немира на Блиском истоку и на северу Африке, проузроковале су велике хуманитарне и политичке проблеме у појединим чланицама НАТО. Поморске снаге (укључујући јединице које припадају националним обалским стражама) су незамењиве у решавању овог проблема, као што се без сумње ваздухопловна средства користе за поморско патролирање. Средоземље је такође оперативни простор за поморску безбедносну операцију Алијансе, поморску безбедност НАТО и напоре у борби против тероризма, као и за платформе које су саставни део европске противракетне одбране. НАТО наставља да спроводи *Поморску стратегију Алијансе*, усвојену непосредно пре интервенције у Либији, која даје листу параметара за поморске активности НАТО. Ове активности спадају у области колективне одбране, управљање кризним ситуацијама, кооперативне безбедности и поморску безбедност.

Сталне поморске снаге НАТО су заправо високо увежбани поморски капацитети за непосредан одговор. Ове поморске снаге су представљале језгро око ког су се развијале поморске операције НАТО. Тренутно НАТО има две поморске операције: поморску безбедносну операцију у Средоземљу и противпиратску операцију у Индијском океану. Такође, НАТО поморским снагама пружа помоћ у решавању проблема избеглица и миграната у Егејском мору.

Коначно, државе у региону Средоземља, могу у наредним годинама, да стекну капацитете и способности одбијања, као што су софистициране противбродске ракете и савремени системи противваздухопловне одбране. То

може да доведе у питање могућности Алијансе да пројектује моћ и врши ударе широм Средоземља. Средоземље ће засигурно остати геополитичка раскрсница три континената: Европе, Африке и Азије. Стога, Средоземље постаје зона све већег интереса за силу у успону као што је Кина, с обзиром да шири средоземни регион није само важан извор енергената, већ и канал за извоз у Европу. Кина је такође забринута због немира у ширем региону Блиског истока и њихових последица по унутрашњу стабилност Кине. У војном смислу ово је до сада изражено посетама кинеских поморских снага европским средоземним лукама, заједничке вежбе са Русијом, са Турском, као и кинеску операцију евакуације небораца морем током рата у Либији 2011. године.

Имајући у виду постхладноратовски период (али пре-кримски) окружења ниских претњи, и ваздухопловне и поморске снаге остале су важни елементи у комбинованој савезничкој структури, иако као и са копненим снагама, њихов значај опада са завршетком совјетске претње. Истовремено, са значајним повлачењем америчких снага (и тоталним повлачењем канадских ваздухопловних и копнених снага), могло би се тврдити да стални напори да се увере да савезничке поморске и ваздухопловне снаге могу заједнички да делују, постају релативно важнији као симболи савезничког јединства. Додатно, са проширењем Алијансе на источну Европу и са територијом која сада укључује Црно море, а уласком Црне Горе у НАТО и Јадранско море, поморске снаге служе да додатно демонстрирају повећан досег овог војно-политичког савеза. И у Балтичком мору поморске снаге НАТО држава играју веома значајну улогу. Са настављеном невољношћу “старих” чланица Алијансе да стално стацинирају копнене снаге на територији “нових” чланица, привремена ротација поморских и ваздухопловних снага окружујућим морима и на територији нових чланица, такође је повећало значај ових снага. У скорашњим годинама су ова размештања имала велики значај, с обзиром на то да је Русија повећала притисак на источну границу Алијансе. Такође, НАТО је током украјинске кризе и присаједињења Крима Русији појачавао поморско присуство у Црном мору. Ово рубно море Средоземног мора је такође кључно за Алијансу и евроатлантску безбедност. Русија је са друге стране ојачала и утврдила своју позицију у овом мору. У Црном мору се догодило више међусобних сучељавања поморских и ваздухопловних

снага НАТО и Русије. С друге стране, НАТО је поред Црног мора појачао патролирања сталних поморских снага у Балтичком мору и источном Средоземљу.

Русија протеклих неколико година редовно одржава поморске вежбе и повећава присуство поморских снага у Средоземљу. Осим Русије у Средоземљу су се у последњој декади појављивали ратни бродови Кине и Индије. Најновији догађаји и упућивање јаких поморских снага великих сила у Источно Средоземље још једном потврђују концепт употребе поморских и ваздухопловних снага у сврху уверавања оружјем за остваривање политичких и економских циљева. Такође, Русија је током рата у Сирији и борбе против “Исламске државе” употребљавала јаке поморске снаге у источном Средоземљу. Русија је наиме применила концепт ваздушно-поморске битке, ангажујући поморске снаге (бродове, подморнице) и ваздухопловне снаге за ударе по виталним тачкама, војним и економским потенцијалима “Исламске државе”.

Пошто је НАТО је заправо поморски савез у акцији, поморска моћ овог савеза остаје доминантна на свету. Било да је део флотиле која се бори против пиратства, или као део његовог свеукупног система одбране, НАТО и даље одржава надмоћ у балансу поморске моћи. Међутим, мора се напоменути да ову доминацију све више оспорава одлучна Кина, која намеће своју поморску моћ и Русија која поново “оживљава”. Наиме, Русија наставља да модернизује своје оружане снаге, а посебно ратну морнарицу. Дакле, нема индиција да ће се доминација НАТО наставити превише у будућности, осим уколико овај војно-политички савез не реагује на повећање поморске моћи Кине и Русије. Управо у очекивању такве реакције Алијансе обнавља се теза о новој трци у наоружању.

Улога НАТО у Средоземном мору и средоземном ободу је у основи да заштити своје савезнике. Свакако, улога Средоземног мора је такође и стратегијска. С обзиром да су односи између САД и Ирана стално напети, увек је било од кључног значаја да НАТО одржава свој утицај и да држи Иран под контролом. Поред тога, због све израженије улоге поморских снага Русије у рату у Сирији и борбе против “Исламске државе”, САД и НАТО државе су у Источно Средоземље упућивале своје поморске снаге. Дакле, геостратегијски значај Средоземља ће се додатно повећати у будућности, као резултат сталних

регионалних и глобалних тежњи, које имају потенцијал да значајно повећају политичку и економску динамику у овом региону. Све израженија растућа конкуренција између САД и Кине имаће директан утицај на Средоземље. Глобална промена тежишта моћи са Атлантика ка Пацифику би упућивала на смањење поморског присуства САД у овом региону. Међутим, уместо смањења то ће вероватно изазвати веће присуство САД, Кине као и других нарастајућих сила. Тим пре јер Средоземно море представља једну од најважнијих поморских комуникација у свету за глобалну трговину. Заправо, због све веће међуповезаности и значаја светских поморских комуникација, Средоземно море је незаобилазна карика овог система. Сем тога геополитичке кризе и сукоби у другим деловима света ће вероватно све више утицати на безбедност Средоземља.

У примени велике стратегије значајно место заузима поморска и ваздушна моћ инегрисане у ваздушно-поморске снаге које примењују силу у војним интервенцијама за остварење политичких, економских и војних интереса. САД и НАТО предњаче у овом концепту. Такође, у Либији смо видели концепт ваздушно-поморске битке у операцији. Међутим, треба бити обазрив у проценама овог концепта, јер се доводи у питање колико он може бити успешно примењен против моћнијег непријатеља, са снажним системима ваздушних и поморских одбрана, уместо слабог и немоћног противника.

Поморске и ваздухопловне снаге НАТО ће имати и даље велику улогу у војним интервенцијама у будућности. Такође, поморске снаге ће наставити да буду основа за сваку врсту интервенције, пружајући ваздухопловним снагама платформу за брза дејства. Поморске снаге, заправо представљају одличну платформу за извођење свих врста операција, копнених, поморских и ваздухопловних. Дакле, поморске снаге ће и у будућности наставити да пружају сваку врсту помоћи копненим и ваздухопловним снагама.

Управо ће поморске операције имати кључну улогу у савременим војним интервенцијама у ширем региону у будућности. Заправо, државе су веома осетљиве на губитке људских живота на удаљеним фронтовима, као и на губитке скупе војне опреме. Пошто се применом поморских снага у интервенцијама ови ризици смањују на најмању могућу меру, то ће подстаћи државе за избор врсте опција које су кориштене у интервенцији у Либији. Ова интервенција је имала

јаку поморску компоненту. Стога се чини да ће поморске опције бити биране чешће, поготово у ситуацијама које се налазе у подручјима као што је Средоземље, које географски омогућавају такве операције. Пример Либије је веома илустративан за дубљу стратегијску, оперативну, као и тактичку анализу јер пружа мноштво примера који могу указати на правце примене поморске и ваздушне моћи у међународним односима.

Како су бројни сукоби обележили период од краја Хладног рата до данас, улога силе изражене на овакав начин и даље значајно утиче на обликовање регионалне и светске политике, што стратегијске студије чини веома значајним за проучавање и примену.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије и тематски зборници:

1. *A Global Force 2011/12*, Royal Navy and Newsdesk Communications, London, 2012.
2. *Active Endeavour*, NATO Briefing, Combating terrorism at sea, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2008.
3. Al Qathafi Muammar, *The Green Book*, Narodni Biro Socijalističke Narodne Libijske Arapske Džamahirije u Beogradu, Beograd, 1976.
4. *An Introduction to Joint Operations on and from the Sea*, CJOS Handbook, Combined Joint Operations from the Sea Centre Of Excellence, 2012/1.
5. Bell Anthony, David Witter, *The Libyan Revolution, Roots of Rebellion, Part 1*, Institute for the Study of War, Washington, October 2011.
6. Bell Anthony, David Witter, *The Libyan Revolution, Stalemate & Siege, Part 3*, Institute for the Study of War, Washington, October 2011.
7. Benoit Guillaume, Aline Comeau, *A Sustainable Future for the Mediterranean: The Blue Plan's Environment and Development Outlook*, Earthscan, London, 2005.
8. Bernard Brodie, *A Guide to Naval Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 1958.
9. Black Bruce, *Legacy of Mahan for the 21st Century*, U.S. Army War College, Carlisle, PA, 2006.
10. Blanchard M. Christopher, Jim Zanotti, *Libya: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service (CRS), 18 February 2011.
11. Blanchard M. Christopher, *Libya: Unrest and U. S. Policy*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 18 March 2011.
12. Blechman Barry, Stephen Kaplan, *Force Without War*, Brookings Institution, Washington, DC, 1978.
13. Bono Giovanna, *NATO's Peace-Enforcement' Tasks and `Policy Communities`: 1990-1999*, Ashgate, Aldershot, 2003.

14. Booth Ken, *Navies and Foreign Policy*, Croom Helm, London, 1977.
15. Bovard James, *Attention Deficit Democracy*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 195.
16. Browning Robert, *The Byzantine Empire*, (first published Weidenfeld and Nicolson, London, 1980), Revised Edition, The Catholic University of America Press, 2012.
17. Bruce John St., *Libyan Myths And Realities*, Research Paper, Institute for Strategy, Faculty of Strategy and Military Operations, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2011,
18. Cable James, *Diplomacy at Sea*, Macmillan Press, Basingstoke, 1985.
19. Cable James, *Gunboat Diplomacy 1919-1991, Political Applications of Limited Naval Force*, Macmillan/IISS, 1994.
20. Campbell Horace, *Global NATO and the Catastrophic Failure in Libya: Lessons for Africa in the Forging of African Unity*, Monthly Review Press, New York, 2013.
21. Čehulić Lidija, ur. *NATO i novi međunarodni odnosi*, Politička kultura, Atlantsko vijeće Hrvatske, Zagreb, 2004.
22. Čehulic Vukadinović Lidija, *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, CID i Politička kultura, Podgorica, Zagreb, 2010.
23. Chivvis S. Christopher, "Strategic and Political Overview of the Intervention", in Karl P. Mueller (ed.), *Precision and purpose: airpower in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015.
24. Clarke Michael, *Accidental heroes - Britain, France and the Libya Operation*, An Interim RUSI Campaign Report, September 2011.
25. Cordesman H. Anthony, US and British Lessons More Specific to the Iraq War, in: *The Instant Lessons of the Iraq War: Executive Summary*, 14 May 2003, Center for Strategic and International Studies, Washington DC
26. Craig H. Allen, *Maritime Counterproliferation Operations and the Rule of Law*, Praeger Security International, 2007.
27. Craig Lillian Harris, *Libya: Qaddafi's revolution and the modern state*, Boulder, Colorado, 1986.

28. Cvrtila Vlatko, *Hrvatska i NATO*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004.
29. da Mota Sarah, *The Libyan Spring and NATO: An Opportune Responsibility*, Human Security Perspectives 1 (2014), European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy (ETC), Graz, Austria
30. de Seversky Alexander Prokofieff, *America: Too Young to Die*, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1961.
31. de Seversky Alexander Prokofieff, *Victory Through Air Power*, New York, Simon and Schuster, 1942.
32. di Monteforte Ferdinando Sanfelice, "Mediterranean Insecurity", in Heinz Dieter Jopp (Hrsg.), *Maritime Sicherheit im 21. Jahrhundert*, Nomos, Auflage, 2014,
33. Defining a new role for NATO after the thaw, *Janes Defence Weekly*, 22 September 1990.
34. Dembinski Matthias, Theresa Reinold, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect – African and European Perspectives*, PRIF-Report No. 107, 2011.
35. Douhet Giulio, *The Command of The Air*, New Imprint by Air Force History And Museums Program, Washington, D.C., 1998.
36. Durando Giacomo, *Della nazionalità italiana; saggio politico-militare*, S. Bonamici e co., Losanna, 1846.
37. *EIA – Libya*, Country Analysis Briefs, Last Updated: February 2011.
38. *EGUERMIN: 50 years of bi-national cooperation, 1965 – 2015*, Belgian Netherlands Naval Mine Warfare School, EGUERMIN, Oostende, 2015.
39. Endersby A., *War Powers for UK Parliament*, International Debate Education Association, 2008.
40. *Energy Information Administration - EIA – Libya, Country Analysis Briefs*, Last Updated: February 2011.
41. *Facts on Libya: oil and gas*, IEA, 21 February 2011.
42. Fulton Thomas Wemyss, *The Sovereignty of the Sea: An Historical Account of the Claims of England to the Dominion of the British Seas, and of the*

Evolution of the Territorial Waters, with Special Reference to the Rights of Fishing and the Naval Salute, W. Blackwood, Edinburgh, 1911.

43. *Future Character of Conflict*, Ministry of Defence, Defence Concepts and Doctrine Centre, Shrivenham, Published: 2 February 2010, Updated: 16 December 2015.

44. Ganor Boay, *Libya and terrorism*, IDC Herzliya, International Institute for Counter-Terrorism, 1998.

45. Gaub Florence, *The North Atlantic Treaty Organization And Libya: Reviewing Operation Unified Protector*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, Ashburn Drive, Carlisle, PA, 2013.

46. Germond Basil, “The Naval and Maritime Dimension of the European Union”, Conference *The EC/EU: a world security actor? An assessment after 50 years of the external actions of the EC/EU*, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, 14-15 September 2006.

47. Germond Basil, *Maritime Security Cooperation in the Mediterranean: Towards a Comprehensive Approach*, in Eduard Soler i Lecha and Irene García (eds.), VIII Seminario Internacional sobre Seguridad y Defensa en el Mediterráneo: New scenarios for cooperation, Barcelona Center for International Studies (CIDOB)/Dirección General de Relaciones Institucionales - Ministerio de Defensa de España, Barcelona, 2010.

48. Glover Michael, *The Napoleonic Wars: an illustrated history, 1792-1815*, Batsford, 1979.

49. Gordon H. Philip, Jeremy Shapiro, *Allies at War: America, Europe, and the Crisis Over Iraq*, McGraw Hill, New York, 2004.

50. Gortney J. William, Vice Admiral, DoD News Briefing on Libya Operation Odyssey Dawn, Pentagon, 25 March 2011.

51. Gortney J. William, Vice Admiral, United States Navy, Department of Defense (DoD) News Briefing on Libya Operation Odyssey Dawn, Pentagon, 28 March 2011.

52. Grand Camille, “The French Experience: Sarkozy’s War?”, in Karl P. Mueller (ed.), *Precision and purpose: airpower in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015.

53. Gray S. Colin, *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
54. Gray S. Colin, *The Geopolitics of Superpower*, Lexington, University of Kentucky Press, Kentucky, 1988.
55. Gray S. Colin, *War, Peace and Victory: Strategy and Statecraft for the next century*, Simon & Schuster, New York, 1990.
56. Greenwood Ted, *U.S. And NATO Force Structure And Military Operations In The Mediterranean*, Institute For National Strategic Studies, National Defense University, Washington, DC, 1993.
57. Group of authors, "Type 23 Frigate", *Naval Forces, International Forum For Maritime Power*, 3/1989.
58. Gruselle Bruno, *Long Range Strikes in 2025*, recherches & documents, No 01/2012, Fondation pour la Recherche Stratégique, Paris, 2012.
59. Gyorgy Andrew, *Geopolitics: The New German Science*, University of California Press, Berkeley, 1944.
60. Hafner Manfred, Simone Tagliapietra and El Habib El Elandalousi, *Outlook for Oil and Gas in Southern and Eastern Mediterranean Countries*, MEDPRO Technical Report No. 18/October 2012.
61. Harston Julian, "Novi strateški koncept NATO-a i sistem globalne bezbednosti", u: Mirjana Kosić i Milan Karagaća (ur.), *Nova Srbija, novi NATO - vizija budućnosti za XXI vek*, TransConflict Serbia, Forum za etničke odnose i Klub 2, Beograd, 2011.
62. Hart Liddell Basil, *Strategy, The Indirect Approach*, London, Faber, 1967.
63. Heller Charles, Lorenzo Pezzani, and Situ Studio, *Forensic Oceanography: Report on the "Left-to-Die Boat"* Centre for Research Architecture, Goldsmiths, University of London, 2012.
64. Hill Richard, *Maritime Strategy for Medium Powers*, Croom Helm, London, 1986.
65. Holmes James R., "Why Hold an International Fleet Review?: Insights from Ken Booth", in Andrew Forbes (ed.), *Naval Diplomacy and Maritime Power Projection*, Proceedings of the Royal Australian Navy Sea Power Conference 2013, Sea Power Centre – Australia, 2013,

66. *IMO's Contribution to Sustainable Maritime Development*, International Maritime Organization, London, 2012
67. *Izveštaj o zemlji porekla tražilaca azila – Libija*, Asylum Protection Center – Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, 2012.
68. Jacobs Andreas, “In Troubled Waters: NATO's New Maritime Activity In The Aegean”, *Research Report*, 01/2016, NATO Defense College, March 2016.
69. Jakobsen Peter Viggo, “Diplomacija prinude” u Alan Collins, ur. *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2010.
70. James Cable, “Measuring Maritime Power”, *Naval Forces*, 4/1983, Информативни билтен превода 7/1985.
71. Johnson H. Milton, *The Impact Of Doctrine On Air Force Roles And Missions*, Air War College, Air University USAF, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1997.
72. Katzman Kenneth, Neelesh Nerurkar, Ronald O'Rourke, R. Chuck Mason, Michael Ratner, *Iran's Threat to the Strait of Hormuz*, Congressional Research Service, 2012.
73. Kavruk Erkan, *A Study of Libya Campaign, Through Air Power Theories*, Hava Harp Akademisi, Harp Akademileri Komutanlığı, 2012.
74. Kennedy Paul, “Grand Strategies in War and Peace: Towards a Broader Definition,” in *Grand Strategies in War and Peace*, (ed.) Paul Kennedy, Yale University Press, 1992.
75. *Kosovo: Operation “Allied Force”*, Research Paper 99/48, 29 April 1999.
76. Kugler L. Richard, „Future U.S. Defense Strategy“, in: Ellen L. Frost and Richard L. Kugler (eds.), *Global Century [The]: Globalization and National Security*, Volumes I & II, NDU Press, Washington, D.C., 2001.
77. Lambeth S. Benjamin, *Combat Pair: The Evolution Of Air Force–Navy Integration In Strike Warfare*, RAND Corporation, 2007.

78. Laurence W. Martin, *More u savremenij strategiji*, prevod, Beograd, 1971.
79. Lesser O. Ian, "The United States and the Future of Mediterranean Security: Reflections from GMF's Mediterranean Strategy Group", *Mediterranean Policy Program*, Policy Brief, Washington, April 2015.
80. Levy S. Jack, "The Causes of War: A Review of Theories and Evidence", in Philip E. Tetlock, et al., (eds.), *Behavior, Society, and Nuclear War*, Vol. 1, Oxford University Press, New York, 1989.
81. Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options, Third Report of Session 2016-17, House of Commons Foreign Affairs Committee, HC 119, 6 September 2016
82. Liland Frode, Keeping NATO out of Trouble – NATO's non-policy on out-of-area issues during the Cold War, Norwegian Institute for Defence Studies, Oslo, 1999.
83. Lindström Madelene, Kristina Zetterlund, *Setting the Stage for the Military Intervention in Libya – Decisions Made and Their Implications for the EU and NATO*, Swedish Defence Research Agency's – FOI, Swedish Ministry of Defence, 2012.
84. Luttwak N. Edward, *The political uses of sea power*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974.
85. Mackinder John Halford, *Democratic Ideals and Reality: a study in the politics of reconstruction*, National Defense University Press, Washington, DC, 1942.
86. Mackinder John Halford, *Democratic Ideals and Reality: a study in the politics of reconstruction*, Constable and Company Ltd., London, 1919.
87. Mackowski Joanne, "Table of Military Assets" in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (eds), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2012.
88. Mahan T. Alferd, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Little, Brown and Company, Boston, 1890.

89. Mahan T. Alferd, *The interest of America in sea power, present and future*, Little, Brown and company, Boston, 1897.
90. Mahan T. Alfred, *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*, Little, Brown, And Company, Boston, 1900.
91. Mahan T. Alfred, *Naval Strategy Compared and Contrasted with the Principles and Practice of Military Operations on Land: Lectures Delivered at U.S. Naval War College, Newport, R.I., Between the Years 1887 and 1911*, Little, Brown, 1911.
92. Marco Rimanelli, *The A to Z of NATO and Other International Security Organizations*, Scarecrow Press, 2009.
93. Martinez Miguel, Hannah Murdock, Floriane Schaeffer, *Geopolitics Of Gas In The Mediterranean*, Sciences Po, Paris, 2013.
94. Mason M. Chris, *The Strategic Lessons Unlearned from Vietnam, Iraq, and Afghanistan: Why the Afghan National Security Forces Will Not Hold, and the Implications for the U.S. Army in Afghanistan*, Army War College Carlisle Barracks Pa Strategic Studies Institute, 2015.
95. Matsuo Takashi, *Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report*, Report to Congress, Department of Defense, US of America, Pentagon, Washington, DC, 31 January 2000,
96. Mays C. Michael, *NATO: Identifying New Trends Within An Old Relationship*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2013,
97. McLennan Bruce, “ ‘Bigger/Brighter’ May Bring Strategic Security, Even Strategic ‘Cover’, But Numbers Exercise Governance Control”, *Public Submission, Defence White Paper*, 2015.
98. Meilinger S. Phillip (ed.), *The Paths of Heaven The Evolution of Airpower Theory*, The School of Advanced Airpower Studies, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2001.
99. Menotti Roberto, NATO’s Mediterranean Dialogue initiative: Italian positions, interests, perceptions, and the implications for Italy-US relations, NATO Institutional Fellowship, Final Report, 1997-1999.

100. Mitchell William, *Winged Defense; The Development and Possibilities of Modern Air Power – Economic and Military*, G.P. Putnam's sons, New York, Third printing 1926.
101. Moon Madeleine, *NATO and The Future Role Of Naval Power*, NATO Parliamentary Assembly, Defence and Security Committee, Report, 6 September 2016.
102. Moran Daniel, James A. Russell, (eds), *Maritime Strategy and Global Order: Markets, Resources, Security*, Georgetown University Press, Washington DC, 2016.
103. Mueller P. Karl, *Denying Flight Strategic Options for Employing No-Fly Zones*, RAND, Santa Monica, 2013.
104. NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), NATO Standardization Agency AAP-6 (2008), Brussels, 2008
105. NATO Parliamentary Assembly – Sub-committee on Transatlantic Defence and Security Co-operation, *Matching Capabilities to Ambitions: NATO towards 2020*. Brussels: NATO PA, 2012.
106. *NATO u 21. stoljeću*, NATO Public Diplomacy Division , Brussels, 2004.
107. *NATO u 21. veku*, NATO Public Diplomacy, Brussels, 2004.
108. NATO/WEU (2 Oct 1996); IFOR Final Fact Sheet Operation Sharp Guard
109. Nolte, G., ed. *European Military Law Systems*, De Gruyter Rechtswissenschaften, Berlin, 2003.
110. Nordenman Magnus, *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*, Atlantic Council, Brent Scowcroft Center On International Security, Washington, June 2015.
111. Nygren Anders, “Executing strategy from the air” in Kjell Engelbrekt, Marcus Mohlin and Charlotte Wagnsson (eds), *The NATO Intervention in Libya Lessons learned from the campaign*, Routledge, Oxon, New York, 2014
112. O’Brien Emily and Andrew Sinclair, *The Libyan War: A Diplomatic History*, February - August 2011, Center on International Cooperation, New York University, August 2011.

113. *Operation Unified Protector, The Dutch contribution to Operation Unified Protector.*
114. *Operations in Libya*, Ninth Report of Session 2010–12, Volume II, Additional written evidence, House of Commons, Defence Committee, Ordered by the House of Commons to be published 12 & 26 October, and 15 November 2011, Ev w23
115. Osgood E. Robert, *Limited War: The Challenge to American Strategy*, University of Chicago Press, Chicago, 1957.
116. Palmer Diego A. Ruiz, “A maritime renaissance: naval power in NATO's future” in: Joachim Krause and Sebastian Bruns (eds) *Routledge handbook of naval strategy and security*, Routledge, Abingdon, New York, 2016,
117. Parker D. Ronald, *Mahan for the Twenty First Century: His Principles Still Apply to National Power*, United States Marine Corps, Command and Staff College, Marine Corps University, Marine Corps Combat Development Command, Quantico, VA, 2003.
118. Parker Geoffrey, *Western geopolitical thought in the twentieth century*, St. Martin's Press, New York, 1985.
119. *Partnerski Bilten, Partnership Newsletter*, Kontakt ambasada NATO-a, NATO Contact Point Embassy, NATO Summit in Wales Special Edition, Embassy of the Slovak Republic in Belgrade, No./Broj: 08/2014, September/Septembar 2014.
120. Peter Roberts, *Sea Warfare*, Royal United Services Institute, необјављени материјал
121. Pugh Michael, “The Potential for Maritime Confidence-building and Peace-support Co-operation” in John Hattendorf, *Naval Strategy and Policy in the Mediterranean - Past, Present and Future*, Frank Cass, London, 2000.
122. Raleigh Walter, “A Discourse of the Invention of Ships, Anchors, Compass, &c.”, *The Works of Sir Walter Raleigh, Kt.* (1829, reprinted 1965).
123. Richard L. Kugler, “The NATO Response Force 2002–2006: Innovation by the Atlantic Alliance (2006)” in *Transforming NATO An NDU Anthology* (ed.) Hans Binnendijk and Gina Cordero, The Center for Technology and National Security Policy at The National Defense University, Washington, DC, 2008.

124. Rigole A. Julius, *The strategic bombing campaign against Germany during World War II*, Master's Thesis, Faculty of the Louisiana State University, 2002.
125. Rosenthal John, *The Jihadist Plot: The Untold Story of Al-Qaeda and the Libyan Rebellion*, Encounter Books, 2013.
126. Russo Paola, *Welfare in the Mediterranean Countries: Great Arab Popular Socialist Libyan Jamahyria*, Centre for Administrative Innovation in the Euro-Mediterranean Region, c/o Formez - Centro Formazione Studi,
127. *Slanje trupa u inostranstvo*, Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga – Backgounder 08/06, Ženeva, 2006.
128. Sloan R. Stanley, *Combined Joint Task Forces (CJTF) and New Missions for NATO*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, The Library of Congress, Washington, 1994.
129. Smith Ben, Arabella Thorp, *Interpretation of Security Council Resolution 1973 on Libya*, House of Commons, 6 April 2011.
130. Smith Ben, *The Security Council's "no-fly zone" resolution on Libya*, House of Commons, 2011.
131. Smith-Windsor A. Brooke, "NATO's Maritime Strategy and the Libya Crisis as Seen from the Sea", *Research Paper- No. 90*, Research Division - NATO Defense College, Rome, March 2013.
132. Sokolsky J. Joel, *Projecting stability: NATO and multilateral naval cooperation in the post Cold War era*, North Atlantic Treaty Organization, Fellowship Program 1995-97, Final Report,
133. Soula Michel, "Maritime Security in NATO" in Ioannis Chapsos and Cassie Kitchen (eds), *Strengthening Maritime Security through Cooperation*, NATO Science for Peace and Security, Series E, Human and Societal Dynamics, Vol. 122, IOS Press, Amsterdam, 2015
134. Spaight James Molony, *Air Power in the next war*, Geoffrey Bles, London, 1938.
135. Sparks F. Timothy, *The dawn of cruise missile diplomacy*, Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, 1997.
136. Speller Ian, *Understanding naval warfare*, Routledge, New York, 2014.

137. Sperling James, "Neoclassical Realism and Alliance Politics", in Mark Webber, Adrian Hyde-Price (eds), *Theorising NATO New perspectives on the Atlantic alliance*, Routledge, London and New York, 2016,
138. Spykman John Nicholas, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace & Company, New York, 1942.
139. Spykman John Nicholas, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace, New York, 1944.
140. Staguhn Gerhard, *Knjiga o ratu, Zašto ljudi ne mogu živjeti u miru*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007.
141. Stanhope Mark, 'NATO: Building Maritime Security', speech to International Institute of Strategic Studies, 24 March 2009.
142. Stavridis James, *A New Air Sea Battle Concept: Integrated Strike Forces*, U.S. Navy National War College, May, 1992.
143. Stavridis James, *Integration of Air and Sea Power in Regional Crisis Control*, National War College, Washington, June 1992.
144. Study The Maritime Dimension Of CSDP: Geostrategic Maritime Challenges And Their Implications For The European Union, Directorate-General For External Policies Of The Union, Policy Department, January 2013.
145. Taylor Claire, *Military Operations in Libya*, House of Commons Library, International Affairs and Defence Section, Report, 2011.
146. Tešić Milenko, *Military – Geographical position in Libya*, Libyan Naval Academy, Tripoli, 1983.
147. *The Military Balance 2010*, The International Institute For Strategic Studies, Routledge, London 2010.
148. *The Response Force Task Group (RFTG), The UK's Very High Readiness Maritime Force*, Royal Navy, CNS Strategy, 2012.
149. Thomas A. R., James C. Duncan (ed.), *Annotated supplement to The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations*, International Law Studies, Volume 73.

150. Till Geoffrey, "The Cold War at Sea" in: Daniel Moran, James A. Russell (eds), *Maritime Strategy and Global Order: Markets, Resources, Security*, Georgetown University Press, Washington, DC, 2016
151. Till Geoffrey, Martin Robson, *UK Air-Sea Integration in Libya, 2011: A Successful Blueprint for the Future?*, Corbett Paper No 12, The Corbett Centre for Maritime Policy Studies, King's College, London, July 2013.
152. *Transformisani NATO*, NATO, Public Diplomacy Division, Brussels, 2004.
153. US Department of Defense, Briefing by Vice Adm. Gortney on Operation Odyssey Dawn, 19 March 2011
154. Vego N. Milan, *Major Naval Operations*, Naval War College Press, Newport, Rhode Island, 2008.
155. Vira Varun, Anthony H. Cordesman, *The Libyan Uprising: An Uncertain Trajectory*, CSIS Burke Chair in Strategy, Washington DC, 20 June 2011.
156. von Clausewitz Carl, *On War I*, London, 1962.
157. Vučinić B. Nebojša, "Nastanak i širenje NATO – pakta" u Grupa autora *Razumjeti NATO*, Nansen dijalog centar, Podgorica, 2007.
158. Wade M. Norman, *The Naval Operations & Planning*, SMARTbook, The Lightning Press, 2010, https://www.thelightningpress.com/wp-content/uploads/.../NOPS_sample.pdf
159. Warden A. John, *The Air Campaign - Planning for Combat*, National Defense University Press, Fort Lesley J. McNair, Washington, DC, 1988.
160. Weinberger W. Caspar, "The Uses of Military Power", speech to the National Press Club, Washington, D.C., 28 November 1984.
161. Weir E. Gary, principal investigator, Sandra J. Doyle (ed.), *You cannot surge trust: combined naval operations of the Royal Australian Navy, Canadian Navy, Royal Navy, and United States Navy, 1991–2003*, Naval History and Heritage Command, Department of The Navy, Washington, DC, 2013.
162. Weiss D. Aaron, *Proposal for a Standing Mediterranean Amphibious Force for the North Atlantic Treaty Organization*, Master's Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, 1998.

163. Wells Anthony R., *A Tale of Two Navies: Geopolitics, Technology, and Strategy in the United States Navy and the Royal Navy, 1960-2015*, Naval Institute Press, Annapolis, 2017
164. Willett Lee and Elizabeth Quintana, "Box 2: An Air/Sea Battle?", in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (ed.), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2012.
165. Willett Lee, "Don't Forget about the Ships", in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (ed.), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2012.
166. Willett Lee, "The Maritime Contribution" in *Accidental Heroes, Britain, France and the Libya Operation*, An Interim RUSI Campaign Report, September 2011.
167. Wollert Christian, "Naval assets: not just a tool for war" in Kjell Engelbrekt, Marcus Mohlin and Charlotte Wagnsson (eds), *The NATO Intervention in Libya Lessons learned from the campaign*, Routledge, Oxon, New York, 2014,
168. Wylie John, *Military Strategy - A General Theory of Power Control*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1967.
169. Žabkar Anton, "Razvoj sredozemskih vojnih mornaric na začetku tretjega tisočletja (2000–2015)" in Marjan Malešič (ur.), *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2016.
170. Žabkar Anton, *Mediterran kot strateški varnostni dejavnik inačici naslova: Mediteranski varnostni gordijski vozeli ali Mediteranski varnostni mozaik*, Ljubljana, februar 2014,
171. *Актуальные Проблемы Современного Международного Права*, Российский университет дружбы народов, Москва, 2012.
172. Анђелковић Јован, *Појмови из ратоводства*, Државна штампарија Београд, 1876.

173. Антић Бошко, *Поморска моћ и поморске стратегије великих сила и суседних земаља*, ЦВВШ ВЈ, Београд, 1997.
174. Антић Бошко, *Савремени ратни бродови*, Новинско-издавачка установа “Војска”, Београд, 1996.
175. Бжежински Збигњев, *Америка – Кина и судбина света: Стратешка визија*, Албатрос плус, Београд, 2013.
176. Бжежински Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД и Романов, Подгорица, Бања Лука, 2001.
177. Божић Немања, *Послератна глобална стратегија САД*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1974.
178. Бофр Андре, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
179. Бродел Фернан, *Медитеран и медитерански свијет у доба Филипа II*, Том 1, ЦИД и Геопоетика, Подгорица, Београд, 2001.
180. Бродел Фернан, *Средоземље у Старом веку: праисторија и античко доба*, Академска књига, Нови Сад, 2007.
181. Брчић Илија, *Операције Ратне морнарице*, ШНО, Београд, 2000.
182. Бубнов Александар, *Историја поморске ратне вештине*, Јадран, Дубровник, 1930.
183. Бубнов Александар, *Стратегија – вођење рата на мору*, издање уредништва Морнаричког гласника, Земун, 1937.
184. Васиљевић Јован, Берислав Висковић, *Војнопоморска историја*, ДСНО, Београд, 1968.
185. Васовић Небојша, “Напад на Либију као почетак нечег много већег (I)”, *НСПМ*, 23 март 2011.
186. Виловић Тихомир, *Привремени материјал за изучавање поморске стратегије*, ВВА ЈНА, Катедра РМ, Београд, 1973.
187. Волерстин Имануел, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004.
188. Вукадиновић Радован, *Медитеран између рата и мира*, Школска књига, Загреб, 1986.
189. Вукадиновић Радован, *Нуклеарне стратегије и међународни односи*, Политичка култура, Загреб, 2006.

190. Вуковић Небојша и Желько Будимир, “Геопросторни аспекти стратегијске моћи – класичне концепције” у: Милан Липовац, Драган Живојиновић, (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи: увод у студије безбедности*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, Академска књига, Нови Сад, 2014.
191. Вуковић Небојша, *Логика империје, Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, Конрас-Нација прес, Београд, 2007.
192. Вучелић Младен, *Груписање и здруживање поморских снага*, Морнарички школски центар, Сплит, 1973.
193. Головин Николај Николаевич, *Ваздухопловна стратегија*, превод с енглеског, Издање: Годишњака југословенског ваздухопловства, Београд, 1939.
194. Гордић Миодраг, Иван Петровић, *Улога ракетних система за противваздухопловна дејства у одбрани малих држава*, Медија центар “Одбрана”, Београд, 2013.
195. Горшков Сергей Георгиевич, *Морская мощь государства*, издание второе, дополненное, Воениздат, Москва, 1979.
196. Гребеникова Наталья Александровна, “Гуманитарная интервенция в Ливии в марте 2011 г. и принцип невмешательства во внутренние дела государств” в *Актуальные Проблемы Современного Международного Права*, Российский университет дружбы народов, Москва, 2012,
197. Грујић Златомир, “Савремени војни хеликоптери”, *Нови гласник*, 4/2004.
198. Група аутора, “Арабская весна: последствия для российской и мировой политики”, *Обзоры РИСИ (Российский институт стратегических исследований)*, Москва, *Проблемы Национальной Стратегии*, № 4 (13) 2012.
199. Даворин Рудолф, *Међународно право мора*, ЈАЗУ, Загреб, 1985,
200. де Жомини Анри, *Преглед ратне вештине*, Геца Кон АД, Београд, 1938.
201. Димитријевић Војин и др., *Међународни односи*, НИУ Службени лист СРЈ, Београд, 1996.

202. Дугин Александар, *Геополитика постмодерне*, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009.
203. Дугин Александар, *Основи Геополитике I*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
204. Дугин Александар, *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004
205. Дугин Александр, *Основы геополитики*, Арктогея, Москва 2000.
206. Духет Ђулио, *Интегрални рат*, Штампарија Драг. Грегорића, Геца Кон А. Д., Београд, 1938.
207. Егорин Анатолий Захарович, *История Ливии: XX век*, Институт востоковедения РАН, Москва, 1999.
208. Едвард Варнер, “Дует, Мичел, Северски: Теорије ваздушног рата” у Ерл, *Творци модерне стратегије*, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952.
209. Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, предговор нашем издању, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952.
210. Жабкар Антон, *Ратне морнарице у војним интервенцијама и акцијама специјалног рата 1967-1988*, Поморска библиотека, свеска 38, Издање Морнаричког гласника, Београд, 1990.
211. Жабкар Антон, “Развој система базирања ратних флота суперсила у Медитерану после II светског рата и неке његове импликације на безбедност у региону”, *Стратегијски проблеми*, годишњак 1989.
212. Живојиновић Р. Драгољуб, “Историјски корени борбе великих сила за преваст у Средоземљу и безбедност СФРЈ” у *Средоземље и безбедност СФРЈ – завршина студија*, Центар за стратегијска истраживања ГШ ЈНА, Београд, 1980.
213. *Заједничка начела борбених дејстава оружаних снага НАТО*, превод, ГШ, Београд, 1980.
214. *Заједно за безбедност, Увод у НАТО*, Одељење НАТО за јавну дипломатију, Брисел, 2009.
215. *Информативни билтен превода бр. 2*, 2003.

216. Јакаша Бранко, *Уџбеник пловидбеног права*, Народне новине, Загреб, 1979.
217. Каличанин Томислав, *Операција ПВО*, ШНО, Београд, 2000,
218. Кант Имануел, *Вечни мир. Филозофски нацрт, Ум и слобода*, Посебно издање часописа „Идеје“, Београд, 1974.
219. Карл Шмит, „Земља и море“, у Александар Дугин *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
220. Кастекс Раул, *Море против копна I*, Геца Кон а.д., Београд, 1939.
221. Кастекс Раул, *Стратегијске теорије*, Војно дело, Београд, 1960.
222. Кегли В. Чарлс, ЈР., Јуџин, Р. Виткоф, *Светска политика, тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006.
223. Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, друго издање, ЦИД, Подгорица, Службени лист СЦГ, Београд, 2003.
224. Кисинџер Хенри, *Да ли је Америци потребна спољна политика: У сусрет дипломатији XXI века*, Клуб ПЛУС, Београд, 2011.
225. Кјелен Рудолф, *Држава као животи облици*, Ј. Ђ. Ђурђевић, Београд-Сарајево, 1923.
226. Королева Наталья Вадимовна, Александр Сергеевич Левченко, “Социално-економически последици грађанске војне у Ливии”, *International Scientific Journal*, www.inter-nauka.com/issues/conf-2016/may1/1235
227. Колосов Владимир Александрович, Николай Семёнович Мироненко, *Геополитика и политическая география*, Аспент Пресс, Москва, 2001.
228. Котляр Владимир Семенович, “Бразилска иницијатива у ООН с циљем ограничења примене снаге у операцијама заштите грађанског становништва”, у *Актуалне Проблеми Современног Међународног Права*, Росийски универзитет дружбе народа, Москва, 2012.

229. Кремер Ули, *Нови НАТО-нови ратови? Цивилне алтернативе Бундесверу*, Филип Вишњић, Београд, 2000.
230. Ли Ешер, *Ваздушна моћ*, ВИЗ, Београд, 1962.
231. Лунић Никола, *Стратегија НАТО*, Војна академија ШНО ГШУ, Београд, 2006.
232. Макаров Осипович Степан, *Рассуждения по вопросам морской тактики*, нов. изд., Военмориздат, Москва, 1943.
233. Мамула Бранко, *Морнарице на великим и малим морима*, ВИЗ, Београд, 1977.
234. Марјановић Радомир, *Опита војна географија са европским ратиштем*, ВИЗ, Београд, 1983.
235. Мартиновић Братислав, *Употреба ваздухопловне моћи у савременим операцијама*, ШНО, Београд, 2000.
236. Матени Р. Мајкл, “Корени савремене америчке оперативне вештине”, *Информативни билтен превода Центра за војнонаучну документацију, информације и библиотекарство*, број 3, 2007.
237. Махан Алфред, *Поморска стратегија*, ВИЗ, Београд, 1960.
238. Мечников Лев Ильич, *Цивилизација и велике историческе реке*, Статњи, Москва, 1995.
239. Мијалковић Саша, Младен Бајагић, “Савремени оружани сукоби као облик угрожавања људских слобода и права (појам, етиологија и феноменологија)” у *Култура полиса*, год. IX, посебно издање 2, Зборник радова, Тара, 2012.
240. Милетић Андреја, “Геополитика”, у, Милан Матић, Милан Подунавац, (прир.), *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
241. Милисављевић Бојан, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, Службени гласник, Правни факултет у Београду, 2007.
242. Милосављевић Славомир и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Београд, Службени гласник, 2000.
243. Миршајмер Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.

244. Мишић Р. Живојин, *Стратегија – вештина ратовања*, предавања на Вишој школи Војне академије од 1898.-1904. године, штампарија Давидовић, Београд, 1907.
245. Нај С. Џозеф, *Будућност моћи*, Архипелаг, Београд, 2012.
246. Нај С. Џозеф, *Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006.
247. Накарада Радмила, *Распад Југославије: Проблеми тумачења, суочавања и транзиције*, Службени гласник, 2008.
248. Натек Карел, Марјета Натек, *Државе света*, Младинска књига, Београд, 2005.
249. *НАТО Приручник*, НАТО, Public Diplomacy Division, НАТО, Брисел, 2006.
250. Нешић Томислав, Вићентић Слободан, *Поморске операције (материјал за изучавање)*, ШНО, Београд, 1980.
251. Орлић Дејан, “Шездесет година трансформације НАТО”, *Годишњак ФПН*, 2009.
252. Осмо Туоми, *Нова геополитика*, превод, Школа националне одбране, Београд, 2000.
253. Оцокољић Станислав, *Стратегије суперсила на прагу XXI века*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1991.
254. Павић Радован, *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије)*, Свеучилиште у Загребу, ФПН Загреб, Загреб, 1971.
255. Петровић Руде, *Земље и народи свијета*, Просвјета, Загреб, 1979.
256. *Поморске блокаде изведене у борбеним дејствима након Другог светског рата*, приказ текста објављеног у *Морској сборник* 2/1990, *Морнарички гласник*, 3-4/1990.
257. Попов Михаил Васильевич, *Социјална Диалектика, часть 2*, Издательство Невинномысского института экономики, управления и права, Невинномысск, 2012.
258. Празнић Ђ. Гавро, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, Београд, 1986.

259. Прикрил Борис, *3000 година поморских ратова, I део*, Знање, Загреб, 1985
260. *Приручник о међународном праву применљивом у оружаним сукобима на мору*, Међународни институт за хуманитарно право Сан Ремо, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
261. Радић Александар, “Нове везе старих савезника”, *Одбрана*, година IV, број 63, 2008.
262. Радојевић Слободан, *Сигурност и безбедност пловидбе*, Медија Центар “ОДБРАНА”, Библиотека Војна књига, Београд, 2013.
263. Рачић Обрад, *Уједињене нације између моћи и права*, Службени гласник, Факултет политичких наука, Београд, 2010.
264. Ремон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2001.
265. Ренат Флавије Вегеције, *Расправа о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991.
266. Репин Александр Анатольевич, “Перспективы развития теории поражения наземных объектов странами НАТО”, *Морской сборник*, № 10, 2016
267. Роп Теодор, “Континенталне доктрине о поморској моћи”, у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952.
268. Свечин А. Александар, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1956.
269. Симић Р. Драган, “Мрежа глобалне безбедности на почетку 21. века”, у: Драган Симић (ур.) *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД и Чигоја штампа, Београд, 2011.
270. Симић Р. Драган, *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
271. Симић Р. Драган, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

272. Симић Р. Драган, *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009.
273. Соколовски Василиј Данилович, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965.
274. Спроут Татл Маргарита, “Махан: Јеванђелиста поморске силе” у Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стратегије*, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952.
275. *Средоземље и безбедност СФРЈ, геостратегијски значај и историјски развој Средоземља*, Центар за стратегијска истраживања ГШ ЈНА, Београд, 1980.
276. Станојловић Бошко, *Ђулио Дует: човек, учитељ и претеча*, Специјални додатак Ваздухопловног гласника, Типографска радионица Штаба Ваздухопловства војске, Земун, 1940.
277. Стојановић Станислав, *Глобализација и безбедносне перспективе света*, ВИЗ, Београд, 2009.
278. Стојкерс Роберт, “Теоријска панорама геополитике”, у Зборнику радова (ур.) Бранислав Матић: *Тајна Балкана – монографија о геополитици*, друго допуњено издање, СКЦ, Београд, 1995.
279. Стокић Станојло, *Рат и ратовање*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1885, репринт, ВИЗ, Београд, 2004.
280. *Тактика Ратног Ваздухопловства и Противваздушне Одбране и Ратне Морнарице*, ДСНО, Београд, 1980.
281. Тешић Миленко, *Војнопоморска географија*, ДСНО, Београд, 1968.
282. Тешић Миленко, *Записи: дани и дела*, ЕЛВОД-принт, Београд, 2009.
283. Тешић Миленко, *Либија*, необјављене скрипте.
284. Тзу Сун, *Умеће ратовања*, Алнари, Моно и Мањана, Београд 2002.
285. фон Клаузевиц Карл, *О рату*, редакција Војног дела, Београд, 1951.
286. Хантингтон П. Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, друго издање, ЦИД, Подгорица и РОМАНОВ, Бања Лука, 2000.
287. Харт Лидел, *Модерни рат*, Геца Кон А. Д., Београд, 1937.
288. Харт Лидел, *Револуција ратовања*, ВИЗ, Београд, 1957.

289. Харт Лидел, *Стратегија посредног прилажења*, редакција Војног дела, Београд, 1952.
290. Хегел Георг Вилхелм Фридрих, *Основне црте филозофије права*, Логос, Сарајево, 1964.
291. Хегел Георг Вилхелм Фридрих, *Филозофија повијести*, Култура, Загреб, 1951.
292. Херфрид Минклер, *Империје, логика владавине светом – од Старог Рима до Сједињених Држава*, ИП “Албатрос плус”, ЈП “Службени гласник”, Београд, 2009.
293. Цыганок Анатолий Дмитриевич, *Война в Сирии и ее последствия для Ближнего Востока, Кавказа и Центральной Азии: русский взгляд*, АИРО-XXI, Москва, 2016.
294. Цыганок Анатолий Дмитриевич, *Интервенция США и НАТО в Ливии и ее последствия для Сирии, Ирана, Кавказа: русский взгляд*, АИРО-XXI, Москва, 2012.
295. Цыганок Анатолий Дмитриевич, *Россия на Южном Кавказе: грузино-осетинская война, 8–13 августа 2008 года*, АИРО-XXI, Москва, 2010.
296. Чехулић Вукадиновић Лидија, “НАТО у 21. столећу – израз жеља или одраз стварности” у: Драган Симић (ур.) *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД и Чигоја штампа, Београд, 2011.
297. Чоловић Владимир, “Територијални спорови у земљама Европске уније”, *Годишњак Факултета правних наука*, година 4, број 4, Бања Лука, 2014.
298. Шешић Богдан, *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978.
299. Шмит Карл, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, Федон, Београд, 2011.

Текстови у научним часописима:

300. Anrig Christian, “Allied Air Power Over Libya.” *Air and Space Power Journal*, Winter 2011, http://www.airpower.au.af.mil/apjinternational/apj-s/2012/2012-1/2012_1_02_anrig_s_eng.pdf
301. Barry Ben, “Libya’s Lessons”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 53, Number 5, October–November 2011.
302. Barry John, “Lessons of Libya for Future Western Military Forays,” European Institute, August 2011, <http://www.europeaninstitute.org/EA-August-2011/lessons-of-libya-for-future-western-military-forays.html>,
303. Bishop Scott, “Libya and the Lessons of Naval Power”, *Canadian Naval Review*, Volume 8, Number 4 , winter 2013.
304. Borghard D. Erica, Costantino Pischedda, “Allies and Airpower”, *Parameters*, Vol. 42, No. 1, Spring 2012.
305. Bosilca Ruxandra, Elena Bunoara, Cristina Rosu, Denisa Sava, “Airpower in contemporary interventions: stabilization, coercion, peace enforcement and peacemaking, Case: Operation Unified Protector, Libya 2011”, *Incas Bulletin*, Volume 5, Issue 2/ 2013.
306. Corbett Julian, ‘The Late Sir Julian Corbett’ *Naval Review*, Volume XI, Number 1, February 1923.
307. Coticchia Fabrizio, “The ‘enemy’ at the gates? Assessing the European military contribution to the Libyan war”, *Perspectives on Federalism*, Vol. 3, issue 3, 2011.
308. Davidson W. Jason, “France, Britain and the intervention in Libya: an integrated analysis”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 26, No. 2, 2013.
309. Diaconu Florin, “A Renewed Geopolitical And Geostrategic Role For The Mediterranean Sea”, *Strategic Impact*, No. 3/2008.
310. Dillery C. Edward, “US Interests in the Mediterranean”, *Mediterranean Quarterly*, Spring 2006.
311. Friedman Brett, “Blood and Water: The Present and Future of Amphibious Operations”, *Military Operations*, Volume 1, Issue 2, Fall 2012.

312. Germond Basil and Eric Grove, Maritime Security in the Mediterranean. European and Transatlantic Approches, *Mediterranean Papers*, German Marshall Fund of the United States, August 2010.
313. Germond Basil, "Multinational Military Cooperation and its Challenges: The Case of European Naval Operations in the Wider Mediterranean Area1" *International Relations*, Vol 22(2), 2009.
314. Giegerich Bastian, "Budget Crunch: Implications for European Defence", *Survival*, vol. 52, no. 4, 2010.
315. Gros Philippe, "Libya and Mali Operations, Transatlantic Lessons Learned", *Foreign Policy Papers*, July 2014.
316. Hallams Ellen, Benjamin Schreer, "Towards a 'post-American' alliance? NATO burden-sharing after Libya", *International Affairs*, Volume 88, Issue 2, March 2012.
317. Horowitz Michael, "A Common Future? NATO and the Protection of the Commons", The Chicago Council on Global Affairs, *Transatlantic Paper Series*, No. 3, October 2010
318. Intoccia Gregory Francis, "American Bombing of Libya: An International Legal Analysis", *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume 19, Issue 2, 1987., <http://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol19/iss2/3>
319. Jones S. L., "Are strategic bombers relevant in the 21st Century and have the recent operations in Afghanistan and Iraq supported the case for their future use?", *Air Power Review*, Vol. 8, No. 1, 2005.
320. Kassebaum Jeff, "The Art of SEAD: Lessons from Libya", *The Journal of Electronic Defense*, December 2011
321. Kegley W. Charles, Jr., Margaret G. Hermann, "How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace", *Journal of Peace Research*, vol. 33 no. 3, 1996.
322. Knodt Reinhardt, "Nomos zemlje promišljanje pojma prostora u Carla Schmitta", *Politička misao*, Vol. XXVI, No, 1, 1989.
323. Laity Mark, "The Latest Test for NATO", *The RUSI Journal*, Vol. 157, No. 1, 2012.

324. Luttwak N. Edward, "A Post-Heroic Military Policy", *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 4, Jul. - Aug., 1996.
325. Mackinder John Halford, "The Round World And The Winning Of The Peace", *Foreign Affairs*, Vol. 21 No. 4, July 1943.
326. McGrath Bryan, "NATO at Sea: Trends in Allied Naval Power", *National Security Outlook*, No. 3, September 2013, Washington, D.C.
327. Paget Steven, "Old but Gold: The Continued Relevance of Naval Gunfire Support for the Royal Australian Navy", *Security Challenges*, Vol. 10, No. 3, 2014.
328. Peruzzi Luca, "SLCMS: Weapon Of Choice For Deep Strike", *Armada International*, 5/2012.
329. Pickering Jeffrey, Emizet F. Kisangani, "The International Military Intervention Dataset: An Updated Resource for Conflict Scholars", *Journal of Peace Research*, Vol. 46, No. 4, July 2009.
330. Pickering Jeffrey, "Give me Shelter", *International Interactions*, Volume 28, Issue 4, 2002.
331. Sokolsky J. Joel, "Sailing in Concert: The Politics and Strategy of Canada-US Naval Interoperability", *IRPP*, Vol. 8, no. 2, April 2002.
332. Strain R. Frederick, „The New Joint Warfare“, *Joint Force Quarterly*, Autumn 1993.
333. Strycula Mark, "Deep Attacking the enemy: AirLand Battle, the 101st Airborne Division, and Operation Desert Storm", *Inventio*, Volume 1, Issue 1, 2015-2016.
334. Tillema K. Herbert, "Cold War Alliance and Overt Military Intervention, 1945-1991", *International Interactions*, Vol. 20, No. 3, 1994.
335. Tirpak A. John, "Deliberate Force", *Air Force Magazine*, Vol. 80, No. 10, October 1997
336. Tirpak A. John, "Lessons From Libya", *Air Force Magazine*, Vol. 94, No. 12, December 2011.
337. Vego N. Milan, "On Naval Power", *Joint Force Quarterly*, Issue 50, 3d Quarter 2008.

338. Vicente João Paulo Nunes, "Back to the future: aerial warfare in Libya" *JANUS.NET e-journal of International Relations*, Vol. 4, No. 1, May-October 2013, observare.ual.pt/janus.net/en_vol4_n1_art5,
339. Vittorio Barbati, "Il Mediterraneo in un mondo che cambia", *Rivista Maritima*, 4/90. "Средоземље – токови стратегијских промена", *Морнарички гласник* бр. 5-6/90,
340. Warden A. John, "Strategy and Airpower", Air University, *Air and Space Power Journal*, Vol XXV, No. 1, Spring 2011.
341. Warden A. John, "The Enemy as a System" (on-line), *Airpower Journal*, vol. 9, no. 1, Spring 1995. <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/warden.html>; наведено према: Информативни билтен превода, бр. 2, 2003.
342. Wedgwood Andrew, Walter A. Dorn, "NATO's Libya Campaign 2011: Just or Unjust to What Degree?", *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 26, 2015.
343. Wettern Desmond, "NATO: Credibility Challenge", *Navy International*, Vol. 94, No 12, December 1989.
344. Withington Thomas, "Canada's Role in Op Unified Protector (Libya)", *FrontLine Defence*, Vol 8, No 4, 2015.
345. Zambakari Christopher, "The misguided and mismanaged intervention in Libya: Consequences for peace", *African Security Review*, Vol. 25, No. 1, 2016.
346. Zoppo Ciro Elliot, "The Mediterranean In American Foreign Policy", *Revista de Estudios Internacionales*, Vol. 3, Núm. 1, Enero-marzo 1982.
347. Антић Бошко, "Блокадна дејства и удари са великог растојања", *Морнарички гласник*, бр. 3, 1987.
348. Антић Бошко, "Поморска блокада и изолација са мора", *Војно дело*, бр. 6, 1992.
349. Антић Бошко, "Поморска компонента снага за брзе интервенције САД", *Морнарички гласник*, бр.6, 1989.
350. Антић Бошко, "Поморска стратегија НАТО", *Војно дело*, бр. 2, 1995.
351. Антић Бошко, "Развој и доктрина употребе Ратне морнарице", *Војно дело*, бр. 2, 2000.

352. Антић Бошко, “Снаге и средства за поморску блокаду СР Југославије”, *Нови гласник*, бр. 1, 1993.
353. Арсенијевић Никола, “Поморске блокаде изведене после Другог светског рата”, *Морнарички гласник*, бр. 2, 1992.
354. Болфек Томислав, “Поморске операције – облик борбених дејстава наше Ратне морнарице”, *Морнарички гласник*, бр. 5, 1977.
355. Глишић Мирослав, “Нови Стратешки Концепт НАТО – Активно Ангажовање и Модерна Одбрана”, *Војно дело*, Београд, јесен/2011.
356. Гордић Миодраг, Крум Цветковић, Иван Петровић, “Утицај ваздухопловних и противваздухопловних дејстава на физиономију вођења савремених оружаних сукоба”, *Војно дело*, лето/2013.
357. Грчић Мирко, “Антички извори политичко-географских и геополитичких идеја”, *Глобус*, бр. 22, 1997.
358. Данилов Андрей Петровић, “Криминологически анализ агресије против Ливии”, *Криминологија: вчера, сега, сутра*, № 4 (23), 2011.
359. Доротка Милан, “Поморска моћ”, *Морнарички гласник*, бр. 2, 1965.
360. Зарић Иван, “Николас Спајкман: творац теоријских геополитичких темеља Америчке супремације”, *Национални интерес*, год. IV, vol. 4, бр. 1-3/2008.
361. Зорић Миланко, “Агресија и интервенција у међународним односима”, *Војно дело*, 6/1995.
362. Зорић Миланко, „Држава и геополитика“, *Војно дело*, 4-5/ 2001.
363. Зорић Миланко, „Теоријска геополитика“, *Војно дело*, 6/2000.
364. Зорко Марта, “Политичка географија, геополитика и геостратегија у Политичкој мисли од 1964. до 2013. године”, *Политичка мисао*, год. 51, бр. 1, 2014.
365. Јанковић Слободан, “Либијска криза и њене последице”, *Међународна политика*, бр. 1142, 2011.
366. Јовановић Милош, “Доктрина праведног рата и међународно право”, *Међународни проблеми*, 2-3, 2007.
367. Јововић Божић, “Генеза појмова и термина у нашој ратној морнарици IV део”, *Морнарички гласник* бр. 4, 1991.

368. Калпић Анђелко, “Размишљања о поморској стратегији Италије” (приказ студије Ezio Ferrante, “Il pensiero strategico navale in Italia”, *Rivista Marittima*, 1988.), *Морнарички гласник*, бр. 1/89.
369. Карличић Зоран, “Операција против поморских снага непријатеља”, *Нови гласник*, 1/2000.
370. Карличић Зоран, “Операције ратне морнарице у савременим условима”, *Нови гласник*, 3/2004.
371. Карякин Владимир Васильевич, “Военные уроки ливийской операции НАТО”, *Стратегическая Стабильность*, №4 (61), 2012
372. Ковач Митар, “Појам и класификација операција”, *Нови гласник*, 3-4/2010.
373. Кузнецов Александр Юрьевич, “Ливия год спустя: печальные итоги”, *Российский Академический Журнал*, № 2, том 20, апрель - июнь 2012.
374. Куприянов Дмитрий Борисович, “Военно-морские ресурсы в современной международной политике”, *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, № 6 (20), 2012, www.gramota.net/materials/3/2012/6-2/27.html
375. Мамула Бранко, “Оператика поморских снага” (прилог дискусији), *Морнарички гласник*, 2/1968.
376. Оштрић Звонимир, “Поморске снаге САД у Средоземном мору”, *Морнарички гласник*, бр. 3, 1966.
377. Павић Радован, “Геополитичке карактеристике војног савеза НАТО”, *Политичка мисао*, бр. 3/1968.
378. Павић Радован, “Неке геополитичке и геостратешке значајке свјетског мора и Средоземног базена”, *Политичка мисао*, бр. 4/1971.
379. Павић Радован, “Политичка географија – прилог дефиницији и приједлог наставног програма”, *Хрватски географски гласник*, Vol. 49, No. 1, 1987.
380. Милошевић Зоран, “Економска безбедност државе”, *Војно дело*, пролеће/2012.

381. Опачић Милан, “Покрет несврстаности и безбедност медитеранских земаља”, *Морнарички гласник*, бр. 6, 1989.
382. *Морнарички гласник*, бр. 3/1974, Б. Јашин, *Морској сбóрник*, бр. 12/1973.
383. Павленко Анатолий Петрович, “Морская политика как ключевой фактор международных отношений эпохи ‘нового маринизма’ ”, *Территория новых возможностей, Вестник владивостокского государственного университета экономики и сервиса*, Номер 2, Год. 2010,
384. Павловић Марко, “Рат у Либији – ток, карактеристике и зараћене стране”, *Војно дело*, лето/2013.
385. Петковић Ранко, “Унутрашњи сукоби и санкције Уједињених нација”, *Војно дело*, бр. 1, 1998.
386. Радојевић Слободан, “НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?”, *Међународни проблеми*, Vol. LXIX, бр. 1, 2017.
387. Радојевић Слободан, “Случај сомалијских пирата”, *Војно дело*, пролеће/2011.
388. Репешко Екатерина Андреевна, “Ливийский вектор политики НАТО и его роль в падении режима Каддафи”, *Вестник Брянского государственного университета*, № 2, 2013.
389. Репешко Екатерина Андреевна, “Подход НАТО к разрешению Ливийского кризиса в событиях ‘Арабской весны’”, *Вестник МГИМО Университета*, № 1 / 2014.
390. Степић П. Миломир, “Демографски елементи кључних геополитичких теорија”, *Демографија*, књ. I, 2004.
391. Степић П. Миломир, “О српском геополитичком идентитету”, *Српска политичка мисао* број 2/2012.
392. Сакан Момчило, “Дефинисање стратегије”, *Војно дело*, 2-3/2002.
393. Стојановић Станислав, “Безбедност и изазови процеса глобализације”, *Војно дело*, бр. 1, 2005.
394. Стојковић Биљана, “Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу”, *Војно дело*, 3/2009.

395. Тешић Миленко, “Геополитичка условљеност арапске етногенетске асимилације у Либији”, *Морнарички гласник*, 4/1986.
396. Форца Божидар, “Класични и савремени погледи на војне операције”, *Војно дело*, 2/2004.
397. Чабанов В. А., “Военная кампания НАТО против Ливии: тактика и оценка боевых действий, итоги конфликта”, *Авиационные Системы*, № 8, 2012
398. Шарипов Урал, “НАТО и гибель режима Ливийской Джамахирии”, *Обозреватель–Observer*, бр. 9, 2012.
399. Шевич Петар, “Геостратегијски и геополитички положај Медитерана”, *Морнарички гласник*, бр. 3, 1974.
400. Шестаков Дмитрий Анатольевич, “Агрессия против суверенной Ливии, набросок формул обвинения”, *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, № 4 (23), 2011.
401. Шотра Жарко, “Стратегија великих сила и кризе у Средоземљу”, *Савремени стратегијски проблеми*, 10/1984.

Документа:

402. “A Cooperative Strategy for 21st Century, Seapower”, United States Navy, Washington, DC, 2015, p. 2, <http://www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf>.
403. “Alliance Maritime Strategy”, NATO, 18 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/SID-41426331-6494A785/natolive/official_texts_75615.htm
404. “Allied Joint Doctrine For Air And Space Operations”, Edition B, Version 1, NATO Standard, AJP-3.3, Allied Joint Publication, NATO Standardization Office (NSO), NATO, April 2016.
405. “Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations”, AJP-3(B), NATO, March 2011.
406. “Allied Joint Maritime Operations”, Allied Joint Publication: AJP-3.1 (April 2004).

407. "Air and Space Warfare", AP 3002, Second Edition, Air Warfare Centre, RAF Waddington, 2009.
408. "Command and Control for Joint Maritime Operations", Joint Publication 3-32, Joint Chiefs of Staff, 07 August 2013, www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_32.pdf.
409. "London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance", <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm>,
410. Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Strategic Considerations in the Geographical Areas of NATO, MC 48/3(Final), 8 December 1969, www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf
411. "Naval Operations Concept 2010", Department of the Navy, U.S. Government Printing Office, Washington, DC, 2010.
412. "NATO Maritime Situational Awareness (MSA) concept", North Atlantic Treaty Organization, January 2008.
413. "Novi Strateški koncept, Aktivan angažman, moderna odbrana, Strateški koncept za odbranu i bezbednost članova Severnoatlantskog saveza", Usvojen od strane šefova država i vlada u Lisabonu www.mzv.cz/file/559412/NoviStrateskiKoncept.pdf
414. "Quadrennial Defense Review Report", Department of Defense, United States of America, February 2010.
415. "Report by Standing Group on Strategic Guidance", MC 14/1 (Final), 9 December 1952, www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf,
416. "Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005", United Nations General Assembly A/RES/60/1, доступно на: <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>,
417. "Resolution 1674 (2006)", United Nations Security Council, S/RES/1674 (2006), Adopted by the Security Council at its 5430th meeting, on 28 April 2006, доступно на: <http://www.responsibilitytoprotect.org/files/final%20poc%20resolution.pdf>,
418. "Resolution 1894 (2009)", United Nations Security Council, S/RES/1894 (2009), Adopted by the Security Council at its 6216th meeting, on 11 November

- 2009, доступно на: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/POC%20SRES1894.pdf>,
419. “Resolution 1970 (2011)”, United Nations Security Council, S/RES/1970 (2011), Adopted by the Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011, доступно на: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/Libya%20S%20RES%201970.php>,
420. “Resolution 1973 (2011)”, United Nations Security Council, S/RES/1973 (2011), Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011))
421. “Rome Declaration on Peace and Cooperation”, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm>,
422. “UN Security Council voting record on Resolution 1970, 1973, 2009 and 2095 relating to an arms embargo on Libya”, <http://www.sipri.org/Libya-vote-2011>,
423. “The North Atlantic Treaty”, Washington D. C. – 4 April 1949, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm,
424. “The situation in Middle East”, United Nations Security Council, S/PV.6627, 6627th meeting, 4 October 2011, доступно на: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6627
425. “The United Nations Convention on the Law of the Sea” (A Historical Perspective), The United Nations Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1998.
426. “Доктрина Операција Војске Србије”, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Здружена Оперативна Команда, Београд, 2012.
427. “Доктрина ваздухопловства и противваздухопловне одбране”, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Команда ваздухопловства и противваздухопловне одбране, Београд, 2012,
428. “Ваздухопловна Доктрина Велике Британије”, (Air Power Doctrine AP 3000), превод, Треће издање, Министарство одбране УК, Лондон.
429. “Повеља Уједињених нација”, *Међународни уговори ФНРЈ* 5/1945, Информациони центар УН у Београду, 1984

Енциклопедије и лексикони:

430. *Војна енциклопедија*, друго издање, Издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1973.
431. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
432. Вујаклија Милан, *Савремени лексикон страних речи*, КЗНС; Нови Сад, 1988.
433. *Мала енциклопедија Просвета*, општа енциклопедија, четврто издање, део 1 (А-Ј) – 1986.
434. *Поморска енциклопедија*, ЈЛЗ, Загреб, 1972.
435. *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1985.
436. *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982.

Интернет извори:

437. African Economic Outlook 2016: Sustainable Cities and Structural Transformation OECD,
http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/ocd/development/africaneconomic-outlook-2016_aeo-2016-en#page297
438. *A Comparative Criminology Tour of the World - International terrorism and support for insurgent groups*, San Diego State University:
<http://www.rohan.sdsu.edu/faculty/rwinslow/africa/libya.html>
439. Allied Command for Operations – ACO,
http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52091.htm#
440. Allied Command for Transformation, Role and Structure,
<http://www.act.nato.int/role-and-structure>
441. Allied Command Operations, NATO, “NATO’s Operations 1949-Present,” NATO, 2010,
<http://www.aco.nato.int/resources/21/NATO%20Operations,%201949-Present.pdf>.
442. Art of War Quotes, <http://www.artofwarquotes.com/>,

443. “Ban strongly condemns Qadhafi’s actions against protesters, calls for punishment”, доступно на: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37599#.WUB0CVJikqw>,
444. Central Treaty Organization (CENTO), доступно на: <https://www.britannica.com/topic/Central-Treaty-Organization>
445. “Coalition No Fly Zone”, unclassified, <http://timemilitary.files.wordpress.com/2011/03/nfz-map2.png>
446. Countries of the World, <https://www.britannica.com/topic/browse/Countries-of-the-World/1/2/3>
447. *Country profile: Libya*, Economic Policy Research Institute, <http://epri.org.za/resources/country-profiles/>
448. Daalder Ivo, “What the Libya Operation Teaches Us about NATO”, Speech in University of Maryland, School of Public Policy, 28 February 2012, <http://nato.usmission.gov/ambassador-speeches/what-the-libya-operation-teaches-us-about-nato.html>
449. Daalder Ivo, Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization, “The Success of NATO operations in Libya and the Vital Contributions of Partners Outside NATO”, 07 November 2011, <http://fpc.state.gov/176760.htm>,
450. EU operations in the Mediterranean sea, European Commission, Factsheet updated on 4 October 2016, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/securing-eu-borders/factsheets/docs/20161006/eu_operations_in_the_mediterranean_sea_en.pdf, 29/11/2016
451. “Evolution of the frontlines in Libya—March–Sept. 2011,” online maps, NATO, <http://www.nato.int/>,
452. “Gaddafi urges violent showdown and tells Libya 'I'll die a martyr””, 22 February 2011, доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2011/feb/22/muammar-gaddafi-urges-violent-showdown>,

453. Farmaroc: Royal Moroccan Navy Exercises, Royal Moroccan Armed Forces, доступно на: <https://farmorocco.wordpress.com/2014/03/20/farmaroc-royal-moroccan-navy-exercises/>,
454. Great Man Made River, <https://www.britannica.com/topic/Great-Man-Made-River>
455. Greenert Jonathan and Mark Welsh, *Air-Sea Battle; the challenge we can't ignore*, U.S. Navy, www.navy.mil/cno/greenertwelsh_final_asb.docx
456. Grove Eric, “The Ever-Increasing Importance of Sea Power”, ISN, Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich, доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/188136/ISN_177612_en.pdf,
457. *HC 950 Operations in Libya*, UK Parliament (2011), <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmdfence/writev/950/lib09.htm>
458. History of UN Sanctions on Libya, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/195-libya/42383.html>,
459. Libya and the United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1973, http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/FlagPost/2011/March/Libya_and_the_United_Nations_Security_Council_Resolution_UNSCR_1973?toggleTextOnly=1,
460. *Libya, African Economic Outlook 2012*, www.africaneconomicoutlook.org
461. Lowther Adam, Panayotis Yannakogeorgos, “Saving NATO with Airpower”, 8 April 2014, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=177613>,
462. Maghrib, region, North Africa, доступно на: <https://www.britannica.com/place/Maghrib>,
463. “Maritime Transport Is ‘Backbone of Global Trade and the Global Economy’, Says Secretary-General in Message for International Day”, 22 September 2016, доступно на: <https://www.un.org/press/en/2016/sgsm18129.doc.htm>,

464. *MC Northwood becomes the parental HQ for all NATO Standing Maritime Groups*, News Release, Ref: SNMG1 2012/03, 14 September 2012, Maritime Command Northwood, www.manw.nato.int,
465. Miles Donna, "Gates Stresses U.S. Support Role in Libya", American Forces Press Service, 17 May 2011, доступно на: <http://www.af.mil/News/Article-Display/Article/113317/gates-stresses-us-support-role-in-libya/>,
466. Miles Donna, "Stavridis Reflect on NATO's Accomplishments, Future", 7 May 2013, <http://archive.defence.gov/news/newsarticle.aspx?id=119948>
467. Miller Barbara, reported, "Defiant Gaddafi issues chilling threat", ABC (Australia), 23 February 2011, <http://www.abc.net.au/worldtoday/content/2011/s3146582.htm>,
468. Mizokami Kyle, "The Five Most-Powerful Navies on the Planet", *The National Interest*, online edition, 6 June 2014, доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/the-five-most-powerful-navies-the-planet-10610>,
469. NATO's maritime activities, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_70759.htm, Last updated: 12 Jul. 2016
470. *NATO Arms Embargo against Libya, Operation UNIFIED PROTECTOR*, Fact Sheet, NATO, Public Diplomacy Division (PDD) - Press & Media Section Media Operations Section (MOC).
471. NATO AWACS, <http://www.e3a.nato.int/eng/html/organizations/history.htm>
472. NATO blocks 'front door' for arms smuggling into Libya, доступно на: <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20110324/local/nato-blocks-front-door-for-arms-smuggling-into-libya.356435>
473. NATO bombs the Great Man-Made River, 27 July 2011, доступно на: <https://humanrightsinvestigations.org/2011/07/27/great-man-made-river-nato-bombs/>
474. NATO's Deployment in the Aegean Sea, North Atlantic Treaty Organization, July 2016,

- http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_05/20160519_1605-factsheet-aegean-sea.pdf, 24/11/2016
475. NATO – News: NATO’s Response Force conducts maritime exercise, 12-Apr.-2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_62556.htm
476. NATO OPERATIONS UNDER A NEW STRATEGIC CONCEPT AND THE EU AS AN OPERATIONAL PARTNER, 177 DSCTC 11 E rev. 1 final, NATO PA Defence and Security Committee, 2011, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=2592>
477. *NATO Response Force*, Last updated: 02 Jul. 2014, <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/201...>,
478. NATO, “NATO’s efforts to minimize the impact of the Libyan operation on merchant shipping”, 23 June 2011, <http://worldmaritimeneeds.com/archives/21278>,
479. North Atlantic Treaty Organization, “Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats”, 2 November 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_
480. Operation Active Endeavour, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm, Last updated: 26 Mar. 2015.
481. Operation Allied Force, <https://www.jfcnaples.nato.int/page6322744/16-operation-allied-force->,
482. Organisation of the Islamic Cooperation (OIC), <http://www.oicun.org/2/23>
483. Pomorska blokada, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8201>
484. Russia to support NATO’s Mediterranean anti-terrorist operation, <http://www.nato.int/docu/update/2004/12-december/e1209a.htm>,
485. SNMG-2 Ships Train with Tunisian Navy, Naval Today, доступно на: <http://navaltoday.com/2013/11/01/snmg-2-ships-train-with-tunisian-navy/>,
486. Southeast Asia Treaty Organization (SEATO), доступно на: <https://www.britannica.com/topic/Southeast-Asia-Treaty-Organization>

487. SHAPE, Exercise Brilliant Mariner 2013 is well underway in the Med, <http://www.shape.nato.int/exercise-brilliant-mariner-2013is-well-underway-in-the-med>, *NATO's Readiness Action Plan*, North Atlantic Treaty Organization, Public Diplomacy Division (PDD) – Press & Media Section – Media Operations Centre (MOC), Fact Sheet, May 2015.
488. Stanhope Mark, *Navies in an age of austerity*, speech to the The Maritime Security Challenges 2012 Conference Banquet, Victoria, British Columbia, Canada, 2 October 2012., <https://www.gov.uk/government/speeches/2012-10-02-navies-in-an-age-of-austerity>
489. The Free Library: Libyan terrorism: the case against Gaddafi, <http://www.thefreelibrary.com/Libyan+terrorism:+the+case+against+Gaddafi.-a014151801>
490. *The Royal Navy & Libya, How your Royal Navy contributed to the tri-service, multi-national campaign in 2011*, Royal Navy, fleetgraphicscentre, 2011.
491. The United States Navy Mission Statement, <https://www.navy.com/about/mission.html>,
492. The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>
493. UN News Centre, “Ban Strongly Condemns Qaddafi’s Actions against Protesters, Calls for Punishment” (23 February 2011), доступно на: http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37599#.WK_6V9ThCWh
494. UNHCR, “Mediterranean takes record as most deadly stretch of water for refugees and migrants in 2011”, Briefing Notes, 31 January 2012. <http://www.unhcr.org/4f27e01f9.html>,
495. Vuković Ivan, “Pomorska diplomacija”, <http://www.hrvatski-vojniki.hr/hrvatski-vojniki/0232005/diplom.asp>
496. Willett Lee, “The Old And The New: Policy, Operational And Capability Requirements For Future Naval Technology”, Keynote Address, Conference, доступно на: <http://www.infodefensa.com/wp-content/uploads/2.-Keynote-Adress.-Lee-Willett.pdf>,

497. Willett Lee, “An ‘Awakening’ at Sea? NATO and Maritime Security”, 7 April 2009, доступно на: <https://rusi.org/commentary/awakening'-sea-nato-and-maritime-security>,
498. “With Precision: Operation Odyssey Dawn”, *Precision Strike Digest*, Vol. 24, No. 1, 1st Quarter/2011, доступно на: http://www.precisionstrike.org/pdf/2011_1st_%20QTR_Digest.pdf,
499. World by Map, Coastline Lengths, 2010, <http://world.bymap.org/Coastlines.html>
500. World by Map, Merchant Marine, <http://world.bymap.org/MerchantMarine.html>
501. Накарада Радмила, “Косово: Неевропски одговор на европски проблем”, *НСПМ*, <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/kosovo-neeuropski-odgovor-na-evropski-problem.html?alphabet=1>, среда, 09. април 2008.
502. Тебин Прохор, “Морская мощь на фоне политической бури, Как меняется стратегическая обстановка в Мировом океане”, Фонд исследований мировой политики, 27 апреля 2014, доступно на: <http://globalaffairs.ru/>
503. Цыганок Анатолий Дмитриевич, *Война НАТО в Ливии: анализ, уроки*, <http://www.tsiganok.ru/publications/esmi/doc/760/>

БИОГРАФИЈА

Слободан (Мирослав) Радојевић је рођен 24. априла 1979. године у Крагујевцу, где је завршио основну школу. Војну гимназију завршио је 1998. године у Београду. Дипломирао је на Војној академији на Одсеку Ратне морнарице у Београду 2002. године. Након унапређења у поморског официра обављао је више командних дужности у Ратној морнарици. Од 2005. године ради на Војној академији, најпре у Катедри навигације и поморства, а потом у Катедри морнарице. Од 2007. године сарадник је Катедре наоружања и опреме Копнене војске где ради као наставник наутике и бродарства и члан тима за акредитацију студијског програма основних академских студија за речне јединице. Усавршавао се на Факултету безбедности Универзитета у Београду, где је 2007. године одбранио специјалистички рад: “Специфичности одбране од тероризма на мору”. Докторске студије на Факултету политичких наука, смер међународне и европске студије, уписао је 2009. године. У оквиру усавршавања за наставничке дужности боравио је у ратним морнарицама Белгије, Норвешке, Либије, Египта и речним јединицама ОС Мађарске. Усавршавао се и на курсевима права у оружаним сукобима и курсевима за мултинационалне операције. Завршио је и више обука за офицере трговачке морнарице. На Војној академији учествује у школовању и усавршавању кандидата за укрцај на трговачке бродове. Од јуна 2011. године као сарадник Катедре тактике предаје тактику употребе поморских и речних снага на основним студијама, Командно-штабном усавршавању официра, Основном командно штабном курсу и курсевима за поморске мултинационалне операције. Од 2007. до данас сарадник је и координатор за пројекте у Војној академији, који имају за циљ унапређење школовања бродарског кадра и обуке на бродским симулаторима. Учествовао је у више истраживања о употреби снага и средстава војске, поморских и речних снага итд. Организовао је неколико стручних расправа, јавних дебата и учествовао у процесу доношења закона о поморској пловидби. Објавио је два приручника и више научних и стручних радова о пловидби, поморској безбедности и употреби поморских и речних снага. Током студија и професионалног ангажовања више пута је похваљиван и награђиван. Служи се енглеским и руским језиком.

ПРИЛОГ 1

НАУЧНИ ИНТЕРВЈУ

1. Како видите улогу поморских и ваздухопловних снага НАТО у војним интервенцијама после Хладног рата?
2. Како видите НАТО поморску моћ и њен утицај?
3. Каква је улога поморских снага НАТО у Средоземном мору и Средоземљу?
4. У којој мери су НАТО операција “Уједињени заштитник” и НАТО поморске и ваздухопловне снаге утицале на сам ток рата у Либији 2011. године?
5. Колико је поморско-ваздухопловна операција НАТО “Уједињени заштитник” утицала на развој концепта ваздушно-поморске битке?

Војно особље

6. Како видите сарадњу поморских снага у извођењу операција?
7. Како оцењујете могућности и предности поморских снага савремених ратних морнарица НАТО, које су интервидовске, да у војне интервенције уводе ваздухопловне и копнене снаге?

SCIENTIFIC INTERVIEW

1. How do you assess the role of naval and air forces in the NATO military operations after the Cold War?
2. How do you assess the NATO maritime power and influence?
3. What is the role of the NATO naval forces in Mediterranean sea and Mediterranean rim?
4. To what extent NATO Operation Unified Protector and NATO naval and air forces influenced course (outcome) of the war in Libya in 2011?
5. To what extent NATO Operation Unified Protector influenced the development of Air-Sea Battle concept?

Military personnel

6. How do you assess the cooperation of multinational naval forces during the NATO military operations?
7. How do you assess possibilities of modern naval forces of NATO navies to involve air and ground forces in operations?

НАУЧНЫЕ ИНТЕРВЬЮ

1. Как вы видите роль военно-морских и военно-воздушных сил НАТО в военных интервенциях после Холодной войны?
2. Как вы видите НАТО морскую мощь и ее влияние?
3. Какова роль военно-морских сил НАТО в Средиземном море и Средиземноморских ободов?
4. В какой степени НАТО операция “Объединенный защитник” и НАТО военно-морские и военно-воздушные силы повлияли на ход войны в Ливии в 2011. году?
5. В какой степени воздушно-морская операция НАТО “Объединенный защитник” проявилась влияние на развитие Концепции “Воздушно-морской битвы”?

Военнослужащие

6. Как вы видите сотрудничество многонациональных военно-морских сил во время операциях?
7. Как вы оцениваете возможности и преимущества современных военно-морских сил, военно-морских флот НАТО, привлекать воздушные и сухопутные силы в операциях?

ПРИЛОГ 2

Поморска оријентација НАТО земаља¹¹⁷⁴

држава	дужина обалске линије	Територијално море и ексклузивна економска зона	број трговачких бродова	Луке и терминали
САД	19,924 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: није одређен	393	33
Канада	202,080 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: 200 nM или до ивице континенталног шелфа	181	13
Велика Британија	12,429 km	територијално море: 12 nM ексклузивна риболовна зона: 200 nM епиконтинентални појас: као што је дефинисано у законима	504	20

¹¹⁷⁴ World by Map, Coastline Lengths, 2010, <http://world.bymap.org/Coastlines.html>, приступљено: 01/07/2016; The World Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>, приступљено: 20/06/2015; World by Map, Merchant Marine, 2010, <http://world.bymap.org/MerchantMarine.html>, приступљено 01/07/2016

		о епиконтиненталном појасу, или у складу са договореним границама		
Норвешка	83,281 km (од чега је обалска линија копна 2.650 km, а дуги фјордови, бројна мала острва, и мања удубљења 22,498 km; дужина обалске линије острва 58,133 km)	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 10 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: 200 nM	585	7
Португалија	1,793 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	109	5
Турска	7,200 km	територијално море: 6 nM у Егејском мору; 12 nM у Црном мору и Средоземном мору ексклузивна економска зона: само у Црном мору: до поморске границе договорене са бившим СССР	629	13

Шпанија	4,964 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM (примењује се једино на Атлантском океану)	132	19
Холандија	451 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна риболовна зона: 200 nM	744	8
Италија	7,600 km	територијално море: 12 nM епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	681	14
Грчка	13,676 km	територијално море: 12 nM епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	860	6
Немачка	2,389 km	територијално море: 12 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	427	12

Француска	3,427 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM (не примењује се у Средоземном мору) епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	162	12
Данска	7,314 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	367	7
Белгија	66.5 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: географске координате дефинишу спољне границе епиконтиненталног шелфа: средња линија са суседима	87	9
Хрватска	5.835 km (копно 1,777 km, острва 4,058 km)	територијално море: 12 nM епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	77	6

Бугарска	354 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM	22	2
Исланд	4,970 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM епиконтинентални појас: 200 nM или до ивице континенталног шелфа	2	5
Пољска	440 km	територијално море: 12 nM ексклузивна економска зона: дефинисана међународним уговорима	9	4
Румунија	225 km	територијално море: 12 nM спољни морски појас: 24 nM ексклузивна економска зона: 200 nM (не примењује се у Средоземном мору) епиконтинентални појас: 200 m дубине или до дубине експлоатације	5	6

ПРИЛОГ 3

Поморске и ваздухопловне снаге НАТО држава

ДРЖАВА/ОРУЖЈЕ	носача авиона	амфибијски бродови	крстарице	разарачи	фрегате	корвете	ракетни бродови/чамци	патролни бродови	нуклеарне подморнице	подморнице	борбени авиони	борбени хеликоптери	нуклеарно оружје
САД	10	30	22	62	26	2			71	2	3,318	6,417	7,700
УК	3	7		6	13	4		11	11		222	153	225
Француска	1	5			23	15			10		306	36	300
Италија	2	3		4	12	8				6	320	60	НАТО
Турска		34			25	9		33		13	465	36	НАТО
Румунија					3	4				1	48	23	
Бугарска					4	3				1	88		
Грчка		15			14		19/10	6		11	308	29	
Канада				3	12	5		12		1	100		
Холандија		3			6	4				4	113	29	НАТО
Данска				2	4	3					48		
Белгија					2						69		НАТО
Норвешка					3					6	57		
Шпанија	1	2			10					4	151		
НАТО/укупно	17	99	22	77	157	57	19/10	62	92	49	5613	6783	8225

ПРИЛОГ 4

Либијске оружане снаге¹¹⁷⁵

Копнена војска

Тенкови	T-90S	T-72	T-62	T-54/55
оперативно 980	180	200	100	500
у резерви 1225		115	70	1040
Укупно 2,205				

Оклопна возила	BRDM- 2 (Recce)	EE-9 Cascavel (Recce)	BMP-1 AIFV	BTR- 50/60	M-113	EE-11 Urutu	OT-62/OT- 64
2,065	50	70	1000	750	28	100	67

¹¹⁷⁵ *The Military Balance 2010*, The International Institute For Strategic Studies, Routledge, London 2010, pp. 262-263.

Артиљерија самоходна	122mm 2S1 Carnation	152mm 2S3	152 mm M-77 Dana	155mm M- 109	155mm VCA 155 Palmaria
444	130	60	80	14	160

Артиљерија вучна	105mm M-101	122mm D- 30	122mm D- 74	130mm M- 46	152mm M- 1937
647	42	190	60	330	25

Артиљерија вишеракетни лансери	107mm Type-63	122mm BM-11	122mm BM-21	122mm RM-70 Dana
830	300	200	230	100

Артиљерија минобацачи	82mm	120mm M-43	160mm M-160
500	428	48	24

Ратно Ваздухопловство и ПВО

Ратно Ваздухопловство¹¹⁷⁶

Авиони борбени	Mirage F-1ED (F-1E)	MiG-21Fishbed	MiG-23 Flogger	MiG-25	Su-24	Tu-22 Blinders	MiG-23BN	Mirage F-1AD (F-1A)	Su-17M-2 Fitter D/Su-20 (Su-17M) Fitter C	MiG-25R
356	15	45	75	94	6	7	40	14	53	7

Авиони транспортни	An-124 Condor	An-26 Curl	C-130H Hercules	И-76 Candid	L-100-20	L-100-30	L-410 Turbolet
85	2	23	15	25	2	3	15

¹¹⁷⁶ Већина авиона ван оперативне употребе и у хангарима. *The Military Balance 2010*, The International Institute For Strategic Studies, Routledge, London 2010, pp. 263.

Борбени хеликоптери	Mi-25 Hind D	Mi-35 Hind
35	23	12

Хеликоптери за подршку	CH-47C Chinook	Mi-17 (Mi-8MT) Hip H/Mi-8 Hip (med)	PZL Mi-2 Hoplite
85	4	35	46

Помоћни хеликоптери	AB-206 (Bell 206) Jet Ranger (lt); III (lt)	SA-316 Alouette	
16	5	11	

ПВО

Ракетни системи/ракета	SA-6 Gainful/SA-8 Gecko	SA-2 Guideline	SA-5A Gammon SA-3 Goa
216	72	108	36

Ратна Морнарица

Бродови	Фрегате	Корвете	Подморнице	Патролни и обалски бродови	Противмински бродови	Десантни бродови	Логистички и бродови за подршку
39	2	1	2	14	4	4	12

ПРИЛОГ 5

Ангажоване поморске и ваздухопловне снаге НАТО у операцији Уједињени заштитник¹¹⁷⁷

ДРЖАВА	Борбена компонента/капацитети	Неборбена компонента/капацитети	Људство
* БЕЛГИЈА	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • Два ловца мина типа Tripartite - <i>Narcis</i>, (ангажован од 23. марта године до 24. јула 2011. године) - <i>Lobelia</i>, (ангажован од 12. августа 2011. године) <p>Ваздухопловне снаге</p> <p>6 ловаца-бомбардера (вишенаменских авиона) F-16AM Fighting Falcon (4 активна, 2 у резерви) оперативни са авио базе Araxos, Грчка</p>		157
* БУГАРСКА	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • фрегата типа Wielingen - <i>Drazki</i>, (од 1. до 31. маја) 		160
* КАНАДА	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • фрегата типа Halifax са једним противподморничким хеликоптером CH-124 Sea King - <i>Charlottetown</i>, (издвојена из операције Operation MOBILE, ангажована до 18. августа 2011. године) 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 стратегијска транспортна авиона C-17 Globemaster • 2 тактичка транспортна авиона CC-130J Super Hercules, оперативни са авио базе Trapani, Италија • 2 танкера за снабдевање горивом у 	2561

¹¹⁷⁷ Joanne Mackowski, "Table of Military Assets" in Adrian Johnson and Saqeb Mueen (eds), *Short War, Long Shadow – the political and military legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2012, pp. ix-xii

	<p>- <i>Vancouver</i>, (ангажована од 18. августа 2011. године)</p> <p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 7 вишенаменских ловаца CF-18 Hornet (6 активна, 1 у резерви) оперативни са авио базе Trapani, Италија 	<p>ваздуху CC-130 Hercules</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 танкера за снабдевање горивом у ваздуху CC-150 Polaris, оперативни са авио базе Trapani, Италија • 2 морнаричка патролна авиона CP-140 Aurora оперативни са авио базе Sigonella, Италија • 72 припадника Task Force Malta за операције евакуације небораца 	
* ХРВАТСКА		<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 официра РВ и ПВО 	2
* ДАНСКА	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца-бомбардера F-16AM Fighting Falcon оперативни са авио базе Sigonella, Италија (4 активна, 2 у резерви) 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1 тактички транспортни авион C-130J Super Hercules базиран у Данској 	86
*ФРАНЦУСКА	<p>Поморске снаге</p> <p>Ударна група Task Force 473</p> <ul style="list-style-type: none"> • Носач авиона <i>Charles de Gaulle</i> (до 12. августа) <ul style="list-style-type: none"> + 8 палубних вишенаменских ловаца Rafale M + 6 морнаричких јуришника (ловаца-бомбардера) Super-Etendard Modernisé + 2 авиона за рано откривање E-2C Hawkeye (летећи радарски систем за рано упозоравање) + 2 вишенаменска хеликоптера Dauphin Pedro + 1 вишенаменски хеликоптер 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 авиона за електронско извиђање и ометање Mirage F1CR (од јула) • C-130 Hercules танкера • 6 авиона за снабдевање горивом у ваздуху C-135 • транспортни авиони C-160 Transall • транспортни авиони CN-235 • авиони E-3F система AWACS • беспилотна летелица Harfang (од 18. августа) • 1 авион за електронско извиђање C-160G SIGINT 	4200

	<p>Alouette III (хеликоптер опште намене) + хеликоптер Puma (из РВ Француске) + 2 транспортна хеликоптера Caracal (из РВ Француске)</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 десантна носача хеликоптера брода-дока типа Mistral - <i>Mistral</i> - <i>Tonnerre</i> (издвојен из операције Opération Harmattan) <p>+ 14 борбених хеликоптера Aérospatiale Gazelle + 4 борбена хеликоптера Eurocopter Tiger + 2 хеликоптера Eurocopter Puma</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 разарача типа Horizon (сваки са Eurocopter Panther) - <i>Chevalier Paul</i> - <i>Forbin</i> • 3 “стелт” фрегате типа La Fayette - <i>La Fayette</i> - <i>Aconit</i> - <i>Courbet</i> <p>2 разарача (ПВО фрегате) типа Cassard (тип F70 AA) - <i>Cassard</i> - <i>Jean Bart</i> (ангажован од 2. априла)</p>	<p>Авио базе: Avord, Dijon Istres-Le Tubé, Nancy-Ocheu, Saint-Dizier-Robinson Solenzara</p> <p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 брода за снабдевање-танкера типа Durance - <i>Meuse</i> - <i>Marne</i> • 1 нуклерна нападна подморница типа Rubis - <i>Améthyst</i> • 2 патролна авиона за електронско извиђање Atlantique 2 базирана у поморској авио бази Sigonella на Сицилији, Италија 	
--	---	---	--

2011. године)

- 3 разарача (противподморничке фрегате)
Georges Leygues
- *Georges Leygues*
- *Dupleix*
- *Jean de Vienne*
- 3 велика патролна брода D'Estienne
d'Orves- типа Aviso
- *Lieutenant de vaisseau Le Hénaff*
- *Lieutenant de vaisseau Lavallée*
- *Commandant Birot*
- 1 брод за подршку (противминска
дејства) типа Vulcain
- *Achéron*

Ваздухопловне снаге

(издвојене из операције Opération Harmattan)

- 8 ловаца Rafale F3 са опремом за
извиђање Reco NG pods
- 4 ловца Mirage 2000-5 (до јула)
- 8 ловаца-бомбардера (јуришника) Mirage
2000D (од априла)
- 6 јуришника са нуклеарним наоружањем
Mirage 2000N (од маја)
- 2 авиона за електронско извиђање и
ометање Mirage F1CR (од јула)
- 2 падобранске чете Air Commando
Parachute No. 20 и No. 30 истурено
размештене у авио бази Solenzara,

	<p>Корзика</p> <ul style="list-style-type: none"> крстареће ракете SCALP лансиране са ваздухопловних и поморских платформи 		
* ГРЧКА	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> фрегата типа <i>Hydra</i> - <i>Hydra</i> <p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> 4 ловца-бомбардера F-16 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> 4 транспортна авиона C-130 за операције евакуације небораца 1 хеликоптер за трагање и спасавање Super Puma 1 авион за рано откривање непријатељских ваздухоплова и контролу ваздушног простора Embraer R-99A <p>Авио базе: Aktion National Airport Andravidia Araxsos National Airport Suda</p>	
* ИТАЛИЈА	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> носач авиона типа CVS - <i>Giuseppe Garibaldi</i> (до 26. јула) + 8 морнаричких ловаца-бомбардера AV-8B Harrier II V/STOL + 4 вишенаменска хеликоптера AW101 Merlin + Десантни тимови из батаљона морнаричке пешадије San Marco 1 разарач типа Horizon - <i>Andrea Doria</i>, крстарица-носач хеликоптера (до 1. априла) 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> 4 авиона Tornado IDS (у улози заштите снабдевања горивом у ваздуху) 1 авион за снабдевање горивом у ваздуху KC-130J 1 авион цистерна KC-767A 1 транспортни авион G.222VS 1 беспилотна летелица Predator B хеликоптер за трагање и спасавање AB 212 	4800

	<ul style="list-style-type: none"> • 2 фрегате типа Maestrali - <i>Euro</i> (до 30. јула) - <i>Libeccio</i> (до 25. маја) • 1 фрегата типа Artigliere - <i>Bersagliere</i> (30. јул–30. септембар) • 2 амфибијска десантана брода - <i>San Marco</i> (22. фебруар–7. априла) - <i>San Giusto</i> (од 27. јула) • два велика патролна брода типа Comandanti - <i>Comandante Bettica</i> (до 10. маја) - <i>Comandante Borsini</i> (9.–31. маја) и, • 1 подморница типа Sauro - <i>Gazzana</i> (30. август–22. октобар) • 1 подморница типа U212A - <i>Todaro</i> (13. јун–24. август) <p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 авиона за електронска дејства, извиђање и уништење ПВО Tornado ECR SEAD - оперативни са авио базе Trapani, Италија • 4 ловца-бомбардера F-16A Fighting Falcon (до почетка операције Unified Protector) • 4 ловца Eurofighter Typhoon - оперативни са авио базе Trapani (од почетка операције Unified Protector) • 4 ловца-бомбардера Panavia Tornado IDS, оперативни са авио базе Trapani, почели 	<ul style="list-style-type: none"> • хеликоптер за трагање и спасавање SH-3 Sea King <p>Авио базе:</p> <p>Amendola Decimomannu Gioia del Colle Pantelleria Airport Trapani-Birgi</p> <p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1 флотни помоћни брод типа Etna, - <i>Etna</i> (до 1. јуна) • 1 разарач Durand de la Penne за операције евакуације небораца - <i>Francesco Mimbelli</i> (до 1. марта) • 1 флотни брод за попуњу типа Stromboli - <i>Vesuvio</i> (до 1. јула) • 1 велики патролни брод Cassiopea - <i>Libra</i> (5.–9. марта, 16.–22. марта) • 1 амфибијски десантни брод за операције евакуације небораца - <i>San Giorgio</i> (до 8. марта) 	
--	--	--	--

	<p>су напад на војне циљеве у Либији са Storm Shadow ракетама и JDAM и Paveway паметним бомбама, 28. априла 2011. године</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 ловца AMX Ghibli са опремом за извиђање RecceLite pods оперативни од 25. јула 2011. године • 8 јуришника AV-8B Harrier II • 4 вишенаменска хеликоптера AW101 Merlin <p>крстареће ракете Storm Shadow</p>		
* ЈОРДАН	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца-бомбардера F-16 оперативни са авио базе Aviano, Италија 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • C-130 за операције евакуације небораца 	30
* НАТО		<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • авиони E-3 система AWACS оперативни са авио базе Forward Operating Base Trapani (Италија) • Deployable Air Command and Control Centre (DACCC) CAOC-5 Poggio Renatico (Италија) 	
* ХОЛАНДИЈА	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • Два ловца мина типа Tripartite (Alkmaar) - <i>Haarlem</i>, ангажован до 23. септембра 2011. године - <i>Vlaardingen</i> ангажован од септембра 	<p>Поморске снаге</p> <p>1 фрегата типа <i>De Zeven Provinciën</i> за операције евакуације небораца -<i>Tromp</i></p> <p>1 хеликоптер SH-14D Lynx</p>	500

	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца-бомбардера F-16AM оперативни са авио базе Desimomanni, Италија (4 активна, 2 у резерви) 	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 1 авион цистерна KDC-10, до 4. априла 2011. године • 1 транспортни авион C-130 Hercules • 	
* НОРВЕШКА	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца-бомбардера F-16AM Fighting Falcon - оперативни са авио базе Souda, Крит (до јула 2011. године) 	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 2 тактичка транспортна авиона C-130J-30 - подршка за норвешке снаге (до јула 2011. године) 	130
* КАТАР	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца Mirage 2000-5EDA - оперативни са авио базе Souda, Крит 	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 2 стратегијска транспортна авиона C-17 Globemaster III 	60
* РУМУНИЈА		Поморске снаге <ul style="list-style-type: none"> • фрегата типа 22 - <i>Regele Ferdinand</i> (од 26. априла) 	207
* ШПАНИЈА	Поморске снаге <ul style="list-style-type: none"> • 3 фрегате типа Álvaro de Bazán (свака са по једним хеликоптером SH60-B Seahawk, и по једним security task force EOS) - <i>Almirante Juan de Borbón</i> 	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 1 авион цистерна Boeing 707-331B(KC) • 1 авион за снабдевање горивом у ваздуху C-130 Hercules (од 20. априла) • 1 морнарички патролни авион 	1200

	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Álvaro de Bazán</i> - <i>Méndez Núñez,</i> • 1 нападна подморница Galerna - <i>Tramontana</i> • 1 нападна подморница Agosta - <i>Mistral</i> <p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 ловца-бомбардера EF-18AM Hornet - оперативни са авио базе Decimomannu, Италија 	<p>CN-235</p> <p>Авио базе: Mogón Torrejón</p>	
* ШВЕДСКА	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 5 ловаца (смаљено са првобитних 8 после 90 дана) JAS 39C Gripen - оперативни са авио базе Sigonella, Италија 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1 авион цистерну C-130 Hercules (само првих 70 дана) • 1 извиђачки авион Gulfstream S 102B Korpen SIGINT 	122
* ТУРСКА	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца-бомбардера F-16 Fighting Falcon 	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 3 фрегате типа G - <i>Giresun,</i> - <i>Gemlik,</i> - <i>Gaziantep</i> • 1 фрегата типа Yavuz (типа МЕКО 200) - <i>Yıldırım,</i> • подморница типа 209 - <i>Yıldıray,</i> 	непознат

		<ul style="list-style-type: none"> • 1 флотни помоћни брод Akar- -Akar, Авио базе: Incirlik Izmir Air Station	
* УЈЕДИЊЕНИ АРАПСКИ ЕМИРАТИ	Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 6 ловаца-бомбардера F-16 E/F Fighting Falcon - оперативни са авио базе Decimomanni, Италија • 6 ловаца Dassault Mirage 2000-9 - оперативни са авио базе Decimomanni, Италија • крстареће ракете Black Shaheen 		35
* УЈЕДИЊЕНО КРАЉЕВСТВО	Поморске снаге <ul style="list-style-type: none"> • ловац мина типа Sandown - Bangor • ловац мина типа Hunt - Brocklesby • десантни носач хеликоптера типа Ocean (ангажован од 27. маја 2011. године). + 5 борбених хеликоптера Apache AH1 из ваздухопловства КоВ УК (од 4. јуна) + 2 хеликоптера Lynx Mk 7 + 2 хеликоптера Sea King Mk 4 + 1 хеликоптера Lynx Mk 8 • десантни носач хеликоптера брод-док типа Albion (од 27. маја) 	Поморске снаге <ul style="list-style-type: none"> 1 брод за попуњу типа Fort Rosalie -Fort Rosalie 1 флотни брзи танкер типа Wave -Wave Knight 1 флотни танкер за подршку Leaf -Orangeleaf 1 брод за подршку морнаричке авијације и санирање губитака типа Argus -Argus Ваздухопловне снаге <ul style="list-style-type: none"> • 1 авион за електронско извиђање Nimrod R1 	3500

	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Albion</i> • разарач типа 42 - <i>Liverpool</i> (заменио <i>Cumberland</i> од 9. априла 2011. године) • фрегата типа 23 - <i>Sutherland</i> - <i>Iron Duke</i> - <i>Westminster</i> • подморница типа Trafalgar - <i>Triumph</i> - <i>Turbulent</i> <p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 16 ловаца-бомбардера Panavia Tornado GR4A • 8 ловаца (првобитно 10) Eurofighter Турхоонс оперативни са авио базе Gioia del Colle, Италија <ul style="list-style-type: none"> о 2 авиона цистерне VC-10 о 2 вишенаменска хеликоптера AgustaWestland Lynx НМА.8 из Краљевске РМ о 4 борбена хеликоптера AgustaWestland Apache придодата из ваздухопловства КоВ Велике Британије <ul style="list-style-type: none"> о 3 извиђачка авиона Sentry AEW.1 о 1 извиђачки авион Raytheon Sentinel R1 • крстареће ракете Tomahawk 	<ul style="list-style-type: none"> • 1 авион за извиђање Sentinel R1 са софистицираним радаром • 2 авиона E-3D система AWACS • 2 авиона за снабдевање горивом у ваздуху VC-10 • авион за снабдевање горивом у ваздуху TriStar K1, • 5 авиона за транспорт и снабдевање горивом у ваздуху TriStar KC1, • 5 транспортних авиона C-17 Globemaster III, • 5 тактичких транспортних авиона C-130J Hercules, • 5 транспортних авиона за командну подршку HS 125/BAe 125 • 5 транспортних авиона за командну подршку BAe 146 <p>Авио базе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Joint Force Air Component HQ, RAF Akrotiri (Кипар) • RAF Marham • RAF Waddington 	
--	--	--	--

<p>* САД</p>	<p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • командни десантни брод типа Blue Ridge - <i>Mount Whitney</i> • десантни носач хеликоптера типа WASP - <i>Kearsarge</i> + 4 јуришника AV-8B Harrier II из 26. Морнаричке експедиционе јединице – морнаричка пешадија (Marine Expeditionary Unit) - <i>Bataan</i> десантни носач хеликоптера + 6 јуришника AV-8B Harrier II + 4 нападна хеликоптера AH-1W Cobra • десантни брод-док типа San Antonio - <i>Mesa Verde</i> • десантни брод-док типа Whidbey Island - <i>Whidbey Island</i> • десантни брод-док типа Austin - <i>Ponce</i> • десантни брод-док типа Harpers Ferry - <i>Carter Hall</i> • разарачи типа Arleigh Burke - <i>Barry</i> - <i>Stout</i> - <i>Mahan</i> • фрегата типа Oliver Hazard Perry - <i>Halyburton</i> • нападна нуклеарна подморница типа Los Angeles - <i>Providence</i> - <i>Scranton</i> 	<p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 3 авиона E-3 Sentry • 3 авион E-8C JSTARS • 1 извиђачки авион RC-135V/W Rivet Joint • 4 авиона танкера за попуњу горивом у ваздуху KC-10A Extender • авион танкер за попуњу горивом у ваздуху KC-135 Stratotanker • 2 беспилотне летелице MQ-1 Predator • 1 беспилотна летелица Global Hawk • 1 извиђачки авион U-2 <p>Авио базе: Ellsworth Air Force Base RAF Lakenheath (УК) RAF Mildenhall (УК) Spangdahlem Air Base (Немачка) Sigonella Base (Италија) Aviano Air Base (Италија)</p> <p>Поморске снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • танкер типа Henry J. Kaiser - <i>Kanawha</i> - <i>Big Horn</i> - <i>John Lenthall</i> - <i>Laramie</i> • брод за превоз сувог терета Lewis and Clark - <i>Lewis and Clark</i> - <i>Robert E. Peary</i> 	<p>8507</p>
--------------	---	---	-------------

	<ul style="list-style-type: none"> • нуклеарна стратегијска подморница типа Ohio - <i>Florida</i> • више од 400 marinaца, 1st Battalion 2nd Marines • 2 авиона-хелокоптера MV-22 Osprey из 26. Морнаричке експедиционе јединице – морнаричка пешадија (26th Marine Expeditionary Unit) <p>Ваздухопловне снаге</p> <ul style="list-style-type: none"> • 313. Ваздухопловни експедициони винг Air Expeditionary Wing (авио база Moron, Шпанија) које укључују KC-10A, авион танкер за попуну горивом у ваздуху KC-135R, EC-130J авион за психолошко ратовање, E-8 и U-2S извиђачке авионе, F-15 и F-16 ловце бомбардере, EA-6B морнарички авион за електронска дејства и беспилотна летелица MQ-1 Predator (управљане од стране РВ САД и КРВ Велике Британије) • крстареће ракете Tomahawk 	<ul style="list-style-type: none"> • 5 авиона за електронска дејства EA-18G Growler • 1 авион за електронска дејства EP-3E ELINT • 2 морнаричка патролна авиона P-3C Update 3 • 2 морнаричка патролна авиона P-3C AIP • 2 хеликоптера за превоз терета CH-53E Super Stallion из из 26. Морнаричке експедиционе јединице • 1 авион за снабдевање горивом у ваздуху KC-130J Hercules из 26. Морнаричке експедиционе јединице <p>Поморска база: Rota (Шпанија)</p>	
--	--	--	--

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а: Слободан М. Радојевић

број уписа: 80/2009

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

Улога поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземљу после Хладног рата

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Слободан М. Радојевић

Број уписа: 80/2009

Студијски програм: Међународне и европске студије

Наслов рада: Улога поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземљу
после Хладног рата

Ментор: проф. др Драган Р. Симић

Потписани: Слободан М. Радојевић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Улога поморских и ваздухопловних снага НАТО у Средоземљу после Хладног рата

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____
